

فورپانی سہزہ

لہ نوزدہ تہ وہ را

قورئانی مه‌زن له نۆزده ته‌وه‌ردا

نووسینی: عه‌لی باپیر

مافی له چاپدانه‌وه‌ی پارێزراوه‌ی بۆ نووسینگه‌ی ته‌فسیر

چاپی ۲۰۲۲-ز-۱۴۴۳هـ

نووسینگه‌ی ته‌فسیر

بۆ چاپ و بلاوکردنه‌وه

هه‌ولێر-شه‌قامی 30 مه‌تری ته‌نیشت مناره‌ی چۆلی

+964 750 818 08 66

www.al-tafseer.com

tafseeroffice@yahoo.com

f t g+ y i /TafseerOffice

ئاماده‌کردنی پێڕست - نووسینگه‌ی ته‌فسیر

۵۷۷، لاپه‌په‌.

۱۷*۲۴ سم.

بابه‌ت، ئایینی.

ISBN: 978-9922-654-18-8

له به‌ریوه‌به‌رایه‌تی گشتی کتێبخانه‌ گشتیه‌کان

هه‌ریمی کوردستان ژماره‌ سپاردنی (۸۸۵) ی سالی ۲۰۲۱ پێدراوه‌.

«بیروبۆچونی ئەم کتێبه‌، مه‌رج نیه‌ هه‌مان بیرو بۆچونی نووسینگه‌ی ته‌فسیر بی»

خه‌تی به‌رگ: نه‌وزاد کۆبی

دی‌زاین: نووسینگه‌ی ته‌فسیر

فورپاشی سہزہ

لہ نوزدہ تہ وہ ردا

نووسنی
علی بابا پر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿ فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ ۖ وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لِّوَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ۖ ﴾ ٧٦ إِنَّهُ لَقُرْآنٌ
كَرِيمٌ ۖ فِي كِتَابٍ مَّكْنُونٍ ۖ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ۖ تَنْزِيلٌ مِّن رَّبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿٨٠﴾ الواقعة

ډاگه‌پانډني مه‌کته‌بي ماموستا عه‌لي بابير

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play

App Store

QR codes for Google Play and App Store

له‌ فوره‌ کومه‌لایه‌نیه‌کان نه‌کمه‌لایین

Stay in touch on social media

نحن معکم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

www.alibapir.net

English - عربي - گوردی

ډاگه‌پانډني مه‌کته‌بي ماموستا عه‌لي بابير

ع‌لي بابير/ AliBapir

ع‌لي بابير/ AliBapir

که‌نایي

ډاگه‌پانډني مه‌کته‌بي ماموستا عه‌لي بابير

QR codes for social media

پیشکش بئ

به هه‌ر كه‌سێك كه هه‌وڵ ده‌دات:
 هه‌رچی راستتر قورئان بناسی و پێی ئاشنایی.
 هه‌رچی جوانتر و رێكتر بیهوینی.
 هه‌رچی قوولتر و فراوانتر ئێی تیبگات.
 هه‌رچی باشترو زیاتر پێوه‌ی پابه‌ند بئ و کاری پێ بکات.

پێشه‌کیی

إن الحمد لله نحمده ونستعينه ونستغفره، ونعوذ بالله من شرور أنفسنا ومن سيئات أعمالنا، من يهده الله فلا مضل له ومن يضل فلا هادي له، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله...

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ ﴿١٣﴾ آل عمران.

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِءَ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ ﴿١﴾ النساء.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا﴾ ﴿٧﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ ﴿٧١﴾ الأحزاب

أما بعد، فإن خير الحديث كتاب الله، وخير الهدي هدي محمد صلى الله عليه وسلم، وشر الأمور محدثاتها، وكل بدعة ضلالة وكل ضلالة في النار...

خوێنه‌ری به‌رێزا

قورئانی مه‌زن کۆتا فه‌رمایشتی خوا له‌ گه‌ڵ جندو مروّقداو، کۆتا په‌یامی خوا بو‌یان، هه‌رچه‌نده مه‌دح و ستایش بکری و، له‌ باره‌یه‌وه بگوتری و بنووسری و، به‌هه‌ر شیوازیک له‌ شیوازه‌کانی خزمه‌ت،

خزمه‌ت بکری، هه‌لده‌گری و شایسته‌یه‌تی و، بگره‌هه‌رچی بۆی بکری، هه‌ر که‌مه‌و به‌به‌ژنی به‌رزی هه‌لناگات.

به‌نده‌ش دوا‌ی ته‌واوکردنی پروونکردنه‌وه‌و ته‌فسیرکردنی سه‌رجه‌م سه‌دو چوارده (۱۱۴) سووره‌ته‌کانی قورئان به: (۶۲۳۶) ئایه‌ته‌کانیان و، (۷۷۴۳۹) وشه‌کان و، (۳۲۱۱۸۰) پیتته‌کانیانه‌وه، له‌پۆژانی: (۲۰۲۰/۸/۲۸) تا‌کو: (۲۰۲۰/۹/۱۸) زدا، له‌دوو تووی نۆزده (۱۹) ته‌وه‌رو، له‌میانی بیست (۲۰) وتاردا، له‌باره‌ی قورئان، دوا‌کتیب و په‌یامی خواوه، دوام، به‌ناو و نیشانی: (قورئانی مه‌زن له‌نۆزده ته‌وه‌ردا)، که‌دوا‌یی پاش هه‌یرانه‌سه‌ر کاغه‌زو تایپکرانیان، ئه‌و بیست وتاره، ئه‌م کتیبه‌یان لی به‌ره‌م هات.

شایانی باسیشه:

ئه‌م کتیبه‌ دوا‌ی تایپکران و دیزاین (تصمیم) کرانیشی^(۱)، دوو که‌ره‌تان به‌وردی پێیدا چومه‌وه‌و، ده‌ستکاریم کردوه‌و ورده‌کاریم تێیدا کردوه، تا‌کو به‌م شیوه‌یه‌ی لێهاتوه.

ئه‌م کتیبه‌ش وێرای چاپکرانی به‌تایه‌ت و له‌شیوه‌ی کتیبیکدا، خوا‌پشتیوان بێ ده‌شیکه‌ین به‌پیشه‌کی گشتیی کۆی ته‌فسیری قورئانی به‌رزو به‌پێزو، له‌چاپی دووه‌میدا ده‌یخه‌ینه‌سه‌ره‌تای به‌رگی یه‌که‌می.

له‌پیشه‌که‌شکردنی ئه‌م زنجیره‌ده‌سه‌شدا «که‌ئێستا به‌هه‌رسیک شیوه‌ی: ده‌نگیی و قیدویی و نووسین، هه‌ن» کۆمه‌لێک ئامانجم هه‌بوون: ۱- زیاتر ناساندنی قورئان و تیشک خستنه‌سه‌ری، چونکه‌به‌ دلنایایی چاک ناسینی هه‌ر شتیک و باشت‌رپی ئاشنا‌بوونی، بناغه‌ی راست و دورست مامه‌له‌که‌لدا کردنیه‌تی.

(۱)- زۆریش سوپاس و پێزانیم بۆ‌برای دلسۆزم کاک حاجی حیدر مظفر هه‌یه‌و، خوا‌پاداشتی بداته‌وه، که‌زه‌حمه‌تی زۆری به‌هه‌له‌چینی ئه‌م کتیبه‌وه‌کێشاهه.

۲- زیاتر برپا دامه‌زراوی و دنیایی و به‌رچا ورونی مسولمانان، له‌باره‌ی کۆتا کتیب و په‌یامی خوای زانا و تواناوه، له‌م پۆژگارهدا، که ناحه‌زانی ئیسلام و قورئان و موحه‌مه‌د کۆتا پیغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) زۆرن.

۳- ره‌واندنه‌وه‌ی ته‌م و مژگی گومان و تۆمه‌ته‌ جو‌راو جو‌ره‌کانی که‌سانیک که به‌ چاویلکه‌ی پۆژئاواییه‌کان، که پی‌ی له‌ کتیبه‌ گۆرپراو ده‌ستکاریکراوه‌کانی خۆیان: «په‌یامی کۆن و په‌یامی نوێ» ده‌روانن، ته‌ماشای قورئان ده‌که‌ن، له‌ حالیکدا که قورئان به‌ وردترین شیوه‌ی دیکۆمینتی (توثیقی) به‌ ئیمه‌ گه‌یشته‌وه، به‌ باشترین شیوه‌ی پاراستن، پارێزراوه‌و، مسولمانان نه‌ک له‌سه‌ر ئایه‌ت و برکه‌یه‌ک، بگره‌ له‌سه‌ر وشه‌و پیتی‌کیش راجیاییان نیه‌و، کتیبه‌کانی دیکه‌ی خاوه‌ن کتیبانی‌ش «به‌بی‌ هه‌لا‌واردن» زۆر ده‌ستکاریی کراون و، پرکراون له‌ ئه‌فسانه‌و قسه‌ی پرو پوچ و، له‌ گه‌ل عه‌قل و زانست و واقعیدا دژو نه‌گونجاو.

۴- ئیقناعکردن یان به‌لای که‌مه‌وه: بی‌ قسه‌کردن و ده‌مکو‌تکردنی ئه‌وانه‌ی به‌ نه‌زانی و نه‌شاره‌زایی له‌باره‌ی قورئانه‌وه‌ ده‌دوین و، به‌ بیانوی پوچ و بی‌ جی «وه‌ک قیاسکردنیه‌ سه‌ر کتیبه‌کانی خاوه‌ن کتیبان» خۆیان له‌و هه‌موو خێرو پیت و پێزو رۆشاییه‌ بی‌ وینه‌یه‌ی بی‌ه‌ش ده‌که‌ن و، زانیاری هیرمینوطیقا (Hermeneutics)^۱ که له‌پۆژئاوا بو‌ مامه‌له‌ له‌ گه‌ل کتیبه‌ گۆرپراو و ده‌ستکاریی کراوه‌کانیان (په‌یامی کۆن و په‌یامی نوێ) دا به‌ره‌مه‌یان هێناوه، به‌سه‌ر تاکه‌ کتیبی له‌هه‌له‌و ده‌ستکاریی پارێزراوی خوا (قورئان) دا، ده‌یچه‌سپینن و، خۆیان گیرۆده‌ی گیژاویکی بی‌ پاساوی ترسناک ده‌که‌ن!

(۱) - علم تأویل النصوص: زانیاری ماناکردنی ده‌قه‌کان. که مه‌به‌ست له‌ده‌قه‌کان (النصوص) ده‌قه‌کانی کتیبه‌ ئاسمانیه‌کانه‌ جگه‌ له‌قورئان.

۵- ئەم بەرھەمە وەك كۆتیبكى زانستە كانى قورئان (علوم القرآن)ى فراوان و نایاب وایەو، بۆ باشتر و ئاسانتر ئیتتىگە یشتنى قورئان، رى تەخت و ئاچووغ دەكات و، گەئىك كۆسپ و لەمپەران لا دەبات.

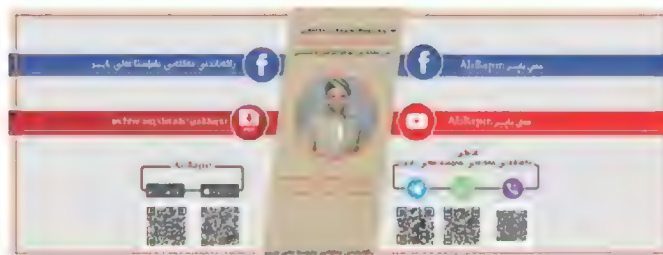
هيواداریشم ئەم بەرھەمە سەرجمە ئەو ئامانجانەى بۆيان نووسراودەو تىیدا رەچا و کراون، بە باشترین شیوہ بیانھینىستە دى.

خوای میھربان بە بەزەبى بى سنوورى خوۋى، ھەرچى زیاتر بە کۆتا كۆتیب و پەيامى خویمان ئاشنا بکات و، لە پیت و پىزو روژشنايىە بى وینە كەى، پتر بە ھەرمەندمان بکات و، ھاوکاریشان بى بۆ زیاتر بلأو کردنەو دى راستییە كانى و، چەسپاندنى بە ھایە كانى و، جىبە جىکردنى یاسا و حوکمە كانى و، سەردەجام: پاک و چاکتر کردنى بەندە كانى خواو، رىکترو راستە رىترکردنى کۆمەلگایە کەمان.

۴/ ذي الحجة/ ۱۴۴۲ ک

۱۴/ ۷/ ۲۰۲۱ ز

ھەولیر

رێخۆشکردن

الحمد لله رب العالمين، وصلوات الله وسلامه وبركاته على جميع الأنبياء والمرسلين، خصوصاً سيدهم وأفضلهم وخاتمهم محمد، إمام المتقين وقائد المجاهدين وسيد الأولين والآخرين، وآله أجمعين من الصحب والأزواج والقراة والتابعين لهم بإحسان إلى يوم الدين.

به‌پێزان!

دوای ئەو هی خوای په‌روه‌ردگار که‌په‌م و لوتفی له‌گه‌ڵ نواندین و یارمه‌تی داین ته‌فسیری کۆتا فه‌رمایشتی بکه‌ین، کۆتا کتییی دابه‌زێنراوی بۆ سه‌ر پێغه‌مبه‌ری کۆتایی خۆی موحه‌ممه‌د (صلی الله علیه وسلم)، که‌ له‌ رۆژی عاشوورا له‌ (۱۰ی مانگی موحه‌رره‌م)ی سالی ۱۴۴۲ی کۆچی‌دا، کۆتا ده‌رسمان له‌ باره‌ی کۆتا سووره‌تی قورئان سووره‌تی (الناس)، سووره‌تی سه‌دو چوارده‌مین، پێشکه‌ش کرد، به‌چاکم زانی له‌ باره‌ی قورئانه‌وه‌ ئەم نۆزده‌ کورته‌ باسه‌ بکه‌مه‌ روو، چونکه‌ دوای ئەو هی له‌ ته‌فسیری قورئان بوومه‌وه‌، ئیستا به‌رچاو رۆشنیی زیاترم هه‌یه‌ له‌ باره‌ی کۆتا فه‌رمایشتی خواوه‌، که‌ مرۆڤه‌کان و جنده‌کانی پێ دواندوون، بێگومان کۆتا فه‌رمایشتی خوا - (سُبْحانه و تعالی) - کۆتا دواندنی خوا بۆ مرۆڤ و جند، به‌شیوه‌یه‌ که‌ ته‌نیا شایسته‌ی خواجه، خوا (سُبْحانه و تعالی) له‌ قه‌ده‌ر خۆی فه‌رمایشت ده‌فه‌رموی و، قه‌دری خۆشی وه‌ک بۆی شایسته‌یه‌، به‌س خۆی ده‌یزانی، وه‌ک خۆی ده‌فه‌رموی:

﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ﴾ الأنعام: ۵۱.

واته: وه‌ک بو‌خوا شایسته‌یه قه‌دری خویان نه‌زانیوه، ریزو حورمه‌تی خوی پهره‌ردگاریان نه‌گرتوه، یانی: ئەوانه‌ی بی‌پروان. به‌لێ فه‌رمایشتی کۆتایی خوا، یه‌ک: له‌قه‌ده‌ر خویه، دوو: به‌ئەندازه‌ی پێویستی مەرۆف و جنده، ئەوه‌نده‌ی له‌سه‌ر زه‌وی ژیا‌نی تاقیکرانه‌وه‌ی خویان ده‌گوزهرێنن، که‌واته: هه‌رچی مەرۆف و جند بو‌تپه‌ران‌دن و گوزه‌ران‌دنی ژیا‌نیان له‌سه‌ر زه‌وی پێویستیان پێیه‌تی، کۆتا فه‌رمایشتی خوا گرتویه‌ته‌خۆی.

بی‌گومان قورئانی‌ک خوا - س‌بحانه و تعالی - دایه‌زێنی بو‌سه‌ر سه‌روه‌ری پێغه‌مبه‌ران (محمد) سه‌لات و سه‌لامی خوی له‌سه‌ری، بو‌هه‌موو مەرۆقایه‌تی به‌دریژایی زه‌مان و پۆژگار، به‌پانایی زه‌مین، هه‌تا تا‌که مەرۆقی‌ک و تا‌که جندی‌ک له‌م سه‌ر زه‌وییه‌ مابی، قورئانی‌کی ئاواو فه‌رمایشتی‌کی ئاواي خوا، بی‌گومان له‌هه‌موو روویه‌که‌وه‌ بی‌سنووره.

فه‌رمایشتی خوا له‌قه‌ده‌ر خویه‌و، له‌قه‌ده‌ر پێویستی مەرۆف و جنده‌کانه، که‌له‌سه‌ر زه‌وی ژیا‌ن ده‌گوزهرێنن، بۆیه‌ نابێ هیه‌چ که‌س ئومیدی ئەوه‌ی هه‌بی، که‌هه‌رچی له‌قورئاندا هه‌یه، ده‌رکی ب‌کاو بیزانی، ته‌نیا خوا - (س‌بحانه و تعالی) - به‌هه‌موو نه‌ینییه‌کانی فه‌رمایشتی خۆی ئا‌گاداره‌و، هه‌موو ئەوه‌ی ئایه‌ته‌کانی قورئان ده‌یگه‌یه‌نن و ده‌لاله‌تی له‌سه‌ر ده‌که‌ن، به‌ته‌واویی، ته‌نیا خوا - (س‌بحانه و تعالی) - ده‌یزانی، ئیمه‌ی مەرۆف له‌م سه‌ر زه‌وییه‌ هه‌رچی بین، هه‌م له‌رووی بو‌ونه‌وه، هه‌م له‌رووی توانایه‌کانمانه‌وه، سنووردارین؛ له‌رووی ته‌مه‌ن و بو‌نمانه‌وه، ئەوه‌نده‌ سالانه‌ی بۆمان دیارییکراون، ئە‌گه‌ر شه‌ست و هه‌فتایه، ئە‌گه‌ر تۆزی‌ک هه‌ل‌ده‌کشی، که‌به‌ده‌گمه‌ن ده‌گاته

سه‌دو له سه‌د سه‌تر ده‌ که‌وێ، ئیمه‌ له‌ رووی ته‌مه‌نه‌وه‌ له‌ رووی ئه‌و کاته‌وه‌، که‌ بۆمان دیاریکراوه‌، له‌سه‌ر زه‌وی بی‌گوزه‌ری‌نین، سنووردارین، هه‌روه‌ها له‌ رووی توانا جه‌سته‌یی و روو‌حیی و فیکریه‌ کانی‌شانه‌وه‌، هه‌ر سنووردارین، وه‌ک خوا (سُبْحانه‌ و تعالی) فه‌رموویه‌تی:

﴿وَمَا أُوْتِیْتُمْ مِّنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا﴾ الإسراء: ٨٥.

واته‌: که‌می‌کیش نه‌بی زانیاری‌تان پێ نه‌دراوه‌.

مرو‌فییکی پێژی‌یی که‌ تواناکانی پێژه‌یین، ته‌مه‌نی پێژه‌یه‌، له‌ رووی جه‌سته‌وه‌، له‌ رووی روو‌حه‌وه‌، له‌ رووی فیکره‌وه‌، سنوورداره‌و پێژه‌یه‌، بی‌گومان ناتوانی به‌ ته‌واویی له‌ فه‌رمایشتی مانا په‌های خوای به‌رزی بی‌هاوتا حالی‌ی بی، واته‌: وه‌ک پێویست لێی حالی‌ی بی، به‌لام هه‌رکه‌سه‌ ده‌توانی به‌ ئەندازه‌ی خو‌ی له‌ کۆتا فه‌رمایشتی خوا (سُبْحانه‌ و تعالی) حالی‌ی بی و تیبگا، ئە‌گه‌ر هه‌و‌لی بۆ بدا.

﴿وَلَقَدْ یَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّکْرِ فَهَلْ مِّنْ مُّذْکِرٍ﴾ القمر: ١٧.

واته‌: به‌راستی قورئانمان ئاسان کردوه‌ بۆ لێ تیبگه‌یشتن، ئایا که‌س نیه‌ بی لێی تێ بگات!! یان: قورئانمان ئاسان کردوه‌ بۆ خو‌یندنه‌وه‌، ئایا که‌س نیه‌ بی بی‌خو‌ینێته‌وه‌، لێی تیبگا و تیه‌وی رامینی و لێی به‌هه‌رمه‌ند بی؟!

ئنجای بی‌گومان وه‌ک زانیانی دیکه‌، ئیمه‌ش له‌ روژگاری خۆماندا هه‌ولمانداوه‌: هه‌م به‌ به‌هه‌ر وه‌رگرتن له‌ زانیان و روونکه‌ره‌وانی قورئان، په‌حمه‌تی خوایان لێ بی و، خوا پاداشتیان بداته‌وه‌، هه‌م بۆ خوشمان به‌ پێی پێویستی روژگاری خۆمان و کۆمه‌لگای خۆمان و، ده‌ورو به‌ری خۆمان، هه‌ولمانداوه‌، ئه‌وه‌ی به‌راست‌ترمان زانیوه‌و له‌ تواماندا هه‌بووه‌، له‌باره‌ی روونکردنه‌وه‌ی چه‌مک و واتای ئایه‌ته‌ به‌پێژه‌کانی قورئانه‌وه‌، بی‌خه‌ینه‌ روو.

ئىنجا بۆيەش ئىستائەم بابەتە [قورئانى مەزن لە نۆزە تەوھەردا] دەخەمە پروو، چونكە دواى ئەوھى گەيشتووينە كۆتايى تەفسىركردنى قورئان، ئىستادەتوانىن بە ئەندازەى خۆمان بلىين: قورئان چى تىدايە؟ كۆى ئەو باس و بابەتەنەى كردوومانن، بەرچا و پروونىيە كيان پىداوين لەبارەى قورئانەوھ.

ئەم بابەتەش كە دەيخەينە پروو، بىجگە لە قورئان و سوننەت، ئايەتە كانى قورئانى بەرزو بەپىز، دەقە كانى رىيازى پىغەمبەرى پىشەوا (صلى الله عليه وسلم) پشتەم بە چەند كىتەبىكىش بەستو، كە ئەمانەن: ۱- المقدمات الأساسية في علوم القرآن، تأليف عبدالله بن يوسف الجديع، ط الثانية/ ۱۴۲۴هـ - ۲۰۰۴م، ليدز/ برىطانيا. (۱)

۲- النشر في القراءات العشر، تأليف الإمام الحافظ أبي الخير محمد المحمد الدمشقي الشهير بابن الجزري المتوفي سنة ۸۳۳ الهجرية، المكتبة العصرية/ ۱۴۳۴هـ - ۲۰۱۳م، واعتنى به نجيب الماجدي.

۳- معجم القراءات القرآنية مع مقدمة في القراءات وأشهر القراء، الدكتور أحمد مختار عمر، الأستاذ بكلية دار العلوم، جامعة القاهرة، والدكتور عبدالعال سالم مكرم، الأستاذ بقسم اللغة العربية والآداب بجامعة الكويت الجزء الأول، الطبعة الثانية، ۱۴۰۸هـ، ۱۹۸۸م، المجلد الأول.

۴- موسوعة الإسلام كما يتجلى في كتاب الله، الكتاب الخامس، الإيمان بكتب الله (سبحانه وتعالى).

۵- مباحث في علوم القرآن، الدكتور صبحي الصالح، دار العلم للملايين،

(۱)- ئەو كىتەبە لەھەموويان پتر لىنى سوود مەند بووم و، كردوومە بەسەرچاودى بنەردەتەى زۆرەى تەوھەردە كانى، بەلام بەتەبىينىيە وسەرئىچ وھەلسەنگاندنى خۆمەوھو و، بۆ (تخريج) ى زۆرەى دەقەكانىش پشتەم پىتەستو، چونكە نووسەرە كەى (د. عبدالله بن يوسف الجديع) پىسپۆرىكى بواری فەرموودە ناسىيە.

الطبعة الحادية عشرة أيلول - سبتمبر ١٩٩٠ م.

٦- المحرر في علوم القرآن، إعداد دكتور مسافر بن سليمان بن ناصر الطيار، مركز الدراسات والمعلومات القرآنية بمعهد الإمام الشاطبي، الطبعة الثالثة، ١٤٣١ هـ، ٢٠١٠ م.

بۆ ئاماده‌کردنی ئەم بابەتە فراوانەیی: [قورئانی مه‌زن له‌ نۆزده‌ ته‌وه‌ردا] ئیيان پیکدی، ئەم شەش سەرچاوه‌یه‌ به‌هرەم وه‌رگرتوه‌.

ئێستاش به‌ باشی ده‌زانم چاوێک به‌ ناوونیشانه‌کانی ئەو نۆزده‌ ته‌وه‌رده‌دا بگێڕین، تاكو به‌رچاوی هه‌موو لایه‌ک پۆشنیی، بینه‌ران و بیسه‌ران و، دواتر خوێنه‌رانی به‌پێزیش، به‌رله‌وه‌ی بچینه‌ نیو ورده‌ کارییه‌ کان:

ته‌وه‌ری یه‌ که‌م: ناساندنی قورئان.

ته‌وه‌ری دووهم: چۆنیه‌تی دابه‌زینی قورئان و حیکمه‌ته‌ که‌ی.

ته‌وه‌ری سییه‌م: هۆکاره‌کانی دابه‌زینی هه‌ندی‌ک له‌ ئایه‌ ته‌کانی قورئان.

ته‌وه‌ری چواره‌م: زانینی مه‌ که‌یه‌ی و مه‌دینه‌یه‌ی له‌ ئێو ئایه‌ ته‌کانی قورئاندا.

ته‌وه‌ری پێنجه‌م: یه‌ که‌مینی و دوايه‌مینی قورئانی دابه‌زێنراو.

ته‌وه‌ری شه‌شه‌م: دابه‌زینی قورئان له‌ سه‌ر جه‌وت پیتان، (إنزال القرآن علی سبعة أحرف).

ته‌وه‌ری جه‌وته‌م: پارێزرانی قورئان له‌ ده‌ستکاری کران و گۆرדרان.

ته‌وه‌ری هه‌شته‌م: کۆکردنه‌وه‌ی قورئان (جمع القرآن).

ته‌وه‌ری نۆیه‌م: هه‌لۆیستی هاوه‌لان له‌ کۆکردنه‌وه‌ی عوتمان

(خوا لیتی رازی بی)، بۆ هه‌موو سووپه‌ته‌کانی قورئان له‌ دوو توپی موصحه‌ فیکدا.

ته‌وه‌ری ده‌یه‌م: پێک‌خستنی قورئان (ترتیب القرآن).

ته‌وه‌ری یازده‌یه‌م: پێنووسی عوثمایی (الرسم العثماني).

ته‌وه‌ری دوازه‌یه‌م: گواستنه‌وه‌ی قورئان (نقل القرآن) و، نه‌و

شوبه‌انه‌ی له‌سه‌ر نه‌قلی قورئان هه‌ن و، به‌رپه‌رچدانه‌وه‌یان.

ته‌وه‌ری سێزده‌یه‌م: خوێندنه‌وه‌کانی قورئان (قراءات القرآن).

ته‌وه‌ری چواره‌یه‌م: پێشه‌واپانی قورئان خوێندن (أئمة قراءة

القرآن).

ته‌وه‌ری یازده‌یه‌م: هه‌بوون و نه‌بوونی نه‌سخ له‌ قورئاندا.

ته‌وه‌ری شازده‌یه‌م: ته‌فسیری قورئان.

ته‌وه‌ری حه‌فده‌یه‌م: چاک خوێندنه‌وه‌ی قورئان (تجوید القرآن).

ته‌وه‌ری هه‌ژده‌یه‌م: نه‌هه‌به‌کانی خوێندنی قورئان (آداب تلاوة

القرآن).

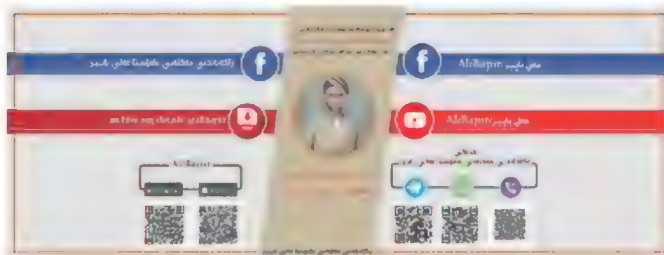
ته‌وه‌ری نۆزده‌یه‌م و کۆتایی: چۆن مامه‌له‌ له‌ گه‌ڵ قورئانی به

پێزدا بکه‌ین؟!

تەوہری یەكەم

ناساندنی قورئان، پیناسەیی قورئان

به‌پێزان!

ئه‌م ته‌وه‌ره‌ی یه‌که‌مه‌ له‌ یازده‌ برگه‌دا ده‌خه‌ینه‌پروو:

برگه‌ی یه‌که‌م: پێناسه‌ی قورئان:

أ. له‌ پرووی زمانه‌وانیه‌وه:

قورئان وشه‌یه‌کی عه‌ره‌بیه‌و چاوگ (مصدر)ه‌ به‌ مانای خویندن (قراءة)، به‌لام وێرای ئه‌وه‌، قورئان به‌ مانای کۆکردنه‌وه‌ (جمع)یش دی، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی سووپه‌ته‌کان کۆده‌کاته‌وه‌و ده‌یانگرێته‌خۆی، بۆیه‌ ناوی لێنراوه‌ قورئان. ئنجا رایه‌کیش ده‌لێ: قورئان ناویکی جامیده‌، واته‌: دانه‌تاشراوه‌ له‌: (قرء یقرأ قرءاً)ه‌وه‌، به‌لکو ناویکی (جامد)ه‌ وه‌ک ته‌ورات و ئینجیل، که‌ هه‌م به‌ (قرآن) واته‌: به‌بێ هه‌مزو، هه‌م به‌ (قرآن)یش گۆ کراوه‌و ده‌کرێ، ئه‌م رایه‌ش بژارده‌ی شافیه‌یه‌ ره‌حه‌ته‌ی خوای لێ ییت. ^(١) به‌لام هه‌ندیکێ دیکه‌ له‌ زانایان رایان وایه‌ قورئان له‌: (قرء یقرأ قرءاً) هاتوه‌، واته‌: خویندیه‌وه‌، ده‌یخوینیته‌وه‌، خویندنه‌وه‌، ئه‌مه‌ش رایه‌کی دیکه‌ی زانایانه‌، که‌ وشه‌ی قورئان داتاشراوه‌ له‌ (قرأ)ه‌وه‌، به‌لام به‌ پێی رایه‌که‌ی یه‌که‌م بێ، قورئان ناویکی جامید (اسم جامد)ه‌و له‌ وشه‌یه‌کی دیکه‌وه‌ دانه‌تاشراوه‌، هه‌روه‌ک چۆن ته‌ورات و ئینجیل ناو بۆ ئه‌و دوو کتێبه‌ی که‌ دابه‌زینراوه‌ سه‌ر موسا و عیسا - سه‌لات و سه‌لامی خوایان له‌سه‌ر بێ - قورئانیشت ناوه‌ بۆ ئه‌و کتێبه‌ی دابه‌زینراوه‌ته‌ سه‌ر موحه‌ممه‌د (صلی الله علیه وسلم) ئه‌وه‌ له‌ پرووی زمانه‌وانیه‌وه‌.

(١) - (مناقب الشافعي للبيهقي)، به‌رگی یه‌ک لاپه‌ره‌ ٢٧٦ - ٢٧٧ دا، هه‌روه‌ها (الأساء و الصفات

للبيهقي)، به‌رگی دوو لاپه‌ره‌ ٢٧ و ٢٨.

ب. له‌رووی زاراوه‌یییه‌وه:

واته: له‌و پرووه‌وه که زانایانی پسیپۆر و شاره‌زا، چۆن له‌سه‌ر پیناسه‌ی قورئان ریککه‌وتوون؟ له‌و پرووه‌وه به‌چهند جوړیک پیناسه‌ی قورئان کراوه، که ئیمه‌ دوانیان لێ هه‌لده‌بژیرین:

أ- یه‌که‌میان له‌ کتیی: (المقدمات الأساسية في علوم القرآن) دا^(۱) هاتوه ده‌لێ: (القرآن، وهو اسم للكتاب العربي المنزل على محمد (صلى الله عليه وسلم) المكتوب في المصحف، المبتدأ بالبسملة، فسورة الفاتحة والمختتم بسورة الناس)، واته: قورئان بریتییه له‌و کتیییه عه‌ره‌بییه دابه‌زی‌نراوه بۆ سه‌ر موحه‌مه‌د (صلى الله عليه وسلم) که له‌ موسحه‌فه‌ کاندای نووسراوه‌ته‌وه، به‌ - بسم الله - و پاشان سووره‌تی فاتحه‌ ده‌ست پیده‌کات و، به‌ سووره‌تی - الناس - کو‌تایی پێ دیت.

ب- پیناسه‌یه‌کی دیکه، دکتۆر (صباحي الصالح) له‌ کتیییه‌که‌ی خۆی (مباحث في علوم القرآن) دا^(۲) هیناوییه‌تی، ده‌لێ: (القرآن هو الكلام المعجز المنزل على النبي، المكتوب في المصحف، المنقول عنه بالتواتر المتعبد بتلاوته).

که‌ من ئهم پیناسه‌ی دووه‌میانم پێ به‌هێزتر و په‌سه‌ندتر و گشتگیر تره، ده‌لێ: قورئان بریتییه له‌و فه‌رمایشته‌ ده‌سته‌وستانکه‌ره دابه‌زی‌نراوه بۆ سه‌ر پێغه‌مبه‌ر موحه‌مه‌د (صلى الله عليه وسلم) که له‌ موسحه‌فه‌ کاندای نووسراوه‌و، به‌ ته‌واوتور له‌ پێغه‌مبه‌ری خواوه (عليه الصلاة والسلام) گوازاراوه‌ته‌وه‌و، خویندنه‌وه‌که‌یشی به‌ خواپه‌رستی دانه‌ری.

(۱)- ص ۹، نووسراوی: عبدالله بن يوسف الجديع.

(۲)- ص ۲۱.

ج. پیناسه‌ی خوای به‌رز:

خو (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) له‌باره‌ی قورئانه‌وه ده‌فه‌رموئ: ﴿بَلْ هُوَ قُرْآنٌ
مَّجِيدٌ﴾ البروج: (۱۱).

واته: به‌لکو ئه‌و کتێبه (یان ئه‌و فه‌رمایشته) قورئانیکی پایه‌په‌رزه،
له‌ته‌خته‌یه‌کی پارێزراودا.

هه‌روه‌ها له‌سووره‌تی الواقعة، ئایه‌ته‌کانی (۷۷ و ۷۸ و ۷۹) دا
ده‌فه‌رموئ: ﴿إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ﴾ (۷۷) ﴿فِي كِتَابٍ مَّكْنُونٍ﴾ (۷۸) ﴿لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ﴾ الواقعة.
واته: به‌دُنیا‌یی ئه‌مه‌ قورئانیکی به‌خشنده‌یه (یاخود به‌پێزه). له
نووسراویکی شیردراوه‌دایه، جگه‌له‌پاک‌کراوان ده‌ستی ناگه‌یه‌ننی (که
مه‌بست پێیان فریشته‌کانه).

هه‌روه‌ها هه‌ر له‌باره‌ی قورئانه‌وه خوای موته‌عال، له‌سووره‌تی -
عبس - ئایه‌ته‌کانی (۱۱ - ۱۶) دا ده‌فه‌رموئ:

﴿كَلَّا إِنَّهَا تَذْكَةٌ﴾ (۱۱) ﴿مَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ﴾ (۱۲) ﴿فِي صُحُفٍ مُّكْرَمَةٍ﴾ (۱۳) ﴿مَرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ﴾ (۱۴) ﴿بِأَيْدِي سَفَرَةٍ﴾
(۱۵) ﴿كِرَامٍ بَرَرَةٍ﴾ (۱۶) عبس.

واته: وانیه وه‌ک ئه‌وان ده‌لێن، (یاخود ئه‌ی موحه‌مه‌د! جارێکی دیکه
وامه‌که، که‌رووت له‌بابایه‌کی وه‌ک عبدالله‌ی کورێ ئوممی مه‌کتووم
وه‌چه‌رخینی)، به‌دُنیا‌یی ئه‌م قورئانه‌ بیرخه‌ره‌وه‌یه، هه‌رکه‌سیک بیه‌وئ
بیری ده‌که‌وێته‌وه، (په‌ندی لئ وه‌رده‌گرئ و به‌هه‌ری لئ وه‌رده‌گرئ)، له
چه‌ند په‌ره‌یه‌کی رێز لێگیراودایه، به‌رزکراوه‌و پاک‌کراوه‌ن، به‌ده‌ستی
نوینه‌ره‌کانه‌وه‌ن، ئه‌و نوینه‌رانه‌ زۆر به‌پێزن و زۆر چاکه‌کارن.

هه‌روه‌ها خوا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) له‌چه‌ند جێیه‌کی دیکه‌ش دا، به‌چه‌ند
جوړیک پیناسه‌ی فه‌رمایشته‌ی خۆی ده‌کات، که‌بواری هێنانی هه‌موویانمان نیه.

برگه‌ی دووهم: تیکرای سوورپه‌ت و ئایه‌ت و وشه‌کانی قورئان،
هه‌موویان فه‌رمایشتی خوان:

واته: قورئان هه‌مووی به‌تیکرای سوورپه‌ته‌کانیه‌وه‌که (١١٤)
سوورپه‌تنو، به‌تیکرای ئایه‌ته‌کانیه‌وه‌که وه‌ک دوا‌یی ده‌ئین: (٦٢٣٦)
ئایه‌تنو، به‌تیکرای وشه‌کانی و، سه‌رجه‌م پیته‌کانیه‌وه، هه‌مووی
فه‌رمایشتی خوا‌یه‌و، خوا‌ی په‌روه‌ردگار ئیمه‌ی مرؤف و جندی پی
دواندوه، خوا (سُبْحانه و تعالی) له‌پیی جیبریل‌وه‌به‌گویی پیغه‌مبه‌ری
خاته‌میدا داوه (صلی الله علیه وسلم) و، جیبریل دایه‌زاندوه، وه‌ک چۆن
له‌خوا‌ی په‌روه‌ردگاری وه‌رگرتوه، ئاوا گه‌یاندوویه‌تی به‌موحه‌مه‌د
(صلی الله علیه وسلم) وه‌ک خوا فه‌رموویه‌تی:

﴿قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ﴾ النحل: ١٠٢.

واته: بلێ (روح القدس) له‌په‌روه‌ردگارته‌وه‌به‌حه‌ق دایه‌زاندوه.

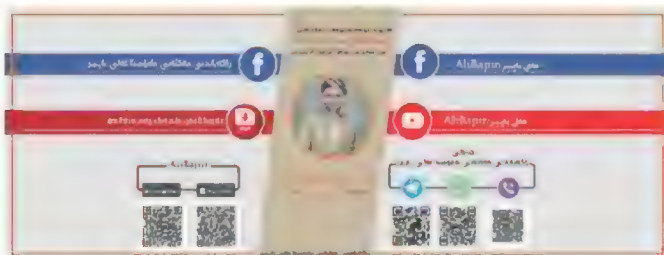
هه‌روه‌ها له‌سوورپه‌تی (الشعراء) دا ده‌فه‌رموی:

﴿وَإِنَّهُ لَنَزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٣٦﴾ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴿١٣٧﴾ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ ﴿١٣٨﴾﴾ الشعراء.

واته: به‌دنیایی ئه‌م قورئانه‌دابه‌زیندراوی په‌روه‌ردگاری
جیهانیانه (الروح الامین) دایه‌زاندوته‌سه‌ر دلی تو، تا‌کو تو له
ترسینه‌ران و وریاکه‌ره‌وان بی.

به‌لێ ئه‌م قورئانه‌که خوا فی‌ری جیبریلی کردوه، به‌و شیوه‌یه‌ی
به‌س خوا خۆی ده‌زانێ چۆنه! جیبریلیش دایه‌زاندوه بو‌سه‌ر دلی
پیغه‌مبه‌ری خاته‌م (صلی الله علیه وسلم) که دوا‌یی له‌ته‌وه‌ری
دووهمدا باسی چۆنیه‌تی دابه‌زینی قورئان و حیکمه‌ته‌که‌ی ده‌که‌ین،

جیبریل به‌و شی‌ودیه که له خ‌وای م‌وته‌عال و‌دری‌گرت‌وه، دایه‌زاند‌وه
 بۆ م‌وحه‌مه‌د (علیه الصلاة والسلام) به‌ بئی ئە‌وه‌دی نه‌ک ئایه‌تیک
 و‌رسته‌یه‌ک، به‌ل‌کو وشه‌یه‌ک و‌ ب‌گره‌ پیتیکیشی لی‌ ب‌گۆرئ و،
 م‌وحه‌مه‌دیش (علیه الصلاة والسلام) گه‌یان‌دوویه‌تی به‌ هاو‌د‌لانی و‌ به‌
 ئۆمه‌ته‌که‌ی له‌ د‌وای خ‌و‌ی، ئە‌وانیش به‌ هه‌مان شی‌وه‌ نه‌ک ئایه‌تیک
 و‌رسته‌یه‌ک و‌ وشه‌یه‌ک، به‌ل‌کو پیتیکیشیان لی‌ زایه‌ نه‌کرد‌وه،
 ئە‌وه‌دی که‌ خوا له‌ ر‌یی ج‌بریل‌وه‌ دایه‌زاند‌وه‌ته‌ سه‌ر د‌لی م‌وباره‌کی
 م‌وحه‌مه‌د (صلی الله علیه وسلم) ئیستا هه‌ر ئە‌وه‌یه‌ به‌ده‌ستی
 ئیمه‌ویه‌، له‌ دوو تو‌بی ئە‌و م‌وسحه‌فانه‌دا که‌ له‌ به‌رده‌ستان‌دان و، له‌
 د‌ل و‌ سین‌ه‌ی هه‌موو ئە‌وانه‌ش‌دا هه‌ن که‌ قورئانیان هه‌موو له‌به‌ر کرد‌وه،
 خواش (س‌بحانه‌ و‌تعالی) به‌ل‌ین و‌ په‌یمانی داو‌ده‌ به‌ هه‌موو لایه‌ک که‌
 کتیبه‌که‌ی خ‌و‌ی به‌پاری‌زی له‌ گۆران و‌ ده‌ستکاری کران.

برگه‌ی سییه‌م: نه‌مانی قورئان:

ئایا هیچ کاتیگ به‌سه‌ر زه‌ویدا دی، به‌سه‌ر مروّف و جنددا دی،
که قورئان نه‌مینێ؟

جاری خوی په‌روه‌ردگار له سووره‌تی (الإسراء) دا ده‌فه‌رموێ:
﴿وَلَيْنَ شَيْئًا لَّنْذَهَبَنَّ بِالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهِ عَلَيْنَا وَكِيلًا ۝ إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ إِنَّا فَضَّلْنَاكَ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا ۝﴾ (الإسراء .

واته: هه‌روه‌ها نه‌گه‌ر بمانه‌وێ ئه‌وه‌ی بۆ لای تۆمان سروش‌کردوه،
لایده‌به‌ین، دوایی تۆ هیچ سه‌ره‌په‌رشتیاریکت (له‌باره‌ی هه‌شتنه‌وه‌ی
قورئانه‌وه) له‌سه‌ر ئیمه‌ چنگ ناکه‌وێ، مه‌گه‌ر به‌به‌زه‌یه‌یه‌ک له‌لایه‌ن
په‌روه‌ردگارته‌وه (قورئان له‌لای تۆ به‌یڵین)، بیگومان به‌خششی خوا
له‌سه‌ر تۆ گه‌وره‌یه‌.

که‌واته: قورئان ده‌مینێته‌وه له‌سه‌ر زه‌وی بۆ مروّف و جند،
تا کو ئه‌و کاته‌ی خوا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) لایده‌بات، له‌و باره‌وه‌ش
فه‌رمایشتیکی پیغه‌مبه‌ر (صلى الله عليه وسلم) هاته‌وه:
(عن حذيفة بن اليمان وأبي هريرة رضي الله عنهما عن النبي
(صلى الله عليه وسلم) قال:

ليسرى على كتاب الله عزوجل في ليلة فلا يبقى في الأرض منه آية).

حديث صحيح أخرجه ابن ماجه ٤٠٤٩.

وأخرجه الحاكم في المستدرک ٨٤٦٠، من طريق أبي معاوية الضرير
عن أبي مالك الأشجعي عن صبحي بن خراش عن حذيفة بن اليمان، قال:
قال الرسول (صلى الله عليه وسلم): يدرس الإسلام كما يدرس وشي
الثوب حتى لا يذرى ما صيام ولا صلاة ولا نسك ولا صدقة، وليسرى على

كتاب الله عز وجل في ليلة فلا يبقى في الأرض منه آية، وتبقى طوائف من الناس الشيخ الكبير والعجوز يقولون أدركنا آباءنا على هذه الكلمة: لا إله إلا الله، فنحن نقولها. قلت إسناده صحيح، وقال الحاكم حديث صحيح على شرط مسلم وقال البوصيري في زوائد بن ماجة: ج ٣ ص ١٥٤ هذا إسناده صحيح رجاله ثقات.

وأما من حديث أبي هريرة أخرجه ابن حبان في صحيحه رقم ٦٨٥٣ من طريق علي بن موسر عن سعد بن طارق، وهو أبو مالك الأشجعي عن أبي حازم عن أبي هريرة عن النبي (صلى الله عليه وسلم). في الجملة المذكورة إسناده صالح.

ورواه فضيل بن سليمان عن أبي مالك الأشجعي عن ربعي عن حذيفة عن أبي حازم عن أبي هريرة قال: قال رسول الله (صلى الله عليه وسلم): يسرى على كتاب الله ليلاً فيصبح الناس ليس في الأرض ولا جوف مسلم عنه آية. أخرجه الضياء المقدسي في اختصاص القرآن بعوده إلى الرحيم الرحمن، رقم ١٧: في مسند فردوس ج ٤ ص ١٦٧ وإسناده صحيح.

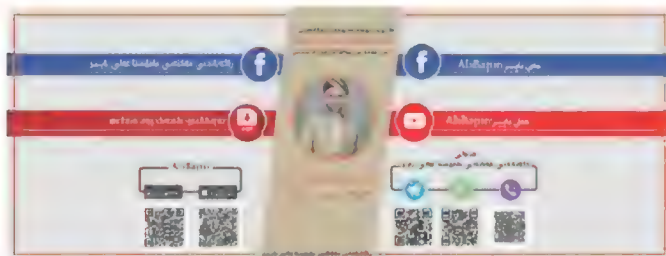
ئهمه همووى كتيبى (المقدمات الأساسية في علوم القرآن) هيناوويه تى كه ههركام له (حذيفة بن اليمان) و (أبو هريرة) خوا لىيان رازى بى، له پيغهمبهرى خواوه (عليه الصلاة والسلام) هيناوويانه، كه فهرموويه تى:

شهويك كتيبى خوا - عزوجل - ناهيلدريّت، له سهر زهوى يه ك ثايه تى لى نامينيّت، نجا ئهمه له دوو فهرمووده وه وهرىگرتوه، يه كيكيان: حوزه يفهى كورى يه مان ده لى: پيغهمبهرى خوا (عليه الصلاة والسلام) فهرمووى: ئيسلام ده سرپيته وه وه ك چون رهنكى پوڤشاك ده چيته وه، تاكو نازانرى رۆژوو چييه وه، نويز چييه وه، قوربانى سهر برين چييه وه سه دهقه وخير چييه، كتيبى خوا - عزوجل - له شهويكدا ناهيلدريّت، يه ك ثايه تى له سهر زهوى لى نامينيّت،

کۆمه‌لێک له‌ خه‌ڵک ده‌مینن پیاوی به‌ ته‌مه‌ن و ئافرده‌تی به‌ ته‌مه‌ن ده‌لێن: ئێمه‌ باب و باپیرانمان له‌سه‌ر ئهم وشه‌یه‌ بینيووه‌: لا إله إلا الله، بۆیه ئێمه‌يش ده‌لێین.

هم‌روه‌ها ئهو هه‌دیه‌ی ئه‌بوهوره‌یره‌ ده‌یه‌ینێ که ده‌لێ: شه‌ویک کتییی خوا ناهێلدری، خه‌ڵک رۆژێک به‌ یانیی ده‌که‌نوه‌ که له‌سه‌ر زه‌وی له‌ هه‌ناوی یه‌ک مسوولماندا ئایه‌تیکی نامێنی.

که‌واته‌: ئهم قورئانه‌ تاكو له‌به‌ر ده‌ستماندا یه‌ و خوای په‌روده‌رگار هێشتوو به‌ ته‌وه‌، عاقل ئهو که‌سه‌یه‌ که‌ باشترین به‌هردی لێ و دربگری، چونکه‌ کاتیکی دی که‌ قورئان ئایه‌تیکی له‌سه‌ر زه‌وی لێ نامێنی.

برگه‌ی چواره‌م: بی‌گومان قورئان سیفه‌تی خواجه و فه‌رمایشتی خواجه (سُبْحانه و تعالی):

قورئان سیفه‌تی خودایه، نه‌ک دروستکراوی خوابی، وه‌ک کاتی خوی موعته‌زیله و ئیستاش ره‌نگه هه‌ندی‌ک که‌س وایر بکه‌نه‌وه، چونکه خوا (سُبْحانه و تعالی) که ده‌فه‌رموی:

﴿وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا﴾ النساء: ۱۶۴.

واته: خوا به دواندن موسای دواندوه.

که‌واته: دواندن بۆ خوا سیفه‌تی‌کی خواجه، ئنجا ئایا خوا چۆن موسای دواندوه؟ ئیمه نازانین، ئنجا به هه‌مان شیوه خوا (سُبْحانه و تعالی) ناوی له قورئانیش ناوه: فه‌رمایشتی خوا:

﴿وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا﴾ النساء: ۸۷.

﴿وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا﴾ النساء: ۱۲۲.

﴿حَتَّى يَسْمَعَ كَلَمَ اللَّهِ﴾ التوبة: ۶.

مانای وایه قورئانیش فه‌رمایشتی خواجه، خوا به‌و سیفه‌ته‌ی که موسای پی دواندوه که دواندنی خواجه، به‌هه‌مان شیوه ئه‌و سیفه‌ته‌ی له‌م موسحه‌فه‌ش دا به‌رجه‌سته بووه که قورئانه و مرؤقایه‌تی پی دواندوه، هه‌روه‌ها هه‌موو کتیبه‌کانی دیکه‌ی خواش چ سوحوفی ئیبراهیم و موسا، چ ته‌وراتی موسا، چ زه‌بووری داوود، چ ئینجیلی عیساو، هه‌موو په‌یامه‌کانی دیکه‌ی خوا، فه‌رمایشتی خوان و، دواندنی خوا بوون بۆ مرؤقایه‌تی یان به‌شی‌ک له مرؤقایه‌تی، هه‌رکام له قوناغی ژیا‌نی ئه‌و پیغه‌مبه‌ره‌دا (عليه الصلاة والسلام) که ئه‌و کاته بووه.

بی‌گومان وشه‌ی قورئان ناوه بۆ کۆی فه‌رمایشتی خوا که مرؤقایه‌تی پی دواندوه، هه‌روه‌ها جندیشی پی دواندوه.

برگەى پىنجەم: بىگومان وەك چۆن بە كۆى قورئان
دەگوترى: قورئان، بە ھەر سەدوچواردە سوورەتە كەو، بە ھەر
شەش ھەزارو دووسەدو سى و شەش ئايەتە كەو، بە ھەمان
شۆو بە بەشەك لە قورئان و بە سوورەتەكەشى ھەر
دەگوترى: قورئان:

بە بەلگەى ئەو كە خوا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) دەفەر موى:
﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ الأعراف: ﴿٦٩﴾.
واتە: ھەركاتەك قورئان خویندرايەو، گوێى بۆ ھەلەخەن و
بەدەنگەن، بەلەكو بەزەبەتەن لە گەل بنوینرى.
كە بەتەكەد مەبەستى ھەموو قورئان نى، واتە: ئەگەر
سوورەتەكە قورئان یان چەند ئايەتەك لە قورئان خویندرايەو،
كەواتە: بە سوورەتەكە قورئان و، بە چەند ئايەتەك لە قورئانىش
ھەر دەگوترى: قورئان.

برگه‌ی شه‌شه‌م: ژماره‌ی سووره‌ت و ئایه‌ت و پیته‌کانی قورئان:

ژماره‌ی سووره‌ته‌کانی قورئان سه‌دو چواردیه‌ (۱۱۴).

ئایه‌ته‌کانی قورئان چه‌ند ژماره‌یه‌کیان بۆ داناون: له‌ ۶۲۰۴ تا کو
۶۲۳۶، به‌لام زۆربه‌یان رایان وایه‌ که ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانی قورئان (۶۲۳۶)
ه، جیاوازی زانایانیش له‌ ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانی قورئاندا، ناگه‌ریته‌وه‌ بۆ ئه‌وه‌
که‌ یه‌ کێکیان بلی: ئه‌و پرسته‌یه‌ قورئانه‌، ئه‌وی دیکه‌ بلی: نه‌خیر قورئان
نیه‌، چونکه‌ زانایان له‌ سه‌رو شه‌یه‌کی قورئانیش را جیا یان نیه‌، به‌ لکو
هۆکاری راجیا ییه‌ که‌ ده‌ گه‌ریته‌وه‌ بۆ ئه‌وه‌ که‌ له‌ کوی ده‌ وه‌ستی؟ هه‌ندیک
له‌ زانایان پرسته‌یه‌کیان کردوه‌ به‌ دوو ئایه‌ت، هه‌ندیکیان کردوویانه‌ به‌
یه‌ک ئایه‌ت، لیره‌دا را جیا یی په‌یدا بووه‌، له‌ ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانی قورئاندا،
له‌ کورتیی و درێژی پرسته‌کاندا و، له‌ شوینی وه‌ستان و شوینی
ده‌ستپێکردنه‌وه‌ی ئایه‌ته‌کاندا.

ژماره‌ی وشه‌کانی قورئان: هه‌فتاو هه‌زارو چوار سه‌دو
سی و نو (۷۷۴۳۹) یه‌و، ژماره‌ی پیته‌کانی قورئانیش: سی سه‌دو بیست و
یه‌ک هه‌زارو سه‌دو هه‌شتا (۳۲۱۱۸۰) یه‌، هه‌لبه‌ته‌ چ له‌ باره‌ی ژماره‌ی
وشه‌کان و، چ ژماره‌ی پیته‌کانه‌وه‌، ده‌ گونجی رای دیکه‌ی جیاوازی
هه‌بی، به‌لام ئه‌مه‌ رای زۆرینه‌ یانه‌.

برگه‌ی حه‌وته‌م: ناوه‌کانی قورئان:

خوای کارزان وه‌ک: له‌ برگه‌ی هه‌شته‌مدا باس ده‌که‌ین، به‌ زۆر وه‌سف، کۆتا فه‌رمایشتی خۆی پیناسه‌و وه‌سف کردوه، به‌لام پینج ناو بۆ قورئان به‌کار هاتوون:

یه‌که‌م: (الکتاب)، وه‌ک خوای په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رموی:

﴿ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ﴾ البقرة: ۱.

ئه‌و کتێبه‌ هه‌چ دوو دلی هه‌لناگری و، دوو دلی تیدا نیه.

دووهم: (القرآن):

﴿تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرَّانٍ مُّبِينٍ﴾ الحجر: ۱.

هه‌روه‌ها: ﴿تِلْكَ آيَاتُ الْقُرْآنِ وَكِتَابٍ مُّبِينٍ﴾ النمل: ۱.

(قرآن)یش یه‌کیکه‌ له‌ ناوه‌کانی ئه‌م کۆتا فه‌رمایشته‌ی خوا، که‌ (کتاب) به‌ مانای نووسراو (مکتوب)ه‌و، قورئانیش به‌ مانای خویندراو (مقروء)دی، یاخود ناویکی جامیده‌ بۆ کۆتا فه‌رمایشتی خوا.

سێیه‌م: (الفرقان): ئه‌میش یه‌کیکه‌ له‌ ناوه‌کانی قورئان، وه‌ک

خوا - عزوجل - له‌ سووره‌تی (الفرقان)دا ده‌فه‌رموی:

﴿تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا﴾ الفرقان: ۱.

واته‌: به‌رزیی و پیز بۆ ئه‌و زاته‌ی که‌ فوركانی دابه‌زاندوه‌ته‌

سه‌ر به‌نده‌که‌ی، تاكو وریاکه‌ره‌وه‌و ترسینه‌ربی بۆ هه‌موو جیهانیان.

چواره‌م: (الذکر):

﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ الحجر: ۱.

ئیمه‌ خۆمان ذیکرمان دابه‌زاندوه‌و، هه‌ر خۆیشان پارێزه‌رینی.

پینجه‌م: (کلام الله):

ناویکی دیکه که خوا بو فرمایشتی خوئی به کاری هیناود،

بریتییه له: (کلام الله)، وەک خوای به‌رزی مه‌زن فرمویه‌تی:

﴿وَلَا أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجْرُهُ حَقٌّ يَّمْلِكُ اللَّهُ ثُمَّ أُبْلِغَهُ مَا مَنَّهُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ﴾ التوبة: ١٦.

واته: ئە گەر یه کێک له هاوبه‌ش بو خوا دانهران په‌نای له

تۆ خواست که په‌نای بده‌ی، په‌نای بده تا کو گوئیستی فرمایشتی

خوا ده‌بی، دوا‌یی بیگه‌یه‌نه شوینیکی دنا‌یی خوئی، ئه‌ویش به‌ هۆی

ئه‌وه‌وه که نازانن.

ئه‌م پینج ناوه‌ قورئانیان پی دهناسری، هه‌له‌به‌ته‌ دوا‌ی ئه‌وه‌ی له

سه‌رده‌می عوتماندا خوا ئینی رازی بیت، هه‌موو سوورده‌ته‌کانی قورئان

خرانه‌ دوو تو‌بی دوو به‌رگه‌وه‌، ناوی (مصحف) یشتی بو به‌ کار ده‌هیندری

به‌لام موسحف ناویکه‌ له‌ نیو مسو‌له‌ناندا باوه‌و، موسو‌له‌نان به‌ کاریان

هیناود، به‌لام ئه‌و پینج ناوه‌ی دیکه‌ هه‌ر پینجیان خوا (سبحانه‌ وتعالی)

بو کۆتا فرمایشتی خوئی به‌ کاری هیناون.

برگه‌ی هه‌شته‌م: سیفه‌ته‌کانی قورئان (أوصاف القرآن):

ئیرده‌دا ده‌گه‌ریمه‌وه‌ بۆ کتیبی پینجه‌م (الإیمان بکتب الله) (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) له‌ مه‌وسووعه‌ی (الإسلام کما یتجلی فی کتاب الله) دا، و چل له‌ سیفه‌ت و وه‌سفه‌کانی قورئان که‌ خوا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) بۆ کۆتا فه‌رمایشتی خۆی به‌ کاری هینا‌ون، هینا‌ومن، ناشاییم قورئان ته‌نیا نه‌و چل وه‌سفه‌ی هه‌یه‌، ده‌گونجی زیاتریش بن، به‌لام من نه‌و چله‌م که‌وتوونه‌ به‌رچاو، له‌و مه‌وسووعه‌یه‌دا که‌ کاتی خۆی له‌ سجنی نه‌مریکاییه‌ کاندای نووسیمه‌:

سیفه‌تی یه‌ که‌م: [العظیم]:

وده‌ک خوا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) ده‌فه‌رموی:

﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّثْرَ الْمَثَانِ وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ﴾ (الحجر: ٧٧)
که‌ (السبع المثاني) بریتین له‌ هه‌وت ئایه‌ته‌کانی سوورده‌تی (الفتاحه‌)، به‌رای زۆربه‌ی زانایان، چونکه‌ له‌ نوێژه‌کاندا دووباره‌ ده‌بنه‌وه‌و، ستایشیان پی ده‌کری بۆ خوا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) [القرءان العظیم] یش بریتییه‌ له‌ کۆی سه‌دو چواره‌ سوورده‌ته‌که‌ی قورئان.

سیفه‌تی دوو هه‌م: (الکریم):

وه‌ک خوا‌فه‌رموویه‌تی:

﴿ إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ ﴾ الواقعة: ٧٧.

(کریم) واته: خوا‌ه‌ن ریز و قه‌در و شه‌ره‌ف، به‌خشنده، بی‌گومان هه‌ر که‌سیک له‌گه‌ل قورئاندا به‌و شی‌وه‌یه که‌شایسته‌یه، مامه‌له‌ بکات، قورئان له‌هه‌موو سیفه‌ته‌کانی خو‌ی که‌م و زۆر پی‌ی ده‌به‌خشی.

سیفه‌تی سییه‌م: (المجید):

وه‌ک خوا‌ی به‌رز فه‌رموویه‌تی:

﴿ بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ ﴿٥﴾ فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ ﴿٦﴾ ﴾ البروج.

مه‌جیدیش بریتییه له‌خوا‌ه‌نی مه‌جدو به‌رزیی و سه‌رو‌کایه‌تی و گه‌وره‌یی.

سیفه‌تی چواره‌م و پینجه‌م: (علی حکیم):

وه‌ک خوا‌ی به‌رز فه‌رموویه‌تی:

﴿ إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٣﴾ وَإِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِّي حَكِيمٌ ﴿٤﴾ ﴾ الزخرف.

واته: ئیمه‌ گپ‌راومانه به‌قورئانیکی عه‌ره‌بیی به‌ل‌کو بفام‌ن و، ئە‌م کتییە له‌ئومول‌کیتاب (له‌زانیا‌ریی خو‌مان) دا له‌لای ئیمه‌ به‌رزى کارزانه.

عه‌لی واته: به‌رز، خوا‌ه‌ن پی‌گه‌ی به‌رز، هه‌کیمیش واته: خوا‌ه‌ن هیکمه‌ت و لیزانیی و کارامه‌یی.

سیفه‌تی شه‌شه‌م: (عزیز):

وه‌ک‌ خ‌وای‌ موته‌عال‌ له‌ سووره‌تی - فصلت - دا‌ ده‌فه‌رموئ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ ﴿١١﴾ لَا يَأْتِيهِ الْبَطْلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ ﴿١٢﴾﴾ فصلت.

واته: ئەوانه‌ی‌ بی‌پروان‌ به‌ ذیکر‌ کاتی‌ک‌ که‌ بۆیان‌ هات‌ و به‌ دنیایی‌ قورئان‌ کتیی‌کی‌ زاله‌، بالا‌ ده‌سته‌، باتیل‌ و ناحه‌قی‌ نه‌ له‌ پێش‌ ده‌سته‌یه‌وه‌ نه‌ له‌ دوایه‌وه‌ بۆی‌ نایه‌ت‌، له‌ لایه‌ن‌ خوایه‌کی‌ کارزانی‌ ستایش‌کراوه‌وه‌ دابه‌زی‌نراوه‌.

(عزیز)یش‌ واته‌: خاوه‌ن‌ عیززه‌ت‌ و بالا‌ ده‌ست‌ که‌ هیچ‌ که‌س‌ و هیچ‌ شتێک‌ به‌سه‌ریدا‌ زāl‌ نه‌بێت‌ و زāl‌ بێ‌ به‌سه‌ر‌ هه‌موو‌ لایه‌ ک‌دا.

سیفه‌تی‌ حه‌وته‌می‌ قورئان: (عجب):

وه‌ک‌ له‌ سووره‌تی‌ جینن‌ ئایه‌تی‌ ژماره‌یه‌ ک‌دا‌ خوا‌ ده‌فه‌رموئ: ﴿قُلْ أَوْحَىٰ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا ﴿١﴾﴾ الجن: ﴿١﴾. واته‌: بلێ‌ سروشم‌ بۆلا‌ کراوه‌ که‌ کۆمه‌لێک‌ له‌ جند‌ گوئیان‌ هه‌ل‌خست‌ گوئیان: ئیمه‌ گویمان‌ له‌ قورئانیکی‌ عه‌جه‌ب‌ بوو.

عه‌جه‌ب‌ چاوگی‌ (عَجَبَ، يَعَجَبُ، عَجَبًا)ه‌، که‌ لێره‌دا‌ به‌ مانای‌ سه‌ر‌ سوپه‌ینه‌ره‌، (عجب) واته‌: ئەو‌ شته‌ی‌ که‌ هه‌ر‌که‌سێ‌ بی‌بینی‌، یان‌ بی‌بیستی‌، پێی‌ سه‌ر‌سام‌ و سه‌ر‌سوپ‌ماو‌ ده‌بی‌، وه‌ک‌ فه‌ره‌ه‌نگه‌ کانی‌ زمان‌ ده‌لێن.

دیاره‌ ئەم‌ وشه‌یه‌ هه‌م‌ بۆ‌ مه‌دح‌ به‌ کاردی‌ هه‌م‌ بۆ‌ زه‌م‌، به‌لام‌ به‌پێی‌ ره‌وت‌ (سیاق)ی‌ ئەو‌ ئایه‌تانه‌ لێره‌دا‌، ده‌زانین‌ که‌ بۆ‌ مه‌دح‌ و ستایشه‌.

سیفەتی ھەشتەمی قورئان:

بریتییه لە (مُبِین) واتە: ڕۆشن یاخود ڕۆشنکەرەوه. وەک
 لە سوورەتی (یوسف) دا خوا دەفەرموێ:
 ﴿الرَّ تِلْكَ ءَايَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ﴾ یوسف: ۱.

واتە: (ئەلیف ، لام ، را) ئەوانە ئایەتەکانی کتییکی ڕۆشنن،
 یاخود ڕوونکەرەوهن، دیارە (مُبِین) ھەم بە مانای ڕۆشن دی لە
 خودی خۆیدا و، ھەم بە مانای ڕوونکەرەوهش دی. چونکە (بَان
 الشَّيْءِ، أَي وَضَحَ وَظَهَرَ، وَ أَبَانَ الشَّيْءُ أَي ظَهَرَ، وَأَبَانَ فَلَانٌ
 قَصْدُهُ أَي أَظْهَرَهُ) واتە: (مُبِین) لە (أَبَانَ) ھەوێە کە ھەم حالەتی
 لازیمی ھەیە: (أَبَانَ الْقَمَرُ) مانگە کە دەرکەوت، ھەم حالەتی
 تێپەرێنەر (متعدی) ی ھەیە بۆ بەرکار، (أَبَانَ فَلَانٌ قَصْدُهُ)
 فلانکەس مەبەستی خۆی دەرخست. کە واتە: (مُبِین) یانی: ڕوون،
 ڕوونکەرەوه.

سیفەتی نۆیەمی قورئان: (مبارک):

خوا - عزوجل - لە سوورەتی - الأنعام - دا دەفەرموێ:
 ﴿وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ الأنعام: ۱۵۵.
 واتە: ئەمە کتیییکە دامانبەزاندووە موبارەکە، شوینی بکەون و
 پارێز بکەن، بە لکو بەزەبیتان لە گەڵ بنوینری، موبارەک واتە: خاوەن
 خێرو بە پێز و بەرھەمدار.

سیفەتی دەیه می قورئان: (نور):

وہ ک خوا لہ سوورہ تی (المائدة) دا دەفەر موی:

﴿قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ﴾ المائدة: ١٥.

واتە: بە دنیایی لہ خواوہ رووناکیی و کتییکی روونکەرەوہ،
یاخود کتییکی روشتان بو هات، (نور) واتە: رووناکیی، ئەوہ کە
لە خودی خۆیدا روشنیی و بو غیری خۆیشی روونکەرەوہی.

سیفەتی یازدەیه می قورئان: (حق):

وہ ک خوی موته عال دەفەر موی:

﴿وَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِ كَافِرُونَ﴾ الزخرف: ٢٠.

واتە: کاتیەک حەقیان بو هات، گوتمان: ئەمە جادوویە و ئیمە پێی بیرواین.
وشە (حق) یش لە ئەسلی زماندا بە مانای چەسپاوو نە لەقاوو دامەزراو دی.

سیفەتی دوازدەیه م: (برهان):

لە سوورە تی (النساء) دا خوا دەفەر موی:

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَأَنزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا﴾ النساء: ٧٧.

واتە: ئەو خەڵکینە! لە پەروەردگارتانەوہ بو پرهانتان بو هاتوہ و
روناکییە کی روشنکەرەوہ مان بو دابەزاندوون.

(برهان) بریتییه لە بەلگەیه کی روونی ئاشکرا، کە هیچ کەس
نەتوانی نکوویی لێ بکا.

سیفه‌تی سی‌زده‌یه‌می قورئان: (بینه):

وه‌ک له‌ سووره‌تی (الأنعام) دا‌خوا ده‌فه‌رموئ:

﴿فَقَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ﴾ (الأنعام: ١٥٧).

واته: به‌دنیاییه‌وه‌له‌ په‌روه‌ردگار تانه‌وه‌ (بینه) تان بۆ هاتوه‌، هه‌روه‌ها پینمایى و به‌زه‌یى، (البینه هي الحجة القاطعة الدامغة التي تُفحِّمُ المقابل وتُسَكِّتُهُ) (بینه) بریتییه‌ له‌و به‌لگه‌ هه‌لپه‌ره‌ که‌ به‌رامبه‌ر بی‌ده‌نگ ده‌کات و ده‌سته‌وسانى ده‌کا.

سیفه‌تی چوارده‌یه‌می قورئان: (هدى):

وه‌ک خوا‌فه‌رموویه‌تی:

﴿ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ﴾ (البقرة: ٢).

ئه‌و کتیبه‌هیچ دوو‌دلیى تیدا‌نیه‌، پینماییه‌ بۆ پارێزکاران، دیاره‌ (هدى) هه‌م به‌ مانای پینمایى و پى‌پیشان‌دان دى‌، هه‌م به‌ مانای به‌ ئامانج گه‌ياندن دى‌، که‌ قورئان به‌ هه‌ردوو واتایه‌ که‌ (هدى)یه‌.

سیفه‌تی یازده‌یه‌م: رحمة:

وه‌ک خوا (سُبْحانه‌ وتعالی) ده‌فه‌رموئ:

﴿وَمَا أَرْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ (النحل: ٦٤).

واته: ئیمه‌ کتیبیکه‌مان بۆ تۆ دانه‌به‌زاند، مه‌گه‌ر بۆ ئه‌وه‌ی هه‌رچی تیبیدا که‌وتوو‌نه‌ را جیایی، بۆیان‌په‌وه‌وه‌ پینمایى و به‌زه‌یى بى‌ بۆ کۆمه‌لیک که‌پروا‌بینن.

به‌لئى قورئان په‌حمه‌ته‌، واته‌: هه‌ر که‌سیک شوینی بکه‌وئ، ده‌یگه‌یه‌نئ به‌ به‌زه‌یى خواو به‌ به‌خششی خواو به‌ په‌زامه‌ندیی خوا.

سيفه‌تی شازده‌یه‌م بۆ قورئان: (موعظة):

وه‌ك خوا له‌ سووره‌تی (یونس) دا ده‌فه‌رموی:

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ یونس: ٥٧.

واته: ئە‌هی خه‌ل‌کینه! له‌ په‌روه‌رد‌گارتانه‌وه‌ ئامۆژ‌گاریت‌ان بۆ هاتوه‌، ئامۆژ‌گاریش بریتییه‌ له‌ هه‌ر قسه‌یه‌ک که‌ له‌ که‌سیکی به‌ په‌رۆشه‌وه‌ ده‌رده‌چی و هاندان و ترساندن، یاخود ئاره‌زوو مه‌ند‌کردن و ترساندن‌ی ئاو‌یت‌ه‌ بکری، بۆ ئە‌وه‌ی بابای ئامۆژ‌گارییک‌راو لێی به‌هه‌رمه‌ند‌بی.

سيفه‌تی حه‌قه‌ده‌یه‌می قورئان: (شفاء):

وه‌ك خوا (سُبْحانه و تعالی) ده‌فه‌رموی:

﴿وَلَوْ جَعَلْنَاهُ فُرْقَانًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُضِّلَتْ إِلَٰهَاتُكُمْ أَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ قُلْ هُوَ الَّذِي ءَامَنُوا هُدًى وَشِفَاءً﴾ فصلت: ٢٤.

واته: ئە‌گه‌ر قورئانمان گێڕابایه‌ به‌ قورئانیکی ئە‌عجه‌می، (به‌ زمانی غه‌یری عه‌ره‌بی)، ده‌یان‌گوت: بۆچی ئایه‌ته‌کانی پ‌رون نه‌ ک‌راونه‌وه‌، ئایا قورئان غه‌یری عه‌ره‌بییه‌ و بۆ سه‌ر عه‌ره‌بییک‌ دابه‌زین‌د‌راوه‌؟ ب‌لێ: ئە‌م قورئانه‌ پ‌ن‌مای‌ی و شیفایه‌ بۆ ئە‌وانه‌ی پ‌روایان هیناوه‌. شیفای: بریتییه‌ له‌ لاچ‌وونی ده‌رد‌و نه‌خۆشیی و چاک‌بوونه‌وه‌ له‌ نه‌خۆشیی و، گه‌رانه‌وه‌ی ته‌ند‌روستی بۆ م‌رو‌ف.

سيفه‌تی هه‌ژده‌یه‌م: (بُشرى):

یه‌ ک‌ی‌کی دیکه‌ له‌ وه‌سف و سيفه‌ته‌کانی قورئان که‌ خوا کۆتا فه‌رمایشتی خۆی پ‌ی وه‌سف ک‌رد‌وون، بریتییه‌ له‌: (بُشرى). وه‌ک له‌

سووره‌تی (النحل) دا خوا ده‌فه‌رموئ:

﴿قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَىٰ
لِلْمُسْلِمِينَ﴾ النحل: ١٠٢.

خوا به پیغه‌مبه‌ری خاته‌م ده‌فه‌رموئ (عليه الصلاة والسلام) بلی:
روح‌ل‌قودس له‌ په‌روه‌ردگار‌ته‌وه به‌ حق‌ دایه‌زاندوه، تا‌کو‌ئه‌وانه‌ی
بروایان هیناوه‌ پیی‌ بچه‌سپینئ و‌پ‌ینهایی و‌ دل‌خ‌وش‌که‌ره‌ بۆ‌ مس‌ول‌مانان.
(بشری) و‌ (بشارة)، بریتییه‌ له‌ هه‌ر‌ قسه‌یه‌ ک‌ یان‌ هه‌وال‌یک‌ی
دل‌خ‌وش‌که‌ر که‌ دل‌خ‌وش‌یی ده‌خاته‌ دل‌ی بابای بیسه‌ره‌وه، بی‌گومان
کتی‌بی خواش مرو‌ف و‌ کۆمه‌ل‌گا‌ دل‌خ‌وش‌ ده‌کا، به‌ خیر و‌ چاکه‌ و‌ دنیاو
دوا‌پ‌و‌ژ، بۆ‌ هه‌ر‌که‌سی‌ک که‌ تی‌ی‌گات و‌ به‌ه‌ویه‌وه‌ پئ‌ بگات و‌، ده‌ستی
پئ‌وه‌ بگری.

سیفه‌تی نۆ‌زده‌یه‌م: (ذکری):

وه‌ک له‌ سووره‌تی (الأنعام) دا خوا ده‌فه‌رموئ:

﴿قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ﴾ الأنعام: ١٠١.

واته‌: بلی: من له‌ سه‌ر‌ گه‌یان‌دنئ قورئان‌ هی‌چ‌ کر‌یتان‌ لئ‌ داوا
ناکه‌م، قورئان‌ ته‌نیا‌ بیر‌خه‌ره‌وه‌یه‌ بۆ‌ جیهانیان.
(ذکری): بریتییه‌ له‌ ه‌ۆ‌کاری بیر‌خسته‌نه‌وه‌ و‌ په‌ند‌ وه‌ر‌گرتن‌ و
نامۆ‌ژگاریی، یا‌خود‌ بریتییه‌ له‌ زۆ‌ر‌ بیر‌خسته‌نه‌وه‌.

سیفه‌ته‌کانی بیست و بیست و یه‌ک: (بشیر و نذیر):

وه‌ک له‌ سووره‌تی (فصلت) دا‌خوا ده‌فه‌رموی:

﴿حَمَّ ۝ تَنْزِيلٌ مِّنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ۝ كِتَابٌ فُصِّلَتْ ءَايَاتُهُ وَقُرْءَانًا عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ۝ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ۝﴾ فصلت.

واته: حامیم، دابه‌زینرانی ئەم قورئانه‌ له‌ لایه‌ن‌خوای به‌ به‌زه‌یی به‌خشنده‌وه‌یه، کتیییکه‌ ئایه‌ته‌کانی رۆشنکراونه‌وه، قورئانیکی عه‌ره‌بییه‌ بۆ کۆمه‌لێک، بۆ خه‌لکیک بزانه‌ن، دڵخۆشکه‌ره‌و ترسینه‌ره. (بشیر) واته: (مُبَشِّر)، دڵخۆشکه‌ر و موژده‌ده‌ر، که‌سیک که‌ هه‌واییک ده‌دا به‌ که‌سیک که‌ پێی دڵ خۆشبی، (نذیر)، به‌ واتای (منذر) ه، که‌سیک که‌ هه‌وآل ده‌دات به‌ شتییک که‌ جیگای مه‌ترسییه‌ بۆ ئەوه‌ی خۆی لێ به‌پارێزری، قورئانی‌ش موژده‌ ده‌دا به‌ شوینکه‌وتوانی، که‌ ئە‌گه‌ر فه‌رمانبه‌ریی خوا بکه‌ن خوا (سُبْحانه‌ و تعالی) موژده‌یان پێ ده‌دا به‌ گه‌یشتنیان به‌ ره‌زامه‌ندیی خواو پاداشتی خواو به‌ به‌زه‌یی خوا، هه‌روه‌ک ده‌شیانترسینی که‌ ئە‌گه‌ر سه‌ره‌په‌چی له‌ خوا بکه‌ن، خوا لێیان تووره‌ ده‌بی و دوچار ی سزاو تۆله‌ی خوا ده‌بن.

سیفه‌ته‌کانی بیست و دوو و بیست و سی: (صدق و عدل):

وه‌ک له‌ سووره‌تی (الأنعام) دا‌خوا ده‌فه‌رموی:

﴿وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۝﴾ الأنعام: ۱۱۵.

واته: فه‌رمایشتی په‌روه‌ر‌دگارت ته‌ه‌واوی کردوه‌ له‌ راستیی و دادگه‌رییدا، هه‌چ گۆره‌ریک نه‌یه بۆ فه‌رمایشته‌کانی خوا. واته: فه‌رمایشتی خوا - سب‌حانه‌ و تعالی - له‌ راستیی و له‌ دادگه‌رییدا

ته‌واوی کردوه، هه‌واله‌کانی هه‌موویان راستن و، حوکه‌کانیشی هه‌موویان دادگه‌رانهن و سته‌میان تیدا نیه.

سیفه‌تی بیست و چوار: که خوا کوتا فه‌رمایشتی خوی پی پیناسه کردوه: (روح):

وه‌ک له‌سووره‌تی (شوری) دا خوا ده‌فه‌رموی:

﴿وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا﴾ الشوری: ٥٥.

واته: هه‌ر به‌و شیوه‌یه (که بۆ پیغه‌مبه‌رانی پیشوو په‌یامی خۆمانمان ناردوه)، بۆ لای تۆش روو‌حیکان له‌فه‌رمانی خۆمانه‌وه‌دابه‌زاندوه. وه‌ک چۆن جه‌سته به‌بی روو‌ح که‌له‌شیکه‌جیاوازیی نیه‌له‌گه‌ل مادده‌ی دیکه‌و خاکی دیکه‌ی زه‌ویدا، به‌هه‌مان شیوه‌مرۆفیش و ژیا‌نی مرۆفیش به‌بی وه‌حیی، به‌بی قورئان که‌له‌شیکی بی روو‌حه.

سیفه‌تی بیست و پینجه‌می قورئان: (م‌ح‌ی):

له‌چه‌ند ئایه‌تیک‌ی قورئاندا خ‌و‌ای په‌روه‌ردگار ئه‌وه‌ی فه‌رم‌و‌وه، بۆ

وینه:

أ- ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ﴾

الأنفال: ٢٤.

واته: ئه‌ی ئه‌وانه‌ی پرواتان هیناوه! وه‌لام‌ی خواو پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی بده‌نه‌وه‌هه‌رکاتیک بانگیانکردن بۆ شتیک که‌ده‌تانه‌نیته‌وه‌ (که قورئانه).

که‌واته: قورئان ژیه‌نه‌ره‌وه‌یه.

ب- هه‌روه‌ها له‌سووره‌تی (الأنعام) دا فه‌رم‌و‌یه‌تی:

﴿أَوَمَنْ كَانَ مِيتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا﴾ الأنعام: ١٢٢.

واته: ئایا که‌سیک که‌ مردوو بوو، ژياندمانه‌وه و پروناکییه‌ کی‌مان پێدا که‌ له‌ نی‌و خه‌لکدا پێی ری‌یکات، پێی به‌ری‌وه‌ بجی، وه‌ک که‌سیک وایه‌ که‌ له‌ تاریکیان دایه‌ لیان ده‌رباز نابێ؟! بێگومان فه‌رمایشتی خوا ژینه‌ره‌وه‌ی مرۆقه‌، که‌سیک ده‌بینی سه‌رگه‌ردان، سه‌رلیشی‌واو، مالویران و به‌ری‌ نه‌زان، هه‌ر که‌ ده‌ستی گیربوو له‌ قورئان، یه‌ که‌سه‌ر رو‌شن ده‌بیته‌وه‌، عه‌قلی رو‌شن ده‌بیته‌وه‌و هۆشیار ده‌بیته‌وه‌، دلی بێدار ده‌بیته‌وه‌، ره‌وشتی و ئاکاری راست ده‌بیته‌وه‌، هه‌لس و که‌وت و هه‌لو‌یستی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیی راست ده‌بیته‌وه‌، به‌ری‌ی خۆی ده‌بینی، دۆست و دوژمن ده‌ناسی، ده‌زانی حه‌لل چیه‌و حه‌رام چیه‌، چاکه‌ چیه‌و خراپه‌ چیه‌، راست چیه‌و چه‌وت چیه‌؟!

سیفه‌تی بیست و شه‌شه‌م: (أحسن الحديث):

خوا فه‌رموویه‌تی ﴿اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ﴾ الزمر: ٢٣.

واته: خوا باشترین فه‌رمایشتی دابه‌زاندوه‌.

بێگومان فه‌رمایشتی خوا له‌قه‌ده‌ر خوایه‌، خوا (سُبْحانه‌ وتعالی) له‌ چاکیی و جوانیی و تیرو ته‌واویدا، سنووری نی‌ه‌ و په‌هایه‌، فه‌رمایشته‌ که‌شی بێگومان باشترین فه‌رمایشته‌، هه‌ر که‌سه‌ سیفه‌ته‌کانی له‌قه‌ده‌ر خۆینی و، قورئانیش سیفه‌تی خوایه‌و دواندنی خوایه‌ بو‌ خه‌لکی سه‌رزه‌وی، که‌واته‌: باشترین فه‌رمایشته‌.

سيفه‌ته‌كاني بيست و چه‌وت و بيست و هه‌شت: (مُتَاشِبَهَا مَثَانِي):

واته: ويك چوو و دووباره بووه‌وه، له سووره‌تي (الزمر) دا خوا

ده‌فه‌رموي:

﴿ كِتَابًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِي تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِيں جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ
إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ ﴾ الزمر: (١٢).

واته: ئەم قورئانه کتییکی ویکچوویه‌و دووباره بووه‌وه‌یه، ئەوانه‌ی
سام و هه‌یه‌تیان به‌رامبه‌ر به‌په‌روه‌ردگاریان هه‌یه، به‌هۆیه‌وه‌ پێستیان ریک
دی و ته‌زووی پێدا دی، دوا‌یی پێستیان و دلیان به‌ره‌و یادی خوا نه‌رم ده‌بی.
قورئان ئایه‌ته‌کانه‌ی پیکه‌چه‌ن، سووره‌ته‌کانه‌ی پیک ده‌چه‌ن، له‌وه‌دا که
هه‌موویان یه‌کدی به‌راست داده‌نی، یاخود له‌ جوانیی و پاکیی و چاکیدا
ویک ده‌چه‌ن، هه‌روه‌ها قورئان (مثنای)ه، به‌و واتایه‌ که مه‌به‌سته‌ به‌رزه‌کانه‌ی
تیدا دووباره‌ ده‌بنه‌وه، یاخود له‌ به‌ر ئه‌وه‌ی که قورئان ستایشی خوای به‌رزو
مه‌زنی پی ده‌کری.

وه‌سف و سيفه‌تی بیست و نۆیه‌م: (غیر ذی عوج):

وه‌ک له‌ سووره‌تي (الزمر) دا خوا ده‌فه‌رموي:

﴿ قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عَوْجٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴾ الزمر: (١٨).

واته: قورئانیکی عه‌ره‌بییه، (غیر ذی عوج)، واته: هه‌یج لاریی تیدا
نیه، خاوه‌نی هه‌یج جو‌ره‌ لاریه‌ک نیه، به‌لکو پارێزکاریی بکه‌ن.
عوج: بریتییه‌ له‌ نارێکیی له‌ بێژده‌دا و له‌ واتادا، به‌لام فه‌رمایشتی
خوا له‌ رووی بێژه‌کانیه‌وه‌ له‌و په‌ری پاراویی (فصاحة) دایه‌و، له‌ رووی
مانا‌کانیشیه‌وه‌ له‌و په‌ری ره‌وانبێژی (بلاغة) دایه‌و، بێگومان له‌ هه‌موو
روویه‌که‌وه، له‌ لووتکه‌دایه‌.

سیفه‌تی سییه‌م: (تبیاناً لکل شیء):

روونکه‌ره‌وه‌یه بۆ هه‌موو شتی‌ک، وه‌ک له سووره‌تی (النحل) دا
خوا ده‌فه‌رموئ:
﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ﴾
النحل: ٨٩.

واته: کتیبه‌که‌مان دابه‌زاندووته‌سه‌رتۆ، روونکه‌ره‌وه‌یه بۆ
هه‌موو شتی‌ک و ڕینهاییه و به‌زه‌یییه و موژده‌یه بۆ مسوڵمانان.
بی‌گومان قورئان روونکه‌ره‌وه‌و به‌رچاو ڕۆشنکه‌ره‌وه‌یه بۆ هه‌موو
شتی‌ک که ژيانی مرۆف په‌کی له‌سه‌ری بکه‌وی، ده‌بی ئاوا له‌م ئایه‌ته
موباره‌که‌ تی‌بگه‌ین، نه‌ک وازانری که قورئان هه‌موو شتی‌کی تی‌دایه،
دوایی بلیی: ئه‌دی بۆچی باسی دروستکردنی سه‌یاره‌و ته‌یاره‌و پاپۆر
و چی و چی ناکات؟! نا، خوا که ده‌فه‌رموئ: (تبیاناً لکل شیء)، واته:
هه‌ر شتی‌ک که ژيانی مرۆف په‌کی له‌سه‌ری که‌وتبی و له‌مه‌ودای
عه‌قل و بیرکردنه‌وه‌ی مرۆفدا نه‌بی، قورئان روونی کردۆته‌وه، به‌لام ئه‌و
شتانه‌ی که له‌مه‌ودای عه‌قلی مرۆف و بیرو هۆشی مرۆفدان، خوای
په‌روه‌ردگار بۆ مرۆف لیان که‌راوه.

سیفه‌تی سی و یه‌که‌م: (تفصیل کل شیء):

خوا له‌سووره‌تی (یوسف) دا ده‌فه‌رموئ:
﴿مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَٰكِن تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ
وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ یوسف: ١١١.
واته: ئه‌م قورئانه‌ نا‌گونجی قسه‌یه‌کی هه‌لبه‌ستراوی، به‌ل‌کو
به‌راست دانه‌ری هه‌موو ئه‌و کتی‌بانه‌یه‌که‌ له‌پیشیه‌وه‌ بوون و

روونکه‌ره‌وه‌یه بۆ هه‌موو شتیک و، پێنهایى و به‌زه‌یه بۆ کۆمه‌لیک
بروا بێنن.

که ده‌فه‌رموی: (تفصیل) دیاره شتیکه به کورتیی بى، خه‌لک
که‌متر لێی تیده‌گا، به‌لام کاتیک درێژ ده‌کری و روون ده‌کرێته‌وه،
زیاتر لێی تیده‌گه‌ن، به‌و واتیه که قورئان هه‌موو ئه‌و مه‌به‌ستانه‌ی
خواى موته‌عال به‌پێوستی زانیون که مرؤف باش لێان تی بگات،
به‌جاریک و دوو و سى لێان نه‌گه‌راوه‌و، به‌چهندان شیوه‌ باسی
کردوون و روونی کردوونه‌وه.

سیفه‌ته‌کانی سى و دوو و سى و سى: (أَحْكَمْتَ آيَاتِهِ ثُمَّ فَصَّلْتَ):

وه‌ک له‌ سووره‌تى (هود) ده‌فه‌رموی:

﴿الرَّكْبُ أَحْكَمْتَ آيَاتُهُ ثُمَّ فَصَّلْتَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَيْرٍ﴾ هود: ١.

واته‌:- (ئه‌لیف، لام، پاء) ئه‌مه‌ کتیییکه ئایه‌ته‌کانی پته‌وو قایم
کراون، دواى روونکراونه‌وه له‌ لایه‌ن (خواى) کاربه‌جیی شاره‌زاوه.
(إحکام) بریتییه له‌ هێزو پته‌ویی و دووری له‌ نارێکی، (تفصیل)
یش مه‌به‌ست پێی روونکرنه‌وه‌و شکرده‌وه‌یه، که ئایه‌ته‌کانی قورئان
له‌ لایه‌ که‌وه‌ قایم و پته‌وو مه‌حکه‌من و، دوورن له‌ بى‌هیزی و که‌م و
کورپی، له‌ لایه‌ کی دیکه‌شه‌وه: روون و روشن.

دیاره‌ هه‌ر که‌سیک به‌ ئه‌ندازه‌ی خۆی له‌ قورئان به‌هه‌مه‌ند ده‌بێ،
به‌لام هه‌یچ که‌س ناگاته‌ ئه‌وپه‌ری قورئان، وه‌ک گوتمان ئه‌وپه‌ری قورئان
هه‌موو ماناو مه‌به‌سته‌کانی، ته‌نیا بێژه‌ره‌ که‌ی که‌ خواى موته‌عاله‌ ده‌زانێ.

سیفه‌ته‌ کانی سی و چواره‌م و سی و پینجه‌م: (مصدقاً لما بین یدیہ من الکتاب ومہیماً علیہ):

له سووره‌تی - المائدة - ئایه‌تی ٤٨ دا، خوا ده‌فه‌رموی:
﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيِّمًا عَلَيْهِ﴾ المائدة: ٤٨.

واته: ئیمه‌ کتیبان به‌ حه‌ق دابه‌زاندووته‌ سه‌ر تو، هه‌موو کتیبه‌ کانی دیکه‌ که‌ له‌ پیش ده‌ستی‌هه‌ن به‌راستیان داده‌نی و به‌سه‌ریشیاندا چاودی‌ره. قورئان کتیبه‌ کانی پیش خو‌ی هه‌موان به‌راست ده‌زانی و داده‌نی، که‌ هه‌موویان له‌ لایه‌ن خواوه‌ هاتوون، وه‌ک ئه‌سله‌ که‌یان، به‌سه‌ریشیاندا چاودی‌ره له‌ شوینیک ده‌ستکاری کرابن و گو‌ردرابن، قورئان ئه‌وه‌ی به‌ پ‌یو‌ستی زانیی‌ی روونی کردوه‌ته‌وه‌، وه‌ک له‌ سووره‌تی (النمل) دا ده‌فه‌رموی:

﴿إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَفُضُّ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾ النمل: ٧٦.
واته: ئه‌م قورئانه‌ به‌ سه‌ر به‌نوو ئیس‌رائیلا (به‌سه‌ر گه‌لی جووله‌ که‌دا) ده‌خوینیت‌ه‌وه‌ زۆربه‌ی ئه‌وه‌ی که‌ تیدا که‌وتوونه‌ راجیاییه‌وه‌، (ئه‌وه‌ی خوا به‌ پ‌یو‌ستی زانیی‌ی).

سیفه‌تی سی و شه‌شه‌م: (قیم):

له‌ سووره‌تی (الک‌هف) دا خوا ده‌فه‌رموی:
﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا ۖ قِيمًا لِّیُنْذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِّنْ لَّدُنْهُ﴾ الک‌هف: ١.

واته: ستایش بو‌ئو خوايه‌ که‌ کتیبه‌ که‌ی دابه‌زاندووته‌ سه‌ر به‌نده‌ که‌ی خو‌ی، ریک وراسته‌، (هیچ نا‌ریکی تیدا دانه‌ناوه‌)، تا‌کو (خوا) له‌ لایه‌ن خو‌یه‌وه‌

هۆشداریی بدات له هاتنی مه ترسییه کی سهخت.

(قیّم)، به مانای پّیک و راست و دادگەر، دى، که هیچ کهم و کورپی و ناریکی تیدا نیه، وه ک فەرهنهنگه کانی زمان بۆ نمونه: (المصباح المنیر) وایگوتوه، ههروهها فەرهنهنگه کانی دیکهیش.

سیفه تی سی و حه وته م: (ءایات بینات):

وهك له سووره تی (العنکبوت) دا خوا ده فەرموئ:

﴿بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الظَّالِمُونَ﴾ العنکبوت: (١٦).

واته: به لکوهو (قورئان) ئایه ته رۆشنه کان له سینهی ئهوانه دا که زانیاریان پیدراوه، جگه له سهته مکارانیش هیچ کهس نکوولی له ئایه ته کانی ئیمه ناکات.

کهواته: قورئان له چه ند ئایه تیک پیک دى و، ئایه ته کان هه موویان رۆشنن و رۆشنکه ره وهن.

سیفه تی سی و هه شته م: (قول فصل):

وهك له سووره تی (الطارق) دا ده فەرموئ:

﴿إِنَّهُ لَقَوْلُ فَضْلٍ ﴿١٣﴾ وَمَا هُوَ إِلَّا هَزْلٌ ﴿١٤﴾﴾ الطارق.

واته: به دنیاییه وه قورئان قسه یه کی، (یان فەرمووده یه کی) لیک جیا که ره وه یه، (حه ق و ناحه ق، هه لال و هه رام، په سه ندو ناپه سه ند، راست و هه له، چاک و خراپ لیک جیا ده کاته وه). ههروهها ئه و گالته نیه، هه مووی جیددییه هیچی سوعهت و گالته نیه.

سيفه‌تی سی و نو: (یهدی للتی هی أقوم):

وه‌ک له‌ سوورته‌تی (الإسراء) دا ده‌فه‌رموی:

﴿إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ﴾ (الإسراء: ٩).

واته: ئەم قورئانه به‌ دنیایی رپییشانی خه‌لک ده‌دا به‌ره‌و
راسته‌پری که‌ راستره‌و چاکتره‌و به‌ره‌و ژیانیک، که‌ باشتره‌و راستره‌و.
واته: قورئان رپنهایی خه‌لک ده‌کا، ری پيشانی خه‌لک ده‌دا به‌ره‌و
ژیانیک که‌ له‌ هه‌موو روویه‌که‌وه‌ راستره‌و، ته‌ندروسستره‌و، چاکتره‌و،
له‌ رووی بوونناسیه‌وه‌، له‌ رووی ئیمان و عه‌قیده‌وه‌، له‌ رووی فیکرو
پۆشنیرییه‌وه‌، له‌ رووی په‌رستش و پارێزکارییه‌وه‌، له‌ رووی ته‌زکیه‌ی
نه‌فسه‌وه‌، له‌ رووی ئەده‌ب و په‌وشته‌وه‌، له‌ رووی ئابووری، له‌ رووی
سیاسی و ئیداره‌دان و ...هته‌ده‌وه‌.

سيفه‌تی چله‌م و کو‌تایی: (مخرج الناس من الظلمات إلى النور):

وه‌ک له‌ سوورته‌تی (إبراهيم) دا خوا ده‌فه‌رموی:

﴿الرَّ كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ﴾ (إبراهيم: ١).

واته: (ئه‌لیف، لام، پاء) ئەمه‌ کتیپیکه‌ بۆ لای تۆمان دابه‌زاندوه‌،
تاكو خه‌لک له‌ تاریکیانیه‌وه‌ ده‌ربازبکه‌ی به‌ره‌و پۆشنایی به‌
فرمانو، مۆله‌تی په‌روه‌ردگاریان، به‌ره‌و راسته‌ شه‌قامی خوا ی زالی
ستایشکراو.

قورئان خوا بۆیه‌ داییه‌زاندوه‌ تاكو موحه‌مه‌د (عليه الصلاة
والسلام) به‌ هوی قورئانه‌وه‌، خه‌لک له‌ هه‌موو جو‌ره‌کانی تاریکی
ده‌ربینی به‌ره‌و پۆشنایی.

جیئى سه‌رنجه كه له هه‌موو قورئاندا خوا - سبحانه وتعالى -
تاریکایی هه‌ر به‌ کۆ (ظلمات) هیناوه، به‌لام رووناکیی (نور) هه‌میشه
به‌ تاک هاتوه، چونکه له هه‌ر شتیکدا حه‌ق به‌س یه‌ که، به‌لام ناحه‌ق
زۆرو جوراو جورده، دوو کۆ دوو ئه‌نجامه‌ راسته‌ که‌ی چواره (٤=٢+٢)
به‌لام ئه‌نجامه‌ هه‌له‌ کان، پینج بلیی، سێ بلیی، هزار...هتد، هه‌رچه‌ند
بلیی، هه‌ر هه‌له‌یه‌.

له هه‌موو روویه‌ که‌وه حه‌ق یه‌ که، بۆیه‌ش خوا (نور) ی به‌
کارهیناوه بۆ ته‌عبیر کردن له‌و حه‌قه‌ی که قورئان گرتوویه‌ته‌ خۆی
له هه‌موو رووه‌ کانه‌وه، ناحه‌ق و باتیلێش زۆرو جوراو جورده، بۆیه‌ش
خوا وشه‌ی (الظلمات) ی بۆ به‌کار هیناوه^(١).

(١) - موسوعة: الإسلام كما يتجلى في كتاب الله، الكتاب الخامس: الإيمان بكتب الله، ص ٩٩-١٠٩،
الطبعة الثانية/٢٠١٧م.

برگەى نۆيەم: پېناسەى سوورەت و ئايەت:

قورئان لە سەدو چواردە سوورەت پێک ھاتو، کە بە سوورەتى (الفاتحة) دەست پێدەکات و، بە سوورەتى (الناس) کۆتايى پېدیتو، لە شەش ھەزار و دووسەدو سى و شەش (۶۲۳۶) ئايەت پێک ھاتو، بەرەى زۆربەى زانايان.

د. سوورەت: ئنجا ئايا سوورەت (السورة) بە پىتى (س) مانای چىيە؟ ھەرودە ئايەت (آية) یش ماناو واتايە کەى چىيە؟! بۆ مانای وشەى سوورەت زانايان زۆر شتيان گوتو، بەلام رەنگى ئەم سىيەيان لە ھەموويان ديارترين:

يە کەم: سوورەت (السورة) بە پىگەيە ک دەگوترى: لە بينايە کدا، لە کۆشکى کدا، بىگومان سوورەتە کانى قورئانىش ھەموويان پىگە پىگەن و ھەركامى کيان لەوى دىکە دابراو، پىگەيە کى سەربەخوى خوى ھەيە.

ئەو مانای يە کەمى سوورەت کە برىتيە لە: (المنزلة من البناء)، پىگەوپلە لە خانوويە ک دا.

مانای دووھمى سوورەت: (الشرف والمنزلة). وە ک (الناغة الذبياني) گوتوويەتى:

(ألم تر أن الله أعطاك سورة ترى كل ملك دونها يتذبذب)

ئايا ناينى چۆن خوا سوورەتێكى بەتۆ داو، (واتە: پىگەو شەرەفێكى بەتۆ داو) ھەر مۆلكێكى دىکە جگە لەو لەرەلەرەيەتى! بۆيە سوورەتێكى قورئان پىي گوتراو سوورەت، لەبەر شەرەف و پىگەوپايەى بەرزى.

مانای سییه می سوورەت: ئەوێه که له ئەسلدا له (سۆر) وه هاتوه، [وهی بقية الشيء، و ترک الهمز فیها تسهیلًا لکثرته فی الکلام والقرآن].

واته: سوورەت له (سۆر) وه هاتوه، که بریتییه له شتیکی که له شتیکی دەمینیتیهوه، بەلام هەمزەکی لاچووه، لەبەر ئەوهی زۆر بەکارهێنراوه له قورئانداو له قساندا، بۆیه سوورەت واته: بەشتیکی له قورئان^(۱).

ه. ئایهت: دەربارە ی ئایهت: ۱- (الآية: العلامة)، ئایهت له زمانی عەرەبییدا بە مانای نیشانه (علامة) دی، بۆیهش وا گوتراوه، چونکه هەر ئایهتیک نیشانهیه که بۆ کۆتایی هاتنی قسەیه ک و دەستپێکردنی قسەیه کی دیکه، یان لەبەر ئەوهی هەر ئایهتیک له ئایهته کانی قورئان، وه ک چۆن نیشانه و قووچکه له پێدا داده نێرین، بۆ ئەوهی خەڵک به پڕی بزانی، هەر ئایهتیک له ئایهته کان نیشانهیه که بۆ ئەوهی مروّقه کان به پڕی به رهو خوا چوون و پڕی ژبانی خوا پڕی په سه ندانه، پڕی بزانی.

۲- واتایه کی دیکه ی ئایهت ئەوێه که به واتای: کۆمه ل دیت، له لای هەندیکی له عەرەبیی زانیان، بۆیه به ئایهت گوتراوه ئایهت، چونکه کۆمه لێکی پیت وشه له خۆیدا کۆ ده کاته وه^(۲).

(۱) - لسان العرب، ج ۴ ص ۳۸۶، ۳۸۷، ماده: س و ر .

(۲) - معجم مقاییس اللغة، لابن فارس، ج ۱ ص ۱۶۸، ۱۶۹ و مختار الصحاح، للجوهري لفظ: آية.

برگه ی ده یه م: قورئان موعجیزه ی هه رماوی پیغه مبه ری
خوایه (صلی الله علیه وسلم)، و پروه کانی ئیعجازی قورئان
بی سنوورن:

له مه شدا ده گه ریینه وه بۆ کتیی پیجهمی مه وسووعه ی: (الإسلام
کما يتجلى في كتاب الله).

بیگومان پیغه مبه ری خاتهم - صه لات و سه لامی خوی له سه ربی
- تاکه موعجیزه یه ک که وه ک به لگه به کاری هینابی بۆ ئیسپاتی
پیغه مبه رایه تی خوی، بریتی بووه له قورئان، واته: موعجیزه کانی
پیغه مبه ر (عليه الصلاة والسلام) هه موویان له قورئاندا کورت
هه لئه هاتوون، به لکو پیغه مبه ری خاتهم (عليه الصلاة والسلام)
موعجیزه ی دیکه یشی بوون، به لام تاکه موعجیزه یه ک که وه ک به لگه
بۆ سه لماندنی پیغه مبه رایه تی خوی به کاری هینابی و خوی پهروه ردگار
پی دابی، بریتییه له قورئان.

باشترین به لگه ش له و باره وه، ئهم دوو ئایه ته موباره که ی
سووره تی - العنکبوت - ن، خوا ده فه رموی:

﴿وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِّن رَّبِّهِ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِندَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ
مُّبِينٌ ﴿١٠﴾ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ
لَرْحَمَةً وَذِكْرًا لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾﴾ العنکبوت.

واته: بیروایه کان گوئیان: ده بویه له پهروه ردگاریه وه نیشانه کانی
دابه زنه سه ری، (خوا به پیغه مبه ر ده فه رموی) بلی: نیشانه کان ته نیا
له لایه ن خواوه ن و من ته نیا ترسینه ریکی پروون و ناشکرام، (یاخود
پروونکه ره وه و ناشکراکه رم)، ئایا بۆ ئه وان به س نیه که ئیمه کتیییکان

دابازاندوو تە سەر تۆ، بە سەریاندا دەخویندیریتەو، بێگومان لەو دەدا بەزەیی و بیرخستنهو (یان پەندو ئامۆژگاریی) هەیه بۆ کۆمەڵیک پڕوا بێنن .

بێگومان قورئان تاکە بەلگە و موعجیزە ی پێغەمبەری خاتەمە - سەلوات و سەلامی خۆی لەسەر بێ - بۆ سەلماندنی ئەو کە پێغەمبەری خواوە، چونکە پێغەمبەر (عليه الصلاة والسلام) بۆ تێکرای مەروفاوەیی هاتووە و بۆ تێکرای جەند هاتووە، بە درێژایی زەمان و بە پانایی زەمین، ئنجائە گەر هاتباو پێغەمبەری خاتەم - صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم - موعجیزەکانی دیکە ی بۆ وینە: کە ئاو لە نیو پەنجەکانی هاتووە تە دەری، هەروەها کە خواردنی کەمی بۆ زۆر بوو، هەروەها هەندیک نەخۆشیی کە لەسەر دەستی ئەو خۆی پەروەردگار شیفای بۆ ناردوون، دیسان کە بەدوای ئەو هەور هاتۆتە ئاسمان و باران بارێو، زۆریک لە موعجیزەکان، ئەگەر ئەوانە ی کردبانە بەلگە، بێپروایانی هەموو پۆژگارەکان بۆیان هەبوو بێنن: کاتی خۆی پێغەمبەرە کەتان بۆ سەلماندنی پێغەمبەرایەتی خۆی ئەو بەلگانە ی هیناونەو، ئیوەش بەلگە ی ئاوا بێنن، ئەوکاتە ئیمەش دەستەوسان دەبووین، بەلام نا، موحەممەد (عليه الصلاة والسلام) بۆ هیچکەس جگە لە قورئان بە بەلگە نەیهیناوە تەو، ئەو شتانە ی دیکە زیاتر بۆ پڕواداران بوون، کە لە تەنگژە یە ک دەربازی کردوون کە تووشی بێ ئاویی بوون، پێغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) دوای کردووە، یاخود تووشی بێ خۆراکیی بوون دوای کردووە خۆراک زیاد بوو، یان بۆ ئەو بوو کە پڕواداران زیاتر دلێان بچەسپێ، یان گرفتێکیان هەبوو، یەکیک چاوی کوێر بوو، یەکیک تووشی نەخۆشییەکی دیکە بوو، یەکیک لاقی شکاو، دوای بۆ کردووە

چاک بووه، به‌لام ئه‌وه‌ی که پیغه‌مبه‌ری خاتهم (عليه الصلاة والسلام) به‌کاری هیناوه‌وه‌ک به‌لگه‌ بۆ سه‌لمانندی پیغه‌مبه‌رایه‌تی خۆی، ته‌نها قورئانه و قورئانه‌که‌ش ئیستا له‌به‌رده‌ستی ئیمه‌ش دا هه‌یه‌.

ئه‌وه‌ به‌نسبه‌ت موعجیزه‌ بوونی قورئان و، به‌لگه‌ بوونی قورئانه‌وه‌ بۆ سه‌لمانندی پیغه‌مبه‌رایه‌تی موحه‌ممهد (عليه الصلاة والسلام) دیاره‌ له‌ شوینه‌کانی دیکه‌دا به‌دریژی باسان کردوه، که‌خوا (سُبْحانه‌وتعالی) به‌سێ قوْناغ ته‌حه‌ددای به‌قورئان کردوه‌و، داوای هاتنه‌مه‌یدانی به‌رامبه‌ره‌کانی کردوه‌ بۆ قورئان:

١. له‌قوْناغی یه‌که‌مدا فه‌رموویه‌تی: با قورئانیکی وینه‌ی ئهم قورئانه‌ بێنن، وه‌ک له‌سووره‌تی (الطور) دا ده‌فه‌رموی:

﴿فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ﴾ الطور: ٣٦؛ واته‌: ئه‌گه‌ر راست ده‌که‌ن باقسه‌یه‌کی وه‌ک وی بێنن.

واته‌: ئه‌وه‌نده‌ قورئانی تاکو ئه‌و کاته‌ دابه‌زیوه‌.

٢. ئنجا که‌ئه‌وه‌یان نه‌توانیوه‌، له‌سووره‌تی (هود) دا خوا (سُبْحانه‌

وتعالی)، بۆی سووک کردوون، فه‌رموویه‌تی:

﴿أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَيْنَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرِيْنَ﴾ هود: ١٣.

واته‌: یان ده‌لێن: (موحه‌ممهد) قورئانی هه‌لبه‌ستوه‌، با ئه‌وانیش ده‌

سووره‌تی هه‌لبه‌ستراو بێنن، وینه‌ی وی.

٣. ئنجا که‌ئه‌وه‌شیان نه‌توانیوه‌، بۆیان هاتووه‌ته‌سه‌ریه‌ک سووره‌ت،

وه‌ک له‌سووره‌تی (یونس) دا و، له‌سووره‌تی (البقرة) شدا دووباره‌

کراوه‌ته‌وه‌ که‌ده‌فه‌رموی:

﴿فَأْتُوا بِسُوْرَةٍ مِّثْلِهِ﴾ البقرة: ٢٣.

واته‌: وینه‌ی یه‌ک سووره‌تی وی (قورئان) بێنن.

یه‌ک سووره‌تی قورئان، کورتترین سووره‌ت له قورئاندا سووره‌تی - الکوتر -، که سی ئایه‌ته‌و له پرووی پیته‌کانیشه‌وه کورتتره، ئه‌گه‌ر نا‌هه‌رکام له سووره‌ته‌کانی - العصر - و - النصر - یش‌یه‌کی سی ئایه‌تن، به‌لام سووره‌تی - الکوتر - له‌و دوو سووره‌تانه، کورتتره له پرووی پیته‌کانه‌وه.

که‌چی ده‌سته‌وسان بوون و، نه‌یان‌توانیوه وه‌لامی ئه‌و داوای مه‌یداندارییه‌ی قورئان بده‌نه‌وه.

ئجانیست ده‌ئین: ئایا ده‌گونجی پرووی ئی‌عجازی قورئان دیاری بکری؟ من له‌و کتیبه‌دا که ئاماژه‌ی پی ده‌که‌م^(۱)، باسم کردوه که: (لایمکن تحدید وجه إعجاز القرآن العزیز)، نا‌گونجی پرووی ده‌سته‌وسانکه‌ریتی (إعجاز)ی قورئان دیاری بکری، له‌به‌ر چی؟!

خوا (سُبْحانه و تعالی) به‌گشتی فه‌رموویه‌تی: وینه‌ی قورئان بین، ئجاکه به‌گشتی وایفه‌رمووه، که‌واته: پرووی کردۆته‌هه‌موو که‌س، له‌جندو له‌مرۆف، له‌هه‌رجیه‌ک هه‌ن و، له‌هه‌ر حالیکدا هه‌ن و، له‌هه‌ر کاتی‌ک دا هه‌ن، ئجائه‌گه‌ر بۆ وینه: ئی‌عجازی قورئان -وه‌ک کاتی خۆی زانیانمان زۆریان جه‌ختیان له‌سه‌ر ئه‌و لایه‌نه‌ کردۆته‌وه- ئه‌گه‌ر ته‌نیا له‌پرووی به‌یانی و په‌وانبیژییه‌وه بوایه، ئه‌وه ته‌نیا بۆ ئه‌وانه‌ی پسپۆرو شاره‌زان له‌پرووی په‌وانبیژی و به‌یان و ده‌برینه‌وه، ته‌نیا بۆ ئه‌وان ده‌سته‌وسانکه‌ر ده‌بوو، به‌لام بۆ بابایه‌کی جووتیار یان بۆ که‌سی‌ک که له‌و بواره‌دا شاره‌زانیه، بۆی نه‌ده‌بووه مو‌عجیزه‌و به‌لگه‌!

به‌لام قورئان له‌هه‌موو پرووه‌کانه‌وه مو‌عجیزه‌یه، له‌هه‌موو

(۱) - موسوعة: الإسلام كما يتجلى في كتاب الله. الكتاب الخامس: الإیمان بكتب الله عزوجل .

پرووه کانه‌وه ده‌سته‌وسانکه‌ره، له هه‌موو پرووه کانه‌وه به‌را به‌ره‌کانی خۆی ده‌سته‌وسان ده‌کات و هه‌چیان به‌ده‌ست ناهێلێ.

به‌لام من وه‌ک پروو نکرده‌وه، ده‌ (١٠) پرووم له‌ پرووه‌کانی ئه‌عجازی قورئان هه‌ناون، که‌ بریتین له‌:

١- ئه‌عجازی پروو حیی.

٢- ئه‌عجازی زگماکیی.

٣- ئه‌عجازی عه‌قلیی.

٤- ئه‌عجازی زانستی.

٥- ئه‌عجازی ته‌زکیه‌یی.

٦- ئه‌عجازی په‌وشتیی.

٧- ئه‌عجازی کۆمه‌لایه‌تی.

٨- ئه‌عجازی میژوویی.

٩- ئه‌عجازی زانیاری.

١٠- ئه‌عجازی به‌یانی.

ئعجای ئه‌عجازی به‌یانییش له‌ سی‌زده‌ پرگه‌دا باس‌مان کردوه، ئه‌وه‌ش له‌ راستیی دا وه‌ک چه‌ند نمونه‌یه‌ک هه‌ناومنه‌وه، ئه‌گه‌ر نا بییه‌ سه‌ر باری هه‌ق، پرووه‌کانی ئه‌عجازی قورئان بێ سنوورن، چونکه‌ قورئان فه‌رمایشتی خواجه‌و، بێگومان به‌زانیاری بێ سنووری خوا دابه‌زێنراوه، وه‌ک له‌ سووره‌تی (الفرقان) دا خۆی موته‌عال ده‌فه‌رموئ:

﴿قُلْ أُنْزِلَ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾
الفرقان: ٥.

واته‌: بێ: زاتی‌ک قورئانی دابه‌زاندوه، که‌ نه‌یینی ئاسمانه‌کان و زه‌وی ده‌زانێ و خوا لێ‌بوردیه‌ میه‌ره‌بانه‌.

که‌واته: زاتی‌ک که قورئانی دابه‌زاندوه، نه‌ینی و شیردراوه‌کانی ئاسمانه‌کان و زه‌وی هه‌موویان ده‌زانیت، بۆیه ئه‌م قورئانه که‌م و زۆر نه‌ینییه‌کانی گه‌ردوون، واته: ئاسمانه‌کان و زه‌وی گرتوونه نیو خۆی و تا‌کو زانستی به‌شهر به‌ره‌و پێشه‌وه بجی، مه‌زینی قورئان، به‌رزینی قورئان و، ئی‌عجازی قورئان زیاتر ده‌رده‌که‌وی، وه‌ک ئایه‌تی پێش کۆتایی له‌ سوورپه‌تی - فصلت - دا، ئه‌و هه‌واله‌مان پێ ده‌دا، که ده‌فه‌رموی:

﴿ سَرُّهُمْ ءَايَتَنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ ۖ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴾ فصلت: (۵۳).

واته: له‌مه‌و دوا، نیشانه‌کانی خۆمانیان له‌ ئاسۆیه‌کان و له‌ خودی خۆشیاندا پێشانیان ده‌ده‌ین، تا‌کو بۆیان ده‌ربکه‌وی که قورئان حه‌قه، راناوه‌که بۆ قورئان ده‌چێته‌وه، باس باسی قورئانه که قورئان حه‌قه، یاخود که خوای په‌روه‌ردگار حه‌قه.

﴿ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴾ فصلت: (۵۳).

ئایا به‌س نیه بۆ ئه‌و په‌روه‌ردگاره‌ت که چاو‌دێره‌و ئاگاداره به‌سه‌ر هه‌موو شتی‌که‌وه!

ئه‌و قورئانه‌ش که خوا دایه‌زاندوه، هه‌ر نه‌ینییه‌ک که مڕۆفه‌کان پێویستیان پێی، بۆ زانیی ئه‌وه که ئه‌م قورئانه فه‌رمایشتی خوایه، ئه‌و نه‌ینیانه‌ی هه‌موویان گرتوونه خۆی، چ په‌یوه‌ندیان به‌ ئاسۆیه‌کانه‌وه هه‌بی، چ په‌یوه‌ندیان به‌ خودی خۆشیانه‌وه هه‌بی.

برگەى يازدەيەم: تايبەتمەندىيە كانى قورئان:

بۆ ئەمەش جاريكى كە دەگەرپىنەو سەر كىيى پىنجەمى
(موسوعة: الإسلام كما يتجلى في كتاب الله).

ئىمە پىمان وايە: ئەم قورئانە بەرزو بەرپىزە، ئەم كۆتا فەرمايشتەى
خوا، چوار تايبەتمەندىيە ھەن، كە تەنيا لە قورئاندا ئەو تايبەتمەندىيانە
ھەن، بىگومان كىيە كانى دىكەى خواى مۆتەعال ھەموو كىيە كان كە
فەرمايشتى خوان، ھەموويان لە قەدەر خوان و، خوا (سُبْحانہ وتعالى)
لە قەدەر خۆى فەرمايشتى خۆى فەرمو، بەلام تاكە كىيىك و تاكە
فەرمايشتىكى خوا لە دەستى ئىمەدا مابىتەو، ئىي دۇنيابىن كە ھەمووى
فەرمايشتى خوايەو، نەگۆردراو ھەو دەستكارىي نە كراو، تەنيا قورئانە.
قورئان ئەم چوار تايبەتمەندىيەى ھەن:

يەكەم: قورئانى مەزن ھەم بەرنامەيە،

ھەم موعجىزەو بەلگەشە لەيەك كاتدا:

قورئان لەيەك كاتدا، ھەم بەرنامەى پىغەمبەرى كۆتايى و
ئۆممەتە كەيەتى و، ھەم بەلگەو موعجىزەى پىغەمبەرى كۆتايى و
ئۆممەتە كەشيەتى.

پىغەمبەرانى پىشوو - سەلات و سەلامى خويان لەسەر بى -
كىيىيان پىدراو، بەلام موعجىزە كەيان جىابوو لە كىيە كەيان، وەك:
حوشترەكەى صالح، گۆچانەكەى موسا و دەستى سىپى موسا،
زىندوو كەرنەو ھەى مردوان بۆ عىسا و چاكەردنى نەخۆشيە كان و،

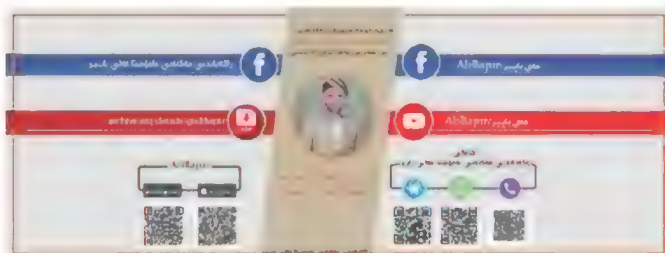
دروستکردنی بآئنده له لایهن عیساوه (علیه الصلاة والسلام) ئەوان به‌نامه‌که‌یان شتی‌ک بوو و موعیزه‌که‌یان شتی‌کی دی‌که‌ بوو.

به‌لام پی‌غه‌مبه‌ری خاتم (علیه الصلاة والسلام) به‌نامه‌که‌ی و موعیزه‌که‌ی یه‌ک شته، که بریتی‌ه له قورئان، ئەمه‌یه‌که‌مین تایبه‌تمه‌ندی قورئانه، وە‌ک پی‌غه‌مبه‌ریش (صلی الله علیه وسلم) له فەرما‌یشی‌تێ‌کدا ئاماژه‌ی پێ‌داوه‌ و ده‌فه‌رمو‌ی:

(ما من الأنبياء نبي إلا أعطي ما مثله آمن عليه البشر، وإنما كان الذي أوتيته وحياً أوحاه الله إليّ، فأرجو أن أكون أكثرهم تابعاً يوم القيامة). أخرجه البخاري رقم ٤٩٨١ و مسلم رقم ٣٨٣ عن أبي هريرة رضي الله عنه.

پی‌غه‌مبه‌ر (علیه الصلاة والسلام) ده‌فه‌رمو‌ی:

هی‌چ پی‌غه‌مبه‌ری‌ک له پی‌غه‌مبه‌ران نه‌بوو، مه‌گه‌ر ئەوه‌ی پێ‌دراوه‌ که له‌سه‌ری به‌شه‌ر بر‌وا‌ی پێ‌ بینن، (واته: موعیزه‌و به‌لگه‌یه‌کی پێ‌دراوه‌)، ئەوه‌ش که به‌ من دراوه‌، وە‌حیی‌ه‌ک بوو خوا بو‌ منی ناردوه‌، سه‌وشی‌ک بوو خوا بو‌ی کردووم، بو‌یه‌ ئومێ‌دم وایه‌ که له‌روژی دوا‌یدا له‌ هه‌مو‌یان شو‌ینکه‌ و تووم زیات‌ربن، (چونکه‌ به‌لگه‌ که‌ی ده‌مینیت‌ه‌وه‌، هه‌تا ئایینه‌ که به‌رده‌وام‌ب‌ی، به‌لگه‌ که‌یشی هه‌ر له‌ ئێ‌و خۆ‌یدا‌یه‌و به‌رده‌وام ده‌ب‌یت).

دووەم: ئەوەیە کە قورئانی بەرپێز بەرنامەی بەردەوامی خواپە بۆ جندو بۆ

مرۆف بە تیکرا:

خو (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) دەفەر موی:

﴿ تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا ﴾ الفرقان: ١.

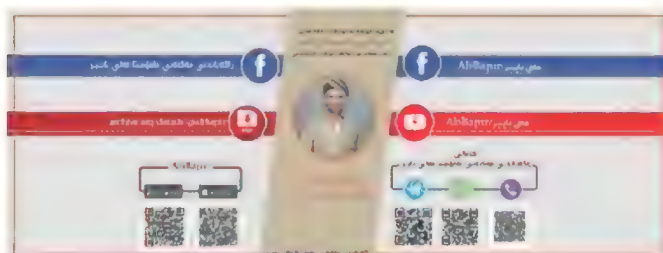
واتە: بەرزو بەپێزە کەسێک کە جیاکەرەوەی دابەزاندۆتەسەر بەندە کەمی تا کو وریاکەرەوە بێ بۆ جیهانیان. عەلەمین واتە: عەلەمی جندو مرۆف ئە پیش هەمواندا.

هەرودەها خوا فەر مویەتی:

﴿ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ ﴾ الأنبياء: ١٧.

واتە: تۆمان ئەناردووە مەگەر بە بەزەیی بۆ جیهانیان.

هەرودەها خوا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) ئە چەندان ئایەتی دیکەدا ئەو راستییە پراگەیاندووە، کە کۆتا بەرنامەی خوا بۆ مرۆف و بۆ جندیش بریتییه ئە قورئان، قورئان و، ئەو بەرنامەیەش کە گرتوویەتە خۆی، بۆ تیکرای مرۆفایەتییه و بۆ تیکرای جندەکانیشە، ئە سەر خۆکەمی زەوی هەتا کو ژیان بەردەوامی.

سپییه‌م: ئه‌وه‌یه که قورئان به پاراستنی خوای بالآ ده‌ست، له‌ گۆردران و

ده‌ستکاری کران پارێزراوه

وه‌ک له‌ سووره‌تی (الحجر) دا ده‌فه‌رموی:

﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ الحجر: ١٠.

واته: ئییه‌م خۆمان ذیکرمان دابه‌زاندوه‌و خۆشمان پارێزه‌رینی.

ئجیا بۆچی خوا (سُبْحانه و تعالی) پاراستنی قورئانی به‌

ده‌ست خۆیه‌وه‌ گرتوه‌، به‌لام پاراستنی کتیبه‌کانی دیکه‌ی نا، وه‌ک

له‌ سووره‌تی (المائدة) دا خوا فه‌رموویه‌تی:

﴿وَالرَّاسِخُونَ فِي الْأَحْبَارِ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ﴾

المائدة: ٤٤.

به‌وه‌وه‌یه‌وه‌ که په‌بیانی و چه‌په‌کان^(١) پاراستنی کتیبی

خوایان پی سپێردراوه‌و به‌سه‌ریه‌وه‌ چاودێر بوون.

به‌لام له‌به‌ر ئه‌وه‌ی قورئان بۆ هه‌موو به‌شهر هاتوه‌، خوا

سوحوفی بۆ ئیبراهیم ناردوه‌و، دوا‌ی سوحوف ته‌وراتی بۆ موسا

ناردوه‌و، دوا‌ی ته‌ورات زه‌بووری بۆ داود ناردوه‌و، دوا‌ی زه‌بوور

ئینجیلی بۆ عیسا ناردوه‌، ئجائه‌ گه‌ر گۆرانکارییه‌ک له‌ هه‌ر

کتیبیکدا کرابی، کتیبه‌که‌ی دواتر راستی کردوه‌ته‌وه‌، به‌لام له‌ دوا‌ی

قورئان کتیبیکی دیکه‌ نایه‌ت و، خوا له‌ دوا‌ی ئه‌و دوانده‌ی که

مرۆف و جندی پی دواندوون له‌ قورئاندا، جاریکی دیکه‌ جندو

مرۆف نادوینیته‌وه‌ راسته‌وخۆ له‌ ریی پیغه‌مبه‌ریکه‌وه‌، موحه‌مه‌د

(١)- الراسیون: جمع الراسی، والأخبار جمع خبر، دوو جۆرن له‌ زانایانی خاوه‌ن کتیبان.

کۆتا پیغه‌مبه‌ره‌و قورئانی‌ش کۆتا دواندن و فه‌رمایشتی خوییه‌،
بۆیه‌ خوا پاراستوویه‌تی له‌ گۆران و ده‌ستکاری کران، تا‌کو بیته‌
به‌لگه‌ له‌سه‌ر کۆی مرۆفایه‌تی که‌ خوا ئاوا پێشان داوه‌و
به‌و شیوه‌یه‌ ئیوه‌ی دواندوه‌.

چواره‌م: قورئان کتێبه‌کانی پێش خۆی به‌راست ده‌زانێ، به‌لام
به‌سه‌ریشیانه‌وه‌ چاودێره‌:

وه‌ک پێشتریش ئایه‌ته‌ که‌مان هینایه‌وه‌:
﴿وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيِّمًا
عَلَيْهِ﴾ المائدة: (٤٨).

دوایی کتێبان بۆ سه‌ر تۆ دابه‌زاند به‌هه‌ق، کتێبه‌کانی
پیش خۆی به‌راست داده‌نێ و به‌سه‌ریشیانه‌وه‌ چاودێره‌.
واته‌: ئه‌گه‌ر که‌م و کورپی و ده‌ستکاری کرانی‌ک له‌و
کتێبان‌ه‌دا پرووی دابی، قورئان چاودێره‌ به‌سه‌ریان‌ه‌وه‌ و راستی
ده‌کاته‌وه‌، هه‌ر شتیک که‌ به‌ پێویستی بزانی، وه‌ک له‌ سووره‌تی
- النمل - دا ده‌فه‌رموی:

﴿إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَفُضُّ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾ النمل: (٧٧).
واته‌: به‌ دنیایی ئه‌م قورئانه‌ به‌سه‌ر وه‌چه‌ی ئیسراییل، گه‌لی
جووله‌که‌دا ده‌خوینێته‌وه‌، زۆربه‌ی ئه‌وه‌ی که‌ تێیدا که‌وتونه‌ را
جیایی.

بۆچی هه‌مووی نا؟! چونکه‌ دیاره‌ هه‌مووی خوا به‌ پێویستی
نه‌زانیوه‌ که‌ قورئان قسه‌ی له‌باره‌وه‌ بکات و، راستی بکاته‌وه‌و
راست و چه‌وتی لێک جیا بکاته‌وه‌.

لێردا کۆتایی بهم تهوهری یه کهمه دینین، خوا به لوتف و
 کهردهمی خۆی یارمهتیی هه موو لایه کهان بدات، که وهک بو قورئان
 شایستهیه مامه لهی له که له دا بکهین؟ به خویندنی، به لیتینگه یشتنی،
 به له بهر کردنی، به کار پیکردنی، به بلاو کردنه وهی راستیه کانی
 و، پویشن کردنه وهی خه لک و ولاتمان به پرووناکیی راستیه کانی
 قورئان.

تەۋەرى دوۋەم

چۆنىەتتى دابەزىنى قورئان و حىكمەتەكەى

بەريزان!

لەم تەوهرەدا لە سى برگەدا چۆنيەتى دابەزىنى قورئان و،
حىكەمەتە كەى باس دەكەين،

ئايا قورئان ئەو دوا فەرمايشتەى خوا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) چۆن
دابەزىو؟ حىكەمەتى ئەو جۆرە دابەزانەش چيە؟
هەر وەها كى قورئانى بۆ پيغەمبەرى كۆتايى موحەممەد (صلى
الله عليه وسلم) هيناو؟

برگەى يەكەم: روونکردنەوہى چۆنيەتى دابەزىنى قورئان:

ئەگەر تەماشاي ئايەتەكانى قورئان بكەين و تەماشاي سپرەو ژياننامەى
پيغەمبەرى خاتەم موحەممەد (صلى الله عليه وسلم) بكەين، زۆر روونە كە
قورئان بە پچر پچر و بەش بەش بۆ سەر پيغەمبەرى خاتەم (عليه الصلاة
والسلام) دابەزىو، نەك هەمووى پيگەو، وەك چۆن كاتى خۆى موسا (عليه
الصلاة والسلام) كە تەوراتى پيڊرا، لە لەوحە كاندا هەمويان پيگەو بوون، ئنجا
نازانين ئايا هەركام لە كتيبەكانى ديكەى پيغەمبەرانيش (عليه الصلاة والسلام)
هەر وەك تەوراتى موسا، هەمووى بەيەكەو بوو، ياخود بەش بەش بوو؟
بەلام شتيكى زۆر روون و ئاشكرايە كە قورئان لە ماوہى بيست و سى
سالدا، دابەزىو تە سەر دلى موبارەكى پيغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)، با
تەماشاي بكەين:

أ- لە سوورەتى (الفرقان) دا خوا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) دەفەرموى:
﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ
وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا﴾ (الفرقان: ٣٥).

واته: ئه‌وانه‌ی بی‌پروان گوتیان: ده‌بوايه به‌یه‌ک جار هه‌موو قورئانی دابه‌زیبايه سه‌ری، (خوا ده‌فه‌رموی) بۆیه به‌و جوړه دامان به‌زاندوه (هه‌مووی به‌یه‌که‌وه نا، به‌ش به‌ش و سووره‌ت سووره‌ت، دامانبه‌زاندوه، به‌لکو ئایه‌ت ئایه‌ت) تا‌کو عه‌قل و دلتی پێ بچه‌سپینین و به‌شینیه‌ی و به‌پریکی خۆیندوو مانه‌ته‌وه.

ب- هه‌روه‌ها له سووره‌تی (الإسراء) دا خوا ده‌فه‌رموی:

﴿وَقَرَأْنَا لَهُ فَرْقَنَهُ لِنَقْرَاهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مَكٍّ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا﴾ الإسراء: (١٦).

واته: ئه‌مه قورئانی‌که، به‌ش به‌شان کردوه، تا‌کو به‌شینیه‌ی به‌سه‌ر خه‌لکیدا بی‌خوینیه‌وه و پله‌پله دامان به‌زاندوه.

(إنزال) له زمانی عه‌ره‌بییدا بۆ شتی‌که که‌یه کجاری، به‌لام (تنزیل) (نزل، يُنزل، تنزیلاً) بۆ شتی‌که به‌ش به‌ش و پچ‌پچ‌بیت.

(إبن عطیة) له ته‌فسیره ناوداره‌که‌ی خۆیدا (المحرر الوجیز فی تفسیر کتاب الله العزیز) ^(١) ده‌لی: (والإستدلال بهذه الآية إنما هو في قوله: لتقرأه على الناس على مكث).

ئنجا ده‌لی: (هذا كان لما أراد الله تعالى إنزاله بأسباب تقع في الأرض من أقوال وأفعال في أزمان محدودة معينة).

له‌په‌ر و نه‌کردنه‌وه‌ی ئه‌و پرسته قورئانییه‌دا که ده‌فه‌رموی:

﴿لَتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مَكٍّ﴾ الإسراء: (١٦).

بۆ ئه‌وه‌ی به‌شینیه‌ی به‌سه‌ر خه‌لکیدا بی‌خوینیه‌وه، ده‌لی: ئه‌مه کاتی‌ک بووه که خوای به‌رز و یستی دایه‌زینێ به‌هوی چهند هۆکاری‌که‌وه که له‌سه‌ر زه‌وی‌په‌ر و ده‌دن، له‌قسان و له‌کرده‌وان و له‌کاته‌دیاری‌که‌راوه سنوورداره‌کاندا.

هه‌به‌ته‌ رایه‌کی زانایان هه‌یه‌ که پالی ده‌ده‌نه‌ لای (إبن عباس)، وه‌ک (إبن جریر الطبری) له‌ ته‌فسیره‌ ناوداره‌که‌ی خوی (جامع البیان) دا^(١) هیناویه‌تی و سه‌نه‌ده‌که‌شی راسته‌، هه‌روه‌ها (أبو عبید) له‌ (فضائل القرآن) لاپه‌ره‌ (٣٦٧) دا هیناویه‌تی، ده‌لی: (أنزل القرآن جملة واحدة إلى السماء الدنيا في ليلة القدر، ثم نزل بعد ذلك في عشرين سنة، وقرأ: وقرآنًا فرقناه لتقرأه على الناس على مكث ونزلناه تنزیلاً). قال أبو عبید: لا ینبغی أن تكون على هذا التفسیر إلا بالتشدید، فرقناه، (وقرءانا فرقناه، لتقرأه على الناس على مکث).

دیاره‌ ته‌م خویندنه‌وه‌یه‌: (وقرءانا فرقناه) واته‌: به‌ گیره‌ (شدة) له‌ (علي و إبن عباس و إبن مسعود و أبي بن کعب) خوا له‌ هه‌ر چواریان رازی بی و، له‌ کۆمه‌لیک له‌ زانایانی شوینکه‌وتوانی هاوه‌لانیشه‌وه‌، گیردراوه‌ته‌وه‌، هه‌روه‌ک (إبن الجوزي) له‌ ته‌فسیره‌که‌ی خویدا (زاد المسیر فی علم التفسیر)^(٢) هه‌روه‌ها (إبن عطیة) ش له‌ ته‌فسیره‌که‌ی خوی (المحرر الوجیز) دا^(٣) هیناویه‌تی.

واته‌: (إبن جریر) له‌ (إبن عباس) وه‌ - خوا له‌ خوی و بابی رازی بی - ده‌یه‌ینی، هه‌روه‌ها (أبو عبید) یش له‌ (فضائل القرآن) دا، هه‌ر له‌وه‌وه‌ ده‌لی: قورئان هه‌مووی یه‌ک جار دابه‌زیوه‌ بو ئاسمانی نزیکتر له‌ ئیمه‌، (السماء الدنيا) واته‌: ئاسمانی نزیکتر له‌ ئیمه‌، له‌ شه‌وی قه‌دردا، (سه‌ره‌تای ده‌ستپیکی هاتنی قورئان بو پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم)) دواي ئه‌وه‌ له‌ ماوه‌ی بیست سالاندا، (بو نزیک خسته‌نه‌وه‌ بووه‌، ته‌گه‌ر نا بیست و سی سال بووه‌)، هه‌موو

(١) - ج ١٥ ص ١٧٨.

(٢) - ج ٥ ص ٩٦.

(٣) - ج ٩ ص ٢١٥.

قورئان دابه‌زیوه، ئنجا ئه‌بو عوبه‌ید گوتووێه‌تی: ده‌بی وشه‌ی: (فرقناه) هه‌ر به‌گیره‌دار (مُشَدَّد) بخویندریته‌وه، بۆ ئه‌وه‌ی ده‌لاله‌ت له‌سه‌ر ئه‌وه بکات که قورئان به‌ش به‌ش و پچ‌ر پچ‌ر دابه‌زیوه.

ئیره‌دا پرسیارێک دروست ده‌بی: باشه‌ خوا (سُبْحانه وتعالی) له

سووره‌تی (البقرة) دا ده‌فه‌رموی:

﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ﴾ البقرة: ١٨٥.

هه‌روه‌ها له سووره‌تی (الدخان) دا خوا ده‌فه‌رموی:

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَرَّكَةٍ﴾ الدخان: ٣.

دیسان له سووره‌تی (القدر) یشدا ده‌فه‌رموی:

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ القدر: ١.

له هه‌ر سێ شوێنه‌که‌دا، وشه‌ی (إنزال) یانی: دابه‌زاندن به‌یه‌ک جار به‌کارهاتوه، له‌ ئایه‌ته‌که‌ی سووره‌تی (البقرة) دا ده‌فه‌رموی: مانگی رهمه‌زان که قورئانی تیدا دابه‌زێنراوه، ئایه‌ته‌که‌ی سووره‌تی (الدخان) ده‌فه‌رموی: ئیمه‌ له‌ شه‌ویکی به‌پێزدا دامانبه‌زاندوه، له‌ ئایه‌ته‌که‌ی (القدر) دا ده‌فه‌رموی: ئیمه‌ له‌ شه‌وی قه‌دردا، واته‌: شه‌وی ئه‌ندازه‌گیری، یاخود شه‌وی حورمه‌ت و ریزدا دامانبه‌زاندوه؟!

زانایان بۆ پێکه‌وه‌ گونجاندنی ئه‌و ئایه‌تانه‌، که ئه‌وه‌ حه‌قیقه‌تی که قورئان له‌ ماوه‌ی بیست و سێ سالدای بۆ سه‌ر پێغه‌مبه‌ری خاته‌م (عليه الصلاة والسلام) دابه‌زیوه، که‌چی له‌و سێ ئایه‌ته‌ موباره‌که‌دا که باس‌مان کردن، باسی ئه‌وه‌ کراوه‌ که‌یه‌ک جار دابه‌زیوه، بۆ پێکه‌وه‌ گونجاندنی ئایه‌ته‌کانی زانایان هه‌ندیکیان گوتووین: قورئان به‌ دوو جار دابه‌زیوه، ئه‌مه‌ له‌ عبدالله‌ی کوری عه‌باسه‌وه - خوا له‌ خۆی و بابی رازی بی‌ت - هاتوه‌ که‌ گوتووێه‌تی: قورئان دوو دابه‌زاندنی هه‌ین.

(التنزّل الأول من اللوح المحفوظ إلى السماء الدنيا، وكانت جملة واحدة).

دابەزینی یە کەم، لە (اللوّح المحفوظ) هەو بۆ ئاسمانی نزیکتر لە ئێمە، هەمووی پێکەوه دابەزیوه.

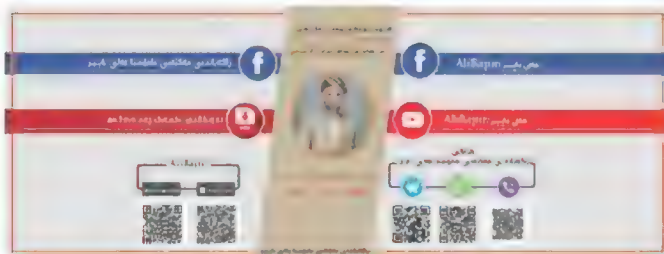
[والتنزّل الثاني من السماء الدنيا إلى الأرض على النبي - (صلى الله عليه وسلم) - وفرقاً على الوقائع].

دابەزینی دووهم، لە ئاسمانی نزیکتر لە ئێمە هەو بۆ سەر زهوی، بۆ سەر پێغه‌مبەر (صلى الله عليه وسلم) بە جیا جیا، پچر پچر دابەزیوه بە پێی رووداوه‌کان.

ئەمەش رایە کەو زانایان دە‌ڵێن: (إبن عباس) خوا لە خۆی و بابی رازی بێت - کە قسە یەکی وا دە‌کا، لە خۆوه نەیکردوه، بێگومان لە پێغه‌مبەری خاتەمی (صلى الله عليه وسلم) بیستوه، چونکە چۆنیەتی دابەزینی قورئان، شتیکی پەنھانە و نەزانراوه بۆ مرۆڤەکان، مەگەر لە رێی وەحییەوه بزانرێ.

کەواتە: ئێبنو عەبباس - خوا لە خۆی و بابی رازی بێ - دیارە لە پێغه‌مبەری خاتەمی (صلى الله عليه وسلم) بیستوه با پالێشی نەدا بێتە لای، چونکە زانایان دە‌ڵێن: هەموو ئەو شتانە ی کە قسەن دەر بارە ی نادیار، کاتی هاوە‌لێک خوا لێیان رازی بێت، قسە لە بارە ی نادیار (غیب) هەو دە‌کات، ئەمە حوکمی فەرمووده ی بەرزکراوه ی (الحديث المرفوع) ی هەیه، واتە: ئەو فەرماشته ی کە پال دە‌درێتە لای پێغه‌مبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) ئنجا چ بەو پێیە بێت کە قورئان دووجاران دابەزی بێت، جاریکیان لە شەوی قەدر دا، لە شەوه بە پێزە کەدا، لە مانگی رەمە‌زанда، هەمووی لە (اللوّح المحفوظ) هەو، یان

له زانیاری بی سنووری خواوه، دابه‌زیی بۆ ئاسمانی نزیکتر له ئیمه، دوا بی له ماوه‌ی بیست و سی سآلدا هه‌مووی دابه‌زیی به‌ پئی رووداوه‌کان بۆ سه‌ر دئی موباره‌کی پیغه‌مه‌ر (صلی الله علیه وسلم) چ ئوابی، چ مه‌به‌ست له دابه‌زاندنی له شه‌وی (قه‌در) دا، ده‌ستپیک و سه‌رده‌تای دابه‌زاندنی قورئان بی، که ئه‌و رایه‌ش هه‌ر هه‌یه‌، به‌لام دوا بی هه‌مووی له ماوه‌ی بیست و سی سآلدا ته‌واو بو بی و دابه‌زیی، هه‌ر کامیکیان بی، شتیکی به‌لگه‌ نه‌ویسته و ئاشکرایه، که هه‌موو قورئان له ماوه‌ی بیست و سی سآلدا دابه‌زیوه، بۆ سه‌ر دئی موباره‌کی پیغه‌مه‌ر (علیه الصلاة والسلام) سی‌زده‌یان له مه‌که‌ و، ده‌ سال و چه‌ند مانگیکیش له مه‌دینه.

برگه‌ی دووهم: حیکمه‌تی دابه‌زینی قورئان به جیا جیا، چیه؟

بیگومان زور حیکمه‌ت له وه‌دا هه‌ن: گرنه‌ترینان ئەم پینجه‌ن:

۱- یه‌کیک له حیکمه‌ته‌کان، که‌ ئایه‌ته‌کانی قورئان ئاماره‌یان پێ داوه،

چه‌سپاندنی عه‌قل و دلی پیغه‌مبه‌ره (عليه الصلاة والسلام) :

وه‌ک له سووره‌تی (الفرقان) دا خوا ده‌فه‌رموی:

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ ۚ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا﴾ (الفرقان: ۳۲).

واته: ئەوانه‌ی بیروان گوتیان: ده‌بوايه قورئان هه‌مووی به‌یه‌کجار دابه‌زیایه‌ سه‌ری، خوا ده‌فه‌رموی: (کذلک) یانی: ئاوا دامانه‌زاندوه جیا جیا، نه‌ک هه‌مووی به‌یه‌کجار، به‌لکو به‌چپر پچپی، (لنثبت به فؤادک) وشه‌ی (فؤاد)، له قورئاندا به‌زۆری به‌مانای عه‌قل به‌کار هاتوه، به‌لام جار جار به‌مانای دل‌یش به‌کار هاتوه، واته: بۆ ئه‌وه‌ی عه‌قل و دلی تۆی پێ بچه‌سپینین، یان له عه‌قل و دلتدا بیچه‌سپینین و به‌ریکیش خویندوو مانه‌ته‌وه.

که‌واته: بۆ ئه‌وه‌ی قورئان به‌ریکی بخوێنرێته‌وه و باش وه‌خۆبگیرێ له‌ لایه‌ن پیغه‌مبه‌ره‌وه (عليه الصلاة والسلام) به‌پله‌ی یه‌که‌م و دواییش له‌ لایه‌ن هاوه‌لانیه‌وه، خوا لییان رازی بێ، بۆیه‌ خوا (سُبْحانه و تعالی) به‌ش به‌ش و پچپر پچپر دایه‌زاندوه.

هه‌روه‌ک له سووره‌تی (هود) دا خوا ده‌فه‌رموی:

﴿وَلَا تَقْصُصْ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ﴾ (هود: ۱۲).

واته: ئیمه هه‌ر کام له هه‌والی پیغه‌مبه‌ران به‌سه‌ر تۆدا ده‌خویننه‌وه، که دلی تۆی پی ده‌چه‌سپینین، دلی تۆی زیاتر پی دامه‌زراو ده‌که‌ین.

نه‌ک هه‌ر سووره‌ته له کاتی‌کدا، به‌لکو جاری واهه‌بووه هه‌ر چه‌ند ئایه‌تیک له کاتی‌کدا، به‌لکو جاری واهه‌بووه، به‌شیک له ئایه‌تیک له پرووداویکی دیاریی کراودا بۆ سه‌ر دلی پیغه‌مبه‌ری خاته‌م (علیه الصلاة والسلام) دابه‌زیوه، وه‌ک وینه‌یه‌ک ئه‌م ده‌قه دیننه‌وه:

(عن زید بن ثابت رضي الله عنه أن رسول الله (صلى الله عليه وسلم) أملى عليه: (لايستوي القاعدون من المؤمنين والمجاهدون في سبيل الله) قال: فجاءه ابن أم مكتوم وهو يُمليها عليّ، فقال يا رسول الله! لو أستطيع الجهاد جاهدت، وكان رجلاً أعمى، فأنزل الله تبارك وتعالى على رسوله (صلى الله عليه وسلم) وفخذه على فخذي، فثقلت عليّ حتى خفتُ أن ترضَ فخذي، ثم سُرِّي عنه فأنزل الله: (غير أولي الضرر). أخرجه البخاري رقم ٩٦٧٧ و٤٣١٦. وفي الصّحيحين نحوه من حديث البراء بن عازب.

زه‌یدی کوری ثابت - که یه‌کیک بووه له نووسه‌ره‌وه کانی وه‌حیی - خوا لیی رازی بی‌ت ده‌لی: پیغه‌مبه‌ر (صلى الله عليه وسلم) به‌سه‌ریدا خویندمه‌وه: [لايستوي القاعدون من المؤمنين والمجاهدون في سبيل الله]. سه‌ره‌تا ئایه‌ته‌که ئاوا دابه‌زی، واته: برودادارانی دانیشتوو و تیکۆشه‌رانی ریی خوا یه‌کسان نین، له‌و کاته‌دا عبدالله ی کوری ئوممی مه‌کتووم هات بۆ خزمه‌ت پیغه‌مبه‌ر (صلى الله عليه وسلم) که پیغه‌مبه‌ری خوا (عليه الصلاة والسلام) ئایه‌ته‌که‌ی به‌سه‌ردا ده‌خویندمه‌وه، (بۆ ئه‌وه‌ی بینووسی) گوتی: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری

خوا! منیش ئە گەر توانیبام جه‌نگ و جیهاد بکه‌م، جه‌نگم ده‌کرد، ئەو پیاویکی کو‌یربوو، خوا - تبارک و تعالی - دایبه‌زاندە سەر پیغه‌مبەری خوا (عليه الصلاة والسلام) لە حالیکدا که رانی لەسەر رانم بوو، رانی پیغه‌مبەر (صلى الله عليه وسلم) که وتبووه سەر رانی زه‌ید، ره‌نگه‌ شوینه که ته‌سک بووبی، یان بۆ ئەوه‌ی لە نزیک یه‌که‌وه‌ دابنیشن، رانم قورس بوو هه‌تا ترسام که رانم به‌پاردی، بشکی لە بن رانیدا، دوا‌یی لێی لاچوو (ئەو حاله‌ته‌ی که بۆی دروست بوو بوو، ئەو حاله‌ته‌ی جه‌سته‌ قورس بوونه) ئیدی خوا ئەم رسته‌یه‌ی دابه‌زاندە سەر پیغه‌مبەر (صلى الله عليه وسلم): [غير أولي الضرر]، واته‌: رسته‌ که پیشی ئاوا بوو: [لايستوي القاعدون من المؤمنين والمجاهدون في سبيل الله]، پروادارانێ دانیشتوو له‌مال و تیکۆشه‌رانی رپی خوا یه‌ کسان نین، به‌لام که ئینو ئوممی مه‌کتووم هات گوتی: منیش پیم خۆش بوو جه‌نگ و جیهاد بکه‌م به‌لام ناتوانم، کو‌یرم، خوا ئەم رسته‌یه‌ی ئاوا دابه‌زاند: [لايستوي القاعدون من المؤمنين غير أولي الضرر والمجاهدون في سبيل الله]، پروادارانێکی دانیشتوو که خاوه‌ن زیان نین، (واته‌: کو‌یر نین، شه‌ل نین، نه‌خۆشیکی وای نین که نه‌توانن ده‌ربچن)، ئەوانه‌ یه‌ کسان نین له‌ گه‌ڵ تیکۆشه‌رانی رپی خوا (سُبْحانه و تعالی).

که‌واته‌: حیکمه‌تی یه‌که‌می دابه‌زاندنی قورئان به‌ پچر پچری، ئەوه‌یه‌ که دڵ و عه‌قلی پیغه‌مبەر (صلى الله عليه وسلم) زیاتر بچه‌سپی.

٢- حیکمه‌تی دووهم: بریتییه له هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌ی په‌خنه‌ی بیپروایان:

چونکه به‌رده‌وام بیپروایه‌کان په‌خنه‌یان له پیغه‌مبه‌ر ده‌گرت (عليه الصلاة والسلام) تانه‌یان لی ده‌داو تانه‌یان له‌وه‌فرمایشته‌ی خوا ده‌دا که بۆی داده‌به‌زینری، ئنجا هه‌ر جارێک که سووره‌تیک هاته‌وه، کۆمه‌له‌ ئایه‌تیک هاتوون، ئه‌وه‌لامانه‌ی خوای په‌روه‌ردگار بۆ تانه‌وه‌ په‌خنه‌ی بیپروایه‌کان دووباره‌بووه‌ته‌وه، وه‌ک فه‌رموویه‌تی:

﴿وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا﴾ الفرقان: (٢٢).

واته: هیچ وینه‌یه‌کت بۆ ناهینه‌وه، مه‌گه‌ر حه‌قت بۆ دینین و پرونکردنه‌وه‌ی باشت‌تر بۆ دینین.

که‌واته: بۆ ئه‌وه‌ی به‌رده‌وام به‌لگه‌کان بۆ پیغه‌مبه‌ری خاتهم (صلى الله عليه وسلم) بێن بۆ وه‌لامی په‌خنه‌و تانه‌و ته‌شه‌ری بیپروایان.

٣- حیکمه‌تی سێیه‌م: بریتییه له پله‌پله‌یی له یاسا داناندا، بۆ ئه‌وانه‌ی

ئه‌رکدار ده‌کرین:

خوا - سبحانه‌و تعالی - هه‌موو قورئانی یه‌کجار دانه‌به‌زاندوه، به‌لکو قوناغ قوناغ به‌پیی هه‌راش بوون و گه‌شه‌کردنی برواداران و زۆربوون و زیاد‌بوونی توانایان بۆ وه‌رگرتنی ئه‌رکه‌شه‌رعییه‌کان، خوا (سُبْحانه‌و تعالی) قورئانی دیکه‌ی بۆ دابه‌زاندوون، لی‌ره‌دا ئه‌م ده‌قه‌ی سوننه‌ت دینین، تیشکیکی باشان بۆ ده‌خاته‌سه‌ر ئه‌وه‌بابه‌ته:

(عن عائشة - رضي الله عنها - قالت: إنما نزل أول ما نزل منه

سورة من المفصل فيها ذكر الجنة والنار، حتى إذا ثاب الناس إلى الإسلام نزل الحلال والحرام، ولو نزل أول نزل شيء: لا تشربوا الخمر! لقالوا: لا ندع الخمر أبدا، ولو نزل لاتزنوا! لقالوا: لاندع الزنا أبدا، لقد نزل بمكة على محمد (صلى الله عليه وسلم) واني لجارية ألعب: (بل الساعة موعدهم والساعة أدهى وأمر) (القمر آية ٤٦) وما نزل سورة البقرة والنساء إلا وأنا عنده) أخرجه البخاري رقم ٤٧٠٧.

دایکمان خاتو عایشه - خوا لئی رازی بیټ - ده‌لئی: یه کهمین شتییک که له قورئان دابه‌زی چهند سووره‌تییک بوون له سووره‌ته کانی موفه‌سه‌ل، واته: سووره‌ته کورته‌کان، باسی به‌هه‌شت و، ئاگری دۆزه‌خیان تییدا بوو، هه‌تا کاتییک که خه‌لک به‌ره‌و ئیسلام گه‌رانه‌وه ئنجار جه‌لآل و جه‌رام دابه‌زی، ئه‌گه‌ر یه کهمین شتییک که له قورئان دابه‌به‌زی، ئه‌وه‌بایه فه‌رمووبای: شه‌راب مه‌خۆنه‌وه، ده‌یانگوت: هه‌رگیز واز له شه‌راب خۆریی ناهینین و، ئه‌گه‌ر یه کسه‌ر خوا پیی فه‌رمووبان: زینا مه‌که‌ن، ده‌یان گوت: هه‌رگیز واز له زینا ناهینین، (به‌لام سه‌ره‌تا خوا (سُبْحانه وتعالی) باسی بوونناسی و ئیمان وعه‌قیده‌و به‌هه‌شت و دۆزه‌خ و سزاو پاداشت و ئه‌وانه‌ی بو کردوون، ئنجا که ئیمان له عه‌قل و دل‌یاندا چه‌سپاوه ئنجا وه‌حی خوا به‌وانه‌ی فه‌رمووه که ئیمان و عه‌قیده له دل‌یاندا چه‌سپا، ئه‌وه جه‌لآله‌و ئه‌وه جه‌رامه، ئه‌وه چاکه‌و ئه‌وه خراپه.

دوایی دایکمان خاتو عایشه ده‌لئی) له مه‌که‌ه ئه‌م ئایه‌ته دابه‌زینرایه سه‌ر موحه‌مه‌د (صلى الله عليه وسلم) له حال‌یکدا من کچیکی گچکه بووم یارییم ده‌رکرد، (بل الساعة موعدهم والساعة أدهى وأمر). به‌لکو ئاخ‌ر زه‌مان یان قیامه‌ت به‌لینگه‌یانه‌و، قیامه‌تیش قورسترو تالتره‌ بو ئه‌وان، (دایکمان خاتو عایشه ده‌لئی) سووره‌تی - البقرة - و - النساء - یش

دانه به زینه سه‌رمان، مه‌گەر له‌حالیکدا که من له لای بووم، واته: خاتو خاتو عایشه‌ی - خوای لی رازی بی - به هاوسەر گرتبوو).

گومانیشی تیدا نه که پله پله‌یی له دابه‌زاندنی قورئاندا، کاریگه‌ری زۆر گه‌وره‌ی هه‌بووه له‌وه‌دا که ورده ورده راستیه‌کانی ئیمان و ئیسلام له عه‌قل و دلیاندا بچه‌سپن و، ره‌وشت و ئاکاریان بگۆڕی و هاو‌په‌نگ و هاو‌ده‌نگین له‌گه‌ڵ قورئاندا.

۴- حیکمه‌تی چواره‌م: هه‌روه‌ها بۆ له‌به‌ر کردنی قورئان و وه‌خۆگرتنی:

دیسان ئه‌و هیواش هیواش دابه‌زینه، کاریگه‌ری زۆر بووه، به‌تایه‌ت بۆ هاو‌ه‌لانی به‌رپرسی پیغه‌مبه‌ری خوا، وه‌ك تایه‌تی: ﴿وَقُرْءَانًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا﴾ (الإسراء: ۱۰۶)، ئاماژه‌ی پێده‌کات.

۵- حیکمه‌تی پێنجه‌م: جه‌خت‌کردنه‌وه‌ی راستیی پیغه‌مبه‌ری خوا (عليه الصلاة

والسلام) له‌وه‌دا که قورئان له لایه‌ن خواوه دابه‌زێت راو‌ه‌ته‌ سه‌ری:

چونکه‌ خوا ده‌فه‌رموی:

﴿وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا﴾ (النساء: ۸۲).

واته: ئه‌گەر ئه‌م قورئانه له لایه‌ن جگه‌ له‌خواوه بوايه، جیاوازی و نا‌کۆکییه‌کی زۆریان تیدا ده‌بینی.

قورئانی‌ک له‌ ماوه‌ی بیست و سێ سالددا دابه‌زییته‌ سه‌ر پیغه‌مبه‌ری خاته‌م (عليه الصلاة والسلام) به‌لام هه‌چ شتیکی تیدا نه‌بی، له‌ سه‌ره‌تای و له‌ نیوه‌راستی و له‌ کۆتایی دا، له‌گه‌ڵ ئه‌وی دیکه‌دا تیک بگیری، بێ‌گومان ئه‌وه به‌لگه‌یه‌کی زۆر مه‌حه‌کم و پته‌وه،

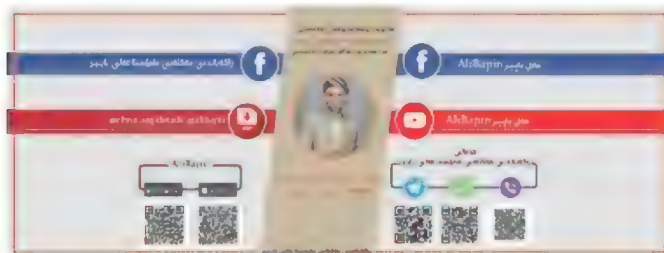
له‌سه‌ر ئه‌وه‌ که ئه‌م قورئانه له‌لایه‌ن خوای په‌روه‌ردگار دوه‌ بو‌ سه‌ر پی‌غه‌مه‌ری خاتمه‌ (عليه الصلاة والسلام) دابه‌زی‌نراوه‌.

که‌واته‌: ئه‌مه‌ بو‌ خو‌ی باشت‌رین وه‌لام بو‌وه‌ ئه‌وانه‌ی: تۆمه‌تی شاعیربوون و، کاهین بوون و، جادوو‌گه‌ر بوون و شیت بوونیان پال‌داوته‌ لای پی‌غه‌مه‌ر (صلی الله علیه وسلم) و تۆمه‌تی ئه‌ودیان پال‌ده‌وته‌ لای قورئان، که‌ ئه‌مه‌: قسه‌ی شاعیرانه‌، قسه‌ی شیتانه‌، قسه‌ی کاهینانه‌، هه‌له‌ ستراره‌، به‌‌ناوی خوای په‌روه‌ردگار دوه‌.

وه‌ک خوا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) ده‌فه‌رموی:

﴿وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ وَبِمِثْلِكَ إِذَا لَأَزَبَ أَلْمُطَلُونَ ﴿۸۱﴾ بَلْ هُوَ آيَاتٌ يَبَيِّنُ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَمَا يُجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الظَّالِمُونَ ﴿۸۲﴾﴾ العنکبوت.

واته‌: تۆ له‌پیش قورئاندا هیچ کتیییکت نه‌خویندوده‌وه‌وه‌ به‌ ده‌ستی راستیش کتیییکت نه‌نووسیه‌وه‌، ئه‌گه‌ر نا ئه‌وانه‌ی له‌سه‌ر ناحه‌قن ده‌که‌وته‌ دوو دلییه‌وه‌، به‌‌لکو ئه‌م (قورئان)ه‌، ئایه‌ته‌ روشنه‌ کانه‌ له‌لایه‌ن خواوه‌ و، ته‌نیا ئه‌وانه‌ی سته‌مکارن نکوولیی ده‌که‌ن له‌ ئایه‌ته‌ کانی خوا.

برگه‌ی سییه‌م: کئی قورئانی بۆ موحه‌ممهد (صلی الله علیه وسلم) هیناوه؟!

بیگومان خوا له زۆر شوینی قورئاندا نه‌وه‌ی پروون کردۆته‌وه که جیبریل قورئانی بۆ موحه‌ممهد (صلی الله علیه وسلم) دابه‌زاندوه، وه‌ک له سووره‌تی (الشعراء) دا خوا ده‌فه‌رموی:

﴿وَاللَّهُ لَنَنْزِلُكَ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٩٤﴾ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴿١٩٥﴾ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ ﴿١٩٦﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ ﴿١٩٧﴾﴾ الشعراء.

واته: ئەم قورئانه دابه‌زاندنی په‌روه‌ردگاری جیهانیانه، (الروح الامین) دایه‌زاندۆته‌ سه‌ر دلی تو، تا‌کو له وریاکه‌ره‌وان و ترسینه‌ران بی، به‌زمانیکی عه‌ره‌بیی پۆشن.

هه‌روه‌ها له سووره‌تی (النحل) دا فه‌رموویه‌تی:

﴿قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ﴾ النحل: ﴿١٩٢﴾.

بلی (روح القدس) له په‌روه‌ردگارتیه‌وه به‌حه‌ق دایه‌زاندوه.

هه‌روه‌ها له سووره‌تی (النجم) دا خوا ده‌فه‌رموی:

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ ﴿١﴾ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ ﴿٢﴾ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ﴿٣﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ﴿٤﴾ عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَىٰ ﴿٥﴾ ذُو مِرْقَ فَاسْتَوَىٰ ﴿٦﴾﴾ النجم.

واته: سویند به‌ئه‌ستیره‌ که ده‌که‌وی، یان ئاوا ده‌بی، هاوه‌له‌که‌تان نه‌گومرا بووه، نه‌بی‌مراد بووه‌و، له ئاره‌زووه‌وه‌ قسه‌ناکات، به‌س سروشه‌بۆلای سروش ده‌کری، که‌سی‌ک که‌زۆر به‌هیزه‌فی‌ری کردوه، خاوه‌نی دیمه‌نیکی زۆر جوانه، ئنجا ریک وه‌ستا (مه‌به‌ستیش جیبریه‌له).

هه‌روه‌ها له سووره‌تی (البقرة) دا ده‌فه‌رموی:

﴿ قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ ﴾ البقرة: ۹۷.
واته: بلی هه‌رکه‌سیک دوژمنه بو جیبریل، ئه‌وه به دنیایی جیبریل به
مۆله‌تی خوا داییه‌زاندووه‌ته سهر دلی تو.

ئجانیای جیبریل چۆن و به چ شیوه‌یه‌ک قورئانی بو پیغه‌مبه‌ری خاته‌م -
سه‌لات و سه‌لامی خوی له‌سهر بیته - دابه‌زاندوه؟ له سووره‌تی (الشوری)دا
خوی موته‌عال روونی ده‌کاته‌وه، که چۆن به گشتیی وه‌حیی بو پیغه‌مبه‌ران
(عليه الصلاة والسلام) ناردوه:

﴿ وَمَا كَانَ لِنَبِّإَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ
بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلَى حَكِيمٍ ﴾ الشوری: ۵۱.

واته: هیچ مروڤیک بۆ نیه خوا بیدوینیی و قسه‌ی له‌گه‌ل بکا مه‌گه‌ر به
وه‌حیی، (واته: بۆی سروش بکات و به شیوه‌ی په‌نه‌ان بیخاته‌دل و ده‌روونی‌ه‌وه)
یاخود له‌ پشت په‌رده‌وه‌ بیدوینیی (وه‌ک خوا مووسای دواند یان موحه‌مه‌د له
شه‌وی میعراجدا) یاخود نوینه‌ریک بنییری، (فریشته‌یه‌ک بنییری خوی به‌ریته
سهر شیوه‌ی پیاوێک، یاخود بیته‌وه‌ی بجیته‌ سهر شیوه‌ی مروڤیک)، ئه‌وه‌ی
خوا ده‌یه‌وئ بۆی سروش بکات.

ئجانی له‌ هه‌ندی‌ک له‌ فه‌رمایشته‌کانی پیغه‌مبه‌ردا (عليه الصلاة والسلام)
ئه‌مه‌ روون کراوه‌ته‌وه، بو‌وینه: (عن الحارث بن هشام - رضي الله عنه - قال:
يا رسول الله! كيف يأتيك الوحي؟ فقال رسول الله (صلى الله عليه وسلم):
أحياناً يأتيني مثل صلصلة الجرس، وهو أشده علي، فيفصم عني وقد وعيت عنه
ما قال، وأحياناً يتمثل لي الملك رجلاً فيكلمني فأعي ما يقول).^(۱)
ئه‌لحارث کورێ هیشام گوتووێه‌تی: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا! (عليه

(۱) - رواه البخاري برقم: (۳۴۳) ومسلم برقم: (۲۳۳۳).

الصلاة والسلام) وه‌حییت چۆن بۆ دى؟! پىغه‌مبه‌رى خوا (عليه الصلاة والسلام) فه‌رموى: هه‌ندىك جار وه‌ك ده‌نگى جه‌ره‌س، ده‌نگى زه‌نگوله‌، بۆمدى، ئه‌وه‌يان زۆر له‌سه‌رم قورسه‌، دوايى كۆتايى وه‌حييه‌ كه‌ دى و ئه‌وه‌ى گوتوووه‌تى هه‌موى وه‌رده‌رگرم، هه‌ندىك جاريش فريشته‌ كه‌ بۆم ده‌چيته‌ سه‌ر شيوه‌ى پياويك و ده‌مدوينى و، ئه‌وه‌ى ده‌يلئ منيش لئى تيده‌گه‌م.

كه‌ دياره‌ ئه‌م حاله‌تى دووه‌ميان، پىغه‌مبه‌رى خاته‌م (عليه الصلاة والسلام) هه‌نده‌ له‌سه‌رى قورس نه‌بووه‌.

پىغه‌مبه‌رى خاته‌م (صلى الله عليه وسلم) جيبه‌رى له‌سه‌ر شيوه‌ى راسته‌قينه‌ى خۆى وه‌ك فريشته‌ ته‌نيا دووجاران بينوه‌، وه‌ك له‌وباره‌وه‌ له‌ سه‌حى بوخارييدا هاتوه‌: (مسروق بن الأجدع) له‌ دايمان خاتو عايشه‌ - خوا لئى رازى بيت - ده‌پرسى، له‌باره‌ى فه‌رمايشتى خواوه‌ كه‌ ده‌فه‌رموى:

﴿وَلَقَدْ رَءَاهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ﴾ التكويز: (١٢).

واته‌: به‌دنيايى ئه‌وى دى (پىغه‌مبه‌ر جيبه‌رى دى) له‌ ئاسۆى رۆشن دا. هه‌روه‌ها كه‌ ده‌فه‌رموى:

﴿وَلَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً أُخْرَى﴾ النجم: (١٣).

واته‌: به‌دنيايى ده‌به‌زينىكى ديكه‌ش ئه‌وى بينى (پىغه‌مبه‌ر جيبه‌رى بينى) دايمان خاتو عايشه‌ ده‌لى: (أنا أول هذه الأمة سأل عن ذلك رسول الله صلى الله عليه وسلم)، فقال: إنما هو جبريل لم أره على صورته التي خلق عليها غير هاتين المرتين، رأيته منهبطاً من السماء ساداً عظماً خلقه ما بين السماء والأرض).^(١)

مه‌سرووقى كورى ئه‌له‌جده‌ يه‌ كىك بووه‌ له‌ زانايانى تابيعين، له‌ باره‌ى قسه‌ى خواى به‌رزه‌وه‌ كه‌ ده‌فه‌رموى: ﴿وَلَقَدْ رَءَاهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ﴾ واته‌: به‌دنيايى ئه‌وى بينى له‌ ئاسۆى پروندا،

(١)- أخرجه مسلم برقم: (١٧٧) والترمذي برقم: (٣٠٧٠)، وقال الترمذي حديث حسن صحيح.

هه‌روه‌ها فه‌رمایشتی خوا که ده‌فه‌رمووی: ﴿وَلَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ﴾
 هه‌روه‌ها جارێکی دیکه‌ش، دابه‌زینیکی دیکه‌ش بینیی، له
 خاتو عایشه‌ی پرسی، (وایزانیوه که مه‌به‌ست بینینی خوايه)،
 خاتو عایشه - خوالیی رازی بی - گوته‌ی: من یه‌که‌می
 ئەم ئۆممه‌ته‌م که له‌وباره‌وه پرسیارم له پیغه‌مبه‌ری خوا کرد،
 پیغه‌مبه‌ری خوا فه‌رمووی: ئەوه جیبریل بوو، ئەوم له‌سه‌ر
 شیوه‌ی خۆی که خوا له‌سه‌ری خولقاندوه، ته‌نیا ئەو دووچاره
 بینیی، بینیم له ئاسمانه‌وه هاته‌ خوار، مه‌زینی جه‌سته‌ی نیوان
 ئاسمان و زه‌وی داپۆشیبوو.

واته: ته‌نیا دووچاران پیغه‌مبه‌ری خاتم (عليه الصلاة والسلام) جیبریلی
 له‌سه‌ر شیوه‌ی خۆی وه‌ک فریشته‌یه‌ک بینیه‌، جاره‌کانی دیکه‌ بۆی هاتۆته‌ سه‌ر
 شیوه‌ی پیاویک.

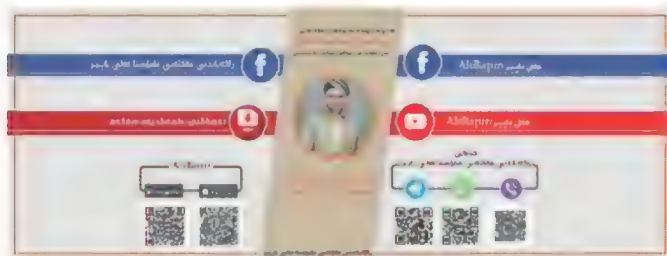
جارێک له‌سه‌ر زه‌وی بینیه‌یه‌تی، له‌سه‌ر ده‌تادا که خوا کردووه‌تی به‌ پیغه‌مبه‌ر
 (صلى الله عليه وسلم) وه‌ک له‌ سه‌حیحی بوخارییدا هاتوه‌، جای دووه‌میش له
 ئاسمان بینیه‌یه‌تی، له‌ شه‌وی به‌رزبوونه‌وه‌و شه‌و رۆیی (الإسراء والمعراج) دا.

تەۋەرى سىيەم

ھۆكەرەكانى دابەزىنى ھەندىك لە ئايەتەكانى
قورئان و، چۆنىەتتى زانىنى و، سوودەكانى

ئەم تەوەرەش لە چوار پرگەدا دەخەینەرۆو:

پرگە ی یە کەم: جۆرە کانی قورئان لە پرووی ھۆی دابەزینەو:

بێگومان قورئان لەو بارەو کە ھۆی ھاتنە خواری ئایە تە کانی دیاربێ و ھەبێ، یان دیارنەبێ، دووبەشە:

أ. زۆربە ی ھەرە زۆری قورئان ھۆکاری دابەزینی تایبەتی دیار نیە، دیارە خوا قورئانی بۆ پیغەمبەر (محمد) دابەزاندو، کە بە بەندە کانی بگەینەن، بە جندو مرۆف، بە نێرو میو، بە وردو درشتەو، بە رەش و سپییەو، بە عەرەب و غەیری عەرەبەو، بە لام ئەو کە ئەو ئایە تە، یان ئەو کۆمەلە ئایە تە، یان ئەو سوورە تە، بە بۆنەو ھۆکاریکی دیاریی کراو ھەو ھاتبێ و، لە کتیب و سەرچاوە کاندایە سەنەدێکی راست بە ئیمە گەیی، زۆربە ی قورئان بەو شیوہیە نیە، کە ئیمە ھۆی ھاتنە خواری سوورە تێکی دیارییکراو یان چەند ئایە تێکی دیارییکراو بزانی. ب. بە لام کە مینە یە ک لە ئایە تە کان ھۆکاری ھاتنە خواریان دیارە، بە تایبەت قورئانی مەدینە یی، ھەلبەتە ھەندێک لە سوورەت و ئایە تە کانی قورئانی مەککە ییش، ھۆکاری ھاتنە خواریان دیارە، بە لام زۆربە ی ئایە تە ھۆکاری دابەزین دیارە کان، لە قورئانی مەدینە یین، کە لە چاوە قورئانی مەککە یی دەلیین: زۆر، ئە گەرنا دیسان لە نیو قورئانی مەدینە ییشدا، ئەو ئایە تانە ی کە ھۆکاری ھاتنە خواری تایبەتیان ھەبە، ھەر کە مینەن.

برگه‌ی دووهم: له چ رییه که‌وه ده‌توانین هۆی هاتنه‌ خواری
ئایه‌ته‌ کان بزانی‌ن؟

بێگومان زانی‌نی هۆی هاتنه‌ خواری ئایه‌ته‌ کان، یان ده‌بیت له
رپی پیغه‌مبه‌ری خواوه (صلی الله علیه وسلم) بی، که پیغه‌مبه‌ری
خوا فهرمووبی: ئەم سوورپه‌ته‌ یان ئەم ئایه‌ته‌م له‌و باره‌وه‌ دابه‌زییه
سه‌ر، یان له‌ رپی هاوه‌لانیه‌وه‌ خوا لیان رازی بی.

زانایان له‌ سه‌ر ئەوه‌ ریککه‌وتوون، که ئە گه‌ریه‌ کیک له‌ هاوه‌لان
بلی: (نزلت هذه الآية في كذا، فهو بمنزلة حديث مرفوع إلى النبي
صلی الله علیه وسلم) وإن لم يذكر فيه النبي).

واته: ئە گه‌ریه‌ کیک له‌ هاوه‌لان بلی: ئەم ئایه‌ته‌ له‌و باره‌وه‌
دابه‌زیوه، ئەمه‌ وه‌ک فهرمووده‌ی به‌رز کراوه‌ (مرفوع) وایه‌ بو‌لای
پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) با ناوی پیغه‌مبه‌ریشی تیدا نه‌هاتی‌.
چهند نموونه‌یه‌ک:

أ- (عن أبي مسعود الأنصاري رضي الله عنه قال: لما أمرنا
بالصدقة، كنّا نتحامل، فجاء أبو عقيل بنصف صاع، وجاء إنسان بأكثر
منه، فقال المنافقون: إنّ الله لغني عن صدقة هذا، وما فعل الآخر إلا
رئاءاً، فنزلت:

﴿الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا
جَهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ التوبة: (۱).

ئە‌بو‌مه‌سه‌عوودی ئە‌نساری ده‌لی: که فهرمانمان پیکرا به‌ مال
به‌خشین، ئیمه‌ زۆرمان له‌خۆمان ده‌کردو فشارمان بو‌خۆمان ده‌هینا،

(که‌م ده‌ست بوون، بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌و فه‌رمانه‌ی خوا جی به‌جی بکه‌ن)،
 ته‌بو عوقه‌یل (یه‌کیک بووه له‌هاوه‌لان)، نیو په‌ی هینا، [(صاع)
 چوار مسته، به‌ کوردیی ده‌لین په، چوار پینج کیلویه‌ک ده‌بی، ئایا
 جو بووه، هه‌رزن بووه، میوژ بووه، خورما بووه، نیو په‌ی هینا، که
 نه‌ندازه‌یه‌کی که‌مه،] که‌سیکی دیکه‌ش نه‌ندازه‌یه‌کی زۆرتر له‌وه‌ی هینا،
 مونا فیه‌ دلنه‌خۆشه‌کان، گوتیان: به‌ دلنایی خوا له‌خیر و به‌خشینی
 ته‌مه، (ئه‌م نیو په‌یه)، بیناژه، (هیچ نه‌یه، چ که‌لینیک ناگرئ)، به‌وی
 دیکه‌یشیان گوت: ته‌مه ته‌نیا بۆ رووده‌ربایسی و به‌رچاوی خه‌لک
 وایکردوه.

ئه‌گه‌ر که‌می هینابا به‌ ده‌یانگوت: ته‌وه‌نده‌هیچ که‌لین ناگرئ و
 خوا نایه‌وئ و لێ بیناژه، که‌سیکیش زۆری هینابا به‌، ده‌یانگوت: بۆ
 ریا بازی بازی و ده‌کا! خوا (سبحانه و تعالی) له‌وباره‌وه‌ ته‌مه‌ نایه‌ته‌ی
 دابه‌زاند:

﴿الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ
 إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ التوبة: (۷۱).

یانئ: ته‌وانه‌ی که‌ په‌خنه‌ ده‌گرن له‌ پروا دارانی به‌خشه‌ر، که
 سامانه‌کانیان ده‌به‌خشن و، ته‌وانه‌ش که‌ ته‌نیا که‌می‌ک شک ده‌به‌ن
 بیبه‌خشن و زۆر له‌خۆیان ده‌که‌ن، په‌خنه‌یان لێ ده‌گرن و گالته‌یان پئ
 ده‌که‌ن (ده‌لین: ئنجا ته‌وه‌نده‌ که‌مه‌ چی بوو!) خوا گالته‌یان پیده‌کات
 و سزایه‌کی به‌ئیشیان هه‌یه.

ب- با هه‌ر له‌و باره‌وه‌ نمونه‌یه‌کی دیکه‌ش بپینه‌وه:

(عن عبد الله بن مسعود رضي الله عنه قال: سألت أو سئل رسول
 الله صلى الله علي وسلم، أي الذنب عند الله أكبر؟ قال: أن تجعل لله

نِداً وهو خلقك، قلت: ثم أي؟ قال: ثم أن تقتل ولدك خشية أن يطعم معك، قلت: ثم أي؟ قال: أن تزاني بحليلة جارك، قال ونزلت هذه الآية

تصديقاً لقول رسول الله (صلى الله عليه وسلم):

﴿وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا﴾ الفرقان: (١).

عبدالله ی کوری مه‌سعوود (خوا لئی رازی بی) ده‌لئ: پرسیارمکرد، یاخود پرسیار کرا له پیغه‌مبه‌ری خوا (صلى الله عليه وسلم) چ گونا‌حیک له‌لای خوا گه‌وره‌تره؟ فه‌رمووی: ئەوه که هاوتا بو خوا دابنئی له‌حالیکدا ئەو تۆی وه‌دی هیناوه، گوتم: ئەدی دواى ئەوه، (چ گونا‌حیک گه‌وره‌تره)؟ فه‌رمووی: ئەوه که مندا‌له‌که‌ت بکوژی له‌ترسى ئەوه‌ی نانت له‌گه‌ل بخوات، گوتم: دواى ئەوه؟ فه‌رمووی: ئەوه که له‌گه‌ل ژنی هاوسیکه‌تدا زینا بکه‌ی، (عبدالله) ده‌لئ: وه‌ک به‌راست دانانی فه‌رمایشتی پیغه‌مبه‌ری خوا (عليه الصلاة والسلام) ئەم‌نایه‌ته‌دابه‌زی:

﴿وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا﴾ الفرقان: (١).

واته: ئەوانه‌ی له‌گه‌ل خوا‌دا له‌په‌رستراوی دیکه‌ناپارینه‌وه‌و، ئەو نه‌فسه‌ی خوا‌قه‌ده‌غه‌ی کردوه‌نایکوژن، مه‌گه‌ر به‌حه‌ق و، زینا ناکه‌ن و، هه‌رکه‌سیک هه‌ر کام له‌و گونا‌حانه‌بکات، تووشی تاوان و گونا‌حیکی گه‌وره‌بووه.

ج- هه‌ر له‌و باره‌وه ئەم‌ده‌قه‌ش دینین:

(عن عبدالله بن عباس رضي الله عنهما أن ناساً من أهل الشرك

كانوا قد قتلوا وأكثروا، و زنوا وأكثروا، فأتوا محمداً (صلى الله عليه وسلم)، فقالوا إن الذي تقول وتدعوا إليه لحسن، لو تخبرنا أن لما عملنا كفارة، فنزل:

﴿وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ﴾ الفرقان: (۳۸).

ونزل:

﴿قُلْ يَعْبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ﴾ الزمر: (۴۷) (۱).

عبدالله ی کوری عه‌بیاس خوا له خوی و بابی رازی بی، ده‌لیت: کۆمه‌لیک له ئەوانه‌ی ئەه‌لی شیرک بوون، (هاوبه‌ش بو خوادانه‌ر بوون)، پێشتر زۆریان قه‌تل کردبوون و زۆر، زینایان کردبوو، هاتنه‌ لای موحه‌مه‌د (صلى الله عليه وسلم) گوتیان: ئەوه‌ی تۆ ده‌ی‌لی و خه‌لکی بو لا بانگ ده‌که‌ی، باشه‌ ئە‌گه‌ر هه‌و‌آلمان پێ بده‌ی ئایا ئە‌وه‌ی کردوومانه‌ له‌ رابردوودا، س‌پ‌رانه‌وه‌ی بو هه‌یه‌؟ ئیدی خوا (س‌ب‌ح‌انه‌ و‌ت‌ع‌الی) ئە‌م ئایه‌ته‌ی سووره‌تی (الفرقان) ی دابه‌زاند، (ئایه‌تی ۶۸): [ئەوانه‌ی له‌ گه‌ل خوادا له‌ په‌رستراویکی دیکه‌ ناپارینه‌وه‌و ئە‌و نه‌فسه‌ی خوا قه‌ده‌غه‌ی کردوه‌ نایکوژن، مه‌‌گه‌ر به‌ حه‌ق و زینا ناکه‌ن]. هه‌روه‌ها خوا، ئایه‌تی (۵۳) ی سووره‌تی (الزمر)، یشی دابه‌زاند: [ب‌لی: ئە‌ی ئە‌و به‌ندانه‌م! که‌ به‌رامبه‌ر به‌ خۆتان زیده‌‌پ‌و‌ی‌یتان کردوه‌، له‌به‌زه‌یی خوا نائومی‌د مه‌‌بن].

ئە‌مه‌ چه‌ند وینه‌یه‌ک له‌وباره‌وه‌ که‌ هه‌ندی‌ک له‌ ئایه‌ته‌کان ه‌و‌ی هاتنه‌ خواریان هه‌یه‌، به‌لام لێ‌رده‌ا پ‌ی‌ویسته‌ ئە‌و راستیه‌

بزانین که زانایان بنچینه‌یه کیان داناوه بوئه و ئایه‌تانه‌ی هۆی
هاتنه خواریان هه‌یه، ته‌ویش ته‌وه‌یه که ده‌لێن:

[إن خصوص السبب لا يمنع شمول المعنى].

یان ده‌لێن:

[العبرة بعموم اللفظ لا بخصوص السبب].

واته: تاییه‌تبوونی هۆکار، رێ له گشتگیریی واتا ناگرێ، یاخود:
جیی سه‌رنج: گشتیی بوونی بیژه‌که‌یه، نه‌ک تاییه‌تبوونی هۆکاره‌که.
زانایان هه‌موویان له‌سه‌ر ئه‌و بنچینه‌یه ریککه‌وتوون، که ته‌گه‌ر
هۆی هاتنه خواری ئایه‌تیک، رووداوێکی تاییه‌ت بوو، په‌وشت و
په‌فتاریکی که‌سیکی تاییه‌ت بوو، ته‌گه‌ر پیاوه ته‌گه‌ر ئافره‌ته، ئه‌و
ئایه‌ته موباره‌که به‌لێ به‌و هۆیه‌وه دابه‌زیوه، به‌لام تاییه‌ت نه‌ به‌وه‌وه،
به‌لکو ته‌ویش و هه‌موو ته‌وانه‌ی دیکه‌یش که وه‌ک ئه‌و ده‌که‌ن، یان
وه‌ک ئه‌ویان لێ ده‌قه‌ومی، ده‌یانگرێته‌وه.

لێره‌دا با وێنه‌یه‌ک بێنینه‌وه:

(عن عبد الله بن مسعود رضي الله عنه أن رجلاً أصاب من امرأة
قبلة، فأتى النبي (صلى الله عليه وسلم)، فذكر ذلك له قال: فنزلت:
﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النُّهَارِ وَزُلْفَا مَنْ أَلِيلٍ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ
ذَلِكَ ذِكْرِي لِلذَّاكِرِينَ﴾ هود: ﴿١١٤﴾.

قال: فقال الرجلُ ألي هذا يا رسول الله؟! قال: لِمَنْ عَمِلَ بها من
أمتي. وفي رواية: فقال رجل من القوم: يا نبي الله! هذا له خاصة؟
قال: بل للناس كافة. (١)

عبدالله ی کوری مه‌سه‌وود (خوا لێی رازی بێ) ده‌لێ: پیاویک

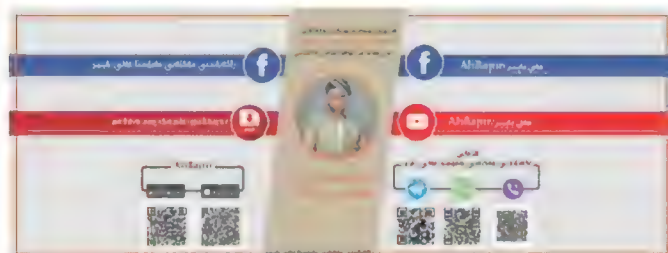
(١) - أخرجه البخاري برقم: (٥٠٣-٤٤١٠)، و مسلم برقم: (٢٧٦٣).

ماچىكى لى ئافرىدىكى كىرىس، ھاتە لاي پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ئەۋدى بۇ باسكىد، ئىنا ئەم ئايەتە موبارەكە دابەزى:
﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفًا مِّنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ﴾ ھود: ۱۱۴.

واتە: نوپۇز بەرپا بىكە ھەردوۋ ئەۋلاۋ لاي رۇز و چەند بەشىك لى شەۋ، بە دۇنياسى چاكە كان خراپە كان لادەبەن، ئەۋدە بىرخەردەۋىيە بۇ يادى خوا كەران.

پىۋدەكە گوتى: ئايا ئەمە تەنسا بۇ مەن، ئەمى پىغەمبەرى خوا؟! پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ھەرموۋى: بۇ ھەركەسىكە لى ئۆمەتمە كە كارى پىيكات، لى رىۋايەتلىكدا ھاتود: پىۋىك لى خەلەكە كە گوتى: ئەمى پىغەمبەرى خوا! ئەمە تايىتە بەۋدە؟ ھەرموۋى: بەلكو بۇ تىكرى خەلەكە.

كەۋاتە: ھۆى دابەزىنە كە رەفتارى پىۋىكى دىارىيىكراۋ بوۋد، بەلام ھوكمە كەمى ئەۋىش و ھەموۋ ئەۋانەمى دىكەش كە ۋەك ئەۋ دەكەن، دەگىتەۋد.

برگه‌ی سییه‌م: سووده‌کانی زانینی هوکاری دابه‌زین:

أ- یه که‌مین و گه‌وره‌ترین سوودی بریتییه له په‌یردن به‌ حیکمه‌تی ئەو یاسادانانه‌و، زانینی ئامانجه‌کانی شه‌ریعه‌ت، که‌ چۆن حوکه‌مە‌کانی شه‌ریعه‌ت داده‌به‌زن به‌پیی رووداوه‌کان، به‌پیی ئەو واقیعه‌ که‌ خه‌لک تییدا ده‌ژی و ره‌وتی رووداوه‌کان و، ئەو ئامانجانە‌ی که‌ مروّقه‌ ئه‌رکداره‌کان هه‌یانن، ده‌یانیه‌ینه‌ دی.

ب- سوودیکی دیکه‌ ئەوه‌یه که‌، هۆی هاتنه‌ خوار یارمه‌تیده‌رمان ده‌بی بۆ راست فامکردنی واتاو مانای ئایه‌ته‌که‌، چونکه‌ هاوکارمان ده‌بی که‌ بزانین ئەو ئایه‌ته‌ که‌ زیاتر له‌ واتایه‌ک هه‌لده‌گرئ، کام له‌ واتایه‌کانی مه‌ به‌سته‌ ؟

لیرده‌ا وینه‌یه‌ک دینینه‌وه‌: ده‌گیرنه‌وه‌ مه‌روانی کوری حه‌که‌م، به‌ ده‌رگاوه‌نه‌که‌ی که‌ ناوی رافیع بووه‌ ده‌لئ: بچۆ بۆ لای ئیبنو عه‌بباس پیی بلئ: ئە‌گه‌ر هه‌رکامێک له‌ ئیمه‌ کرده‌وه‌یه‌ک که‌ ده‌یکات، پیی دلخۆشبئ و پیی خۆشبئ خه‌لک ستایشی بکات، هه‌رکه‌سئ وابکات، سزادرابئ، هه‌موومان سزا ده‌دریین، عبدالله‌ی کوری عه‌بباسیش ده‌لئ: ئیوه‌ حه‌قی ئەو ئایه‌ته‌تان چیه‌، ئەم ئایه‌ته‌ که‌ ده‌فه‌رموی:

﴿لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرُحُونَ بِمَا آتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا﴾ آل عمران: ۱۷۱.

که‌ ده‌فه‌رموی: ئەوانه‌ی که‌ دل خۆش ده‌بن به‌وه‌ی کردوویانه‌ و حه‌ز ده‌که‌ن ستایش بکریین به‌ شتێک که‌ نه‌یان‌کردوه‌، ده‌لئ: خوا (سُبْحانه‌ و تعالی) له‌باره‌ی خاوه‌ن کتییانه‌وه‌ ئەم ئایه‌ته‌ی دابه‌زاند، که‌ پیغه‌مبه‌ر (عليه الصلاة والسلام) له‌باره‌ی شتیکه‌وه‌ پرسیا‌ری لی کردن ئەوانیش په‌نه‌انیان کرد و شتیکێ دیکه‌یان هه‌وال پێدا، کاتیک

له‌لای چوونه‌ دەر، پێیان وابوو ئه‌وه‌ی پرسپاری ئێک‌ردوون هه‌واییان
پێداوه‌، به‌وه‌ش ستایش ده‌کړین، ئنجا به‌وه‌ش د‌ل‌خ‌و‌ش‌بوون که
کردیان، واته‌: ئه‌وه‌ی که پێغه‌م‌بر (صلی الله علیه وسلم) پرسپیووی،
وه‌لامه‌ راسته‌قینه‌ که‌یان لێ شارده‌وه‌و شتیکی دیکه‌یان پێ گوت، خوا
له‌باردی ئه‌وانه‌وه‌ ئه‌م ئایه‌ته‌ی دابه‌زاند!^(۱)

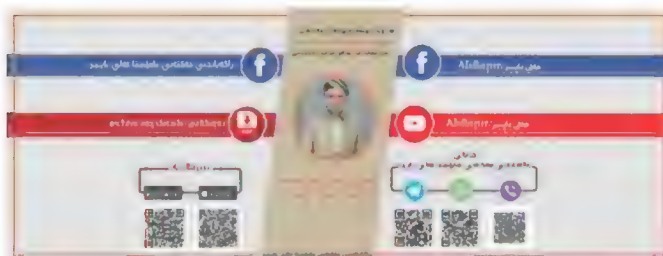
به‌لام وه‌ک کاتی خۆی له‌ ته‌فسیری سوورپ‌دی (آل عمران) ی‌ش‌دا باس‌م
کردوه‌، ئه‌گەر ه‌و‌ی هاتنه‌ خواره‌ که‌ی ئه‌وه‌بێ، بێگومان ئێستاش هه‌ر
که‌سێک کاریکی چاک نه‌کات و، پێی خ‌و‌ش‌بێ ستایش بکړی له‌سه‌ری،
به‌د‌ن‌یایی سه‌ره‌نش‌تیک که‌ ئه‌م ئایه‌ته‌ موباره‌ که‌دایه‌ ده‌ی‌گرێته‌وه‌، چونکه‌
مرو‌ف نابێ پێی خ‌و‌ش‌بێ به‌ ش‌ت‌یک ستایش بکړی، که نه‌یک‌ردوه‌.

(۱) - أخرجه البخاري برقم: (۴۲۹۲)، ومسلم برقم: (۲۷۷۸).

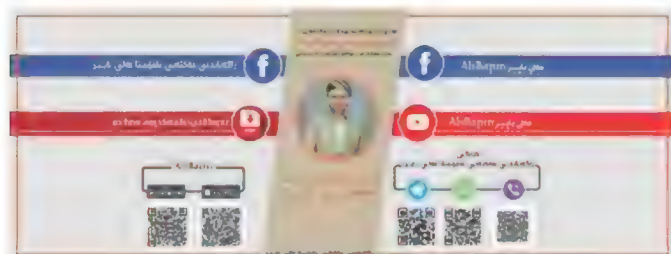
برگەى چوارەم و كۆتايى: پئويستە لە ھۆى ھاتنە خوار باش
بکۆلنەو و تەواو تئیدا بگەينە قەناعەت:

بۆيە ئەو كتيبانەى كە لە سەنەدو چۆنيەتیی گەياندنئ ئەو
ھۆكارى ھاتنە خوارە، بە پيغەمبەر ياخود بە ھاودلان، دەكۆلنەو،
پئويستە زۆر چاك چاويان تئیدا وردبگەينەو، چونكە زۆريك لە
كتيبەكان ھەرچى كە بيستويانە و، ھەرچى بينويانە لە تەفسيرەكاندا
ھيناويانە، بەلام دەبئ ليكۆلنەوئى ورد ئەو بارەو بەكرئ و، تاكو
لە شتيك دئيا نەبين كە ئەو ئايەتە لەو بارەو ھاتوودەتە خوار،
ئەو ھۆى ھاتنە خوارەوئە پال نەدەينە لاي ئەو ئايەتە، جارى واش
ھەيە، ئايەتيك بە ھۆكارىك ھاتوودەتە خوار، بەلام دەبئ وردبين كە
مەبەستى چيە؟! چەمك و واتاي ئايەتە كەش تەنيا تايەت نەكەين
بەو پرووداودەو، يان تەنيا بەو شتەو كە ھۆى ھاتنە خوارەو كەى
لەسەر ھاتوود.

تهوهري چوارهه

زانيني مهككهي و مهدينهي، له قورئان دا

بەرێزان!

ئەم تەوهری چوارەمە لە ھەوت برگەدا دەخەینەرۆو:

برگە یە کەم: پێناسە ی قورئانی مە ککەیی و مە دینەیی:

أ- قورئانی مە ککەیی:

سادەترین و ڕوونتترین پێناسە بۆ قورئانی مە ککەیی ئەوھێ کە بگوتری: مەبەست لە قورئانی مە ککەیی، (القرآن المکی) ئەوھێ کە پیش کۆچکردنی پێغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) لە مە ککەو بۆ مە دینە دابەزیی. ئنجا کە دابەزیو بە پێغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) (عليه الصلاة والسلام) لەو کاتەدا لە مە ککەش نەبووی، ئەو قورئانە لە نیو شاری مە ککەش دانەبەزیی.

ب- قورئانی مە دینەیی:

پێناسە ی قورئانی مە دینەیی (القرآن المدني) یش ئەوھێ کە بگوتری: ئەو قورئانە یە کە لە دوا ی کۆچکردنی پێغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) و ھاوھلانی لە مە ککەو بۆ مە دینە دابەزیی، ئنجا ئەو قورئانەش چ لە شێوھێ چەند سوورەتیک دابی، چ چەند ئایەتیک، بە لە نیو شاری مە دینەش دانەبەزیی، ھەر مە دینەییە. ھەلبەتە لە قورئانی مە ککەیدا، وە ک دوا یی باس دە کەین، چەند دەرپرینیک زۆر دووبارە دەبنەو، وە ک: [يا أيها الناس، يا أيها الإنسان، يا بني آدم]، بە لām [يا أيها الذين آمنوا] تەنیا لە قورئانی مە دینەیدا ھاتو، ھەلبەتە [يا أيها الناس] - یش لە قورئانی مە دینەیدا ھاتو، بە لām (يا أيها الذين آمنوا) زۆر ھاتو لە قورئانی مە دینەیدا،

ئەمە پێناسە ی قورئانی مە ککەیی و قورئانی مە دینەیی.

برگه‌ی دووهم: چۆنیه‌تی زانینی ئەوه که ئەو سوورپه‌ته‌یان
ئەو چەند ئایه‌ته‌، له‌ قورئانی مه‌دینه‌یین یان مه‌که‌یین:

ئەمه‌ به‌ دوو رڤیان ده‌زاندري:

رڤی یه‌که‌م: ئەوه‌ی له‌ هاوه‌لانه‌وه‌ خوا لڤیان رازی بی، گوازارایته‌وه‌،
که‌ ئەوان ئاماده‌ی دابه‌زینی قورئان بوون و، زانیوانه‌ ئەو ئایه‌ته‌یان ئەو
کۆمه‌له‌ ئایه‌ته‌، یان ئەو سوورپه‌ته‌، چۆن دابه‌زیوه‌، له‌ چ روداوێک داو
له‌ چ حالیکدا؟ زۆر جار ان ئەو شوینه‌وارانه‌ی له‌ هاوه‌لانه‌وه‌ هاتوون،
بۆمان ده‌رده‌خه‌ن که‌ ئەم قورئانه‌ له‌ مه‌که‌ دابه‌زیوه‌، ئەمه‌یان له‌ مه‌دینه‌
دابه‌زیوه‌.

هه‌لبه‌ته‌ جگه‌ له‌ هاوه‌لان خوا لڤیان رازی بی، هه‌ندیک له‌ زانیانی
شوینکه‌وتوان (التابعین) یش ئەوانه‌ی که‌ زۆر شاره‌زا بوون له‌ قورئاندا،
به‌تایبه‌ت موحامه‌د که‌ قوتابی نزیکه‌ی عبدالله‌ی کوری عه‌بباسه‌، هه‌روه‌ها
عیکریمه‌و هه‌ندیکه‌ی دیکه‌ له‌ زانیانی تابعین، په‌زاو په‌حمه‌تی خوا له‌
هه‌موویان بی، ئەوانیش که‌م و زۆر به‌هره‌یان لی وهرده‌گیری.

رڤی دووهم: بۆ زانینی مه‌که‌یه‌ی بوون و مه‌دینه‌یه‌ی بوونی قورئان،
بریتیه‌ له‌ کۆششکردن (اجتهاد)، ئەویش ئەوه‌ که‌ مروّف وردبیته‌وه‌و
پامین، ئایا تایه‌تمه‌ندییه‌کانی قورئانی مه‌که‌یه‌ی له‌و سوورپه‌ته‌دا هه‌ن،
یان له‌و چەند ئایه‌ته‌دا، یاخود تایه‌تمه‌ندییه‌کانی قورئانی مه‌دینه‌یه‌ی زیاتر
تیدا هه‌ن؟

له‌وه‌ش دا زانیان کۆشش و هه‌له‌ینجانی زۆریان کردوه‌و، ئیمه‌ش
له‌و ته‌فسیره‌ی خۆماندا^(١) هه‌ر وامانکردوه‌.

(١)- ته‌فسیری قورئانی به‌رزو به‌پێز.

برگەى سىيەم: تاييەتمەندىيەكانى قورئانى مەككەيى و
مەدينەيى:

أ- تاييەتمەندىيەكانى قورئانى مەككەيى:

بۇ قورئانى مەككەيى دەتوانىن كۆمەلىك تاييەتمەندىيى باسبىكەين:
تاييەتمەندىيى يەكەم: بانگەواز كىردن بۇ تەنيا خوا پەرسىتى و چەسپاندنى
پەيامى پىغەمبەرايەتتى موحەممەد (عليه الصلاة والسلام) و چەسپاندنى پروابە
رۆژى دوايى و، سزاي خوا و ھەرەشەى خوا لە بىپروايان و خراپە كاران و، موزدەى
خوا و بەلىنى خوا بۇ چاكە كاران و، وتويزو شەپە قسە كىردن لە گەل بىپروايان و
ھاوبەش دانەراند، بە بەلگە عەقلىيەكان و، بە بەلگە ھىنەنەھى دياردەو دىمەنە
گەردوونىيەكان.

تاييەتمەندىيى دووھەم: دانانى چەندبەمايە كى گشتىيى بۇ ياسادانان لە بوارى
حەلل و حەرامداو، جەختكردنەھە لەسەر چەسپاندنى بەھاو رەوشتە بەرزەكان
و ەك: دادگەريى، چاكە كاريى، يە كسانىيى و، ھەلۆەشانەنەھى ئەوانە كەدژو
پىچەوانەى ئەو بەھا بەرزانەن، و ەك ستەم و، تاوانباريى و، رەوشتە دزىو ەكان و
ئازاردانى خەلك.

تاييەتمەندىيى سىيەم: گىرانەھى بەسەرھات و چىرۆكى پىغەمبەران (عليه
الصلاة والسلام) و گەل و نەتەھە پىشوو ەكان، بەمەبەستى پەند لى و ەرگرتن و،
زىاتر دل چەسپاندنى پىغەمبەر (عليه الصلاة والسلام) و پرواداران.

تاييەتمەندىيى چوارەم: سووپەتە مەككەيەكان و قورئانى مەككەيى،
تايەتەكانيان بىژەكانيان كورت كورت و واتايەكانيان زۆر بەھىزو راتەكىنەرو
راچلەكىنەرن.

چونکه‌ بۆ که‌ سانیک دابه‌ زیندراون که‌ بی‌ پروا بوون و که‌ لله‌ ره‌ق و نه‌ سه‌ له‌ مین بوون، بۆیه‌ خوا (سُبْحانه‌ و تعالی‌) به‌ پیی عه‌ قلییه‌ت و سروشتی خۆیان دواندوونی. که‌ سانیکیش که‌ ده‌ ویستری هۆشیار بکرینه‌وه‌ و رابچله‌ کینرین، ده‌ بی‌ به‌ توندیی بدویندرین، به‌ لام و ه‌ک باس ده‌ که‌ ین، قورئانی مه‌ دینه‌ یی، به‌ شینه‌ یی و ئارامیی به‌ هیمنیی دواوه‌، چونکه‌ له‌ وی بنیاتنانی کۆمه‌ لگاوه‌ دامه‌ زانندی ده‌ وله‌ت بووه‌، که‌ پیوستیی به‌ نه‌ فه‌سی درێژو به‌ شینه‌ یی و هییدی و مه‌ ندیی ده‌ کات.

ب- تاییه‌ تمه‌ ندیه‌ کانی قورئانی مه‌ دینه‌ یی:

ئه‌ ویش ده‌ توانین چوار تاییه‌ تمه‌ ندیی لی‌ بخه‌ ینه‌ روو:

تاییه‌ تمه‌ ندیی یه‌ که‌ م: روونکردنه‌ وه‌ ی په‌ رستشه‌ کان و هه‌ لّس و که‌ وته‌ کان و سزایه‌ کان و، ئه‌ و یاسا و بنه‌ مایانه‌ ی که‌ ده‌ وله‌ تیان پی‌ به‌ ریوه‌ ده‌ چی، سه‌ رجه‌ م یاسا کانی ئیسلام، که‌ هه‌ م تاکی مسوّلان، هه‌ م خیزانی مسوّلان، هه‌ م کۆمه‌ لگای مسوّلان و، ده‌ وله‌ تیکی ئیسلامیی به‌ ریوه‌ یان ده‌ باو جیبه‌ جییان ده‌ کات.

تاییه‌ تمه‌ ندیی دووه‌ م: جه‌ ختکردنه‌ وه‌ له‌ سه‌ ر بانگکردنی خاوه‌ ن کتێبه‌ کان و باسی حال و بالیان و، روونکردنه‌ وه‌ ی گوپراییی و سه‌ رلێشی‌واویی و سه‌ رگه‌ ردانییان، چونکه‌ له‌ نیو کۆمه‌ لگای مه‌ دینه‌ دا جووله‌ که‌ کانی تیدا هه‌ بوون و، که‌ می‌ک له‌ نه‌ سپرانییه‌ کانیشی تیدا هه‌ بوون، هه‌ روه‌ ها که‌ می‌ک هاوبه‌ ش بۆ خوا دانهر (مشرک) و ژماره‌ یه‌ کی زۆریش له‌ ده‌ غه‌ ل و مونا فیه‌ کان هه‌ بوون.

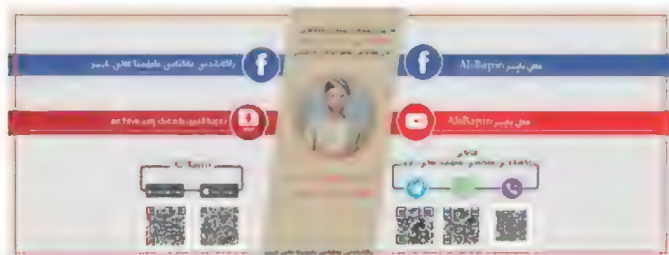
تاییه‌ تمه‌ ندیی سییه‌ م: روونکردنه‌ وه‌ و په‌ رده‌ له‌ سه‌ ر لادانی مونا فیه‌ کان و خستنه‌ رووی سیفه‌ ته‌ کانیان و حال و بالیان:

چونکه‌ کاتی‌ک حاله‌ تی نیفاق له‌ مه‌ دینه‌ سه‌ ری هه‌ لدا، که‌

پێغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) و مسوڵمانان ده‌سه‌لاتیان پانا به‌سه‌ر مه‌دینه‌و ده‌ورو به‌ریدا، ئه‌گه‌ر نا پێشی عبدالله ی کوری ئوبه‌ی کوری سه‌لوول و ژماره‌یه‌کی زۆر له‌وانه‌ی که له‌گه‌ڵی دابوون، هه‌ر ئه‌هلی شیرک بوون و نه‌یانده‌شارده‌وه که بره‌ویان نه‌هێناوه، به‌لام دوا‌یی که ته‌ماشایان کرد کۆمه‌ل‌گاوه‌وه‌تی ئیسلامی به‌هێزو پێز بووه، به‌رژوه‌ندیی خۆیان له‌وه‌دا بینیی، ئه‌وانیش خۆیان له‌گه‌ڵ مسوڵماناندا هاو‌ده‌نگ و هاو‌په‌نگ بکه‌ن به‌ پڕا‌ئه‌ت، هه‌رچه‌نده‌ له‌ دێشه‌وه‌ هه‌ر بێ‌پروابوون و قه‌ناعه‌تیان نه‌بوو.

تایه‌مه‌ندیی چاره‌م پۆ قورئانی مه‌دینه‌یی:

به‌پێچه‌وانه‌ی قورئانی مه‌که‌ییه‌وه، ئایه‌ته‌ مه‌دینه‌یه‌کان درێژترن و نه‌فه‌سیکی هێمنتریان هه‌یه، چونکه‌ پڕوونکردنه‌وه‌ی راستیه‌کانی ئیسلام و یاسا‌کانی و چه‌سپاندنی یاسا‌کان، بێ‌گومان شیوازیکی دیکه‌ ده‌خوازی، غه‌یری شیوازی قورئانی مه‌که‌ییه‌ی که مه‌به‌ست له‌ قورئانی مه‌که‌ییه‌ی راته‌ کاندن و را‌چله‌ کاندن و بێ‌دارکردنه‌وه‌ی مڕۆ‌قه‌ هاو‌به‌ش بۆ خوا دانه‌رو غه‌یری خوا په‌رسته‌کان بووه.

برگه ی چواره م: نیشانه جیا که ره وه کانی مه ککه یی و مه دینه یی
له قورئاندا:

چۆن ده توانین سووره تیک یا چند ئایه تیک بزاین، ئایا
مه ککه یین یا نه دینه یین؟!

أ. نیشانه جیا که ره وه کانی قورئانی مه ککه یی:

ده توانین بلیین: قورئانی مه ککه یی به شەش نیشانان جیا
ده کریته وه:

نیشانه ی یه که م: هەر سووره تیک سه جدە ی تیدا هەبێ، ئە وه
سووره تیکی مه ککه ییه، له نێواندا سووره تی - الحج - که دوو
سه جدە ی تیدان، به رای زۆریک له زانایان،

نیشانه ی دووهم: هەر سووره تیک بیژە ی (کلا) ی تیدا هەبێ، ئە وه
مه ککه ییه، چونکه ئەم وشە یه (کلمة ردع و زجر و إبطال) بو تێ وه
خوڕین و پالپێ وه نان و هه لۆه شانده وه یه، ئە مه ش زیاتر له گه ل هه وه ش
بو خوا دانه ره کاند ئە وه شی وه دواندنه، به کاره یندرا وه.

نیشانه ی سییه م: هەر سووره تیک (یا أیها الناس) ی تیدا هەبێ
و (یا أیها الذین آمنوا) ی تیدا نه بێ، ئە ویش مه ککه ییه، چونکه
بیگومان کو مه لیک له سووره ته کان (یا أیها الناس) یان تیدا هە یه و
مه دینه ییشن، چونکه (یا أیها الذین آمنوا) یشیان تیدا یه، وه ک سووره تی
(النساء).

عبدالله ی کوری مه سعود له و باره وه گو توو یه تی: (قرأنا المفصل

حججاً ونحن بمكة ليس فيها: يا أيها الذين آمنوا^(١).
 واته: سالائیک سووره ته کورته کانمان خویندن و ئیمه له مه ککه
 بووین، که هیچ کامیان (یا أيها الذين آمنوا) یان تیدا نه بوو.
 نیشانە ی چوارەم: بۆ قورئانی مه ککه یی: هەر سووره تیک به سه رهاتی
 پیغه مبه‌ران (عليه الصلاة والسلام) و باس و خواسی نه ته وه و کۆمه‌لگا
 پیشووه کانی تیدا هه‌بی، جگه له خاوه‌ن کتیبان، نه وه مه ککه ییه.
 (عروة بن الزبير) که یه کیکه له زانایانی جیلی دوا ی هاوه‌لان (تابعین)
 گوتویه تی: (ما كان من ذكر الأمم والقرون والعذاب، فإنه أنزل بمكة).
 هه‌رچی باسی کۆمه‌لگا کان و سه‌ده کان و سزادانی خوا ی تیدا هه‌بی،
 نه وه له مه ککه دابه‌زێراوه.
 (وفي رواية: إني لأعلم ما أنزل من القرآن بمكة، وما أنزل بالمدينة، فأما
 ما أنزل بمكة، فضرب الأمثال وذكر القرون، وأما ما نزل بالمدينة فالفرائض
 والحدود والجهاد)^(٢).
 عوروه ی کور ی زوبه‌یر خوا له خۆی و بابی رازی بی ده‌لی: من نه
 قورئانه ی که له مه ککه دابه‌زیوه، نه قورئانه ی که له مه‌دینه دابه‌زیوه،
 ده‌زانم، نه وه ی که له مه ککه دابه‌زیوه، و نه هینانه وه و باسی سه‌ده کانه. نه وه ی
 له مه‌دینه ش دابه‌زیوه، باسی فه‌رزه کان و سنوره کان و جه‌نگ و جیهاده.
 نیشانە ی پینجه‌می قورئانی مه ککه یی: هەر سووره تیک به سه رهاتی
 ئاده‌م و ئیبلیس تیدا هه‌بی، هه‌موویان مه ککه یین، بیجگه له سووره تی
 (البقرة) که له ویدا به سه رهاتی ئاده‌م و ئیبلیس هاتوه، به‌لام مه‌دینه ییشه.
 نیشانە ی شه‌شه‌م: هه‌موو نه سووره تانه ی که به پیتە پچه‌ر پچه‌ر کان

(١)- أخرجه ابن أبي شيبة (٣٠١٣٤)، وإسناده صحيح.

(٢)- أخرجه أبو عبيد في الفضائل ص ٣٦٧، و ابن أبي شيبة في المصنف، برقم: (٣٠١٣١)، برقم: (٣٠١٤٠).

ده‌ستپیده‌کن (الحروف المقطعة) هه‌موویان مه‌ککه‌یین، بیجگه‌ له‌ هه‌ردووک سووره‌تی (البقرة) و (آل عمران).

به‌ ته‌ئکید ده‌گونجی نیشانه‌ی دیکه‌یش باس بکرین، بو‌ وینه: ئەو سووره‌تانه‌ی باسی بوونناسیی و ناساندنی خوا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) له‌ میانی سیفه‌ته‌کانیداو، کرده‌وه‌کانیدا به‌ مرۆقه‌کان ده‌کهن، ئەو سووره‌تانه به‌ته‌ئکید مه‌ککه‌یین، هه‌لبه‌ته‌ جارجاریکش له‌ سووره‌ته مه‌دینه‌یه‌ کانیشتا ئەوه‌ هاتوه‌ به‌لام به‌ که‌می.

ب. نیشانه‌ جیا که‌ره‌وه‌کانی قورئانی مه‌دینه‌یی:

ئجا با بیینه‌ سه‌ر نیشانه‌کانی قورئانی مه‌دینه‌یی، که‌ له‌وباره‌وه سی نیشانه‌ باسکراون:

نیشانه‌ی یه‌ که‌م: هه‌ر سووره‌تیک باسی فه‌رزیک، یاخود یاساو سنووریک، یان سزایه‌کی تیدا هه‌بی، ئەوه‌ مه‌دینه‌یه‌، وه‌ک (عروة بن الزبیر) گوتوویه‌تی: [ماکان من حَدٍّ وفریضة، فإنه أنزل بالمدينة]. واته‌: هه‌رچی سزایی یاخود فه‌رزیک بی، ئەوه‌ له‌ مه‌دینه‌ دابه‌زینراوه‌.

نیشانه‌ی دووه‌م: هه‌ر سووره‌تیک باسی مونا فیه‌کانی تیدا هه‌بی، بیجگه‌ له‌ سووره‌تی (العنکبوت) ئەوه‌ مه‌دینه‌یه‌، له‌ قورئانی مه‌ککه‌یی دا ته‌نیا له‌ سووره‌تی (العنکبوت) دا خوا باسی مونا فیه‌کانی کردوه‌، له‌ ئایه‌تی (١١) دا که‌ ده‌فه‌رموی:

﴿وَلْيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَلْيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِينَ﴾ العنکبوت: ١١.

واته‌: به‌دنیایی خوا ئەوانه‌ که‌ پروایان هیناوه‌ و، ئەوانه‌ش که‌ مونا فیه‌ن ده‌یانناسی.

نیشانەى سەيەم: ھەر سووردەىك شەرد قسەو مشت و مەرى

لە گەل خاوەن كەتیبان تەدابی، مەدینەییە، بۆ نمونە:

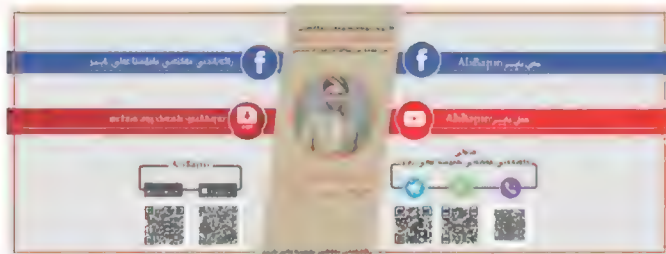
۱- ﴿قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ تَعٰلَوْاْ اِلٰى كَلِمَةٍ سَوَآءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ﴾ آل عمران: ۶۴

۲- ﴿يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اَمِنُوْا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ﴾ النساء: ۷۷

بە لام بێگومان ئەم نیشانانە لە ئەنجامی تێو دراماندا، زاندراون

و دەزاندرین و، دەشگونجی ھەم قورئانی مەككەیی نیشانەى دیکەى

تەدا دابدرین و، ھەم قورئانی مەدینەییە.

برگه‌ی پینجه‌م: ئایا زانینی مه‌ککه‌یی بوون و مه‌دینه‌یی بوونی قورئان، سوودی چیه؟

ده‌توانین سێ سوودی گشتیی بخه‌ینه‌ روو:

سوودی یه‌که‌م: زانین و له‌یه‌ک جیا‌کردنه‌وه‌ی ناسیخ و مه‌نسوخ (الناسخ والمنسوخ):

که ئیمه‌ دوایی باسێک له‌باره‌ی ناسیخ و مه‌نسوخه‌وه‌ ده‌که‌ین، هه‌ر له‌م باب‌ه‌ته‌دا، لێک جیا‌کردنه‌وه‌ی ناسیخ و مه‌نسوخ به‌چه‌مکی فراوانی که هاوه‌لان به‌کاریان هێناوه، که ئه‌وان وشه‌ی نه‌سخیان به‌مانای تایبه‌ت‌کردنی گشتیی (تخصیص العام) و به‌نددار‌کردنی ره‌ها (تقیید المطلق) و روون‌کردنه‌وه‌ی کورت (تبیین المجمال) و پله‌پله‌یی (التدرج)، به‌و واتایانه‌ش وشه‌ی نه‌سخیان به‌کار هێناوه، ئنجا ئیمه‌ که بزانیین ئه‌و ئایه‌تانه، ئه‌و سووره‌تانه، مه‌ککه‌یین و ئه‌وانه‌ی دیکه‌ مه‌دینه‌یین، ئه‌و یارمه‌تییه‌مان ده‌دات بۆ زانینی ئه‌و مه‌سه‌له‌یه.

سوودی دووه‌م: زانینی مه‌ککه‌یی بوون و مه‌دینه‌یی بوونی قورئان، یارمه‌تییه‌مان ده‌دا بۆ چاکتر لێ تێگه‌یشتن له‌ قورئان:

چونکه‌ ئه‌و قورئانه‌ی که له‌ مه‌ککه‌ دابه‌زیوه، ئه‌وێ واقیعی‌ک بووه، هه‌ل و مه‌رجی‌ک و کۆمه‌لگایه‌ک بووه، که مسوڵمانان تیی‌دا چه‌وسینراوه‌و بێ ده‌سته‌لات بوون، بۆیه قورئانی مه‌ککه‌یی ره‌چاوی بیهێزیی و بێ ده‌سته‌لاتیی بروادارانێ کردوه، هه‌روه‌ها سه‌رکێشیی و له‌خوا یاخیی بوونی حوکمرانانی‌ک، که به‌سه‌ر ئه‌و کۆمه‌لگایه‌دا زالبوون، به‌پێچه‌وانه‌ی قورئانی مه‌دینه‌یییه‌وه، له‌ مه‌دینه‌ مسوڵمانان خاوه‌نی قه‌واره‌ی سیاسیی خۆیان بوون و، خاوه‌نی ده‌ست‌پوێشتوو‌پیتی بوون و خاوه‌نی به‌رزیی و بالا ده‌ستی بوون.

سوودی سییه؛ تیمه له نه‌نجامی چاک په‌یبردن به‌وه که نه‌و سووپه‌ته یان نه‌و چه‌ند ئایه‌ته، مه‌ککه‌یین یان مه‌دینه‌یین، هاوکارییان ده‌کات بۆ زیاتر ده‌رک‌کردنی قۆناغه‌کانی سپره‌و ژبانی پتغه‌مبه‌ر (علیه الصلاة والسلام) له‌ بانگه‌واز‌کردنی و له‌ گه‌یاندنی په‌یامی خواداو، له‌ چه‌سپاندنی تاییین و به‌رنامه‌ی خوای په‌روه‌رد‌گاردان:

که تیمه‌ش جارێکی دی‌که شوینپی پتغه‌مبه‌ری خاتمه‌م (علیه الصلاة والسلام) هه‌ل‌ب‌گرین له‌ به‌ر رۆشنایی ئایه‌ته‌کانی قورئانی مه‌ککه‌یی و مه‌دینه‌یی‌داو، تیمه‌ش وه‌ک پتغه‌مبه‌ری خوا (علیه الصلاة والسلام) سه‌رنج به‌دین ئایا نه‌و هه‌ل و مه‌رجه‌ که تیی‌داین، ده‌شوبه‌هێته قۆناغی مه‌ککه‌وه، یاخود زیاتر ده‌شوبه‌هێته قۆناغی مه‌دینه‌وه؟ له‌به‌ر رۆشنایی ئایه‌ته‌کانی مه‌ککه‌یی و مه‌دینه‌یی‌دا، نه‌وه‌ زۆر یارمه‌تی‌ده‌رمان ده‌بی که هه‌نگاوی پر به‌ پیست بنیین و، هه‌نس و که‌وتی ئیزانانه‌و دانا‌یانه‌ بکه‌ین.

برگه‌ی شه‌شه‌م: سه‌ر ژمیرکردنی سووره‌ته مه‌ککه‌یه‌کان و سووره‌ته مه‌دینه‌یه‌کان:

به‌گشتی سووره‌ته مه‌ککه‌یه‌کان، هه‌فتا و پینج (۷۵) سووره‌تن، به‌مسۆگه‌ری، له‌گه‌ل چوارده (۱۴) سووره‌تیشدا که‌راجیایان له‌سه‌ره، که‌واته: هه‌فتا و پینج کۆ چوارده، ده‌بن به‌هه‌شتا و نۆ (۷۵+۱۴=۸۹)، سووره‌ته مه‌دینه‌یه‌کانیش بیست و دوو (۲۲)یان به‌مسۆگه‌ری مه‌دینه‌یین، سی‌ش مش‌ت و مریان له‌سه‌ره، که‌واته: بیست و دوو کۆ سی، ده‌کا بیست و پینج (۲۲+۳=۲۵).

ئجا بیست و پینج سووره‌تی مه‌دینه‌یی، له‌گه‌ل هه‌شتا و نۆ سووره‌تی مه‌ککه‌یی، هه‌موویان ده‌که‌نه سه‌دو چوارده (۸۹+۲۵=۱۱۴) سووره‌ت، ئیمه‌ئه‌و هه‌فتا و پینج سووره‌ته مه‌ککه‌یه‌، ناوی هه‌موویان دینین، هه‌روه‌ها چوارده سووره‌ته‌که‌ی دیکه‌ش که‌مه‌ککه‌یی بوونیان زائتره، هه‌فتا و پینجه‌که‌ئه‌مانه‌ن:

- ۱- الأنعام، ۲- الأعراف، ۳- یونس، ۴- هود، ۵- یوسف، ۶- إبراهيم،
- ۷- الحجر، ۸- النحل، ۹- الإسراء، ۱۰- الک‌هف، ۱۱- مریم، ۱۲- طه، ۱۳-
- الأنبیاء، ۱۴- المؤمنون، ۱۵- الفرقان، ۱۶- الشعراء، ۱۷- النمل، ۱۸- القصص،
- ۱۹- العنکبوت، ۲۰- الروم، ۲۱- لقمان، ۲۲- السجدة، ۲۳- سبأ، ۲۴- فاطر، ۲۵-
- یس، ۲۶- الصافات، ۲۷- ص، ۲۸- الزمر، ۲۹- غافر، ۳۰- فصلت، ۳۱- الشوری،
- ۳۲- الزخرف، ۳۳- الدخان، ۳۴- الجاثیة، ۳۵- الأحقاف، ۳۶- ق، ۳۷- الذاریات،
- ۳۸- الطور، ۳۹- النجم، ۴۰- القمر، ۴۱- الملك، ۴۲- القلم، ۴۳- الحاقة، ۴۴-
- المعارج، ۴۵- نوح، ۴۶- الجن، ۴۷- المزمل، ۴۸- المدثر، ۴۹- القیامة، ۵۰-
- المرسلات، ۵۱- النبأ، ۵۲- النازعات، ۵۳- عبس، ۵۴- التکویر، ۵۵- الإنفطار،

۵۶- الإنشقاق، ۵۷- البروج، ۵۸- الطارق، ۵۹- الأعلى، ۶۰- الغاشية، ۶۱-
 الفجر، ۶۲- البلد، ۶۳- الشمس، ۶۴- الليل، ۶۵- الضحي، ۶۶- الشرح، ۶۷-
 التين، ۶۸- العلق، ۶۹- القدر، ۷۰- القارعة، ۷۱- الهمزة، ۷۲- الفيل، ۷۳-
 قريش، ۷۴- الكافرون، ۷۵- المسد.

ئەم ھەفتا و پینجە راجیایە کى وا لەسەر مە ککەیی بوونیان نیە،
 ئەو چوار دە سوورەتەش کە راجیایى لەبارەیانەو ھەییە، بەلام رای زائتر
 ئەو ھەییە کە مە ککەیین، ئەمانەن، کە لە گەڵ ریز بەندیى ئەوانى دیکەدا
 دەیانژمیرین:

۷۶- الفاتحة، ۷۷- الرعد، ۷۸- الحج، ۷۹- الرحمن، ۸۰- الواقعة، ۸۱-
 التغابن، ۸۲- الإنسان، ۸۳- الزلزلة، ۸۴- العاديات، ۸۵- التكاثر، ۸۶- العصر،
 ۸۷- الماعون، ۸۸- الكوثر، ۸۹- الإخلاص.

سوورەتە مەدینەییە کان، بیست و دوویان بە مسۆگەری راجیایە کى
 وایان لەسەر نیە:

۱- البقرة، ۲- آل عمران، ۳- النساء، ۴- المائدة، ۵- الأنفال، ۶- التوبة،
 ۷- النور، ۸- الأحزاب، ۹- محمد، ۱۰- الفتح، ۱۱- الحجرات، ۱۲- الحديد،
 ۱۳- المجادلة، ۱۴- الحشر، ۱۵- الممتحنة، ۱۶- الصف، ۱۷- الجمعة، ۱۸-
 المنافقون، ۱۹- الطلاق، ۲۰- التحريم، ۲۱- البينة، ۲۲- النصر.

ئەم سییەش تۆزیک راجیایان لەسەرە، بەلام رای زائتر ئەو ھەییە کە
 مەدینەیین:

۲۳- المطففين، ۲۴- الفلق، ۲۵- الناس.

برگه‌ی حه‌وته‌م وکو‌تایی:

ئایه‌تانیک‌ی مه‌دینه‌یی له سووره‌تانیک‌ی مه‌ککه‌ییدا:

به‌رای هه‌ندی له زانایان، هه‌ندی‌ک له ئایه‌ته مه‌دینه‌یه‌کان له سووره‌ته مه‌ککه‌یه‌کاندا هه‌ن، بو وینه: ئەم دوازه (۱۲) شوینه به پێی لیکۆلینه‌وه‌ی نووسه‌ری کتییی: (المقدمات الأساسية في علوم القرآن) ده‌لی: زۆر لیمکو‌لیوه‌ته‌وه که ئەم دوازه (۱۲) ئایه‌ته ئایه‌تی مه‌دینه‌یین، به‌لام له سووره‌تی مه‌ککه‌ییدا:

۱- شوینی یه‌که‌م له سووره‌تی: (هود)دا:

﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَرُلْفًا مِّنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهَبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرِي لِلذَّاكِرِينَ﴾ هود: ﴿۱۱۴﴾.

ئهو به مه‌دینه‌یی داده‌نی، هه‌لبه‌ته من له گه‌ل رایه‌کانیدا نیم، به‌لام وه‌ک به‌رچاو پروونییه‌ک هه‌ر ده‌یانیه‌تیم.

۲- شوینی دووه‌م: له سووره‌تی (النحل)دا:

﴿وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ﴾ النحل: ﴿۱۱۳﴾.

۳- شوینی سییه‌م: له سووره‌تی (الإسراء)دا:

﴿وَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا﴾ الإسراء: ﴿۱۷۱﴾.

۴- شوینی چواره‌م: له سووره‌تی (الحج)دا ئایه‌تی ژماره (۱۱):

﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَى وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ﴾ الحج: ﴿۱۱۰﴾.

۵- شوینی پینجه‌م: هه‌ر له سووره‌تی (الحج)دا - ۱۹، ۲۰، ۲۱-:

﴿ هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِّن تَارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ ﴿١٩﴾ يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ ﴿٢٠﴾ وَلَهُمْ مَقْلِعٌ مِّن حديدٍ ﴿٢١﴾ كُلَّمَا أَرَادُوا أَن يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴾ الحج: ١٩ - ٢٢.

٦- شوینی شه‌شه‌م: هه‌ر له سووره‌تی (الحج) دا- ٣٩، ٤٠:-

﴿ اذِنَ لِلَّذِينَ يُقَتِّلُونَ بِأَنفُسِهِمْ طُغَمَاءُ وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَن يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَّهَدَمَتْ صَوَامِعُ وَبِيْعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَن يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴾ الحج: ٣٩ - ٤٠.

هه‌له‌ته ئیمه له ته‌فسیرکردنی سووره‌تی (الحج) دا پروومان کردوه‌ته‌وه که له‌راستییدا هیچ کام له‌وانه پێویست ناکات بلیین: مه‌دینه‌یین، به‌لام دیاره‌ نووسه‌ر پشتی به‌هه‌ندی له‌و‌ریوایه‌تانه به‌ستوه که ده‌لین: ئەم ئایه‌تانه له‌ مه‌دینه‌ دابه‌زیون و، دوایی خراونه‌ گه‌ل‌ئ‌ه‌و سووره‌تانه‌ی که پێشتر له‌ مه‌که‌ دابه‌زیون.

٧- شوینی حه‌وته‌م له‌ سووره‌تی (یس) دا:

﴿ إِنَّا نَحْنُ الْحَيُّ الْمَوْتُ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَرَهُمْ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ ﴾ یس: ٢٢.

که من پیم وایه‌ هیچ پاساوێک نیه‌ بلیین: ئەم ئایه‌ته‌، ئایه‌تیکه‌ له‌ مه‌دینه‌ دابه‌زیوه‌، چونکه‌ سووره‌تی (یس) خۆی سووره‌تیکی مه‌که‌یه‌یه‌.

٨- شوینی هه‌شته‌م: له‌ سووره‌تی (الزمر) دا- ٥٣- ٥٥:-

﴿ قُلْ يِعْبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٥٣﴾ وَأَنِيبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ﴿٥٤﴾ وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِّن

رَبِّكُمْ مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٥٦﴾ - ﴿٥٥﴾
گوايه ته‌وانه مه‌دينه‌يين.

٩- شوینی نۆیه‌م: هه‌ر له سووره‌تی (الزمر) -٦٧-:
﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ
بِيمِينَةٍ سُبْحَنَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ الزمر: ﴿٦٧﴾.
که به رای من هیچ پاساوێک نیه بۆ به مه‌دينه‌یی دانانی ئەم
ئایه‌ته‌و سی ئایه‌ته‌که‌ی پیشیش.

١٠- شوینی ده‌یه‌م: له سووره‌تی (الشوری) دا ئایه‌تی ژماره (٢٧):
﴿وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَٰكِن يُّنْزِلُ بِقَدْرِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُوَ بَعِيدٌ
حَبِيرٌ بَصِيرٌ﴾ الشوری: ﴿٢٧﴾.

ئەم ئایه‌ته‌ش ته‌واو گونجاوه له‌گه‌ڵ ئایه‌ته‌کانی سووره‌تی
(الشوری) داو پێویست ناکا، به مه‌دينه‌یی دابنری، مه‌گه‌ر رێوايه‌تیکی
ناچارکه‌ر هه‌بی، ئەوه شتیکی دیکه‌یه.

١١- شوینی یازده‌یه‌م: له سووره‌تی (الأحقاف) دا ئایه‌تی ژماره
(١٠):

﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِن كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّن بَنِي إِسْرَءِيلَ عَلَى مِثْلِهِ
فَأَمَنَ وَاسْتَكْبَرُوا إِنَّا اللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ الأحقاف: ﴿١٠﴾.
ئه‌ویش گوايه ئایه‌تیکی مه‌دينه‌یی‌ه‌و، دوا‌یی خراوه‌ته‌نیو
سووره‌تی (الأحقاف) ه‌وه.

١٢- شوینی دوا‌زده‌یه‌م: له سووره‌تی (التغابن) دا ئایه‌تی (١٤):
﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن مِّنْ أَرْوَاحِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَذُوا لَكُمْ فَأَحْذَرُوهُمْ
وَإِن تَعَفَوْا وَتَصَفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ التغابن: ﴿١٤﴾.
سووره‌تی (التغابن) مه‌که‌یه‌و گوايه ئەم ئایه‌ته مه‌دينه‌یی‌ه.

هه‌روه‌ها بۆ هاتنسی ئایه‌تیکی مه‌که‌ییش له‌ سوورده‌تیکی مه‌دینه‌ییدا، یه‌ک نمونه‌ی بۆ هه‌یناوده‌تیه‌وه‌، له‌ سوورده‌تی (الحدید) دا، که‌ بریتییه‌ له‌ ئایه‌تی ژماره‌ (۱۶):

﴿أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَبِيرٌ مِّنْهُمْ فَسِقُون﴾ (الحدید: ۱۷)

که‌ کاتی خۆی ئیمه‌ ته‌فسیرمان کردوه‌ له‌ سوورده‌تی (الحدید) داو، پێم وایه‌ زۆربه‌ی هه‌ره‌ زۆری ئهو ئایه‌تانه‌ که‌ ئهو پێی وایه‌ له‌ مه‌دینه‌ دابه‌زیون و، دوا‌یی خراونه‌ نیو سوورده‌ته‌ مه‌که‌ییه‌ کانه‌وه‌، هه‌روه‌ها ئهم ئایه‌ته‌ش که‌ گوا‌یه‌ له‌ مه‌که‌ دابه‌زیوه‌، دوا‌یی خراوده‌ته‌ نیو سوورده‌تی (الحدید) ده‌ که‌ مه‌دینه‌ییه‌، پێم وایه‌ هه‌یج کام له‌وانه‌ به‌نگه‌یه‌کی یه‌کلایه‌که‌رده‌وه‌ له‌سه‌ری نیه‌، هه‌لبه‌ته‌ ناشایتم: له‌ قورئانی مه‌که‌یه‌ی دا، هه‌یج ئایه‌تیک نیه‌ که‌ له‌ مه‌دینه‌ دابه‌زیی و دوا‌یی خرابه‌ته‌ گه‌لی، هه‌روه‌ها نا‌ئیم: هه‌یج ئایه‌تیک نیه‌ که‌ له‌ مه‌که‌ هاتبی، دوا‌یی خرابه‌ته‌ گه‌ل سوورده‌تی مه‌دینه‌ییه‌، به‌لام من پێم وایه‌ ئهو نمونه‌یه‌ی هه‌یندراونه‌وه‌، به‌ پێی ئهو که‌ من هه‌موو قورئانم ته‌فسیر کردوه‌، هه‌یج کامیان به‌نگه‌و پاساوێکی وایان له‌سه‌ر نیه‌ بۆ ئه‌سپاتی ئهو ده‌عوایه‌.

بۇ كۆپمەتلىككە ئەگەشكەن
بىخەتەرلىككە ئىشەنچىلىك

AliBapir/عەلى بابىر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

Google Play

App Store

كەتالى
پاكىستاننىڭ مەكتەپلىرىدە ئوقۇغۇچىلار ئۈچۈن

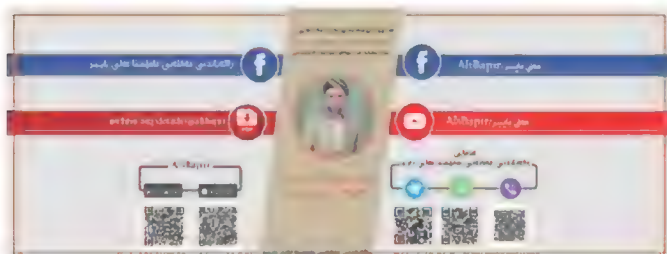
AliBapir

Google Play

App Store

پاكىستاننىڭ مەكتەپلىرىدە ئوقۇغۇچىلار ئۈچۈن

تەوھرى پىنچەم يەكەمىن و دوایەمىن قورئانى دابەزىئىراو

زانایان له‌و باره‌وه زۆر مشت و مریان کردوه، ئایا ده‌ستپێکی دابه‌زینی قورئان چ ئایه‌تیک بووه؟ یاخود کام ئایاتانه بوون له‌ چ سووره‌تیک؟ هه‌روه‌ها کۆتا ئایه‌ت که له‌ قورئان دابه‌زیوه، یان کۆتا سووره‌ت، کامه‌ بووه؟ له‌و باره‌وه زانایان قسه‌وباسی زۆریان کردوه و ئیمه‌ش هه‌ر به‌ کورتیی ده‌لێین:

أ. سه‌ره‌تای دابه‌زینی قورئان:

زانایان له‌و باره‌وه دوو رایان هه‌ن:

۱- رای یه‌که‌میان که بێگومان به‌هێزتره‌و، به‌ بۆچوونی من هه‌ر ئه‌وه به‌هێزه، ئه‌وه‌یه که سه‌ره‌تای دابه‌زیی قورئان، ئه‌و پێنج ئایه‌ته‌ی سه‌ره‌تای سووره‌تی (العلق)ن:

که ئاوا ده‌ست پێده‌که‌ن:

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿ أَقْرَأْ بِأَسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ۝ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ۝ أَقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ۝ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ۝ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ۝﴾ العلق.

له‌و باره‌وه‌ش ئه‌م ده‌قه دێنین:

(قالت عائشة رضي الله عنها، أول ما بديء به رسول الله (صلى الله عليه وسلم) من الوحي: الرؤيا الصالحة في النوم، فكان لا يرى رؤيا إلا جاءت مثل فلق الصبح، ثم حُبب إليه الخلاء، وكان يخلو بغار حراء، يتحنث فيه - وهو التعبّد - الليالي ذوات العدد، قبل أن ينزع إلى أهله ويتزوّد لذلك، ثم يرجع إلى خديجة فيتزود لمثلها، حتى جاءه الحق وهو في غار حراء، فجاءه الملكُ فقال: اقرأ، قال: ما أنا بقاريء،

قال: فأخذني فغطني حتى بلغ مني الجهد، ثم أرسلني فقال: اقرأ، قلت: ما أنا بقاريء، فأخذني فغطني الثانية حتى بلغ مني الجهد، ثم أرسلني، فقال: اقرأ، فقلت: ما أنا بقاريء، فأخذني فغطني الثالثة، فأرسلني فقال: (اقرأ باسم ربك الذي خلق، خلق الإنسان من علق، اقرأ وربك الأكرم، الذي علّم بالقلم، علم الإنسان ما لم يعلم). فرجع بها رسول الله (صلى الله عليه وسلم) يرجف فؤاده، فدخل على خديجة بنت خويلد رضي الله عنها فقال: زمّلوني زمّلوني^(١).

دايکمان خاتو عائیشه (خوا لێی رازی بێ) ده‌لێ: سه‌ره‌تای ده‌ستپێکردنی هاتنی وه‌حیی بۆ پیغه‌مبه‌ری خوا (عليه الصلاة والسلام) ئەوه بوو که خه‌ونی چاکی ده‌بینی، له‌ خه‌ودا و، هه‌موویان وه‌ک سپێده‌ی به‌ره‌ به‌یان راست ده‌رده‌چوون، دوا‌یی ته‌نیا‌یی و گو‌شه‌نشینی (خه‌لوه‌تکێشانیی) له‌ لا‌ خو‌شه‌ویست کرا، که ده‌چووه‌ ئەشکه‌وتی حیراوه‌، به‌ ته‌نیا له‌وێ ده‌بوو، له‌ویدا شه‌وانی زۆر په‌رستشی ده‌کرد، به‌ر له‌وه‌ی بگه‌رپێته‌وه‌ بۆ لای خێزانی و تو‌یشوو له‌ گه‌ل‌ خو‌ی به‌رپێته‌وه‌و دوا‌یی بگه‌رپێته‌وه‌ بۆ لای خه‌دیجه‌ و، دووباره‌ تو‌یشوو له‌ گه‌ل‌ خو‌ی به‌رپێته‌وه‌ وه‌ک پێشی، هه‌تا له‌ کاتی‌کدا که له‌ ئەشکه‌وتی حیرادا بوو، هه‌قی بۆ هات، فریشته بۆ لای هات، پێیگوت: بخو‌ینه، گوتی: من خو‌ینده‌وار نیم، (پیغه‌مبه‌ر (صلى الله عليه وسلم) ده‌فه‌رمو‌ی: گرتمی و به‌خو‌یه‌وه‌ گوشیم تا‌کو تینم گه‌یشتی، دوا‌یی به‌ریدام و فه‌رمو‌ی: بخو‌ینه، گوتم: خو‌ینده‌وار نیم، دووباره‌ (بۆجاری دووه‌م) گرتمی و به‌خو‌یه‌وه‌ گوشیم، تا‌کو تینم گه‌یشتی، دوا‌یی به‌ریدام و فه‌رمو‌ی: بخو‌ینه، گوتم: خو‌ینده‌وار نیم، بۆجاری سی‌یه‌م گرتمی به‌خو‌یه‌وه‌ گوشیم، دوا‌یی به‌ریدام و گوتی: [اقرأ

(١) - أخرجه البخاري برقم: ٤٦٧٠ و ٤٦٧٢ و ٤٦٧٤ و ٦٥٨١، ومسلم برقم: (١٦٠).

باسم ربك الذي خلق. خلق الإنسان من علق. اقرأ وربك الأكرم. الذي علّم بالقلم. علّم الإنسان ما لم يعلم [پێغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) به‌و ئایه‌تانه‌وه گه‌رایه‌وه، که دلی ده‌له‌رزى و چووه لای خه‌دیجه خوا لئی رازی بێت پێی گوت: دامپۆشن، دامپۆشن.

ئه‌مه‌ رای یه‌که‌مه‌ له‌باره‌ی یه‌که‌مین ئایه‌تانیک که له‌ قورئان دابه‌زیون.

۲- رای دووهم: ئه‌وه‌یه‌ که سه‌ره‌تای سووره‌تی (المدر) دابه‌زیوه، وه‌ک له‌م ده‌قه‌دا هاتوه:

(قال يحيى بن كثير: سألت أبا سلمة: أي القرآن أنزل أول؟ فقال: يا أيها المدر، فقلت: أنبت أنه (اقرأ باسم ربك الذي خلق)، فقال أبو سلمة: سألت جابر بن عبد الله، أي القرآن أنزل أول؟ فقال: يا أيها المدر، فقلت: أنبت أنه اقرأ باسم ربك، فقال ألا أخبرك إلا ما قال رسول الله (صلی الله علیه وسلم)، قال رسول الله (صلی الله علیه وسلم): جاورت بحراء فلما قضيت جوارى هبطت، فاستبطنت الوادي فنوديت، فنظرت أمامي وخلفي وعن يميني وعن شمالي، فإذا هو جالس على عرش بين السماء والأرض، فأتيت خديجة، فقلت: دثروني، وصبوا عليّ ماءً بارداً، وأنزل عليّ: يا أيها المدر قم فأنذر. وربك فكبر).^(۱)

واته: (يحيى بن كثير) گوتوویه‌تی: له‌ (أبا سلمة) م پرسى: کام له‌ قورئان سه‌ره‌تا دابه‌زیوه؟ گوتی: (يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ).

گوتم: هه‌والم پیدراوه‌که (اقرأ باسم ربك الذي خلق) ه!

(أبو سلمة) گوتی: له‌ (جابر بن عبد الله) م پرسى کام قورئان سه‌ره‌تا دابه‌زیوه؟.

(۱) - أخرجه البخاري برقم: (٤٦٣٨ و ٤٦٤٠)، ومسلم برقم: (١٤٤).

گوتی (يَأْتِيهَا الْمَدَّيْرُ ①).

گوتم: هه‌والم پیدراوه که (أَقْرَأُ بِأَسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ②)!!

گوتی: ئایا هه‌والت پیدهم به‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا فه‌رموویه‌تی؟

پیغه‌مبه‌ری خوا فه‌رمووی: له‌ئه‌شکه‌وتی حیرا دا خه‌لوه‌تم کیشا، کاتی‌ک خه‌لوه‌که‌م ته‌واو‌کرد دابه‌زیم چوومه‌ نیو شیوه‌که‌یه‌ که‌سه‌ر بانگ‌گه‌رام! منیش ته‌ماشای پیشه‌وه‌م و دواوه‌م و لای راست و لای چه‌پم کرد، یه‌که‌سه‌ر بینیم له‌سه‌ر ته‌ختی‌ک له‌نیوان ئاسمان و زه‌ویدا (جیبریلی دیوه).

ئیدی گه‌رامه‌وه‌ لای خه‌دیجه‌ و گوتم: دامپۆشن و ئاو‌یکی ساردم پیداکه‌ن، (يَأْتِيهَا الْمَدَّيْرُ ③ قُمْ فَأَنْذِرْ ④) یش بو دابه‌زی.

به‌لام بیگومان ئهم دوو ده‌قه‌ تیک ناگیرین، چونکه‌ هی پیشی ئه‌وه‌ی دایکه‌مان خاتو عایشه‌ ده‌لی: ئه‌وه‌ ده‌ستپیک و سه‌ره‌تای ده‌ستپیک‌کردنی هاتنی وه‌حیی بووه‌، به‌لام ئه‌وه‌ی جابیری کوری عبدالله خوا لیتی رازییت، له‌ قوناغیکی دواتردا بووه‌، دوا‌ی ئه‌وه‌ بووه‌ که‌ پیغه‌مبه‌ری خوا (عليه الصلاة والسلام) له‌ قوناغیکی دواتردا جیبریل خوی پیشان داوه‌، وه‌ک له‌م ده‌قه‌دا ده‌بینی، که‌ پیغه‌مبه‌ر (عليه الصلاة والسلام) فه‌رموویه‌تی:

بينَا أَنَا أَمْشِي إِذْ سَمِعْتُ صَوْتًا مِنَ السَّمَاءِ، فَرَفَعْتُ بَصْرِي فَإِذَا الْمَلِكُ الَّذِي جَاءَنِي بِحَرَاءٍ جَالِسٌ عَلَى كُرْسِيٍّ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، فَرُعِبْتُ مِنْهُ فَرَجَعْتُ، فَقُلْتُ: زَمَّلُونِي، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ. قُمْ فَأَنْذِرْ... إِلَى قَوْلِهِ وَالرَّجَزُ فَاهْجِرْ) - المدثر ١-٥.

ثم حَمِي الْوَحْيُ وَتَتَابَعَ. ①

ده‌فه‌رموئ: له کاتی‌کدا ده‌رۆ‌یشتم، ده‌نگی‌کم له ئاسمان بیست، که سه‌رم به‌رز کرده‌وه، ئه‌و فریشته‌یه‌ی که له (حیراء) هات بو‌لام، له‌سه‌ر کورسییه‌ک له نیوان ئاسمان و زه‌ویدا دانیشتبوو، منیش لی‌ی ترسام و گه‌رامه‌وه و گوتم: دامپۆشن، دامپۆشن، خوای به‌رزیش (یا‌ایها المدثر) تا‌کو (والرجز فاهجر)ی دابه‌زاندو، وه‌حیی گه‌رم بوو و به‌رده‌وام بوو. که‌واته: پێش دابه‌زینی ئه‌م سووره‌ته، پێغه‌مبه‌ر (عليه الصلاة والسلام) ده‌فه‌رموئ: ئه‌و فریشته‌یه‌ی که له (حیراء) هاته لام، واته: له ئه‌شکه‌وتی (حیراء) هاتۆته لای و پێنج، ئایه‌ته که‌ی سه‌ره‌تای سووره‌تی عه‌له‌قی پێداون و دواتر سووره‌تی (المدثر) دابه‌زیوه.

ب- له‌باره‌ی کۆتا قورئانی‌ک که دابه‌زیوه:

زۆربه‌ی زانایان ده‌لێن: ئه‌م ئایه‌ته موباره‌ که‌ی ژماره (۲۸۱)ی (البقرة)یه که ده‌فه‌رموئ:

﴿وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ البقرة: ۲۸۱.

واته: پارێز له‌ رۆژی‌ک بکه‌ن که‌ تییدا ده‌گیردرینه‌وه بو‌لای خوا، دوایی هه‌ر که‌سه‌ چی کرده‌وه، پر به‌ پێست سزاو پاداشتی ده‌دریته‌وه، بئ‌ ئه‌وه‌ی سه‌ته‌میان لی‌ بکری.

وه‌ك لَه‌م ده‌قه‌دا هاتوه: {عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: آخر شيء نزل من القرآن: (واتقوا يوماً تُرجعون فيه إلى الله)}.^(۱) عبدالله‌ی کوری عه‌بیاس ده‌لێ: کۆتا شتی‌ک که له‌ قورئان دابه‌زی، ئه‌م ئایه‌ته موباره‌ که‌یه: (واتقوا يوماً تُرجعون فيه إلى الله). هه‌روه‌ها هه‌ر له‌ عبدالله‌ی کوری عه‌بیاسه‌وه هاتوه، له‌

(۱)- النسائي في التفسير برقم: (۷۷ و ۷۸)، وابن جرير برقم: (۶۳۱۱)، والطبراني في الكبير - ج ۱، ص ۳۷۱.

ری‌وایه‌تیکی دیکه‌دا که گوتوویه‌تی:

(آخر آیه نزلت علی النبی آیه الربا).^(١)

به‌لام بی‌گومان ئەو ئایه‌ته‌ی ژماره (٢٨١)، هه‌ر ته‌واو که‌ری
ئەو ئایه‌تانه‌یه که له‌بارهی ریاوه‌هاتوون.

هه‌لبه‌ته له‌و باره‌وه شتی دیکه‌ش هاتوه، به‌لام ئەوه‌ی گوتمان،
له‌هه‌مووی به‌لگه‌دارترو به‌هێزتره، ئەوه به‌نسبه‌ت کۆتا ئایه‌ته‌وه،
به‌نسبه‌ت کۆتا سووره‌ته‌وه، زۆربه‌ی زانایان رایان وایه که کۆتا
سووره‌ت سووره‌تی: (النصر)، که دابه‌زیوه بۆ پی‌غه‌مبه‌ر (صلی الله
عليه وسلم) - وه‌ک لهم ده‌قه‌دا دیاره:

(عن عبيدالله بن عبد الله بن عتبة قال: قال لي ابن عباس: تعلم
آخر سورة نزلت من القرآن، نزلت جميعاً؟! قلت نعم، نزلت: إذا جاء
نصر الله والفتح. النصر ١، قال صدقت.) أخرجه مسلم ٣٠٢٤.
عوبه‌یدوللای کوری عبدالله‌ی کوری عوبه‌ ده‌لێ: ئیبنو عه‌بباس
پی‌گوتم: ده‌زانی کۆتا سووره‌ت، که هه‌مووی پی‌که‌وه دابه‌زیوه،
کامه‌یه؟

گوتم به‌لێ (إذا جاء نصر الله والفتح).

گوتی: راست ده‌که‌ی.

که‌واته: وه‌ک ئایه‌ت، ئایه‌تی ژماره (٢٨٢)ی سووره‌تی (البقرة)یه،
وه‌ک سووره‌تیش، - وه‌ک عبدالله‌ی کوری عه‌بباس خوا لی‌یان رازی
بی گوتوویه‌تی - واته: بۆچوونی ئەوه، بریتییه له سووره‌تی [النصر].
لی‌ره‌ش دا کۆتایی به‌ته‌وه‌ری پی‌نجه‌می ئەم باب‌ه‌ته‌ دینین.

تہوہری شہ شہم

دبہ زینی قورٹان لہ سہر جہوت پیتان

(إنزال القرآن علی سبعة أحرف)

به‌پێزان!

له‌باره‌ی دابه‌زێندرا‌نی قورئانه‌وه له‌سه‌ر چه‌وت پیتان، که ده‌قی
 فه‌رمووده که ئاوا هاتوه: (على سبعة أحرف) فه‌رمایشته کانی پێغه‌مبه‌ر
 (صلی الله علیه وسلم) له‌و باره‌وه زۆرن و هه‌ندیکیان گوتوو یانه:
 فه‌رمووده کان گه‌یشتوونه راده‌ی ته‌واتور [التواتر]، ئیمه‌ش دوو له‌و
 فه‌رموودانه دێنین، وه‌ك نموونه:

یه که‌میان: (عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه، قال سمعت هشام
 بن حكيم بن حزام يقرأ سورة الفرقان على غير ما أقرأها، وكان رسول الله
 (صلی الله علیه وسلم) أقرأنيها، فكدت أن أعجل عليه، ثم أمهلته حتى
 أنصرف، ثم لَبَّيْتُه بردائه فجئت به رسول الله (صلی الله علیه وسلم) فقلت:
 يا رسول الله! إني سمعت هذا يقرأ سورة الفرقان على غير ما أقرأتنيها،
 فقال رسول الله (صلی الله علیه وسلم): أرسِلْهُ، اقرأ، فقرأ القراءة التي
 سمعته يقرأ، فقال رسول الله (صلی الله علیه وسلم): هكذا أنزلت، ثم قال
 لي اقرأ، فقرأت، فقال: هكذا أنزلت، إن هذا القرآن أنزلت على سبعة أحرف،
 فاقرأوا ما تيسر منه). أخرجه البخاري برقم: ۲۲۸۷ و ۴۷۰۶ و ۴۷۵۴
 و ۷۱۰۱۱ و مسلم برقم: ۸۱۸.

واته: عومه‌ری کورپی خه‌تتاب خوا لێی رازی بی، ده‌لێ گۆیم
 له‌هیشامی کورپی چه‌کیمی کورپی حیزام بوو، سووپه‌تی (الفرقان)ی
 ده‌خویند، به‌شیوه‌یه‌کی جیاواز له‌وه‌ی که من ده‌مخویند، پێغه‌مبه‌ری
 خواش (صلی الله علیه وسلم) سووپه‌تی (الفرقان)ی به‌ من خویندبوو،
 فێری کردبووم، خه‌ریک بوو په‌له‌ی لێ بکه‌م، (دیاره‌ ئه‌و له‌ نوێژدا
 بووه)، دوا‌یی لێی گه‌رام تا‌کو لێ بووه‌وه، پاشان کراسه‌ که‌ی خۆیم

له مل ئالاند و هینام بۆ لای پیغه‌مبه‌ری خوا (علیه الصلاة والسلام) گوتم: ئەه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا! گویم له‌مه‌ بوو سووره‌تی (الفرقان) ی ده‌خویند، جیاواز له‌وه‌ی که تو پیت خویندووم و فیرت کردووم، پیغه‌مبه‌ری خوا علیه الصلاة والسلام فه‌رمووی به‌رییده، بخوینه! ئنجا به‌هه‌مان شیوه‌ی خویند که لیم بیستبوو، پیغه‌مبه‌ری خوا (علیه الصلاة والسلام) فه‌رمووی: به‌و شیوه‌یه دابه‌زیوه، پاشان به‌منیشی گوت: بخوینه! منیش خویندم، (دیاره‌ئه‌ویش به‌شیوه‌ی خۆی خویندوویه‌تی)، فه‌رمووی: به‌م شیوه‌یه دابه‌زیوه، دوا‌یی فه‌رمووی: ئەم قورئانه له‌سه‌ر حه‌وت پیتان دابه‌زیوه، به‌و شیوه‌یه که بۆتان سینایه‌ بیخوینن.

دووه‌میان: با فه‌رمووده‌یه‌کی دیکه‌ش هه‌ر له‌و باره‌وه‌ بێنین، تاکو به‌رچاومان رۆشنتر بێ:

(عن أبي بن كعب رضي الله عنه قال: كنت في المسجد فدخل رجل يصلي، فقرأ قراءة أنكرتها عليه، ثم دخل آخر، فقرأ قراءة سوى قراءة صاحبه، فلما قضينا الصلاة، دخلنا جميعاً على رسول الله (صلى الله عليه وسلم)، فقلت: إن هذا قرأ قراءة أنكرتها عليه، ودخل آخر، فقرأ سوى قراءة صاحبه، فأمرهما رسول الله (صلى الله عليه وسلم)، فقرأ فحسّن النبي (صلى الله عليه وسلم) شأنهما، فسقط في نفسي من التكذيب، ولا إذ كنت في الجاهلية، فلما رأى رسول الله (صلى الله عليه وسلم) ما قد غشيني، ضرب في صدري، فضفت عرقاً وكأنما أنظر إلى الله عز وجل قرعاً، فقال لي: يا أباي، أُرسل إليّ أن أقرأ القرآن على حرف، فَرَدَدْتُ إليه أن هوّن على أمتي، فردّ إليّ ثانية: أقرأه على حرفين، رددت إليه أن هوّن على أمتي، فردّ إليّ ثالثة: أقرأه على سبعة أحرف،

فلک بکل ردة رددتکها، مسألة تسألنیها، فقلت أللهم اغفر لأمتی، اللهم اغفر لأمتی، وأخرت الثالثة لیوم یرغب إلی الخلق کلهم حتی إبراهیم (صلی الله علیه وسلم)). رواه مسلم برقم ۸۲۰.

ئوبه‌ی کوری که‌عب خوا لئی رازی بی، (که‌یه کیکه‌له‌و چوارکه‌سانه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا (علیه‌الصلاة والسلام) فه‌رموویه‌تی: قورئانیان لئ وه‌ربگرن). ده‌لئ: له‌مزگه‌وت بووم، پیاویک هات نوئژی کرد، قورئانی خوئند، قورئان خوئندیک که‌من پیی نا‌اشنا بووم، دواپی یه‌کیکی دیکه‌هات، (دیاره‌هر هه‌مان سووره‌تی خوئندوه)، جیا له‌خوئندنی هاوه‌له‌که‌ی، (دیشان به‌ویش ئاشنا نه‌بووه)، کاتیکی نوئژمان ته‌واوکرد، هه‌رسیکمان چووینه‌خزمه‌ت پیغه‌مبه‌ری خوا (علیه‌الصلاة والسلام) گوتم: ئەم پیاوه‌قورئان خوئندیکی خوئندوه، که‌من پیی نا‌اشنام، دواپی یه‌کیکی دیکه‌هات جیا له‌خوئندنی هاوه‌له‌که‌ی خوئندووویه‌تی، پیغه‌مبه‌ری خواش (علیه‌الصلاة والسلام) فه‌رمانی پیتیکردن ئەوانیش قورئانیان خوئند، پیغه‌مبه‌ری خوا (علیه‌الصلاة والسلام) قورئان خوئندنه‌که‌یانی به‌چاک دانا، ئوبه‌ی ده‌لئ: حاله‌تیک و‌خه‌یالیک له‌به‌درۆ دانان که‌وته‌دلم، که‌له‌سه‌رده‌می نه‌فامییشدا وا نه‌بووم، (که‌وتۆته‌نیو جوړیک له‌دوو دلپی و‌سه‌رسامیی)، کاتیکی پیغه‌مبه‌ری خوا (علیه‌الصلاة والسلام) ئەو حاله‌ته‌ی بینی تووشم بووه، ده‌ستیکی له‌سینگم دا، هه‌موو له‌شم وه‌سه‌ر ئاره‌ق گه‌را، وه‌ک ته‌ماشای خوا بکه‌م - عزوجل- ئەوه‌نده‌سام و‌هه‌یه‌ت دایگرتم، دواپی پیی فه‌رمووم: ئەی ئوبه‌ی! ئەم قورئانه‌بو‌لای من نێردرا که‌له‌سه‌ر پیتیکی، بیخوینم، [که‌دواپی واتای (حرف) ئیمه‌قسه‌ی لئ ده‌که‌ین]، منیش ئەوه‌م ره‌تکرده‌وه، داوامکرد

که له‌سه‌ر ئۆمه‌ته‌که‌م ئاسان بکات، (هه‌ر له‌سه‌ر ئه‌و حاله‌ته‌به‌ ته‌نێ بۆیان ناخوێندری)، دوایی بۆ جاری دووهم پیمگوترا: له‌سه‌ر دوو هه‌رفان بیخوینن، دووباره‌گوتم له‌سه‌ر ئۆمه‌ته‌که‌م ئاسان بکه‌، ئنجار بۆ جاری سییه‌م پیم گوترا: له‌سه‌ر هه‌وت پیتان بیخوینه‌و، بۆ هه‌ر جاریکیش که‌ تۆم گیراوه‌ته‌وه‌، بۆت هه‌یه‌ داوايه‌ کم لێ بکه‌ی، منیش گوتم: ئه‌ی خوايه‌! له‌ ئۆمه‌ته‌م ببووره‌، ئه‌ی خوايه‌! له‌ ئۆمه‌ته‌م ببووره‌، جاری سییه‌م، (دوعای سییه‌م) هه‌لگرت بۆ ئه‌و رۆژه‌ی که‌ هه‌موو دورستکراوه‌کان ئاره‌زوومه‌ند ده‌بن بۆ لای من، که‌ داویان بۆ بکه‌م، ته‌نانه‌ت ئیبراهیمیش سه‌لات و سه‌لامی خوای له‌سه‌ر بێ. ئه‌مه‌ ئه‌و دوو فهرمووده‌یه‌ له‌باره‌ی ئه‌وه‌وه‌، که‌ قورئان له‌سه‌ر هه‌وت پیتان دابه‌زیوه‌.

زانایان له‌باره‌ی ئه‌وه‌وه‌ که‌ وشه‌ی هه‌رف [حرف] یانی چی؟ زۆر دواون، بۆینه‌: (السیوطی) له‌ کتێبه‌ ناوداره‌که‌ی خوێ (الإتقان في علوم القرآن) دا^(۱) گوتویه‌تی: (الحرف لغة: حرف الهجاء، ويُطْلَقُ عَلَى الْكَلِمَةِ، وَعَلَى الْمَعْنَى، وَعَلَى الْجَهَةِ).

واته‌: هه‌رف له‌ رووی زمانه‌وانیه‌وه‌ بریتییه‌ له‌ پیته‌کانی قسه‌کردن (حروف الهجاء: أ، ب، تاء، جیم، تاکو کۆتایی) ئنجا وێرای ئه‌وه‌ که‌ به‌ پیته‌کان ده‌گوتری، به‌و بیست و هه‌شت پیته‌ی زمانێ عه‌ره‌بیان لێ پیکدی، به‌هه‌مان شیوه‌ وشه‌ی هه‌رف بۆ وشه‌ش به‌کاردی، هه‌روه‌ها بۆ ماناش به‌کاردی، هه‌روه‌ها بۆ لایه‌کیش به‌کاردی، (لایه‌کی شتیک).

ئنجائیا مه‌به‌ست له‌وه چیه، که پیغه‌مبه‌ری خوا سه‌لات
و سه‌لامی خوای له‌سه‌ربی، له‌وه فرموده‌یه‌دا که هینامانه‌وه‌و
فرموده‌ی دیکه‌یش له‌وه باره‌وه زۆرن، ده‌فرموی: قورئانم له‌سه‌ر
حه‌وت پیتان بۆ دابه‌زینراوه، ئایا مه‌به‌ست له‌وه چیه؟! زانایان له‌وه
باره‌وه زۆر قسه‌یان کردوون، سی رایان له‌هه‌موان ویچووترن:

۱- رای یه‌که‌م: یه‌کیک له‌زانایان ده‌لی:

(هي وجوه قرائية منزلة متعددة متغيرة في الكلمة القرآنية
الواحدة، ضمن نوع واحد من أنواع التغير)^(۱).

واته: بریتین له‌وه‌وه‌کانی قورئان خویندن که دابه‌زیندراون،
جۆراو جۆرن، لیک جیان له‌یه‌ک وشه‌ی قورئانییدا، به‌لام له‌نیو
یه‌ک جۆر له‌جۆره‌کانی گۆرانکارییدا.

له‌وانه‌یه‌ته‌عبیره‌که‌ی زۆر ریک و پروون نه‌ییت، مه‌به‌ستی ئه‌وه‌یه
ئه‌وه‌گۆرانکاریانه‌ی که به‌سه‌ریه‌ک وشه‌دا دین، له‌حالی‌کدا که له‌وه
سیاقیکی دیاریکراودا ده‌خویندری.

۲- رای دووه‌م: که ئه‌مه‌ رای (د. عبدالله بن یوسف الجدیع)ه، له‌وه
کتیبه‌که‌ی خو‌ی (المقدمات الأساسية في علوم القرآن)دا^(۲) ده‌لی:

(هي سبع لغات للمعنى الواحد).

واته: بریتییه له‌حه‌وت له‌هه‌جه، هه‌وت زار بۆ یه‌ک مانا، یان:
حه‌وت وشه‌که‌هه‌موویان یه‌ک مانایان مه‌به‌سته.

وه‌ک: (هلم، تعال، أقبل).

به‌لام من ئه‌وه‌پایه‌م پێ پایه‌کی بێ هیزه.

۳- رای سییه‌م: که من زیاتر ئه‌وه‌پایه‌م به‌دله‌وه‌و زۆربه‌ی زانایان

(۱) - المحرر في علوم القرآن، د. مساعد بن سليمان بن ناصر الطيار، ص ۹۲.

(۲) - ص ۷۷.

له‌سه‌ری رێک که‌وتوون، ئه‌ویش ئه‌و رایه‌یه که‌یه که‌م جار (أبو الفضل الرازي) له‌ کتێبه‌ ناوداره‌ که‌ی خۆی (اللوائح) دا هێناویه‌تی، که‌ ده‌لێ: (الكلام لا يخرج عن سبعة أحرف في الاختلاف، أولاً: اختلاف الأسماء من حيث مفرد وتثنية وجمع وتذكير وتأنيث، ثانياً: اختلاف تصريف الأفعال من ماضي و مضارع وأمر. ثالثاً: اختلاف الإعراب، رابعاً: الاختلاف بالنقص والزيادة، خامساً: الاختلاف بالتقديم والتأخير، سادساً: الاختلاف بالإبدال، سابعاً: اختلاف اللغات).

واته‌: هه‌ر قسه‌یه‌ ک له‌ جه‌وت جو‌ر له‌ جیاوازی به‌ده‌ر نیه‌.

یه‌ك: یان جیاوازییه‌ که‌ له‌ ناوه‌ کاندایه‌، له‌و پرووه‌وه‌ که‌ تاک بن، یان دوان بن، یان کو‌بن، یان به‌ نیرینه‌ هاتبن، یان به‌ مێینه‌. دوو: جیاوازیی له‌ گۆرینی کرداره‌ کاندایه‌ له‌ پاردوووه‌وه‌ بو‌ ئێستاو بو‌ فه‌رمان.

سێ: جیاوازیی له‌ پرووه‌کانی ئیعرابدا.

چوار: جیاوازیی له‌ که‌م و زیادیدا (پیتیک له‌وێ زیاده‌ پیتیک له‌وێ که‌مه‌).

پنج: جیاوازیی له‌ پیشخستن و دواخستندا.

شه‌ش: جیاوازیی له‌ گۆریندا.

جه‌وت: جیاوازیی له‌ زمانه‌ کاندایه‌.

(مه‌به‌ستی پێ زاره‌ کان (اللهجات) ه‌).

ئه‌م رایه‌ (الزرقاني) له‌ کتێبه‌ ناوداره‌ که‌ی خۆی (مناهل العرفان في علوم القرآن) دا هه‌ڵبژاردوه‌^(١)، هه‌روه‌ها هه‌ر ئه‌و رایه‌: دکتۆر صبحي الصالح له‌ کتێبی (مباحث في علوم القرآن) دا په‌سه‌ندی کردوه‌^(٢)، به‌لام

(١) - ج ١ ص ١٤٨.

(٢) - ص ١٠٩-١١٣، ط ١٩٧٩/١١م.

ره‌خه‌ی گرتوه له جیاوازیی گۆرینی کرداره‌کان (ماضی و مضارع و أمر)، له‌وه‌دا که بکری به‌روویه‌کی تایبه‌ت، له‌خالی‌کیشدا که هه‌ر ده‌چیته‌وه‌نیو ئیعراب، قسه‌که‌شی جوانه، ئنجا له‌شوینی ئه‌و، رووی هه‌وتی داناوه، که بریتییه له (اختلاف اللهجات) جیاوازی له‌هجه‌کان، زاره‌کان.

شایانی باسه: (ابن الجزري) له‌کتیبه‌ ناوداره‌که‌ی خۆیدا (النشر فی القراءات العشر)^(۱)، له‌بیست و پینج (۲۵) لاپه‌رده‌دا له‌باره‌ی ئهم مه‌سه‌له‌یه‌وه، که دابه‌زینی قورئانه له‌سه‌ر هه‌وت پیتان، قسه‌ی کردوه‌و ئه‌وه‌ی هه‌ل‌مانبژارد، ئه‌ویش زیاتر ئه‌و رایه‌ی ته‌به‌ننیه‌ی کردوه، که مه‌به‌ست له‌دابه‌زینی قورئان له‌سه‌ر هه‌وت پیتان، ئه‌وه‌یه‌ خۆی به‌رزی مه‌زن و کارزان و میهره‌بان، ئهم قورئانه‌ی وا هه‌ل‌خستوه، که جاری وا هه‌یه‌ و شه‌یه‌کی به‌چه‌ند جوړیک بخویندریته‌وه، که دوایی ئیمه له‌کاتی باسکردنی خویندنه‌وه‌کاندا، له‌و باره‌وه قسه‌ ده‌که‌ین.

هه‌روه‌ها رینووسی قورئانیش، ئه‌و ئیملایه‌ی قورئانی پێ نووسراوه، یارمه‌تی‌ده‌ره‌ بو‌ ئه‌وه که به‌چه‌ند جوړیک بخویندریته‌وه، وه‌ك: (يقولون، تقولون) (يَقْتُل، تَقْتُل، يُقْتَل) هه‌روه‌ها گه‌لێک وشه‌ی دیکه‌ی به‌و جوړه‌هه‌ن، که رینووسه‌که‌ بو‌ خۆی پێگا ده‌دا، به‌زیاتر له‌جوړیک بخویندریته‌وه، ئنجا ده‌بی بزاین -وه‌ک دوایی باسی ده‌که‌ین- که کاتی خۆی قورئان ریک وینه‌ی وشه‌که‌ نووسراوه، دواتر خالیان داناو، له‌جیاتی فه‌تحه، خالی‌ک، له‌جیاتی که‌سه‌ره، خالی‌ک، له‌جیاتی هه‌مه‌، خالی‌ک دواتریش کردیان به‌سه‌رو ژێرو بو‌ر (الفتحة

(۱) - النشر في القراءات العشر- للإمام الحافظ أبي الخير محمد بن محمد الدمشقي الشهير بابن الجزري المتوفي ۸۳۳ الهجرية- طبعة المكتبة العصرية- طبعة ۲۰۱۳ اعتنى به نجيب الماجدي- ص ۲۲- ۴۷.

والکسرة والضمة)، هه‌روه‌ها گیره (شدّة) یان دانا، ئەوانه دوا‌یی دانران، ئە‌گه‌رنا له ئە‌سلدا ر‌یک وشه‌که خۆ‌ی چۆنه ئاوا نووسرابوو، ئە‌وه‌ش ر‌ی‌گای داوه به‌چه‌ند جو‌ر‌یک بخو‌یندر‌یت‌ه‌وه.

بۆ‌یه مانای پروون و راستی ئە‌وه‌ فرما‌یشته‌ی پی‌غه‌م‌به‌ر (علیه الصلاة والسلام) ئە‌وه‌یه: که‌ خوا قورئانی دابه‌زاندوه، که‌ هه‌ندی‌ک له وشه‌کانی یان به‌گشتی، به‌حه‌وت جو‌ر ده‌خو‌یندر‌یت‌ه‌وه، له‌گه‌ڵ حه‌وت جو‌ره‌ جیاوازی‌دا که‌ با‌س‌ان‌کردن، که‌ جیاوازی‌ه‌کان جاری‌وا هه‌یه له‌ ناوه‌کاندا‌یه، له‌ شو‌ی‌ن‌یک به‌تاک، له‌ شو‌ی‌ن‌یک به‌کۆ، یاخود به‌ دوان (مثنی)، هه‌روه‌ها به‌حاله‌تی م‌ی‌نه‌ یان ن‌ی‌ر‌ینه‌، هه‌روه‌ها له‌ پرووی ئ‌ی‌ع‌راب‌ه‌وه، جاری‌وا هه‌یه به‌بۆر (ضمة) ده‌خو‌یندر‌یت‌ه‌وه، جاری‌وا هه‌یه به‌سه‌ر (فتحة) ده‌خو‌یندر‌یت‌ه‌وه، دی‌سان له‌ پرووی که‌می‌ی و زیادی‌ی هه‌ندی‌ک له‌ پ‌ته‌کان و، له‌ پرووی پ‌ش‌که‌وتن و دوا‌که‌وتن و، له‌ پرووی گو‌ر‌ین و، له‌ پرووی جیاوازی‌ی زاراوه‌کان (له‌جات) ه‌وه.

زانایان له‌ باره‌وه‌ زۆریان قسه‌ کردوه، به‌لام ئە‌وه‌ پ‌ای‌ه‌ی هه‌ل‌مان‌ب‌ژارد له‌گه‌ڵ ده‌قی فرما‌یشته‌کان‌یش‌دا با‌ش‌تر ده‌گون‌ج‌ی، که‌ پی‌غه‌م‌به‌ر (علیه الصلاة والسلام) عوم‌ه‌ری کو‌ری خه‌ت‌تاب و ه‌یشام‌ی کو‌ری حه‌ک‌می کو‌ری ح‌یزام، هه‌روه‌ها دواتر ئ‌وبه‌ی کو‌ری که‌عب و دوو هاوه‌له‌که‌ی، قورئانی پی‌ خو‌یندوون، هه‌رکام‌ی‌کیان جیاواز له‌وی د‌یکه‌ی خو‌یندوه، به‌ته‌ئ‌کید هه‌موو وشه‌کانیان جیا‌نه‌بوون له‌یه‌ک‌دی، به‌ل‌کو له‌ ه‌ی‌ند‌یک وشان‌دا جیا‌بوون له‌یه‌ک‌دی، پی‌غه‌م‌به‌ر‌یش (علیه الصلاة والسلام) بۆ‌هه‌موویانی فرمووه ئاوا دابه‌زیوه، یان: چاک‌ت خو‌یند، مانای وایه‌ پی‌غه‌م‌به‌ر (علیه الصلاة والسلام) بۆ‌هاوه‌لانی به‌ر‌یزی بۆ‌یه‌کی‌کیان ئاوا‌ی پی‌ خو‌یندوه، بۆ‌یه‌کی‌کیان به‌جو‌ر‌یک‌ی

دیکەو، بۆیە کێکیان بە جۆریکی دیکە، بەلام کۆی جیاوازیی
خوێندنەوه کان، لە حەوت جۆرن تیناپەرن، ئەو رایە لە هەموو رایە کان
پەسەندترە.

ئەجا هەندیک رای دیکەش هەن هەر لەو بارەوه، کە من بەبی
هیزیان دەزانم بۆ وینە:

أ- کە مەبەست پێیان حەوت زار (لهجة) بی، وهك: (قریش و
هذیل و ثقیف و تمیم و یمن) و غەیری ئەوانەش.

ب- هەندیک دیکە گوتووینە: حەوت جۆر واتا، وهك: ۱- فەرمان
و ۲- قەدەغەو ۳- حەلّال و ۴- حەرپام و ۵- موحرکەم و ۶- مۆتەشاییه
۷- پەندە کان (أمثال).

ج- هەندیکیش گوتووینە: ئەوێه کە حەوت وشە هاتبن، بەلام
یەک واتایان هەبی، بەلام ئەوێ گوتمان و ئەو رایە هەڵنابژارد،
زیاتر لە گەڵ دەقی فەرماشته کاندای ئەوه.

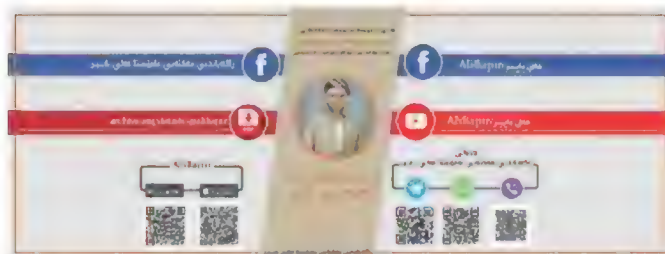
ئەجا شایانی باسە: ئەو رایە هەڵنابژارد هەر کام لە: ۱- (ابن
قتیبة) لە (تأویل مشکل القرآن) دا^(۱)، هەر وه ها هەردوو نووسەری
(معجم القرآت القرآنية)، (دکتور أحمد مختار عمر) و (دکتور عبدالعال
سالم مکرم)^(۲) ئەوانیش هەر شیوهی ئەو رایە کە گوتمان پەسەندیان
کردوه، لە مانای ئەو حەوت پیتانەدا، کە قورئانیان لەسەر دابەزیوه.

(۱) - ص ۲۸.

(۲) - ج ۱ ص ۶۷، ۶۸ - ط ۱۹۸۸/۲م.

تهوهری جهوتهه پاریزانی قورئان

به‌پێزان!

خوا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) ئه‌م کۆتا فه‌رمایشته‌ی خۆی که دایه‌زاندوه، خۆی پاراستنه‌که‌ی و به‌سه‌لامه‌تی هیشتنه‌وه‌ی، وه‌ ته‌ستۆ گرتوه.

١- وه‌ک له‌ سووره‌تی (الحجر) دا ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ الحجر: ٩.

واته: ئیمه‌ خۆمان ذیکرمان دابه‌زاندوه، هه‌ر خۆشان پارێزه‌رینی. له‌ حالیکدا که بۆ کتێبه‌کانی دیکه، له‌ سووره‌تی (المائدة) دا خوا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) ده‌فه‌رموی:

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ﴾ المائدة: ١٠.

واته: ئیمه‌ ته‌وهراتمان دابه‌زاندوه، پێنهایی و پروناکیی تێدایه، ئه‌و پێغه‌مبه‌رانه‌ی بۆ خوا مل که‌چ بوون، حوکیمان پێ به‌سه‌ر نه‌وانه‌دا کردوه که گه‌راونه‌وه‌ بۆ لای خوا، (واته: جووله‌که‌کان). هه‌روه‌ها ره‌بانییه‌کان و چه‌بره‌کان، { (رَبَّانِيُّونَ) بریتی بوون له‌و زانیانه‌ی که سه‌ره‌پرشتیی خه‌ڵکیان کردوه، (أَحْبَارُ) یش کۆی (حَبْرُ) ه، که بریتی بووه له‌ زانیه‌ک شاره‌زایی له‌ کتێبی خوادا، یانی: زانیانی سه‌ره‌پرشتیکار و زانیانی دیکه‌یش حوکیمان به‌ ته‌هورات، کردوه } به‌ هۆی ئه‌وه‌وه‌ که پاراستنی کتێبی خایان پێ سپێدرابوو.

[اسْتُحْفِظُوا] أي: [وَكُلٌّ إِلَيْهِمْ حِفْظُ كِتَابِ اللَّهِ] پاراستنی کتێبی خایان عاید کرابوو، پێ سپێدرابوو، [وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ] هه‌روه‌ها

له‌سه‌ر ئه‌و کتیبه‌ش چاودێر بوون، به‌سه‌ر یه‌وه چاودێر بوون و پاراستنی کتیبه‌ که عایدی ئه‌وان کرا، به‌ئێ به‌نسبه‌ت کتیبه‌ پێشووه‌ کانه‌وه‌، خوا عایدی مرۆقه‌کانی کردوون و عایدی زانایانی کردوون، که بیانپاریزن، هه‌لبه‌ته‌ شتی‌ک عایدی مرۆفان بکری، له‌قه‌ده‌ر مرۆفان ده‌پاریزری، به‌لام خوا (سُبْحانه‌ و تعالی) کۆتا فه‌رمایشتی خۆی که قورئانه‌، بۆ خۆی پاراستوو یه‌تی، وه‌ک ده‌فه‌رموی:

﴿ إِنَّا نَحْنُ الذَّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَفَظُونَ ﴾ الحجر: ١٠.

ئیمه‌ خۆمان ذیکرمان دابه‌زاندوه‌و، خۆیشان پارێزهرینی.

٢- هه‌روه‌ها له‌ سووره‌تی (فصلت) دا ده‌فه‌رموی:

﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ ۝ لَا يَأْتِيهِ الْبَطْلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ ﴾ فصلت.

واته‌: بێگومان ئه‌وانه‌ی بێپروان به‌ زیکر کاتی‌ک بۆیان هات، له‌ حالیکه‌شدا که کتیبیکی بآ ده‌ست و زاله‌، پووچیی و هه‌له‌ پرووی تی ناکات، نه‌ له‌ پێشیه‌وه‌ نه‌ له‌ دوایه‌وه‌، (واته‌: له‌ هه‌یج لایه‌ که‌وه‌ پووچیی و هه‌له‌ پرووی تی ناکا)، دابه‌زێندراوه‌ له‌ لایه‌ن خوایه‌ کی کار به‌جیی ستایشکراوه‌وه‌. ٣- له‌ سووره‌تی (الحاقة) ش دا، خوا (سُبْحانه‌ و تعالی) پرایده‌ گه‌یه‌نی که ته‌نانه‌ت ئه‌ گهر پێغه‌مبه‌ری خاته‌میش صلی الله علیه وسلم به‌ جوړیک له‌ جوړه‌کان ده‌ستکاری قورئانی کردبایه‌ و شتیکی لی گۆرپیایه‌، خوا زۆر به‌ توندیی سزای دده‌ا، وه‌ک ده‌فه‌رموی:

﴿ وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقَاوِيلِ ۝ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ۝ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ ۝ فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِيزٍ ﴾ الحاقة.

واته‌: ئه‌ گهر هه‌ندی‌ک قسه‌ی به‌ ناوی ئیمه‌وه‌ هه‌لبه‌ستبان، ئیمه‌ ده‌ستی راستیمان ده‌گرت، دوا‌یی ره‌گی گه‌ردنیمان ده‌پری و، هه‌یج کام له‌ ئیوه‌ش

نه‌تانه‌توانی که بینه‌په‌رده‌و نیوان و ریگرمان.

که‌واته: خوای به‌رزی مه‌زن له‌ پیغه‌مبه‌ری خاته‌میشی (علیه‌ الصلاة والسلام) قبوڵ نه‌کردوه که ده‌ستکاریی قورئان بکات و ده‌ستی تیوه‌ربدات و، وشه‌یه‌ک یان رسته‌یه‌ک یان ئایه‌تیکی لی بگۆری.

با له‌و باره‌وه‌ ئهم شوینه‌واره‌ش بینین:

٤- (عن نافع مولى عبد الله بن عمر رضي الله عنهما قال: خطب الحجاج، يعني الثقفي، فقال إِنَّ ابْنَ الزُّبَيْرِ، يعني عبد الله، يُبَدِّلُ كَلَامَ اللَّهِ تَعَالَى، فقال ابن عمر رضي الله عنهما: كَذَبَ الْحَجَّاجُ إِنَّ ابْنَ الزُّبَيْرِ لَا يَبَدِّلُ كَلَامَ اللَّهِ تَعَالَى وَلَا يَسْتَطِيعُ ذَلِكَ). أثر صحيح أخرجه البيهقي في الأسماء والصفات، رقم ٥٢٨ وإسناده صحيح.

واته: نافع، خزمه‌تکاری عبدالله ی کوری عومه‌ر خوا له‌ خوێ و بابی رازی بی ده‌لی: هه‌ججایی ته‌قه‌فی و تاریدا، گوتی: کوری زوبه‌یر، (عبدالله ی کوری زوبه‌یر) فه‌رمایشتی خوای به‌رز ده‌گۆری، عبدالله ی کوری عومه‌ریش، خوا له‌ خوێ و بابی رازی بی، گوتی: هه‌ججاج درۆ ده‌کا، کوری زوبه‌یر ناتوانی فه‌رمایشتی خوای به‌رز بگۆری و، ته‌وه‌یشی بو‌ناکری.

بیگومان ته‌وه‌ش که خوا (سُبْحانه و تعالی) کۆتا فه‌رمایشتی خوێ پاراستوه‌ له‌ گۆران، حیکمه‌ته‌که‌ی ته‌وه‌یه‌ ته‌گه‌ر کۆتا فه‌رمایشتی خوا گۆرپارابیه‌، کێ راستی کردبایه‌وه‌؟ ئیستا که کتییی خاوه‌ن کتیبان ده‌ستکارییکراون و، گۆردراون و هه‌ندیک شتیان تیدا له‌بیر کراوه‌، که خوا (سُبْحانه و تعالی) ته‌وه‌عبیرانه‌ی بو‌به‌کاره‌یناون، وه‌ک ده‌فه‌رموی:

١- ﴿فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا دُكِّرُوا بِهِ﴾ المائدة: ١٤.

واته: به‌شیک له‌وه‌ی پێی ئامۆژگاریی کرابوون، له‌بیریان چوو.

یان ده‌فه‌رموئ:

٢- ﴿يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ﴾ النساء: ١٦.

واته: وشه‌کان له‌ شوینی خۆیان لاده‌ده‌ن.

به‌لێ که‌ کتییی خاوه‌ن کتییان گۆردراون، به‌تایه‌ت ته‌ورات و ئینجیل، خوا (سُبْحانه‌ و تعالی) له‌م کتییی کۆتاییه‌ی خۆیدا، هه‌ر شوینییک که‌ به‌ پێویستی زانیی، راستی کردوه‌ته‌وه‌، وه‌ک له‌ سووره‌تی (النمل) دا خوا - سُبْحانه‌ و تعالی - ده‌فه‌رموئ:

﴿إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَفُصُّ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾ ٦٧ وَآلَهُ لَهْدَىٰ وَرَحْمَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٧﴾ النمل.

واته: به‌ دُنیا‌یی ئه‌م قورئانه‌ به‌سه‌ر وه‌چه‌ی ئیسرائیلدا ده‌خوینیته‌وه‌، زۆربه‌ی ئه‌وه‌ی تێیدا ده‌که‌ونه‌ را جیا‌یه‌وه‌، ئه‌م قورئانه‌ راسته‌ری که‌رو به‌زه‌یه‌ به‌و پرواداران.

ئجائیا بوچی خوا (سُبْحانه‌ و تعالی) ده‌فه‌رموئ: زۆربه‌ی ئه‌وه‌ی جووله‌ که‌ تێیدا که‌وتونه‌ کێشه‌و را جیا‌یی، به‌سه‌ریاندا ده‌خوینیته‌وه‌و حه‌ق و راست چۆنه‌، ئاوا بۆیان روون ده‌کاته‌وه‌و بوچی ناهه‌رموئ: هه‌مووی؟! چونکه‌ خوا (سُبْحانه‌ و تعالی) هه‌موو ئه‌و شتانه‌ی که‌ خاوه‌ن کتیبه‌کان تێیان دا که‌وتونه‌ را جیا‌یی و مشت و مپه‌وه‌، به‌ پێویستی زانیوه‌ بۆیان روون بکاته‌وه‌، حه‌ق له‌ کو‌یه‌و ناحه‌ق له‌ کو‌یه‌؟! ئجائه‌وه‌ی که‌ قورئان لێی بێ ده‌نگ بووه‌و به‌ پێویستی نه‌زانیوه‌، باسی بکات، له‌به‌ر ئه‌وه‌یه‌ کاریک له‌ کاره‌کانی دینداریی کاره‌ به‌ره‌ته‌کانی دینداریی پێیه‌وه‌

پەيوەست نەبوو، بۆيە خوا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) كۆتا فەرمايشتى خۆى پى قەرەبالغ نە كردو.

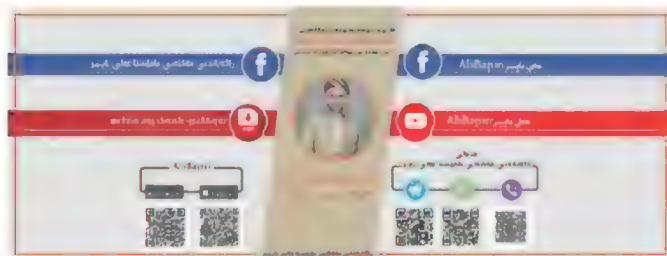
پوختەى قسان بەنسبەت ئەم تەوهرى حەوتەمەو، ئەوھيە كە خوا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) فەرمايشتە كەى خۆى پاراستو و ھۆكارەكانى پاراستنى فەرمايشتى خۆى بۆرەخساندوون، كە دوایى باس دەكەين، چۆن قورئان كۆكراو تەو و، چۆن لە نىو دوو بەرگدا بەشيوەى موسحەفيك كە موسولمانان ھەموويان لەسەرى يە كدەنگن، پارىزراو، خواش (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) كە كاريك دەكا ھۆكارەكانى بۆ ساز دەكا، [إِذَا أَرَادَ اللَّهُ شَيْئًا هَيَّا لَهُ أَسْبَابَهُ]، خوا كاتيک بيهوى شتيك بكا، ھۆكارەكانى بۆ دەپرەخسني، كە دەفەرموى: ئيمە ذىكرمان دابەزاندو و خويشان پارىزەرينى، خوا - سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى - فريشتان دانابەزىنى نەھيلى خەلك دەستكاريى قورئان بكات، بەلكو ھەرئەو ھۆكارانەى كە مرقۇقەكان بەكاريان دىنن، وەك: لەبەر كردن، نووسين، تۆمار كردن، پاراستن، ھەر لەميانى ئەو ھۆكارانەداو، ئەميانى ويستی مرقۇقەكاندا، فەرمايشتە كەى خۆى پاراستو و نەبەيشتو ھيچ دەستكاريى بكرى و، ھيچ كەم و كورپى و نارېكيەك پرووى تيبكات، وەك فەرموويەتى:

﴿لَا يَأْتِيهِ الْبَطْلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ﴾ فصلت: ۴۱.

واتە: ناحەقى پرووى تيناكات نە لەپيشيەو، نە لەدوايەو.

واتە: ئەھيچ لايەكەو ناحەقى و شتى پووچ و نارېك، پروو

لەكۆتا فەرمايشتى خواى پەرودەدگار ناكات.

تەوہری ھەشتەم
کۆکردنەوہی قورئان
(جمع القرآن)

بە پێزان!

ئەم قورئانە ی که ئیستا لە بەردەستی ئیمەدا یە، لە دوو تووی
موسحە فیکدا، که خوا (سُبْحانہ و تعالیٰ) وە ک پِشتریش گوتمان
لە تەوهری یە که مەدا، ئەم پینج ناوہی بۆ بە کارهیناون:

یە که م: القرآن، واتە: خویندراوہ.

دوو: الکتاب، واتە: نووسراوہ.

سی: الذکر، واتە: بیرخەرەوہ.

چوار: الفرقان، واتە: جیاکەرەوہ.

پینجەمیش: کلام اللہ، واتە: فەرماشتی خوا.

کەواتە: یە کیک لە ناوہ کانی قورئان، بریتی یە لە
(الکتاب) نووسراوہ، بۆ یە خوا (سُبْحانہ و تعالیٰ) ئەم
قورئانە ی بە دوو شیوہ بۆ کۆکردووینەوہ و پاراستوو یە تی:
یە که م: شیوہی خویندراوہ (القراءة).

دووہ م: شیوہی نووسراوہ (الكتابة).

ئەجائی مە ئەم تەوهر دا باسی کۆکردنەوہی قورئان
دەکەین، که قورئان چۆن کۆکراوتەوہ و پارێزراوہ و
نووسراوہ تەوہ، هەم لە سینە کاند، هەم لە لاپەرە کاند، هەم
لە دوو تووی موسحە فیکدا.

کۆکردنه‌وه‌ی قورئان له سێ قۆناغدا:

قۆناغی یه‌که‌م: له‌ پۆژگاری پێغه‌مبه‌ردا (صلی الله علیه وسلم).
 قۆناغی دووهم: له‌ پۆژگاری ئه‌بویه‌ کردا - (خوا لێی پازی بێ) -
 جێنشینی یه‌که‌می پێغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم).
 قۆناغی سێیه‌م: له‌ پۆژگاری عوثماندا - (خوا لێی پازی بێ)
 - سێیه‌مین جێنشینی پێغه‌مبه‌ری خاته‌م (سه‌لات و سه‌لامی خوای
 له‌سه‌ر بێ).

کتیبه‌کانی که‌ له‌باره‌ی زانسته‌کانی قورئانه‌وه‌ ده‌دوین، هه‌موویان
 که‌م و زۆر باسی چۆنیه‌تی کۆکردنه‌وه‌ی قورئانیان کردوه، به‌لام من به
 پله‌ی یه‌که‌م له‌م سه‌رچاوه‌یه‌وه‌ ده‌یه‌ینم: (معجم القراءات القرآنية مع
 مقدمة في القراءات وأشهر القراء)، (دکتور أحمد مختار عمر) و (دکتور
 عبدالآل سالم مكرم)^(١)، که‌ گوتوویه‌تی:

(ابن حزم الأندلسي) له‌ کتیبی (الفصل من الملل والأهواء
 والنحل) دا گوتوویه‌تی:

قورئانی که‌ریم، تۆماریکه‌ له‌ موسحه‌فیکدا، دوایی ده‌لی: [ینقله
 أهل المشرق والمغرب من أمثالهم جيلاً جِیلاً، لا یختلف فیهم مؤمن
 ولا کافرٌ منصف، لا یشکّون ولا یختلفون بأن محمداً ابن عبدالله ابن
 عبدالمطلب أتى به، وأخبر أن الله أوحى به إلیه، وأن من اتبعه أخذ
 عنه كذلك، ثم أخذ عن أولئك، حتى وصل إلینا]^(٢).

واته: ئه‌م قورئانه‌ خه‌لکی پۆژه‌سه‌لات و پۆژتاوا له‌ هاووینه‌کانی

(١) - ج ١ ص ٧٠-٧١ (توثيق النصّ القرآني ومراحله)، ط ١٤٠٨/٢ هـ-١٩٨٨ م.

(٢) - ج ٢ ص ٨٦.

خۆیانەوه گواستوو یانە ته‌وه جیل له‌ دوا‌ی جیل، که نه‌بروادار و نه‌ کافرێکی به‌ وێژدانیش تێیدا دوو دلییان نه‌بووه‌ و را جیان نه‌بووه‌ که موحه‌مه‌دی کورێ عبدالله ی کورێ عه‌بدولموطه‌لیب ئەم قورئانه‌ی له‌ خواوه‌ هیناوه‌ و، هه‌واڵی داوه‌ که خوا - عزوجل - بۆ لای س‌روشیکردوه‌، هه‌روه‌ها ئەوه‌ی شوینی که‌وتوه‌ به‌ هه‌مان شیوه‌، دوا‌یی له‌وانه‌ی پیشیه‌وه‌ ئەوانی دوا‌ی ئەوان، وه‌ریان گرتوه‌ تا کو‌گه‌ یشتوه‌ ته‌ ئێمه‌.

ئ‌نجا با باسی ئەو سی قۆناغه‌ بکه‌ین:

قۆناغی یه‌ که‌م: دیکۆمینه‌تکردن و نووس‌ران و تۆمارکرانی قورئان له‌ رۆژگاری پیغه‌مه‌ردا -صلی الله علیه وسلم-:

ئ‌م قۆناغه‌ش له‌ پینج هه‌نگاوان پیکهاتوه‌:

هه‌نگاوی یه‌ که‌م: قورئان به‌ش به‌ش و پ‌چ‌ر پ‌چ‌ر هاتۆته‌ خوارێ (نزول القرآن منجماً).

پیشتر باسانکرد یه‌ کی‌ک له‌ حیکمه‌ته‌کانی ئەوه‌ که‌ قورئان به‌ش به‌ش هاتۆته‌ خوار، نه‌ک هه‌مووی به‌سه‌ریه‌ که‌وه‌و پیکه‌وه‌، ئەوه‌یه‌ که‌ باش دیکۆمینه‌ت و تۆمار بک‌ری و له‌به‌ر بک‌ری، بنووس‌ریته‌وه‌و پ‌یار‌زی.

(شهاب الدین القسطلانی) له‌ کتێبه‌ که‌ی خوی (لطائف الإشارات لفنون القراءة) دا^(۱) ده‌لێ:

(وفي إنزال القرآن الكريم مفرقاً وجوه من الحكمة، منها: تسهيل

حفظه، وتكرير لفظه، لأنه لو نزل جملة واحدة على أمة أمية لا يقرأ غالبهم ولا يكتب، لَشَقَّ عَلَيْهِمْ حَفْظُهُ، وَثَقُلَ عَلَيْهِمْ لَفْظُهُ، كما أشار إلى ذلك (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) بقوله رداً على الكفار:

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ﴾ الفرقان: (٣٢).

أي لِنُثَبِّتَ بِنُفُوسِهِمْ فُؤَادَكَ حَتَّى تَعْلَمَ وَتَحْفَظَهُ، لأنَّ الْمُتَلَقَّنَ إِنَّمَا يَقْوَى قَلْبُهُ عَلَى حِفْظِ الْعِلْمِ شَيْئاً بَعْدَ شَيْءٍ، وَجِزْءاً بَعْدَ جِزْءٍ، وَلَوْ أُلْقِيَ عَلَيْهِ جُمْلَةً وَاحِدَةً، عَجَزَ عَنْهُ حِفْظُهُ.

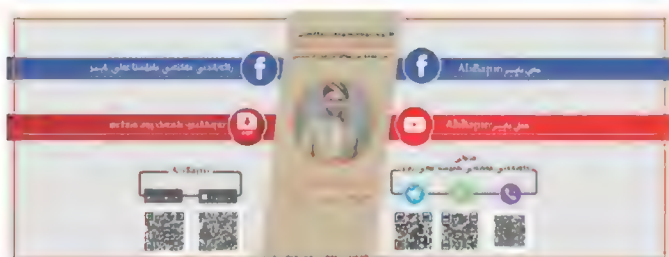
واته: له دابه‌زیندرانی قورئانی به‌ریزدا، جیا جیاو به‌بلاوی، چه‌ند پروویه کی حیکمه‌تی تیدا هه‌ن (ئیمه‌ لی‌ره‌دا به‌س یه‌کیان دینین).

یه‌کیان بریتییه‌ له‌ ئاسانکردنی له‌به‌کردنی و دووباره‌ کردنه‌وه‌ی بیژه‌کانی، چونکه‌ نه‌ گهره‌ مووی پیکه‌وه‌ دابه‌زیبایه‌ بو‌سه‌ر خه‌لکیک که‌ نه‌ خوینده‌وارن و زۆربه‌یان ناخویننه‌وه‌ و نانوسن، پاراستنی نه‌و کتیبه‌یان له‌سه‌ر قورس ده‌بوو، بیژه‌که‌ی له‌سه‌ریان گران ده‌بوو، وه‌ک خوا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) ئاماژه‌ی به‌وه‌ داوه‌ که‌ به‌رپه‌رچی کافره‌کانی داوه‌ته‌وه‌و فه‌رموویه‌تی:

ئه‌وانه‌ی بی‌پروان گوتیان: ده‌بوایه‌ قورئانی هه‌موو پیکه‌وه‌ دابه‌زیبایه‌ سه‌ر (خوا ده‌فه‌رموئ): به‌و شیوه‌یه‌ دامانبه‌زاندوه‌ تا‌کو عه‌قل و دلتی پی‌ به‌هیز بکه‌ین.

واته: عه‌قل و دلتی تو‌ی پی‌ به‌هیز بکه‌ین، تا‌کو تیی‌ بگات و له‌ به‌ری بکات، چونکه‌ که‌سیک که‌ زانستی‌ک وه‌رده‌گری، دلتی له‌سه‌ر پاراستنی نه‌و زانسته‌ به‌هیز ده‌بی، نه‌ گهر پی‌ به‌ پی‌ بی، به‌ پله‌

پلە ئەو زانستە وەر بگری، بەش بەش، بەلام ئەگەر ھەمووی پیکەو
 بخریتە سەری، ئە ھەلگرتنی و ئە وەرگرتنیدا بی توانا دەبی.
 کەواتە: ئەمە ھەنگاوی یە کەمی دیکۆمپیتکردن و تۆمارکردنی
 قورئانە ئە رۆژگاری پیغەمبەردا (صلی اللہ علیہ وسلم) کە بەش
 بەش دابەزیو.

هه‌نگاوی دووه‌م: نووسرانه‌وه‌ی له‌کاتی دابه‌زێترانیدا (کتابته حین نزوله):

پیغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) زۆر به‌ وردیی له‌ گه‌ڵ نووسرانی قورئان و نووسینه‌وه‌ی و تۆمارکردنیدا، مامه‌له‌ی کردوه‌و زۆر سوور بووه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه، که هه‌ر به‌شیک له‌ قورئان بۆی داده‌به‌زی، به‌ وردیی بنووسریته‌وه‌ له‌ مه‌ککه، هه‌روه‌ها له‌ مه‌دینه‌ش، هه‌لبه‌ته‌ که ده‌نووسرایه‌وه، له‌سه‌ر پێست و له‌سه‌ر ته‌خته‌ی دار خورماو ئه‌و شتانه‌ی که کاتی خۆی شتیان له‌سه‌ر نووسراوه، له‌سه‌ریان نووسراوه‌ته‌وه.

(ابن الجزري) له‌ کتێبه‌که‌ی خۆیدا: (النشر في القراءات العشر)^(١) ده‌لێ: [وتلقوه من النبي (صلی الله علیه وسلم) حرفاً حرفاً لم يهملوا منه حركة ولا سکوناً ولا إثباتاً ولا حذفاً، ولا دخل عليهم في شيء من شك ولا وهم].

واته: هاوه‌لان خوا لیان رازی بێ، پیت پیت، له‌ پیغه‌مبه‌ریان وه‌رگرتوه، هیچ هه‌ره‌که‌یه‌ک (واته: سه‌ریک، بۆریک، ژیریک)، هه‌روه‌ها هیچ زه‌نه‌یه‌کیان لێ پشتگۆی نه‌خستوه، هه‌روه‌ها پیتی‌ک که له‌ شوینی خۆی چه‌سپابی، یاخود شتی‌ک که قرتابی، پشتگۆییان نه‌خستوه، هیچ دوو دلییه‌ک و هیچ وه‌همی‌کیان بۆ دروست نه‌بووه‌ له‌ باره‌ی قورئانه‌وه.

ئنجای پیغه‌مبه‌ری خاتمه‌ سه‌لات و سه‌لامی خوا‌ی له‌سه‌ری، هێنده سوور بووه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که قورئان چاک تۆماربکری و بپاریزری،

که رښگرېی کردوه له هاوه‌لانی جگه له قورئان بنووسنه‌وه، رښگرېی کردوه که فهرمووده‌کانی بنووسنه‌وه، فهرموویه‌تی: [لاتکتبوا عني شيئاً غير القرآن، فَمَنْ كَتَبَ عَنِّي شَيْئاً غَيْرَ الْقُرْآنِ، فَلْيَمْحُهُ].^(١)

فهرموویه‌تی: هیچ شتیک جگه له قورئان له منه‌وه مه‌نووسن، هه‌رکه‌سیک شتیک غه‌یری قورئانی نووسیوه، با بیسپړته‌وه.

بو‌ئه‌وه‌ی فهرمایشته‌کانی پیغه‌مبه‌ر (عليه الصلاة والسلام) له‌گه‌ل قورئاندا تیکه‌ل نه‌بن.

له‌و باره‌وه که خوا قورئانی چو‌ن دابه‌زاندوه‌و پیغه‌مبه‌ر (عليه الصلاة والسلام) له‌به‌ری کردوه‌و به‌هاوه‌لانی له‌به‌ر کردوه‌و، هه‌ر به‌و شیویه‌ش نووسراوه‌ته‌وه‌و تو‌مارکراوه، له‌و باره‌وه گێردراوه‌و زو‌رن ئیمه‌ یه‌ کی‌ک له‌و گێردراوانه‌ دینین:

(عن أنس بن مالك رضي الله عنه قال: كان رجل نصرانياً فأسلم، وقرأ البقرة وآل عمران، فكان يكتب للنبي (صلى الله عليه وسلم)، فعاد نصرانياً، فكان يقول: ما يدري محمد إلا ما كتبت له، فأماته الله فدفنوه، فأصبح وقد لَفَظَتْهُ الأَرْض، فقالوا: هذا فعل محمد وأصحابه، لما هرب منهم، نبشوا عن صاحبنا فألقوه، فحفروا له فأعمقوا، فأصبح وقد لَفَظَتْهُ الأَرْض، فقالوا: هذا فعل محمد وأصحابه، نبشوا عن صاحبنا لما هرب منهم، فألقوه، فحفروا له وأعمقوا له في الأرض ما استطاعوا، فأصبح قد لَفَظَتْهُ الأَرْض، فعلموا أنه ليس من الناس، فألقوه)^(٢).

واته: ئه‌نه‌سی کو‌ری مالی‌ک: ده‌لێ پیاوی‌کی نه‌سپ‌رانی هه‌بوو، مسو‌ل‌هان بوو، سو‌وره‌تی (البقرة) و (آل عمران) ی خو‌یندو بو‌ پیغه‌مبه‌ری

(١) - أحمد في مسنده برقم: (١٠٩٨٥ و ١١٠٨٧ و ١١١٥٨ و ١١٣٤٤ و ١١٥٣٦). و مسلم برقم:

(١٠٠٤) والنسائي في الكبرى برقم: (٨٠٠٨).

(٢) - البخاري برقم: (٣٤٢١) و مسلم برقم: (٢٧٨١).

خوای ده‌نوو‌سیه‌وه (قورئانی بۆ ده‌نوو‌سیه‌وه)، دوایی بووه‌وه به نه‌سرانیی،
 دوایی ده‌یگوت: موحه‌مه‌د نازانی جگه له‌وه‌ی که من بۆم ده‌نوو‌سی!
 خواش (سُبْحانه و تعالی) مراندی و کهس و کاری شار‌دیانه‌وه، به‌لام بۆ
 به‌یانیی زه‌وی فریی دابوو، (هه‌لیدا بووه‌وه ده‌ری)، گوتیان: ئه‌وه کرده‌وه‌ی
 موحه‌مه‌دو هاوه‌له‌ کانیه‌تی کاتیکی رایکردوه‌و لیان هه‌لگه‌راوه‌ته‌وه، گۆری
 هاوه‌له‌ که‌مانیان هه‌لداوه‌ته‌وه‌و فرییان داوه، ئنجا گۆریکیان بۆ هه‌لقه‌ند
 قوولتر له‌وه‌ی پیشی، به‌لام بۆ به‌یانیی دووباره زه‌وی فریی دابوووه‌وه،
 (ده‌ری هاویشتبوو)، گوتیان: ئه‌وه کرده‌وه‌ی موحه‌مه‌دو هاوه‌له‌ کانیه‌تی،
 هاوه‌له‌ که‌ی ئیمه‌یان ده‌ره‌یناوه‌ته‌وه له‌ گۆر، کاتیکی له‌وان رایکردوه‌و،
 فرییانداوه‌ته‌وه‌ری! ئنجا بۆ جاری سییه‌م گۆریان بۆ هه‌لقه‌ند و ئه‌وه‌نده‌ی
 توانییان گۆره‌که‌یان قوولکرد، به‌لام بۆ به‌یانیی دووباره زه‌وی هه‌لیدا بووه‌وه
 ده‌ری، زانیان که ئه‌وه له‌ لایه‌ن خه‌لکه‌وه‌ نیه، بۆیه فرییاندایه شوینیکه‌وه.
 چونکه گوتیان: هه‌رچه‌نده بینێژین و هه‌رچی زه‌وی بۆ قوولبکه‌ین،
 هه‌ر ده‌رده‌هاوێژرته‌وه، که بیگومان ئه‌مه سزای که‌سیک بووه‌ پیی وایی
 ده‌توانی فه‌رمایشتی خوا بگۆری، له‌حالی‌کدا که خوا به‌ئینی داوه، کۆتا
 فه‌رمایشتی خۆی ده‌پاریزی، چونکه ئه‌گه‌ر قورئان پارێزراو نه‌بوايه، وه‌ک
 پیشتریش گوتمان، له‌ دوای قورئان هیچ کتیبیکی دیکه نایه‌ت، تا کو ئه‌و
 شوینانه‌ی که له‌ قورئان دا ده‌ستکاریی ده‌کری‌ن و ده‌گۆردری‌ن، راستیان
 بکاته‌وه.

ههنگاوی سییه: پیشبرکییه کی زۆر هه بووه له سه ره بهر کردنی قورئان و زۆر خویندنه وهی قورئان:

لەو بارەوهش زۆر شت هەیهە باسبکری، بۆ وینە: ئەم دەقه که
 پیغه مبهری خاتەم (صلی اللہ علیہ وسلم) بە عبدالله ی کوری عەمری
 کوری عاصی فەرمووه:

(إِقرأ القرآن في كل شهر، قال: قلت: يا نبي الله! إني أطيع أفضل من ذلك، قال: فاقراه في كل عشرين، قال: قلت يا نبي الله! إني أطيع أفضل من ذلك، قال: فاقراه في كل عشر، قال: قلت يا نبي الله! إني أطيع أفضل من ذلك، قال: فاقراه في كل سبع ولا تزد على ذلك)^(١).

واته: قورئان له ههر مانگيکدا بخوينه، ده لئ: گوتم: ئه ي پيغه مبهري خوا! له وه باشترم له توانا دايه، فهر مووی: له ههر بيست شه ودا بخوينه، ده لئ: گوتم: ئه ي پيغه مبهري خوا! له وه چاکترم پيډه کړی، فهر مووی: له ههر ده شه ويک دا بيخوينه، ده لئ: گوتم: ئه ي پيغه مبهري خوا! له وه چاکترم پيډه کړی، فهر مووی: له ههر ده شه ويک دا بيخوينه و له وه زياد مه که.

ههروهها پیغه مبه ری - (صلی الله علیه وسلم) - فهرموویه تی:
(لَمْ يَفْقَهُ مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فِي أَقَلِّ مِنْ ثَلَاثٍ).^۲

واته: ههركهس له ماوهی كه متر له سی شه وان دا قورئان بخوینی،
لێی تیناگات.

هه‌ندی‌ک له‌هاوه‌لان خوا‌لییان رازی بی، پیغه‌مبه‌ر (علیه

(١) - البخاري: ٤٧٦٦ و ٤٧٦٧ ومسلم: ١١٥٩.

(٢) - أخرجه ابن شيبة: ٨٥٧٣، وأحمد: ٦٨٤، وأبو داود: ١٣٩٤، والترمذي: ٢٩٤٩، والنسائي في (فضائل القرآن): ٩٢، وابن ماجه: ١٣٤٧، وإسناد صحيح.

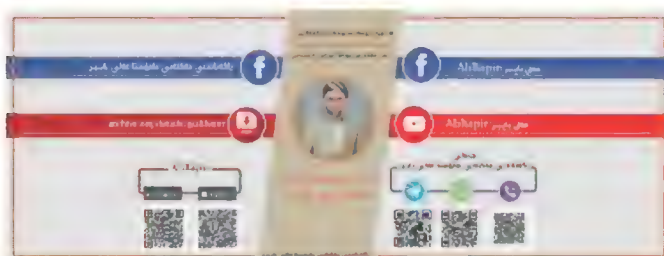
الصلاة والسلام) به دیارییکراوی ناوی هینان، که زۆر شارده‌ز ابوون له قورئاندا وه‌ک له سه‌حیحی بوخاریی و موسلیم دا هاتوه:

(عن عبدالله بن عمرو بن العاص قال: سمعت النبي (صلى الله عليه وسلم) يقول: خذوا القرآن من أربعة، من عبدالله بن مسعود، وسالم، ومعاذ، وأبي بن كعب. رضي الله عنهم).^(١)

واته: قورئان له چوار که‌سان وه‌ر بگرن: (عبدالله ی کوری (مسعود) و (سالم) (مولی‌ی حذیفه) و (معاذ بن جبل) و (أبی بن کعب).

که دیاره ئه‌م چواره‌ش دوویان له کۆچکه‌رانن، عبدالله ی کوری مه‌سعوود و سالی، دوانیشیان له پشتیوانانن، که بریتیین له موعاز و ئوبه‌ی کوری که‌عب.

هه‌له‌به‌ته‌ها وه‌لان ته‌نیا پیاوانیان نا، به‌لکو ئافره‌تانیش، پشپرسیکیان کردوه له‌وه‌دا که قورئان زۆر له‌به‌ریکه‌ن و تییدا شارده‌ز ابن، له‌وانه: هه‌ر کام له خاتو چه‌فصه‌و خاتو عایشه - خوالییان رازی بیت - هه‌ردوو هاوسه‌ری به‌ریزی پیغه‌مبه‌ر (صلى الله عليه وسلم) هه‌موو قورئانیان له‌به‌ر بووه، هه‌روه‌ها ئافره‌تانی دیکه‌ش هه‌بوون، که قورئانیان هه‌موو له‌به‌ر بووه.

(١) - أخرجه البخاري: ٣٥٤٨، مسلم: ٢٤٦٤.

هەنگاوی چوارەم: کە هاوێلانی پێغەمبەری خوا - خوا لییان رازی
 بێت - ئەوێ لەبەرێان کردووە لە قورئان، دواویی بۆ پێغەمبەریان
 خوێندۆتەو:

لەو بارەوێش رێواوەت زۆرن، بۆ وێنە:

[عن ابن مسعود رضي الله عنه قال: قال لي رسول الله (صلى الله عليه وسلم): اقرأ علي، ففتحت سورة النساء، فلما بلغت (فكيف إذا جئنا من كل أمة بشهيد وجئنا بك على هؤلاء شهيداً)، رأيت عينه تذرفان من الدمع، فقال حسبك الآن^(۱).

عبداللە ی کوری مەسعوود دەلی: پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) فەرمووی قورئانم بەسەردا بخوێنە، منیش دەستم بە سوورەتی (النساء) کرد تا کو گەیشتمە ئەو شوێنە: [فكيف إذا جئنا من كل أمة بشهيد وجئنا بك على هؤلاء شهيداً يومئذ يودُّ الذين كفروا وعصوا الرسول لو تسوّى بهم الأرض ولا يكتُمون الله حديثاً]، ئیدی پێغەمبەر - علیه الصلاة والسلام فەرمووی: ئەوەندەت بەسە، تەماشام کرد چاوەکانی فرمیسکیان پێدا دەهات.

ئەمەش هەنگاوی چوارەم لە تۆمارکردنی قورئان و دیکۆمێنتکردنی لە رۆژگاری پێغەمبەردا، کە هاوێلانی ئەوێ لەبەرێان کردووە، بۆ پێغەمبەری خایان خوێندوووە، تا کو ئەگەر هەڵیەک، کەم و کورپیەکیان تێدا کردبێ، بۆیان راستبەکارەو.

(۱) - البخاري: ۴۳۰۶، ومسلم: ۸۰۰.

هه‌نگاوی پێنجهم و کۆتایی: جیبریل هه‌موو سالتیک له مانگی رهمه‌زанда قورئانی له گه‌ڵ پێغه‌مبه‌ری خاته‌مدا ده‌ورکردو‌ته‌وه‌و پێیدا چووه‌ته‌وه‌:

(قال مسروق عن عائشة عن فاطمة - رضي الله عنهما - أسر النبي - (صلى الله عليه وسلم) - إليَّ أنَّ جبريل كان يعارضني بالقرآن كل سنة، وأنه عارضني العام مرتين، ولا أراه إلاَّ حضور أجلي. رواد البخاري)^(١).

مه‌سرووق له‌ دایکه‌مان خاتو عایشه‌و، دایکه‌مان خاتو عایشه‌ش له‌ فاتیمه‌ی کچی پێغه‌مبه‌رده‌وه‌ (صلى الله عليه وسلم) خوا ئێیان رازی بی، ده‌گیریته‌وه‌ که‌ فاتیمه‌ گوتوو‌یه‌تی: پێغه‌مبه‌ری خوا (عليه الصلاة والسلام) به‌ په‌نهانی، به‌ په‌نامه‌ کی‌ پێیگوتم: جیبریل هه‌موو سالتی له‌ مانگی رهمه‌زанда جارێک قورئانی له‌ گه‌ڵ ده‌ور ده‌کردمه‌وه‌، به‌لام ته‌مسال دوو جارمان له‌ گه‌ڵم به‌ قورئاندا چووه‌وه‌و، پێم وایه‌ ته‌مه‌ نیشانه‌ی ئه‌وه‌یه‌ کاتی مردنم و کۆتایی ژيانم هاتوه‌.

(١) - البخاري: ٥٩٢٨، ومسلم: ٢٤٥٠.

قوناغی دووه‌م: کۆکردنه‌وه‌ی قورئان له‌ رۆژگاری ئه‌بویه‌ کردا - (خوا لێی رازی بێ):

سه‌ره‌تا ده‌لێین: نووسه‌ره‌وانی قورئان، له‌ هاوه‌لان خوا لێیان رازی بێ، گه‌شتوونه‌ چل و دوو (٤٢) که‌س، واته‌: پیغه‌مبه‌ری خوا (عليه الصلاة والسلام) چل و دوو (٤٢) که‌س له‌ هاوه‌لانی فه‌رمان پێکده‌وون که‌ قورئانی بۆ بنووسنه‌وه، که‌ له‌ نیویاندا، هه‌ر پێنج جێنێشه‌ کانی پیغه‌مبه‌ر هه‌بوون واته‌: ئه‌بویه‌ کوه‌ عومه‌رو عوتمان و عه‌لی و حه‌سه‌نی کورێ عه‌لی، هه‌روه‌ها (زبیر بن العوام) و (سعید بن العاص) و (أبي بن کعب) و (زید بن الثابت) ته‌وانه‌ هه‌موویان له‌ نیو ئه‌و چل و دوو که‌سه‌دا بوون و له‌، پێشه‌وه‌ی ئه‌و (٤٢) که‌سه‌ بوون^(١).

ئجبا با بۆ چۆنیه‌تی کۆکردنه‌وه‌ی قورئان له‌ رۆژگاری ئه‌بویه‌ کردا خوا لێی رازی بێ، یه‌ که‌مین جێنێشینی پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) ته‌ماشای ئه‌م ده‌قه‌ بکه‌ین:

(عن زید بن الثابت رضي الله عنه قال: أرسل إليَّ أبو بكر مقتل أهل اليمامة، فإذا عمر بن الخطاب عنده، قال أبو بكر رضي الله عنه: إنَّ عمر أتاني فقال: إنَّ القتل قد استحرَّ يوم اليمامة بقاء القرآن، وإنِّي أرى أنَّ تأمر بجمع القرآن، قلت لعمر: كيف تفعل شيئاً لم يفعله رسول الله (صلی الله علیه وسلم)؟ قال عمر: هذا والله خير، فلم

(١) - حقائق و شبها، حول القرآن الكريم، د. محمد عمارة، ص ٣١ - ٤٣.

که‌ناوی هه‌ر چل و دوو (٤٢) یان هیناوه‌ و (٢٨) یان که‌ پسیپۆرو نووسه‌ری به‌رده‌وام بوون، کورته‌یه‌ک له‌ ژبانی نووسیون.

یزل عمر یراجعنی حتی شرح الله صدري لذلك، ورأيت في ذلك الذي رأى عمر، قال زيد: قال أبوبكر: إنك رجل شاب عاقل لا تتهمك، وقد كنت تكتب الوحي لرسول الله (صلى الله عليه وسلم)، فتتبع القرآن فاجمعه، فوالله لو كلفوني نقل جبل من الجبال، ما كان أثقل عليّ مما أمرني به من جمع القرآن، قلت: كيف تفعلون شيئاً لم يفعله رسول الله - (صلى الله عليه وسلم)؟ قال: هو والله خير، فلم يزل أبوبكر یراجعنی حتی شرح الله صدري، للذي شرح له صدر أبي بكر وعمر رضي الله عنهما، فتتبع القرآن أجمعه من العُسب واللخاف، وصدور الرجال، حتى وجدت آخر سورة التوبة مع أبي خزيمة الأنصاري لم أجدُها مع أحد غيره: (لقد جاءكم رسول من أنفسكم عزيز عليه ما عنتم حريص عليكم بالمؤمنين رؤف رحيم)، حتى خاتمة البراءة، (التوبة آية ١٢٨ - ١٢٩). فكانت الصحف عند أبي بكر حتى توفاه الله، ثم عند عمر حياته، ثم عند حفصة بنت عمر رضي الله عنهم^(١).

واته: زهیدی کوری ثابیت، - که دواتر عوتمان (خوا لیتی رازی بی)، له رۆژگاری خۆیدا ده‌یکا به به‌رپرسی ئه‌و لیژنه‌یه‌ی که هه‌موو سووره‌ته‌کانی قورئان له، دوو به‌رگدا کو ده‌که‌نه‌وه، - ده‌لی: ئه‌بویه کر (خوا لیتی رازی بی)، دواي کوشتاری یه‌مامه، (واته: له شه‌ری هه‌لگه‌راوه‌کاندا) له‌دواي ناردم، که چووم عومه‌ری کوری خه‌تاب له‌لای بوو، ئه‌بویه کر خوا لیتی رازی بی گوتی: عومه‌ر هاتوه‌ بۆلام، پییگوتووم: کوشتن له‌ رۆژی یه‌مامه‌دا زۆر بووه‌ له‌ قورئان خوینه‌کاندا، (قورئان خوینه‌کان سه‌ری ڕم بوون له‌ سوپای ئیسلامداو له‌پیشی پیشه‌وه‌ بوون)، بۆیه من پیم وایه‌ فه‌رمان بکه‌ی

(١) - (تخریج) ده‌کی له‌ کۆتایی ماناکردنه‌ که‌یدا هینراوه‌.

به کۆکردنه‌وه‌ی قورئان، (واته: له دوو تووی دوو به‌رگدا، نه‌گه‌ر نا قورئان هه‌ر هه‌بووه)، ئه‌بۆبه‌ کر ده‌لی: منیش به‌ عومه‌رم گوت: چۆن شتی‌ک ده‌که‌ی که پی‌غه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) نه‌یکردبی؟! عومه‌ریش گوتی: به‌خوا ئه‌وه شتی‌کی باشه، ئیدی عومه‌ر له‌و باره‌وه هه‌ر قسه‌ی له‌گه‌لدا کردم، تا‌کو خوا سینه‌می گوشادکرد، بۆ ئه‌و کاره‌و له‌و باره‌وه هاتمه‌ سه‌ر رای عومه‌ر، زه‌ید ده‌لی: ئه‌بۆبه‌ کر پی‌ی گوتم: تۆش پیاوی‌کی گه‌نجی عاقلی و، ئیمه‌ تۆ به‌ تۆمه‌ تبار دانانیین، کاتی خۆشی وه‌حییت له‌ رۆژگاری پی‌غه‌مبه‌ردا بۆ پی‌غه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) نووسیوه، بۆیه‌ شوین قورئان بکه‌وه و هه‌مووی کۆبکه‌وه، له‌ دوو تووی دوو به‌رگدا، ده‌لی: سویند به‌خوا ئه‌گه‌ر پێیانسپارد بامایه‌ چیا به‌ک له‌ چیاکان بگوازمه‌وه، هینده‌ له‌سه‌رم قورس نه‌بوو، له‌وه‌ی فه‌رمانیان پیکردم قورئان له‌ دوو تووی دوو به‌رگدا کۆبکه‌مه‌وه، گوتم: چۆن شتی‌ک ده‌که‌ن که پی‌غه‌مبه‌ری خوا (علیه الصلاة والسلام) نه‌یکردوه؟! ئه‌بۆبه‌ کر گوتی: به‌خوا ئه‌وه شتی‌کی باشه، ئیدی ئه‌بۆبه‌ کر هه‌ر وتوێژی له‌گه‌لدا کردم، تا‌کو خوا سینه‌می گوشاد کرد بۆ ئه‌وه‌ی سینه‌ی ئه‌بۆبه‌ کر و عومه‌ری بۆ گوشاد کردبوو، (هه‌مان قه‌ناعه‌تم په‌یدا بوو)، بۆیه‌ من به‌دوای قورئان که‌وتم کۆمه‌ کرده‌وه له‌وه‌ی که نووسرا بووه‌وه له‌سه‌ر ته‌خته‌ی دار خورما، هه‌روه‌ها له‌سه‌ر به‌ردی سپیی، (کاتی خۆی ئه‌و شتانه‌ی که نووسیویان، له‌سه‌ر ئه‌و شتانه‌یان نووسیون)، هه‌روه‌ها ئه‌وه‌ی که له‌ سینه‌ی پیاواندا هه‌بوو، هه‌تا کۆتایی سووره‌تی ته‌وبه‌م ته‌نیا له‌ لای ئه‌بی خوزه‌یمه‌ی ئه‌نسارپی بینی، (واته: به‌ له‌به‌ر کراوی ته‌نیا له‌ لای ئه‌وم بینی):

﴿لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ

يَا مُؤْمِنِينَ رُءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦٨﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ
تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿١٦٩﴾ ﴿التوبة﴾.

ئیدی کۆمکردهوه له په‌ره‌کان دا، له دوو تووی دوو به‌رگداو،
په‌ره‌کان له‌لای ئەبویه‌ کربوون تا‌کو خوا (سُب‌حانه‌ و‌تعالی) ئەوی
برده‌وه، (مراندی)، دوا‌یی له‌لای عومه‌ر بوون تا‌کو له‌ ژياندا بوو،
دوا‌یش له‌ لای هه‌فسه‌ی کچی عومه‌ر بوون، خوا لی‌یان رازی بی. (١)
که‌واته: له‌ رۆژگاری ئەبویه‌ کری سیدی‌دیدا (خوا لی‌ی رازی بی)،
زه‌یدی کوری ساییت ئە‌رک‌دار کراوه، که‌ قورئان هه‌مووی کۆ‌بکاته‌وه‌و
بیخاته‌ دوو تووی دوو به‌رگه‌وه‌.

شایانی با‌سه: زه‌یدی کوری کوری ساییت، به‌م شی‌ویه‌ نه‌خسه‌ی
دانا بۆ کۆ‌کردنه‌وه‌ی قورئان:

یه‌ که‌م: وه‌ک له‌ (معجم‌ القرآت‌ القرآنیة) دا (٢) هاتوه، [لا‌یقبل من‌ أحد
شی‌ئاً حتی‌ یشهد له‌ شاه‌دان]، هیچ شتی‌کی له‌ هیچ‌که‌س وه‌رنه‌ده‌گرت،
تا‌کو دوو شایه‌د شایه‌دی‌یان بۆ نه‌دا‌بایه، شایه‌دی‌ داد‌گه‌ر، که‌ ئەوانیش
ئە‌وه‌یان بیستوه‌و، ئە‌و سووره‌ته‌ یان ئە‌و چه‌ند ئایه‌ته‌یان له‌به‌رن.
ئە‌مه‌ (السیوطی) له‌ (ال‌اتقان) دا هینا‌ویه‌تی (٣).

واته: جگه‌ له‌وه‌ی که‌ زه‌ید بۆ خۆی هه‌موو قورئانی له‌به‌ر بووه‌و
ژماره‌یه‌کی زۆر له‌ هاوه‌لان له‌به‌ریان بووه‌ خوا لی‌یان رازی بی، به‌لام ئە‌گه‌ر

(١) - البخاري برقم: (٤٤٠٢ و ٤٧٠١ و ٤٧٠٣ و ٦٧٦٨ و ٦٠١٨٩)، والطاليسي برقم: (٣)، وأحمد
برقم: (٥٧)، أبو عبيد في الفضائل ص ٢٨١، والترمذي برقم: (٣١٠٣) والنسائي في الكبرى برقم: (٧١٩٥)
وأبو يعلى في مسنده برقم: (٦٣ و ٦٤ و ٦٥ و ٩١) والبخاري برقم: (٣١) وأبو بكر المروزي في مسند أبي
بكر برقم: (٤٥) والطبراني في الكبير ج ٥، ص (١٨٠ - ١٨٥) وابن حبان برقم: (٤٥٠٦) والبيهقي في
الكبرى ج ٢، (٤١).

(٢) - ج ١ ص ١٠، ١١.

(٣) - ج ١ ص ٥٨.

ویستبای، ئایه‌تیک یان چه‌ند ئایه‌تیک له‌که‌سیک وەر بگری، دهبوایه، دوو که‌س شایه‌دیان دابایه، که ئیمه‌ش ئه‌و ئایه‌ته یان ئه‌و ئه‌ندازه‌یه‌مان له‌به‌ره.

دووه‌م: زه‌ید (خوا لئی رازی بی)، وێرای له‌به‌ر بوون و پارێزانی ئه‌و قورئانه له‌سینه‌ی پیاواندا، دهبوایه به‌ نووسراویش هه‌بیت، واته: ته‌نیا ئیکتیفای به‌وه نه‌کرده که کۆمه‌له‌ خه‌ڵکیک ئه‌و چه‌ند ئایه‌ته، یان ئه‌و سووڕه‌ته‌یان له‌به‌ره، به‌لکو دهبوایه به‌ نووسراویش هه‌بیت.

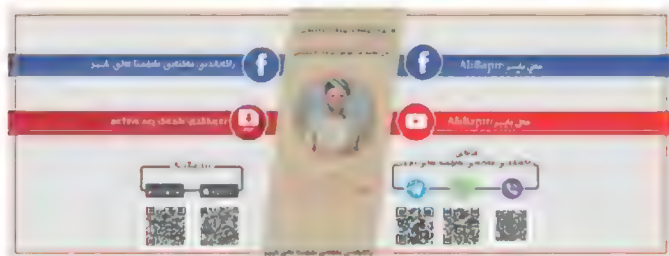
ئجنا (ابن حجر العسقلانی) و ده‌ک (السیوطی) لێی نه‌قل کرده ده‌لێ:

[المراد بالشاهدين: الحفظ والكتاب.]

مه‌به‌ست له‌ دوو شایه‌دان ئه‌وه‌بووه، که هه‌م له‌به‌رکراوی، هه‌م نووسراوی.

سێیه‌م: زه‌ید ته‌نیا به‌ نووسراوی ئیکتیفای نه‌ده‌کرد، به‌لکو دهبوایه له‌به‌ریشیی، هه‌ر ده‌ک ته‌نیا به‌ له‌به‌ر کراویش ئیکتیفای نه‌ده‌کرد، دهبوایه نووسراویشی.

بێگومان ئه‌مه‌ش بۆ زیاتر دووربینی کردن، له‌وه‌دا که خوا (سبحانه و تعالی) ئه‌م قورئانه موباره‌که‌ی چۆن دابه‌زاندوه، به‌و شیوه‌یه که‌وی بکاته‌وه.

قۆناغی سییه‌م: دیکۆمیتنتکردن و تۆمارکردنی قورئان و کۆکرانه‌وه‌ی له‌ پڕۆژگاری عوثماندا (خوا لێی رازی بێ):

ئه‌مه‌ دوا قۆناغی کۆکرانه‌وه‌ی قورئانه‌، که‌ دوا‌یی تی‌کرای
خه‌لک له‌سه‌ریه‌ک موس‌حه‌ف که‌ ئیستا له‌به‌ر ده‌ستی ئی‌مه‌دا هه‌یه‌،
کۆبوونه‌وه‌و یه‌ کده‌نگ بوون.

بۆ ئه‌میش، با ئه‌م ده‌قه‌ بێنین:

(عن أنس بن مالك رضي الله عنه، أن حذيفة بن اليمان قدم على
عثمان وكان يُغازي أهل الشام في فتح أرمينيا وأذربايجان مع أهل
العراق، فأفزع حذيفةً اختلافٌ في القراءة، فقال حذيفة لعثمان: يا أمير
المؤمنين! أدرك هذه الأمة قبل أن يختلفوا في الكتاب اختلاف اليهود
والنصارى، فأرسل عثمان إلى حفصة أن أرسلي إلينا بالصحف ننسخها
في المصاحف ثم نردّها إليك، فأرسل بها حفصة إلى عثمان، فأمر زيد بن
الثابت وعبدالله بن الزبير وسعيد بن العاص وعبدالرحمن بن الحارث
بن هشام، فنسخوها في المصاحف، وقال عثمان للرهط القرشيين الثلاثة:
إذا اختلفتم أنتم و زيد بن الثابت في شيء من القرآن، -وفي رواية
في عربية من عربية القرآن- فاكتبوه بلسان قريش، فإنما نزل بلسانهم،
ففعّلوا، حتى إذا نسخوا الصحف في المصاحف، ردّ عثمان الصحف إلى
حفصة، وأرسل إلى كل أفق بمصحف مما نسخوا، وأمر بما سواه من
القرآن في كل صحيفة أو مصحف، أن يُحرق^(١)).

واته: ئه‌نه‌سی کۆری مالیک خوا لێی رازی بێ، ده‌گێڕیتته‌وه‌، ده‌لێ:

(١) - البخاري برقم: ٣٣١٥ و ٤٦٩٩ و ٤٧٠٢.

حوزه‌یفه‌ی کوری یه‌مان (خوالییی رازی بی‌)ت، هاته لای عوسمان له حالیکدا که له‌گه‌ل خه‌لکی شامدا، ده‌چوو بۆ جه‌نگ بۆ ئازادکردنی ئیرمینیاو، له‌گه‌ل خه‌لکی عیراقدا ده‌چوو بۆ ئازادکردنی ئازهربایجان، را جیایی هاوه‌لان یان مسوڵمانان له‌ قورئان خویندندا، حوزه‌یفه‌ی ترساند، بۆیه حوزه‌یفه‌ به‌ عوسمانی گوت: فه‌رمانده‌ی پرواداران! فریای ئه‌و ئۆمه‌ته‌ بکه‌وه، به‌رله‌وه‌ی که له‌ باره‌ی کتیبه‌ که‌یانه‌وه‌ را جیاییان بی‌، وه‌ک را جیایی جووله‌ که‌وه‌ نه‌سپرانیه‌ کان.

عوسمان (خوالییی رازی بی‌)، ناردی بۆلای خاتو حه‌فصه‌ که‌ ئه‌و لاپه‌رانه‌ی له‌لاتن (که‌ زه‌یدی کوری سابیت هه‌موو قورئانی تیدا کۆکردووه‌)، بۆمان بنیره، چه‌ند نوسخه‌یه‌ کیان له‌به‌ر ده‌گرینه‌وه‌ و دوا‌یی په‌ره‌ کانت بۆ ده‌نیرینه‌وه‌، خاتو حه‌فصه‌ش په‌ره‌ کانی بۆ عوسمان ناردن، ئه‌ویش فه‌رمانی کرد به‌ زه‌یدی کوری سابیت و (عبدالله) کوری زوبه‌یر و سه‌عیدی کوری عاص و (عبدالرحمن) کوری (حارث) کوری (هشام)، (واته‌: لیژنه‌یه‌کی چوارکه‌سیی پیکه‌یناو زه‌یدیشی کرد به‌ به‌رپرسیان).

عوسمان به‌ سی‌ که‌سه‌ قوره‌یشیه‌ که‌ی گوت: (زه‌یدی کوری سابیت له‌ پشتیوانانه‌و مه‌دینه‌یه‌، سییه‌ که‌ی دیکه‌: عبدالله بن الزبیر، سعید بن العاص، عبدالرحمن بن حارث بن هشام، هه‌ر سیکیان مه‌که‌یین و قوره‌یشیین، ئنجا عوسمان به‌ سی‌ قوره‌یشیه‌ کانی گوت: هه‌رکات ئیوه‌ هه‌ر سیکتان له‌ گه‌ل زه‌یددا که‌وته‌ را جیایی له‌ شتیک له‌ قورئاندا، (چۆن ده‌نووسری؟ چۆن ده‌گوتری؟) له‌ ریاویه‌تیکدا: له‌ عه‌ره‌بیی بوونی قورئاندا، به‌ زاری قوره‌یش بینووسن، چونکه‌ زیاتر به‌ له‌هجه‌ی قوره‌یش دابه‌زیوه‌، ئه‌وانیش وایانکرد، هه‌تا کاتیک که‌ په‌ره‌کانیان له‌ چه‌ند موسحه‌فیکدا نووسینه‌وه‌، عوسمان (خوالییی رازی بی‌)، په‌ره‌کانی بۆ خاتو حه‌فصه‌ گیرانه‌وه‌و، بۆ هه‌ر ئاسۆیه‌ک، له‌و موسحفانه‌ی که‌ نووسیوو یانه‌وه‌، موسحه‌فیکی بۆ ناردن و

فه‌رمانی کرد: هه‌موو ئه‌و قورئانه‌ی دیکه که کۆکرا بووه‌وه له‌چه‌ند په‌رێکدا، له‌ موسحه‌فێکدا، بسووترین، (بۆ ئه‌وه‌ی مسوڵمانان ته‌نیا ئه‌و موسحه‌فه‌یان له‌به‌ر ده‌ستدابی که ئیستا له‌به‌ر ده‌ستی ئیمه‌دایه‌).

ئجاکه ده‌گوتری: (موسحه‌فی عوثمان) واته‌: له‌ رۆژگاری ئه‌ودا کۆکراوه‌ته‌وه، ئه‌گه‌ر نا قورئان هه‌ر فه‌رمایشتی خواجه و، پیغه‌مبه‌ریش سه‌لات و سه‌لامی خوا‌ی له‌سه‌ر بی، هه‌ر به‌ فه‌رمانی خوا ئه‌م قورئانه‌ی به‌و شیویه‌ کۆکردۆته‌وه.

لیرده‌ا پێویست ده‌کات دوومه‌سه‌لان روون بکه‌ینه‌وه:

یه‌که‌م: بۆچی ئه‌بویه‌ کر، (خوا لێی رازی بی)، موسحه‌فه‌ که‌ی ته‌سلیمی عومه‌ر کردوه، به‌لام عومه‌ر، خوا لێی رازی بی، موسحه‌فه‌ که‌ی ته‌سلیمی عوثمان نه‌ کردوه، به‌لکه‌ له‌لای خاتو حه‌فصه‌ی کچی دایناوه؟ وه‌لامه‌ که‌ی هه‌ر ئه‌ویه‌: که‌ ئه‌بویه‌ کر خوا لێی رازی بی، پێشنیاری کردوه بۆ مسوڵمانان، که‌ له‌دوای خۆی، عومه‌ر جێنشین بی، ئه‌وانیش پێشنیاره‌ که‌ی ئه‌بویه‌ کریان وه‌رگرتوه، بۆیه‌ موسحه‌فه‌ که‌یشی ته‌سلیم کردوه. به‌ دنیایی خوا‌ی په‌روه‌ردگار به‌رچاو روونی کردوه و حالیی کردوه که‌ له‌دوای ئه‌و، پێشنیاره‌ که‌ی قبوڵ ده‌کری و، عومه‌ر ده‌بیته‌ جێنیشینی مسوڵمانان، به‌لام عومه‌ر خوا لێی رازی بی، دنیانه‌بووه‌ که‌ له‌ دوای خۆی کێ ده‌بیته‌ جێنشین: ئایا عوثمان ده‌بی، یان عه‌لی ده‌بی، یان کێ ده‌بی؟ بۆیه‌ موسحه‌فه‌ که‌ هه‌ر له‌لای خاتو حه‌فصه‌ی کچی ماوه‌ته‌وه.

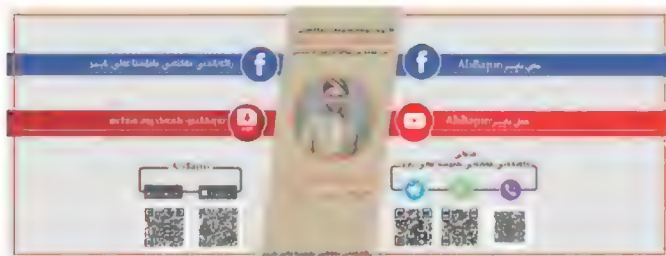
دووه‌م: په‌رسیاریکی دیکه ده‌کری: بۆچی ئه‌بویه‌ کرو عومه‌ر خوا لێیان رازی بی هه‌مان شت که‌ عوثمان کردی، بۆچی ئه‌وان له‌ رۆژگاری خۆیاندا نه‌یانکرد، تاکو له‌سه‌ر ده‌می ئه‌وانه‌وه، خه‌لک له‌سه‌ر یه‌ک موسحه‌ف کۆبن؟ وه‌لامه‌ که‌ی ئه‌ویه‌: که‌ له‌سه‌ر ده‌می ئه‌بویه‌ کرو عومه‌ردا خوا لێیان

رازی بى، ھاوەلان ھەر لە مەككەو لە مەدینە بوون و بەشارەكاندا بۆلۆ
نەبووبوون، بۆیە ھەموویشیان ھەر بەوشیوانە كە پیغەمبەرى خوا (علیە
الصلاة والسلام) فیری کردبوون، قورئانیان دەخویند، بەلام دوایی لەسەردەمی
عوسماندا خوا لئی رازی بى، كە عوسمان سیاسەتەكەى زیاتر بەلای
چاوپۆشیی و نەرمیییدا بوو و، ھەندیک لەوانەى ناحەزى بوون، دوایی
ئەو خالەیان لە عوسمان خوا لئی رازی بى، قۆستۆتەووە بەھرەى خراپیان
لى وەرگرتو، عوسمان مۆلەتى داوہ ھاوەلان بەشارەكاندا بۆلۆبن.

بۆیە ھەركامێك لە ھاوەلان بە تايەت ئەوانەیان، كە زیاتر
ناویان بەدەرەوہ بوو، كەسایەتییان بەھێزتر بوو، خەلكیان لى ئالۆو،
ئەوانەیان كە زیاتر شارەزای قورئان بوون، قورئانیان فیری خەلك
کردو، ئنجا بۆیە حوزەیفەى كورى یەمان كە بینویەتى را جیایی ھەیە
لە چۆنیەتیی خویندنى قورئان دا، چووہ بە عوسمانى گوتوہ (خوا لئی
رازی بى) و بۆوى پیشنیاری کردو، سەرەنجام عوسمانیش پیشنیارەكەى
حوزەیفەى كورى یەمانى جى بەجى کردو.

واتە: لەسەردەمی عوسماندا خوا لئی رازی بى، پالئەرو ھاندەر
ھەبووہ بۆ ئەوہى دەست بجوولینن، لەوہدا كە ئەو موسحەفەى كاتى
خۆى زەیدى كورى سابیت كۆیکردۆتەو، لە دوو توپی دوو بەرگدا،
عوسمان خوا لئی رازی بى لیژنەى كى چوار قۆلیی دروستکردو، تاكو
زیاتر وردبەوہ لە پیتووسى قورئانداو، داكۆکیشى کردو لەوہدا، كە
ئەگەر كەوتنە را جیایی، با زیاتر بە زارى قورەیش بنووسى، وشەىەك
كە بەچەند جۆریك بگوترى، كامەیان زیاتر قورەیش بەكارى ھیناو،
با بەو شیوہىە بنووسى، چونكە قورئان زیاتر بەزار (لھجە)ى قورەیش
دابەزیوہ.

ئىمە لىرەدا دىيىنە كۆتايى ئەم تەودرى ھەشتەم و، خوا پىشتىوانىي
لە تەودرى نۆيەمدا، جارىكى دىكە باسى ئەم بابەتە دەكەينەمۇ، بەلام لە
تەودرى نۆيەم دا، ھەلۆيىستى ھاۋەلان لە كۆكردنەودى عوسماندا بۇ قورئان،
كە عوسمان لىژنەيە كى چوار قۆلىي پىك ھىناودو، ھەموو سوورەتە كانى
قورئانى خستوونە نىوان دوو بەرگەمۇ، كە پىشتىر بەم شىۋىدە نەبەمۇ،
تاي ھەلۆيىستى لەوبارەدە ھاۋەلان چى بوود؟ خوا پىشتىوانىي لە تەودرى
نۆيەمى داھاتوودا، قسە لەم بابەتەمۇ دەكەين.

تەۋەرى نۆيەم

هەلۆيىستى ھاۋەلان لە كۆكردنەۋەى قورپان،
لەلايەن عوتمانەۋە خوا لىي پازىيى

بەرپەزەن!

پیشتر باسی کۆکردنەوێ قورئانمان کرد، کە قورئان جاری
 یە کەم ھەر لە پۆژگاری پیغەمبەری خاتەمدا (صلی اللہ علیہ وسلم)
 کۆکراوەتەوێ، بۆ جاری دووھم لە پۆژگاری ئەبوبە کردا لە نیو دووتویی
 موسحەفییدا پەرەکان کۆکراونەوێ، دوای ئەوێ عومەر (خوا لێی رازی
 بێ) بۆی پیشنیارکرد، ئەویش زەیدی کۆری سابیتی پاسپارد، ئنجا
 قۆناغی سییەمی کۆکردنەوێ قورئان، لە پۆژگاری عوسماندا بوو،
 دوای ئەوێ حوزەیفە کۆری یەمان لە جەنگ و جیھاد گەرایەوێ و،
 مەترسیی ئەوێ خستە بەر دەمی عوسمان خوا لێی رازی بێ، کە
 بەرلەوێ مسوڵمانانیش وەک چۆن خاوەن کتیبە پیشووەکان کە لە
 کتیبەکانی خۆیاندا کەوتوونە را جیایی، لەبارە قورئانەوێ چۆنیەتی
 خۆندنەوێ، بکەونە را جیایی، وا باشە قورئان ھەمووی لە دوو
 تویی دوو بەرگدا، وەک موسحەفیک کۆبیت و، بەرپەزەن کە لەو
 کاتەدا، باوبووە پێی بنووسری.

ئنجا ئایا ھەلۆیستی ھاوێلان خوا لێیان رازی بێ لەو بارەوێ، چۆن بوو؟
 چونکە ھەندیک لەوانە بەناحەق دەیانەوێ تانە لە قورئان بدەن و،
 لە کۆکردنەوێ قورئان و پارێزراوی قورئان بدەن، باسی ھەندیک شت
 دەکەن کە لەو پۆژگارەدا بوون، کە ئیمە دوایی باسیان دەکەین، دەیانەوێ
 بیانکەنە بیانووی ئەوێ گواہ: لە قورئانیشدا را جیایی و کیشەو مشت
 و مەر لەنیوان ھاوێلاندا خوا لێیان رازی بێ، ھەبوو.

بەلام ئەوێ راست نیە، بەلێ پەنگە یەکیک لە ھاوێلان لەبارە
 سوورەتیکەوێ، کە وایزینی بێ وەک پارانەوێ، خوا بۆ پیغەمبەری

دابەزان‌دو، بە‌تایبەت (المعوذتين) سوورەتی (الفلق) و سوورەتی (الناس) کە ئێنوو مەسعوود رایە کی وای هەبوو، یان هاو‌ه‌لێک رستەیه کی بە‌جۆریک خۆیندبێ، کاتی خۆی پێغەمبەری خاتەم (صلی اللہ علیہ وسلم) وای فێر کردبێ، کە بو‌ی ئاسانە، بە پێی زار (لهجة) ی ئەو، یان ئەو لە مێشکیدا گۆرابێ، گرن‌گ ئەو‌یه دوایی هەموو هاو‌ه‌لان لەسەر ئەم مۆسحەفە یە کدەنگ بوون، کە ئیستا لە‌بەر دەستی ئیمەیه، کە هەموو جاری دە‌نووسری: (بالرسم العثماني) بە‌پێی رێنوس و ئیملا‌ی عوسمان (خوا لێی رازی بێ)، واتە: لە رۆژگاری ئەودا، ئە‌گەر نا ئەو رێنوو‌سە کە ی دانە‌ناو.

ئنجائەو‌ه‌ی شتیکی باو‌ه‌و ئاشکرایە، ئەو‌یه کە هاو‌ه‌لان خوا لێیان رازی بێ بە‌گشتیی ئەو کارە ی عوسمانیان نە ک هەر پە‌سە‌ند کردو، بە‌ل‌کو بە‌ پێو‌ستیشیان زانیو‌ه‌و، بە‌ بێ هە‌لا‌واردن هە‌موویان یە کدەنگ بوون لە‌سەر ئەو، لە‌و بارەو‌ه‌ دە‌توانین دوو گێ‌ر‌او‌ه‌ بێ‌نین:

١- (عن مصعب بن سعد بن أبي وقاص قال: أدركت أصحاب رسول الله (صلی اللہ علیہ وسلم) متوافرين، فما رأيت أحداً منهم عاب ما صنع عثمان رضي الله عنه في المصاحف) (١).

واتە: مۆسە‌عە‌بی کۆ‌ری سە‌ع‌دی کۆ‌ری ئە‌بی وە‌ه‌ق‌ق‌اس خوا لە خۆی و بابی رازی بێ، دە‌لێ: هاو‌ه‌لانی پێغەمبەری خوام (صلی اللہ علیہ وسلم) بە‌ زۆ‌ریی بێ‌نین، هێ‌چ‌کامی‌کیانم نە‌بینی پە‌خ‌نە‌ ب‌گ‌ری ئەو‌ه‌ی کە عوسمان کردوویە‌تی لە‌بارە ی مۆسحە‌فە‌ کە‌نە‌و.

کە وە‌ک پێ‌ش‌تر با‌س‌مان‌کرد ئەو پە‌رانە ی لە‌ لای دای‌کە‌مان خاتو حە‌ف‌صە بوون، خوا لێی رازی بێ، کە کچی عومە‌ری کۆ‌ری خە‌تاب

(١) - أثر صحيح أخرجه عمر بن شيبه في تاريخ المدينة، ج ٣ ص ١٠٠٤، إسناده صحيح.

و هاوسه‌ری پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) بووه، که دوا‌ی ئه‌وه له رۆژگاری ئه‌بویه کردا، ئه‌و په‌رانه کۆکرانه‌وه له‌لای ئه‌بویه کر بوون، دوا‌ی کۆچی دوا‌یی ئه‌ویش، چوونه لای عومه‌ر (خوا لئی رازی بی) و، دوا‌ی کۆچی دوا‌یی ئه‌ویش، چوونه لای خاتو حه‌فصه، چونکه جاری دیار نه‌بوو کئ ده‌بی به‌جینشین، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی عومه‌ر خوا لئی رازی بی شه‌ش که‌سی پیشنیار کردبوون، ئنجا دوا‌یی که عوسمان په‌ره‌کانی له حه‌فصه وه‌رگرتن و چهند نوسخه‌یه‌ک، هه‌ندی‌ک ده‌لین: چوار، هه‌ندی‌ک ده‌لین: شه‌ش، هه‌ندی‌ک ده‌لین: هه‌شت، له‌و لاپه‌رانه‌ی گرتنه‌وه، له دوو تو‌یی دوو به‌رگدا، واته: ئه‌و موصحه‌فه‌ی ئیستا و، ناردنی بۆ شاره‌ گه‌وره‌کانی ئیسلام، له رۆژگاری خۆیدا.

۲- هه‌روه‌ها له‌ه‌لی کوری ئه‌بی تالییش خوا لئی رازی بی گیردراوه‌ته‌وه، که ئه‌ویش ئه‌وه‌ی عوسمان کردوویه‌تی، په‌سه‌ندی کردوه‌و به‌کاریکی باشی زانیوه، وه‌ک له‌م ده‌قه‌دا ده‌بینرئ:

(روی أبو بکر بن أبي داود في المصاحف ص ۲۳، من طريق شعبة بن الحجاج عن علقمة بن مرثد عن من سمع سويد بن غفلة يقول: سمعت علياً رضي الله عنه يقول: رحم الله عثمان لو وُلِّيتُ لفعلتُ ما فعل في المصاحف) (۱).

به‌پیی ئه‌و زنجیره‌یه‌ی هاتوه‌ سوهدی کوری غه‌فه‌له‌ ده‌لئ: گویم له‌ه‌لی بوو خوا لئی رازی بی ده‌یگوت: خوا به‌زه‌یی به‌ عوسماندا بی، ئه‌گه‌ر منیش ئه‌و کاته سه‌ره‌رشتیی مسوڵمانانم بکردایه، ئه‌و چی کرد، منیش هه‌روام ده‌کرد له‌باره‌ی موصحه‌فه‌ کانه‌وه.

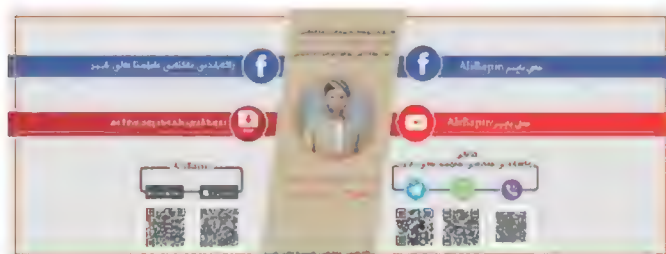
(۱)- ونحوه روی أبو عبيد في الفضائل ص ۲۸۴ و ۲۸۵ من طريق شعبة، قلت وإسناده منقطع لا علة له غير ذلك، وروي عن عمر بن شبة من تاريخ مدينة ج ۳ ص ۱۹۴ و ۱۹۵ وابن أبي داود ص ۲۲ و ۲۳ موصولاً ضمن حديث فيه طول بسند ضعيف فيه محمد بن أبان بن صالح قرشي وهو ضعيف الحديث.

ئەو بە نەسبەت ھاوێلانەوود خوا ئییان رازی بێ، بە نەسبەت ئەهلی ئیسلامەودش، واتە: جیلەکانی دیکە ھەموویان، بێگومان ئەو دی کە عوسمان کردوویەتی، بە خەسڵەتیکی بەرزو سیفەتیکی زۆر چاک و دەستکەوتیکی زۆر گەورەیان بۆ عوسمان لەقەڵەم داوود، بێگومان کە ھەر واشە، چونکە ئەو بە ئینەمی کە خوا داویەتی:

﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ الحجر: ٩.

واتە: ئیمە خوێمان دا بە زینەری زیکرین و، خوێشان پارێزەرینی، خوێمان دامان بە زاندوود، خوێشان پارێزەرینی.

بێگومان ویستی خوای پەروردگار، ئەمیان کردووی مرۆفەکاندا جێ بە جێ دەبێ، کەواتە: ئەو دی عوسمان کردوویەتی خوا ئی رازی بێ، ھەر ئەو دی کە خوا (سبحانە و تعالی) گەت و بە ئینی داوود.

شیکردنه وهیه که له باره‌ی هه‌لۆیسته که‌ی عبدالله‌ی کوری مه‌سعووده‌وه، خوا

لێی رازی بێ:

بێگومان عبدالله‌ی کوری مه‌سعوود پێگه‌یه‌کی دیاری هه‌یه، هه‌م له‌ خزمه‌ت پێغه‌مبه‌ری خوادا (صلی الله علیه وسلم) هه‌م له‌ نیو هاوه‌ل‌ندا، به‌تایه‌ت له‌ باره‌ی قورئانه‌وه و شاره‌زایی له‌ قورئاندا، به‌لام عبدالله‌ی کوری مه‌سعوود، سێ گله‌یی له‌ عوسمان، هه‌بوون: گله‌یی یه‌که‌م: ئه‌وه‌ بووه‌ که‌ عوسمان زه‌یدی کوری ساییتی کردوه به‌ سه‌ره‌پرشتیاری ئه‌و لیژنه‌ چوار قۆلییه‌ی، دایناوه‌ بۆ ئه‌وه‌ی قورئان له‌ دوو توویی دوو به‌رگدا کۆ بکه‌نه‌وه.

له‌و باره‌وه‌ چه‌ند شتیک له‌ عبدالله‌ خوا لێی رازی بێ گێردراونه‌وه، بۆ وێنه:

(على قراءة مَنْ تأمروني أقرأ! لقد قرأتُ على رسول الله (صلی الله علیه وسلم) بضعاً وسبعين سورة، وإن زيدا لصاحب ذؤابتين يلعب مع الصبيان. وفي رواية أبي وائل شقيق بن سلمة الأسدي، قال: لما أمر عثمان رضي الله عنه في المصاحف بما أمر به، قام عبدالله بن مسعود خطيباً قال: أتأمروني أن أقرأ على قراءة زيد بن ثابت، فوالذي نفسي بيده لقد أخذت من في رسول الله (صلی الله علیه وسلم) بضعاً وسبعين سورة، وزيد بن ثابت عند ذلك يلعب مع الغلمان، ثم استحيا مما قال، فقال: وما أنا بخيرهم ثم نزل، قال شقيق: فقعدتُ في الحلق التي فيها أصحاب رسول الله (صلی الله علیه وسلم) وغيرهم، فما سمعت أحداً ردَّ ما قال)^(١).

(١)- أخرج الرواية الأولى منه النسائي برقم: ٥٠٦٣ من طريق هبيرة بن يريم عن ابن مسعود قلت: وإسناده صحيح، وأخرج الرواية الثانية الطحاوي في شرح المشكل برقم: ٥٥٩٥، من طريق عبدالواحد

عبدالله ی کوری مه‌سه‌وود - (خوا لئی رازی بی) - گوتویه‌تی: ده‌تانه‌وی به پیی خویندنه‌وه‌ی کی بخوینمه‌وه؟ من هفتاو ئه‌وه‌نده سووره‌ته‌م به‌سه‌ر پیغه‌مبه‌ری خوا‌دا خویندوونه‌وه، که له‌و کاته‌دا زه‌یدی کوری سابیت خاوه‌نی دوو که‌زیان بوو، له‌گه‌ل مندا‌لان دا یاریی ده‌کرد، (مندا‌ل قژیان درێژ کردوه، یانی: گچکه‌ بووه).

ریوایه‌تییکی دیکه‌ له‌ ئه‌بی وائیلی شه‌قیق بنو سه‌له‌مه‌ ئه‌له‌سه‌دی هاتوه‌ ده‌لی: کاتی‌ک عوسمان (خوا لئی رازی بی) ت له‌باره‌ی موسحه‌فانه‌وه‌ ئه‌و فه‌رمانه‌ی کرد که کردی، عبدالله ی کوری مه‌سه‌وود له‌مزگه‌وت وتاری دا، گوتی: ده‌تانه‌وی به پیی خویندنه‌وه‌ی زه‌یدی کوری سابیت بخوینمه‌وه، سویند به‌وه‌ی گیانی منی به‌ده‌سته، من له‌ زاری پیغه‌مبه‌ری خوا‌وه (عليه الصلاة والسلام) هفتاو ئه‌وه‌نده سووره‌ته‌م وه‌رگرتوون.

له‌و کاته‌دا زه‌یدی کوری سابیت له‌گه‌ل مندا‌لان گه‌مه‌و یاریی ده‌کرد، دوا‌یی شه‌رمی کرد له‌وه‌ی گوتی و گوتی: منیش له‌وان چاک‌تر نیم، دوا‌یی دابه‌زی له‌و دوانگه‌یه‌ی، که وتاری له‌سه‌ر دا. شه‌قیق ده‌لی: منیش له‌ هه‌موو ئه‌و بازانه‌دا دانیشتم، که هاوه‌لانی پیغه‌مبه‌ری خوا‌ی (صلى الله عليه وسلم) تیدا بوون و غه‌یری ئه‌وانیش، گویم له‌ هه‌چک‌ه‌س نه‌بوو به‌ره‌رچی بداته‌وه. لی‌ره‌دا بی‌گومان عبدالله ی کوری مه‌سه‌وود که ئه‌ویش مرۆقه‌، خۆی به‌ شایسته‌تر زانیوه‌ بی‌ته‌ به‌رپرسی ئه‌و لی‌ژنه‌ چوار قۆلییه‌، به‌لام عوسمان (خوا لئی رازی بی)، بی‌گومان هه‌ر رای خۆیشی نه‌بووه، راوی‌ژی کردوه، به‌ هاوه‌لان، پاشان ته‌ماشاشی کردوه له‌

بن زیاد: حدثنا سليمان أعمش عن شقيق به، قلت: إسناده صحيح، وأصله في الصحيحين، رواه البخاري برقم: (٤٧١٤)، ومسلم برقم: (٢٤٦٢) من طريقين آخرين عن الأعمش ونحوه.

رۆژگاری خۆیدا ئەبۆبە کریش (خوایێی رازی بێ)، داوای لە زەیدی کۆری سابیت کردووە کە قورئان لە پەرەکاندا کۆبکاتەو، کە دواویی لەلای ئەو بوون و، دواویی لەلای عومەر بوون و، دواویی لەلای خاتو حەفصە کچی عومەر خوایێی رازی بێ بوون.

ئەبواللە ی کۆری مەسعود خوایێی رازی بێت کە گوتووێت: بە خۆیندەوێ کێ بخوینم! هەلبەتە خۆیندەوێ کە، هێ زەید نەبوو، زەید کۆیکردۆتەو، کارەکی تەنیا ئەو بوو سەرپەرشتیی ئەو لیژنەیی کردووە بە تەنیاش نەبوو، بەلکو لیژنەیی کێ چوار قۆڵیی بوون، بەلام بەهەر حال ئەو قسەکی وا کردو، خوا لە هەموویان رازی بێ.

زانایان دەڵێن: دوو هۆکار بوون بۆ ئەوە کە عبداللە ی کۆری مەسعود پێی ناخۆش بێ، کە ئەو نە کراوەتە بەرپرسی ئەو لیژنەیی: یە کەم: ئەو بوو کە خۆی زانیویەتی چەند شارەزایە لە قورئان، کە پێغەمبەری خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) شایەدیی بۆ داو، بە لەو بارەو ئەم دەقە بێنین:

(عن علقمة بن قيس النخعي قال: جاء رجل إلى عمر رضي الله عنه وهو بعرفات، فقال: جئتكَ من الكوفة وتركْتُ بها رجلاً يُملي المصاحف عن ظهر قلبه، قال فَغَضِبَ عمر وانتَفَخَ حتى كاد يملأ ما بين شعْبتي الرَّحْل، وقال: ويحك من هو؟ قال عبداللہ بن مسعود، قال فواللہ ما زال يَطْفأ ويذهب عنه الغضب، حتى عاد إلى حاله التي كان عليها، ثم قال: واللہ ما أعلم من الناس هو أحق بذلك منه، وسأخبركم عن ذلك، كان رسول اللہ (صلی اللہ علیہ وسلم)، یسمر عند أبي بكر اللیلة فی الأمر من أمور المسلمین، و أنه سمر عنده ذات لیلة وأنا معه، فلما دخل المسجد، إذا رجل قائم یصلِّي فقام رسول اللہ (صلی

الله عليه وسلم) يستمع قراءته، فما كدنا نعرف الرجل، قال رسول الله (صلى الله عليه وسلم): مَنْ سَرَّه أَنْ يقرأ القرآن رَطْباً كما أنزل، فليقرأه على قراءة ابن أم عبد^(١).

عه‌لقه‌مه‌ی کوری قه‌یسی نه‌خه‌عی ده‌ئی: پیاوک هاته‌ لای عومه‌ر (خوا لئی رازی بی) که له‌ عه‌ره‌فات بوو، (له‌ هه‌ج بوو) گوتی: له‌ کووفه‌وه‌ هاتووم، پیاویکم بینی له‌ کووفه‌ موصحه‌فی له‌به‌ر ده‌خوینده‌وه‌ بۆ خه‌لک، عومه‌ر خوا لئی رازی بی تووره‌ بوو، ئاوسا تا کو خه‌ریک بوو سه‌ر و‌لاخه‌ که‌ پرېکات، (واته‌: زۆر په‌ست بوو)، دوايي گوتی: بی قه‌زابی ئەو کابرایه‌ کییه‌ که‌ قورئان ئاوا له‌به‌ر ده‌خوینته‌وه‌؟ گوتی: عبدالله ی کوری مه‌سعووده‌، ده‌ئی: به‌ خوا تووره‌یه‌ که‌ی نه‌ما، تووره‌یه‌ که‌ی نه‌ما، تا کو هاته‌وه‌ حاله‌تی ئاسایی پیشیی، دوايي گوتی: به‌خوا هیچ که‌س ناناسم، له‌ خه‌لکی به‌وه‌ که‌ قورئان له‌به‌ر بخوینته‌وه‌، شایسته‌تر بی له‌ عبدالله ی کوری مه‌سعوود، له‌و باره‌وه‌ هه‌والتان پی ده‌ده‌م، ئنجا شتیکی گیرایه‌وه‌ گوتی: پیغه‌مه‌ری خوا (عليه الصلاة والسلام) جاری وابوو شه‌و له‌لای ئەبویه‌ کر ده‌مایه‌وه‌، راو‌یژیان ده‌کرد له‌باره‌ی کاروباری مسو‌لمانان، شه‌ویک له‌لای مایه‌وه‌، منیش له‌گه‌لی دا بووم، کاتیکی چوو‌ه‌ مزگه‌وت پیاویکی به‌پیوه‌ بینی، نو‌یژی ده‌کرد، پیغه‌مه‌ری خوا علیه الصلاة والسلام گو‌یی بۆ قورئانخویندنه‌ که‌ی گرت، ئیمه‌ خه‌ریک بوو نه‌زانین کییه‌! هه‌تا پیغه‌مه‌ر (صلى الله عليه وسلم)

(١) - أحمد برقم: (١٧٥)، والنسائي في الكبرى برقم: (٨٢٥٧)، وابن خزيمة في صحيحه برقم: (١١٥٦)، ويعقوب بن سفيان في المعرفة ج ٢، ص ٥٣٠ و ٥٣٩، والطحاوي في المشكل برقم: (٥٥٩٢) - (٥٥٩٣)، والطبراني في الكبير برقم: (٢١٩٣)، وأبو نعيم في الحلية برقم: (٣٣٧٦)، والبيهقي في الكبرى، وإسناده صحيح.

فه‌رمووی: هه‌رکه‌سیک هه‌زده‌کا قورئان بخوینێ به‌ ته‌رو تازه‌یی وه‌ک
چۆن دابه‌زیوه‌، با به‌پیی خویندنه‌وه‌ی (ابن أم عبد) (ئه‌وه‌ش نازناویکی
عبدالله ی کوری مه‌سعوود بووه‌) بیخوینێ.

دووهم: خائیکی دیکه‌ که عبدالله ی کوری مه‌سعوود له‌ خویدا
بینوه‌، ئه‌وه‌یه‌ که پێداچوونه‌وه‌ی قورئانی کۆتایی، عبدالله ی کوری
مه‌سعوود ئاماده‌ی بووه‌، له‌و باره‌وه‌ش ئه‌م ده‌قه‌ دین:

(عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: أي القراءتين تعدون أول؟ قالوا:
قراءة عبدالله، قال: لا بل هي الآخرة، وفي رواية: قراءتنا القراءة الأولى،
وقراءة عبدالله القراءة الأخيرة، كان يعرض القرآن على رسول الله (صلى
الله عليه وسلم) في كل عام مرة، فلما كان العام الذي قبض فيه، عُرِضَ
عليه مرتين فشهد عبدالله، فعلم ما نسخ منه وما بُدِّل^(۱)).

عبدالله ی کوری عه‌بباس خوا له‌ خوێ و بابی رازی بی گوتووێه‌تی:
کام له‌ دوو خویندنه‌وه‌کان پێتان وایه‌ یه‌که‌مه‌؟ گوتیان: خویندنه‌وه‌ی
عبدالله، گوتی: نا، به‌لکو هی ئه‌و خویندنه‌وه‌ی کۆتاییه‌، له‌ ریاویه‌تیکدا
هاتوه‌: خویندنه‌وه‌ی ئیمه‌ خویندنه‌وه‌ی یه‌که‌مه‌ و خویندنه‌وه‌ی عبدالله ی
کوری مه‌سعوود خویندنه‌وه‌ی کۆتاییه‌، قورئان له‌ گه‌ل پێغه‌مبه‌ری خوادا
(عليه الصلاة والسلام) هه‌موو سالی جارێک ده‌ور کراوه‌ته‌وه‌، ئه‌و ساله‌ی
که‌ تییید کۆچی دوا یی کرد، دوو جارێک ده‌ور کرایه‌وه‌ (له‌ لایه‌ن جیبریه‌وه‌
به‌ پێغه‌مبه‌ر (صلى الله عليه وسلم)) و عبدالله ی کوری مه‌سعوودیش
ئاماده‌بوو، زانی چی لی لایه‌وه‌و چی لی گۆردراوه‌.

(۱) - حدیث صحیح رواد أحمد برقم ۳۴۲۲، وابن أبي شيبة ۳۰۲۷۹، وابن سعد في الطبقات ج ۲ ص ۳۴۲، والبخاري في خلق أفعال العباد برقم ۳۸۲، والنسائي في الكبرى برقم ۷۱۹۴ و ۸۲۵۸، وأبو يعلى برقم ۲۵۶۲، والطحاوي في شرح المعاني ج ۱ ص ۵۶، وشرح المشكل ۲۸۶ و ۵۵۹۰، وابن عساكر في تاريخه ۳۳۱۴۰. والرواية الأولى لأبي يعلى، قلت: وإسناده صحيح، وأخرجه أحمد برقم: ۲۹۹۹ و ۲۴۹۴. والطحاوي في المشكل برقم ۲۸۷. قلت: وهذه متبعة صالحة.

هه‌لبه‌ته‌ ته‌وه‌ بۆچونی عبدالله ی کوری عه‌بباسه‌ خوا له‌ خۆی و بابی رازی بئ.

ئه‌مه‌ گله‌یی یه‌ که‌می عبدالله ی کوری مه‌سعوود له‌ عوسمان، که‌ نه‌یکردوه‌ به‌ به‌رپرسی ته‌و لیژنه‌یه‌، هه‌لبه‌ته‌ دوایی باس ده‌که‌ین، بۆچی زه‌یدی کوری سابیت کراوه‌ به‌ به‌رپرسی ته‌و لیژنه‌یه‌.

گله‌یی دووهم: ره‌خنه‌ی دووهمی عبدالله ی کوری مه‌سعوود له‌ عوسمان (خوا لئی رازی بئ)، ته‌وه‌ بووه‌ که‌ پیی ناخۆش بووه‌ (المعوذتین) سووره‌تی (الفلق) و سووره‌تی (الناس) به‌ دوو سووره‌تی قورئان دابنرین.

(عن عبدالرحمن بن یزید قال: رأیت عبدالله یحکُ المعوذتین ویقول: لِمَ تزیدون ما لیس فیہ؟ وفی روایة: قال: لا تخلط فیہ مالیس منه. وفی روایة عنه: أنه کان یحکُ المعوذتین من المصحف یقول: لیستا من کتاب الله)^(١).

(عبدالرحمن) ی کوری یه‌زید ده‌لئ: عبدالله ی کوری مه‌سعوودم ده‌بینی (معوذتین) ی ده‌کراندن له‌ موصحف و ده‌یسرینه‌وه‌، ده‌یگوت: بۆچی شتیک له‌ قورئان زیاد ده‌که‌ن که‌ به‌شیک نیه‌ لئی؟ له‌ ریوایه‌تیک دیکه‌دا هاتوه‌، ده‌یگوت: شتیک له‌ گه‌ل قورئان تیکه‌ل مه‌که‌ن، که‌ به‌شیک نیه‌ لئی، له‌ ریوایه‌تیک دیکه‌دا هاتوه‌: (معوذتین) ی له‌ موصحف کراندوون و گوتووێه‌تی: ئه‌م دوانه‌ له‌ کتیبی خوا نین.

(١)- أثر صحيح برواياته الثلاث، أخرجه الطبراني في الكبير ج ٩ ص ٢٦٨، بالرواية الأولى، وابن أبي شيبه رقم ٣٠١٩٦، والطبراني كذلك بالرواية الثانية، وعبدالله بن أحمد في زوائد المسند ص ١٢٩ و ١٣٠، والطبراني بالرواية الثالثة، قلت: أسانيدهم صحاح. وأخرجه عمر بن أبي شيبه في تاريخ المدينة ج ٣ ص ١٠١٠ و ١٠١١ من طريق عبدالرحمن بن يزيد، قال: رأيت ابن مسعود رضي الله عنه يحك المعوذتين من المصحف يقول: لا يحل قراءة ما ليس منه، قلت: وإسناده صحيح.

هه‌به‌ته عبدالله ی کوری مه‌سعوود نکوولی له‌وه نه‌کردوه که (معوذتین) له‌لایه‌ن خوای په‌روه‌دگار وه‌ه بو‌پیغه‌مبه‌ر دابه‌زیون، به‌لام وه‌ک له‌ریوایه‌تی دیکه‌دا هاته‌وه، پی‌ی وابووه: ئه‌وانه‌ دوو دوعا بوون بو‌به‌تال‌کردنه‌وه‌ی ئه‌و جادووه‌ی ئی‌یکراوه، یان دوو دوعا بوون بو‌پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم)، به‌لام دوو سووره‌ت نین، ئه‌و ره‌خنه‌یه‌شی هه‌بووه، به‌لام بی‌گومان عبدالله ی کوری مه‌سعوود (خوا لی‌ی رازی بی) له‌وه‌دا نه‌پی‌یکاوه، چونکه‌ دوا‌یی ئیمه‌ له‌و باره‌وه‌ باس ده‌که‌ین، که‌یه‌ که‌ده‌نگی هاوه‌لان له‌سه‌ر ئه‌وه‌یه‌ که‌ ئه‌و دوو سووره‌ته‌ موباره‌که‌: سووره‌تی (فه‌له‌ق) و سووره‌تی (ناس)، دوو سووره‌تن له‌ ئه‌و (۱۱۴) سووره‌ته‌ی خوا بو‌پیغه‌مبه‌ری کو‌تایی (علیه الصلاة والسلام) دایه‌زاندوون.

گله‌یی سی‌یه‌م: ره‌خنه‌ی سی‌یه‌می عبدالله ی کوری مه‌سعوود له‌ عوسمان خوا لی‌یان رازی بی، ئه‌وه‌ بووه‌ که‌ نکوولی کردوه‌ له‌وه‌ که‌ عوسمان فه‌رمانی کردوه‌، هه‌موو کو‌کردنه‌وه‌کانی دیکه‌ی قورئان، غه‌یری ئه‌وه‌ی به‌ سه‌ره‌پرشتیی ئه‌و لی‌ژنه‌ چوار قو‌لییه‌ی که‌ دایناوه‌، که‌ زه‌یدی کوری سابیت به‌رپرسی لی‌ژنه‌ که‌ بووه‌، هه‌موو ئه‌وانی دیکه‌ بسووتیندرین.

له‌و باره‌وه‌ چهند شتی‌ک گێ‌پردراونه‌وه‌ به‌ سه‌نه‌دی‌کی راست، دوانیان به‌نمونه‌ دینین:

یه‌که‌م: (عن جُبَيْر بن مالك الهمداني قال: أمر بالمصاحف أن تُغَيَّرَ، قال: قال ابن مسعود: من استطاع منكم أن يَغْلَّ صُحُفَهُ فَلْيَغْلَهُ، فإنه من غلَّ شيئاً جاء به يوم القيامة، قال: ثم قال: قرأت من فم رسول الله (صلی الله علیه وسلم) سبعين سورة، أفأترك ما أخذت

من في رسول الله (صلى الله عليه وسلم)؟^(١).

خوبەیر کورێ مالیکێ هەمدانی دەلی: کاتیکی فەرمان کرا موصحفەفەکان، بگۆردرین، (واتە: ئەوانە ی قورئانیان بۆ خۆیان نووسیویوە، بگۆردرین و هەموویان لەسەر ئەو موصحفەفە کۆبنەو، کە لیژنە ی چوار قۆلیی دایناوە،) عبدالله ی کورێ مەسعوود گوتی: هەرکامێکتان دەتوانی موصحفەفە کە ی خۆی لەملی خۆی قایمکات، با وای بکات، چونکە هەرکەسیک شتیکی لەملا بێ، پۆژی قیامەت لە گەڵ خۆی دا دەیهێنێ، دوایی گوتی: من حەفتا سوورەتم لەزاری پیغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) خویندوونەو، ئایا ئەوە ی لە دەمی پیغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) وەرمرگرتو، وازی لێ بێنم؟!

کە بە بۆچوونی من ئەوەش زێدە پۆییە ک بوو لە لایەن عبدالله ی کورێ مەسعوودەو، چونکە کەس نە یگوتو: ئەو حەفتا سوورەتە واز لێبێنە، بە لکو گوتراو: ئەو حەفتا سوورەتەو جگە لەوەش، هەر سەدو چوارە سوورەتە کە، کە بە سەر پەرشتیی لیژنە یە کێ چوار قۆلی و زۆبە ی هاوێلان خوا لییان رازی بێ کۆکراو تەو، بۆ ئەوە ی هەموویان لە سەری یە ک دەنگبن، چونکە هەندیک لە هاوێلان بوون کە چەند وشە یە کێ زیادیان لە بارە ی ئایە تیکەو نووسیون، وە ک تەفسیر و لیکدانەو ی خۆیان، یان شتیکیان کە لە پیغەمبەر بیستو لە بارە ی ئایە تیکەو، ئەویشیان نووسیو، کە ئەوەش دە کاتە جیاوازی لە خویندەو کاند، رەنگە هەندیکیان تەفسیر و لیکدانەو ی وشە یە ک، یان ئەوە ی کە لە پیغەمبەریان بیستو، دوایی لە گەڵ ئایە تەکان لییان تیکەڵ بووی، بە لām ئەو لیژنە چوار قۆلییە هەر سوورە تیک هەموویان هیناو و، زیاده کانیان لا بردوون.

(١) - حدیث صالح الإسناد، أخرجه أحمد برقم: ٣١٢٩ و عمر بن شبة في تاريخ المدينة ج ٣ ص ١٠٠٦، والطبراني في الكبير ج ٩ ص ٧٠، وابن أبي داود ص ١٥، وابن عساكر ٣٣ و ١٣٩.

دووهم: هه‌ر له‌بارهی هه‌لۆیستی عبدالله ی کوری مه‌سعووده‌وه، که نکوولی کردوه له‌وه که عوسمان موسحه‌فه‌کانی سووتاندوون، با‌ئهم ده‌قه‌ش بینین:

(عن أبي ميسرة عمرو بن شرحبيل قال: أتى علي رجلٌ وأنا أصلي فقال: ثكلتك أمك، ألا أراك تصلي وقد أمر بكتاب الله أن يمزق كل ممزق، قال: فتجوزت في صلاتي، وكنت أحبس، فدخلت الدار ولم أحبس، فرقيت ولم أحبس، فإذا أنا بالأشعري، وحذيفة وابن مسعود يتقاولان، وحذيفة يقول لابن مسعود: ادفع إليهم هذا المصحف، قال: والله لا أدفعه إليهم، أقراني رسول الله (صلى الله عليه وسلم) بضعا وسبعين سورة ثم أدفعه إليهم؟ والله لا أدفعه إليهم)^(۱).

واته: ئه‌بو مه‌یسه‌ره‌ عه‌مری کوری شو‌ره‌حبیل ده‌لێ: پیاویک به‌سه‌رمدا هات که من نوێژم ده‌کرد، گوتی: دایکت سنگت بۆ بکوئی، ده‌بینم نوێژی ده‌که‌ی، که‌چی فه‌رمان‌کراوه‌ کتییی خوا بدرێندری، به‌هه‌موو شیوه‌یه‌ک بدرێندری! ده‌لێ: نوێژه‌که‌م کورت کرده‌وه‌و من له‌وانه‌ بووم که‌ رابگیریم، (واته: به‌کسه‌ر مۆلّه‌ت نه‌دریم بچمه‌ ژوور) به‌لام چوومه‌ ماله‌ که‌و رانه‌ گیرام، دوا‌یی سه‌رکه‌وتم، (دیاره‌ باله‌خانه‌ بووه‌)، دیسان رانه‌ گیرام، له‌وێ ئه‌شه‌هرییم بینێ (ناوی پیاویکه‌)، هه‌روه‌ها حوزه‌یفه‌ی کوری یه‌مان و ئیبنو مه‌سعوودم بینن پیکه‌وه‌ قسه‌یان ده‌کرد، حوزه‌یفه‌ به‌ عبدالله ی کوری مه‌سعوودی ده‌گوت: ئه‌و موصحه‌فه‌یان بده‌یه‌! ئه‌ویش ده‌یگوت: به‌خوا وێیان ناده‌م، پیغه‌مبه‌ری خوا (عليه الصلاة والسلام) هه‌فتا و ئه‌وه‌نده‌ سووره‌ته‌ی بۆ خوێندوومه‌وه‌، ئنجا وێیان بده‌م؟ به‌خوا وێیان ناده‌م.

(۱) - حدیث صحیح أخرجه أبو عبيد في فضائل القرآن ص ۲۸۵، والطبراني ج ۹ ص ۷۱، والحاكم برقم: ۲۱۹۶، قال الحاكم: صحيح الإسناد، قلت: وهو كما قال.

دیاره عبدالله ی کوری مه‌سه‌وود ئه‌و قورئانه‌ی که له‌ده‌می
په‌مه‌به‌ر ودری گرتوه، ده‌فتاو ئه‌و دنده‌ سوورده‌ بووه له‌ موصحه‌ فیکدا
نووسیویه‌تی، گوته‌ویه‌تی: وێیان ئاده‌م به‌سووتینری، که هه‌له‌به‌ته
ئه‌و سوورده‌تانه‌ی له‌وێشدا بوون، هه‌ر ئه‌وانه‌ بوون که لیژنه‌ چوار
قۆلییه‌ که کۆیان کردوونه‌وه.

ھۆکاری دانانی (زید بن ثابت) بە بەرپرسی لیژنە کە:

ئێستا با باسی ئەو بەکەین ھۆکاری ھەڵبژاردنی زەیدی کۆری
سابیت بۆ بەرپرسی ئەو لیژنە چوار قۆلییە، چی بوو؟!

دەتوانین چەند ھۆکاریک باس بەکەین:

یە کەم: زەیدی کۆری سابیت، کاتی خۆشی پیغەمبەر (صلی
اللہ علیہ وسلم) بە ئەمینداری زانیووە بۆ نووسینەوێ وەحیی و
لەسەردەمی پیغەمبەردا (علیہ الصلاة والسلام) کە لەژاندا بوو،
قورئانی کۆکردووەتەو، نووسیویەتەو، بەھەمان شیوە لە پۆژگاری
ئەبوبەکریشداو لە پۆژگاری عومەریشدا - خوا ئە ھەردووکیان پازی
بێ - کە یە کەم جار قورئان لە لاپەرەکاندا کۆکرایەو، دیسان زەیدی
کۆری سابیتیان ھەڵبژارد و عەبدوللای کۆری مەسعوودیش پەخنە
لێیان نەگرت، دیارە (زید) بەتواناتر بوو لەو بارەو، ئەوێش زیان بە
زەیدی کۆری سابیت ناگەیەنێ، کە عبداللە ی کۆری مەسعوود لەو
بەتەمەنتر بوو، لەپیشیەو مسوڵمان بووبێ و، ژمارەیەکی زیاتری
سوورەتی قورئانی لە زاری موبارەکی پیغەمبەر وەرگرتبن و بەدەستی
خۆی نووسیینیەو، ئەو فەزیلەتیک بوو بۆ عبداللە ی کۆری
مەسعوودو کەس نکوویی لێ نەکردو.

دوو: ھێچ کام لە ھاوێلانێ بەریزی پیغەمبەر (صلی اللہ علیہ
وسلم)، نە عوسمان و نەغەیری عوسمانیش نەیانویستو، لە پێگەو
پلە ی عبداللە ی کۆری مەسعوود لە ئیسلامەتی دا دابشکێن،
بەلکو چاکیی و پێگە ی بەرز ی عبداللە ی کۆری مەسعوود لەلای

هەموو لایەک سەلمێندراو بوو، بەلام بۆ ئەرکی کۆکردنەوهی قورئان
کەسیکی دیکەیان بە شایستەتر زانیو.

سییەم: بێگومان کە عبدالله ی کوری مەسعوود ئاگاداری پێدا
چوونەوهی کۆتایی قورئان بوو، ئەو فەزێلەتیکە بۆی، بەلام بە
تەنیا ئەو نایکاتە شایستەیی ئەو، کە بەو کارە هەلسی و، پیشی ئەو
ئەبوبە کە عومەر زەیدی پارسپاردو، دوایی عوسمانیش خوا لێی
رازی بێ هەر زەیدی پارسپاردو بۆ ئەو کارە.

چوارەم: زەید لە کۆکردنەوهی قورئاندا لەسەر دەمی عوسماندا خوا
لێی رازی بێ، پشتی بەو پەرانی بەستو کە لەرۆژگاری ئەبوبە کردا
(خوا لێی رازی بێ)، بە پیشنیاری عومەر کۆکراونەوه و پشتی بە
لەبەرکردنی خۆی نەبەستو، پشتی بە لەبەرکردنی غەیری خۆیشی
نەبەستو، بەلکو بە شیوەی سەرەکی و بنەرەتی پشتی بەو بەستو
کە لە رۆژگاری ئەبوبە کردا خوا لێی رازی بێ، کۆکراوەتەوه.

پنجەم: بۆ ئەوەش کە عبدالله ی کوری مەسعوود نکوویی کردو
لەوهی ئەو دوو سوورەتە: فەلەق و ناس (الفلق والناس)، بەشیکین لە
قورئان و گوتوویەتی: دوعا بوون، خوا بۆ پیغەمبەری خۆی (علیه
الصلاة والسلام) سڕو شکر دوون، وەک پیشتر باسەنکرد، لەو بارەوه ئەم
دەقەش هەر دینین:

(عن علقمة النخعي عن ابن مسعود أنه كان يحكُّ المعوذتين من
المصحف ويقول: إنما أمر النبي صلى الله عليه وسلم أن يتعوذ بهما،
وكان عبدالله لا يقرأ بهما)^(١).

عەلقەمە ی نەخەعی لە عەبدوللای کوری مەسعوود دەگێڕێتەوه

(١)- حديث حسن أخرجه البزار في مسنده برقم: ١٥٨٦، والطبراني في الكبير ج ٩ ص ٢٥٩، قلت:
وإسناده حسن، والقائل: عبدالله بن يوسف الجديع.

که دوو (مُعَوَّذَة) که‌ی له مو‌صحف ده کران‌دن، ده‌یگوت: ئە‌وه ته‌نیا پی‌غه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) فه‌رمانی پی‌کراوه په‌نایان پی به‌ خوا بگری، عبدالله ی کوری مه‌سعوود وه‌ ک قورئان نه‌یده‌ خوین‌دن، هه‌لبه‌ ته‌ ئە‌وه بو‌چوونی ئە‌وه بو‌وه!

پی‌گومان عبدالله ی کوری مه‌سعوود (خوا لئی رازی بی)، نه‌یزانیوه، که ئە‌وه دوو سووره‌ ته‌ش به‌ شی‌کن له‌ قورئان، به‌لام هاوه‌لانی دیکه (خوا لیان رازی بی)، هه‌موویان زانیوانه، که ئە‌وه دوو سووره‌ ته‌ش به‌ شی‌کن له‌ قورئان، ئنجا ئە‌وه‌ی ده‌زانی، به‌لگه‌یه له‌سه‌ر ئە‌وه‌ی نازانی.

له‌و باره‌شه‌وه، که ئە‌م دوو سووره‌ ته‌، دوو سووره‌ تی قورئان، نه‌ ک ته‌نیا دوو پارانه‌ وه‌بو‌بن و، پی‌غه‌مبه‌ری خوا (علیه الصلاة والسلام) په‌نایان پی به‌ خوا بگری و پیان بپاریته‌وه، ده‌توانین چه‌ند به‌لگه‌یه‌ ک بینینه‌وه. هه‌لبه‌ ته‌ ئە‌وه چه‌سپاوه له‌ پی‌غه‌مبه‌ره‌وه (علیه الصلاة والسلام) که ئە‌م دوو سووره‌ ته‌ قورئان و، له‌نوێژدا خوین‌دوونی، له‌و باره‌وه‌ش ئیمه‌ سی به‌لگان دینین:

به‌لگه‌ی یه‌ که‌م: سی‌ ریوایه‌ تی ئە‌م ده‌قه دینین:

۱- (عن عقبه بن عامر الجهني رضي الله عنه قال: قال رسول الله (صلی الله علیه وسلم): أنزل عليّ آياتٍ لم يرَ مثلهن، قل أعوذ برب الفلق إلى آخر السورة، وقل أعوذ برب الناس إلى آخر السورة)^(۱).

عوقبه‌ ی کوری عامیری جو‌هه‌ نیی ده‌لی: پی‌غه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) فه‌رمووی: چه‌ند ئایه‌ تی‌کم دابه‌زیونه‌ سه‌ر، وینه‌ یان نه‌ بینراوه، [قل أعوذ برب الفلق] تا کو‌تایی سووره‌ ته‌ که، و [قل أعوذ برب الناس] تا کو‌تایی سووره‌ ته‌ که.

(۱)- حدیث صحیح أخرجه أحمد ج ۴ ص ۱۴۴ و ۱۵۰ و ۱۵۱ و ۱۵۲ ومسلم برقم ۸۱۴ والترمذي برقم ۲۹۰۴ و ۳۳۶۴ والنسائي برقم ۹۵۴ و ۵۴۴۰ والدارمي برقم ۳۳۱۶ وقال الترمذي: حديث حسن صحيح.

٢- (عن عقبه بن عامر الجهني قال: إتبعْتُ رسولَ الله (صلى الله عليه وسلم) وهو راكب وضعت يدي على قدمه، قلت أقرءني يا رسول الله (صلى الله عليه وسلم) سورة هود وسورة يوسف، فقال: لن تقرأ شيئاً أبليغ عند الله من: قل أعوذ برب الفلق وقل أعوذ برب الناس^(١)).

عوقبه‌ی کوری عامری جو هه‌نی ده‌لی: شوین پیغه‌مبه‌ری خوا (عليه الصلاة والسلام) كه‌وتم، كه‌ سوار بوو، (سواری و لاخیک بوو) بوو، منیش ده‌ستم له‌سه‌ر پیی دانا، گوتم: ئە‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا! سووره‌تی هوودو سووره‌تی یوسفم به‌سه‌ردا بخوینه، ئە‌ویش فه‌رمووی: هیچ شتیك ناخوینی له‌ لای خوا، کاریگه‌رتربی له‌: [قل أعوذ برب الفلق و، قل أعوذ برب الناس].

٣- (عن عقبه بن عامر الجهني قال: كنت أقود برسول الله (صلى الله عليه وسلم) ناقتة فقال لي: يا عقبه! ألا أعلمك خير سورتين قرءتا؟ فعلمني قل أعوذ برب الفلق و قل أعوذ برب الناس، قال: فلم يرني سررتُ جداً، فلما نزل لصلاة الصبح، صليتُ بهما صلاة الصبح للناس، فلما فرغ رسول الله (صلى الله عليه وسلم) من صلاته، التفت إليّ فقال: يا عقبه! كيف رأيت^(٢)؟

عوقبه‌ی کوری عامری جو هه‌نی ده‌لی: له‌ سه‌فه‌ریکدا حوشره‌که‌ی پیغه‌مبه‌رم (صلى الله عليه وسلم) لی ده‌خوری، پیغه‌مبه‌ری خوا عليه الصلاة والسلام - فه‌رمووی: ئە‌ی عوقبه‌! باشتیرین دوو سووره‌تانت فی‌ربکه‌م

(١)- حدیث صحیح أخرجه أحمد ج ٤ ص ١٤٩ و ١٥٩. والنسائي برقم ٩٥٣ و ٥٤٣٩. وأخرجه أحمد ج ٤ ص ١٥٥. والدارمي برقم ٣٣١٤. قلت: وهذان إستاندان صحیحان.

(٢)- حدیث صحیح أخرجه أحمد ج ٤ ص ١٤٩ و ١٥٠ و ١٥٣. وأبو داود برقم ١٤٦٢ والنسائي ٥٤٣٦. وأخرجه أحمد ج ٤ ص ١٤٤ والنسائي ٥٤٣٧. والطحاوي في المشكل برقم ١٢٥. قلت وهذه أسانید صحیحة إلى أبي القاسم.

که خویندراونه‌وه، ئنجا سووره‌تی [قل أعوذ برب الفلق و، قل أعوذ برب الناس] ی فیرکردم، عوقبه ده‌لی: کاتی‌ک بینی زۆر پییان دلخۆش نه‌بووم، کاتی‌ک دابه‌زی بۆ نوێژی به‌یانیی، ئەو دوو سووره‌ته‌ی خویندن له نوێژی به‌یانیدا بۆ خه‌لک، (واته: له رکاتی یه‌که‌م دا دوا‌ی فاتحه [قل أعوذ برب الفلق] ی خویندوه و، له رکاتی دووهم دا دوا‌ی فاتحه [قل أعوذ برب الناس] ی خویندوه)، کاتی‌ک پیغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) له نوێژه‌که‌ی بووه‌وه، ئاو‌ری لیدامه‌وه‌و گوتی: ئە‌ی عوقبه! چۆنت بینی. (واته: ئە‌و دوو سووره‌ته‌ی فیری تۆم کردبوون له نوێژی به‌یانیدا خویندمن).

ئهمه به‌لگه‌ی یه‌که‌م، که ئە‌م دوو سووره‌ته، به‌شیک بوون له قورئان له رۆژگاری پیغه‌مبه‌ردا (صلی الله علیه وسلم).
به‌لگه‌ی دووهم: ئە‌م ده‌قه دینین:

(عن زَرِّ بن حبیش قال: قلت لأبي بن كعب: إن ابن مسعود كان لا يكتب المعوذتين في مصحفه، فقال: أشهد أن رسول الله (صلی الله علیه وسلم) أخبرني أن جبريل عليه السلام قال: قل أعوذ برب الفلق، فقلتها، فقال: قل أعوذ برب الناس، فقلتها، فنحن مع ما قال النبي (صلی الله علیه وسلم)^(۱).

زیر‌پری کوری حوبه‌یش ده‌لی: به‌ ئوبه‌ی کوری که‌عبم گوت: عبدالله ی کوری مه‌سه‌وود، دوو موه‌عه‌وویژه‌که‌ی له مو‌صحفه‌که‌ی دا نه‌ده‌نووسین! ئە‌ویش گوتی: شایه‌دی ده‌ده‌م که پیغه‌مبه‌ری خوا (علیه الصلاة والسلام) هه‌والی پیدام که جیبریل پیی فهرمووه: بلی: [قل

(۱) - حدیث صحیح أخرجه الشافعي في السنن برقم ۹۳. وأحمد ج ۵ ص ۱۳۰. والحميدي برقم ۳۷۴. والبخاري برقم ۴۶۹۲. ۴۶۹۳ والطحاوي في المشكل برقم ۱۱۹. والبيهقي في الكبرى ج ۲ ص ۳۹۴. وأخرجه عبدالرزاق برقم ۶۰۴۰. والشافعي كذلك برقم ۹۳. وابن أبي شيبة ۳۰۱۹۳. وآخرون غيرهم وقال: عبدالله بن يوسف الجديع: قلت وإسناده صحيح.

أعوذ برب الفلق]، فەرمووێه‌تی: منیش گوتم، دوایی پێی فەرموو: [قل أعوذ برب الناس] دوایی منیش گوتم، ئنجا ئوبە‌ی کوری کە‌عب دە‌لێ: ئیمە‌ش هە‌مان شت دە‌لێین، کە‌ پێ‌غه‌مبە‌ری خوا‌ علیه‌ الصلاة والسلام فەرمووێه‌تی.

هە‌لبە‌ته‌ ئوبە‌ی کوری کە‌عب یه‌ کێ‌که‌ له‌و چوار کە‌سانه‌ی کە‌ پێ‌غه‌مبە‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) فەرمانی کردوه‌ قورئانیان لێ‌ وه‌ربگیرێ، ئه‌ویش له‌ موصحفه‌ کە‌ی خۆیدا ئه‌و دوو سوورە‌ته‌ موباره‌ کە‌ی هێ‌ناون، به‌پێ‌ی ئە‌م ده‌قه‌:

(أبو عبيد) في (الفضائل) عن (محمد بن سيرين) قال:
(كتب أبي في مصحفه فاتحة الكتاب والمعوذتين، وأللهم إنا نستعينك وأللهم إياك نعبد، وتركهن ابن مسعود، وكتب عثمان بفاتحة الكتاب والمعوذتين.

قلت: وإسناده صحيح إلى ابن سيرين)^(١).
واته: له‌ موحه‌مه‌دی کوری سیرینه‌وه‌ (أبو عبيد) هێ‌ناوێه‌تی کە‌ ئوبە‌ی کوری کە‌عب له‌ موصحفه‌ کە‌ی خۆیدا [فاتحة الكتاب] و [معوذتين] ی‌ نو‌سیبوون، هه‌روه‌ها ئه‌و دوو دوعایه‌ش [أللهم إنا نستعينك و، أللهم إياك نعبد]، به‌لام ئیبنو مه‌سعوود وازی لێ‌ هێ‌نابوون، به‌لام عوسمان خوا لێ‌ی‌ رازی بێ، [فاتحة الكتاب و معوذتين] ی‌ وه‌ ک قورئان له‌ موصحفه‌ کە‌یدا نو‌وسین.

به‌لگه‌ی سییه‌م: عبدالله ی‌ کوری مه‌سعوود خوا لێ‌ی‌ رازی بێ، کۆمه‌لێ‌ک هاوه‌لێ‌ هه‌بوون له‌ گه‌وره‌ گه‌وره‌ کانی جیلی شوین کە‌وتوان و زانیاریه‌ کە‌یان بلاو کردۆته‌وه‌، به‌لام هێ‌چ کام له‌ هاوه‌له‌ کانی هە‌مان

(١) - وصحح الإسناد: د. عبدالله بن يوسف الجديع في (المقدمات الأساسية)، ص ٣١٨.

هەلۆیستی ئیبنو مەسعوودیەن نەبوو، بۆیە ئەو هەلۆیستە ی ئەو بە هەلە دادەنری و، بە ریزیپەر (شاژ) دادەنری و، راست ئەوەیە کە ئەو دوو سوورپەتەش وە ک هەموو سوورپەتەکانی دیکە، دوو سوورپەتی قورئانن، بەلام عبدالله ی کوری مەسعوود لەو بارەو بۆچوون و قەناعەتییکی هەلە ی هەبوو.

ئەجا سووتاندنی عوسمان خوا لێی رازی بێ بۆ هەموو ئەوانە ی کە قورئانیان لەلای خۆیان کۆکردۆتەو، ئەو کە ئیبنو مەسعوود ئامادە نەبوو موصحفە کە ی خۆیان تەسلیم بکات و، فەرمانیشی کردو بە خەلک کە موصحفە کانی خۆیان بشارنەو، کە کاتی خۆی بۆ خۆیان نووسیویاننەو، ئەوەندە قورئانە ی لەبەریان بوو نووسیویانەتەو، بێگومان ئەو، ئەو لیژنە چوار قۆلییە ی بەو شیوەیە داندراو، تیبینی لەسەریان هەبوو، بۆیە پێی وابوو موصحفە کە ی خۆی بەیلتەو، ئەگەر نا ئەو نەبوو بلی: قورئانی من قورئانیکی جیا! بەتەئکید ئەو حەفتا ئەوەندە سوورپەتە ی لەلای ئەویش هەبوون، لەو موصحفە ی عوسماندا خوا لێی رازی بێ کە بە لیژنە چوار قۆلییە کە ی کۆی کردۆتەو، لەو ی ئەوانیش دا هەر هەبوون.

واش پێ دەچی عبدالله ی کوری مەسعوود سەرەنجام گەرابیتەو بۆ رای کۆمەلی هاوێلان خوا لێیان رازی بێ، چونکە أبو وائل (شقیق بن سلمة) دەگێریتەو لە عبدالله ی کوری مەسعوودەو کە گوتویەتی: [إني قد سمعت القراء فوجدتهم متقاربين، فقرأوا كما علمتم وإياكم والإختلاف والتنتطع، فإنما هو كقول أحدكم هلمّ وتعال].^(١)

(١)- أثر صحيح أخرجه سعيد بن منصور في سنن برقم ٣٤، وأبو عبيد في الفضائل ص ٣٦١ وغريب الحديث ج ٣ ص ١٦٠ وابن أبي شيبة ج ٣ ص ١٠٠٧ وابن جرير ج ١ ص ٢٢ والبيهقي في السنن ج ٢ ص ٣٨٥ والشعب برقم ٢٢٦٨ والخطيب في تاريخه ج ٣ ص ١٢٦ قلت: وإسناده صحيح.

ئه‌بو وائیل (شقیق بن سلمة) له عبدالله ی کوری مه‌سعووده‌وه
 گێراویه‌ته‌وه گوتووێه‌تی: من گویم له قورئان خوێنه‌کان بووه،
 بینیم‌ن که ئێک نزیکن، که‌واته: چۆن فێرکراون، ئاوا قورئان
 بخوێنن و، خۆتان له سه‌ختگیری بپاریزن، چونکه هه‌ندی‌ک له
 جیاوازیه‌کان هه‌ر وه‌ک قسه‌ی یه‌کیکتانه که ده‌لێ: (هَلُمَّ) یان
 (تعال) هه‌ردووکیان به‌مانای وه‌رن.

شایانی باسه: ئه‌و په‌رانه‌ی که له‌لای دایکمان خاتو حه‌فصه
 بوون، که له‌سه‌رده‌می ئه‌بویه‌که‌دا کۆکرا‌بوونه‌وه، دوا‌یی چوونه
 لای خاتو حه‌فصه‌و، عوسمان لێی وه‌رگرتوون و موصحه‌فیان له‌به‌ر
 گرتوونه‌وه، دوا‌یی له‌سه‌رده‌می مه‌روانی کوری حه‌که‌مدا ده‌نی‌ری
 بۆ لای عبدالله ی کوری عومه‌ر خوا له‌خۆی و بابی رازی بێ،
 که ئه‌و په‌رانه‌ی بۆ بنێری، عبدالله ش بۆی ده‌نی‌ری، مه‌روانی‌ش
 فه‌رمان ده‌کات په‌ره‌کان بدێنێن، دوا‌یی مه‌روان ده‌لێ: بۆیه
 وامکرد، نه‌وه‌ک دوا‌یی خه‌لکی‌ک بکه‌وێته‌ دوو دلی و گومانه‌وه
 و، پێیان وابێ که جیا له‌وه‌ی له‌ موصحه‌فدا هه‌یه، له‌و په‌رانه‌دا
 هه‌یه! ^(١)

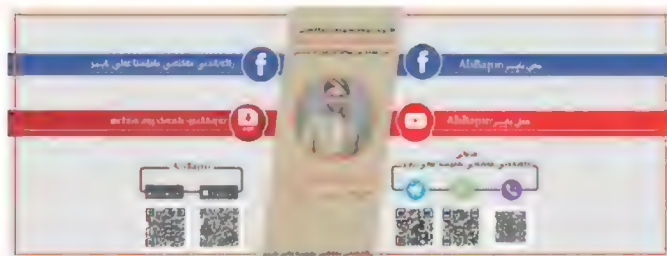
دیاره مه‌روانی کوری حه‌که‌م که وایکردوه، ئیجتیهادیکی
 کردوه تا‌کو دوا‌یی که‌س گومانیک و دوو دلییه‌کی بۆ دروست
 نه‌بێ، له‌باره‌ی ئه‌و موصحه‌فه‌وه، که ره‌نگه‌ شتی‌ک که له‌و
 په‌رانه‌دا بووبێ، له‌و موصحه‌فه‌دا نه‌بێ، که له‌ حه‌قیقه‌تیشدا ئه‌و
 موصحه‌فه‌ش له‌و په‌رانه‌دا بووه‌و، له‌و په‌رانه‌وه گه‌راوه‌ته‌وه له‌لایه‌ن

(١)- ئه‌مه‌ش شوێنه‌وارێکه له‌ رووی سه‌نده‌وه‌ راسته. أخرجه ابن أبي داود في المصاحف ص ٢٤ و ٢٥،
 وإسناده صحيح، وأبو عبيد في فضائل القرآن ص ١٥٦ و روی نحو ذلك عمر بن أبي شيبه في تاريخ
 المدينة ج ٣ ص ٣٠٤ بأسانيد صحيحة.

ئەسلىيىدە چوار قۇلىيەدە.

ئىمە لىرەدا دىيىنە كۆتايى ئەم تەوۋرى ئۆيەمە: ھەلۋىستى ھاودلان
خوالىيان رازى بى، لەبارەدى كۆكردىدەدى عوسمان خوالىيى رازى بى
بۆقورئان، لە رۆژگارى خۇيدا، لە نىوان دوو توپى موصحە فېكدا.

تەوھرى دەيەم
پېڭخستنى قورئان
(ترتيب القرآن)

به‌ریزان!

ئه‌م قورئانه‌ی ئیستا له‌به‌ر ده‌ستی ئیمه‌دایه، ئایاته‌کانی هه‌ر سووره‌تیک که به‌و شیوه‌یه‌ن و، سووره‌ته‌کانی که به‌و شیوه‌یه‌ی ده‌یینین ریژکراون، ئایا ئه‌وه چۆن بوو؟
له‌ هه‌شت برگه‌دا ئه‌م بابته‌ ده‌خه‌ینه روو و، وه‌لامی ئه‌و پرسیاره ده‌ده‌ینه‌وه:

برگه‌ی یه‌که‌م: ریزه‌ندی ئایه‌ته‌کان:

گومانی تیدا نه‌ که ریزه‌ندی ئایه‌ته‌کان له‌ هه‌ر کام له‌ سووره‌ته‌کاندا، شتیکی ته‌وقیفیه، واته: خوا - سبحانه‌و تعالی - فه‌رمانی به‌ پیغه‌مبه‌ری خاته‌م کردوه: فلان ئایه‌ته‌ له‌ فلان شوین دابنئ و، با ئه‌و کۆمه‌له‌ ئایه‌ته‌ به‌یه‌که‌وه‌بن و، ئه‌و ئایه‌ته‌ بخریته‌ نیوان ئه‌و دوو ئایه‌ته‌وه‌و...هتد.

ئه‌مه‌ یه‌ که‌ده‌نگی هه‌موو زانیانی له‌سه‌ره‌و، له‌و باره‌وه‌ ده‌توانین چه‌ند به‌لگه‌یه‌ که‌ به‌ییننه‌وه:

یه‌که‌م: (عن زید بن ثابت رضي الله عنه قال: فقدت آية من الأحزاب حين نسخنا المصحف، قد كنت أسمع رسول الله (صلى الله عليه وسلم) يقرأ بها، فالتمسناها فوجدناها مع خزيمة بن ثابت الأنصاري:

﴿مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ﴾ الأحزاب: (٣٣)
فألحقناها بسورتها من المصحف^(١).

زهیدی کوری ساییت (خوایی رازی بی) ت ده‌لی: ئایه‌تیکم له سووره‌تی ئه‌حزابدا لی دیار نه‌بوو، کاتییک که موسحه‌کانمان له‌به‌ر ده‌گرتنه‌وه، که من کاتی خوئی له پیغه‌مبه‌ری خوام ده‌بیست (علیه الصلاة والسلام) ده‌خویند، بوئی گه‌راین و له‌لای خوزه‌یمه‌ی کوری ساییتی ئه‌نصاریی بینمانه‌وه، ئه‌ویش ئه‌و ئایه‌ته‌یه:

﴿مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَّن قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَّن يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا﴾ الأحزاب: (١٢).

ئیدی ئیمه به سووره‌ته که یه‌وه په‌یوه‌ستمانکرد، به‌و شوینیه‌ی خو‌یه‌وه له مو‌صحه‌فدا.

دووهم: به‌لگه‌یه‌کی دیکه له‌و باره‌وه: (عن عبدالله بن عباس رضي الله عنهما قال: قلت لعثمان بن عفان: ما حملكم على أن عمدتم إلى الأنفال وهي من المثاني، وإلى براءة وهي من المثين، فقرنتم بينهما، ولم تكتبوا سطر بسم الله الرحمن الرحيم، ووضعتموها في السبع الطوال، ما حملكم على ذلك؟! قال عثمان: إن رسول الله (صلى الله عليه وسلم) كان مِمَّا يَأْتِي عَلَيْهِ زَمَانٌ يَنْزِلُ عَلَيْهِ مِنَ السُّورِ ذَوَاتُ عَدَدٍ، وَكَانَ إِذَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ شَيْءٌ يَدْعُوا بَعْضُ مَنْ يَكْتُبُ عِنْدَهُ، فَيَقُولُ: ضَعُوهَا فِي السُّورَةِ الَّتِي يَذْكُرُ فِيهَا كَذَا وَكَذَا، وَيَنْزِلُ عَلَيْهِ الْآيَاتُ، فَيَقُولُ: ضَعُوهَا هَذِهِ الْآيَاتُ فِي السُّورَةِ الَّتِي يَذْكُرُ فِيهَا كَذَا وَكَذَا، وَيَنْزِلُ عَلَيْهِ الْآيَةُ فَيَقُولُ: ضَعُوهَا هَذِهِ الْآيَةُ فِي السُّورَةِ الَّتِي يَذْكُرُ فِيهَا كَذَا وَكَذَا، وَكَانَتِ الْأَنْفَالُ مِنْ أَوَائِلِ مَا أُنْزِلَ بِالْمَدِينَةِ، وَالْبَرَاءَةُ مِنْ آخِرِ الْقُرْآنِ، فَكَانَتْ قِصَّتُهَا شَبِيهًا بِقِصَّتِهَا، فَقَبِضَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وسلم) وَلَمْ يُبَيِّنْ لَنَا أَنَّهَا مِنْهَا، وَظَنَنْتُ أَنَّهَا مِنْهَا، فَمَنْ ثُمَّ قَرَنْتُ بَيْنَهُمَا، وَلَمْ أَكْتُبْ بَيْنَهُمَا سَطْرَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، وَوَضَعْتُهَا فِي الطُّوَالِ) (١).

(١) - أخرجه أحمد برقم ٣٩٩ و ٤٩٩. وأبو داود ٧٨٦ و ٨٧٧ والترمذي برقم ٣٠٨٦ والنسائي في الكبرى برقم ٨٠٠٧، وجماعة من العلماء، وقال الترمذي هذا حديث حسن.

عبدالله ی کوری عه‌بباس ده‌لێ به‌ عوسمانی کوری عه‌ففانم
گوت: چ شتیک وای لیکردن، که سووره‌تی (الأنفال) که له‌مه‌ثانییه
-ئایه‌ته‌کانی له‌ سه‌د که‌مترن- و سووره‌تی (البراءة) که له‌ سه‌ده‌یه‌یه‌کانه،
پیکه‌وه‌یان بینن و، دیری (بسم الله الرحمن الرحيم) یشتان له‌ نیواندا
نه‌نووسیون و (الأنفال) تان له‌ ریزی هه‌وت سووره‌ته‌ درێژه‌کاندا
هیناوه، چ شتیک پالی پیه‌نان وابکه‌ن؟

عوسمان گوتی: پیغه‌مبه‌ری خوا (عليه الصلاة والسلام)
رۆژگارێک که‌به‌سه‌ریدا ده‌هات، هه‌ندی‌ک له‌ سووره‌ته‌کانی بۆ
داده‌زین، که‌چه‌ند ئایه‌تی‌ک بوون و، کاتی‌ک شتیک دابه‌زه‌یه‌ سه‌ر،
هه‌ندی‌ک له‌وانه‌ی، که‌له‌ خزمه‌تی دابوون و قورئانیان ده‌نووسیه‌وه،
بانگی ده‌کردن ده‌یفه‌رموو: ئه‌م سووره‌ته‌ که‌ فلان شته‌ی تیدا باس
ده‌کری و، فلان شته‌ی تیدا باس ده‌کری، ئه‌م ئایه‌تانه‌ که‌ دابه‌زیون
له‌ فلان سووره‌ته‌دا دایانبین، دوا‌یی که‌ هه‌ندی ئایه‌تی بۆ داده‌به‌زین،
ده‌یفه‌رموو: ئه‌م ئایه‌تانه‌ له‌ نیو ئه‌و سووره‌ته‌دا دابنن، که‌ فلان شت
و فلان شته‌ی تیدا باس ده‌کری.

هه‌روه‌ها ئایه‌تی‌کی بۆ داده‌به‌زی، (واته‌: پیشی سووره‌تی‌ک
یاخود چه‌ند سووره‌تی‌ک، دوا‌یی چه‌ند ئایه‌تی‌ک، دوا‌یی ئایه‌تی‌کی‌شی
بۆ داده‌به‌زی) ده‌یفه‌رموو: ئه‌م ئایه‌ته‌ له‌و سووره‌ته‌دا دابنن، که‌ فلان
شت و فلانه‌ شته‌ی تیدا باس ده‌کری، (به‌ ته‌ئکید باسی‌شی فه‌رموو،
که‌ ئه‌م ئایه‌ته‌ به‌خه‌نه‌ نیو ئه‌و ئایه‌ته‌و، ئه‌و ئایه‌ته‌) ئنجا سووره‌تی
(ئنه‌فال) له‌ سه‌ره‌تای ئه‌و سووره‌تانه‌ بوو که‌ له‌مه‌دینه‌ دابه‌زین.

هه‌له‌ته‌ هیندی‌ک له‌ زانایان تانه‌یان له‌ سه‌نه‌دی ئه‌م ده‌قه‌ داوه، به‌ تایبه‌ت - المحدث أحمد محمد
الشاكر - له‌ کاتی‌ک دا‌قسه‌ی کردوه له‌ سه‌ر فه‌رموده‌کانی موسنه‌دی ئیمام ئه‌حمه‌د به‌ ژماره‌ ٣٩٩.
به‌لام زانایانی دیکه، قسه‌ی ئه‌حمه‌د موحه‌مه‌د شاکیریان به‌ په‌رچ داوه‌ته‌وه.

سووره‌تی به‌پرائه‌ش له‌ کۆتایی قورئانه‌وه‌ دابه‌زیوه‌، به‌سه‌ره‌هاته‌ که‌شیان وێک ده‌چوو، (هه‌موویان باسی جه‌نگ و جیهادن)، پیغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) گیانی کیشراو بۆی روون نه‌ کردینه‌وه‌ که‌ ئه‌نفال به‌شیکه‌ له‌ ته‌وبه‌ (براءة) -یان نا؟- من پیم وابوو که‌ (الأنفال) به‌شیکه‌ له‌ به‌پرائه‌، بۆیه‌ له‌ په‌نای یه‌ کدا دامنان و، دێری (بسم الله الرحمن الرحيم) یشم له‌ نێواندا نه‌نووسین و، له‌ ریزی هه‌وت سووره‌ته‌ درێژه‌ کانم دا دانا.

واته‌: عوسمان خوا لێی رازی بێ پێی وابوو که‌ هه‌ردوو سووره‌تی (الأنفال) و (التوبة) یه‌ک سووره‌تن، بۆیه‌ (بسم الله الرحمن الرحيم) ی له‌سه‌ره‌تای ئه‌نفاله‌وه‌ نووسراوه‌، به‌لام له‌ سه‌ره‌تای سووره‌تی به‌پرائه‌وه‌ نه‌نووسراوه‌.

ئه‌مه‌ش زۆر به‌روونی ئه‌وه‌ ده‌گه‌یه‌نێ که‌ هه‌ر ئایه‌تێک و هه‌ر کۆمه‌له‌ ئایه‌تێک که‌ دابه‌زیوه‌، پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) نووسه‌ره‌وه‌ کانی وه‌حیی رێنمایی کردوون و پێی فهرموون: ئه‌و ئایه‌ت یان ئه‌و چه‌ند ئایه‌ته‌ له‌ کوی دابنن؟

سێیه‌م: به‌لگه‌یه‌ کی دیکه‌ له‌سه‌ر راستیی ئه‌و قسه‌یه‌ ئه‌وه‌یه‌ که‌ ئیعبازی قورئان و ده‌سته‌وسانکردنی قورئان، بێگومان به‌ هه‌رکام له‌ سووره‌ته‌ کانه‌و، کاتیکی خوای په‌روه‌ردگار به‌یه‌ک سووره‌ت ته‌حه‌ددای کردوه‌، وه‌ک ده‌فه‌رموی:

﴿وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ ۚ﴾ البقرة: ٢٣٣.

ئه‌مه‌ لێی وه‌رده‌گیرێ که‌ هه‌رکام له‌ سووره‌ته‌ کان، له‌ لایه‌ن خواوه‌ دیارییکراون، سووره‌تیش بۆیه‌ پێی گوتراوه‌ سووره‌ت، چونکه‌ وه‌ک چۆن شاریک ده‌وره‌ ده‌دری، ئه‌ویش ئاوا ده‌وره‌ دراوه‌، که‌واته‌: هه‌رکام له‌ سووره‌ته‌ کان و ئایه‌ته‌ کان و، ریزه‌ندیی ئایه‌ته‌ کان، به‌

فه‌رمانی راسته‌وخۆی خوای کارزان بووه.

چواره‌م: به‌لگه‌یه‌کی دی ئه‌وه‌یه که چه‌ند فه‌رمایش‌تیک له پیغه‌مبه‌ره‌وه (عليه الصلاة والسلام) هاتوون، که ناوی هه‌ندی‌ک سووره‌تانی بردوه‌وه هه‌ندی‌ک فه‌رمایش‌ت هه‌ن له‌باره‌ی خویندنی هه‌ندی‌ک له سووره‌ته‌کانه‌وه‌وه، پیغه‌مبه‌ری خوا ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانیشی، دیاری‌یکردوون، بۆ نموونه: (المک) که فه‌رموویه‌تی: سی (۳۰) ئایه‌ته. ئنجا له‌هیچ رییه‌کی روون و پاشکاو و راسته‌وه‌ش نه‌هاتوه، که هیچ کام له‌هاوه‌لان ده‌ستکاری هیچ ئایه‌تیکیان کردبێ، که له شوینیک داینین به‌رای خۆیان، ئه‌وه‌ش که له‌عومه‌رو عوسمان و زهیدی کوری سابیته‌وه خوا ئیان رازی بی هاتوه، له‌باره‌ی ئه‌وه‌وه ئایه‌ته‌ی کۆتایی سووره‌تی (التوبه) هه‌وه، هیچ کام له‌و گێردراوانه، له‌رووی سه‌نه‌ده‌وه راست نین.

که‌واته: به‌نسبه‌ت ریز به‌ندی ئایه‌ته‌کانه‌وه، زانیان هه‌موویان له‌سه‌ر ئه‌وه‌یه‌که‌ه‌نگن که دانرانیان راسته‌وخۆ له‌لایه‌ن خواوه بووه‌وه، ئه‌وه‌به‌لگانه‌ش که هینامانه‌وه‌وه، به‌لگه‌ی دیکه‌ش هه‌ن له‌و باره‌وه، سه‌لمینه‌ری ئه‌وه‌ن، ئنجا له‌راستییدا ئایه‌ته‌کانی هه‌ر سووره‌تیک هه‌موویان وه‌ک ئالقه‌کانی زنجیریک یه‌کدی ده‌به‌ستنه‌وه‌وه، خوا چۆن فه‌رمایش‌ته‌که‌ی فه‌رمووه، ئاوا نووسراوه‌ته‌وه،

برگه‌ی دووه‌م: ریزبه‌ندیی سووره‌ته‌کان:

زانایان له‌باره‌ی ریزکرانی سووره‌ته‌کانه‌وه، را جیا یان هه‌بووه‌و ده‌بن به‌ دوو را، رایه‌کیان ته‌وه‌یه که ته‌ویش هه‌ر ته‌وقیفیه‌و، کاتیک ته‌بوه‌ کر خوا لئی رازی بی و، دوایی عوسمان (خوا لئی رازی بی)، سووره‌ته‌کانی قورئانیان کو کردوونه‌وه، هه‌ر به‌ پئی ته‌و ریزبه‌ندییه بووه که پیغه‌مبه‌ری خوا (عليه الصلاة والسلام) فه‌رمانی کردوه دابترین و، له‌موصحه‌فه‌کانی مسوڵه‌انایشدا هه‌ر به‌ پئی ته‌و ریزبه‌ندییه داندراون، ته‌مه‌ رای به‌شی‌ک له‌ زانایانه.

رای دووه‌می زانایان ته‌وه‌یه که ریزبه‌ندیی سووره‌ته‌کان، به‌و شیوه‌یه‌ی ده‌بینین له‌ موصحه‌ف دا به‌دوای یه‌ کدا دانراون، ته‌مه ته‌وقیفیه، نه‌ک ته‌وقیفیی، واته: ئیجتیهادییه‌و هاوه‌لان خوا لئیان رازی بی، وایان پئی باش بووه ته‌و سووره‌تانه به‌و شیوه‌یه ریزبه‌ندبکه‌ن، ته‌مه‌ش قسه‌ی زۆربه‌ی زانایانه‌و، چه‌ند به‌لگه‌یه‌ کیش ته‌م رایه‌ پشت راست ده‌که‌نه‌وه‌و ساغی ده‌که‌نه‌وه:

به‌لگه‌ی یه‌که‌م: ته‌و ده‌قه‌ی پیشتر هینامان، که عبدالله‌ی کوری عه‌بباس له‌ عوسمان خوا لئی رازی بی ده‌پرسی: بۆچی سووره‌تی (ئه‌نفال و به‌رائه) تان پیکه‌وه‌ داناون؟ عوسمان خوا لئی رازی بی ده‌لی: ته‌ماشام کرد ویک ده‌چن و، پیغه‌مبه‌ریش (صلی الله علیه وسلم) بۆی روون نه‌کردبوینه‌وه، یه‌کن، یان جیان؟ بۆیه (ئه‌نفال) م له‌و ریزبه‌ندییه‌دا داناوه‌و، له‌ سه‌ره‌تای (به‌رائه‌ش) دا (بسم الله الرحمن الرحيم) م نه‌نووسی، تا کو هه‌ردووکیان وه‌ک یه‌ک سووره‌ت بینه‌ به‌رچاو و، له‌ ریزی سووره‌ته‌ درێژه‌کانیشدا دامنان، سووره‌ته‌

دریژەکان: [البقرة، آل عمران، النساء، المائدة، الأعراف]، ئەمە پێنج،
 لە دواى ئەعراف (الأنفال) دى و، دوايش (التوبة) دى، ئنجا ئەگەر
 ئەنفال و تەوبە یە کەن، سوورەتى (یونس) دەبیته سوورەتى حەوتەم،
 لە سوورەتە دریژەکان.

بەلگەى دووهم: لەو بارەووە کە ریز بەندیى سوورەتەکان بە
 بۆچوون و ئیجتیهادی هاوێلان بوو - خوا لیان رازی بى - ئەو دەقەیه
 کە کابرایە کى عیراقى دى بۆ خزمەت دایکمان خاتو عایشە (خوا
 لى رازی بى) و پرسىارى لى دەکا، لەبارەى نووسینەوێ قورئان و
 پى دەلى:

[يا أمّ المؤمنين! أرنى مصفحك، قالت: لم، قال: لعليّ أوّلُ القرآن
 عليه، فإنه يُقرأ غير مؤلّف، قالت: وما يضرُّك أيُّه قرأت قبل، إنما نزل
 أول ما نزل منه سورة من المفصّل فيها ذكر الجنة والنار] ^(۱).

واتە: کابرایە کى عیراقى دى بۆ خزمەت دایکمان خاتو عایشە
 - (خوا لى رازی بى) - دەلى: ئەى دایکى برواداران! موصحفە کەى
 خۆتم پێشانده، ئەویش دەلى: بۆچی؟ دەلى: بەلکو منیش قورئان بەپى
 ئەو موصحفەى تۆ بنووسمەو، چونکە قورئان بەرکەنەخراویى
 دەخویدریتەو، دایکمان خاتو عایشە: دەلى: ئنجا چ زیانیکی هەیه
 کە کامیان لە پێشدا دەخوینى، چونکە قورئان کە دابەزى، یە کەمى
 سوورەتانیکی لە قورئان دابەزى، سوورەتە کورتەکان بوون، باسى
 بەهەشت و دۆزەخیان تیدا بوو، لە دریژەى حەدیسە کە دەلى: تاكو
 کاتىک خەلک گەرانەووە بۆ ئیمان و ئىسلام، ئنجا خوا فەرمووی:

قەتل مە کەن و، زینا مە کەن و، شەرەب مە خۆن.

بە لڤه‌ی سییه‌م: بە لڤه‌یه‌ کی دیکه‌ له‌و باره‌وه‌ که‌ ریزبه‌ندیی سووره‌ته‌ کان ئیجتیهادیی بووه‌، ئه‌وه‌یه‌ که‌ ریزبه‌ندیی سووره‌ته‌ کانی موصحه‌فی عبدالله ی کوری مه‌سعوود، جیابووه‌ له‌ ریزبه‌ندیی سووره‌ته‌ کانی موصحه‌فی عه‌لی کوری ئه‌بو تالیب، هه‌روه‌ها جیابووه‌ له‌ هی، موصحه‌فی ئوبه‌ی کوری که‌عب، ئه‌وانیش هه‌رسیکیان جیا بوون له‌ ریزبه‌ندیی سووره‌ته‌ کانی موصحه‌فی که‌ عوسمان خوا لئی رازی بی، له‌ لایه‌ن ئه‌و لیژنه‌ چوار قۆلییه‌وه‌ ریکیخستوه‌.

ئجنا، ییگومان ئه‌وه‌ که‌ ریزبه‌ندیی سووره‌ته‌ کان ئیجتیهادییه‌ زانیان، هاوه‌لان خوا لییان رازی بیته‌ به‌و شیوه‌ به‌ چاکیان زانیوه‌ ریزبه‌ندیان: کەن، ئه‌مه‌ رێگر نیه‌ له‌وه‌ی که‌ هه‌ندیک له‌و سووره‌تانه‌ش پیغه‌مبه‌ری خاتمه‌ صلی الله علیه وسلم له‌ رۆژگاری خۆیدا به‌ هاوه‌لانی فه‌رمووه‌ن، بو وینه‌، له‌و باره‌وه‌ ئه‌م ده‌قه‌ دینین:

عن علقمة بن قيس النخعي والأسود بن يزيد النخعي قالاً: أتى ابن مسعود رجل فقال: إني أقرأ المفصل في ركعة، فقال: أهدأ كهذا الشعر، ونشراً كنثر الدقل، لكن النبي (صلى الله عليه وسلم) كان يقرأ النظائر السورتين في ركعة: النجم والرحمن في ركعة، واقتربت والحاقة في ركعة، والطور والذاريات في ركعة، وإذا وقعت والنون في ركعة، وسأل سائل والنازعات في ركعة، وويل للمطففين وعبس في ركعة، والمدثر والمزمل في ركعة، وهل أتى ولا أقسم بيوم القيامة في ركعة، وعم يتسائلون والمرسلات في ركعة، والدخان وإذا الشمس كورت في ركعة.^(١)

(١) - أخرجه بهذه الرواية أبو داود برقم ١٣٩٦، قلت: وهذا إسناد صحيح.

عه‌لقه‌مه‌ی کورپی قه‌یسی نه‌خه‌عی و ئه‌سوه‌دی کورپی یه‌زیدی
 نه‌خه‌عی، ده‌ئین: پیاویک هاته‌لای عبدالله‌ی کورپی مه‌سعوود،
 گوتی: من هه‌موو موفه‌سه‌ل له‌رکاتی‌کدا ده‌خوینم، [موفه‌سه‌ل که
 زۆربه‌ی زانیان ده‌ئین له‌سووره‌تی (ق) هوه‌ده‌ست پیده‌کات، هه‌ندی‌ک
 ده‌ئین له‌سووره‌تی (الذاریات) هوه‌ده‌ست پیده‌کات، تا کۆتایی قورئان]
 واته: چوار جوزه، چوار به‌ش له‌سی به‌شه‌که‌ی قورئان.

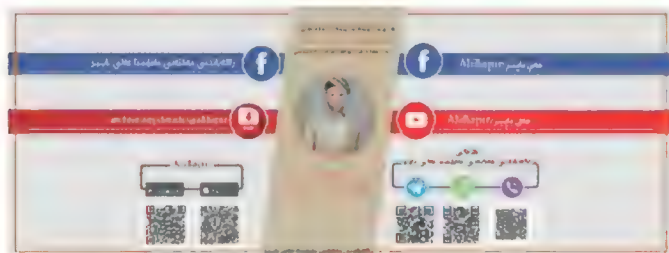
عبدالله‌ی کورپی مه‌سعوود پیی‌گوت: هه‌روه‌ک چۆن شیعر
 ده‌خویندریته‌وه‌ئاوا ده‌خوینیته‌وه، وه‌ک چۆن خورما یان قه‌سب بلاو
 ده‌کرینه‌وه، ئاوا بلاویان ده‌که‌یه‌وه، به‌لام پیغه‌مبه‌ر (صلی الله‌ علیه
 وسلم) سووره‌ته‌هاویننه‌کانی له‌رکاتی‌کدا ده‌خویندن، [ئنجابیست
 سووره‌تی پی‌گوتن]: (النجم والرحمن) له‌رکاتی‌کدا، (اقتربت والحاقة)
 له‌رکاتی‌کدا، [واته: سووره‌تی قه‌مه‌رو سووره‌تی حاقه] و (الطور و
 الذاریات) له‌رکاتی‌کدا، و (إذا وقعت)، [سووره‌تی واقعیه] و (نون)،
 [سووره‌تی قه‌له‌م] له‌رکاتی‌کدا، (سأل سائل) (المعارج) و (النازعات)
 له‌رکاتی‌کدا، و (ویل للمطففين وعبس) له‌رکاتی‌کدا، و (المدثر
 والمزمل)، هه‌ردووکیان له‌یه‌ک رکاتدا، و (هل أتى ولا أقسم بیوم
 القيامة) له‌رکاتی‌کدا، و (عم يتساءلون والمرسلات) له‌رکاتی‌کدا، و
 (دخان و إذا الشمس کورت) له‌رکاتی‌کدا.

ئه‌بو داودی سیجیستانی گوتویه‌تی: عبدالله‌ی کورپی مه‌سعوود
 له‌موصحه‌فه‌که‌ی خۆیدا ئاوا ئه‌و سووره‌تانه‌ی ریز به‌ند کردوون.
 به‌لام وا پیده‌چی هه‌ندی‌ک له‌سووره‌ته‌کان له‌پۆژگاری پیغه‌مبه‌ردا
 (عليه الصلاة والسلام) به‌و شیوه‌ی ئیستا ریز به‌ندکرا بن، به‌تایبه‌ت
 جه‌وت سووره‌ته‌دریژه‌کان و، هه‌ندی له‌سووره‌ته‌کانی (مفصل)، که‌وه‌ک

گوتمان لە سوورپەتە (ق) تاكو كۆتایی قورئانە، هەر چەند بە لڤگەیه کی
یه کلا ییکەرەووە لەو بارەووە نیه، بە لām مالیکی کوری ئەنەس، گوتوو یەتی:
[إِنَّمَا أَلِّفَ الْقُرْآنَ عَلَى مَا كَانُوا يَسْمَعُونَ مِنْ قِرَاءَةِ رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)] أخرجه الداني في المقنع بإسناد صحيح.^(١)

واتە: قورئان بەو شیوێهه که له پیڤه مبهری خوا (عليه الصلاة
والسلام) یان بیستوه خویندوویه تی، سوورپه ته کان ریزه بند کراون.
رایه کی دیکه ییش هیه، گوتوو یانه: هه موو قورئان تهوقیفیه،
هه مووی به فەرمانی خوایه، جگه له سوورپه تی (الأنفال و براءه)
له بهر ئەو دی له فەرمووده که دا ها تو ه عوسمان خوای لی رازی بی
ده لی: بۆیه ئاوامان دانان، چونکه...

بە لām بیگومان ئەو رایه به لڤه دار تره که ریزه بندی سوورپه ته کان،
زیاتر بۆچوون و ئیجتیهادی هاو دڵان بووه، دهنگه هه ندیکیشیان له
پیڤه مبهری خاته مووه بیستی، که فلان سوورپه تی له پیش ئەو
سوورپه ته دا خویندوه، به ته ئکید لهو شوینه واران هه وش به هه رده مند بوون
له ریزه بند کردنی سوورپه ته کان دا.

برگه‌ی سییه‌م: ناوی سووره‌ته‌کان:

هیچ ده‌قێک نه‌هاتوه له‌سه‌ر هیچ سووره‌تێک که به‌و ناوه‌ ناو بنرێ، به‌لام زۆر ده‌ق هاتوون، زۆر فه‌رمایشتی پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) که ناوی هه‌ندێک له‌ سووره‌ته‌کانیان تیدا هاتوون، وه‌ک سووره‌ته‌کانی، (الفاتحة و البقرة و آل عمران) و غه‌یری ئه‌وانیش، به‌لام بیگومان له‌ بۆ هه‌رکام له‌ سووره‌ته‌کان، ناویکی دیارییکراو نه‌یه.

هه‌ربۆیه‌ش هاوه‌لان خوا لیان رازی بێ، له‌ ناوانی سووره‌ته‌کاندا، را جیایان بووه، بۆ وینه ئه‌م ده‌قه دینینه‌وه:

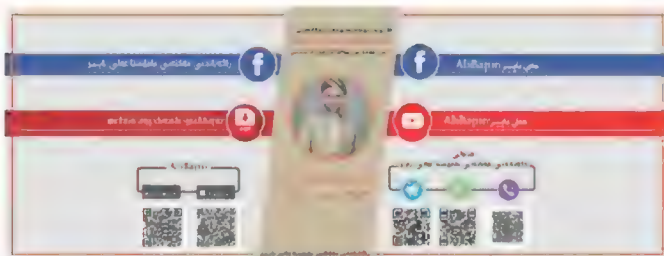
(عن سعيد بن جبير قال: قلت لابن عباس سورة الحشر، قال: قل سورة النضير)^(۱).

سه‌عیدی کوری جوبه‌یر ده‌لی: به‌ عبدالله ی کوری عه‌باسم گوت سووره‌تی هه‌شر، گوتی: بلی سووره‌تی نه‌ضیر.

ئنجا هه‌ندی له‌و سووره‌تانه زیاتر له‌ ناویکیان هه‌یه، به‌لکو هه‌یانه تاكو بیست ناویش رویشته‌وه، به‌ تایبه‌تی سووره‌تی - الفاتحة - که به: (الفاتحة) و (أم الكتاب) و (أم القرآن) و (الشفاء) و (الأساس) و کۆمه‌لێک ناوی دیکه‌شی هه‌ن و، خه‌لک سووره‌تی (الحمد) ی پێ ده‌لێن، هه‌روه‌ها سووره‌تی (التوبة) که به‌ (البراءة) و (التوبة) ش هاتوه، هه‌روه‌ها به‌ (المشقة) ش و به‌ (الفاضحة) ش هاتوه، هه‌روه‌ها سووره‌تی (الإسراء)، هه‌م به‌ سووره‌تی (الإسراء) هه‌م به‌ سووره‌تی (إسرائيل) یش هاتوه، سووره‌تی (الإخلاص) که به‌ سووره‌تی (الإخلاص) و سووره‌تی (قل هو الله أحد) و کۆمه‌لێک ناوی دیکه‌ش و، هه‌ندێکیان گه‌یاندوو یاننه‌ بیست ناویش.

(۱)- رواه البخاري: (۳۸۰۵ و ۴۶۰۱).

کهواته: ئەو ناوانەى دانراون لەسەر دتای سوور پتە کاندە، بە وەحییى دانەبەزىون، بە لکۆ بەرھەمى بۆچوون و تێفکرىنى ھاو دڵان یان زانایانە، ئە دواى ھاو دڵان خوا لێیان پازى بێ، ئەوان وایان بە باش زانیو دۆ بە شىک نین ئە قورئان.

برگه‌ی چواره‌م: کۆتایی ئایه‌ته‌کان (فواصل الآيات) :

له‌و باره‌وه‌ دوو را هه‌ن: ئایا کۆتایی ئایه‌ته‌کان، ئایه‌تیک له‌ کۆی ته‌واو ده‌بی، ئایا ئه‌مه‌ ته‌وقیفیه‌، یاخود ته‌وقیفیه‌، ته‌وقیفی واته‌: خوا پیغه‌مبه‌ری وه‌ستاندیی که‌ ئه‌و ئایه‌ته‌ له‌ فلان شوین کۆتایی دی و، ئایه‌تیک که‌ ده‌ست پئی ده‌کا، ته‌وقیفی ئه‌وه‌یه‌ که‌ پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) یاخود هاوه‌لان به‌ بۆچوونی خۆیان کۆتایی ئایه‌ته‌کانیان دیاری کردیی.

رای یه‌که‌م: ئه‌وه‌یه‌ که‌ ئه‌مه‌ش ته‌وقیفیه‌ واته‌: پیغه‌مبه‌ری خوا (علیه الصلاة والسلام) به‌ فه‌رمانی خوا ئه‌و سووره‌ته‌ی دابه‌ش کردوه‌، بۆ ئه‌وه‌نده‌ ئایه‌ت، له‌و باره‌وه‌ ده‌توانین چه‌ند شتیک به‌ به‌لگه‌ بێنینه‌وه‌:

۱- (عن عبدالله بن مسعود رضی الله عنه قال: أقرأني رسول الله (صلی الله علیه وسلم) سورة من الثلاثين من - آل حم - يعني الأحقاف، قال: وكانت السورة إذا كان أكثر من ثلاثين آية، سميت الثلاثين.^(۱) واته‌: عبدالله ی کوری مه‌سعوود ده‌لئ پیغه‌مبه‌ری خوا (علیه الصلاة والسلام) سووره‌تیک له‌ سییه‌کان له‌ ئالی حامیم به‌سه‌ردا خویندمه‌وه‌، که‌ مه‌به‌ستی پئی سووره‌تی (الأحقاف)ه‌، ده‌لئ: سووره‌تیک که‌ له‌ سی (۳۰) ئایه‌ت زیاتر بوایه‌، پێیان ده‌گوت: (الثلاثين) واته‌: له‌ سییه‌کانه‌.

که‌واته‌: لی‌رده‌ ده‌رده‌که‌وئ که‌ ژماره‌ی ئایه‌ته‌کان له‌ رۆژگاری پیغه‌مبه‌ردا (صلی الله علیه وسلم) دیاربووه‌.

۲- هه‌روه‌ها له‌باره‌ی سووره‌تی (الفاتحة)ه‌وه‌ هاتوه‌، که‌ جه‌وت

(۱)- رواه أحمد برقم: (۳۹۸۱).

ئایه‌ته، وه‌ک پیغه‌مبه‌ر (علیه‌ الصلاة والسلام) فه‌رموویه‌تی: (الحمد لله رب العالمین، هی السبع‌ المثنائی والقرآن‌ العظیم الّتی أوتیته).^(١)

پیغه‌مبه‌ر (علیه‌ الصلاة والسلام) فه‌رموویه‌تی: (الحمد لله رب العالمین)، بریتییه‌ له‌ جهوت‌ دووباره‌ کراوه‌ کان و، ئەو قورئانه‌ مه‌زنه‌ی پیمدراوه‌.

هه‌روه‌ها له‌ ئەبو هه‌ره‌یره‌ وه‌ هاتوه‌ پیغه‌مبه‌ر (علیه‌ الصلاة والسلام) فه‌رموویه‌تی: (أم القرآن) دایکی قورئان بریتییه‌ له‌ جهوت‌ ئایه‌ته‌ دووباره‌ کراوه‌ کان و قورئانی مه‌زن، وه‌ک (بخاری) هیناویه‌تی، به‌ژماره‌: ٤٤٢٧.

بۆیه‌ش سووره‌تی فاتحه‌ پییگوتراوه‌: (المثنائی) چونکه‌ دووباره‌ ده‌ کریته‌وه‌ له‌ هه‌ر پکاتی‌کدا، یاخود له‌به‌ر ئەوه‌ی ستایشی خویان پئی ده‌ کرئ ئەو جهوت‌ ئایه‌ته‌.

٣- هه‌روه‌ها له‌ فه‌رمايشتی پیغه‌مبه‌ردا (علیه‌ الصلاة والسلام) باسکراوه‌ که‌ سووره‌تی (الملک) یان (ته‌باره‌ک)، سی (٣٠) ئایه‌ته‌، وه‌ک لهم‌ فه‌رمايشته‌وه‌ دياره‌:

(إن سورة من القرآن ثلاثون آية شفعت لرجل حتى غفر له، وهي تبارک الذي بيده الملك).^(٢)

پیغه‌مبه‌ر (علیه‌ الصلاة والسلام) فه‌رمووی سووره‌تیک له‌ قورئان که‌ سی ئایه‌ته‌، تکای کرد بۆ پیاویک هه‌تا ئیی‌ بوردرا، که‌ بریتییه‌ له‌ سووره‌تی (تبارک الذي بيده الملك).

(١) - البخاری برقم: ٤٢٠٤ و ٤٣٧٠ و ٤٤٢٦ و ٤٧٢٠ وأخرجه البخاري كذلك برقم: ٤٤٢٧ من حديث

أبي هريرة قال: قال رسول الله (صلى الله عليه وسلم): أم القرآن هي سبع‌ المثنائی والقرآن‌ العظیم.

(٢) - أحمد برقم: ٧٩٧٥ و ٨١٧٦، وإسحاق بن راهويه في مسنده برقم: ١٢٢-، مسند أبي هريرة وأبو

داود برقم: ١٤٠٠ والترمذي برقم: ١١٩٣، والنسائي في اليوم والليلة برقم: ٧١٠، وابن‌ ماجه: ٣٧٨٦.

ئه‌مه‌ رای یه‌ که‌م که ژماره‌ی ئایه‌ ته‌ کان، ته‌ وقیفیه‌.

رای دووه‌م: هه‌یه‌ که بریتیه‌ له‌ وه‌ی ژماره‌ی ئایه‌ کان ئیجتیهادیی بووه‌، له‌ به‌ر ئه‌ وه‌ی ژماره‌یه‌ کی زۆر له‌ سووره‌ ته‌ کان، ده‌قیکی پروون و راشکاو له‌ باره‌ یانه‌ وه‌ نه‌ هاتوه‌، که چه‌ند ئایه‌ تن؟

به‌ لام بیگومان رای یه‌ که‌م له‌ راستیه‌ وه‌ نزیک‌تره‌، هه‌ ئه‌ ته‌ به‌ نیه‌ به‌ت ئه‌ سووره‌ تانه‌ وه‌ که پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) ژماره‌ی ئایه‌ ته‌ کانی دیاریی کردوون، ئه‌ وه‌ دیاره‌.

ئنجای پیغه‌مبه‌ری خوا (علیه الصلاة والسلام) کاتیکی قورئانی خویندوه‌ هاوه‌ لانی توانیویه‌ ژماره‌ی ئایه‌ ته‌ کان بژمیرن، چونکه پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) قورئانی زۆر به‌ شینه‌یی و به‌ کاوه‌ خو، خویندوه‌، وه‌ ک له‌ دایکه‌مان خاتو ئوممو سه‌ له‌ مه‌ وه‌ ئه‌م گێردراوه‌ به‌ هاتوه‌:

(عن ابن أبي مليكة عن أم سلمة: كان رسول الله (صلی الله علیه وسلم) يقطع القراءة، يقول: الحمد لله رب العالمين، ثم يقف، الرحمن الرحيم، ثم يقف، وكان يقرأها ملك يوم الدين).^(۱)

ئه‌مه‌ ریوایه‌ تیکی، ریوایه‌ تیکی دیکه‌ یشی هاتوه‌:

(عن أم سلمة رضي الله عنها أنها سئلت عن قراءة رسول الله (صلی الله علیه وسلم)؟ قالت: كان يقطع قراءته آية آية: بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد لله رب العالمين، الرحمن الرحيم، مالك يوم الدين).^(۲)

ریوایه‌ تی یه‌ که‌ میان: ئوممو سه‌ له‌ مه‌ له‌ باره‌ی خویندنی پیغه‌مبه‌ره‌ وه‌ (صلی الله علیه وسلم) بۆ قورئان گوتویه‌ تی: قورئانه‌ که‌ ی که‌ ده‌ خویند، لیککی داده‌ به‌ری ده‌ یفه‌رموو: (الحمد لله رب العالمين)، دوا یی ده‌ وه‌ ستا،

(۱) - قال الدارقطني وقد روى الحديث في سننه برقم ۳۱۲ و ۳۱۳ و إسناده صحيح وكلهم ثقات.

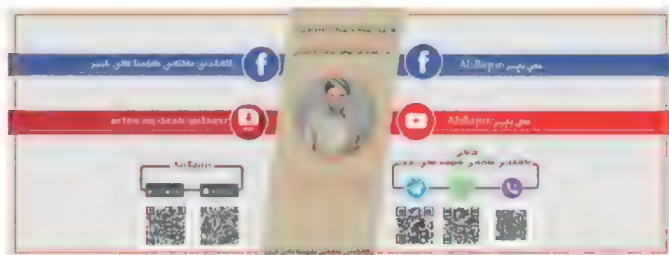
(۲) - أحمد في المسند ج ۶، ص ۳۰۲، وأبو داود برقم: ۴۰۰۱. والترمذي برقم: ۲۹۲۸.

(الرحمن الرحيم) ى ده‌خوڤند، دوايى ده‌ده‌ستاو (مالك يوم الدين) يان
(ملك يوم الدين) دوايى ده‌ده‌ستا، تا كوٽايى.

ريوايه ته كه ى ديكه: ئوممو سه‌له‌مه پرسىارى لى كراوه له باره ى
قورئان خوڤندنى پښه‌مبه‌رى خواوه (عليه الصلاة والسلام) گوتويه تى:
تايه تايه تايكى داده‌پرين، (بسم الله الرحمن الرحيم)، (الحمد لله
رب العالمين)، (الرحمن الرحيم)، (مالك يوم الدين).

ئهمه ش ئه وه ده‌گه‌يه نى كه پښه‌مبه‌ر (عليه الصلاة والسلام) هه
له رۆژگارى خوڤيدا، به هوى خوڤندنه كه ى خوڤيه وه، توانيويه تى هاوه‌لان
فيريكات كه ئه وه سوورده ته چهنه جار تييدا وه‌ستاوه و چهنه تايه ته؟

به لام بينگومان له وه باره وه بۆ هه‌ركام له ژماره ى تايه ته كانى هه
سوورده تيك ده‌قيك نيه، ههچ حوكميك له‌سه‌ر ئه وه مه‌سه‌له‌يه بنيات
نانرى، له‌به‌ر ئه وه هه‌ر پايه ك له وه باره وه بگوتري، گري و گۆلى تييدا نيه.

برگه‌ی پینجه‌م : له‌بارهی (بسم الله الرحمن الرحيم) هوه :

(البسمة) (واته: گوتنی (بسم الله الرحمن الرحيم) ، به‌یه‌کده‌نگیی
 هه‌موو زانیان (بسم الله الرحمن الرحيم) به‌شی‌که له‌تایه‌تیک له
 سووره‌تی - النمل :- ﴿إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ النمل: (۳۰) ،
 هه‌روه‌ها زانیان یه‌کده‌نگن له‌سه‌ر ته‌وه که (بسم الله الرحمن الرحيم
 - تایه‌تیک نیه له سووره‌تی (التوبة) و له‌سه‌ره‌تایه که یه‌وه نیه.

به‌لام له‌بارهی سووره‌ته‌کانی دیکه‌وه، زانیان را جیا یان هه‌یه‌و،
 به‌گشتیی رایه‌کانیان ده‌بنه‌چوار:

رای یه‌که‌م: ده‌لین: (بسم الله الرحمن الرحيم) تایه‌تیکه له
 سه‌ره‌تای هه‌موو سووره‌ته‌کان، بی‌جگه له سووره‌تی (التوبة).

رای دووه‌م: ده‌لین: (بسم الله الرحمن الرحيم) له سه‌ره‌تای هیچ کام
 له سووره‌ته‌کاندا تایه‌تیک نیه، به‌لکو ته‌نیا بۆ پیت و پیز نووسراوه.

رای سی‌یه‌م: ده‌لین: (بسم الله الرحمن الرحيم) تایه‌تیکه
 سه‌ربه‌خۆیه‌و له‌گه‌ل ژماردنی تایه‌ته‌کانی سووره‌ته‌که‌دا حیساب
 ناکرئ، به‌لام بۆیه داندراوه، تا کو هه‌ر سووره‌تیک له سووره‌ته‌که‌ی
 دیکه جیا بکاته‌وه.

رای چواره‌م: ته‌وه‌یه که (بسم الله الرحمن الرحيم) تایه‌تیکه له
 سووره‌تی (الفتاحه) به‌تایه‌ت و، له سووره‌ته‌کانی دیکه‌دا بۆ لیک
 جیا کردنه‌وه‌یان.

واش پی ده‌چی ته‌م رایه‌ی چواره‌م، که (بسم الله الرحمن الرحيم)
 تایه‌تیکه له سووره‌تی (الفتاحه) به‌تایه‌ت و تایه‌تیکه جیا که ره‌وه‌شه
 له نیوان سووره‌ته‌کاندا، رای به‌هیزترو په‌سه‌ندتر بی، بی‌گومانیش

قورئان بوونی (بسم الله الرحمن الرحيم) مادام له موصحه فدا هه‌یه‌و له رۆژگاری هاوڤانه‌وه هه‌یه‌، هه‌چ که‌س ناتوانی نکوویی لئ بکات. به‌لگه‌ش له‌سه‌ر ئه‌وه که (بسم الله الرحمن الرحيم) به‌شیکی له قورئانه، زۆرن:

- ١- یه‌کیک له‌وانه ئه‌وه‌یه که له موصحه فدا هه‌یه‌و، به‌یه‌ کده‌نگی زانیانیش (بسم الله الرحمن الرحيم) له موصحه فدا دانراوه.
- ٢- به‌لگه‌یه‌ کی دیکه ئه‌م ده‌قه‌یه:

(عن عبدالله بن عباس رضي الله عنهما قال: كان النبي (صلى الله عليه وسلم) لا يعرف خاتمة السورة حتى ينزل بسم الله الرحمن الرحيم، فإذا نزل بسم الله الرحمن الرحيم، علم أن السورة قد ختمت واستقبلت أو ابتدئت سورة أخرى).^(١)

عبدالله ی کوری عه‌باس ده‌ئی: پیغه‌مه‌ر (صلى الله عليه وسلم) نه‌یده‌زانی سووره‌تیکی له کوئی کۆتایی دی، تا‌کو (بسم الله الرحمن الرحيم) دانه‌به‌زیایه، کاتیکی (بسم الله الرحمن الرحيم) داده‌به‌زی، ده‌یزانی ئه‌و سووره‌ته‌ی پێشی کۆتایی ها‌توه‌و سووره‌تیکی دیکه‌ پێشوازی لئ کراوه، یا‌خود ئه‌وه سه‌ره‌تای سووره‌تیکی دیکه‌یه.

(١) - أخرجه البزار برقم: ٢١٨٧، وأبو داود برقم: ٧٨٨، والطحاوي في شرح المشكل برقم: ١٣٧٦، والحاكم برقم: ٨٤٥ والبيهقي في السنن: ج ٢، ص ٤٢.

برگه‌ی شه‌شه‌م: ئایا سوورپه‌تی (الأنفال) و (التوبة) دوو سوورپه‌تن، یاخود یه‌ک سوورپه‌تن؟

له‌و بارده‌وه‌ پێشتریش گوتمان: زانایان را جیاییان هه‌یه‌، هه‌ندیک گوتووایانه‌: ئه‌و دوو سوورپه‌ته‌ یه‌کن و، هه‌ندیکیش گوتووایانه‌: دوو سوورپه‌تن، به‌لام وا پێده‌چی رای دوو سوورپه‌ت بوونیان راستتریی، به‌لام بۆیه‌ (بسم الله الرحمن الرحيم) له‌سه‌ره‌تای (البراءة) دوه‌ نه‌ئووسراوه‌ چونکه‌ هه‌مووی باسی جه‌نگ و، باسی سزادانی بێپروایان و باسی پهرده‌ له‌سه‌ر هه‌لدانه‌وه‌ی مونا فیق و ده‌غه‌ل و دڵنه‌ خو‌شه‌ کانه‌.

برگەى حەوتەم: جوړه کانی سوورپه ته کان له رووی دريژييه وه:
زانایان سوورپه ته کانی قورئانیان کردوون به چوار جوړ:

جوړی یه کهم: سوورپه ته دريژه کان، که (الطَّوَال) و (الطُّول) هه ردوو
وشه که به کاردين، که بریتين له حەوت سوورپه ته:

یه ک: (البقرة).

دوو: (آل عمران).

سی: (النساء).

چوار: (المائدة).

پینج: (الأنعام).

شهش: (الأعراف).

حەوتەمیش هه نديک گوتوو یانه: سوورپه تی (التوبة) یه و هه نديکیشیان
گوتوو یانه: (الأنفال و التوبة) ن و، وه ک یه ک سوورپه ت وان، هه نديکیش
گوتوو یانه: سوورپه تی (یونس) ه.

ئه مه جوړی یه که می سوورپه ته کانی قورئان، سوورپه ته دريژه کان.
جوړی دووه م: سه ديه کان (المئين): ئه و سوورپه تانه ک ژماره ی
ئایه ته کان یان له سه د (١٠٠) زیاترن، یان نزیکن، وه ک: (الأنفال، یونس،
هود، النمل، الإسراء، المؤمنون).

جوړی سییه م: (المثاني) که بریتين له و سوورپه تانه ی ژماره ی
ئایه ته کان یان له سه د (١٠٠) که مترن، وه ک سوورپه ته کانی: (النور و
الفرقان و القصص و یس و الزمر)، هه لبه ته وشه ی ئه له ثانيی (المثاني) که
له قورئاندا به کار هاتوه، به دو و اتایان هاتوه:

أ- بۆ هه موو قورئان به کار هاتوه:

وه‌ک خوا‌فه‌رموویه‌تی:

﴿اللَّهُ نَزَلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِيَ﴾ الزمر: (۵۳)

ئه‌ویش له‌به‌ر ئه‌وه‌ی به‌سه‌ره‌ات و هه‌واله‌کانی تیدا دووباره ده‌کرینه‌وه.

ب- ئه‌لمه‌ثانیی (المثانی) واته: ئه‌و سووره‌تانه‌ی که ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانیان له‌سه‌د (۱۰۰) که‌مترن و له‌سووره‌ته‌کورتیه‌کانیش درێژترن، وه‌ک پیغه‌مبه‌ر (عليه الصلاة والسلام) فه‌رموویه‌تی:

(عن واثلة بن الأسقع قال: قال النبي (صلى الله عليه وسلم): أُعْطِيَ مكان التوراة السبع الطوال، و مكان الزبور المثين، و مكان الإنجيل المثاني، و فُضِّلَتْ بالمفصل^(۱).

پیغه‌مبه‌ری خوا (عليه الصلاة والسلام) فه‌رموویه‌تی: له‌شوینی ته‌ورات چه‌وت سووره‌ته‌درێژه‌کانم پیدراون و، له‌شوینی زه‌بوور سه‌دیه‌یه‌کان (المثین) م‌پیدراون [ئه‌و سووره‌تانه‌ی ئایه‌ته‌کانی له‌سه‌د زیاترن] و، له‌شوینی ئینجیل ئه‌لمه‌ثانیی (المثانی) م‌پیدراون [ئه‌و سووره‌تانه‌ی ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانی له‌سه‌د که‌مترن] و، سووره‌ته‌کورتیه‌کانیشم پیدراون وه‌ک ئیمتیازی‌ک و زیاده‌یه‌ک. جۆری چواره‌م: سووره‌ته‌کورتیه‌کان: (المفصل):

که‌بریتین له‌و سووره‌تانه‌ی له‌سووره‌تی (ق) هه‌وه‌ده‌ست پێ ده‌که‌ن تا‌کو‌کو‌تایی قورئان.

که‌ئه‌وانیش ده‌بنه‌وه‌به‌سێ به‌ش: أ- درێژه‌کان، که‌تا‌کو‌سووره‌تی (نبأ) ده‌چن، ب- نیوه‌نجیه‌یه‌کان که‌تا‌کو‌(الضحی) ده‌چن. ج- کورتیه‌کان که‌له‌(الضحی) هه‌وه‌تا‌کو‌تایی قورئان ده‌چن.

(۱) - الطیالسی برقم: ۱۰۱۲ - ومن طریق أحمد ج ۴ ص ۱۰۷، - والطحاوي في شرح المشكل برقم: ۱۳۸۹، - وابن جرير في التفسير برقم: ۱۲۶، و الطبراني في الكبير ج ۲ ص ۷۵، والبيهقي في الشعب ۲۴۸۴.

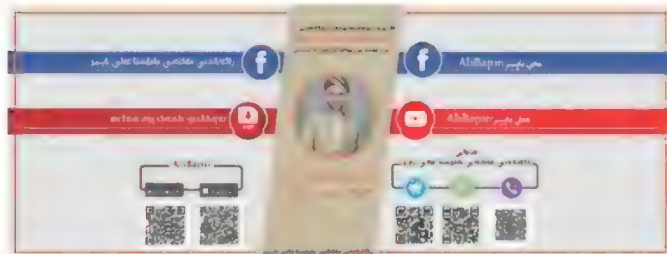
برگەى ھەشتەم و کۆتايى: دابەشکردنى قورئان بۆسى (٣٠) بەش (جزء) و ھەربەشیکیش بۆ دوو حیزب:

ئەمە ھیچ گومانى تیدا نیە کە زانایان وایانکردو، بۆ ئەو ھى بتوانن لە ماو ھى مانگیکدا ھەموو قورئان بخوینن، یاخود چەند جاریک بیخوینن، گەرگ ئەو ھىە کە ئەمە شتیکى ئیجتیھادیە و زانایان وایان کردو، ھەروەھا لە کردو ھى ھاو ەلانیشتدا ئەسلیکى ھەىە، بەلام بەدنیایەو شتیک نیە لە و شتانەى کە خوا پەرستیان پى ئەنجام بدرى، چونکە جارى و ھەىە سوورەتیک دابەش دەبى بەسەر دوو جوزئدا، کە بەسەرھاتیکى تیدایە بەسەر ھەردووکیاندا دابەش دەبى، وەک سوورەتى یاسین و سوورەتى کەھف.

بۆیە دابەشکردنى قورئان بۆسى (٣٠) بەش (جزء)، ئیجتیھادو بۆچوونیکى زانایان بوو، ھەروەھا ھەر بەشیکیشیان کردۆتە دوو بەش، بەناوى حیزب، بەلکو جارى و ھەىە حیزبیکیشیان کردۆتە دوو بەش کە نیو ھى حیزب (نصف الحزب) یان چوارىە کى بەش (ربع الجزء)، بىگومان ئەو ھەمووى بە بۆچوونى زانایان بوو، بۆ ئاسان کردنى قورئان خویندن، تاکو بزائن چەند دەخوینن، لە حەفتەدا، لە مانگدا، لە سالدو چەند جار قورئان ھەمووى پیکەو دەخوینن؟

تهوهری یازدهیم
پینووسی عوثمایی
(الرسم العثماني)

به‌ریزان!

له‌ چوار برگه‌دا هه‌ولده‌ده‌ین به‌ کورتیی و گوشراوییی، ئەم ته‌وه‌ره
بخه‌ینه‌ روو:

برگه‌ی یه‌ که‌م: پیناسه‌ی رینووسی عوثمایی (الرسم العثماني):

مه‌به‌ست له‌و وشه‌یه‌، ئەو شیوه‌ نووسینه‌ بووه‌ که‌ له‌ رۆژگاری
فه‌رمانده‌ی پروادراڤ عوثمایی کورپی عه‌ففان دا خوا لیتی رازی بی
موصحه‌فه‌ کانی که‌ به‌سه‌ر شاره‌ کاندایا به‌شکراون، پیتی نووسراون:
[الرسم العثماني هو شكل الإملاء لخط المصحف الإمام الذي
أمر أمير المؤمنين عثمان بن عفان رضي الله عنه بأن يكتب عليه].
ئجایا ئه‌و شیوه‌ نووسینه‌، ئەو رینووسه‌، عوسمان (خوا لیتی
رازی بی) خۆی دایه‌یناوه‌؟

به‌ ته‌ئکید نه‌خیر، به‌لکو ئه‌و کاته‌ زمانی عه‌ره‌بیی به‌و رینووسه‌
نووسراوه‌.

بۆ وینه‌: هه‌ر کام له‌ (الصلاة) و (الربا)، نووسراون (الصلوة) و
(الربوا) هه‌روه‌ها وشه‌ی (آیات) پیتی (ای سه‌ر (ي) وه‌ک جوول (حركة)
یه‌ک له‌ گه‌ل (ي) دا نووسراوه‌، به‌م شیوه‌یه‌ (آیات)، دیسان (یا لوط)، (یا
النداء) لکینراوه‌ به‌ (ل) ی (لوط) به‌م شیوه‌یه‌ (یلوط)، که‌ ئەمه‌ مه‌به‌ست
پیتی: جۆریک له‌ نووسین نیه‌ وه‌ک نووسینی: نه‌سخ و کوفیی و روقعه‌،
به‌لکو مه‌به‌ست پیتی ئەو شیوه‌ نووسینه‌ بووه‌، که‌ له‌و کاته‌دا باو بووه‌ بۆ
زمانی عه‌ره‌بیی، ئه‌ویش وه‌نه‌بی له‌سه‌ر چه‌ند بنچینه‌یه‌کی کۆنترۆلکراو
به‌ریوه‌ چووبی، هه‌رچه‌نده‌ زۆربه‌ی ده‌گه‌ریته‌وه‌ بۆ بنچینه‌یه‌ک.

وده‌ک (الإمام أبو عمرو الداني) له کتیبی (المقنع في معرفة مرسوم مصاحف أهل الأمصار) دا هه‌روه‌ها (السيوطي) له (الإتقان)^(١)ی خۆیدا، روونی کردۆته‌وه‌.

بۆ وێنه: (الصلاة و الزكاة) یان به‌ واو (و) نووسیون، له‌جیاتی ته‌لیف (أ) به‌و ئیعتیباردی له‌ ته‌سلدا سه‌لآت له‌ (صلو) هاتوه‌و زه‌کات له‌ (زکو) دوه‌ هاتوه‌و، هه‌روه‌ها وشه‌ی (اللیل) یان به‌ یه‌ک لام نووسیوه‌و لامه‌ که‌ی تیدا ده‌غم کراوه‌، هه‌روه‌ها (لیکونن) و (لنسفن) نووسراون: (لیکوناً) به‌ ته‌نوین و (نسفعاً) دیسان به‌ ته‌نوین له‌جیاتی نوون، وه‌ک حوکمیان له‌ کاتی وه‌ستاندا.

به‌لام هه‌ندیکیان به‌ پێی ئه‌و بنچینه‌یه‌ش راست ده‌رناچن، وه‌لامه‌ که‌ی هه‌ر ئه‌وه‌یه‌، که‌ هاوه‌ڵان خوا ئێیان رازی بێ له‌و کاته‌دا به‌و شیوه‌یه‌ نووسیویه‌انه‌، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی پێنووسی زمانی عه‌ره‌یی به‌و شیوه‌یه‌ بووه‌.

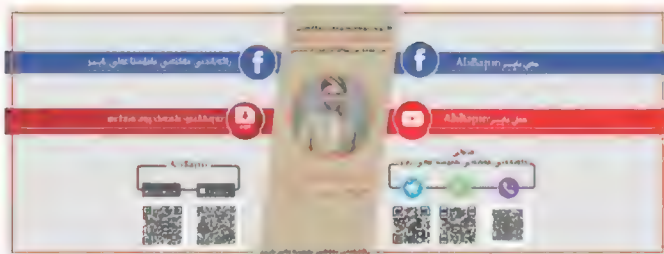
برگه‌ی دووهم: مه‌به‌ست له خاله‌کان و وینه‌ی وشه‌کان
چییه؟!:

أ- (نقط): بریتییه له دانانی خالی‌ک، یان دوو خال یان چهند خالی‌ک
له‌سه‌ر ئه‌و پیتیه، یاخود خالی‌ک یان دوان له ژیر پیتیه که‌دا، بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌و پیتیه
جیا پیتیه‌وه له‌و پیتیه‌ی دیکه‌ی له نووسیندا پیتی ده‌چی، وه‌ک (ب و ت).
(ب) و (ت) وینه (رسم) ه که‌یان وه‌ک یه‌ک ده‌نووسری، به‌لام بۆ
جیا کردنه‌وه‌ی (ب) له (ت) نوخته‌یه‌ک خراوه‌ته ژیر بی (ب) و، دوو نوخته
له‌سه‌ر (ت) دانراون، ئه‌و کاته ده‌زانری کامیان (ب) و کامیان (ت) ه.
هه‌روه‌ها (ر) و (ز)، به‌هه‌مان شیوه، بی‌گومان ئه‌و پیتانه‌یه‌ک
جیا ده‌کرینه‌وه به‌هۆی ئه‌و خالانه‌وه، ئنجا ئه‌وه کاتی خۆی پی‌یگوتراوه:
ئیعجام، (الإعجام) واته: دانانی خاله‌کان له‌سه‌ر پیتیه‌کان.
ب- شَکْل: [الشکل هو الضبط بالحركات].

شه‌کل بریتییه له کۆنترۆڵکردن و ریک‌خستن به‌هۆی جوو له‌کانه‌وه.
بۆ وینه: ئه‌گەر پیتی‌ک سه‌ر (فتحة) ی له‌سه‌ر بی، ده‌زانین به‌سه‌ر
ده‌خویندریته‌وه، وه‌ک (ب) (به) به‌لام ئه‌گەر ژیری هه‌بی، (ب) به‌ (بی)
ده‌خویندریته‌وه، هه‌روه‌ها ئه‌گەر بۆر (ضمة) ی له‌سه‌ر بی، (ب) ئه‌و کاته
ده‌گوتری: (بو).

گومانی تیدا نیه که‌هه‌م دانانی خاله‌کان له‌سه‌ر پیتیه‌کان، هه‌م
دانانی جوو له‌کانی ئیعراپ له‌سه‌ر پیتیه‌کان، واته: سه‌رو بۆرو ژیر،
هه‌روه‌ها زه‌نه (سکون)، ئه‌مانه کاتی خۆی له‌رینووسی‌کدا که‌موصحه‌فی
پی نووسراوه، نه‌بوون، به‌لکو دوا‌ی زیادکراون، تاکو خه‌لک له‌خویندنی
قورئاندا به‌هه‌له‌دا نه‌چی.

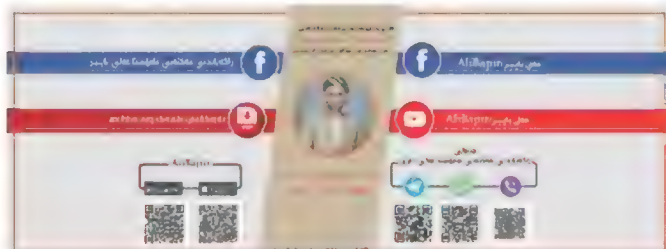
بۆیه موصحه‌فه کان به‌پیی ئه‌و خوینه‌رانه که خویندوو یانن، به‌ پیی
 قورئان خوینسه‌ کان، شیوه‌ی وشه‌ کان گۆردراوه‌، بۆ وینه‌: ئه‌وه‌ی که به‌ پیی
 خویندنه‌وه‌ی (حفص عن عاصم) ده‌خویندری و، ئه‌وه‌ی دیگه‌ی به‌ پیی
 خویندنه‌وه‌ی (ورش عن نافع) ده‌خویندری، هه‌م له‌ خاڵ به‌ندییه‌ که‌دا، له‌
 خاڵه‌ کانه‌دا که‌ داندراون، هه‌م له‌ شه‌ کلدا، له‌ جوولنه‌ی ئیعرابدا، لیک
 جیاوازن.

برگه‌ی سییه‌م: نیشانه‌کانی وه‌ستان و، ئه‌وه‌ی که پێیان‌ه‌وه
په‌یوه‌سته له‌ حوکمه‌کانی قورئان‌خویندن:

بێگومان هه‌موو ئه‌و نیشانه‌ی که داناوان بۆ وه‌ستان، له
فلان شوێن دده‌ستی، نووسراوه: (ق) پیتی قاف داندراوه، یان
پیتی جیم (ج) داندراوه، واته: دروسته‌ بو‌ستی، یان پیتی (م) میم
داندراوه، واته: پێویسته‌ بو‌ستی، ئه‌مانه‌ بێگومان به‌شیک نین له
رێنووسی موصحفه‌ی عثمان، به‌لکو زانایان دوا‌یی به‌ پیتی جیاوازی
خویندنه‌وه‌کان ئه‌وانه‌یان داناوه.

ئه‌و نیشانه‌یان داناوان، بۆ ئه‌وه‌ی بزاندری له‌ کوێ دده‌ستی و له‌ کوێ
بێده‌نگ ده‌بی؟ له‌ کوێ پێویسته‌ بو‌ستی و له‌ کوێ دروسته‌ بو‌ستی؟ یان
دروسته‌ نه‌بو‌ستی؟ له‌ کوێ وه‌ستان باشتره‌ و له‌ کوێ نه‌وه‌ستان باشتره‌؟
ئه‌وانه‌ هه‌موویان زانایان بۆ چا‌خویندنه‌وه‌ی قورئان، ئه‌و نیشانه‌یان
داناوان و، کاتی خوێ له‌ رێنووسی موصحفه‌ی عثماندا، نه‌بوون.

برگه‌ی چواره‌م: حوکمی پارێزگارییکردن له رێنوو سی عوتمان:

له‌و باره‌وه زانایان راجیان و، کاتی خۆشی عوتمان (خوا لێی رازی بێ)، به‌ لیژنه‌ چوار قۆلێیه‌ که‌ی گوت، به‌ سی قوره‌یشیه‌ کان که‌ بریتی بوون له‌: (عبدالله بن الزبیر) و (سعيد بن العاص) و (عبدالرحمن بن الحارث بن هشام) ئەو سییه‌ قوره‌یشیه‌ی بوون، زه‌یدی کوری ثابت، مه‌دینه‌یی بوو، عوتمان (خوا لێی رازی بێ) پێیگوتن: [إذا اختلفتم و زيد بن ثابت في شيء من القرآن، وفي رواية في عربية من عربية القرآن، فاكتبوا بلسان قريش، فإنما نزل بلسانهم، ففعلوا]^(١).

عوتمان خوا‌ی لێ رازی بێ، کاتی خۆ‌ی به‌ لیژنه‌ چوار قۆلێیه‌ که‌ی خۆ‌ی گوت (که‌ ده‌یانویست قورئان له‌ دوو تو‌ی‌ی دوو به‌رگدا وه‌ک موصحه‌فێک، هه‌ر له‌ به‌ر رۆشنایی ئەو په‌رانه‌دا که‌ هه‌بوون و، کاتی خۆ‌ی له‌ سه‌رده‌می ئەبو به‌ کردا کۆکرا بوونه‌وه، بنووسنه‌وه) ئە‌گه‌ر ئێ‌وه هه‌ر سیکتان له‌ گه‌‌ل زه‌یدی کوری سابیت له‌ شتی‌ک له‌ قورئاندا، یان له‌ به‌ عه‌ره‌بیی نووسینی قورئاندا، که‌وتنه‌ را جیایی، به‌زاری قوره‌یش بینووسن، چونکه‌ به‌ زمانی ئەوان هاتۆته‌ خوار.

واته‌: زۆربه‌ی قورئان به‌ ره‌چاوکردنی زار (له‌جه‌)ی قوره‌یش هاتۆته‌ خوار، ئەوانیش به‌و شیوه‌یه‌یان کردوه.

ئنج‌ا که‌ ئەو موصحه‌فه‌، یاخود رێنوو سی موصحه‌ف، پال ده‌دریته‌ لای عوسمان (خوا لێی رازی بێ)، له‌ به‌ر ئە‌وه‌بووه‌: که‌ به‌ فهرمانی وی و، به‌ سه‌ره‌په‌رشتیی وی، به‌و شیوه‌یه‌ نووسراوه‌، ئە‌گه‌ر نا هه‌موو مسوڵه‌مان له‌ سه‌ری یه‌ک ده‌نگ بوون و، هیچ موصحه‌فێک

(١)- البخاري برقم: ٣٣١٥ و ٤٦٩٩ و ٤٧٠٢ عن أنس بن مالك.

دوایی نه‌ گیراوه‌ته‌وه، مه‌ گهر به‌ پیی ئه‌و رینووسه‌ی ئه‌و موصحه‌فه‌ که‌ له‌ رۆژگار عوسماندا خوا لیلی رازی بی، ئه‌و لیژنه‌ چوار قۆلییه‌ نووسیویانه‌.

هه‌ر بۆیه‌ش زۆربه‌ی هه‌ره‌ زۆری زانایان له‌ پیشین و له‌ دوایین، (من السلف والخلف) به‌ پێویستیان زانیوه‌ که‌ پارێزگاریی بکری له‌ رینووسی موصحه‌فی عثمان و، به‌ هیچ جوړیک گۆرانی به‌سه‌ردا نه‌یه‌ت. هه‌لبه‌ته‌ ئه‌مه‌ رای زۆرینه‌یه‌و، له‌و باره‌وه‌ش به‌لگه‌ زۆرن، که‌ ئه‌مه‌ رای زۆرینه‌ی هه‌ره‌ زۆری زانایان بووه‌ له‌ پیشین و پاشین، بۆ وینه‌: (أشهب بن عبدالعزيز) گێراویه‌ته‌وه‌ ده‌لی:

[سئل مالك فقیل: له‌: أرأيتَ من استكتب مصحفاً اليوم، أتری أن يُكتبَ على ما أحدث الناس من هجاء اليوم؟ فقال: لا أرى ذلك ولكن يكتب على الكتبة الأولى]^(۱).

ئه‌شه‌به‌بی کوری عه‌بدولعه‌زیز ده‌لی: له‌ مالیک پرسیارکرا، پیی گوترا: ئایا ئه‌ گهر که‌ سییک ئه‌مپۆ موصحه‌فییک بنووسی، پیت وایه‌ ئه‌و شیوه‌ نووسینه‌ی که‌ ئیستا داهیندراوه‌، ره‌چاو بکری؟ ئه‌ویش گوتی: رام وایه‌، به‌لکو ده‌بی هه‌ر به‌ شیوه‌ نووسینی یه‌ که‌م بنووسری.

هه‌روه‌ها له‌و باره‌وه‌ (الإمام أبو عمر الداني) گوتویه‌تی: [ولا مخالف له‌ في ذلك من علماء الأمة]^(۲).

واته‌: هیچ را جیا ییکاریک نه‌بووه‌ له‌و باره‌وه‌، له‌نیو زانایانی ئۆمه‌ه‌تی ئیسلامدا.

واته‌: هه‌موویان له‌سه‌ر ئه‌وه‌ یه‌ کده‌نگ بوون، که‌ ده‌بی ئه‌و

(۱) - الداني في المقنع ص ۹ و ۱۰، المحکم في نقط المصاحف ص ۱۱.

(۲) - المقنع، ص ۱۰.

رېنوو سه كه كاتى خو ى موصحه فى پى نووسراوه، ره چاو بكرى.
شايانى باسه: ئه و رېنوو سه ى عوئمان (خوا لى ى رازى بى) كه
يه كه م جار له رۆژگارى ئه ودا موصحه فى پى نووسراوه، هه موو قورئان
خويندنه راسته كانيش ده توانى وه خو ى بكرى.

به لى: ئه و رېنوو سه به جورى كه، كه هه موو جو ره قورئان
خويندنه كان ده توانى تهحه ممول بكات و هه لى بكرى، به لام بىگومان
ئه گهر رېنوو سه كه بگوردرى، ئه و كاته هه ندىك له خويندنه وه كانى
قورئان تهحه ممول ناكات و، ناگونجى پى بخويندري.

هه لى ته هه ندىك له زانايان بو وى نه: (الباقلا نى) گوتويه تى:
دروسته به پى رېنوو سه تازەش قورئان بنووسرى، به لام ئه و
رايه راست نيه، چونكه ئه گهر بىت و ئه و رېنوو سه ى كاتى خو ى
قورئانى پى نووسراوه، بگوردرى، وه ك گوتمان، هه ندىك له جو ره
قورئان خويندنه وه كان به پى رېنوو سه تازە، وه خو ناگيرىن، ئه وه كه
پىغه مبه ر (صلى الله عليه وسلم) فهرموويه تى: [أنزل القرآن على
سبعة أحرف]، قورئان له سه ر هه و پىتان دابه زيوه، واته: به هه و
جو ران ده خويندري ته وه، كه زانايان لى ره دا ده لىن:

مه به ستى پىغه مبه ر (عليه الصلاة والسلام) ئه وه بو وه كه له و
باره وه پىشتر قسه مان لى كرد، كه ده گونجى هه و جو ر گورانكارى
ببن له خويندنه وه ى هه ندىك له وشه كانى قورئاندا.

به لام بىگومان كاتى كه سىك ئايه تىك وهرده گرى له قورئان،
زانايان ده لىن: به رېنوو سه تازە بنووسرى، چونكه ئه و كاته هو كمى
موصحه فى نيه، به لام له راستييدا هه ر باشتر وايه كه راسته وخو له
موصحه فه وه وهر بگيرى، وه ك ئىستا باوه كه موصحه فه كان له رى

ئیتته‌رنیته‌وه ری‌ک به‌رینووسی شکلی خو‌ی، ئەو ئایه‌ته‌وه‌رده‌گیری، به‌لام ئە‌گەر که‌سی‌ک به‌رینووسی تازه‌ش ئایه‌تیک یان چه‌ند ئایه‌تیک به‌کاربینی و بیانووسی، دروسته، له‌به‌ر ئە‌وه‌ی ئە‌و کاته‌که‌س نالی: ئە‌وه‌ موص‌حه‌فه، ده‌لین: ئە‌وه‌ ئایه‌تیکه‌ به‌و جو‌ره‌ نووسراوه‌.

ئج‌ا له‌وباره‌وه‌ با رای (لجنة الفتوى بالأزهر) یش‌ بینین، له‌ کتییی (معجم القرآت القرآنية مع مقدمة في القرآت وأشهر القرآء) دا ده‌لی:

[رأي لجنة الفتوى بالأزهر برسم المصحف]^(١).

که‌ ئە‌مه‌ ده‌قی فه‌توایه‌ که‌یان‌ه‌، ده‌لی:

[تري لجنة الفتوى بالأزهر رَفَضَ هذا الرسم والوقوف عند المأثور من كتابة المصحف وهجائه، وذلك لأن القرآن الكريم كتب وقت نزوله عن النبي (صلى الله عليه وسلم) ومضى عهده (صلى الله عليه وسلم) والقرآن على هذه الكتبة، ولم يحدث فيه تغيير ولا تبديل، وقد كُتِبَتْ به مصاحف عثمان، ووضعت على الأمصار لتكون إماماً المسلمين، وأقر أصحاب النبي (صلى الله عليه وسلم) عمَل عثمان رضي الله عنه ولم يخالفه أحدٌ فيما فعل؛ واستمر المصحف مكتوباً بهذا الرسم في عهد بقية الصحابة والتابعين وتابعي التابعين والأئمة المجتهدين في عصور مختلفة، ولم ينقل عن أحد من هؤلاء جميعاً، أنه رأى تغيير هجاء المصحف عما رسم به أولاً إلى تلك القواعد التي حدثت في عهد أزدهار التأليف والتدوين في البصرة والكوفة، بل ظلَّ مصطلح القرآن قائماً مستقلاً بنفسه بعيداً عن التأثير بتلك القواعد.

وأما ما رآه أبو بكر الباقلاني أن الرسم العثماني، لا يلزم أن يتبع في

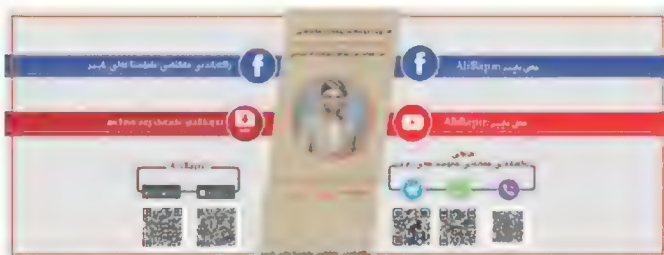
کتابه‌ المصحف، هو رأی ضعیف لأن الأئمة في جميع العصور المختلفة درجوا على الإلتزام بكتابة المصحف، ولأن سدّ ذرائع الفساد مهما كانت بعيدة، أصل من أصول الشريعة الإسلامية التي تُبنى الأحكام عليها، وما كان موقف الأئمة من الرسم العثماني، إلّا بدافع هذا الأصل العظيم في حفظ القرآن وصونه^(۱).

ده‌لئ: لیژنه‌ی فه‌توای ئەزه‌هر پێی وایه: ئەو رێنووسی تازە، رەفز بکری و ئەوه‌ی، که کاتی خۆی بووه‌ هەر له‌سه‌ر ئەوه‌ بوه‌ستی، له‌ نووسینی موصحفه‌داو له‌ خویندنه‌وه‌ی موصحفه‌دا، چونکه‌ قورئانی که‌ریم کاتی خۆی، که‌ دابه‌زیوه‌ له‌سه‌ر پێغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) رۆژگاری پێغه‌مبه‌ریش (علیه الصلاة والسلام) تێپه‌ریوه‌و قورئان به‌و شیوه‌یه‌ نووسراوه‌و هیچ گۆران و ده‌ستکاری تیدا نه‌کراوه‌. موصحفه‌ کانی رۆژگاری عوثمایش هەر به‌و رێنووسه‌ نووسراون و، دوا‌یی به‌سه‌ر شاره‌کاندا دابه‌شکراون، تا‌کو بن به‌ پێشه‌وا بو‌ مسو‌لمانان.

هاوه‌لانی پێغه‌مبه‌ریش (علیه الصلاة والسلام) کرده‌وه‌ که‌ی عوسمانیان (خوا‌لیی رازی بی)، به‌ چاک‌داناوه‌و هیچ که‌س له‌وه‌دا که‌ کردوویه‌تی، را‌جیایی نه‌بووه‌ له‌ گه‌لئ‌ی دا، موصحفه‌ هەر به‌و شیوه‌یه‌ نووسراوه‌و له‌سه‌ر ئەو رێنووسه‌، له‌سه‌ر ده‌می هاوه‌لان، دوا‌یی شوینکه‌وتوانیان، دوا‌یی شوینکه‌وتوانی شوینکه‌وتوان و، پێشه‌وا‌یانی مو‌جته‌هید له‌ رۆژگاره‌ جیاوازه‌کانیاندا، هیچ که‌س را‌جیایی نه‌بووه‌ له‌وانه‌ که‌ رێنووسی موصحفه‌ بگۆردی، که‌ یه‌ که‌مجار پێی نووسراوه‌، به‌ره‌و ئەو بنچینه‌ی که‌ دوا‌یی له‌ کاتی‌کدا نووسین

(۱) - معجم القراءات القرآنية ج ۱ ص ۴۲ - ۴۳ في مجلة الأزهر ج ۷، ص ۷۳۱.

گه‌شهی کردوه له (به‌س‌ردو کووفه)، هیندی‌ک بنچینه دا‌هینراون، بگواز‌یت‌هوه بو‌ ئه‌و بنچینه تازانه، به‌ل‌کو نووسینی قورئان و رینووسی قورئان هه‌ر به‌و شی‌وده‌یه، سه‌ربه‌خۆ بو‌وده به‌دوور بو‌وده له‌و بنچینه! ئه‌ودش ئه‌ب‌وبه‌ کری باقلانیی پیتی وابووه که رینووسی عوسمان خوا لیتی، رازی بی‌ پابه‌ند‌که‌ر نیه له نووسینی موص‌حه‌فدا، ئه‌وه رایه‌کی بی‌ه‌یزه، چون‌که تیکرای پیشه‌وایان له هه‌موو رۆژ‌گاره‌ جو‌راو جو‌ره‌کاندا پابه‌ند‌بوون به‌و رینووسه‌وه، له نووسینی موص‌حه‌فداو، چون‌که ئه‌وه رینگ‌یک‌یشه له تیک‌چوونه‌کان و رینگ‌تن له تیک‌چوون و په‌یدا‌بوونی هه‌له‌ش، یه‌کی‌که له بنچینه‌کانی شه‌ریعه‌تی ئیسلامیی که حو‌که‌مه‌کانی له‌سه‌ر بنیات ده‌ند‌رین و، ئه‌و هه‌له‌و‌سته‌ی پیشه‌وایانیش له رینووسی عوسمانیی (خوا لیتی رازی بی)، ته‌نیا به‌و هاند‌ه‌رده‌وه‌ بو‌وده، له‌سه‌ر ئه‌و بنچینه‌یه‌ی که پیتی ده‌گوت‌ری: (سد الذرائع) رینگ‌تن له تیک‌چوون و لادان، بو‌ ئه‌وه‌ی قورئان به‌ار‌یز‌ی و به‌سه‌لامه‌تی و ده‌ک خۆی بم‌ین‌یت‌ه‌وه.

تهوهری دوازدهیم گواستنهوهی قورپان

به‌رێزان!

ئایا قورئان چۆن له‌سه‌رده‌می پێغه‌مبه‌ره‌وه (عليه الصلاة والسلام) گوازاوه‌ته‌وه بۆ هاوڵان خوا لێیان رازی بێ و، له‌هاوه‌لانه‌وه بۆ جیلی دوا‌ی خۆیان، شوێنکه‌وتوان (التابعین) و، له‌وانیشه‌وه بۆ شوێنکه‌وتوانی شوێنکه‌وتوان (تابعوا التابعین) و له‌وانیشه‌وه پێ به‌پێ تاكو گه‌شتووه‌ته ئێمه؟

ئێمه لێره‌دا پێویسته سه‌ره‌تا پێناسه‌ی ته‌واتور (التواتر) بکه‌ین، چونکه قورئان هه‌مووی به‌ته‌واتور به‌ئێمه گه‌بشتوه. بۆیه له‌پێشدا پێناسه‌ی ته‌واتور ده‌که‌ین، دوا‌یی پێناسه‌ی گواستنه‌وه‌ی قورئان ده‌که‌ین بۆ ئێمه، دوا‌یش ئه‌و شو به‌هه‌و تۆمه‌تانه‌ی که له‌سه‌ر گواستنه‌وه‌ی قورئان هه‌ن، که‌حه‌وت شو به‌هه‌ن، به‌گه‌شتیی، یه‌ک به‌یه‌ک هه‌لێان ده‌وه‌شێننه‌وه.

که‌واته: ئه‌م ته‌وه‌ره له‌سێ برگه‌دا ده‌خه‌ینه‌ روو:

برگه‌ی یه‌که‌م: پێناسه‌ی ته‌واتور:

أ. له‌رووی زمانه‌وانیه‌وه:

[التواتر في اللغة: قال الجوهرى واترت الكتب فتواترت، أي جاءت بعضها في إثر بعض، وتراً وتراً من غير أن تنقطع]^(١). [الجوهرى] له [الصحاح] دا ده‌لێ: [واترت الكتب فتواترت]، نووسینه‌کانم یه‌ک به‌ دوا‌ی یه‌کدا ره‌وان کردن، ره‌وان کران، واته: یه‌ک له‌ دوا‌ی یه‌ک هاتن، بێ ئه‌وه‌ی دابهرێن و بپچهرێن.

(١) - الصحاح مادة: وتر.

هه‌روه‌ها له: (تاج العروس من جواهر القاموس) دا كه شه‌رحی
(القاموس المحيط) ه هی (الزبيدي) ^(۱) ده‌ئى:

[أصل هذا من الوتر، وهو فرد، وهو أني جعلت كل واحد بعد صاحبه فرداً فرداً، والخبر المتواتر أن يُحَدِّثُهُ واحد بعد واحد، وكذلك خبر الواحد مثل المتواتر].

ده‌ئى: مته‌واتير، بنچينه كه‌ى له‌وه‌تره‌وه‌هاتوه، وه‌تر به‌ماناى
تاك، ئه‌ويش ئه‌وه‌يه كه‌ من هه‌ر كامپك له‌ تاكه‌ كانم جيا كردۆته‌وه
له‌ هاوه‌له‌ كه‌ى و تاك تاك بوون، هه‌والى مته‌واتير ئه‌وه‌يه كه‌ يه‌ك
له‌ دواى يه‌ك، ئه‌وه‌هه‌واله‌ بگيرنه‌وه، هه‌روه‌ها هه‌والى تاكيش وه‌ك
هه‌والى مته‌واتيره [به‌لام هه‌والى تاك يه‌ كي‌ك ده‌يگيرته‌وه، به‌لام
هه‌والى مته‌واتير يه‌ك له‌ دواى يه‌ك ده‌يگيرنه‌وه].

كه‌واته: له‌رووى زمانه‌وانيه‌وه، ته‌واتور له‌ گواستنه‌وه‌ى
هه‌والى كه‌دا ئه‌وه‌يه كه‌ گيره‌ره‌وانى ئه‌وه‌هه‌واله‌، يه‌ك له‌ دواى يه‌ك
بي‌ن، هه‌ر كامپكيان له‌ دواى ئه‌وى ديكه‌ بى، به‌بى داب‌ران.

ب. له‌ رووى زاراوه‌يه‌وه: راجياى زانايان هه‌بووه كه‌ ئايا (التواتر)
چيه؟ به‌لام هه‌موويان له‌سه‌ر شتي‌ك يه‌ كده‌نگن:

[اتفقوا على أن التواتر في الأخبار هو ما أفاد القطع بصحتها
وأسقط الظن].

هه‌والى مته‌واتير ئه‌وه‌يه كه‌ يه‌ كلايى كردنه‌وه‌و دليايى بگه‌يه‌نى
و، گومان و دوو دليى لابه‌رى.

يانى: هه‌ر هه‌والى دليايى كردنى گه‌ياندو، دوو دليى لادا، ئه‌وه
پيى ده‌گوترى: هه‌والى كي‌ مته‌واتير.

به‌لام هه‌ندی‌ک له زانایان ژماره‌یان به مه‌رج گرتوه و گوتوو یانه : هه‌والی موته‌واتیر ئه‌وه‌یه ژماره‌یه‌ک که نه‌گونجی له‌سه‌ر درۆ کۆبنه‌وه، هه‌والیک بیستن و بیگه‌یه‌نن به ژماره‌یه‌ک له دوا‌ی خۆیان، که نه‌گونجی له‌سه‌ر درۆ کۆبنه‌وه، به‌و شیوه‌یه تا‌کو ده‌گاته ئیمه.

به‌لام هه‌ندی‌ک له زانایان گوتوو یانه: له‌به‌رئه‌وه‌ی را‌جیایی هه‌بووه له ژماره‌ی ئه‌و که‌سانه‌دا که ده‌بی ئه‌و هه‌واله‌ بگوازنه‌وه، بۆیه گوتوو یانه: با‌شتر وایه‌ بگوتری: هه‌والی موته‌واتیر ئه‌وه‌یه که زانیاری بگه‌یه‌نیت و ئی دنیایین که ئه‌و هه‌واله‌ راسته‌و، هیچ دوو دلی و گومانی تیدانیه.

چونکه‌ پیغه‌مبه‌ری خاتهم (صلی الله علیه وسلم) قورئانی له جیبریل‌ه‌وه وهرگرتوه و گیراویه‌ته‌وه، جیبریلیش - علیه السلام - له خوای په‌روه‌ردگاری گیراوه‌ته‌وه، که بیگومان هه‌م جیبریل که له خوای په‌روه‌ردگاری وهرگرتوه تا‌که‌و، هه‌م پیغه‌مبه‌ریش - علیه الصلاة والسلام - که له جیبریلی وهرگرتوه، تا‌که‌، به‌لام له سه‌داسه‌د (۱۰۰/۱۰۰) لی‌یشی دنیایین که ئه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) له جیبریلی وهرگرتوه، ئه‌وه‌ی جیبریل له خوای په‌روه‌ردگاری وهرگرتوه، راسته هه‌رچه‌نده ژماره‌یه‌کی زۆریش نین، به‌لکو تا‌ک له تا‌کی وهرگرتوه، به‌لام گرنگ ئه‌وه‌یه ئیمه له‌و هه‌واله‌ دنیایا‌و پشت ئه‌ستوورین، که‌واته: ئه‌گه‌ر بگوتری: هه‌والی موته‌واتیر هه‌والیک که دنیاکه‌ربی، ئه‌و کاته چه‌مک و واتایه‌که‌ی ئه‌وه‌ش ده‌گرێته‌وه که پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) له جیبریل و جیبریل له خوای په‌روه‌ردگاری وهرگرتوه.

ده‌شگونجی بلیین: ئه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ری خاتهم (علیه الصلاة والسلام) له جیبریلی وهرگرتوه، جیبریل له خوای به‌رزومه‌زنی

ۋەزىرگىرە، شىتېكى تايىپەتە، بەلەم بۇ ھەۋالە كانى دىكە كاتىك مەرۇف
 لىيان دۇنيا دەبىي كە ژماردىە كى دۇنيا كەز ھەبن، بەلى ژمارە كە
 را جىيى تىدايە، ھەندىكىان گوتوويانە: دە (۱۰) كەس، ھەندىكىان
 گوتوويانە: بىست يان سى، يان چل، يان سەد، بەلەم ئەۋەردىنگە بەپىي
 ھەۋالە كانىش بگۇرئى و، دەبى ژماردىە كى ۋابن مەرۇف دۇنياسى كە تىيدا
 بەھەلەدا نەچۋون و، لەسەر درۇ و ھەلەش كۆنە بوۋنەتەۋە.

برگەى دووهم: پېناسەى گواستنەوەى قورئان (نقل القرآن):

بېگومان قورئان سەرەتا پېغەمبەرى خاتەم (صلی اللہ علیہ وسلم) بە تاک لە جیبریلی وەرگرتووە، جیبریلیش لە خواى پەرورەدگارى وەرگرتووە، بەلام دواى ئەوەى کە پېغەمبەرى خاتەم ((صلی اللہ علیہ وسلم)) - کە ئیمە بە موعجیزە کەى و بە حال و سیفەتە کانى دنیابووین کە پېغەمبەرى خواىە و راستگۆیە - گەیاندووێتەى بە هاوہلان و بە ئۆممەت، ئەوکاتە قورئان ھەموو ئۆممەت ھەلیگرتووە و ھەزاران لە ھاوہلان - خوا لییان رازى بى - کەم و زۆر قورئانیان لەبەر بووہ لە سینەیانداو، نووسیویانەتەوہ، ھەتا دواىى لە دوو توپی موصحفەیکدا لە رۆژگارى عوئماندا کۆکراوہتەوہو دابەش کراوہ بەسەر شارەکاندا.

کەواتە: ئەم قورئانەى کە ئیستا لەبەر دەستى ئیمەدايە، ئەم موصحفە، ھاوہلان - خوا لییان رازى بى - کە لە ھەجى مائئاوايیدا بەپى ھەندى گیردراوان دەلین: سەد ھەزار (١٠٠٠٠٠) و بەپى ھەندىک گیردراوہش: سەدو بیست ھەزار (١٢٠٠٠٠) کەس بوون - ئەوانە ھەموویان کەم و زۆر لە قورئان شارەزابوون و ئەوانیش قورئانیان بە ئیمە گەیاندوہ.

کەواتە: لەراستییدا ئەم قورئانە ئۆممەتى پېغەمبەر - (صلی اللہ علیہ وسلم) - ھەمووى لە رۆژگارى خۆیدا ھەلیگرتووە، ھاوہلان گەیاندووێتەى بە جیلی دواى خویان کە شوین کەوتوانن و، ئەوانیش بە جیلی دواى خویان، ھەتا گەیشتۆتە ئیمە، بە دوو شیوہ: ھەم بە شیوہى نووسین، لە موصحفەفداو لە موصحفەفەکاندا، ھەم بە شیوہى لەبەرکردن لە عەقل و سینەکانیاندا.

برگه‌ی سییه‌م: ئەو شوبه‌هانه‌ی هه‌ن له باره‌ی گواستنه‌وه‌ی
قورئانه‌وه:

سه‌رجه‌م ئەو شوبه‌هانه ده‌توانین ب‌لین: جه‌وت شوبه‌هه‌ن، که ئیمه
به‌ریز ده‌یانیه‌نین، وه‌ک له‌و کتیه‌دان که لێی نه‌قل ده‌که‌ین: [المقدمات
الأساسية فی علوم القرآن]:

شوبه‌ه‌ی یه‌که‌م: هه‌لۆیستی عبدالله‌ی کور‌ی مه‌سه‌عوود له
کۆکردنه‌وه‌ی عوسمان (خوا لێی رازی بێ)، به‌ دانانی لیژنه‌یه‌کی چوار
قۆلێ و، کۆکردنه‌وه‌ی قورئان به‌و شیوه‌یه‌ له‌ دوو توپی دوو به‌رگدا،
پیشتر باس‌مانکرد که عبدالله‌ی کور‌ی مه‌سه‌عوود په‌خه‌ی هه‌بوو له
لیژنه‌ چوارقۆلێیه‌که‌، هه‌روه‌ها ده‌رباره‌ی: موعه‌وویزه‌ته‌ین، سووره‌تی
(فه‌له‌ق) و سووره‌تی (ناس) که له‌ موصحه‌فه‌که‌ی خۆیدا نه‌ینووسیون
و گوتویه‌تی: به‌لێ خوا بۆ پیغه‌مبه‌ری دابه‌زاندوون (عليه الصلاة
والسلام) به‌لام دوو دوعابوون په‌نای پێ به‌خوا گرتوون و، پێیان له‌خوا‌ی
به‌خشنده‌ پاراوه‌ته‌وه‌، که پیشتر له‌وباره‌وه‌ قسه‌مانکردو پێویست نا‌کا
دووباره‌ی بکه‌ینه‌وه‌، باسیشمانکرد که عبدالله‌ی کور‌ی مه‌سه‌عوودیش،
له‌ کۆتاییدا گه‌راوه‌ته‌وه‌ بۆ رای تیک‌رای هاوه‌لان و گوتویه‌تی:
خوێندنه‌وه‌کانی قورئان لێک نزیکن و، وازی له‌ ریزه‌په‌ری (شدوذ)
ه‌که‌ی خۆی هێناوه‌.

شوبه‌ه‌ی دووه‌م: باس کراوه‌ که موصحه‌فه‌که‌ی ئوبه‌ی کور‌ی
که‌عب هه‌ندی‌ک شتی تیدابووه‌، که له‌و موصحه‌فه‌ی ئیستا
له‌به‌رده‌ستی ئیمه‌دا هه‌یه‌، نه‌!

ئوبه‌ی کور‌ی که‌عب که یه‌کی‌ک بووه‌ له‌و که‌سانه‌ی پیغه‌مبه‌ر

(عليه الصلاة والسلام) مه‌دحی کردوون له‌بارهی شاره‌زاییانه‌وه له قورئانداو، ئوبه‌ی کوری که‌عب یه‌کیک بووه له‌زۆر شاره‌زایان له قورئاندا، وه‌ک له‌فه‌رمایشتی پێغه‌مبه‌ردا (صلی الله علیه وسلم) هاتوه، ئەو قسه‌یه‌ش وه‌لامه‌که‌ی ئەوه‌یه که ده‌گونجی ئوبه‌ی هه‌ندی شتی وه‌ک ته‌فسیر و لیکدانه‌وه‌ی هیندی‌ک ئایه‌تان نووسی، یان وشه‌یه‌ک له‌قورئاندا هاتوه‌و، وشه‌یه‌ک که پێی وابوو ته‌فسیری ئەو وشه‌یه‌یه، هیناییتی!، هه‌ندیکی دیکه‌ش گوتوو یانه: ده‌گونجی هیندی‌ک قورئان که نه‌سخ کرابیته‌وه، ئوبه‌ی کوری که‌عب هیناییتی له‌موصحه‌فه‌که‌ی خۆیدا، به‌لام ئەوه هه‌مووی هه‌ر قسه‌یه‌و گریانیه‌و، ئەوه‌ی گرنگه ئەوه‌یه که ئوبه‌ی کوری که‌عب نکوولی نه‌کردوه له‌وه‌ی عوسمان کردوویه‌تی و، له‌و باره‌وه‌ش ئەم شوینه‌واره‌ دینین:

(عن هانيء البربري مولى عثمان قال: كنت عند عثمان وهم يعرضون المصاحف، أرسلني بكتف شاة إلى أبي بن كعب فيها (لم يتسنّ) وفيها (لا تبديل للخلق) وفيها (فأمهل الكافرين) قال: فدعى بدواة فمحا إحدى اللامين وكتب (لا تبديل لخلق الله) [الروم - ٣٠] ومحا فأمهل، وكتب (فمهل) [الطارق آية ١٧] وكتب [لم يتسنّه]، [البقرة ٢٥٩] ألحقّ فيها الهاء^(١).

که‌واته: ئوبه‌ی کوری که‌عب هه‌ر پابه‌ندبووه به‌و موصحه‌فه‌وه که له‌سه‌رده‌می عوسماندا (خوا لێی رازی بێ)، لێژنه‌ چوار قۆلییه‌ که‌ رێکیان خستوه، هه‌روه‌ها له‌رووی رێنووسیشه‌وه به‌ هه‌مان شیوه. شوپه‌ی سیته‌م: قسه‌یه‌ که‌ ده‌لی: هه‌ندی‌ک هه‌وآل هاتوون له‌بارهی قورئانی‌که‌وه، که‌ خۆیندنه‌وه‌که‌ی نه‌سخ کراوه‌ته‌وه، که‌ ئیمه‌ دوا‌یی له‌باسی

(١)- أبو عبید فی فضائل القرآن ص ٢٨٦، - ومن طریقہ ابن جریر فی تفسیرہ ج ٣ ص ٣٨.

نه‌سخدا باسی ئەوه ده‌که‌ین و، ته‌وه‌ریکمان تایه‌ت کردوه به (نه‌سخ)ه‌وه.
به‌لام له‌ راستیدا ئەو رایه، که گوايه خوا هه‌ندی‌ک له‌ قورئانی
دابه‌زاندوه، خویندنه‌وه‌که‌ی نه‌سخ کراوه‌ته‌وه، به‌لام حوکه‌که‌ی
ماوه‌ته‌وه!، ئەوه رایه‌که‌ له‌ رایه‌کانی زانیان و من ئەو رایه‌م پئی
هه‌له‌یه‌و، پیم وایه هیچ شتی‌ک له‌و قورئانه‌ی ئیستا له‌به‌رده‌ستی
ئیمه‌دا هه‌یه، ئەوه نیه که نه‌سخ کرایته‌وه‌و خویندنه‌وه‌که‌ی یان
حوکه‌که‌ی مابی، هه‌لبه‌ته ده‌گونجی و ری‌ی تیده‌چی خوا (سبحانه
وتعالی) هه‌ندی‌ک ئایه‌تی ناردبن و دوایی لای‌بردبن، حوکم و خویندنه‌وه‌و
هه‌موو شتی‌کیان، به‌لام من ئەوه‌ش به‌ دوور ده‌زانم و، ده‌بی به‌لگه‌یه‌ک
هه‌بی له‌سه‌ر قورئان بوونی ئایه‌تی‌ک، یان چه‌ند ئایه‌تی‌ک، به‌لگه‌ی
موته‌واتیر هه‌بی، چونکه‌ قورئان به‌ ته‌واتور به‌ ئیمه‌ گه‌یشته‌وه، که
دوایی له‌وباره‌وه قسه‌ ده‌که‌ین.

شوبه‌هی چواره‌م: ئەوه‌یه که هه‌ندی‌ک هه‌وال هاتوون که گوايه
هه‌ندی‌ک ئایه‌ت زیاده‌یان تیدا هه‌یه.

با بۆ وینه له‌و باره‌وه ئەم ده‌قه بێنین:

(عن أسماء بنت یزید رضي الله عنها قالت: سمعت رسول الله
صلى الله عليه وسلم) يقول: (يا عبادي الذين أسرفوا على أنفسهم
لا تقنطوا من رحمة الله إن الله يغفر الذنوب جميعاً - ولا ييالي - إنه هو
الغفور الرحيم) الزمر آية ٥٣^(١).

واته: ئەسمائی کچی یه‌زید (خوا لئی رازی بی) ده‌لی: گویم له
پیغه‌مبه‌ری خوا بوو (صلى الله عليه وسلم) ئەو ئایه‌ته‌ی ده‌خویند:
[يا عبادي الذين أسرفوا على أنفسهم لا تقنطوا من رحمة الله إن

(١) - أحمد ج ٦، ص ٤٥٤ و ٤٥٩ و ٤٦٠ و ٤٦١، وعبد بن حميد برقم: ١٥٧٧ و الترمذي برقم: ٣١٣٥،
والطبراني في الكبير برقم: ٢٤١٦١، والحاكم برقم: ١٩٨٢.

الله يغفر الذنوب جميعاً] دوايش فەرمووی: (ولا يبالى) گوئی ناداتی
(إنه هو الغفور الرحيم).

هەر وه ها له دهقیکی دیکه دا له عبدالله ی کوری مهسعووده وه
هاتوه گوتوویه تی: (إن أكبر آية في القرآن فرحاً آية في سورة الغفر:
قل يا عبادي الذين أسرفوا على أنفسهم لا تقنطوا من رحمة الله إن
الله يغفر الذنوب جميعاً) إن شاء^(۱).

عبدالله ی کوری مهسعوود گوتوویه تی: ئایه تیک که له هه موو
قورئاندا جیگای گه وره ترین دلخۆشییه، ئه و ئایه تهیه له سووره تی
(الغفر) دا که ده فەرموئی: بلی ئه ی ئه و به ندانه م، که به رامبه ر به
خۆتان زیده رویتان کردوه! له به زه یی خوا نائومید مه بن، خوا له
هه موو گونا هان تیکرا ده بووری، (إن شاء) ئه گه ر به وه ی.

هەر وه ها له سه عدی کوری ئه بی وه ققاسه وه ئه مه هاتوه:
أنه كان يقرأ هذه الآية:

[وإن كان رجل يورث كلالة أو امرأة وله أخ أو أخت، لأم] - النساء
- ۱۲ - واته وشه ی (لأم) ی زیاد کردوه^(۲).

به لام ئه مانه و هاو وینه کانیان، ناگونجی ره خنه یان پی بگیری،
له ئه وه که هه موو هاوه لان له سه ر کتییی خوا کو بوونه ته وه، چونکه
ئه مانه له دوو ئه گه ران به ده رنین:

ئه گه ری یه که م: یان زیاده یه که بو ته فسیر کردنی ئه و ئایه ته و،
یه کییک له هاوه لان زیادی کردوه، یان له پیغه مبه ریان (صلی الله علیه
وسلم) بیستوه، که زیادی کردوه، بو روونکردنه وه ی چه مک و واتایه که ی.

(۱) - أخرجه الطبراني: ج ۹ ص ۱۴۲، وإسناده صحيح.

(۲) - أثر صالح الإسناد، أخرجه الدارمی - في المسند: ۲۸۶۳ وأبو عبيد في فضائل القرآن: ۲۹۷، وابن أبي
حاتم: ۴۹۳۶.

ئه‌گه‌ری دووه‌م: ئه‌وه‌یه که ئه‌م زیاده‌یه قورئانی‌یک بووبی، نه‌سخ کرابیتته‌وه، که من ئه‌و رایه‌م پی بیهیزه‌و، پیم وایه هه‌موو ئه‌و وشانه زیاد کراون، بۆ زیاده تیشک خستنه‌ سه‌ر چه‌مک و واتای ئه‌و ئایه‌ته موباره‌ کانه.

شوبه‌هی پینجه‌م: گوايه له به‌ر ئه‌وه‌ی له جه‌نگه‌کانی هه‌لگه‌راواندا، ژماره‌یه‌کی زۆر له هاوه‌لان شه‌هید کراون، که قورئانیان زۆر له لابووه، ئه‌و قورئانه‌ش به‌ هۆی کوژرانی ئه‌وانه‌وه فه‌وتاهه‌! به‌لام بێگومان ئه‌و قسه‌یه‌هیچ نیه‌، چونکه‌ راسته‌ ئه‌وانه‌ی له جه‌نگه‌کانی هه‌لگه‌راواندا، کوژراون، قورئان له‌به‌ر بوون و شاره‌زای قورئان بوون، به‌لام له‌هیچ ریوايه‌تیکدا نه‌هاتوه که ئه‌و قورئانه‌ی ئه‌وان له‌به‌ریان بووه، هاوه‌لانی دیکه‌ - خوا لییان رازی بی - له‌به‌ریان نه‌بووه، به‌لێ ئه‌وانیش قورئانیان له‌به‌ر بووه، به‌لام بێگومان هاوه‌لانی دیکه‌یش خوا لییان رازی بی، هه‌مان ئه‌و قورئانه‌ی ئه‌وان له‌به‌ریان بووه، ئه‌وانیش له‌به‌ریان بووه، بۆیه که ئه‌وان شه‌هید بوون، ئه‌وه هانده‌ریک بووه که عومه‌ر (خوا لێی رازی بی)، بۆ ئه‌بویه‌ کر خوا لییان رازی بی پیشنیار بکات، که قورئان له‌ دوو توپی دوو به‌رگدا بنوسریتته‌وه و کۆبکریته‌وه، گو‌توویه‌تی: چونکه‌ ده‌گونجی له‌ شوینه‌کانی دیکه‌ش هاوه‌لان شه‌هید بن، ئنجا نه‌وه‌ک هه‌ندی‌ک له‌ قورئان زایه‌ بی، ئه‌وه‌ش دووربینیه‌ک بووه، به‌لام مانای وانیه که ئه‌و هاوه‌لانه‌ی دیکه‌ی شه‌هید بوون، به‌س ئه‌وان ئه‌و به‌شه‌ قورئانه‌یان له‌به‌ر بووه‌! شوبه‌هی شه‌شه‌م: له‌ دایکه‌مان خاتو عایشه‌وه گێ‌دراوه‌ته‌وه:

[عن عائشة رضي الله عنها قالت: لقد نزلت آية الرجم ورضاعة الكبير عشراً، ولقد كان في صحيفة تحت سريرى، فلما مات الرسول

(صلی الله علیه وسلم) وتشاغلنا بموته، دخل داجن، فأكلها^(۱).

واته: دایکمان خاتو عائیشه (خوا لئی رازی بی) گوتویه تی: تاییه تی به‌ردبارانکردن و ئەوه که ده‌بی پیاوی به‌ته‌مه‌ن، ده‌جاران بخوات، شیری ئافره‌تیک بخواته: وه، له نووسراویکدا بوون (له په‌ریکدا) له ژیر ته‌خته‌که‌ی من (ئه‌و شوینه‌ی که له‌سه‌ری ده‌خه‌وتم) کاتییک پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) کۆچی دوا‌یی کرد، ئیمه‌ به‌ هۆی مردنی ئەوه‌وه سه‌رقال بووین و، ئاژه‌لیکی دابه‌سته‌مان هه‌بوو له‌مال، هات و خواردی!!

به‌لام ئەمه‌ بیگومان له‌ رووی سه‌نه‌ده‌وه‌ زانیان به‌ گیردراوه‌یه‌کی هه‌له‌یان داناوه‌و، له‌و باره‌وه‌ (د.عبدالله بن یوسف الجدیع) لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی باشی کردوه‌ که کورته‌که‌ی ئەوه‌یه: له‌ رووی سه‌نه‌ده‌وه‌ راست نیه‌و، دایکمان خاتو عائیشه - (خوا لئی رازی بی) - شتی وای نه‌گوتوه‌، به‌لکو ئەوه‌ شتیکی هه‌له‌ستراوه‌^(۲). شوبه‌یه‌ی هه‌وته‌م و کۆتایی: ئەوه‌یه‌ که هه‌ندییک ده‌ق پالده‌درینه‌ لای قورئان، که ئەوه‌ی پالیان ده‌داته‌ لای قورئان، جگه‌ له‌ لافلیدان و ده‌عوای پرووت، هه‌یج به‌لگه‌یه‌کی به‌ده‌سته‌وه‌ نیه‌و ناتوانی بو‌ هیچیان سه‌نه‌د بیئی.

بو‌ وینه‌: یه‌کیک له‌و شتانه‌ ئەوه‌یه‌ که کاتی خو‌ی (رافضة) که جو‌ریک بوون له‌ شیعوه‌و، هه‌ندییک له‌ زانیانی‌ش به‌ هه‌موو شیعیه‌ ده‌لین رافیزه‌، ئیددیعیان کردوه‌ که سو‌وره‌تیک له‌ قورئاندا هاته‌ به‌ ناوی (سورة الولاية) که گوايه‌ هه‌وت تاییه‌ت بووه‌، له‌ مه‌دحی عه‌لی

(۱) - ابن ماجه: ۱۹۴۴ و أبو یعلی: ۴۵۸۷ - ۴۵۸۸.

(۲) - بروانه: المقدمات الأساسية في علوم القرآن، ص ۱۷۳ - ۱۷۷، له‌ته‌فسیری سو‌رده‌تی (الأحزاب) ئەو شوبه‌یه‌مان باش هه‌له‌ته‌ کاندووه‌.

کۆری ئەبى تالیب دا (خوا لێی رازی بێ) ت!، بەلام ئەودە قسەیه کی
 پووچە، هەروەها هەندیک لە تیپەرپێنەرانی شیعه (غلاة الشيعة) که
 شیعهی دوازدە ئیمامیی بەرئەتیان لێ کردوون، گەنگ ئەودەیه شیعهی
 ئیستا هەموویان واتە: شیعهی دوازدە ئیمامیی و شیعهی زەیدی
 هەموویان لەسەر ئەودە یە کەدەنگن ئەو قورئانە ئیستا لەبەر دەستی
 ئیمەدا هەیه، هەر هەمان قورئانە بوو پیغەمبەری خاتەم دابەزیووە
 (عليه الصلاة والسلام) و یە کەم جار لەسەر ددەمی ئەبوبە کەر، دوا جار
 لەسەر ددەمی عوسمان دا خوا لێی رازی بێت، لە نێوان دوو بەرگدا
 کۆکراو دتەود، بەشیویدی ئەو موصحفەیی که دەییین، هیچ زانیایە کی
 شیعهی موعتبەر نیە که لەو بارەود ئیستا لەم پۆزگاری ئیمەدا،
 قسەیی لەسەر ئەودە هەبێ، بەلێ کاتی خۆشی هەندیک لە شیعه
 بوون که قسەیی جیاوازیان کردووە، بەلام شیعه کانی ئیستا هەموویان
 دەلێن: هەرکەسیک تانە (طعن) لە قورئان بدات، لەبازنەیی ئیسلام
 دەچێتە دەر!!

تهوهری سیژدهیهه
خویندنه وهکانی قورئان
(قراءات القرآن)

به‌ریزان!

ئیمه ئه‌م ته‌وه‌ری سی‌زده‌یه‌مه، له‌ چوار بر‌گه‌دا ده‌خه‌ینه‌ روو:
 بر‌گه‌ی یه‌ که‌م پیناسه‌ی خویندنه‌وه‌ کانی قورئان.
 بر‌گه‌ی دووه‌م: جو‌ره‌ کانی خویندنه‌وه‌ کانی قورئان.
 بر‌گه‌ی سییه‌م: مه‌رجه‌ کانی راستیی خویندنه‌وه‌ کانی قورئان.
 بر‌گه‌ی چواره‌م: سووده‌ کانی جیاوازی خویندنه‌وه‌ کانی قورئان.

بر‌گه‌ی یه‌ که‌م : پیناسه‌ی خویندنه‌وه‌ کانی قورئان:

[القراءات جمع قراءة، وهي مذهب من مذاهب النطق في القرآن،
 يذهب به إمام من القراء مذهباً يخالف غيره، مع الموافقة لرسم
 المصحف وثبوت الإسناد إلى النبي - (صلى الله عليه وسلم) -].
 ئه‌مه‌ پیناسه‌یه‌ کی کورت و پوخته‌:

واته‌: خویندنه‌وه‌ کان کۆی خویندنه‌وه‌یه‌، که‌ بریتیه‌ له‌
 بۆ‌چوونیک له‌ بۆ‌چوونه‌ کانی گۆ‌ کردن به‌ قورئان، که‌ پیشه‌وایه‌ ک له‌
 پیشه‌وایه‌ کانی قورئان خوینان ته‌به‌ننیه‌ ده‌ کات و، جیایه‌ له‌ هی‌ جگه‌ له‌
 خۆی له‌ قورئان خوینه‌ کان، به‌لام به‌پیی رینووسی موصحه‌فه‌ و له‌
 رووی سه‌نه‌دیشه‌وه‌، چه‌سپاوه‌و پالده‌دریته‌ لای پیغه‌مبه‌ر (عليه الصلاة
 والسلام).

که‌واته‌: خویندنه‌وه‌ کانی قورئان، ئه‌و جو‌ره‌ خویندنه‌وانه‌ن که‌ له‌
 رووی پالدرانیا‌ن بۆ‌ لای پیغه‌مبه‌ره‌وه‌ (عليه الصلاة والسلام) چه‌سپاون.
 هه‌روه‌ها له‌ رووی ته‌با‌ییانه‌وه‌ له‌ گه‌ل رینووسی موصحه‌فدا، که‌
 له‌به‌رده‌سته‌انه‌، گونجاون.

برگه‌ی دووه‌م: جوړه‌کانی خویندنه‌وه‌کانی قورئان:

خویندنه‌وه‌کانی قورئان زانایان دابه‌شیان کردوون بو چوار جوړه:

جوړی یه‌که‌م: موته‌واتیر (المتواتر) ته‌ویش ته‌وه‌یه‌ه‌موو قورئان خوینه‌کان، ته‌وه‌ی که به راستیی و دروستیی لیپانه‌وه‌گوازراوه‌ته‌وه، له‌سه‌ری یه‌کده‌نگبوون، که زوړبه‌ی هه‌ره‌زوړی قورئان به‌و شیوه‌یه‌خویندراوه‌و، زوړیک له‌زانایانیش ته‌و قورئانه‌ی که به ته‌واتور به‌ئیمه‌گه‌یشته‌وه، کورتی ده‌که‌نه‌وه‌له‌حه‌وت قورئان خوینه‌کاندا، که دواپی باسیان ده‌که‌ین، وه‌ک (عاصم و نافع) و هه‌ندیکیان له‌ده (۱۰) قورئان خوینه‌کاندا کورتی هه‌ل‌دینن، به‌لام رای دیکه‌ش هه‌یه، که ده‌لی: مه‌رج نیه‌له‌و حه‌وت قورئان خوینه‌دا کورت هه‌ل‌تبی، هه‌روه‌ها مه‌رجیش نیه‌ته‌نیا له‌ده‌یه‌کانیشدا کورت هه‌ل‌تبی. ئنجا هه‌له‌یه‌که‌بگوئری: حه‌وت جوړه‌قورئان خویندنه‌کان (القراءات السبع) هه‌موویان موته‌واتیرن، به‌ل‌کو ته‌واتور ته‌وه‌یه‌که‌به‌شییک له‌و قورئان‌خویندنه، حه‌وته‌کانیان یان ده‌یه‌کان، واته: حه‌وت قورئان‌خوینه‌سه‌ره‌کیه‌کان یاخود ده‌یه‌کان، له‌سه‌ری یه‌کده‌نگ بووبن.

به‌لام بیگوومان ته‌گه‌ر یه‌کیک له‌و پیشه‌وایانه، به‌ته‌نیا، شتیکی به‌تایبه‌ت خویندبیته‌وه، ته‌و کاته به‌ته‌واتور دانانری، به‌ل‌کو ده‌بی هه‌موو قورئان‌خوینه‌کان، هه‌ر حه‌وتیان یان هه‌ر ده‌یان، یاخود زوړیه‌یان له‌سه‌ر جوړیک له‌قورئان‌خویندن یه‌کده‌نگ بووبن، ته‌وجار به‌ته‌واتور له‌قه‌له‌م ده‌دری.

به‌لام ته‌گه‌ر ته‌نیا یه‌کیکیان، به‌جوړیک پرسته‌یه‌کی خویندوته‌وه، که له‌حه‌وته‌کانیشه‌و له‌ده‌یه‌کانیشه، ته‌وه‌به‌ته‌واتور له‌قه‌له‌م نادری، مادام به‌ته‌نیا رای خو‌ی بی.

جوۆرى دووهەم: باو (المشهوره):

ئەویش ئەوھىيە كە لە پرووى سەنەدەوہ راستەو، لەلای قورئان
خوینەكان زاندراوہ، بئى ئەوھى هيچ كاميان نكوولئى لئى بكەن، بەلام
نەگەشتۆتە پاددەى تەواتور، ئەگەل ئەوہشدا كە ئەگەل پئىنووسى
عوسمان و زمانى عەرەببیشدا دئتەوہ.

ئەوھىش وئەى ئەو شوئىنانەى كە حەوت قورئان خوینەكان،
يان دەيەكان، راجيايان لەبارەيەوہ ھەيە، لەو بارەوہش كئيب زۆر
نووسراون، بۆ وئە: (التيسير لأبي عَمْر الداني) ھەورەھا (الشاطبية
لأبي القاسم بن فرا الأندلسي) و (النشر لابن الجزري)، كە رەنگە لە
ھەموويان گرنگتر (النشر لابن الجزري) بئى، لەبارەى راجيايى قورئان
خوینەكان حەوتەكان، ياخود دەيەكانەوہ، لە خوئندنەوہى ھەندىك لە
وشاندا.

جوۆرى سئىيەم: يەكەكان (الآحاد):

ئەویش ئەوھىيە كە لە پرووى سەنەدەوہ راستبئى، بەلام لە پرووى
پئىنووسى عوسمانىيەوہ (خوا لئى رازى بئى)، جياوازبئى.
وہك زۆرىك لەو خوئندنەوانەى كە گيڤدراوہنەوہ لە ھەندىك
لە ھاوہلانەوہ، كە وہك چۆن فەرموودەيان لئوہ گيڤدراوہتەوہو
وہردەگيرئى، ئەو قورئان خوئندنەشيان لئوہ گيڤدراوہتەوہو وەردەگيرئى.
وہك خوئندنەوہى عبداللەى كورى مەسعوودو ئەبى ددەرداء،
خوا لئىيان رازى بئى كە خوئندوويانەتەوہ:

(واليل إذا يغشى. والنهار إذا تجلّى. والذكر والأنثى).

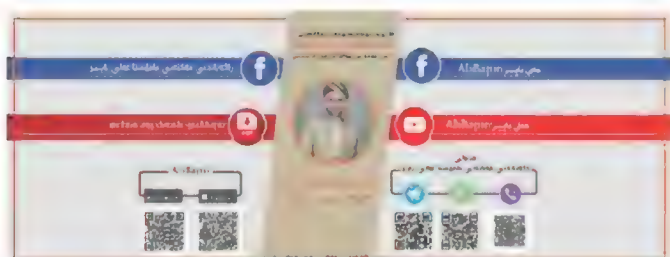
لە جياتى (وما خلق الذكر والأنثى)^(۱).

به‌لام بېگومان ئه‌وه به قورئان داناندری، چونکه له‌پړی تاکه‌کان
(آحاد) ه‌وه به ئیمه گه‌یشته‌وه، عبدالله ی کوری مه‌سعوودو ئه‌بودده‌رداء
خوالییان رازی بی وایان خویندووه‌ته‌وه.
به‌لام ئه‌وه‌ی که له موصحه‌فدا ه‌یه‌و، هاوه‌لان له‌سه‌ری
یه کده‌نگ بوون، ئه‌وه‌یه: (وماخلق الذکر والأنثی) نه‌ک (والذکر
والأنثی).

جوړی چواره‌م: ریزپه‌ر (الشاذة):

که بریتییه له‌وه‌ی گپ‌ردراوه‌ته‌وه، به‌لام سه‌نه‌ده‌که‌ی راست نیه.
وه‌ک خویندنه‌وه‌ی: (ملکا يوم الدين).
که ئه‌مه پال‌دراوته لای ه‌ندی‌ک له زانایان، به‌لام گرنگ ئه‌وه‌یه
ئه‌مه پیی ده‌گوتری: ریزپه‌رو بېگومان به به‌شی‌ک له قورئان و، جوړی‌ک
له خویندنه‌وه‌کانی راستی قورئان دانانری.
شایانی باسه: زانایان له‌سه‌ر ئه‌وه یه کده‌نگن، که دروست نیه قورئان
به خویندنه‌وه‌ی ریزپه‌ر بخویندری‌ته‌وه، ه‌روه‌ها دروستیش نیه خویندنه‌وه‌ی
ریزپه‌ر پال بدری‌ته لای قورئان.
ه‌روه‌ها خویندنه‌وه‌کانی که له ری ئاحاده‌وه به ئیمه گه‌یشته‌وون،
ديسان زوره‌ی زانایان ریگریان کردوه له‌وه که قورئانیان پی بخویندری،
چونکه کاتی‌ک به قورئان له‌قه‌لم ده‌دری، که به ته‌واتور به ئیمه
گه‌یشته‌بی، واته: ئیمه دلنیابین و، یه کلابووبینه‌وه که ئه‌وه فه‌رمایشتی خوای
په‌رو‌ردگار‌ه‌و، پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) به‌و شیوه‌یه خویندی‌ه‌تی و
له جیبریل وه‌ری گرتوه.
به‌لام ه‌رشتی‌ک که ئه‌گه‌ری تی‌دابی و جیی دلنیایی نه‌بی، به
به‌شی‌ک له قورئان دانانری.

هه ئه ته له مو باره وه رای دیکه ی جیاوازی ش هه یمو، رهنگه هه ندیکیان
 بلین: با له ری فی هه رموو ده ی ئا حادی شه وه به ئیمه گه یشتی، هه ر دروسته
 قورئانی پی بخویندری، له گه ل ئه وه شدا که ده بی بگوتری: ئه وه به شیک
 نیه له مو قورئانه ی که له ئیو موصحه فدا هه یه، به لام به مو جو ره ش
 خویندر او ده ته وه، به لام ئه و رایه بی هیزه.

برگه‌ی سییه‌م: مه‌رجه‌کانی راستیی خویندنه‌وه‌کانی قورئان:

ده‌بی بزانی، که‌ئهو قورئان خویندنه‌وه‌یه، ریک و راسته، که‌سی مه‌رجی سه‌ره‌کی تیدا هه‌بن، وه‌ک پسه‌پورانی ئهو بواره‌گوتووینه، بو نمونه:

(ابن الجزري) له‌کتیبه‌که‌ی خو‌ی (النشر في القراءة العشر) دا، که‌ پیشتریش باسه‌انکرد، ده‌لی:

(كل قراءة وافقت العربية ولو بوجه، وافق المصاحف العثمانية، ولو احتمالاً، وصحّ سندها، فهي القراءة الصحيحة التي لا يجوز ردّها، ولا يحلّ إنكارها، بل هي من الأحرف التي نزل بها القرآن، ووجب على الناس قبولها، سواء كان عن الأئمة السبعة، أم عن العشرة، أم عن غيرهم من الأئمة المقبولين.

ومتى اختلّ ركن من هذه الأركان الثلاثة، أطلق عليها الضعيفة، أو الشاذة، أو الباطلة، سواء كانت عن السبعة، أم عمّن هو أكبر منهم، هذا هو الصحيح عند أئمة التحقيق من السلف والخلف، وصرّح بذلك الحافظ أبو عمر عثمان بن سعيد الداني، ونصّ عليه في غير موضع الإمام أبو محمد مكي بن أبي طالب، وكذلك الإمام أبو عباس أحمد بن عمار المعدوي، وحققه الإمام الحافظ أبو قاسم عبدالرحمن بن إسماعيل المعروف بأبي شامة، ومذهب السلف الذي لا يعرف عن أحد منهم خلافه^(١).

ئيبولجه‌زه‌ری ده‌لی: هه‌ر خویندنه‌وه‌یه‌کی قورئان، ئهو سی مه‌رجه‌ی تیدا بوون، ئهو ریک و راست و دروسته:

مه‌رجی یه‌که‌م: ئه‌گه‌ر به‌روویه‌ک له‌رووه‌کانیشه‌وه‌بی، له‌گه‌ل زمانی عه‌ره‌بی دا بیته‌وه.

مەرجی دووھەم: ئەگەر بەشیمانە (احتمال) یش بێ، بە پێی یەکیک
لە موصحفە کانی پۆژگاری عوتمان بێ.

(کە گۆتمان عوسمان (خوایێی رازی بێ) چوارو، هەندیکی
دەلێن: حەوت و، هەندیکی دەلێن: هەشت، موصحفە فی نووسیون و
بەسەر شارەکاندا دابەشی کردوون، کە هەندیکی لە موصحفە کان
لە گەڵ هەندیکیاندا لە پێنووسی هەندی و شاندا، راجیایان هەبوو).
مەرجی سییەم: هەروەها سەندەدە کەشی راستی بۆ لای پیغەمبەر
علیه الصلاة والسلام، ئەگەر وابوو- ئەو قورئان خوێندنیکی راستەو،
ناگونجی بەرپەرچ بدریتەو و نکوویی لی بکری، بەلکو ئەو لەو
حەوت پیتانە یە کە قورئانیان پێ دابەزیو و، لەسەر خەلک پیویست
بوو کە وەریان بگرن.

ئەجائێ ئەو شیو قورئان خوێندنە، لە یەکیک لە حەوت
پیشەوایە کانی قورئان خوێندنەو بێ، یاخود لە یەکیک لە دەیه کانهو
بێ، یا خود لە یەکیک لە پیشەوایانی پەسەندەو بێ.

بەلام هەرکاتێک پایە یە کە لەم سێ پایانە نەما، ئەوکاتە ئەو
شیو قورئان خوێندنە، پێی دەگوتری: (ضعیفه) بێ هیز، یان (یه
شاذة) ریز پەر، یان (باطلة) پووچ.

ئەجائێ ئەو شیو قورئان خوێندنە لە یەکیک لە حەوتە کانهو بێ،
یاخود لە هی لەوانیش گەورترەو بێ.

ئەو یە رای راست لە لای پیشەوایانی ساغکەرەو لە پیشین و
لە پاشین، هەر کام لە (الحافظ أبو عمر: عثمان بن سعید الدانی)،
هەروەها لە (أبو محمد بن أبي طالب)، هەروەها (أبو العباس أحمد
بن عمار المهدوي) و (الإمام الحافظ أبو قاسم عبدالرحمن بن إسماعيل

المعروف بابن أبي شامة) ساغی کردوه ته‌وه‌و، ئەمه‌ ئەو رای پیشینه‌یه که نه‌زانراوه را جیایی له باره‌یان‌ه‌وه هه‌بی.

لێره‌دا پێویسته‌ شتیکی دیکه‌ش بزانی‌ن هه‌ر (إبن الجزري) ده‌لی: (فإنَّ القراءات المنسوبة إلى كل قارئ من السبعة وغيرهم، منقسمة على المجمع عليه والشاذة، غير أن هؤلاء السبعة لشهرتهم وكثرة الصحيح المجمع عليه في قراءاتهم، تركن النفس إلى ما نقل عنهم، فوق ما ينقل عن غيرهم)^(١).

واته‌: ئەو شیوه‌ خوێندنانه‌ی که پالده‌درینه‌ لای هه‌ر کام له‌ هه‌وت قورئان خوێنه‌ کان (که‌ دوا‌یی ناویان دی‌نین) و جگه‌ له‌ وانیش، دابه‌ش ده‌بن بۆ شیوه‌ قورئان خوێندنێ که‌ یه‌ کده‌نگیی له‌ سه‌ره‌، هه‌روه‌ها‌هی ریز په‌ریشیان تێدا‌یه‌، به‌لام ئەو هه‌وته‌ له‌ به‌ر ئەوه‌ی زیاتر ناودار بوون و، به‌ زۆریی ئەوه‌ی ئێ‌یان‌ه‌وه‌ گوا‌زاراوه‌ ته‌وه‌، ئەو شیوه‌ قورئان خوێندنه‌ بووه‌ که‌ یه‌ کده‌نگیی له‌ سه‌ر بووه‌، بۆ‌یه‌ نه‌فس زیاتر مه‌یل به‌ لای ئەوه‌دا ده‌کات که‌ له‌ وان‌ه‌وه‌ نه‌قل کراوه‌، زیاتر له‌وه‌ی که‌ له‌ جگه‌ له‌ وان‌ه‌وه‌ گوا‌زاراوه‌ ته‌وه‌.

که‌واته‌: ده‌بی ئەم سێ مه‌رجه‌ هه‌بن، بۆ هه‌ر خوێندنێکی قورئان، بۆ ئەوه‌ی به‌ په‌سمیی بناسری و دانی پێدا‌ بێ‌ری:

یه‌ک: به‌ شیوه‌یه‌ک له‌ شیوه‌ کان له‌ گه‌ل زمانی عه‌ره‌ بێیدا بگونجی.
دوو: به‌ پێی رێ‌نووسی عوسمان بێ‌ خوا‌ی لی‌ رازی بی، له‌یه‌ کێ‌ک له‌ مو‌صفه‌فه‌ کانی که‌ له‌ رۆژگاری عوسماندا بوون.

سێ: پێ‌ویسته‌ سه‌نه‌ده‌که‌ی راست بی، بۆ‌لای پێ‌غه‌مبه‌ری خاته‌م (صلی الله علیه وسلم).

(١)- سه‌رچاوه‌ی پێ‌شو، ص ١٥.

برگەى چوارەم: سوودەكانى جياوازىي قورئان خوئندەكان.

ئايا ئەو شىۋە قورئان خوئندەكانە، ئىجا ئەگەر حەوتەن، ئەگەر دەن، سوودى ئەو جياوازيانە كە ئە ئىوانىندا ھەيە، چىيە؟ با تەماشا بکەين:

بەلای كەمەوە سى سوود ھەن، بۆ جياوازيى خوئندەوەكانى قورئان:

سوودى يەكەم: سوو كکردن لەسەر ئۆممەت (التخفيف عن الأمة) و لا بردنى سەغڵە تىي لەسەريان، بە تايەت ئەوەى كە پەيوەست دەبىتەوە بە چۆنيەتى گۆ كکردنى پىتەكان و سيفەتى پىتەكانەوە. چونكە شىۋە قورئان خوئندىك دەلى: ئەو پىتە دەبى بەو شىۋە گۆ (تلفظ) بكرى، شىۋە قورئان خوئندىكى دىكە دەلى: نەخىر بەو شىۋەيە، ياخود بەو شىۋەيەش دروستە، ئىجا ئەو دەبىتە ھۆى ئاسانىي لەسەر ئۆممەت، بۆ شىۋەى قورئان خوئندن.

سوودى دووھەم: برىتيە لە دەرخستنى بەشىكى دىكە لە ئىعجازى قورئان، بە ھۆى ئەوەوە كە بە زياتر لە جۆرىك دەخوئندىتەوە، چونكە جارى وا ھەيە پىتىك يان وشەيەك بە چوار پىنج جۆر دەخوئندىتەوە، ھەر كام لەو جۆرانە واتايەكى ھەيە، كە ئەوەش ماناى قورئان و واتاكانى قورئان فراوانتر دەكات و، قورئان لە پرووى واتاوەدەو لەمەندتر دەكات.

دەتوانين لەو بارەوە دوو وىنە بىنينەوە:

أ. خوا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) لە سوورەتى (المائدة) دا دەفەر موى:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى

الْمَرَاقِ وَأَمْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ ﴿٦﴾ المائدة:

ئه‌مه‌ لی‌ره‌دا له‌ خویندنه‌وه‌ی نافیع و ئیبنو عامیرو کیسائی و عاصیم له‌ ریوایه‌ تیکداو حه‌فص، به‌ سه‌ر (الفتحة) خویدراوته‌وه‌ (وَأَرْجُلَكُمْ) که‌ ئه‌و کاته‌: ﴿يَتَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ﴾

المائدة: ﴿٦﴾

(وَأَرْجُلَكُمْ) که‌واته‌: شو‌ردن (غسل) ی به‌ سه‌ردا دیته‌وه‌، واته‌: ده‌بی پییه‌ کانیش بشو‌ردرین، به‌لام ئه‌وانی دیکه‌ به‌ ژیر (الکسرة) خویندوو یانه‌ته‌وه‌، که‌ ئه‌و کاته‌ ده‌چیته‌وه‌ بو‌ مه‌سح و، ده‌گیردریته‌وه‌ بو‌ (رؤوس) که‌ وه‌ک چۆن سه‌ر مه‌سح ده‌ کری، پییه‌ کانیش مه‌سح بکری، ئنجا ئه‌م خویندنه‌وه‌ی دووهم، مه‌سحکردن له‌ سه‌ر هه‌ردوو خوفه‌ کان ده‌گه‌یه‌نئ له‌ لای زۆریه‌ی هه‌ره‌ زۆری زانایان.

ب. وینه‌یه‌ کی دیکه‌، ئه‌و ئایه‌ته‌ موباره‌ که‌یه‌:

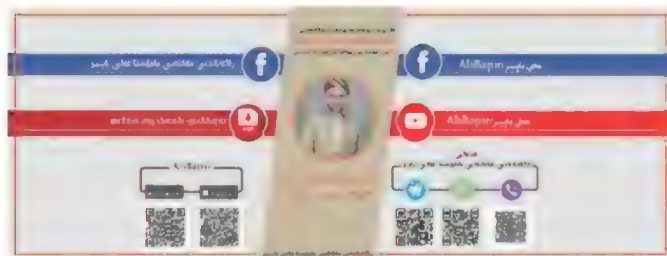
﴿قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَزَّتْ أَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ ﴿٣١﴾ إِنَّ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣٢﴾﴾ الشعراء. خویندراوته‌وه‌ (إِنْ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ)، هه‌ندیکیشیان خویندوو یانه‌ته‌وه‌: (خُلُقُ الْأَوَّلِينَ) ئه‌گه‌ر (خُلُق) بی: (أَيُّ مَا جِئْتَ بِهِ كَذِبٌ وَافْتِرَاءُ الْأَوَّلِينَ) ئه‌وه‌ی که‌ هیناوته‌، درۆ هه‌لبه‌ستنی پیشووه‌ کانه‌، به‌لام (خُلُقُ الْأَوَّلِينَ) واته‌: ئه‌وه‌ عاده‌تی پیشووه‌ کانه‌، مانای وایه‌ دوو مانایان به‌ده‌سته‌وه‌ ده‌دات، به‌پیی هه‌ردووک خویندنه‌وه‌ی (خُلُق) و (خُلُق).

سوودی سییه‌م: بو‌ جیاوازییه‌ کانی خویندنه‌وه‌ کانی قورئان، ئه‌وه‌یه‌ که‌ شتیک له‌ ئایه‌ تیکدا هاتوه‌ به‌ کورتیی و، خویندنه‌وه‌یه‌ کی دیکه‌ی مانایه‌ که‌ی زیاتر روشن ده‌کاته‌وه‌، بو‌ وینه‌: ئایه‌تی (٢٢٢) له‌ سووره‌تی (البقرة):

﴿وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهَرْنَ﴾ البقرة: ﴿٣٣﴾.

ئەمە زۆرىمى ھەوت قورئان خوينە كان وايان خويندوودەتەود، بەلام
 ھەمزدو كىسائىي و لە پىوايە تىكىش لە عاصىمەود بوود خويندوويانەتەود:
 (حتى يَطَّهَّرْنَ)، خويندەودى يە ھەم جۆرىك لە كورتىي (اجمال)ى تىدايە، ھە
 دە گونجى مەبەست لە پاكبوونەودى ئافرەتە كان، پاكبوونەودىيان بى لە خوین،
 تاكو خوینى ھەيزيان نامىنى و لە ھەيز دەچنەود، بەلام خويندەودى دوودەم،
 وىراى ئەود، ئەودش دە گەيەنى كەدەبى دواى ئەودى خوینى ھەزىشيان ئەما،
 خۆيشيان بشۆن، ھەواتە: خويندەودى دوودەم، زياتر تىشك دەخاتە سەر
 واتاى خويندەودى يە ھەم.

تهوهری چواردهیهه
پیشه وایانی قورئان خویندن
(أئمة القراءة)

به‌پ‌یزان!

ئه‌م ته‌وه‌ره‌ش له‌ پ‌ینج بر‌گه‌دا ده‌خه‌ینه‌ روو:

بر‌گه‌ی یه‌ که‌م: پ‌یناسه‌ی قورئان‌خو‌یندن:

ب‌ی‌گومان قورئان خو‌یندن، ر‌ی و ره‌سم‌یکه‌ که‌ له‌ پ‌یغه‌مه‌به‌ری
خاته‌مه‌وه‌ (صلی الله علیه وسلم) به‌ هاوه‌لانی گه‌یشته‌وه‌، له‌هاوه‌لانه‌وه‌
به‌ جیلی دوا‌ی خو‌یان، شو‌ین که‌وتوان و، له‌وانیشه‌وه‌ به‌وانی دوا‌ی
خو‌یان، تا‌کو گه‌یشته‌وه‌ته‌ ئیمه‌.

با له‌و باره‌وه‌ چه‌ند شو‌ینه‌وار‌یک ب‌ینین:

۱- له‌و باره‌وه‌ له‌ عه‌لی کو‌ری ئه‌بی تالیبه‌وه‌ خوا‌ ل‌یی رازی ب‌ی
هاته‌وه‌ که‌ گو‌توویه‌تی:

[إن رسول الله (صلی الله علیه وسلم) يأمرکم أن تقرؤوا کما علّمتکم]^(۱)،
واته‌: پ‌یغه‌مه‌به‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) فه‌رماتان پ‌یده‌کات
که‌ قورئان بخو‌ینه‌وه‌، وه‌ک فی‌رکراون.

۲- [عن زید بن ثابت رضي الله عنه قال: القراءة سنة]^(۲).

واته‌: زه‌یدی کو‌ری ساب‌یت (خوا‌ ل‌یی رازی ب‌ی) گو‌توویه‌تی:
خو‌یندنه‌وه‌ی قورئان ر‌ی و شو‌ینه‌.

واته‌: ر‌ی و شو‌ین و ر‌ی‌بازی پ‌یغه‌مه‌به‌ره‌ (صلی الله علیه وسلم).

(۱) - حدیث صحیح أخرجه أبو عبيد في فضائل القرآن ص ۳۶۱، والبزّاز: ۴۴۹، عبدالله بن أحمد في زوائد المسند: ۸۳۲، وابن جریر ج ۱ ص ۱۲ والحاكم: ۲۸۸۵ - ۲۸۸۶. وإسناده جيد، وقال الحاكم: صحیح الإسناد.

(۲) - أخرجه سعيد بن منصور: ۶۷ فضائل القرآن، وأبو عبيد برقم: ۳۶۱، والطبراني في الكبير ج ۵ ص ۱۴۵ - ۱۴۶، وابن مجاهد في السبعة ص ۵۰ - ۵۲، والحاكم: ۲۸۸۷، والبيهقي في السنن: ج ۲ ص ۳۵۸، وفي الشعب: ۲۶۷۹، والخطيب في أخلاق الراوي: ۱۵۹۶. قلت: وهذا إسناده حسن، وقال الحاكم: صحیح الإسناد.

٣- [عن محمد بن المکندر قال: القراءة، يأخذها الآخر عن الأول]^(١).

واته: موحه ممه‌د بنو لمونکه‌دیر گوتوو یه‌تی: قورئان خویندن ری‌بازه، هی دوایه له هی یه که می وهرده گری.

٤- [عن عروة بن الزبير قال: إنما قراءة القرآن سنة من السنن فاقروه كما علّمتموه]^(٢).

واته: عورو هی کوری زوبه‌یر گوتوو یه‌تی: خویندنه وهی قورئان ری‌بازی که له ری‌بازه کان، (واته: ری‌بازه کانی که پی‌غه مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) پیشانی داوین)، بۆیه چۆن فی‌رکراون، ئاوا ی بخویننه وه. ئەم شۆینه وارانە ئەو ده‌گه‌یه‌نن.

که خویندنه وهی قورئان و کۆنترۆڵکردنی خویندنه وهی قورئان، ده‌بی له‌ری وهرگرتن و بیستنه وه بی، له زاری مامۆستایان و شاره‌زایان و، ته‌نیا به‌وه، که مروّف خو ی موصحف بخوینیته وه، فی‌ری نابی وه ک پی‌ویست، به‌لکو پی‌ویسته ده‌ماو ده‌م وهر بگیری.

ئجائهم برگه‌ی یه که مه، به قسه‌یه کی (أبو عبید) کۆتایی پی دینین له کتیبه که ی خو ی (فضائل القرآن) دا ده‌لی:

[وإنما نرى القُرَّاءَ عَرَضُوا القراءة على أهل المعرفة بها، ثم تمسّكوا بما علموا منها، مخافة أن يزيغوا عما بين اللّوحين بزيادة أو نقصان، ولذا تركوا سائر القراءات التي تخالف الكتاب، ولم يلتفتوا إلى مذاهب العربية فيها، إذا خالف ذلك خطّ المصحف، وإن كانت العربية فيه أظهر بياناً من الخط، ورأوا تتبع حروف المصاحف وحفظها كالسُّنن القائمة التي لا يجوز لأحد أن يتعدّاها]^(٣).

(١)- أثر صحيح أخرجه ابن المجاهد في السبعة: ص ٥٠ - ٥١.

(٢)- أخرجه أبو عبید ص ٣٦١ وابن مجاهد ص ٥٢. قلت: إسناده حسن.

(٣)- ص ٣٦١.

ئه‌بو عوبه‌ید ده‌لی: بۆیه قورئان خویننه‌کان خویندنه‌وه‌ی قورئانیان رانواندوه له‌سه‌ر شاره‌زایان به قورئان خویندن و دوا‌یی، ده‌ستیان به‌وه‌وه گرتوه که فی‌ری بوون، نه‌وه‌ک له‌وه‌ی که له‌نیوان دوو به‌رگه‌که‌ی موصحه‌فدایه، به‌ ئیزیا‌دکردن یان که‌مکرد، لاب‌ده‌ن و، هه‌موو ئه‌و شی‌وه خویندانه‌ش که له‌ گه‌ل موصحه‌فدا نا‌گونجین (له‌ گه‌ل رینووسی موصحه‌فدا نا‌گونجین) وازیان لی هیناون و، گویشیان نه‌داوده‌ته بنچینه‌کانی شاره‌زایانی زمانی عه‌رده‌یی که پینچه‌وانه‌ی رینووسی موصحه‌فبن، هه‌رچه‌نده له‌ رووی بنچینه‌کانی زمانی عه‌رده‌یی‌وه ئاشکراتری له‌ رینووسی قورئان و، پینان وابووه که شوینکه‌وتنی رینووسی موصحه‌فه‌کان و پاراستنی، وه‌ک ئه‌و ریبازه راستانه‌یه که ده‌بی په‌رده‌وییان لی بکری و، هیچ که‌س ناب‌ی لیان تی‌په‌رینی.

برگه‌ی دووهم: جهوت قورئان خوینه‌کان (القراء السبعة):

جهوت قورئان خوینه‌کان، ژماره‌یه‌ک له زانایان کتییی تایه‌تیان له‌باره‌یان‌ه‌وه نووسیون، بۆ وینه:

أ. یه‌کیک له‌وانه: (معرفة القراء الکبار) (لإمام المؤرخین الحافظ شمس الدین أبی عبدالله الذهبی، المتوفی سنة ٧٤٨ هـ).
کتیییکی دیکه (غایة النهایة فی طبقات القراء) (لإمام القراء شمس الدین أبی الخیر ابن الجزری المتوفی ٧٣٣ هـ).

هه‌لّه‌ته زانایانی دیکه‌یش هه‌ر بوون که له‌باره‌ی جهوت قورئان خوینه‌کانه‌وه، کتییی تایه‌تیان نووسیون، به‌لام ئه‌وه دوو کتیییه ناودارتین و، نووسه‌ره‌کانیشیان دوو زانای گه‌وره‌وه موعته‌به‌ری مسوولمانان.

جهوت قورئان خوینه‌کانش، ئه‌م جهوته‌ن، که ئیستا ناوه‌کانیان ده‌لّیین:
١- یه‌که‌میان: (إمام أهل المدينة، نافع بن عبدالرحمن بن أبی نعيم المدني):
که له‌سێ خاڵدا به‌کورتییی باسی ده‌که‌ین:

یه‌که‌م: قورئانی خویندوه له‌لای هه‌فتا (٧٠) له‌زانایانی جیلی شوینکه‌وتوان (تابعین).

هه‌روه‌ها زیاتر له‌هه‌فتا سأل قورئانی فی‌ری خه‌لک کردوه‌وه، به‌لگه‌بووه له‌قورئان خویندنداو، له‌قسه‌کردا زۆر راستگو‌بووه.
دووهم: ژماره‌یه‌ک له‌زانایانی گه‌وره‌هه‌زیان به‌قورئان خویندنی نافع کردوه، بۆ وینه:

(عن مالك بن أنس قال: قراءة نافع سنة)^(١).

مالیکی کوری ئه‌نه‌س گوتوو‌یه‌تی: قورئان خویندنی نافع سوننه‌ته.

(١)- أخرجه ابن مجاهد في (السبعة) ص ٦٢.

واتە: پڕیازی پێغەمبەرە (صلی اللہ علیہ وسلم).

هەر وه ها به هه مان شیوه له (عبدالله بن وهب المصري) یه وه مه دحی نافع هاتوه^(۱)، دیسان له (لیث بن سعد) وه، مه دحی هاتوه^(۲)، عبدالله ی کوری ئەحمەدی کوری حەنبەل له بابی پرسێوه: (أي القراءتين أحب إليك؟ قال: قراءة أهل المدينة)^(۳).

واتە: : کام له دوو قورئان خویندنه کانت له لا خۆشه و یستتره؟ گوتویه تی: قورئان خویندنی ئەهلی مه دینه. که دیاره نافع پێشه وای ئەهلی مه دینه بووه.

نافع له سالی ۱۶۹ ک دا، کۆچی دوایی کردوه.

سپیهم: دوو قوتابی له قوتابییه کانی که زۆر ناودار بوون، به وه که قورئانیان لێ وه گرته وه:

أ- یه که میان وه رش (ورش) که ناوی (عثمان بن سعید القبطي المصري) یه به لام نافع به وه رش نازناوی داوه تی، ئەویش له بهر ئەوهی زۆر سپیی بووه، وه رشیش شتی که له شیر دروست ده کری، یاخود ناوی بالنده به که پیی ده گوتری: (الورشان)، وه رش متانه پیکراو بووه، به لگه بووه له قورئان خویندنداو، له میصر دا قورئان خویندن ئەو پێشه وایه تی کردوه له پۆژگاری خۆیداو، له سالی ۱۹۷ ی کۆیی دا کۆچی دوایی کردوه.

ب- قوتابی دووه می نافع بریتییه له قالوون (قالون)، که ناوی (عيسى بن مينا بن الوردان الزرقی المدني) یه، و نازناوه کهی قالوونه، قالوون به زمانی پۆمی یانی: زۆرباش، ئەویش هەر نافع ئەو نازناوهی داوه تی، له بهر ئەوهی زۆر چاک قورئانی خویندوه.

(۱)- هه مان سه رچاوه: ص ۶۲، ۶۳.

(۲)- هه مان سه رچاوه، ص ۶۳.

(۳)- مسائل الإمام أحمد رواية ابنه عبدالله (نص: ۳۸۸).

قالونیش له قورئان خویندندا به‌لگه بووهو، زۆر راست بیژ بووهو له‌سالی (٢٢٠) ی کۆچیدا، کۆچی دواپی کردوه.

٢- زاناو قورئان خوینی دووه‌م، له‌حه‌وت قورئان خوینه‌کان:
(إمام أهل مكة عبدالله بن كثير بن عمر الداري):
ئه‌میش له‌ دوو خاڵ دا باسی ده‌که‌ین:

یه‌که‌م: (إبن کثیر) له‌ زمانی عه‌ره‌بییدا زۆر شاره‌زا بووهو، زۆر زمان پاراو بووهو، له‌ قورئان خویندندا به‌لگه بووهو، له‌ فهرمووده‌دا متمانە پیکراو بووه، شافعیی ره‌حه‌متی خوی لئ بئ، قورئان خویندنی ئیبنو که‌سیری هه‌ل‌بژاردوهو، له‌سالی (١٢٠) ی کۆچیدا، کۆچی دواپی کردوه.

دووه‌م: ئه‌وه‌ی ناوی ده‌رکردوه که‌ قورئان خویندنی ئه‌وی گواستوه‌ته‌وه، دوان له‌ زانایانن:

أ-: (البزي) که‌ ناوی (أحمد بن محمد بن عبدالله المكي) بووه، ئه‌ویش پیشه‌وایه‌کی زۆر چه‌سپاو بووه له‌ قورئان خویندندا، به‌لام له‌ پرووی فهرمووده‌وه به‌ به‌هێزیان داناوه، ئه‌ویش ره‌نگه له‌ به‌ر ئه‌وه‌بئ که‌ زیاتر خه‌ریکی قورئان و کۆنترۆڵ کردنی خویندنی بووه، ره‌نگه زۆر نه‌یه‌په‌رژابیته‌ سه‌ر فهرمووده، له‌ سالی (٢٥٠) ی کۆچیدا، کۆچی دواپی کردوه.

ب- (قبل) که‌ له‌ (إبن کثیر) هوه قورئانی بۆ ئیمه‌ نه‌قل کردوه، (قبل) ناوی (محمد بن عبدالرحمن بن محمد المخزومي) یه‌ ئه‌میش زۆر متمانە پیکراو بووهو، له‌ قورئان خویندندا زۆر شاره‌زا بووهو، له‌ سالی (٢٩١) ی کۆچیدا، کۆچی دواپی کردوه.

٣ - سییه‌م له‌ جه‌وت پێشه‌وایاکانی قورئان خوین: (إمام أهل البصرة أبو عمرو بن علاء المازني):

زانایان زۆربه‌یان گوتووین: ناوی (زبان) بووه‌، به‌لام کونیه‌ که‌ی ته‌بو عه‌مه‌.

ئه‌میش له‌ دوو خال دا باسی ده‌که‌ین:

یه‌ که‌م: له‌ پێشه‌وایانی خه‌لک بووه‌ له‌ زمانی عه‌ره‌بییداو له‌ قورئان خویندنداو، له‌ گه‌ل ته‌وه‌شدا پیاویکی زۆر ئه‌مین و دیندارو زۆر جیی مته‌انه‌ بووه‌.

زانایان زۆر ستایشیان کردوه‌، بۆ وینه‌: هه‌رکام له‌ (ابن مجاهد) و (شعبة بن حجاج) و (ابن الجزري) مه‌دح و ستایشی زۆریان کردوه‌. ئه‌م زانایه‌ له‌ سالی (١٥٤) ی کۆچییدا، کۆچی دوايي کردوه‌.

دووهم: دوو له‌ قوتابییه‌کانی که‌ زۆر ناودار بوون و، قورئانیان له‌وه‌وه‌ بۆ ئیمه‌ گواستوه‌ته‌وه‌:

أ - (الدوري أبو عمر حفص بن عمر بن عبدالعزيز البغدادي) که‌ له‌ سالی (٢٤٦) ی کۆچییدا، کۆچی دوايي کردوه‌.

ب - : (السوسي أبو الشعيب صالح بن زياد) که‌ هه‌ر کامیان: (الدوري و السوسي) به‌لگه‌ بوون له‌ قورئان خویندندا و، دیندارو مته‌انه‌ پیکراو بوون.

(السوسي) یش له‌ سالی (٢٦١) ی کۆچی دا، کۆچی دوايي کردوه‌.

٤ - چواره‌م له‌حه‌وت پێشه‌وا قورئان خوێنه‌كان: (إمام أهل الشام عبدالله بن عامر اليحصبي) :

ئه‌میشه‌ له‌ دوو خاڵ دا باسی ده‌که‌ین:

یه‌که‌م: له‌ پێشه‌وا یانی شوێنکه‌وتوانه‌و، پێشه‌وا بووه‌ له‌ مزگه‌وتی جامع له‌ دیشمه‌ق و، به‌لگه‌ بووه‌ له‌ قورئان خوێندن داو، جیی مته‌انه‌ بووه‌ له‌ فه‌رمووده‌دا، قورئان خوێندنه‌که‌ی ئه‌و له‌ سه‌ده‌ی یه‌که‌مه‌دا قورئان خوێندنی خه‌لکی شام بووه‌ به‌ تیکرا، له‌ ساڵی (١١٨)ی کۆچییدا، کۆچی دوا‌یی کردوه‌. دووه‌م: دوو له‌ قوتابییه‌کانی که‌ زۆر ناودار بوون و، قورئانیان له‌وه‌وه‌ نه‌قل کردوه‌ بۆ دوا‌ی خۆی:

أ - (هشام بن عمار أبو الوليد السلمي) که‌ ئه‌میشه‌ زۆر شاره‌زابووه‌ له‌ قورئان خوێندن و له‌فه‌رمووده‌داو، زۆر راستگۆ بووه‌و، له‌ ساڵی (٢٤٥)ی کۆچی دا، کۆچی دوا‌یی کردوه‌.

ب - : (إبن الذکوان) که‌ ناوی (عبدالله بن أحمد بن بشير بن ذکوان البحراني)یه، ئه‌میشه‌ له‌ قورئان خوێندن داو، شاره‌زابووه‌و، له‌ گواسته‌نه‌وه‌ی فه‌رمووده‌کانی پێغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) دا، زۆر راستگۆ بووه‌. (أبو زرعة الدمشقي) له‌ مه‌دحی (إبن الذکوان) دا گوتویه‌تی: (لم یکن بالعراق ولا بالحجاز ولا بالشام ولا بمصر ولا خراسان في زمن عبدالله بن ذکوان، أقرأ منه عندي)^(١).

واته‌: له‌ عێراق و حه‌جاز و شام و میسرو خوراسان له‌سه‌رده‌می عبدالله ی کوری ده‌کواندا، له‌و شاره‌زاتر له‌ قورئان به‌لای منه‌وه‌، نه‌بووه‌. له‌ ساڵی (٢٤٢)ی کۆچییدا، کۆچی دوا‌یی کردوه‌.

(١) - تاریخ دمشق، لابن عساکر (٨٢٧).

۵ - پێنجەم لە حەوت پێشەوا قورئان خوێنەکان: (إمام أهل الكوفة

عاصم بن بهذلة بن أبي النجود الأسدي):

ئەمیش لە دوو خالدا باسی دەکەین:

یەكەم: سەرۆکایەتی قورئان بە خەڵک خوێندن، لە کووفەدا ئەدوای

(أبي عبد الرحمن السلمي) بۆلای وی هاتو، بۆلای (عاصم بن بهذلة بن

أبي النجود الأسدي)، زۆریش زمان پاراوو زۆر شارەزا بوو، لە هەموو

خەڵک دەنگی خۆشتر بوو بە قورئان و، لە فەرموودەکانی پێغەمبەریشدا

(صلى الله عليه وسلم) زۆر راستگۆ بوو، جێی متمانە بوو، (لە سالی

١٢٧) ی کۆچییدا، کۆچی دوایی کردو.

دووهم: دوو لە قوتابییهکانی کە قورئان خوێندنیان لێو گواستو، تەو،

بۆ دوای خۆی:

أ - (أبو بكر بن عياش الأسدي الكوفي)، گوتراو: ناوی شوعبە

بوو، کە ئەویش لە قورئان خوێندندا بەلگە بوو، لە فەرمايشتهکانی

پێغەمبەردا (صلى الله عليه وسلم) زۆر جێی متمانە و راستگۆ بوو، لە

سالی (١٩٣) ی کۆچییدا، کۆچی دوایی کردو.

ب - قوتابی دووهمی: (حفص بن سليمان الأسدي الكوفي) ئەمیش

لە قورئان خوێندندا بەلگە بوو، بەلام لە گواستنهوێ فەرمايشتهکانی

پێغەمبەردا (صلى الله عليه وسلم) بەو شیوهیه نەبوو، (الذهبي)

گوتووێتی: (أما في القراءة، فتثقت ضابط بخلاف حاله في الحديث)

واتە: لە قورئان خوێندندا جێی متمانەبوو، زۆر چەسپاوو کۆنترۆڵکەرێتی،

بەلام لە فەرمايشتدا بەو شیوه نەبوو. لە سالی (١٨٠) ی کۆچی دا،

کۆچی دوایی کردو.

۶ - شەشەم لە ھەوت پێشەوايە کانی قورئان خوین، (إمام أهل الكوفة حمزة بن حبيب الزيات):

ئەمیش لە دوو خالدا باسی دەکەین:

یەكەم: (حمزة بن حبيب الزيات) لە پێشەوايانى قورئان خویندن و عیلمى میرات و زمانى عەرەبى بوو، لە کووفەدا، لە گەڵ دیندارى و چاکىتى و خواپەرستى و متمانە پیکراوى دا، گوتوویهتى: (ما قرأت حرفاً قط إلا بأثر)^(۱) واتە: هیچ شتیکم لە قورئان نە خویندۆتەو، مە گەر شوینەواریکم بە دەستەو بووبى.

ئەم زانایە (حمزة بن حبيب الزيات) لە سالى (۱۵۶) ی کۆچى دا، کۆچى دواى کردو.

دووهم: دوو لە قوتابییه کانی که زۆر ناودار بوون و، قورئان خویندیان ئیوهى نه قل کردو:

أ - (خلف بن هشام أبو محمد البزار) که ئەویش پیاویکی متمانە پیکراو و بە لگە بوو لە قورئان خویندندا، لە سالى (۲۲۹) ی کۆچیدا، کۆچى دواى کردو.

ب - (خلاد بن خالد الشيباني الكوفي) ئەویش پیاویکی زۆر شارەزا لە قورئان و زۆر راستگو بوو، لە سالى (۲۲۰) ی کۆچیدا، کۆچى دواى کردو.

(۱) أخرجه ابن مجاهد في (السبعة) بسند جيد، ص ۷۶.

٧- جه‌وته‌م و کۆتایی له‌ جه‌وت قورئان خوینه‌کان: (إمام أهل الكوفة

علي بن حمزة الكسائي):

ئه‌میش له‌ دوو خاڵدا باسی ده‌که‌ین:

یه‌ که‌م: یه‌ کی‌ک بووه‌ له‌ پایه‌ کانی زمانی عه‌ره‌یی و پایه‌ کانی قورئان

خویندن.

(أبو عبيد) گوتووێه‌تی: (كان من أهل القراءة وهي كانت علمه

وصناعته، ولم أجالس أحداً كان أضبط وأقوى بهما منه)^(١) واته‌: له‌

شاره‌زایانی قورئان خویندن بووه‌و، قورئان خویندن و قورئان فی‌ری

خه‌لک کردن زانیاریه‌ که‌ی و پیشه‌ که‌ی بووه‌و، له‌ گه‌ل هیه‌ج که‌س

دانه‌یشتووم، که‌ راستتر و چاکتر له‌و قورئان بخوینی، له‌ سالی (١٨٩)

ی کۆچییدا، کۆچی دوایی کردوه‌.

دووهم: دوو له‌ قوتابییه‌ کانی که‌ زۆر ناودار بوون و، قورئان

خویندنیان لێوه‌ نه‌قل کردوه‌ بۆ دوای خو‌ی:

أ - (أبو الحارث الليث بن خالد البغدادي) که‌ ئه‌میش پیاویکی

متنه‌ پیکراوی شاره‌زا بووه‌و، له‌ جو‌ری قورئان خویندنی کی‌سائییدا

زۆر له‌ پیشه‌وه‌ بووه‌، له‌ سالی (٢٤٠)ی کۆچییدا، وه‌فاتی کردوه‌.

ب - قوتابی دووهم: (الدوري أبو عمر حفص بن عمر بن عبدالعزيز

البغدادي) ئه‌میش قوتابی دووهمی ئه‌لکیسائی بووه‌، که‌ قورئانی

لێوه‌ گواستوووه‌ته‌وه‌.

ئه‌مانه‌ جه‌وت قورئان خوینه‌ ناوداره‌کان و، چوارده‌ قوتابییه‌

زۆر ناوداره‌کانیان، که‌ قورئانیان لێوه‌ نه‌قل کردوون بۆ دوای خو‌یان،

که‌ بێگومان ورده‌ کاریی زیاتر له‌بارهی ئه‌و قورئانخوینانه‌و، چوارده‌

(١)- معرفة القراء الکبار: للذهبي (١/١٢٢).

قوتابییه کانیشیانیه وه، له کتییی: (السبعة) ی (إبن المجاهد) دا، هه‌یه، که یه کهم کهس بووه له‌باره‌ی ئه‌و جهوتانه‌وه، ئه‌و کتیبه‌ی نووسیوه و کتییی دووه‌م: (التيسير في القراءات السبع للداني)، هه‌روه‌ها: (النشر في القراءات العشر لابن الجزري) ئه‌و سی کتیبه ورده‌کاری و درێژه‌ی زیاتریان له‌باره‌ی ئه‌و جهوت قورئان خوینه‌و، چواره قوتابییه کانیشیانیه وه، هیناوه‌ن.

جهوت جوړه قورئان خویندنه‌کان، له جهوت پیته‌کانی قورئان خویندن، جیان:

به‌لئ جهوت جوړه خویندنه‌کان، (القراءات السبع) جیان له‌وه‌ی که پیغه‌مبه‌ر (عليه الصلاة والسلام) ده‌فه‌رموی: (أنزل القرآن على سبعة أحرف).

جهوت جوړه قورئان خویندنه‌کان، یه‌کیک له‌ زانیان به‌ ناوی (إبن مجاهد) که له‌ سالی (٢٤٥) ی کۆچی دا له‌دایک بووه‌و، له‌ سالی (٣٢٤) ی کۆچی دا، کۆچی دوا‌یی کردوه، ئه‌و جهوت جوړه قورئان خویندنه‌ی کۆکردوونه‌وه، که ناویانمان هینا و پیناسه‌مان کردن. به‌لام ئه‌وه‌ی که پیغه‌مبه‌ر (صه‌لاوات و سه‌لامی خوی له‌سه‌ری) فه‌رموویه‌تی: قورئان له‌سه‌ر جهوت پیتان دابه‌زیوه، پیشتر زۆر قسه‌مان لیکردو، کورته‌که‌ی ئه‌وه‌یه‌ که: جهوت جوړه جیاوازی هه‌ن له‌ خویندنه‌وه‌ی هه‌ندی‌ک له‌ وشه‌کانی قورئاندا، که جیاوازییه‌کان له‌ جهوتان تیپه‌ر ناکه‌ن و، له‌و باره‌وه قسه‌ی خۆمانمان کرد.

که‌واته: جهوت قورئان خویندنه‌کان (القراءات السبع) له‌ گه‌ل جهوت پیته‌کان (سبعة أحرف)، که قورئانیان به‌ پێ دابه‌زیوه، لیک جیان.

هه‌ربۆیه‌ش زۆربه‌ی زانایان په‌خه‌یان گرتوه‌ له (إبن مجاهد) به
هۆی ئه‌و کاره‌وه‌ی که کردوویه‌تی، که هه‌لساوه‌ له نیو هه‌موو قورئان
خوینه‌کاندا هه‌وتیانی گولبژێر کردوونه‌و، له کتیبیکی دا به‌ناوی
(القراءات السبع) دا، باسی کردوون.

یه‌ کێک له‌و زانایانه‌ی که په‌خه‌ی لیگرتوه‌ (إبن الجزري) یه
له‌ کتیبه‌که‌ی خۆیدا: (النشر في القراءات العشر) که به‌و شیوه‌یه
په‌خه‌ی لی ده‌گرێ و ده‌لی: (ولذلك كره كثير من الأئمة المتقدمين
أقتصار ابن مجاهد على سبعة من القراء وخطئوه في ذلك، وقالوا: ألا
أقتصر على دون هذا العدد أو زاده، أو بين مراده، ليخلص من لا يعلم
من هذه الشبهة)^(۱).

ده‌لی: زۆریک له‌ پێشه‌وا پێشوووه‌ کان، په‌خه‌یان له‌ (إبن مجاهد)
گرتوه‌ له‌ سه‌ر ئه‌وه‌ که ته‌نیا هه‌وت له‌ قورئان خوینه‌کانی باس کردوون
و، له‌ وه‌دا به‌ هه‌له‌یان داناوه‌، گوتوو یانه‌: ده‌بوا یه‌ یان له‌ هه‌وتان که‌متر
بوونایه‌، یان له‌ هه‌وتان زیاتر بوونایه‌، یاخود مه‌به‌ستی خۆی پروو
کردبایه‌وه‌، بۆ ئه‌وه‌ی که‌سیک که‌ نازانی له‌و شوبه‌یه‌ ده‌ربازی ببوا یه‌.
ئنجا (إبن الجزري) ژماره‌یه‌ ک له‌ زانایان دینی، که په‌خه‌یان
گرتوه‌ له‌و کرده‌وه‌ی (إبن مجاهد):

۱- یه‌ کێک له‌ وانه‌: (أحمد بن عمار المهدوي)

۲- یه‌ کی دیکه‌ له‌ وانه‌ (الإمام أبو محمد مكي) یه‌.

۳- یه‌ کی دیکه‌ له‌ وانه‌: (الإمام الحافظ أبو عمر الداني) یه‌

۴- یه‌ کی دیکه‌: (أبو القاسم الهذلي) یه‌.

۵- یه‌ کی دیکه‌: (الشيخ الإمام مجتهد ذلك العصر أبي العباس

(۱)- النشر في القراءات العشر، ص ۳۵-۳۸.

بن عبدالحلیم بن عبدالسلام بن تیمیة)یه.

٦- یه کی دیکه له‌وانه (أبو حیان الأندلسی)یه.

ئه‌مه‌ هه‌مووی (إبن الجزري) له‌ (النشر في القراءات العشر)دا،
باسی هه‌موو ئه‌و زانایانه‌ی کردوه، که ره‌خنه‌یان لێی هه‌بووه، بۆچی
له‌ نێو هه‌موو قورئان خوێنه‌کاندا ئه‌و هه‌وته‌ی دیاریی کردوون، که
دوایی تیکه‌لێی بێی له‌ گه‌ڵ ئه‌و فه‌رمایشته‌ی پێغه‌مبه‌ردا (صلی الله
عليه وسلم) که فه‌رموویه‌تی: (أنزل القرآن على سبعة أحرف).

که پیشتر له‌و باره‌وه‌ قسه‌مانکرد.

به‌لام ئایا (إبن مجاهد) له‌و باره‌وه‌ پاساوی چی بووه‌و، به‌لگه‌ی
چی بووه‌؟ ده‌لێین: (إبن مجاهد)یش بێگومان به‌ دڵسۆزیی وایکردوه، به
پاساو به‌لگه‌ی ئه‌وه‌ که خه‌لکیکی ناشی له‌ پڕۆژگاری ئه‌ودا په‌یدا بووه،
ئنجابۆ ئه‌وه‌ ئه‌و خه‌لکه‌ به‌ ناشیی به‌ قورئان خوین له‌قه‌لم نه‌درین،
یان به‌جۆریک قورئان نه‌خوینن، که له‌ گه‌ڵ رێنووسی موصح‌ه‌فیک دا که
عوسمان خوا لێی رازی بێ، به‌ لیژنه‌ چوار قۆلییه‌ که‌ی ئاماده‌ی کردوه،
تیک بگیری، هه‌لساوه‌ ئه‌و هه‌وته‌ی که زیاتر ناودار بوون به‌ رای خۆی،
له‌ کتیبیکدا بلاو کردوونه‌وه، واته‌: ئه‌ویش بۆیه‌ وایکردوه، تاكو له‌ پرووی
قورئان خویندنه‌وه، خزمه‌ت بکات به‌ قورئان خوینان، جۆره‌ خویندنی
ناریک و ریزپه‌رو ده‌گه‌ن، نه‌یه‌نه‌ نێو قورئان خویندنه‌وه.

هه‌لبه‌ته‌ ئیمه‌ پیشتر باسی هه‌وت قورئان خوێنه‌کانمان کردو، له‌
کتیبی (معجم القراءات القرآنية مع مقدمة في القراءات وأشهر القراء)
یشدا باسی ئه‌و هه‌وت قورئان خویندانه‌و خاوه‌نه‌کانیان کراوه^(١).

(١)- پروانه: ج ١ ص ٧٩- ٩١، هه‌روه‌ها ص ١٩٤- ٢٠٣.

برگە ی سییه م: سێ قورئان خوینه کان تەواوکەری دەیه کان:

دە جوړه قورئان خویندنه کان (القراءات العشرة) هەوتیان ئەوانە بوون کە باسمانکردن و، سێشیان بریتین لە هەر کام لە: (أبو جعفر، و یعقوب، و خَلَف).

ئەجا با کورتەیه ک لەبارە ی هەر کام لەو سێ قورئان خوینەش باسبکەین، چونکە زانیان ئەو سییه شیان لە گەڵ حەتە کاندایکەو هە باسکردوون و، گوتووینە: جوړه قورئان خویندنی ئەوانیش بە گشتی مۆتەواتیرەو، حوکمی حەوتە کانیان هەیه.

١- یە کەم: بریتییه لە (أبو جعفر یزید بن قعقاع المخزومي إمام المدينة النبوية التابعي) نووسەرانی (معجم القراءات القرآنية) گوتووینە: (لم يكن بالمدينة أقرأ للسنة من أبي جعفر)^(١).

ئەبو جە عفەر یە زیدی کوری قە عقاعی مەخزومی ئیمامی مەدینە ی پیغەمبەر بوو (عليه الصلاة والسلام) و لە زانیانی شوێنکەوتوان بوو و لە مەدینە، هیچ کەس لەو شارەزاتر نەبوو و لە پۆزگاری خۆیدا، لە سوننەتی پیغەمبەر (صلى الله عليه وسلم). رای راست ئەو هیه: کە ئەبو جە عفەر لە سالی (١٣٠) کۆچی دا، کۆچی دوایی کردو^(٢).

٢- دوو هەم: لە سییه کانی تەواوکەری دەیه کان، بریتییه لە یە عقوق:

[هو أبو محمد يعقوب بن إسحاق بن زيد بن عبدالله بن إسحاق الحضرمي]

(١)- هەمان سەرچاوه، ج ١ ص ٩٢.

(٢)- هەمان سەرچاوه، ج ١، ص ٩٢، لە: (لطائف الإشارات)، ج ١ ص ٩٧.

البصري، كان إماماً كبيراً، انتهت إليه الرئاسة بالقراءة بعد أبي عمر، ووصفه أبو حاتم السجستاني بأنه أعلم من رآه بالحروف والاختلاف بالقرآن وعِلِّله و مذاهب النحو، وأروى الناس لحروف القرآن وحديث الفقهاء، ولد سنة (١١٧هـ) وتوفي سنة (٢٠٥) وله ثمان وثمانون سنة].

هی دووه میان یه عقووب، کونیه که ی (أبو محمد) کوری ئیسحاق کوری زهید کوری عبدالله کوری ئیسحاقی حه‌ضره میی به‌صرایی، پیشه‌وایه کی گه‌وره بووه له‌ پۆژگاری خۆیدا، قورئان پێخویندن له‌ دوا ی ئه‌بو عومه‌ر به‌ده‌ست ئه‌وه‌وه بووه، ئه‌بو حاته‌می سه‌جیستانی ی پیناسه‌ی کردوه گوتوو یه‌تی: زانترین که‌سه به‌ پیته‌کانی قورئان و جیاوازیه‌کانی قورئان خویندنه‌کان و، که‌م و کورپیه‌کان که‌هه‌ندی‌ک له‌ قورئان خوینه‌کان ده‌یانکه‌ن و، رپیه‌کانی رپژمانی عه‌ره‌بیی و، گپه‌وه‌ترینی خه‌لک بووه بو‌پیته‌کانی قورئان، له‌گه‌ل جو‌ره‌کانی خویندنه‌وه‌ی قورئان دا، هه‌روه‌ها قسه‌ی شه‌رعزانان، له‌سالی (١١٧) ی کۆچی دا له‌دایک بووه‌و، له‌ سالی (٢٠٥) ی کۆچیدا، کۆچی کردوه، له‌ ته‌مه‌نی هه‌شتاو هه‌شت سالییدا.^(١)

٣- سییه‌م له‌ ده‌یه‌کان، له‌و سییه‌یه‌ی که‌ له‌ گه‌ل حه‌وته‌کاندا ده‌بن به‌ ده‌ (١٠)، بریتییه‌ له‌ خه‌له‌ف: [هو الإمام أبو محمد خلف بن هشام البزار الصلحي نسبة إلى فم الصلح، بأعمال واسط، وقراءته في إختياره لم تخرج من قراءة الكوفيين إلا حرف واحد] وهو قوله تعالى: ﴿وَحَرَّمَ عَلَىٰ قَرِيَّةٍ أَهْلَ كَنْهًا﴾ الأنبياء: ﴿٥٥﴾

قره‌ها بالآلف (حرام)، (ومولده سنة ١٥٠هـ ووفاته سنة ٢٢٩ هـ بغداد)^(٢).

(١)- هه‌مان سه‌رچاوه‌و به‌رگ، ص ٩٣، له‌: (لطف‌ الإشارات)، ج ١ ص ٩٨.

(٢)- هه‌مان سه‌رچاوه‌و به‌رگ، ص ٩٤.

واته: خه‌له‌فیش، بریتییه له: ئه‌بو موحه‌مه‌د کوری هیشام
 ته‌له‌زارى صولحی، پال‌دراوه‌ته‌ لای (فم الصلح) له‌ ده‌وربه‌ری
 واسیط و، خویندنه‌وه‌ که‌یشی هه‌روه‌ک هی کوفیه‌کان بووه‌، جگه‌ له‌
 پیتیک، ئه‌ویش برتییه له: (حرام علی قریة أهلکناها) ئه‌و به‌ (حرام)
 خویندوویه‌ ته‌وه‌و کوفیه‌کان به‌ (حرم) خویندوویانه‌ ته‌وه‌.
 له‌ سالی (١٥٠) ی کۆچی دا له‌دایک بووه‌و، له‌ سالی (٢٢٩)
 ی کۆچی دا له‌به‌غداد، کۆچی دوا‌یی کردوه‌، (واته: له‌ ته‌مه‌نی (٧٩)
 سالییدا).

شایانی باسیشه‌: هه‌ر کام له‌و سی قورئان‌خوینه‌ش، یه‌کی دوو
 گێره‌وه‌ (راوی) هه‌بوون، که‌ شیوه‌ی قورئان خویندنه‌که‌یان لی
 گێراونه‌وه‌:

أ- دوو راوییه‌کانی ئه‌بو جه‌عفەر:

١- یه‌که‌میان: (إبن وردان) بووه‌، (عیسی بن وردان المدینی الحذاء
 توفي في حدود سنة ١٦٠)

عیسای کوری وه‌ردانی مه‌ده‌نیی نازناوی (حذاء) هه‌بووه‌، ره‌نگه‌
 پیلای دیروستکردبن، له‌ ده‌وری سالی (١٦٠) ی کۆچی دا، کۆچی
 دوا‌یی کردوه‌.

٢- گێره‌وه‌ی دووه‌می ئه‌بو جه‌عفەر: بریتییه له‌: (إبن جہاز هو
 ربیع بن سلیمان بن مسلم بن جہاز، وتوفي سنة ١٧٠ هـ).
 ره‌بیعی کوری سوله‌یه‌ان کوری موسلیم کوری جه‌ماز، له‌ سالی
 (١٧٠) ی کۆچییدا، کۆچی دوا‌یی کردوه‌.^(١)

(١)- هه‌مان سه‌رچاوه‌و به‌رگ، ص ٩٤.

ب - دوو گێره‌ره‌وه‌ که‌ی قورئان خوێندنه‌وه‌ که‌ی یه‌ عقووب:

١ - یه‌ که‌م: (رویس هو أبو عبد الله بن المتوكل اللؤلؤي البصري وتوفي سنة ٢٣٨هـ بالبصرة).

(پوه‌یس) له‌ سالی (٢٣٨) ی کۆچی دا، له‌ به‌سرا کۆچی دوا‌یی کردوه‌.

٢ - گێره‌ره‌وه‌ی دووه‌م: (رّوح: هو أبو الحسن رّوح بن عبد المؤمن بن عبدة بن مسلم الهذلي، وتوفي سنة ١٣٤ أو ١٣٥هـ).

(په‌وح) له‌ سالی ١٣٤ یان ١٣٥ ی کۆچیدا، کۆچی دوا‌یی کردوه‌.

ج - دوو گێره‌ره‌وه‌ که‌ی خه‌له‌ف:

١ - یه‌ که‌م: (المروزي هو إسحاق بن إبراهيم بن عثمان المروزي، ثم البغدادي وتوفي سنة ٢٨٦هـ).

(ئه‌لمیره‌زی) له‌ سالی ٢٨٦ ی کۆچیدا، وه‌فاتی کردوه‌.

٢ - گێره‌ره‌وه‌ی دووه‌م: (إدریس هو أبو الحسن إدریس بن عبد الكريم البغدادي الحداد، مولده سنة ١٩٩، وتوفي يوم عيد الأضحى سنة ٢٩٢، عن ٩٣ سنة).

(ئیدریس) ئه‌میش له‌ سالی ١٩٩ ی کۆچی دا له‌ دایک بووه‌و، له‌ جه‌ژنی قوربانی سالی (٢٩٢) ی کۆچی دا، له‌ ته‌مه‌نی (٩٣) سالییدا کۆچی دوا‌یی کردوه‌.^(١)

ئه‌مه‌ش سی قورئانخوێنه‌کان که‌ له‌ گه‌ل حه‌وته‌ که‌ی پێشی ده‌بن به‌ ده‌ (١٠) یانی: (القراءات العشرة) که‌ خاوه‌نی ده‌ (١٠) جو‌ره قورئانخوێندنه‌کان (القرآت العشر)ن.

ده‌راره‌ی ئه‌و ده‌ (١٠) جو‌ره قورئانخوێندنانه‌، زانا‌یان ده‌لێن: سییه‌ که‌ی دیکه‌ش حوکمی حه‌وته‌کانی پێشییان هه‌یه‌، چونکه‌

(١)- هه‌مان سه‌رچاوه‌و به‌رگ، ص ٩٤.

ھەموويان بە تەواتور بۆ ئىمە نەقل كراون و، ھىچ كام لە زانايان
 نەبوون كە ئەو سىيائەش لە گەل ھەوتە كانى دىكەدا باس نە كەن،
 ھەلبەتە ھەندىك گوتوويانە: ھەوتە كان بە ھىزترن، بە لام زانايانى
 دىكە زۆر بەيان گوتوويانە: ھەموويان يەك ھوكميان ھەيە، چونكە
 ھەموويان بە تەواتور بە ئىمە گەيشتوون.

برگه‌ی چواره‌م: چوار قورئانخوینه‌کانی له ده‌یان زیاده

جگه‌ له‌م ده (١٠) قورئانخوینه‌و، له‌و ده‌ جوړه قورئان خویندانه (القراءات العشر) که (إبن الجزري) کتیبکی ته‌واوی له‌بارهی ته‌و ده‌ جوړه قورئان خویندنه‌دا، داناوه: (النشر في قراءات العشر) چواری دیکه‌ش هه‌ن، چوار جوړه قورئانخویندنی دیکه، یان چوار قورئانخوینی دیکه، که له‌و ده‌یانیه زیادن و، زوړیک له‌ زانیان ته‌و چواره‌یان له‌ خویندنه‌وه ریزپه‌ره‌کان (القراءات الشاذة) دا سه‌رژمیر کردوون، به‌لکو خاوه‌نی (معجم القراءات القرآنية) ده‌لی: (هناك إجماع من القراء على شذوذ هذه القراءات الأربع).^(١)

واته: یه‌ کده‌نگی له‌ لایه‌ن قورئان خوینانه‌وه هه‌یه، که ته‌م چواره له‌ جوړه قورئانخویندنه‌ ریزپه‌ره‌کانن.

خاوه‌نی کتیبی (معجم القراءات القرآنية) ده‌لی: ده‌بوایه ئیمه ته‌م چواره‌مان له‌ ریزی خویندنه‌وه ریزپه‌ره‌کان (القراءات الشاذة) دا باسکردبانیه، به‌لام بویه ئیره باس‌انکردن، چونکه له‌ پرووی سه‌نه‌ده‌وه له‌ یه‌ک نزیکن، ده‌لی: [ولكن رأينا أن هذه القراءات الأربع قريبة في الرواية والسند، من روايات وإسناد القراءات السبع أو العشر، فإلحاقها بالقراءات السبع أو العشر، مع شذوذها من ناحية الروايات والسند، هو السبب في إفرادنا لها هذا الحديث في هذا الموضع].^(٢)

واته: بویه ئیمه به‌ چاکمان زانی ته‌م چوار جوړه قورئانخویندنه‌ش له‌دوا‌ی ده‌ قورئانخویندنه‌کان باس بکه‌ین، چونکه له‌ پرووی سه‌نه‌دو

(١)- سه‌رچاودی پیشوو، ج ١ ص ٩٥.

(٢)- هه‌مان سه‌رچاوده‌و به‌رگ و لاپه‌ره.

گێڕدراڤهوهوه، له گێڕدراڤهوهوه سەنەدی ھەوت جوۆرە قورئان خوێندنە کانهوه، یاخود دەیه کانهوه، نزیکن، بۆیه له گەڵ ئەوێشدا که بەرپزپەر (شاژ) دادەنریڤن (نابی له نوێژدا بخوێندرێن و، قورئانیان پێی بخوێندرێ، مەگەر بۆ فیڕکردن) بۆیه ئێره مان باسکردن (چونکه له رووی ریوایەت و سەنەدەوه له وانی پێشەوه نزیکن).

ئەو چوار جوۆرە قورئانخوێندنەش که له دەیه کان زیادن، ئەم چوارەن^(۱):
یە کەم: [ابن المحیصن، هو أبو عبدالله محمد بن عبدالرحمن بن محیصن المکی، کان عالماً فی الأثر والعریبة، وقال درباس: لما جاء فی (کامل) الهذلی: ما رأیت بأعلم من ابن المحیصن بالقرآن والعریبة، توفي سنة ۱۲۳ هـ].

یە کەم لهو چوارانە: ئیبنو موحه یصینه که کونیه کە ی (أبو عبدالله) یه، موحه مەدی کوری عەبدورەحمانی کوری موحه یصنی مە ککەیی، شارەزابوو هەم له شوینە واره کان (واتە: له سوننەتی پیغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) و قسە ی زانایانی پێشین) هەم له زمانی عەرەبییداو، (دیرباس) گوتوو یه تی: (دیرباس یه کیکه له زانایان) وە ک له (کامل) هوزەیلی ھاتو: هیچ کەسم له ئیبنو موحه یصین له قورئان و له زمانی عەرەبیی شارەزاترم نەبینو، له سالی (۱۲۳) ی کۆچییدا، کۆچی دوایی کردو.

دووهم: لهو چوارانە: (الیزیدی هو أبو محمد یحیی بن مبارک الیزیدی العدوی البصري، کان فصیحاً مفوَّهاً إماماً فی اللغات والآداب، مولده سنة ۱۲۸) آیام مروان بن محمد، وتوفي سنة (۲۰۲) عن أربع وسبعین سنة، وقيل جاوز التسعین).

(۱) - بۆ ھەر چواریان بڕوانە: سەرچاوەی پێشوو، ج ۱ ص ۹۵ - ۹۶.

دووهم: له‌و چوار زانایانه: ئەلیه‌ زیدییه، ئەبو موحه‌مه‌د یه‌حیا کوری موباره‌ کی یه‌زیدی عه‌ده‌ویی به‌صرایی، پیاویکی زۆر زمان پاراو و قسه‌ زان بووه‌و، پێشه‌نگ بووه‌ له‌ زمانه‌ کان و له‌ ئەده‌به‌ کاند، له‌ سالی (١٢٨)ی کۆچی له‌ رۆژگاری مه‌روانی کوری موحه‌مه‌دا، له‌دایک بووه‌و، له‌ سالی (٢٠٢) کۆچی دا، کۆچی دوایی کردوه‌، له‌ ته‌مه‌نی (٧٤) سالییداو هه‌ندی‌ک گوتووینانه: له‌ (٩٠) تێپه‌ریوه‌.

سییه‌م: له‌و قورئان خوینانه‌ی، که‌ جووری قورئان خویندنه‌ که‌یان له‌هه‌ندی و شاندا به‌ ریز په‌ر (شاذ) داده‌نری، نه‌ک له‌ هه‌موویدا: [الحسن البصري، هو الإمام أبو سعيد الحسن بن أبي حسن البصري، مولی الأنصار، إمام زمانه‌ علماً وعملاً، ولد خلافة عمر رضي الله عنه سنة (٢١) وتوفي سنة ١١٠هـ].

سییه‌میان: هه‌سه‌نی به‌صراییه‌، کونیه‌ که‌ی: ئەبو سه‌عه‌یده‌، هه‌سه‌ن کوری ئەبولحه‌سه‌ن ئەلبه‌سریی دۆستی پشتیوانان، (کاتی خۆی ئەوان خۆی یان بابیان ئازاد کردوه‌) پێشه‌وا‌ی رۆژگاری خۆی بووه‌، له‌ رووی زانیاریی و کرده‌وه‌ی باشه‌وه‌، (زۆر مه‌دحی کراوه‌) له‌ رۆژگاری هوکمرانیی عومه‌ری کوری خه‌تتا‌بدا له‌دایک بووه‌، له‌ سالی (٢١)ی کۆچی داو، له‌ سالی (١١٠)ی کۆچییدا، کۆچی دوایی کردوه‌، (واته‌: ئەویش ده‌وری نه‌وه‌د سال ژیاوه‌).

چواره‌م: له‌و چوار قورئانخوینانه‌: [الأعشى هو محمد بن سليمان بن مهران الأعشى الأسدي الكاهلي، مولا هم الكوفي وكان فصيحاً لم يَلَحْن قَطُّ ولد يوم عاشوراء سنة ٦٠ هـ يوم قتل حسين وتوفي سنة ١٤٨هـ].

واته‌: ئەعمه‌ش ئەبو موحه‌مه‌د کوری سوله‌یمان کوری میهرانی

ئەعمەشى ئەسەدىي كاهلیي، ئەویش بە دۆست و نزیکی کووفییە کان و ئازادکراویان ئەژمیرکراوە، پیاویکی زۆر زمانپاراو بوو، ھەرگیز ھەلەي نە کردووە لە قسە کردندا، لە رۆژی عاشوورای سالی (۶۰) ی کۆچی دا، ئەو رۆژەي حوسەینی تیدا شەھید کرا (لە لایەن سوپایە کەي یەزیدی کوری معاویەو) لە دایک بوو، لە سالی (۱۴۸) ی کۆچیدا، کۆچی دوایی کردووە.

ھەر کام لەو چوارانەش یە کي دوو قوتابییان ھەبوون، کە شیوہی قورئان خویندەو کەیانیان گیراوە، ئەوانیش ھەر بە خیرایی باس دەکەین^(۱):

۱- (إبن و محیصن) دوو گیرەرەوہی ھەبوون شیوہی قورئان خویندە کەیان گیراوەتەو:

یە کەم: (البزي)، کە پیشتریش باسکراو یە کیکە لە قورئان خوینە کانی (إبن کثیر) یش ناوی (أبو الحسن بن محمد بن عبد الله بن القاسم بن النافع البزي).

دووہم: [إبن شنبوز، هو أبو الحسن محمد بن أحمد بن أيوب بن صلت البغدادي المعروف بشنبوز، وكان إماماً شهيراً وأستاذاً كبيراً صالحاً، وتوفي في صفر سنة ۳۲۸ على الصواب].

ئەمیش لە سالی (۳۲۸) ی کۆچیدا، کۆچی دوایی کردووە و پیشەوایە کي ناودارو مامۆستایە کي گەورەو چاک بوو.

۲- دوو گیرەرەوہ کەي (اليزيدي): یە کەم: [سليمان بن الحكم هو سليمان بن أيوب بن الحكم أيوب الخياط البغدادي عرف بصاحب البصري، توفي سنة ۲۳۵].

ئەمیش لە سالی ۲۳۵ ی کۆچیدا کۆچی دوایی کردووە.

(۱)- بۆ دوو گیرەرەوہ کەي ھەرچاریان بروانە: سەرچاوہی پیشوو ج ۱ ص ۹۶ - ۹۸.

دووهم گێڕه‌ره‌وه‌ی: (أحمد بن فرح بالحاء المهملة كان ثقة ضابطاً جليلاً عالماً بالتفسير، توفي شهر ذي الحجة سنة ٣٠٣ وقد قارب التسعين).
 ئه‌میش پیاویکی متانه‌ پیکراو بووه‌ زۆر، ئه‌و شتانه‌ی له‌به‌ری
 کردوون، زۆر چاک کۆنترۆلی کردوون، پیاویکی پایه‌دار بووه‌و شاره‌زا
 بووه‌ به‌ ته‌فسیری قورئان، له‌ له‌ مانگی ذیلحیججه‌ی سالی (٣٠٣)ی
 کۆچیدا که‌ ته‌مه‌نی له‌ نه‌وه‌د ساڵ نزیک بووه‌ته‌وه‌، کۆچی دوا‌یی کردوه‌.
 ٣- دوو گێڕه‌ره‌وه‌ که‌ی حه‌سه‌نی به‌سپاری، که‌ قورئان خوێندنی ئه‌ویان
 له‌ هه‌ندی‌ک له‌و وشانه‌دا که‌ جیاوازن، لیان گێراوه‌ته‌وه‌:

یه‌ که‌م: (أبو نعيم البلخي، هو شجاع بن أبي النصر البلخي الزاهد ولد سنة (١٢٠) ببلخ، ومات ببغداد سنة (١٩٠) وله سبعون سنة).
 ئه‌میش له‌ سالی ١٢٠ی کۆچی دا، له‌ به‌ل‌خ له‌دا‌یک بووه‌و له‌ سالی
 (١٩٠)ی کۆچی دا، له‌ ته‌مه‌نی (٧٠) سالییدا وه‌فاتی کردوه‌.
 دووه‌میان: (الدوري، أبو عمر)، که‌ پێشتر باس‌ان کرد.

٤- دوو گێڕه‌ره‌وه‌ که‌ی ئه‌لئه‌عمه‌ش:
 یه‌ که‌م: (المطوّعي) هو الإمام أبو العباس الحسن بن سعيد المطوع،
 وکان إماماً في القراءات، وتوفي سنة ٣٧١ وقد جاوز المئة سنة).
 (موطه‌وه‌عی) له‌ سالی (٣٧١)ی کۆچی دا کۆچی دوا‌یی کردوه‌،
 که‌ ته‌مه‌نی له‌ سه‌د ساڵ تێپه‌ریوه‌.

دووهمیان: له‌ گێڕه‌ره‌وه‌کانی قورئان خوێندنی ئه‌عمه‌ش، بریتییه‌ له‌:
 (الشنوبذي الشطبي هو أبو الفرج بن محمد بن أحمد بن إبراهيم بالشنوبذي
 الشطبي، ولد سنة ٣٠٠ وتوفي في صفر سنة ٣٨٨).
 (شه‌نبو‌ذیی) له‌ سالی (٣٠٠)ی کۆچیدا له‌دا‌یک بووه‌و، له‌ مانگی
 سه‌فه‌ری (٣٨٨ هـ) دا کۆچی دوا‌یی کردوه‌.

شایانی باسە:

بێجگە لەم چوارە قورئانخوێندانە، هەندێک قورئانخوێندنی دیکەش هەن پێیان دەگوترێ: (القراءات الشاذة)، قورئانخوێندنە ریزپەرەکان.

ئەم خوێندنەوانە کە پێیان دەگوترێ: (القراءات الشاذة) زانیان هەموویان لەسەر ئەوە یە کەدەنگن، کە نە ک هەر ئەمانە، بە لکو چوارە کە ی پێشیش، بە ریزپەر لەقەلەم دەدرین و، جووری خوێندنەوە کە ی ئەوان، بە ئەو قورئانە لەقەلەم نادری، کە خوای پەرەردگار دایبە زاندووە، لەو جوۆرە خوێندنەوانە ی ئەو وشانەدا، کە جیان لە هی دەیه کان، نە ک لە هەموو شتێکیان دا.

قورئان خوێندنە ریزپەرەکان، وە ک لە کتیبی: (معجم القراءات القراءانية) دا هاتووە^(۱)، ناودارترینی ئەوانە ی کە هێندێک وشە ی قورئانیان بەشیوەیه کی ریزپەر خوێندوون، ئەمانەن:

یە کەم: لە خەلکی مەدینە:

۱ - (عبدالله بن عباس بن أبي الربيعه المخزومي).

۲ - (أبو سعيد أبان بن عثمان بن عفان).

۳ - (مسلم بن حبيب من التابعين).

۴ - : (شيبه بن النصح بن سرجس بن يعقوب من أهل المدينة).

ئەم چوارە لە خەلکی مەدینە بوون، هەندێک وشە ی قورئانیان بەشیوەیه کی ریزپەر خوێندوون.

هەلبەتە ئەوانیش هەر بۆیه بەو جوۆرەشیان خوێندووە، وە ک زانستیک بۆ ئەوە ی ون نەبێ، کە ئەم ئایەتە بەو جوۆرەش

دەخویندیریتەو، بەلام بیگومان جگە لەو خویندەوانە بە تەواتور بە
تیمە گەیشتوون، ئەوانی دیکە، دروست نیە کە لە نوێژدا قورئانیان
پێی بخوینری، لەسەر پای زۆربە ی زانیان.

دووهم: لە خەڵکی مەککە:

لەویش چوار وینە ی هیناون:

- ۱ - (إبن أبي عمارة).
- ۲ - (إبن محيصن).
- خویندەوێه کی واش ههیه.
- ۳ - (دیرباس).
- ۴ - (حمید بن قیس الأعرج).

سییه م: لە خەڵکی بەسرا:

- ۱ - (عبدالله بن إسحاق الحضرمي).
- ئەویش دیارە خویندەوێه کی وای ههیه.
- ۲ - (عاصم بن الجحدري).
- ۳ - (عيسى بن عمر الثقفي).
- ۴ - (أبو المنذر سلام).

چوارەم: لە خەڵکی کووفە:

- ۱ - (طلحة بن مطرف من أهل همدان).
- ۲ - (عيسى بن عمر الهمداني).
- ۳ - (الأعمش).
- ۴ - (إبن أبي ليلى).

پينجه م: له خه لکى شام:

۱ - (أبو البرهسم، عدوان بن عثمان الزبيدي)

۲ - (يزيد اليزيدي)

۳ - (خالد بن معدان).

شه شه م: له خه لکى يه مه ن:

(محمد بن السميفع)، خه لکى يه مه نه، به لام له به سرا دانيشتوه.

قسه‌یه کی گرنگی (ابن الجزري):

ئیبولوجه‌زه‌ریی له‌باره‌ی ئەم جووره قورئان خویندانه‌وه،
قسه‌یه ک ده‌کاله کتیبه‌که‌ی خویدا: (النشر في القراءات العشر)
(١)، هه‌روه‌ها (السیوطی) ش له (الأتقان) (٢) دا، ئەویش هه‌مان شتی
هه‌ناوه، ده‌لی (٣):

[كل قراءة وافقت العربية ولو بوجه، وافقت أحد المصاحف
العثمانية ولو احتمالا، وصحَّ سندُها، فهي من القراءة الصحيحة
التي لا يجوز ردُّها، ولا يحل إنكارها، بل هي من الأحرف السبعة
التي نزل بها القرآن.

واجب على الناس قبولها، سواء كانت عن الأئمة السبعة، أم
عن العشرة، أم عن غيرهم من الأئمة المقبولين، ومتى اختلَّ ركن
من هذه الأركان الثلاثة، أطلق عليها ضعيفة أو شاذة أو باطلة، سواء
كان عن السبعة، أو عن من هو أكبر منهم، وهذا هو الصحيح عند
أئمة التحقيق من السلف والخلف].

واته: هه‌ر خویندانه‌وه‌یه ک له‌گه‌ل زمانی عه‌ره‌بییدا ریکیتته‌وه،
ئه‌گه‌ر به‌روویه ک له‌رووه‌کانی زمانی عه‌ره‌بییش بی و، له‌گه‌ل
رینووسی یه‌کیک له‌موصه‌فه‌کانی عوسماندا خوا لیتی رازی بی
(که ناردوونی بو‌شاره‌کان، پینج بوون، هه‌وت بوون، هه‌شت بوون)
تییک بکاته‌وه، ئه‌گه‌ر به‌ئه‌گه‌ریش بی و، سه‌نه‌ده‌که‌شی راستیی

(١)- النشر في القراءات العشر.

(٢)- الإتقان في علوم القرآن، ج ١ ص ٧٥.

(٣)- پینشتریش ئەو قسه‌یه‌مان هه‌نا.

(بۆ لای پیغه‌مبه‌ر (عليه الصلاة والسلام) ئەو به‌خویندنه‌وه‌یه‌کی راست داده‌نری، دروست نیه‌رەت بکریته‌وه‌و، دروست نیه‌کەس نکوویی لای بکا، بە‌لکو ئەو لە ریزی ئەو حەوت پیتانە‌یه‌کە پیغه‌مبه‌ر (عليه الصلاة والسلام) فەرموویە‌تی قورئانیان پێ دابەزیو، لە‌سەر خە‌لک پێ‌یو‌ستە‌قبوولیان بکەن، ئنجا چ ئەو جو‌ره‌ خویندنه‌، لە‌ه‌ی حەوت پێ‌شه‌وا‌یا‌کانی قورئان خویندنه‌وبێ، [کە (ابن‌مجاهد) کتیی لە‌سەر نووسیون] یان لە‌دە‌یه‌کان بێ [کە سی‌ی دیکە‌ش زیاد دە‌کری‌ن بۆ حەوتە‌کان] یاخود لە‌غە‌یری ئە‌وانی‌شه‌وه‌ بێ لە‌پێ‌شه‌وا‌یانی پە‌سه‌ند، لە‌قورئان خویندندا، بە‌لام هەرکاتێک یە‌کیک لە‌و سی‌ی پایانه‌نە‌ما، [واته‌: ئە‌گەر لە‌گە‌ل زمانی عەرە‌بیی دا نە‌گونجا، یاخود لە‌گە‌ل رینووسی موص‌حه‌فی‌کی عوسماندا نە‌گونجا، یاخود سە‌نه‌دی راست نە‌بوو بۆ لای پیغه‌مبه‌ر ((صلى الله عليه وسلم)) ئە‌وه‌ پێ‌ی دە‌گوتری: (قراءة ضعيفة) خویندنه‌وه‌یه‌کی بێ هی‌زه‌ (أو شاذة) یاخود ریزپەرە‌ (أو باطل) یاخود پو‌و‌چه‌.

ئنجا چ ئە‌و جو‌ره‌ خویندنه‌، لە‌حەوتە‌کانە‌وه‌وبێ، یاخود لە‌سی‌یه‌کانی دوا‌یان، یاخود لە‌کە‌سی‌ک کە لە‌وانی‌ش گە‌وره‌تر بێ، ئە‌مه‌ رای راستە‌لە‌لای پێ‌شه‌وا‌یانی سا‌غ‌که‌ره‌وه‌ لە‌زانا‌یانی پێ‌شین و دوا‌یین.

بێ‌گومان ئە‌مه‌ لێ‌ی وەر‌ده‌گیری کە هە‌ندی‌ک لە‌حەوت قورئان خوینە‌کانی‌ش، رە‌نگە‌ هە‌ندی‌ک وشە‌یان خویندبن، کە بە‌ریز پەر‌و بێ‌هیز لە‌قه‌لە‌م بدری، بە‌لام بە‌گشتی شی‌وه‌ قورئان خویندنی ئە‌وان - وە‌ک ئێ‌بنو‌م‌وجاهید لە‌کتی‌به‌کە‌ی خۆیدا هینا‌ویە‌تی، بە‌رای

ئه‌و و، به‌ رای ژماره‌یه‌کی زۆر له‌ زانایان - له‌ خویندنی قورئان
خوینه‌کانی دیکه‌ راستتر بووه‌.

هه‌ڵبه‌ته‌ سییه‌ که‌ی دیکه‌ش که‌ باسه‌انکردن، که‌ بریتین له‌: (أبو
جعفر و یعقوب و خلف) ئه‌و سییه‌ش بیگومان له‌ گه‌ڵ هه‌وته‌ کاندای
ده‌بن به‌ ده‌ (١٠)، وه‌ک ئیبنولجه‌زه‌ریش کتێبه‌ که‌ی خو‌ی: (النشر في
القراءات العشر) ی له‌سه‌ر بنیات ناوێ.

چواره‌ که‌ی دیکه‌ش که‌ له‌ گه‌ڵ ئه‌و ده‌یانیه‌ی دیکه‌ ده‌بن به‌
چواره‌، که‌ بریتین له‌ (محیصن، الیزیدی، الحسن البصري، الأعمش)
ئه‌و چواره‌ش هه‌رچه‌نده‌ له‌ رووی ریوایه‌ت و سه‌نه‌ده‌وه‌ نزیکن، له‌
هی ده‌یه‌کانی رابردوو، به‌لام یه‌ کده‌نگی زانایان له‌سه‌ر ئه‌وه‌یه‌، که‌
ئه‌وانه‌ به‌ ریزه‌پر (شاذة) له‌قه‌ڵم ده‌درێن و، حوکمی ده‌ جو‌ره‌ قورئان
خویندنه‌کانی دیکه‌یان نیه‌.

هه‌روه‌ها ئه‌وانه‌ش که‌ هه‌ندی‌ک وشه‌یان به‌ شیوه‌یه‌کی ریزه‌پر
خویندوون، ئه‌و چواره‌ش و ئه‌وانی دیکه‌ش، پێیان ده‌گو‌تری:
خویندنه‌وه‌ ریزه‌پر هه‌ر هه‌ر، یان خویندنه‌وه‌ بی‌ هه‌زه‌کان، به‌لکو هه‌ندی‌ک
له‌ خویندنه‌وه‌کان به‌ پو‌وچ و باطل‌ داده‌ندری‌ن.

وه‌ک پێشتریش باسه‌انکرد: یه‌کی‌ک له‌ هانده‌ره‌کانی ئیبنو
موجاهیدیش هه‌ر ئه‌وه‌ بووه‌، که‌ سنووری‌ک دابنێ، بۆ ئه‌وانه‌ی
قورئانیان خویندوه‌ به‌ ناشیی و به‌ شیوه‌یه‌کی نارێک، بۆ ئه‌وه‌ی
هاوکاری‌ی که‌سانێک بکات، که‌ ده‌یان‌ه‌و‌ی به‌ شیوه‌یه‌کی راست و
دروست قورئان بخوینن، که‌ به‌پێی خویندنه‌وه‌ی ئه‌و هه‌وته‌ بیخوینن.

سوودو حیکمه ته کانی جیاوازیی قورئان خویندنه کان:

له کۆتایی باسی قورئان خویندنه کان و پیشه وایانی قورئان خویندندا به باشی ده زانم، جاریکی دیکه ته ماشایه کی ئه وه بکهینه وه، که سووده کانی جیاوازیی ئه و قورئان خویندنانه چین؟

هه لبه ته پیشتر قسه یه کمان لیکرد، به لام به باشی ده زانم جاریکی دیکه له و باره وه هه ندیک قسه ی دیکه بینین، چونکه بیگومان خوا (سُبْحانه و تعالی) که فه رمایشتی خۆی وا فه رمووه، به چهند جوړیک بخویندریته وه، مسوگه ر بو ئه وه یه: که کۆمه لیک سوودو حیکمه ت له جیاوازیی جوړه کانی قورئان خویندندا هه بن، جاری که باس له حیکمه ت و سووده کانی جیاوازیی قورئان خویندنه کان بکهین، ده بی ئه و راستیی به خهینه روو، که ئیبنولجه زهریی له کتیبه که ی خویدا هیناویه تی، ده لی:

(أما حقيقة اختلاف هذه السبعة الأحرف المنصوص عليها من النبي (صلى الله عليه وسلم) و فائدته، فإن الاختلاف المشار إليه في ذلك، اختلاف التنوع والتغاير، لا اختلاف التضاد والتناقض، فإن هذا محال أن يكون في كلام الله تعالى، قال تعالى:

﴿أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا﴾

النساء: (١). (AT)

واته: ئنجا: ئه و جیاوازییه ی که له هه وت پیته کاند هه یه، که فه رمایشتی پیغه مبه ر (صلى الله عليه وسلم) ده قی له سه ر کردوون

و سوودی ئەو را جیا ییە، دەبی بزاندردی مه‌به‌ست لەو را جیا ییە
ئاماژە ی بۆ کراوه، را جیا یی جیاوازی یە، نه‌ک را جیا یی تیکگی ران و
پیکه‌وه ناکۆک بوون، چونکه ئەمه‌ له‌ فه‌رمایشتی خوادا مه‌حاله‌،
وه‌ک خوا فه‌رموویه‌تی:

(ئایا له‌ قورئانه‌وه‌ را نامینن، ئە‌گەر له‌ لای جگه‌ له‌ خواوه‌ بوایه‌،
را جیا یی و ناکۆکی زۆریان تیدا ده‌بینی).

ئینولجه‌ زه‌ری ده‌لی: من ته‌ماشام کردوه‌ ئەو جیاوازیانه‌ ی
خویندنه‌ کان، له‌ سی حال به‌ده‌ر نین:

یه‌ک: (إختلاف اللفظ والمعنى واحد)، بیژه‌ که جیاوازه‌، به‌لام یه‌ک
واتای هه‌یه‌.

دوو: (إختلافهما جميعاً، مع جواز اجتماعهما في شيء واحد)
هه‌م بیژه‌ که یان هه‌م مانا که یان جیا یە، به‌لام ده‌گونجی له‌یه‌ک شتدا
کۆبینه‌وه‌.

سی: (إختلافهما جميعاً، مع امتناع جواز اجتماعهما في شيء واحد،
بل يتفقان من وجه آخر لا يقتضي التضاد) هه‌م بیژه‌ یان هه‌م واتایان
لیک جیا یه‌و، ناشگونجی له‌یه‌ک شتدا کۆبینه‌وه‌، به‌لام له‌ پروویه‌کی
دیکه‌دا پیکه‌وه‌ کۆ ده‌بنه‌وه‌، که پیکه‌وه‌ ناکۆک و دژ نه‌بن.

ئنجا وینه‌ دینیته‌وه‌ ده‌لی:

هی یه‌ که میان: وه‌ک: جیاوازی نیوان (سراط) و (صراط) که به‌
(س) و (ص) خویندراوه‌ ته‌وه‌، هه‌روه‌ها (عَلَيْهِمْ) و (عَلَيْهِمْ)، و (يُؤَدُّه) و
(يُؤَدُّه)، هه‌روه‌ها وه‌ (قُدُس) و (قُدُس) و وینه‌ ی ئەوانه‌.

که له‌ مانادا یه‌ کن و له‌ بیژه‌دا جیان.

هی دووه‌ میان وه‌ک (مالک و ملک)، له‌ سووره‌ تی فاتحه‌دا، که

بیژه‌کەش و ماناکەشی جیا یه، به‌لام ده‌گونجی له‌ شتی‌کدا کۆبنه‌وه، چونکه‌ (مالک) واته‌: خاوه‌ن، (ملک) یش واته‌: حوکمران، هه‌ردووکیان له‌ خاوه‌نداریتییدا کۆ ده‌بنه‌وه.

هی سییه‌میان: وه‌ک:

﴿وَقَالُوا أَتُحِبُّونَ مَا كُذِّبُوا﴾ یوسف: (۱۱)

که‌ به‌ (کُذِّبُوا) خویندراوه‌ته‌وه، به‌بی‌ گیره‌ (شدة) و به‌ گیره‌ش: (کُذِّبُوا)، که‌ بی‌گومان مانایان جیا یه، به‌لام له‌ پروویه‌کی دیکه‌وه تیک ده‌که‌نه‌وه، که‌ بریتییه‌ له‌وه‌ی پێیان وابوو: به‌درۆ دانراون، یان پێیان وابوو: درۆیان له‌گه‌لدا کراوه‌.

حیکمه‌ت و سووده‌کانی جیاوازیی قورئان خویندنه‌کان:

ئێینولجه‌زه‌ریی هه‌شت سوودی هێناون:

یه‌که‌م: ئه‌وه‌یه‌ که‌ چۆنییه‌تی قورئان خویندنه‌که‌ له‌سه‌ر ئۆمه‌ه‌تی پیغه‌مبه‌ر (صلی الله‌ علیه‌ وسلم) ئاسان و سینابی و سووکبی، چونکه‌ که‌سی وا هه‌یه‌، پیتیکی نایه‌ته‌ سه‌ر زار، هه‌یه‌ پیتیکی چاک بۆ گۆ (تلفظ) نا‌کری، بۆیه‌ به‌ پیتیکی دیکه‌ش خویندراوه‌ته‌وه، بۆ وینه‌ (ص) ی بۆ نایه‌، به‌ (س) یش خویندراوه‌ته‌وه‌.

دووهم: سوودی دووهمی ئه‌وه‌یه‌، که‌ بی‌گومان له‌و جیاوازیی قورئان خویندانه‌دا، ئه‌وه‌په‌ری په‌وانبێژی و ئه‌وه‌په‌ری ده‌سته‌وسانکه‌ری و، ئه‌وه‌په‌ری کورتیی هه‌یه‌، چونکه‌ به‌یه‌ک جو‌ر نووسراوه‌، به‌لام به‌چه‌ند جو‌ر ده‌خویندریته‌وه‌و، هه‌ر خویندنه‌وه‌یه‌ک وه‌ک ئایه‌تیکی سه‌ربه‌خۆیه‌، وشه‌ی وا هه‌یه‌ به‌ چوار پینج جو‌ر ده‌خویندریته‌وه‌، ئنجا وه‌ک خوا (سُبْحانه‌ وتعالی) چوار پینج ئایه‌ت، یاخود، چوارپینج وشه‌ی دابه‌زاندبن.

سییه‌م: حیکمه‌تی سییه‌می جیاوازیی قورئان خویندنه‌کان ئه‌وه‌یه‌،

که له گه‌ل ئه‌و هه‌موو جیاوازییه‌دا، دژایه‌تیی و ناکوکی له نیوان ماناکانیاندا نیه، به‌لکو هه‌ر کامیکیان پشتگیری ئه‌وی دیکه ده‌کاو، ئه‌وی دیکه به‌راست داده‌نی.

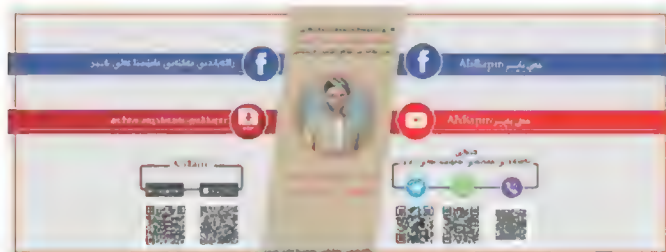
چوارهم: ئه‌وه‌یه که بۆ ئۆمه‌تی پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) ئاسانتر له‌به‌ر ده‌کری و ئاسانتر نه‌قل ده‌کری، ئه‌گه‌ر خوا - سبحانه و تعالی - وشه‌یه ک که به‌ پینج جو‌ر ده‌خویندریته‌وه، به‌ پینج وشه‌ی دابه‌زاندبانیه، ئه‌و کاته قورئان ئیستا چه‌نده قه‌باره که‌ی سی چوار هی‌نده ده‌بوو، که‌واته: ئیستا له‌ گه‌ل کورتییدا، ئاسانتریش له‌به‌ر ده‌کری و ده‌گوازیته‌وه.

پینجه‌م: ئه‌وه‌یه که ئۆمه‌تی پیغه‌مبه‌ر (علیه الصلاة والسلام) زۆر وه‌دوای مانا جو‌راو جو‌ره‌کانی قورئان خویندن ده‌که‌ون و، حوکمو و حیکمه‌تیان لی هه‌لده‌هینجن، ئه‌و کاته‌ش پاداشتیان زیاترو گه‌وره‌تر ده‌بی. **شه‌شم:** ئۆمه‌تی پیغه‌مبه‌ر (علیه الصلاة والسلام) که به‌و شیوه‌یه خوای به‌خشنده ئه‌و فه‌رمایشته‌ی بۆ دابه‌زاندوه، که به‌ چه‌ند جو‌ریک ده‌خویندریته‌وه، هه‌ر جو‌ره‌ش واتایه‌ک ده‌دا، واتایه‌کانیش له‌یه‌ک ره‌وتدان و پیکه‌وه ناکوک و دژ نین، ئه‌مه گه‌وره‌یی پینگه‌ی ئۆمه‌تی پیغه‌مبه‌ر ده‌گه‌یه‌نی (علیه الصلاة والسلام).

هه‌وته‌م: سوودی هه‌وته‌می جیاوازیی قورئان خویندنه‌کان، ئه‌وه‌یه که: ئه‌م ئۆمه‌ته به‌ هۆی ئه‌وه‌وه که کتییبه‌که‌ی ئاواش ده‌خویندری و، ئاواش ده‌خویندری، ئاواش ده‌خویندری، که‌سانیک ده‌بن پسپۆر ده‌بن له‌ چۆنیه‌تیی خویندنه‌کانی قورئاندا، ئه‌مه‌ش ده‌بیته هۆی ئه‌وه که باشتر قورئان خزمه‌ت بکری و، چاکتر ئاگیان لی بی و، چاکتر که‌سانیک تییدا پسپۆر و شاره‌زاین و پاداشتیکی زیاتریان هه‌بی.

هه‌شته‌م: خوا - (سبحانه و تعالی) - ئه‌و فه‌رمایشته‌ی خۆی که

فەرموۋىيەتى: دەپپارىزىم، پاراستوۋىيەتى و ، لە ئەنجامى جۆراۋرجۆرىيى قورئان خويىدئەكاندا، لەنىو ئۆممەتى پىغەمبەردا (صلی اللہ علیہ وسلم) زانايانىك ناچارىوون كە پسپۆرو شارەزابن بۆ پارىزگارىيى لىكردنى قورئان و، ئەودى كە خوا فەرموۋىيەتى: (ئىمە كىتىبان، دىكرمان دابەزاندودو، خۆيشمان پارىزەرى دەبىن) بىنگومان لە رىيى ئەو زانايانەو كە پسپۆرىيى و شارەزايان تىيدا ھەيە، لە رىيى وانەو دەپارىزىرى، ئىنجا جىاوازىيى قورئانخويىدئەكان، بوودتە ھۆى ئەودى زانايان زياتر پىش برەكە بىكەن، يە كىكىان بەو قىرائەتە دەخوينى، يە كىكى دىكە بەجۆرىكى دىكە دەخوينى، يە كىكى دىكە بەجۆرىكى دىكە دەخوينى، يە كىكىان بە ھەر دە جۆرەكان و، يە كىكىان بە ھەوت جۆرەكان و تا كۆتايى. (۱)

تهوهری پازدهیهه
ههبوون و نهبوونی نهسخ
(النسخ) له قورئاندا

به‌ریزان!

له‌میژده‌ له‌باردی هه‌بوون و نه‌بوونی نه‌سخمه‌ له‌ قورئان دا، له‌ نیو
زانایانی ئیسلام دا راجیایی و مشت و مره‌یه‌و، ئیستاش به‌رده‌وامه‌و،
به‌شیک له‌ راجیایی و مشت و مره‌که‌ش، په‌یوده‌سته‌ به‌ لیک‌ حالی
نه‌بوونه‌وه‌و، به‌ هوی جیاوازی چه‌مک و واتای نه‌سخ له‌ نیوان
زانایانی پیشین و پاشین دا.

بۆیه‌ به‌ باشم زانی پانتاییه‌کی باشی ئه‌م کتێبه‌، بۆ ئه‌و مه‌سه‌له‌یه‌
ته‌رخان بکه‌م و، له‌ شه‌ش برگه‌دا ئه‌م ته‌وه‌رده‌ ده‌خه‌ینه‌ روو:

برگه‌ی یه‌که‌م:

مانای نه‌سخ، له‌ زمان و قورئان و، له‌ زاراوه‌ی زانایانی پاشین و
زانایانی پیشیندا.

برگه‌ی دووه‌م:

چه‌سپان و نه‌چه‌سپانی نه‌سخ له‌ قورئان و له‌ سونه‌تدا.

برگه‌ی سێیه‌م:

مه‌رجه‌کانی چه‌سپاندنی نه‌سخ.

برگه‌ی چواره‌م:

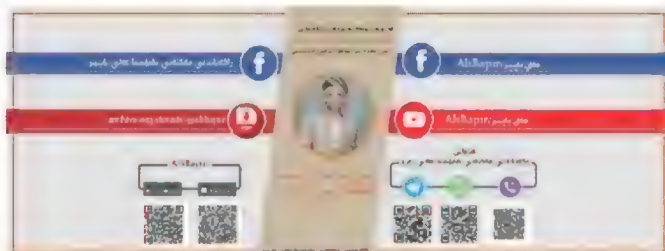
ئه‌وه‌ی نه‌سخی تێدا ده‌بی.

برگه‌ی پێنجه‌م:

جۆره‌کانی نه‌سخ له‌ قورئاندا.

برگه‌ی شه‌شه‌م:

چه‌ند سه‌رنجێک له‌باردی نه‌سخمه‌.

ئییستاش دینه سهر برگه‌ی یه که‌م:

برگه‌ی یه که‌م :

چه‌مک و مانای نه‌سخ، له زمان و، قورئان و، زاراوی زانایان و، زانایانی پیشین دا:

که‌واته: له پینج خالاندا پیناسه‌ی (نسخ) ده‌که‌ین:

١. وشه‌ی نه‌سخ له زمانی عه‌ره‌بییدا:

[النسخ في لسان العرب: الرفع والإزالة، ومنه يقال نسخ الكتاب رفع منه إلى غيره، ونَسَخَتِ الشَّمْسُ الظِّلَّ أَزَالَتْهُ].

واته: له ئه‌سلّی زمانی عه‌ره‌بییدا وشه‌ی نه‌سخ به‌ مانای لابردن و نه‌هیشتنه، ده‌گوتری: (نسخ الكتاب) واته: نووسینه‌که‌ی له‌به‌ر گرت‌ه‌وه، نوسخه‌ی له‌به‌ر گرت‌ه‌وه بۆ غه‌یری خۆی، ده‌گوتری: (نسخت الشمس الظل) واته: خۆر سیبه‌ره‌که‌ی نه‌سخ کرده‌وه، و لایبرد.

٢. له‌به‌کاره‌ینانی قورئاندا، وشه‌ی نه‌سخ به‌ سێ واتایان به‌کار

هاتوه:

یه‌که‌م لابردن: وه‌ک له‌ سووره‌تی جه‌ج ئایه‌تی (٥٢) دا خوا ده‌فه‌رموئ:

﴿فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكُمُ اللَّهُ ءَايَتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ الحج: ٥٢

واته: ئنجا ئه‌وه‌ی شه‌یتان فریی داوه [بۆ نیو وه‌حیی (خوا) و فرییداوه‌ته‌ نیو فه‌رمایشتی خواوه] خوا لای ده‌بات و ئایه‌ته‌کانی خۆی مه‌حکه‌م و قایم ده‌کات.

دووهم: مانای دووهمی نه‌سخ له‌ قورئاندا، که‌ پێی به‌کار هاتوه، بریتییه

له‌ گۆرین:

﴿وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَّكَانَ آيَةٍ﴾ النحل: (۱۶).

واته: کاتی‌ک ئایه‌تی‌کمان به ئایه‌تی‌ک گۆری (یان نیشانه‌یه کمان به نیشانه‌یه ک گۆری)، وشه‌ی (آیه) ده‌گونجی به مانای رسته‌ی قورئان بی، ده‌شگونجی به مانای موعیزه‌ی پیغه‌مبه‌ران - (علیه الصلاة والسلام)۔

سییه‌م: مانای سییه‌می وشه‌ی نه‌سخ بریتییه له‌ گواستنه‌وه (نقل):

وه‌ک خوا ده‌فه‌رموی:

﴿إِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ الجاثية: (۲۹).

واته: ئیمه‌ ئه‌وه‌ی ئیه‌ ده‌تانکرد، نوسخه‌به‌رداریمان ده‌کرد، فوتوکۆپییمان ده‌کرد.

که‌واته: وشه‌ی نه‌سخ (نسخ) له‌ به‌کاره‌ینانی قورئان‌دا، هه‌م به‌ مانای لابردن، هه‌م به‌ مانای گۆرین، هه‌م به‌ مانای گواستنه‌وه، به‌کار هاتوه‌.

۳. له‌ زاراوی زانایاندا، ره‌نگه‌ باوترین پیناسه‌ بۆ نه‌سخ ئه‌وه‌بی:

[النسخ: رفع حکم شرعی عملی جزئی ثبت بالنص، بحکم شرعی عملی جزئی، ثبت بالنص، و رد علی خلافه، متأخر عنه فی وقت تشریعه، لیس متصلاً به] (۱).

واته: نه‌سخ بریتییه له‌ لابردنی حوکمی‌کی شه‌رعی‌ی کرده‌یی به‌شی، که‌ به‌ده‌قی‌ک چه‌سپاوه، به‌ حوکمی‌کی شه‌رعی‌ی کرده‌یی به‌شی، که‌ ئه‌ویش به‌ده‌قی‌ک چه‌سپاوه و، به‌ پیچه‌وانه‌ی ئه‌وه‌ وه‌ هاتوه، لیشی دوا که‌وتوه له‌ کاتی دانانیداو، پییه‌وه په‌یوه‌ست نیه‌.

(۱) - المقدمات الأساسية في علوم القرآن، ص ۲۰۷.

که‌واته: نه‌سخ بریتییه له لابرندی حوکمیکی شه‌رعی، له‌و حوکمه شه‌رعیانه‌ی که په‌یوه‌ندیان به‌ کردوه‌کانه‌وه‌هیه، نه‌ک به‌ ئیمان و عه‌قیده‌وه، به‌ حوکمیکی شه‌رعی دیکه، دیسان هه‌ر له‌و باره‌وه که لپی دوا که‌وتوه، واته: ده‌بی هه‌ردوو‌کیشیان به‌ ده‌قیکی شه‌رعی چه‌سپابن، ئنجا وشه‌ی نه‌سخیان بۆ به‌کاردی و ده‌بی تیکیش بگیری‌ن و پیکه‌وه نه‌گونجین، ئنجا به‌یه‌کیان ده‌گوتری: لابه‌رو، به‌وی دیکه‌یان ده‌گوتری: لابر او (ناسخ و منسوخ).

ئه‌مه وشه‌ی نه‌سخ له‌ زمان و له‌ قورئان و له‌ زاراوی زانایاندا.
 ٤. ئنجا با بزاین زانایانی پیشین په‌حمه‌تی خویان لی بی، وشه‌ی نه‌سخیان به‌چ مانایه‌ک به‌کاره‌یناوه؟
 زانایانی پیشین وشه‌ی نه‌سخیان به‌پینج واتایان به‌کاره‌یناوه:

جو‌ری یه‌که‌م: تاییه‌تکردنی گشتیی (تخصیص‌العالم):

یانی: شتیک که به‌گشتیی هاتوه، دوا‌یی تاییه‌ت کراوه.

وه‌ک خوا (سبحانه‌و‌تعالی) ده‌فه‌رموی:

[قال: ابن عباس: لما نزل قوله تعالى:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا﴾ النور-٥١.

ثم نسخ واستثنى من ذلك:

﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَعٌ لَكُمْ﴾ النور: (١) [

عبدالله‌ی کوری عه‌بیاس خوی لی رازی بی گوتویه‌تی: که ئه‌و

فه‌رمایشته‌ی خوا هات :

ئه‌ی ئه‌وانه‌ی پرواتان ه‌یناوه! مه‌چنه‌مالانییک جگه‌له‌ماله‌کانی خۆتان

(١) - أخرجه البخاري في (الأدب المفرد): ١٠٥٦، وابن الجوزي (في نواسخ القرآن): ص ٤٠٧ - ٤٠٨ قلت : وإسناده حسن.

هه‌تاكو هۆگريی و ناشنایی ئه‌وان پیتان، وه‌ده‌ستنه‌هینن و، دلتیا نه‌بن كه‌ پیتان
خۆشه‌ بچن بۆ لایان و، مۆله‌ تیان لێ وه‌رنه‌ گرن و سلاویان لێ نه‌ كه‌ن.

ده‌لێ: دوايی ئه‌وه‌ی نه‌سخ كردو لێ هه‌لاوارد، و فه‌رمووی:

﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَعٌ لَكُمْ﴾ النور: ٢٩

واته‌: گوناختان ناگاتی بچنه‌ مالا ئێكه‌وه‌ كه‌ نیشه‌ جی نین و سوودو

به‌هره‌یه‌ كتان له‌ویدا هه‌یه‌.

لیره‌دا نه‌سخ به‌و واتایه‌یه‌: كه‌ ئه‌وه‌ی پیشی چه‌مكه‌ كه‌ی گشتی

بووه‌، به‌لام دوايی تایه‌ت كراوه‌ به‌و مالا نه‌وه‌، كه‌ ئاوه‌دانن و خه‌لكیان

تیدا یه‌، به‌لام ئه‌و شوینه‌ گشتیان ه‌ی، كه‌ ئاوه‌دان نین، یا خود خه‌لكی كیان

تیدا نیه‌، وه‌ك، مال و خیزان، ئه‌و كاته‌ ئه‌وه‌ هه‌لاوێردراوه‌.

كه‌ ئیبن و عه‌بباس گوتوو یه‌تی: نه‌سخ، به‌لام له‌ راستیدا ئه‌مه‌

تایه‌ت كردنی حوكمی كی گشتیه‌، ئنجا وه‌ك دوايی باسی ده‌كه‌ین، ئه‌وه‌

هۆی به‌ هه‌له‌دا چوونی ژماره‌یه‌ كی زۆر له‌ زانایانی دوايی بووه‌، كه‌

هه‌ر جارێك هاوه‌لان خوا لێیان رازی بێ، وشه‌ی نه‌سخیان به‌ كار هێنابێ،

هه‌رچه‌نده‌ مه‌به‌ستیان لا بردنی حوكمی كیش نه‌بووبی، ئه‌وان هه‌روای لێ

حالیی بوون!

بۆ نمونه‌: (إبن عباس) لیره‌، كه‌ ده‌لێ: (ثم نسخ واستثنى من ذلك)،

دوايی نه‌سخی كرده‌وه‌و ئه‌وه‌ی لێ هه‌لاوارد، یانی: ئه‌وه‌ی دوايی لێ هه‌لاوارد،

كه‌ گوناختان ناگاتی، كه‌ بچنه‌ شوینه‌ گشتیه‌ كانه‌وه‌ كه‌ به‌ هه‌رو سوودی كتان

له‌ویدا هه‌یه‌، مادام خه‌لكیان تیدا نه‌بێ، واته‌: خه‌لكی كی دیاریی كراوه‌ كه‌ مال

و خیزان، كه‌ ئه‌مه‌ش تایه‌ت كردنی حوكمی كی گشتیه‌، نه‌ك لا بردنی حوكم!

جوۆری دووه‌م: به‌نددارکردنی ره‌ها (تقیید المطلق):

یانی شتی‌ک به‌ره‌هایی دی، به‌لام دوایی به‌ندی ده‌خریته‌سه‌ر.
 بو وینه: خوا (سُبْحانه و تعالی) ده‌فه‌رموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ
 تُقَاتِهِ﴾ (١٦) آل عمران.

زانایانی پیشین گوتوو یانه: [نُسَخَتْ بقوله تعالی :
 ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ﴾ التغابن: (١٦). (١)].

ئه‌وه‌ی پیشی به‌ره‌هایی، ده‌فه‌رموی: ئه‌ی ئه‌وانه‌ی پرواتان
 هیناوه! وه‌ک بو خوا شایسته‌یه پاریزی لی بکه‌ن.
 زانایان گوتوو یانه: دوایی ئه‌وه نه‌سخ کرایه‌وه به‌قه‌ی خوی
 به‌رز، که ده‌فه‌رموی: ئه‌وه‌نده‌ی، که ده‌توانن پاریز له‌خوا بکه‌ن!
 له‌ئایه‌تی پیشیدا به‌ره‌هایی ده‌فه‌رموی: وه‌ک بو خوا شایسته‌یه
 پاریزی لی بکه‌ن، به‌لام له‌ئایه‌تی دووه‌مدا ده‌فه‌رموی: ئه‌وه‌نده‌ی له
 تواناندا هیه‌یه پاریزی لی بکه‌ن.

که ئه‌مه‌ پی‌ده‌گوتری: به‌نددارکردنی ره‌ها (تقیید المطلق)،
 شتی‌ک به‌ره‌هایی هاتوه، دوایی به‌نددار ده‌کری.

که له‌راستییدا ئه‌وه به‌مانا باوه‌که‌ی، نه‌سخ نیه، به‌لکو
 شتی‌ک به‌ره‌هایی هاتوه، ئنجا بو ئه‌وه‌ی هاوه‌لان و مسوڵه‌نان به
 هه‌له‌تینه‌گه‌ن، خوا (سُبْحانه و تعالی) ده‌قیکی دیکه‌ی ناردوه، تا‌کو
 هی دوایی، ئه‌و ره‌هایی به‌ندداربکات به‌وه‌وه، که له‌توانادا هیه‌یه.

(١) - أخرجه عبدالرزاق في تفسيره ج ١ ص ١٢٨، وابن جرير ج ٤ ص ٢٩ جزء ٢٨ ص ١٢٧، وابن الجوزي
 في نواسخ القرآن ص ٢٤٢.

جوړی سییه‌م: شتیک به کورتیی هاتوه، به‌لام دوایی ده‌قیکی
دیکه هاتوه و پروونی کردۆته‌وه (تبیین المجله):

که زۆربه‌ی زانایان بو ئه‌م جوړه، ئه‌مه به نمونه دیننه‌وه،
هه‌رچه‌نده ده‌قه که درێژه، به‌لام هه‌ر ده‌یه‌نین: خوا ده‌فه‌رموی:
﴿وَإِنْ تَبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخَفُّوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ﴾ البقرة: ٢٥٨
واته: ئه‌گه‌ر ئه‌وه‌ی له ده‌روونتاندا هه‌یه، ئاشکرای بکه‌ن یاخود
په‌نهانی بکه‌ن، خوا لیپرسینه‌وه‌تان له‌سه‌ری له‌گه‌لدا ده‌کات.
له‌و باره‌وه ئه‌م ده‌قه دابه‌زیوه:

(عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: لما نزلت على رسول الله
(صلى الله عليه وسلم):

﴿لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخَفُّوهُ يُحَاسِبْكُمْ
بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ البقرة: ٢٥٨
قال: فاشتد ذلك على أصحاب رسول الله (صلى الله عليه
وسلم)، فأتوا رسول الله (صلى الله عليه وسلم) ثم برکوا على الركب
فقالوا: أي رسول الله! كلّفنا بأعمال ما نطبق الصلاة والصيام والجهاد
والصدقة وقد أنزلت عليك هذه الآية ولا نطبقها.

قال رسول الله (صلى الله عليه وسلم): أتريدون أن تقولوا كما
قال أهل الكتابين من قبلکم: سمعنا وعصينا؟!
بل قولوا: سمعنا وأطعنا غفرانک ربنا وإلیک المصیر.
قالوا سمعنا وأطعنا غفرانک ربنا وإلیک المصیر.

فلما اقترأها القوم، ذلّت بها ألسنتهم، فأنزل الله في إثرها:
﴿ءَامَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلُّ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَمَلَكِهِ

وَكُنِيْهٖ وَرُسُلِهٖ لَا نَفَرَقْ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهٖ وَقَالُوْا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا
وَإِلَيْكَ الْمَصِيْرُ ﴿البقرة: ٢٨٥﴾

فلما فعلوا ذلك، نسخها الله تعالى، فأنزل الله عزوجل:
﴿لَا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا
اِنْ نَسِينَا اَوْ اَخْطَاْنَا﴾ البقرة: ٢٨٦

قال نعم.

﴿رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِنَا﴾ البقرة: ٢٨٦

قال نعم.

﴿رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ﴾ البقرة: ٢٨٦

قال نعم.

﴿وَاَعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا اَنْتَ مَوْلَانَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِيْنَ﴾
البقرة: ٢٨٦

قال نعم^(١).

واته: ئه‌بوهوره‌پره‌ خوا لێی رازی بێ، ده‌لێ: کاتیکی ئه‌مه‌ دابه‌زی
بو سهر پیغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم):

هه‌رچی له‌ ئاسانه‌ کان و هه‌رچی له‌ زه‌ویدا هه‌یه‌، هه‌ی خوایه‌و
ئه‌وه‌ی که له‌ ده‌روونتان دایه‌ ئاشکراییکه‌ن، یان په‌نهانی بکه‌ن خوا
له‌سه‌ری لێپرسینه‌وه‌تان له‌ گه‌لدا ده‌کات، هه‌رکه‌سیک بیه‌وی لێی
ده‌بووری و، هه‌ر که‌سیکیشی بیه‌وی، سزای ده‌دا، خوا له‌سه‌ر هه‌منوو
شتییک به‌توانایه‌.

ئنجاکه‌ ئه‌مه‌ دابه‌زی له‌سه‌ر هاوه‌لانی پیغه‌مبه‌ری خوا (علیه
الصلاة والسلام) قورس بوو، هاتنه‌ خزمه‌ت پیغه‌مبه‌ری خوا (علیه الصلاة

(١)- مسلم: ١٢٥، و أبوعوانة ج ١ ص ٧٦- ٧٧، والطحاوي في شرح المشكل: ١٦٢٩، وابن حبان: ١٣٩.

والسلام) له‌سه‌ر ئه‌ژنۆیان دانیشتن، گوتیان: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا! کرده‌وه‌کانمان له‌سه‌ر پێویست کران، که ده‌توانین بیانکه‌ین، نوێژو رۆژووگرتن و جیهادو مال به‌خشین، به‌لام ئه‌م ئایه‌ته‌ت بۆ سه‌ر دابه‌زیوه، ناتوانین جێبه‌جێ بکه‌ین! [هه‌لبه‌ته‌ بۆیه‌ گوتووایانه: ناتوانین جێ به‌جێ بکه‌ین چونکه‌ وا حالیی بوون، هه‌ر خه‌ته‌ره‌یه‌ کی خراب به‌دلیان دابی خوا سزایان ده‌دات له‌سه‌ری، که مه‌به‌ست ئه‌وه‌ نیه‌، به‌لام ئه‌وان وای لی حالیی بوون، له‌به‌ر زیده‌ ئیحتیات کردن و دووربینی کردن] پیغه‌مبه‌ر فهرمووی: ئایا ده‌تانه‌وی وه‌ک خاوه‌نی دوو کتێبه‌کان بلین، که له‌پیش ئیوه‌دا گوتیان: (سمعنا وعصینا) ئه‌وه‌ بیستمان به‌لام سه‌رپێچیکار بوین و یاخیی بووین؟!، به‌لکو بلین: [سمعنا وأطعنا غفرانک ربنا وإلیک المصیر]، بیستمان و فهرمانبه‌رین، داوای لی‌بوردنت لی ده‌که‌ین په‌روه‌ردگارمان! به‌س بۆلای تۆیش دینه‌وه‌، ئه‌وانیش گوتیان: [سمعنا وأطعنا غفرانک ربنا وإلیک المصیر]، کاتیکی که‌ خه‌لکه‌ که‌ خوێندایانه‌وه‌و زمانیان پێی راهات، ئنجا خوا به‌ دواي ئه‌وه‌دا ئه‌م ئایه‌ته‌ی دابه‌زاند:

﴿ءَاٰمَنَ الرَّسُوْلُ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَّبِّهِ ۚ وَالْمُؤْمِنُوْنَ كُلُّ ءَاٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ ۚ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهِ ۚ وَقَالُوْا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرٰنَكَ رَبَّنَا ۚ وَاِلَيْكَ الْمَصِيْرُ﴾ البقرة: ۲۸۵

واته: پیغه‌مبه‌رو برواداران پروایان هی‌نا به‌وه‌ی که بۆ سه‌ری دابه‌زێناوه‌ له‌ لایه‌ن په‌روه‌ردگاریه‌وه‌، هه‌موویان پروایان هی‌نا به‌ خوا به‌ فریشته‌کانی و به‌ کتێبه‌کانی و به‌ پیغه‌مبه‌رانی و (گوتیان:) جیاوازی ناخه‌ینه‌ نیوان هیچ کام له‌ پیغه‌مبه‌رانیه‌وه‌و گوتیان: بیستمان و فهرمانبه‌رین، داوای لی‌بوردنت لی ده‌که‌ین په‌روه‌ردگارمان! بۆلای تۆش دینه‌وه‌، کاتیکی ئه‌وه‌یان گوت: ئنجا خواي به‌رز لای‌بردو سه‌ریه‌وه‌و ئه‌مه‌ی دابه‌زاند:

﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا﴾ البقرة: ٢٨٦

واته: خوا له هیچ که‌سیک داوا ناکات، مه‌گه‌ر ئه‌وه‌ی له توانایدا هه‌یه، هه‌ر که‌سیک چاکه‌ بکات، پاداشته‌ که‌ی بو‌ خۆیه‌ تی و، هه‌ر که‌سی خراپه‌ بکات، سزایه‌ که‌ی له‌ سه‌ر خۆیه‌ تی. په‌روه‌ردگارمان! ئه‌گه‌ر له‌ بیرمان چوو یان هه‌له‌مانکرد، مه‌مانگره‌ (سزaman مه‌ده‌)!

خوا فه‌رمووی: به‌ئێ.

﴿رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا﴾ البقرة: ٢٨٦

په‌روه‌ردگارمان! هه‌روه‌ها باری قورسه‌مان مه‌خه‌ سه‌ر شان وه‌ک خستووته‌ سه‌ر شانی ئه‌وانه‌ی پیش ئیمه‌ (به‌ هو‌ی گوناح و لادانیانه‌وه‌) خوا فه‌رمووی: به‌ئێ.

﴿رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ﴾ البقرة: ٢٨٦.

په‌روه‌ردگارمان! شتێک مه‌خه‌ سه‌ر شانمان که‌ له‌ تواناماندا نیه‌.

(دیسان په‌روه‌ردگار) فه‌رمووی: به‌ئێ.

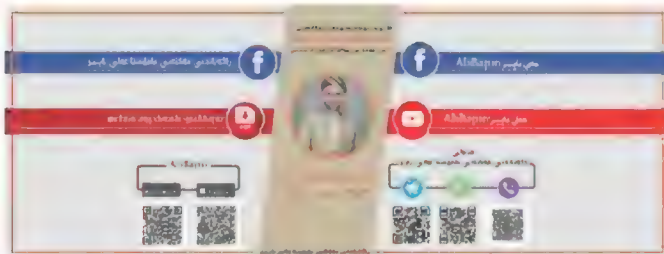
﴿وَأَعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾

البقرة: ٢٨٦

چاوپۆشییه‌مان لێکه‌و، لێمان بیووره‌ و به‌زه‌بیته‌ پێماندا بێ، تو سه‌ره‌ر شتیارمانی، به‌سه‌ر کۆمه‌لێ کافراندا سه‌رمان بخه‌. خوا فه‌رمووی: به‌ئێ.

ئنجایه‌گومان لێره‌دا ئه‌وه‌ی پیشی که‌ دابه‌زیوه‌، له‌ گه‌ل ئه‌وه‌ی دواییدا، تێک ناگیرین، به‌س ئه‌وه‌ی پیشی زیاتر له‌ واتایه‌ک هه‌لده‌گرێ، به‌لام ئه‌وه‌ی دوایی، واتای ئه‌وه‌ی پیشی روون کردووته‌وه‌و، ئه‌مه‌ش

پێی ده گوتری: (تبیین المجمال وتفسیره)، شتیک که به کورتیی هاتوه،
 دوایی پروونکراوه ته وه، که له راستییدا پێی نا گوتری: نه سخ به واتا
 زاراوه ییه که ی و، ئەم ئایه ته مو حکه مه، وه ک له ته فسیری سووره تی
 (البقرة) دا با سه ان کرد وه.

جوړی چواره‌م: کارنه‌کردن به ده‌قی‌ک له‌به‌ر گوړانی هه‌ل و مه‌رج (ترک العمل بالنص لتغی‌ر الظرف):

بۆ وینه: خوا (سُبْحانه و تعالی) که ده‌فه‌رموی:

﴿فَاعْرِضْ عَنْهُمْ وَانْتَظِرِ السَّجْدَةَ: ٣٠﴾

واته: پشتیان تیبکه‌و چاوه‌رئ به.

ئه‌مه هه‌ندیک له زانایان گوتوویانه: [منسوخ، نسخته براءة والقتال]. واته: نه‌سخ کراوه‌یه به سووره‌تی به‌رئه (البراءة) سووره‌تی (القتال) - که پیشی ده‌گوترئ: سووره‌تی موحه‌مه‌د (محمد) -، نه‌سخیان کردۆ‌ته‌وه.

به‌لام وشه‌ی نه‌سخیان به‌کاره‌یناوه، بۆ ئه‌وه که جارئ کاری پئ ناکرئ، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی زه‌مینه‌ی نه‌ره‌خساوه، یان عومه‌ر خوای لی رازی بی که له‌سالی برسیه‌تی (المجاعة) و گرانییدا، سزای ده‌ست‌برینی راگرت، هه‌روه‌ها ئه‌وه‌ی که ده‌درا به‌ دل راگیراوان (مؤلفة القلوب) رایگرت، چونکه شایسته نه‌بوون.

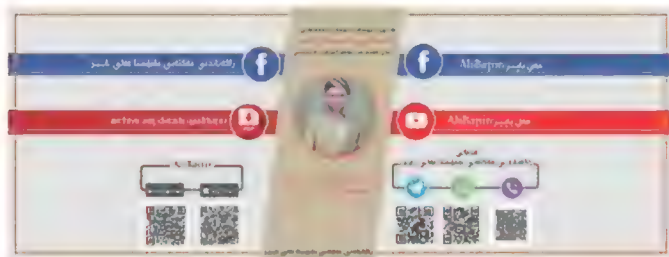
به‌لام ئایا ئایه‌ته‌کان نه‌سخ بوونه‌وه؟ نه‌خیر، هه‌ر له‌جیی خۆیاندان، به‌لام ده‌بی زه‌مینه‌ی جئ به‌جئ کردنیان پره‌خسئ، ئنجا جئ به‌جئ ده‌بن! ئه‌مه‌ش حاله‌تیکی دیکه‌یه که زانایانی پیشوو، وشه‌ی نه‌سخیان بۆ به‌کار هیناوه، به‌لام له‌راستییدا به‌مانا زاراوه‌یه‌که‌ی، نه‌سخی بۆ به‌کار نایه‌ت.

(الزركشي) له‌و باره‌وه قسه‌یه‌کی جوان ده‌کات، ده‌لئ:

[ما أمر به لسبب ثم يزول السبب، كالأمر حين الضعف والقلّة بالصبر، والمغفرة للذي لا يرجون لقاء الله ونحوه، من عدم إيجاب الأمر

بالمعروف والنهي عن المنكر والجهاد ونحوها، ثم نسخه إيجاب ذلك، وهذا ليس بالنسخ في الحقيقة إنما هو نَسْأ^(١).

واته: ئەو دی خوا به هۆیه کهود فەرمانی پێکردو، دوايي هۆیه که لادهچي، (ياني فەرمانه که ناميني) وە ک خوا له کاتي بي دەسته لاتيي و که مييدا و، فەرمانی کردو به خۆراگريي و به ئيبوردن و چاو پۆشيي لهوانه ي که به ئوميد ديداري خوانين، ههرودها وينه ي ئەوانه، وە ک پتويست نه کردني فەرمانکردن به پهسه ندو ريگريي له ناپهسه ندو جهنگ و جيهادو وينه ي ئەو، دوايي که خوا ئەو شتانه ي پتويست کردو و، ئەو دي پيشيي نهسخ کردو ئەو، ئا ئەو نهسخ نيه، به لکو ئەو دواخستن (نَسْأ)، ياني ههتا ئەو بارودوخ و واقعه ديته پيش، کاتيک ئەو ههمل و مهرجه هاته پيش، ئەو ئايهته ههمل له جيي خۆيه تي.

(١) - البرهان في علوم القرآن، للزركشي (٤٢/٢).

جوړی پېنجه‌م: شتیک که له ئەسلدا ره‌وایه‌و حوکمه‌که‌ی ده‌گوړی، واته: پله‌پله‌یی (نقل حکم الإباحة الأصلية: التدرج):

بۆنموونه: کاتییک خوا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) ئەم ئایه‌ته‌ی ناردە خوار:
﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا﴾ البقرة: ۲۱۹
عومەر بانگ‌کراو به‌سه‌ریدا خویندرايه‌وه، گوتی: [اللَّهُمَّ بَيْنْ لَنَا فِي الْخَمْرِ بَيَانًا شَافِيًا].

واته: ئە‌ی خوايه! له‌بارە‌ی شه‌رايه‌وه روونکردنه‌وه‌یه‌ک که ته‌واو روونبێ و شیفای دل‌مان بدات، بۆمان دابه‌زێنه.
ئنجای ئە‌و ئایه‌ته‌ی سووره‌تی (النساء) دابه‌زی:
﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْرُبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَرَىٰ﴾ النساء: ۴۳
واته: ئە‌ی ئە‌وانه‌ی پرواتان هیناوه! به‌سه‌رخو‌شیی توخنی نو‌یژی مه‌که‌ون.

عومەر بانگ‌کراو به‌سه‌ریدا خویندرايه‌وه، گوتی: ئە‌ی خوايه!
له‌بارە‌ی شه‌رايه‌وه روونکردنه‌وه‌یه‌کی شیفای ده‌رمان بۆ دابه‌زێنه!
دوایی ئایه‌ته‌که‌ی سووره‌تی (المائدة) دابه‌زی:
﴿إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ﴾ المائدة: ۵۱
ئیدی عومەر بانگ‌کراو به‌سه‌ریدا خویندرايه‌وه، ئە‌ویش گوتی:
وازمان هینا، وازمان هینا^(۱).

(۱)- أحمد: ۳۷۸، و أبو عبيد في الناسخ والمنسوخ: ۲۵۴، وأبو داود: ۳۶۷۰، والترمذي: ۳۰۴۹ والنسائي: ۵۵۴۰، وابن جرير في تفسيره، والنحاس في الناسخ والمنسوخ، والجصاص في أحكام القرآن، والبيهقي والضياء في المختارة: ۴۵۶.

كە لە راستییدا ئایەتەکانی پیشی یەكەم: هی (البقرة: ۲۱۹) كە خوا دەفەرموی: لەبارەى شەراب و قومارەوێ ئیت دەپرسن، بلی: گوناحیكى گەورەیان تێدایەو هەندى سوودو بەرژەو هەندیش، گوناحەكەشیان لە سوودەكەیان گەورەترە، ئەمە نەسخ ناییتەو، چونكە هەوآلە، بێگومان شەراب و قومار گوناحی گەورەیان تێدایەو سوودو بەرژەو هەندیشیان بۆ خەلك تێدایە، كە بازگانیمان پێو دەكەن.

دووهم: هەروەها ئەوێ سوورەتی (النساء) - ۴۳ - نەسخ نەبووەتەو، چونكە خوا دەفەرموی: بەسەرخۆشیی نوێژی مەكەن، مانای ئەو نیه ئایەتەكەى سوورەتەكەى (المائدة) ئەوێ لابردو، بەسەر خۆشیی دروستە نوێژ بخوێنێ! بەلكو هەر دروست نیه بەسەر خۆشیی نوێژ بكری.

بەلام كۆتا بربار لەبارەى قومار و شەرابەو، لە ئایەتێ سوورەتێ مائیدەدا هاتو، ئایەتەكانی دیکەش هەر لە شوینی خۆیان.

بەلێ ئەو پینج واتایە، زانیانی پیشین، وشەى نەسخیان بۆ بەكار هێناون، بەلام لەراستییدا نەسخ بە مانا زاراوییهكەى، لەگەڵ ئەو پینج واتایەدا ناگونجی.

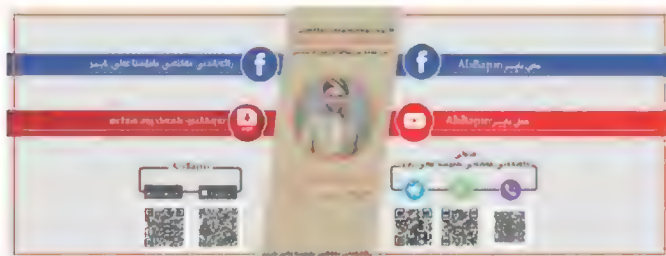
(الشاطبي) لە كتیبهكەى خۆى (الموافقات) ^(۱) دا هۆکاری ناوهرانى ئەو پینج واتایە بە نەسخ، پوون دەكاتەو دەلی:

[لأن جميع ذلك مشترك في معنى واحد، وهو أن النسخ في الإصطلاح المتأخر اقتضى أن الأمر المتقدم غير مراد في التكليف، وإنما المراد ما جيء به آخرًا، فالأول غير معمول والثاني هو المعمول به].

واتە: هەموو ئەو پینج واتایە لەیەك شت دا پێكەو

به‌شدارن، ئه‌ویش ئه‌ودیه که نه‌سخ له زاراوی دوايیدا، که زانایان له‌سه‌ری ریککه‌وتوون، ئه‌ودیه که فره‌مانه‌کی پیشی، مه‌به‌ست نیه بو ئه‌رکدارکردن، به‌لکو ئه‌ودی دوايي هاتود، ئه‌ویان فره‌مانی پیکراودو ئه‌ودی پیشی کاری پی ناکری و دووهمیان کاری پی ده‌کری.

یانی: ئه‌م پینج واتایه، له واتایه‌کی هاویه‌شدا له‌گه‌ل نه‌سخدا تیک ده‌که‌نوه، بویه وشه‌ی نه‌سخیان بو به‌کار هیناون، به‌لام هیچ کام له‌وانه به‌واتا زاراودییه‌کی، به نه‌سخ له‌قه‌لم نادری.

برگەى دووهم: چەسپان و نەچەسپانى نەسخ لە قورئان و لە سوننەتدا:

ژمارەىەك لە زانایان لە پیشووان و هاوچەرخان، چەند ئایەتیک لە قورئان دیننەو و دەیانکەنە بەلگە لەسەر ئەو، کە نەسخ لە قورئاندا ھەبە!

۱- یە کەمیان ئەو ئایەتەى دەفەر موی:

﴿ مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾، البقرة: (۱۶)، (نُسْخَها) (۱).

دەلێن: ئەمە بەلگەىەكى زۆر روونە لەسەر ئەو کە نەسخ لە قورئاندا پروویداو!!
واتە: ھەر ئایەتیک نەسخ بکەین، یان لەبیری بەرینەو (و دواى بخەین)، چاکتر لە خۆى، یان وینەى خۆى دینین، ئایا نازانى خوا لەسەر ھەموو شتیک بەتوانایە؟
بەلام ئەو ئایەتە زانایانیکى زۆر چەند جۆرە لێکدانەو ھەى کى دیکەیان بۆ کردوون، گوتووایانە: مەبەست پێى نەسخکردنەو ھى ھەندیک لە ئایەتەکانى قورئان نیە:

یەك: ھەندیک لە زانایان - وەك من لە تەفسیری ئەم ئایەتەو لە تەفسیری سوورەتى (البقرة) دا باسکردووە - گوتووایانە: لێرەدا خوا مەبەستى لە ئایەت، موعجیزە، یانى: ھەر موعجیزەىەكى پێغەمبەرەن لایەرىن، موعجیزەىەكى دیکە بێنین، بۆ پێغەمبەرى دواتر، وەك ئەو ھاخود لەو چاکترە.

واتە: ئایەت بە مانای پرستەى قورئان نیە، بەلکو بە مانای موعجیزەى پێغەمبەرەن (عليه الصلاة والسلام) وەك خوا دەفەر موی:

(۱) - ئەم وشەىە بەدوو جۆر خۆندر او دەتەو: (نُسْخَها) و (نُسْخَها)، بۆیەش بە: (لەبیری بەینەو) و (دواى بخەین) مانا کراو.

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ﴾ الإسراء: ١٠١ .

واته: به‌دنیایی ئیمه نو نیشانه‌ی روون و ئاشکرامان به مووسا دابوون. ئنجا ده‌لێین: به‌لگه‌ش له‌سه‌ر ئه‌وه که (آیه) لێرده‌دا مه‌به‌ست پێی به‌لگه‌و موعجیزه‌ی سه‌لماندنێ راستیی پێغه‌مبه‌رانه (علیهم‌الصلاة‌وسلام)، ئه‌وه‌یه که له‌کو‌تایی ئایه‌ته‌که‌دا فه‌رموویه‌تی: ﴿أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ البقرة.

واته: ئایا نازانی خوا له‌سه‌ر هه‌موو شتێک توانایه! که‌واته: مه‌به‌ست هه‌ینانی موعجیزه‌یه نه‌ک دابه‌زاندنی ئایه‌ت، ئه‌گه‌رنا ده‌یفه‌رموو: (أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ)، هه‌روه‌ها له‌ ئایه‌ته‌کانی (١٠٧ و ١٠٨) دا فه‌رموویه‌تی: ﴿أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾ (٧٧) أَمْ تَرِيدُونَ أَن تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سَأَلَ مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَتَّبِعِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ (١٧٨) ﴿ البقرة: ١٧٧ - ١٧٨ .

ئاشکرایه که گه‌لی مووسا به‌رده‌وام داوای موعجیزه‌ی به‌ر هه‌ستیان له مووسا ده‌کرد، بزوینه خوا فه‌رموویه‌تی: ﴿وَإِذْ قُلْتُمْ يَمُوسَىٰ لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَىٰ اللَّهَ﴾ البقرة.

دوو: هه‌ندی‌کیش له‌ زانایان گوتووایه:

مه‌به‌ست له‌ لابردن (نسخ) یان له‌ بیربردنه‌وه‌و، دواخستن (إنساء و نساء)، لابردن و نه‌هه‌شتن یان له‌ بیربردنه‌وه‌و واز لێهه‌ینانی حوکم و یاسایه‌کانی شه‌ریعه‌ته پێشوه‌وه‌ کانه، که حوکم و یاسایه‌کانی شه‌ریعه‌تی کو‌تایی خوا، شوێنیان ده‌گرنه‌وه. سێ: یه‌کی دیکه له‌ زانایان گوتووویه‌تی مانای ئه‌و ئایه‌ته به‌م شه‌ویه‌یه: (إِنَّ آيَةَ قرآنيةٍ نمحو کتابتها و نقوشها على ما سطر عليها، أو نُنسي الحفظ ما في ذاكرتهم منها، نأت ببدیل خیر منها من حيث المصلحة، أو مثلها في ذلك).
واته: هه‌ر ئایه‌تی‌کی قورئان نووسین و خه‌ت و نیگاره‌که‌ی له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی

تییدا نووسراوه، لایه‌رین و بیس‌رینه‌وه، یان له بیرو هۆشدانی له‌به‌رکه‌رانی دا نه‌یه‌یلین و له بیریان بیه‌ینه‌وه، جیدارێکی باشتەر له‌خۆی، یان وه‌ک خۆی، له رووی به‌رژه‌وه‌ندییه‌وه ده‌هینینه‌جیی.

ئعجا گریهان مه‌به‌ستی پێ ئایه‌تی قورئانیش بێ، دیسان نابێته به‌لگه‌ له‌سه‌ر نه‌سخ‌کرانه‌وه‌ی ئایه‌ته‌کانی قورئان، چونکه‌ خوا پرسته‌که‌ی به‌ (ما) هیناوه، که‌ لیره‌دا (ما) (اسم شرط) وه‌ به‌ مانای (إن) (شرطیة) یه، یانی: خوا نه‌یفه‌رموه‌وه: ئایه‌تێک (نه‌سخ ده‌که‌ین) به‌لکو‌ فه‌رمویه‌تی: ئه‌گه‌ر ئایه‌تێک نه‌سخ‌ بکه‌ین، یان له‌بیره‌رینه‌وه‌ و دوا‌ی بکه‌ین، مه‌رجیش نیه‌ (شرط) ه‌که‌ بێته‌دی، تا‌کو مه‌رجگیراو (مشروط) ه‌که‌ بێته‌دی! وه‌ک ئایه‌تی: ﴿لَیْنِ اُشْرُکْتَ لَیَحْبَطَنَّ عَمَلُکَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِیْنَ﴾ ﴿١٦﴾ الزمر.

۲- هه‌روه‌ها دوو ئایه‌ته‌که‌ی سووره‌تی (النحل) که‌ ده‌فه‌رموی:

﴿وَإِذَا بَدَلْنَا آءِیَۃً مَّکَانَ ءِیَۃٍ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا یُنْزِلُ قَالُوا اِنَّمَا اَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا یَعْلَمُوْنَ﴾ ﴿١٦﴾ قُلْ نَزَّلَهُ رُوْحُ الْقُدُسِ مِنْ رَّبِّکَ بِالْحَقِّ لَیُثَبِّتَ الَّذِیْنَ ءَامَنُوْا وَهُدًی وَّبُشْرٰی لِّلْمُسْلِمِیْنَ﴾ ﴿١٧﴾ النحل.

واته: هه‌رکاتێک ئایه‌تێکه‌مان گۆری و له‌ شوێنی ئایه‌تێک دانا، خواش ده‌زانێ چی داده‌به‌زینێ، ده‌لێن: تۆ هه‌لبه‌سته‌ری، به‌لکو‌ زۆربه‌یان نازانن، بلی رووح‌ لقودس له‌ په‌روه‌ردگارته‌وه‌ به‌ حه‌ق دا‌یبه‌زاندوه، تا‌کو ئه‌وانه‌ی پر‌وایان هیناوه، پێیان بچه‌سپینێ و پێنهایی و موژده‌ بێ بۆ مسوڵمانان.

ئه‌میش وه‌ک له‌ ته‌فسیری سووره‌تی (النحل) دا باسه‌مان‌کردوه، له‌به‌ر دوو هۆکار به‌لگه‌ نیه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ که‌ ئه‌م مو‌صحفه‌ی ئیستا له‌به‌رده‌سته‌انه، ئایه‌تی تییدا هه‌بێ مه‌نسوخ‌ بێ و کاری پێ نه‌کری:

أ. سووره‌تی (النحل) مه‌که‌یه‌ و، له‌ مه‌که‌ش به‌ گشتیی ئایه‌ته‌کانی حوکمه‌کان (آیات الأحکام) دانه‌به‌زیون و، به‌ هیچ جو‌ریک باسی

نه‌سخ له ئارادا نه‌بووه، تاكو ئه‌و دوو ئایه‌ته‌ی (النحل) به‌و جو‌ره ته‌فسیر بکړین.

ب. ژماره‌یه ک له پروونکه‌ره‌وانی قورئان، ئه‌و دوو ئایه‌ته‌یان به‌و جو‌ره ته‌فسیر کړدوون که مه‌به‌ست پټیان لابرډنی به‌رنامه پيشووه‌کان (نسخ الشرائع المقدّمة) ه، وهک (القرطبي)، گوتوویه‌تی: (قیل: بدّلنا شریعة متقدّمة بشریعة مُستأنفة)^۱ واته: گوتراوه: به‌رنامه‌یه کی پيشوومان به‌یه کی دیکه‌ی تازه‌گوری.

۳- هه‌روه‌ها ئایه‌تیکی دیکه به‌به‌لگه‌ دیننه‌وه، که هیچ په‌یوه‌ندیی به‌و

پرسه‌وه‌نیه:

﴿يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ﴾ (الرعد: ۳۹).

که وهک ئیمه له ته‌فسیری سووره‌تی (الرعد) دا باسه‌ان‌کردوه، ئه‌مه هیچ په‌یوه‌ندیی به‌و باسه‌وه‌نیه‌و، باسی ئه‌ندازه‌گیری و بریاردانی خوایه‌و، باسی سرپینه‌وه‌و لابرډنی هه‌ندیک له بریارو کاره‌کان و چه‌سپاندنی هه‌ندیکی دیکه‌ییانو سووره‌تی (الرعد) یش مه‌که‌یه‌یه.

۴- هه‌روه‌ها ئایه‌تیکی دیکه‌ش به‌به‌لگه‌ دیننه‌وه، له سووره‌تی (یونس)، ئایه‌تی ژماره (۱۵):

﴿وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا آتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَذَا أَوْ بَدِّلْهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَائِي نَفْسِي إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِنْ رَبِّي﴾
یونس: ۱۵.

واته: هه‌رکات ئایه‌ته‌ی روشنه‌کانمانیان به‌سه‌ردا خویندرانه‌وه، ئه‌وانه‌ی

(۱) الجامع لأحكام القرآن، ج ۱۴ ص ۱۴۵. شایانی باسه: (القرطبي) وهک (قیل) هیناویه‌تی و خوی‌رای زورینه‌ی ته‌به‌غنی کردوه.

به ئومیدی دیداری ئیمه‌نین، ده‌لین: قورئانیکی دیکه‌ی جگه‌ له‌مه‌ بینه‌، یان بیگۆره‌، بلێ: بۆم نیه‌ له‌ خۆمه‌وه‌ بیگۆرم، من ته‌نیا شوین ئه‌وه‌ ده‌که‌وم که له‌ لایه‌ن په‌روه‌ردگارمه‌وه‌ بۆم سروش ده‌کری.

ئه‌میش دیسان به‌لگه‌ی هه‌بوونی نه‌سخ نیه‌ له‌ قورئان دا، چونکه‌ خوا به‌ پیغه‌مبه‌ره‌ که‌ی ده‌فه‌رموی: (بلێ: بۆم نیه‌ له‌ خۆمه‌وه‌ قورئان بگۆرم)، ئنجا ئه‌وه‌ چ په‌یوه‌ندییه‌ کی به‌ نه‌سخ کردنه‌وه‌ی قورئانه‌وه‌ هه‌یه‌؟!.

هه‌روه‌ها وه‌ک به‌لگه‌ بۆ ئیسپاتی هه‌بوونی نه‌سخ له‌ قورئان دا، قسه‌یه‌ کی (ابن الجوزي) دین له‌ کتیه‌ که‌ی خۆی (نواسخ القرآن)^(۱) دا که‌ ده‌لێ: [إنعقد إجماع العلماء على هذا، إلا أنه قد شذ من لأیلتفت إلیه].

واته‌: زانایان له‌ سه‌ر ئه‌وه‌ یه‌ که‌ نه‌نگن، (که‌ نه‌سخ له‌ قورئان دا بووه‌) به‌لام هه‌ندیک زانا ریزه‌په‌ربوون که‌ ئاورپان لێ نادریته‌وه‌، (واته‌: قسه‌ که‌یان به‌ هه‌ند وه‌رناگیری).

منیش ده‌لیم:

مادام هه‌رکام له‌و ئایه‌تانه‌، وێرای ئه‌و ته‌فسیره‌ی پروا پێیوانی نه‌سخ هه‌بوون له‌ قورئان دا، بۆیان کردوون، لیکدانه‌وه‌و ته‌فسیری دیکه‌شیان بۆ کراوه‌و، مانای دیکه‌ش هه‌لده‌گرن، هه‌میشه‌ش ئیجماع له‌ سه‌ر مه‌سه‌له‌یه‌ک دروست ده‌بێ که‌ ده‌قیکی شه‌ریعه‌تی روون و بێ چه‌ندچوون بووبیته‌ بناغه‌ی و له‌ سه‌ری بنیات نرابێ، که‌واته‌: ناگونجی ئیجماع له‌ سه‌ر مه‌سه‌له‌ی وا دا به‌ زریو، به‌ پێی بنه‌مای (إذا دخل الإحتمال بطل الإستدلال) هه‌رکات ته‌گه‌ر (شیانه‌) هاته‌ نیو، به‌لگه‌ پێهێنانه‌وه‌ هه‌لده‌وه‌شیته‌وه‌، ئه‌و قسانه‌یان جیی خۆیان ناگرن.

شایانی گوتیشیه: لافلیدانی هه‌بوونی یه‌کده‌نگیی (إدعاء الإجماع) له‌سه‌ر مه‌سه‌له‌یه‌ک، عاده‌تیکی له‌ میژینه‌ی هه‌ندی‌ک له‌ زانایانه، به‌لام ساغکه‌ره‌وان (محققون) ئه‌و لافلیدانانه‌یان زۆر به‌ هه‌له‌وشاندوونه‌وه‌و (إبن حزم الأندلسي) و (الشوکاني) و (إبن حبان) و (أهل الظاهر) و (أحمد في إحدى الروایتین) و ژماره‌یه‌کی دیکه له‌ زانایان گوتوویانه:

جگه له‌ یه‌کده‌نگیی هاوه‌لان (إجماع الصحابة) هیچ یه‌کده‌نگییه‌کی دیکه نه‌بووه‌و نیه، ^(۱) هه‌روه‌ها (إبن تیمیة) ش هه‌مان رای هه‌یه ^(۲).

هه‌لبه‌ت باسکردنی هه‌بوونی یه‌کده‌نگیی (إجماع) ^۳ی هاوه‌لان (أصحاب) له‌سه‌ر هه‌بوونی نه‌سخ - به‌ زاراوه‌ی زانایانی پاشین - له‌ قورئاندا، جگه له‌ ئه‌فسانه‌یه‌ک و قسه‌یه‌کی بی‌بنه‌ما هیچی دیکه نیه، چونکه:

چۆن ده‌گونجی بیروکه‌یه‌ک یه‌کده‌نگیی له‌سه‌ر دروست بیی، که ئه‌و هه‌موو را‌جیاوازان‌ه‌ی له‌سه‌ر بن، ته‌نانه‌ت له‌ لایه‌ن ئه‌وانه‌شه‌وه‌ که بروایان به‌ هه‌بوونی نه‌سخ هه‌یه له‌ قورئاندا؟

۱. قتادة بن دعامة / ۱۱۷ هـ له‌ کتیبه‌که‌یدا باسی چل (۴۰) ئایه‌تی مه‌نسووخی کردوه.

۲. محمد بن حزم / ۱۷۸ هـ له‌ کتیبه‌که‌یدا باسی دووسه‌ده‌و چوارده‌ (۲۱۴) ئایه‌تی کردوه.

۳. أبو جعفر النحاس / ۲۴۵ هـ له‌ کتیبه‌که‌یدا باسی سه‌ده‌و سی و چوار (۱۳۴) ئایه‌تی کردوه.

(۱) - پروانه: الإحكام لأصول الأحكام، لابن حزم. ۴ ج ص ۱۴۷. إرشاد الفحول في علم الأصول، للشوکاني ج ۱ ص ۲۱۷، صحيح ابن حبان ج ۵ ص ۴۷۱، روضة الناضر، ص ۱۴۱، التمهيد ج ۳ ص ۲۵۶.

(۲) - مجموع الفتاوى، ج ۱۱ ص ۳۴۱.

(۳) - له‌ کۆتایی ئه‌و پرگه‌یه‌دا (لاباسيک) له‌باردی ئیجماعه‌وه‌ ده‌که‌ین.

۴. هبة الله بن سلامة / له کتیبه کهیدا دووسه‌دو سیژده (۲۱۳) ئایه‌تی باسکردوون.

۵. مکی بن أبي طالب / له کتیبه کهیدا سه‌دو نه‌وه‌دو پینج (۱۹۵) ئایه‌تی له‌و جوړه‌ی هیناون.

۶. ابن الجوزي / سه‌دو چل و هه‌شت (۱۴۸) ئایه‌تی هیناون.

۷. العتائقي / دووسه‌دو بیست و چوار (۲۲۴) ئایه‌ت.

۸. ابن البازري / دووسه‌دو چل و نو (۲۴۹) ئایه‌ت.

۹. السيوطي / له (الإتقان) دا، بیست (۲۰) ئایه‌ت.

۱۰. محمد بن عبدالعظیم الزرقاني / له (مناهل العرفان) دا، نو (۹) ئایه‌ت.

۱۱. الدكتور مصطفى زيد / له (النسخ في القرآن الكريم) دا، شەش (۶) ئایه‌ت.

ئنجانا ئایا کام له‌و رایانه‌ی که‌ده‌نگیان له‌سه‌ره‌؟!

بێگومان هیچ کامیان، چونکه‌ی که‌ده‌نگی (إجماع) ده‌بی له‌سه‌ر شتیکی پوون و دیارییکراو و سه‌لمینراوی، نه‌ك به‌لای که‌مه‌وه له‌سه‌ر یازده (۱۱) رای جوړاو جوړ!!

له‌ کوټایی ئەم پرگه‌یه‌دا ده‌لین:

گریبان هه‌ندیك له‌ ئایه‌ته‌کانی قورئان، خوا داییه‌زاندن و دوا‌یی لایبردن، ئەوه‌ شتیکی گونجاو و پ‌ی تیچوویه، نه‌ك ئەم موصحه‌فه‌ی ئیستا له‌به‌رده‌ستی ئیمه‌دا هه‌یه، ئایه‌تی تیدا هه‌بن بخویندرینه‌وه، به‌لام کاریان پ‌ی نه‌کری، یه‌ك ئایه‌تی واش نیه له‌ قورئاندا.

چونکه‌ من هه‌موو قورئانم ته‌فسیر کردوه‌و، ناچار نه‌بووم له‌به‌رامبه‌ر هیچ ئایه‌تی‌کدا، ب‌لیم: ئەم ئایه‌ته، فلان ئایه‌ته لایبرده‌وه‌و نه‌سخی کردۆته‌وه.

ئىجا همموو ئەو ئايەتانه‌ى كه زانايان باسى ناسىخ و مه‌نسوخيان تىيان
دا كرده‌و، هه‌رچى به‌لگه‌يان هه‌ناوده‌ته‌وه‌ له‌و بارده‌وه‌، هه‌موويانمان به‌رپه‌رچ
داونه‌وه‌.

بۆيه ده‌لێين: موصحه‌فێك كه ئیستا له‌به‌رده‌ستماندايه، هه‌يچ ئايه‌تيكى
تیدا نيه نه‌سخ كرابه‌ته‌وه‌و كارى پى نه‌كری.

هه‌لبه‌ته‌ فه‌رمایشتى خواش كه له‌ پیناسه‌ى قورئاندا فه‌رموويه‌تى:
﴿أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ أَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ آيَاتُ أَنْبِيَآءٍ مِنْ قَبْلِهِمْ فَيَسْتَكْبِرُوا فِيهِ لِيَأْخُذَهُمْ فِي تَقَاتُلٍ﴾
النساء.

واته: ئايا له‌ قورئانیوه‌ رانامین! ئە‌گەر له‌لایه‌ن ئە‌گەر له‌لایه‌ن جگه‌ له‌
خواوه‌ بووايه، نارێكى و ناكوکیه‌ كى زۆریان تیدا ده‌بینی.

ئه‌مه به‌لگه‌یه‌ كى زۆر به‌هه‌یزی نه‌بوونی نه‌سخه‌ له‌ قورئاندا، چونكه
بێگومان هه‌بوونی لا به‌ر و لا به‌راو (ناسخ و منسوخ) له‌ قورئاندا، نارێكى و
تێكگیرانه‌و، خواش عزوجل نه‌بوونی نارێكى و تێكگیرانى له‌ قورئاندا،
كرده‌ته به‌لگه‌ و نیشانه‌ى له‌لایه‌ن خواوه‌ بوون، كه‌واته:

بۆ ئە‌وه‌ى قورئانى مه‌زن نارێكى و تێكگیرانى تیدانه‌بێ، پێویسته
ناسخ و مه‌نسوخى تیدانه‌بێ.

لا باسیک له باره‌ی ئیجماعه‌وه:

به‌پرێزان!

به‌پێویستی ده‌زانم تیشکیک ب‌خه‌مه‌ سه‌ر باب‌ه‌تی ئیجماع، که‌ که‌سانیک زۆر به‌ هه‌له‌و ک‌رچ و ک‌الێ لێی حالێی بوون‌و، له‌ غه‌یری شوینی خۆیدا به‌ کاری دێن‌و، پێیان وایه‌ وه‌ک گۆچانیکی جادوویی (عصا سحرية)یه‌و، هه‌موو مه‌رامیکیان پێی ساز ده‌بێ‌و، قه‌ره‌بووی نه‌بوونی هه‌موو زانیاری و به‌لگه‌یه‌کیان بۆ ده‌کاته‌وه‌و، هه‌رکات ویستیشیان به‌ره‌رچی قسه‌و بیروکه‌یه‌کی که‌سیکی پێی ب‌ده‌نه‌وه‌، ئه‌وه‌نده‌ به‌سه‌ بلێن: ئه‌وه‌ پێچه‌وانه‌ی کۆرا (إجماع)یه‌!

بێ ئه‌وه‌ی روونی بکه‌نه‌وه‌، ئه‌و ئیجماعه‌ی ده‌بلێن:

چییه‌و، چۆنه‌و، که‌ی بووه‌و، له‌ کوی بووه‌، ئایا راسته‌ هه‌یه‌، یان به‌س قسه‌و بانگه‌شه‌یه‌؟!

بێ ئاگا له‌وه‌ که‌ ئیجماع راجیاییه‌کی زۆری تێدایه‌و، بۆ ئیتیه‌گه‌یشتنی راست و دروستی، ئیکۆلینه‌وه‌و ورده‌کارییه‌کی زۆری پێویسته‌و، ناگونجی هه‌روا سه‌رکێلی و سه‌رپێیانه‌ باسی بکری.

هه‌ول ده‌ده‌ین به‌ کورتیی و گوشرایی له‌ پێنج خالاندا باسی ئیجماع بکه‌ین:

یه‌ که‌م: ئیجماع باب‌ه‌تیی فره‌ ره‌هه‌ندو به‌ لق و پۆیه‌:

ده‌شتوانین بلێن: فره‌ ره‌هه‌ندی و لق و پۆپ زۆری ئیجماع له‌ سی

رووه‌وه‌یه‌:

یەك: لە پرووی كەسانێكەوه كە ئیجماعیان پێ دیتە دی:

زانایان لەو بارەوه راجیان:

۱- ئایا ئیجماع پەکی لەسەر یەكرا بوونی ئۆممەت كەوتووە، یان تەنیا

یەكرا بوونی كۆمەڵێك لە ئۆممەتی دەوی؟

۲- ئنجا ئەگەر تەنیا كۆمەڵێك لە ئۆممەتی بوی، ئەوانە كین؟

۳- ئایا بەس خەڵکی مەدینەن، وەك مالیک گوتووێت؟ یان تەنیا خەڵکی

بنەمالە ی پێغەمبەرن؟ یان مشوور خۆران (أهل الحل والعقد)ن؟ یان حوكمەران

و زانایان؟ یان تەنیا زانایان؟

۴- ئنجا ئەگەر زانایان: ئایا بەس زانایانی (أهل السنة)ن، یان زانایانی

ئۆممەتن بە ھەموو پەوتەکانیانەوه؟!

۵- ئنجا ئەگەر ھەركام لەو جۆرانەش بن، ئایا یەكرا بوونی تێکرایان

پێویستە، یان ھی زۆربەیان؟

۶- پاشان ئایا پێویستە ھەموویان قسەیان کردبێ، یان ھەر کامێکیان

تەنیا زانیی ئەو قسەییە بۆ بە مەرج گیراوه، با بێدەنگیش بووبی؟!

۷- ئنجا ئایا پێویستە بە شیوەی تەواتور لێیانەوه گوازارا بیتەوه "کە ئەو

رایەیان ھەیە" یان شیوازی ئاحاد بەسە؟!

دوو: لە پرووی سرووشتی ئەو مەسەلانەوه کە یەكراییان لەسەر دەبی:

۱- ئایا تەنیا ئەوانەن کە دەقیکی قورئان و سوننەت بۆیان بۆتە بناغەو

لەسەریان ھەڵچنراوه، یان ئەوانەشن کە دەقیان لەسەر نیە؟

۲- ئنجا ئەگەر بەس مەسەلە دەقدارەکان (المسائل المنصوص علیها) بن،

ئایا تەنیا ئەو جۆرن کە دەقە یەكلائیكەرەوه کان لە پرووی سەنەدو دەلالەتەوه

(المسائل المنصوصة القطعية الثبوت والقطعية الدلالة) بوونە بناغەیان، یان

جگە لەوانیش "کە مەسەلە گومانییەکان (المسائل الظنية)ن" دەگرنەوه؟!

سى: لە پرووى حوكمى ئىجماعهوه:

زانايان لە بارهى حوكمى ئىجماعهوه راجيائى زۆريان هەبووه و هەيهو،
به پيى جوړه كانى ئىجماع و پله كانى، حوكمى جوړاو جوړيشيان بۆ بريارداون،
بۆ ويته:

(الشوكاني) گوتوويه تى:

(العلم باتفاق الأمة لا يحصل إلا بعد معرفة كل واحد منهم، وذلك مُتَعَذِّر قطعاً، وَمَنْ الذي يعرف جميع المجتهدين من الأمة في الشرق والغرب وسائر البلاد الإسلامية؟! إن العمرَ يفنى دون مجرد البلوغ إلى كل مكان من الأمكنة التي سكنها أهل العلم، فضلاً من اختبار أحوالهم ومعرفة من هو من أهل الإجماع منهم...!)^۲.

واته: به بى ناسينى يه ك يه كى ئۆممەت، زانيارى بۆ كۆراى ئۆممەت
پهيدا نابى، ئەو هەش به دليايى نەلواوه، ئاخى كى تىكراى موحته هيدانى
ئۆممەت له پۆژه لات و پۆژ ئاوا و لاتانى ديكەى ئىسلامىي دەناسى؟
بيگومان تەمەن تەواو دەبى بى ئەو هەى مەرووف تەنيا بگاته ئەو شوينانەى
زانايان تيباندا نيشته جين، چ جاي ئەو هەى حال و باليان بجه پرينى و بزاني
كاميان ئەهلى ئىجماعن؟!

دووهم: راجيائى زۆرى زانايان لە بارهى ئىجماعهوه:

زانايانى ئىسلام به گشتىي به پيشين و پاشينهوه، راجيائى زۆريان له
بارهى ئىجماعهوه هەبووه و هەيه، نەك وهك كه سانيكى زۆر له كۆن و تازه
گومانيان بردوه و دەبن، ئىجماع پييه كى تەخت و ئاچووغ بى!

(۱) نظرات في أصول الفقه، د. عمر سليمان عبدالله الأشقر ص ۱۲ - ۱۳ و ۴۱ و ۴۲.

(۲) إرشاد الفحول، ص ۷۲.

ئییستاش با سه‌رنج بدهینه قسه‌ی هه‌ندی‌ک له زانایان له‌وباره‌وه:

۱- (الإمام أحمد بن حنبل) گوتوویه تی: (ما يدعي الرجل فيه الإجماع هذا الكذب، من ادعى الإجماع فقد كذب، لعل الناس قد اختلفوا).^۱

واته: ئەوه‌ی پیاوی‌ک لافی ئیجماعی تیدا لی بدا، درۆیه، هه‌رکه‌س لافی هه‌بوونی ئیجماع لیبدات، درۆی کردوه، په‌نگه‌ خه‌لک را جیا‌بووبن (و ئەو نه‌یزانیبی).

۲- ژماره‌یه‌ک له زانایان نکوولی‌ی له ئیجماعی جگه له هاوه‌لان ده‌که‌ن^۲، وه‌ک:

أ- داود الظاهري. ب- ابن حزم الأندلسي. ج- الإمام أحمد - له رایه‌ کیدا - د- أبو زهرة، ه- الشوكاني.

۳- (ابن تیمیة) گوتوویه تی:

(مَعْنَى الإِجْمَاع : أَنَّ تَجْتَمَعَ عُلَمَاءُ الْمُسْلِمِينَ عَلَى حُكْمٍ مِنَ الْأَحْكَامِ، وَإِذَا ثَبَتَ إِجْمَاعُ الْأُمَّةِ عَلَى حُكْمٍ مِنَ الْأَحْكَامِ، لَمْ يَكُنْ لِأَحَدٍ أَنْ يَخْرُجَ عَنْ إِجْمَاعِهِمْ؛ فَإِنَّ الْأُمَّةَ لَا تَجْتَمِعُ عَلَى ضَلَالَةٍ وَلَكِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْمَسَائِلِ يَظُنُّ بَعْضُ النَّاسِ فِيهَا إِجْمَاعًا وَلَا يَكُونُ الْأَمْرُ كَذَلِكَ، بَلْ يَكُونُ الْقَوْلُ الْآخَرُ أَرْجَحَ فِي الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ).^۳

واته: ئیجماع ئەوه‌یه‌ که زانایانی مسوولان له‌سه‌ر شتی‌ک کۆبنه‌وه، ئنجا هه‌ر کات ئۆممه‌ت له‌سه‌ر حوکمی‌ک له‌ حوکمه‌کان یه‌ کرا‌بوو، هه‌یج که‌س بو‌ی نیه له ئیجماعیان بچیتته‌ ده‌ری، چونکه ئۆممه‌ت له‌سه‌ر گومرا‌یی کۆناییتته‌وه، به‌لام زۆر مه‌سه‌له هه‌ندی‌ک که‌س پییان وایه ئیجماعیان له‌سه‌ره، به‌لام وانیه، به‌لکو قسه‌ی دیکه‌ی به‌رانبه‌ری له قورئان و سوننه‌تدا زالترو به‌لگه‌دارتیه.

(۱) أخرجه عبدالله بن أحمد عن أبيه في (مسائله) رقم: ۱۸۲۶، هه‌روه‌ها بېروانه: (مجموعة الفتاوى) لابن تیمیة، ج ۱۹ ص ۱۴۷.

(۲) نظرات في أصول الفقه، ص ۴۹.

(۳) (مجموعة الفتاوى) ج ۲۰ ص ۱۰.

که‌واته: مه‌رج نیه هه‌رکه‌سیک لافی هه‌بوونی ئیجماعی له‌باره‌ی مه‌سه‌له‌یه‌که‌وه‌ لێدا، قسه‌که‌ی راست بێ و، هیچ که‌س به‌ لافلیدانی پرووت هیچی بۆ ناچه‌سپیی و، وه‌ک گوتراوه‌:
((که‌س به‌ خه‌یاڵ نه‌بووه به‌ ماڵ)).

سپییه‌م: پیناسه‌ی ئیجماع:

ئاشکرایه زۆربه‌ی هه‌ره زۆری کتیبه‌کانی زانیاریی (أصول الفقه) ئەم پیناسه‌ باوه‌ی (إجماع)یان هیناوه‌:
(إتفاق مجتهدي أمة محمد "صلى الله عليه وسلم" بعد وفاته في عصر من العصور على حكم شرعي)^۱.
رێککه‌وتنی موخته‌هیدانی ئۆمه‌ته‌ی موحه‌مه‌د دوا‌ی کۆچکردنی له‌ چاخیک له‌ چاخه‌کاندا له‌سه‌ر حوکمیکی شه‌رعیی.
به‌لام ژماره‌یه‌کیان ئەو جووره ئیجماعه‌ی ئەو پیناسه‌یه‌ بیگریته‌وه‌، به‌ خه‌یاڵیی و ناواقیعیی ده‌زانن و، ده‌لێن مه‌حاله‌ بتوانی‌ بیروپرای سه‌رجه‌م زانیانی موخته‌هید له‌سه‌ر مه‌سه‌له‌یه‌ک کۆبکریته‌وه‌^۲، هه‌رچه‌نده‌ پیم وایه‌ له‌م رۆژگاره‌دا به‌ هۆی به‌ره‌و پیشچوونی هۆیه‌کانی گواستنه‌وه‌و ته‌کنۆلۆژیای راگه‌یاننده‌وه‌، ئەوه‌ ئاسان بووه‌.

(۱) تیسیر علم أصول الفقه، ص ۱۴۹. هه‌روه‌ها: الإحكام، في أصول الأحكام للآمدي ج ۱ ص ۲۵۴، دیسان: (أصول الفقه) لمحمد أبي زهرة، ص ۱۸۲.
(۲) هه‌مان سه‌رچاوه‌ و لاپه‌ره‌، هه‌روه‌ها بروانه‌: (أصول الفقه) محمد أبو زهرة ص ۱۹۴، دیسان (إرشاد الفحول) للشوكاني ص ۷۲.

سێ جوړه پیناسه بۆ ئیجماع بۆ وه‌خوگرتنی (استیعاب) ی
جوړه‌کانی:

۱- به‌ ئاشکرا زانراو له‌ تاییین (المعلوم من الدين بالضرورة):

که بریتیه له‌وه‌ی مسوڵمانان تیییدا راجیا نین، وه‌ک: پینج پایه‌کانی
ئیسلام و، قه‌ده‌غه‌ بوونی ئازاردانی دلی باب و دایک و، مه‌ی خواردنه‌وه‌و،
زینا...

ئه‌وجوړه‌ی ئیجماع تیکرای زانایان له‌سه‌ری پیککه‌وتوون و (الشافعی)
له‌باره‌یه‌وه‌ گوتویه‌تی: (لن أقول ولا أحد من أهل العلم: هذا مجتمع عليه،
إلا لما تلقى عالما أبداً إلا قال لك وحكاه عن مَنْ قبله، كالظهر أربع، وكتحریم
الخم، وما أشبه هذا).^۲

واته: نه‌ من و نه‌ هیچ کام له‌ زانایان نالیین: ئه‌مه‌ یه‌ کده‌نگی له‌سه‌ره‌،
مه‌ گهر بۆ شتیک که هیچ زانایه‌ک نابینی مه‌ گهر پیت ده‌لی و له‌ که‌سانی
پیش خوی ده‌یگپیتته‌وه‌، وه‌ک: نوێژی نیوه‌پۆ چوار پکاته‌و، قه‌ده‌غه‌ بوونی
مه‌ی و، وینه‌ی ئه‌وانه‌.

بۆیه‌ش به‌ شیک له‌ زانایان له‌ پیناسه‌ی ئیجماعدا گوتویه‌انه‌:

(الإجماع هو ما اتفق عليه المسلمون من الأحكام الثابتة في الكتاب
والسنة).^۳

واته: ئیجماع ئه‌وه‌یه‌ که مسوڵمانان له‌سه‌ری یه‌ کده‌نگ بووبن له‌ حوکمه‌
چه‌سپاوه‌کانی قورئان و سوننه‌ت.

هیچ گومانیشی تیییدا نیه‌ که نکوڵیکهر له‌و جوړه‌ ئیجماعه‌، مه‌ترسیی
ده‌رچوونی هه‌یه‌ له‌ بازنه‌ی ئیسلام و مسوڵمانان.

(۱) التجديد الأصولي . بإشراف د. أحمد الریسوني، ص ۲۹۷.

(۲) الرسالة للشافعی، رقم‌النص: ۱۵۵۹.

(۳) تیسیر علم‌أصول‌الفقه. ص ۱۵۰.

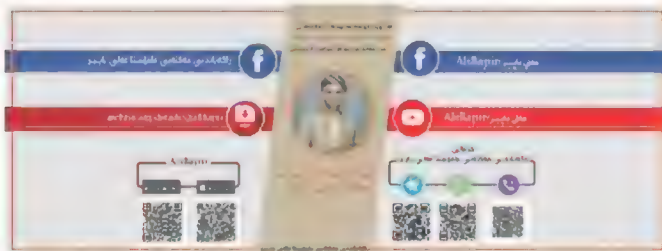
۲- یه کده‌نگیی و ریک‌که‌وتنی موجته‌هیدانی رۆژگاریک له چاخه‌کانی ئیسلام، له‌سه‌ر حوکمیک به‌هۆی به‌لگه‌یه‌که‌وه (اتفاق مجتهدی عصر من عصور الإسلام علی حکم لدلیل)¹.

که وه‌ک پێشتر گوتمان: ئهو جۆره ئیجماعه به‌و پێناسه‌یه له دنیای واقیعه‌دا بوونی نه‌بووه، جگه له سه‌رده‌می هاوه‌لان (عصر الصحابة) خوا لێیان رازی بێ.

پسپۆرانی‌ش هۆکاری ئه‌وه ده‌گێرته‌وه بۆ له‌دایکه‌بوونی ئهو چه‌مک و پێناسه‌یه له‌ منداڵدانی زانایانی که‌لام (متکلمین) دا، که که‌متر حاله‌تی واقیعی و کرده‌یی له‌ قسه‌و کتێبه‌کانیاندا ره‌چاو کراوه، به‌پێچه‌وانه‌ی شه‌رع‌زان (فقهاء) ده‌وه.

۳- بێده‌نگ بوونی زانایان له‌ چاخیک له‌سه‌ر قسه‌یه‌ک یان کاریک (سکوت العلماء فی عصر علی قول أو فعل)².

که ئه‌وه له‌ زاراوه‌ی زانایانی بنچینه‌کان (علماء الأصول) دا به‌یه‌کراییی بێده‌نگیی (الإجماع السکوتی) ناسراوه، چاخێ هاوه‌لانی‌ش به‌تایبه‌ت رۆژگاری حوکمرانیی عومه‌ری کۆری خه‌تتاب ”خوا لێی رازی بێ“ - که نه‌یده‌هێشت هاوه‌لانی شاره‌زا له‌ مه‌دینه‌ بچنه‌ ده‌ری بۆ ئه‌وه‌ی راوی‌زیان پێ بکات - چاخێ زیرینی ئهو جۆره‌ کۆرایه‌ بوو.

(۱) التجديد الأصولي . ص ۳۰۱ .

(۲) هه‌مان سه‌رچاوه‌ لا‌په‌ره‌.

(۳) هه‌مان سه‌رچاوه‌، ص ۳۰۲

چواره‌م: بناغه‌ی ئیجماع و به‌لگه‌کانی:

زۆربه‌ی هه‌ره‌ زۆری زانایان گوتووینه: (لابد للإجماع من مستند من الكتاب والسنة، لأنه ليس بدليل مستقل وإنما هو دليل تبعي).^١

واته: ده‌بی ئیجماع پشتیوانیه‌کی له‌ قورئان و سوننه‌تدا هه‌بی، چونکه به‌لگه‌یه‌کی سه‌ربه‌خۆ نه‌و، به‌لگه‌یه‌کی شوێن که‌وته‌یه.

بۆ نمونه: (الزركشي) گوتووێته‌ی: (ولابد له من مستند لأن أهل الإجماع ليست لهم مرتبة الإستقلال بإثبات الأحكام، وإنما يثبتونها نظراً إلى أدلتها ومآخذها، فوجب أن يكون عن مستند، لأنه لو انعقد من غير مستند، لاقتضى إثبات الشرع بعد النبي وهو باطل).^٢

واته: ئیجماع هه‌ر ده‌بی پالپشتیکی هه‌بی، چونکه ئه‌هلی ئیجماع پله‌ی سه‌ربه‌خۆیان نه‌ له‌ دانانی حوکماندا، به‌لکو به‌ له‌به‌رچا و گرتنی به‌لگه‌کانیان و شوێنی ئیوه‌رگیرانیان ده‌یانچه‌سپێنن، بۆیه ده‌بی پالپشتیکی هه‌بی، چونکه ئه‌گه‌ر به‌بی پالپشت گریډرابه‌یه، ئه‌وه‌ خوازیاری دانانی حوکمی شه‌رعی بوو دوا‌ی پیغه‌مبه‌ر "صلی الله علیه وسلم"، ئه‌مه‌ش ناراسته.

شایانی باسیشه: زانایان چه‌ند ده‌قیکیان به‌ به‌لگه‌ی راست و په‌وایی ئیجماع هه‌یناونه‌وه، هه‌رچه‌نده‌ مشت و مری زۆریش ده‌رباره‌ی به‌لگه‌ بوونیان له‌و باره‌وه‌ هه‌یه، بۆ نمونه:

١- ﴿وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا﴾ ﴿٥٥﴾ النساء.

واته: هه‌رکەس دوا‌ی ئه‌وه‌ی پێی راستی بۆ ده‌رکه‌وتوه، سه‌رپێچیی له‌ پیغه‌مبه‌ر بکات و بکه‌وێته‌ شوێن پێه‌ک جیا له‌ پێی پرواداران، حه‌واله‌ی

(١) تیسیر أصول الفقه، ص ١٥٢.

(٢) البحر المحيط في أصول الفقه، ج ٣ ص ٤٩٩.

ئەو هی ده‌که‌ین که شوینی که وتوه‌و ده‌یخه‌ینه دۆزه‌خه‌وه‌و، ئەویش خراپترین سه‌ره‌نجامه‌.

۲- (لا تجتمع أمتي على ضلالة أبداً) رواه الدارمي، وهو عند أحمد في المسند (١٤٥/٥) بلفظ: (إن الله عزوجل لن يجمع أمتي إلا على الهدى)، واته: هه‌رگیز ئۆمه‌تی له‌سه‌ر گومپراییی کۆناییتیه‌وه‌، هه‌رچه‌نده به‌لای زۆریک له‌ زانایانه‌وه‌ سه‌نه‌ده‌که‌ی بیهێزه‌، به‌لام مانایه‌که‌ی راسته‌و ناشگونجی ئۆمه‌تی ئیسلام له‌سه‌ر مرو‌فایه‌تی بکریته‌ شایه‌دو، له‌سه‌ر ناهه‌قیش کۆییتیه‌وه‌، خوا له‌باره‌ی شایه‌د بوونی ئۆمه‌تی موحه‌مه‌ده‌وه‌، له‌سه‌ر مرو‌فایه‌تی فه‌رموویه‌تی: ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ﴾ البقرة.

واته: هه‌ر به‌وشیویه‌ گێراومانن به‌ باشتترین کۆمه‌ل (کۆمه‌لیکی میانجیی) تا‌کو به‌سه‌ر خه‌لکه‌وه‌ شایه‌دو چاودێر بن.

۳- (عليكم بالجماعة وإياكم والفرقة، فإن الشيطان مع الواحد، وهو من الإثنين أبعد، من أراد بحبوة الجنة فليزم الجماعة)، الترمذي: (١٦٥٠) وقال حديث حسن صحيح.

واته: هه‌ر کۆمه‌ل و کۆین و خۆتان له‌ په‌رته‌وازه‌یی دووربگرن، چونکه‌ شه‌یتان له‌ گه‌ل یه‌کیک (ی ته‌نیا) دایه‌و له‌ دووان دوورتره‌، هه‌رکه‌س نیوه‌راستی به‌هه‌شتی ده‌وی، با له‌ گه‌ل کۆمه‌ل (ی مسوڵمانان) دا بی.

له‌و باره‌وه‌ش که ئیجماع هه‌ر ده‌بی پشتیوانییکی له‌ قورئان و سونه‌دا هه‌بی (ابن تیمیة) گوتوویه‌تی:

(لا توجد قط مسألة مُجمَع عليها إلا وفيها بيان من الرسول صلى الله عليه وسلم“ ولكن قد يخفى ذلك على بعض الناس،

وَيُعْلَمُ الْإِجْمَاعُ فَيُسْتَدَلُّ بِهِ^١.

واته: هه‌رگیز مه‌سه‌له‌یه‌کی یه‌کراییی له‌سه‌ر نه‌بووه، مه‌گه‌ر
روونکردنه‌وه‌یه‌کی پێغه‌مبه‌ری له‌سه‌ر هه‌یه، به‌لام هه‌ندی‌ک که‌س
ئه‌وه‌ نازانن و ئێیان په‌نه‌ان ده‌بی و، ئیجماعه‌که‌ ده‌زانری و به‌به‌لگه‌
ده‌هینریته‌وه.

پێنجهم: گرنگیی ئیجماع:

ئىجماع به‌هه‌ر سێ جو‌رو پله‌که‌یه‌وه، گرنگیی و بایه‌خیی زو‌ری هه‌یه،
که‌ ده‌توانین له‌حه‌وت برگه‌دا بیانخه‌ینه‌ روو:

١- جو‌ری سه‌ره‌کیی و بنه‌ره‌تی ئیجماع که‌ بریتیه‌ له‌ رێککه‌وتن له‌سه‌ر
ئه‌و شتانه‌ی به‌ ئاشکرا له‌ تایندا زانراون (الاتفاق على ما علم من الدين
بالضرورة) قه‌باره‌ی ته‌بایی و یه‌که‌ه‌نگیی مسو‌له‌مان ده‌رده‌خات و، ده‌بیته‌
رێگریش له‌ لاده‌ران و داهینهران.

٢- زانیاری هه‌بوون به‌ بابه‌ته‌ یه‌کراییی له‌سه‌ره‌ سه‌ره‌کییه‌کان (القضايا
المجمع عليها) متمان‌ه‌ی پتر بۆ پرواداران به‌ تاینه‌که‌یان ده‌دات و، رێگری له‌
قسه‌و قالی ئه‌وانه‌ش ده‌کات که‌ ده‌لێن: مسو‌له‌مان له‌ هه‌موو شتی‌کدا پێکه‌وه
ناته‌باو ناکو‌کن.

٣- ئیجماع ده‌بیته‌ هو‌ی به‌رزکردنه‌وه‌ی ئاستی ئیجتیه‌ادو بیرو‌را
تاکیه‌یه‌کان بۆ: دلناییی و هه‌ل‌ب‌رین (اليقين والقطع) بۆ وینه‌:^٢
أ- زانیان یه‌که‌ه‌نگن له‌سه‌ر پێویست بوونی خو‌ش‌و‌ردن بۆ پیاو و ئافه‌رت
به‌ هو‌ی پێکه‌یه‌شتنی چووک و زی (التقاء الختائين) به‌ بی‌ ئاو هاتنه‌وه، بینا
له‌سه‌ر ده‌قی: (إذا التقى الختانان وجب الغسل) أحمد: ٢٥٠٢٦.

(١) مجموع الفتاوى ج ١٩ ص ١٩٥.

(٢) التجديد الأصولي . ص ٣١٤.

ب - ھەر وہا یە کدەنگیی لەسەر قەدەغە بوونی فروشتنی خواردن بەر لە ھەرگیرانی (حرمة بيع الطعام قبل قبضه) بینا لەسەر فەرموودە کە ی (إبن عمر) کە بوخاریی: ۲۰۱۷ و موسلیم: ۱۵۲۵ ھیناویانە.

ج - (أبو بکر) خوا لێی رازی بێ بو جەنگ کردن دژی زە کات نەدەران و ھەلگەراوان، قیاسی زە کاتی کردە سەر نوێژو، ھاوہلانیش پشتیان گرت.

د - ھاوہلان بینا لەسەر بەرژەوہندی (مصلحة)، لەسەر کو کردنەوہی قورئان لە نیو دوو بەرگی (مصحف) دا، یە کدەنگ بوون.

۴ - بێگومان ھیچ ئیجماعێک بێ پشتیوانیی قورئان و سوننەت نیە، بەلام زۆر کەس بەلگەو پشتیوانە کە نازانی و ئیجماعە کە دەزانی.

۵ - ئیجماع دەبێتە مایە ی جەختکردنەوہی حوکمی مەسەلە یە ک کە قورئان و سوننەت و عەقل بەلگە ی بن و، ئیجماعیش دەبێتە بەلگە یە کی دیکە.

۶ - دەقە شەرعییە کان بە گشتیی ئە گەری تەئویل و تایبەتکردن (تخصیص) و بەنددار کردن (تقیید) یان ھە یە، ھەر وہا دەقە کانی سوننەت لە پرووی سەنەدەوہ، مشت و مریان لەسەرە، ئنجا ھەرکات یە کدەنگیی (إجماع) ھەبوو، ئەو مەسەلە یە ھەلەبەری و ساغ دەبێتەوہ.

۷ - سوودو بەرھەمیکی دیکە ی ئیجماع ئەوہ یە کە (إبن حزم) پروونی کردوہ تەوہو گوتوویە تی:

(مال أهل العلم إلى معرفة الإجماع؛ ليعظموا خلاف من خلفه، ولیزجروه عن خلافه، وكذلك مالوا إلى معرفة اختلاف الناس؛ لتكذيب من لا يبالي بادعاء الإجماع جرأة على الكذب، حيث الإختلاف موجود، فیردعونه بإیرادہ عن اللجاج في كذبه).^۲

(۱) نظرات في أصول الفقه، ص ۵۲ - ۵۴.

(۲) الإحكام في أصول الأحكام، ج ۱ ص ۵۰۶.

واته: زانایان هه‌زیان کردوه ئیجماع بزنان، تاكو ئه‌و كه‌سه‌ی سه‌رپێچی ده‌كات له‌سه‌ری مه‌زن بکه‌ن و بیپرینگینه‌وه له‌ سه‌رپێچی، هه‌روه‌ها هه‌زیان کردوه راجیایی خه‌لك بزنان، تاكو ئه‌و كه‌سه‌ی به‌بی گوپییدان لافی ئیجماع لی ده‌دات، به‌ درۆی بخه‌نه‌وه، ئه‌و كه‌سه‌ی به‌بی باکیی درۆ ده‌كات له‌ حالێکدا راجیایش هه‌یه، ئنجا به‌ خسته‌ن رووی راجیایی، له‌به‌رده‌وام بوون له‌سه‌ر درۆیه‌که‌ی ده‌پرینگینه‌وه.

بێگومانیش دوای ئه‌وه‌ی به‌ وردیی له‌ ئیجماع تیده‌گه‌ین، ئنجا ده‌زانین که‌ شتیکی زانستیانه‌و ژیرانه‌یه، هه‌ر له‌ خۆوه وشه‌ی (ئیجماع) به‌ ده‌مه‌وه بگرین و، هه‌ر قسه‌و بیروکه‌و هه‌لوێستیکی که‌سیکه‌مان به‌دل نه‌بوو، یان له‌ عه‌قله‌وه نه‌چوو، بی لیکوێنه‌وه‌و وردبوونه‌وه‌و بلێین: ئه‌وه‌ پێچه‌وانه‌ی ئیجماعه‌و، خه‌لکیکی ساده‌و ناحالیش که‌ به‌بی تیرامان لاسایی ئه‌م و ئه‌و ده‌که‌نه‌وه، بیانخه‌ینه‌ دوو دلی و گومانه‌وه، به‌رانه‌ر به‌ شتیکی که‌ شایسته‌ی دوو دلی و گومان نه‌یه.

به‌لێ باسکردنی هه‌بوونی یه‌ که‌ده‌نگیی (إجماع) له‌سه‌ر هه‌بوونی نه‌سخ "به‌ زاراوه‌ی زانایانی پاشین که‌: لابرینی حوکمیکی دواتره‌ بو حوکمیکی پیشتر" له‌ قورئاندا، جگه‌ له‌ ئه‌فسانه‌یه‌ک و قسه‌یه‌کی بی بنه‌ما هیچی دیکه‌ نه‌یه، چونکه‌:

چۆن ده‌گونجی بیروکه‌یه‌ک یه‌ که‌ده‌نگیی له‌سه‌ر دروست بی، که‌ ئه‌و هه‌موو را جیاوازانیه‌ی له‌سه‌ر بن، ته‌نانه‌ت له‌ لایه‌ن ئه‌وانه‌شه‌وه که‌ بروایان به‌ هه‌بوونی نه‌سخ هه‌یه له‌ قورئاندا؟

که‌ ئه‌مانه‌ یازده (۱۱) ران، له‌و بیرو را زۆرانه‌ی له‌وباره‌وه‌ خراونه‌ روو:

۱- قتاده بن دعامة / ۱۱۷ هـ له‌ کتێبه‌ که‌یدا باسی چل (۴۰) ئایه‌تی

مه‌نسووخ‌ی کردوه.

۲- محمد بن حزم / ۱۷۸ هـ له کتیبه‌که‌یدا باسی دووسه‌دو چوارده (۲۱۴)

ئایه‌تی کردوه.

۳- أبو جعفر النحاس / ۲۴۵ هـ له کتیبه‌که‌یدا باسی سه‌دو سی و چوار

(۱۳۴) ئایه‌تی کردوه.

۴- هبة الله بن سلامة / له کتیبه‌که‌یدا دووسه‌دو سی‌زده (۲۱۳) ئایه‌تی

باسکردوون.

۵- مكي بن أبي طالب / له کتیبه‌که‌یدا سه‌دو نه‌وه‌دو پینج (۱۹۵)

ئایه‌تی له‌و جوړه‌ی هیناون.

۶- ابن الجوزي / سه‌دو چل و هه‌شت (۱۴۸) ئایه‌تی هیناون.

۷- العتائقي / دووسه‌دو بیست و چوار (۲۲۴) ئایه‌ت.

۸- ابن البازري / دووسه‌دو چل و نو (۲۴۹) ئایه‌ت.

۹- السيوطي / له (الاتقان) دا، بیست (۲۰) ئایه‌ت.

۱۰- محمد بن عبدالعظيم الزرقاني / له (مناهل العرفان) دا، نو (۹) ئایه‌ت.

۱۱- الدكتور مصطفى زيد / له (النسخ في القرآن الكريم) دا، شه‌ش (۶)

ئایه‌ت^۱.

ئنجا ئایا کام له‌و رایانه‌یه‌که‌ه‌نگیان له‌سه‌ره‌!

بیگومان هیه‌چ کامیان، چونکه‌یه‌که‌ه‌نگی (إجماع) ده‌بی له‌سه‌ر

(۱) - ژماره‌یه‌کیش له‌زانایانی هاوچه‌رخ رایان وایه‌که‌هیچ ئایه‌تیکی مه‌نسوخ له‌قورئاندا نیه‌و، ئه‌و زانایانه‌ش که وشه‌ی: (نسخ) یان بۆ هه‌ندیک ئایه‌ته‌کان به‌کاره‌یناوه، مه‌به‌ستیان پێی: (تخصیص العام) به‌ندارکردنی ره‌هاو، (تقيد المطلق) روونکردنه‌وه‌ی کورت و، (تبیین المجمل) پله‌پله‌یی (تدرج) بووه، هه‌رکام: د. محمد أبو زهرة، محمد خضري بگ و، شيخ محمد الغزالي و، د. يوسف القرضاوي و، د. طه جابر العلواني و، د. جاسر عودة و، د. مصطفى زلي و، به‌نده‌ش، چه‌ند نموونه‌یه‌کن له‌وانه‌ی ئه‌و رایه‌یان هه‌یه‌و بیگومان زۆری دیکه‌ش هه‌ن.

شتیکی پروون و دیارییکراو و سه‌لیئراوی، نه‌ک به‌لای که‌مه‌وه له‌سه‌ر یازده (١١) رای جوراو جور، که زۆرتینیان ده‌لی: دووسه‌دو چل و نو (٢٤٩) ئایه‌ت مه‌نوسخن و، که‌مترینیشیان ده‌لی: شه‌ش (٦) ئایه‌ت نه‌سخ کراونه‌وه!!

هه‌روه‌ها و پرای ته‌وه‌ش که‌ رابرد:

زانایان له‌سه‌ر ته‌وه‌ ریککه‌وتوون که‌ دروست نیه‌ هیچ ئایه‌تیکی قورئان، به‌بی به‌لگه‌یه‌ کی دلیا‌که‌ر له‌ پیغه‌مبه‌ری خواوه‌، به‌ مه‌نسوخ دابنری، بو وینه‌:

١- (الشافعي) گوتویه‌تی: (ولا يستدل على الناسخ والمنسوخ إلا بخبر عن رسول الله صلى الله عليه وسلم...) واته‌: به‌ هه‌والیک له‌ پیغه‌مبه‌ری خواوه‌ نه‌بی، به‌لگه‌ له‌سه‌ر نه‌سخ ناهینریته‌وه‌.

٢- (الغزالي) گوتویه‌تی: (لا ينسخ حكم بقول الصحابي: نسخ حكم كذا، ما لم يقل: سمعت رسول الله يقول: نسخت حكم كذا... فلعله ظن ما ليس ينسخ نسخاً)٢.

واته‌: هیچ حوکمیک به‌قه‌ی هاوه‌ل: فلان حوکم نه‌سخ کراوه‌ته‌وه‌، نه‌سخ ناکریته‌وه‌، مه‌گه‌ر بلی: گویم له‌ پیغه‌مبه‌ری خوا بوو ده‌یفه‌رموو: فلان حوکمه‌م نه‌سخ‌کردوه‌ته‌وه‌... چونکه‌ ره‌نگه‌ شتییک که‌ نه‌سخ نه‌بوته‌وه‌، وایزانیی نه‌سخ بوته‌وه‌.

٣- (ابن تیمية) گوتویه‌تی: (النسخ لا يصار إليه إلا بيقين، وأما بالظن فلا يثبت النسخ)٣.

(١) إختلاف الحديث ج ١ ص ٤٨٥.

(٢) المستصفى ج ١ ص ١٠٣.

(٣) مجموع الفتاوى ج ٢١ ص ٥٧٥.

واته: نه‌سخ به دنیایی نه‌بی په‌نای پی نابری، به‌لام به‌گومان نه‌سخ ناچه‌سپی.

۴- (إبن حزم) گوتوویه‌تی: (لا يحل لمسلم أن يقول في آية ولا حديث بالنسخ إلا عن نص...)¹.

واته: هیچ موسولمانیک بۆی نیه باسی نه‌سخ بوونه‌وه‌ی ئایه‌تیک یان فهرمووده‌یه‌ک بکات، مه‌گه‌ر به‌ده‌قیک...

۵- (إبن رشد) گوتوویه‌تی: (لم یجز أن نترك شرعاً وجب العمل به، بظن لم نؤمر أن نوجب النسخ به...)².

واته: شه‌رعی‌ک که کارپیکردنی پیویشته، دروست نیه بۆ گومانیک وازی لی به‌ئین، که فهرمانمان پی نه‌کراوه، نه‌سخی پی پیو‌یست بکه‌ین.

۶- الشوکانی گوتوویه‌تی: (النسخ لا یثبت بالإحتمال...)³.

واته: نه‌سخ، به‌شیانه‌وه‌گه‌ر ناچه‌سپی...

ئجایانی باسه:

که وشه‌ی (نسخ) و ریشه‌ی (ن س خ) به‌هیچ سه‌نه‌دی‌کی راست یان باش (صحیح أو حسن) له‌هیچ فهرمووده‌یه‌کی پیغه‌مبه‌ری خوا‌دا (صلی الله علیه وسلم) نه‌هاتوه، له‌هیچ کام له‌وشازده (۱۶) کتیب و سه‌رچاوانه‌ی سوننه‌ت دا، که هی ئه‌م فهرمووده‌ناسانه‌ن:

۱- البخاری. ۲- مسلم. ۳- الترمذی. ۴- النسائی. ۵- أبوداود. ۶- إبن ماجه. ۷- أحمد (في المسند). ۸- مالک (في الموطأ). ۹- الدارمی. ۱۰- الحاكم (في المستدرک). ۱۱- إبن حبان. ۱۲- إبن الجارود. ۱۳- إبن خزيمة. ۱۴-

(۱) الإحكام في أصول الأحكام، ج ۷ ص ۳۸۰.

(۲) بداية المجتهد ونهاية المقتصد، ج ۱ ص ۶۱۳.

(۳) فتح القدیر، ج ۱ ص ۳۰۵.

البیهقی. ١٥- الدارقطني. ١٦- الشافعي (في المسند).^١

که ییگومان ئه‌وه‌ش به‌هێزترین به‌لگه‌یه‌ له‌سه‌ر نه‌بوونی نه‌سخ له‌ قورئاندا، چونکه‌ خوای کار به‌جی و زانا، کتییی کۆتایی خوی (قورئان) ی به‌وه‌ وه‌سفکردوه‌ که‌ سه‌رجه‌م ئایه‌ته‌کانی موحه‌کم و پته‌و و قايم و نه‌ له‌خشاو:

﴿الرَّكْعَةُ أَحْكَمَتْ أَيْتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ۝﴾ هود .

ئجا مادام دنیایی (یقین) بیان هه‌یه‌ له‌باره‌ی موحه‌کم بوونی تیکرای ئایه‌ته‌کانی قورئانه‌وه‌، هه‌تا دنیاییشمان له‌باره‌ی مه‌نسوخ بوونی ئایه‌تیک یان زیاتریه‌وه‌ نه‌بی، دروست نیه‌ هه‌ر له‌ خو‌مانه‌وه‌ باسی مه‌نسوخ بوونی بکه‌ین.

چونکه‌ بنچینه‌یه‌ کی گه‌وره‌ی شه‌رعی و عه‌قلیه‌ که‌:

(الیقین لایزول بالشک) دنیایی به‌دوودلی “بگه‌ به‌گومان (ظن)یش” لاناچی، به‌لکو پێویسته‌ دنیاییه‌کی دژو پێچه‌وانه‌ی هه‌بی، ئجا لاده‌چی، که‌ به‌دنیایی هه‌رگیز نه‌و جو‌ره‌ دنیاییه‌ نه‌بووه‌و ناشگونجی هه‌بی، چونکه‌ هه‌موو نه‌و زانایانه‌ی قسه‌کانیانمان هێنان، جه‌خت له‌سه‌ر نه‌وه‌ ده‌که‌نه‌وه‌ که‌ به‌بی هه‌والدانێ پێغه‌مبه‌ر “صلی الله علیه وسلم” له‌سه‌ر مه‌نسوخ بوونی ئایه‌تیک یان زیاتر، دروست نیه‌ باسی نه‌سخ‌کرانه‌وه‌ی بکری و، له‌سه‌رجه‌م سه‌رچاوه‌کانی سوننه‌تیشدا “که‌ شازده‌یانمان هێناون” وشه‌ی نه‌سخ (ن س خ) به‌سه‌رزمانی پێغه‌مبه‌ری خوادا نه‌هاتوه‌، که‌واته‌: دنیایی (الیقین) ێک که‌ خوا “عز و جل”، له‌باره‌ی موحه‌کم بوونی سه‌رجه‌م ئایه‌ته‌کانی قورئانه‌وه‌ پێیداوین، چه‌سپاو و نه‌له‌خشاوه‌.

برگەى سىيەم: مەرجە كانى چەسپانى نەسخ:

ئايا بۆ ئەوھى ناچارىن بلىين: فلان ئايەتە نەسخ كراوئەوھ
بە فلان ئايەتە، مەرجە كانى چين؟

كۆمەللىك مەرجى ھەن، كە دەتوانىن بلىين: بە گشتى ھەوت
مەرجن و، ئەو ھەوت مەرجەش زۆر زەھمەتە زۆر بەشيان بىنەدى، چ
جاي ھەموويان و، دەبى ھەر ھەمووشيان ھەبن ئنجا ناچارىن بلىين:
فلان ئايەتە نەسخ كراوئەوھو، فلان ئايەتە ھۆكمە كەى لابرودە.

قسەى ژمارەيەك لە زانايان لەبارەى رەوا نەبوونى باسكردنى
نەسخەوھ لە قورئان دا، مەگەر بە بەلگەيە كى دلىا كەر:

بەريزان!

بە پىويستى دەزانم بەر بە خستە پرووى ھەوت مەرجە كەى
چەسپاندنى نەسخ لە قورئان دا، بۆ بەرچاوپروونى زياتر، قسەو
بيروپراى پىنج زاناي بەرجەستەى ئىسلام لەو بارەوھ بىنين:

۱ - (أبو جعفر النحاس) لە كتيبه ناودارە كەى خوى (الناسخ والمنسوخ) دا

دەلى:

[لايقال منسوخ لما ثبت في التزيل، إلا بتوقيف أو دليل قاطع]^(۱).

واتە: ناگوتري: لا براو (منسوخ) بۆ شتيك، كە لە قورئاندا
چەسپاوه، مەگەر بەوھستاندن، ياخود بەلگەيە كى ھەلبرەر ناچارمانبكات.
واتە: ھەر بە ئەگەر (احتمال) و پى تىچوون، دروست نىە باسى

مه‌نسوخ بوونی ئایه‌تیک بکری، به‌لکو ئه‌سل ئه‌وه‌یه: هه‌موو
حوکمه‌کانی، که به قورئان و سوننه‌ت چه‌سپیون، کاریان پی ده‌کری
و، ده‌بی پروامان وابی هه‌موویان موحه‌من، هه‌تا یه‌قین و دئیایمان بو
په‌یدا ده‌بی له‌وباره‌وه که فلان حوکمه‌ لابراره و گوێرداره.

چونکه خوا ده‌فه‌رموی:

﴿ أَتَّبِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴾
الأعراف: (٣).

واته: شوین ئه‌وه بکه‌ون، که له‌لایه‌ن په‌روه‌ردگار تانه‌وه بو‌تان
دابه‌زیناره‌و، جگه‌ له‌و، مه‌که‌ونه شوین سه‌ره‌پرشتیارانی دیکه، به
که‌می په‌ند وه‌رده‌گرن.

٢ - (ابن الحزم) یش هه‌ر له‌و باره‌وه ده‌لی:

[لايحل لمسلم يؤمن بالله واليوم الآخر أن يقول لشيء من القرآن هذا
منسوخ، إلا بيقين]. الإحكام في أصول الأحكام^(١).

واته: بو‌هیچ موسوڵمانیک، که پروای به‌خواو به‌پوژی دواپی هه‌یه، په‌وا
نیه، به‌هیچ شتی که قورئان بلی: مه‌نسوخه، مه‌گه‌ر دئیایی.

٣ - (ابن الجوزي) یش گوتویه‌تی: [إطلاق القول برفع حكم آية لم يرفع،
جراً عظيمة]. نواسخ القرآن لابن الجوزي^(٢).

واته: که بگوێری: حوکمی ئه‌و ئایه‌ته‌ لابراره، که لاش نه‌برایی، ئه‌وه
بو‌یرییه‌کی مه‌زنه (له‌به‌رامبه‌ر خوادا).

٤ - هه‌روه‌ها (الموفق ابن قدامة) ده‌لی: [لا يجوز ترك كتاب الله وسنة
رسوله، إلا بالنسخ والنسخ لا يثبت بالاحتمال]. المغني في الفقه لابن قدامة^(٣).

(١) - ج ٤ ص ٨٣.

(٢) - ص ٧٥.

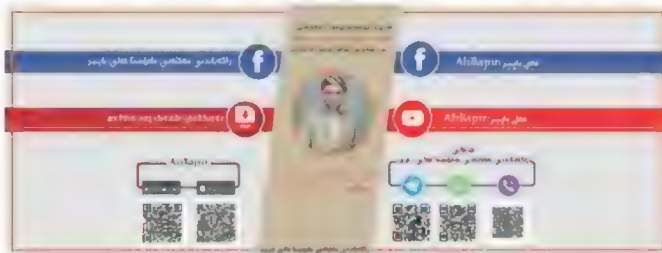
(٣) - ج ٢ ص ٦٦٦.

واته: دروست نیه واز له کتیبی خواو سوننه‌تی پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی بهیڤنری (عليه الصلاة والسلام) مه‌گه‌ر به نه‌سخ، نه‌سخیش به‌ئه‌گه‌ر ناچه‌سپی.

۵ - (أبو إسحاق الشاطبي) له (الموافقات) ده‌که‌ی خویدا، ده‌ئی: (الأحكام إذا ثبتت على المكلف، فادعاء النسخ فيها لا يكون إلا بأمر محقق، لأن ثبوتها على المكلف أولاً محقق، فرفعها بعد العلم بثبوتها، لا يكون إلا بمعلوم محقق)^(۱).

واته: ئەو یاسایانه‌ی که‌چه‌سپیون له‌سه‌ر ئه‌رکدار کراو، لافلیدانی نه‌سخ تیدا بوونیان، مه‌گه‌ر به به‌لگه‌یه‌کی که‌ لێی دنیاییین، ئە‌گه‌ر نا ناچه‌سپی، چونکه‌ چه‌سپانی حوکمه‌کان له‌سه‌ر ئه‌رکدار کراو شتیکی ساغکراوه‌ن، بۆیه‌ دوا‌ی ئە‌وه‌ی زانیارییان پی پیداکراوه‌ به‌ چه‌سپانیان، مه‌گه‌ر به‌ زاندرایکی ساغکراوه‌، ئە‌گه‌رنا لاناچن.

ئهمه‌ قسه‌ی پینج له‌ زانیان بوو له‌باره‌ی نه‌سخه‌وه‌، که‌ پێویسته‌ زۆر به‌ وریاییه‌وه‌ له‌وباره‌وه‌ قسه‌ بکری و، هه‌ر ئایه‌تیک که‌ به‌ دنیایی ده‌زانی ئایه‌تی قورئانه‌، ده‌بی دنیاییین که‌ لابراره‌، ئنجا بلێین: حوکمه‌که‌ی لابراره‌.

حه‌وت مه‌رجه‌کانی چه‌سپانی نه‌سخ له‌ قورئان دا:

مه‌رجی یه‌ که‌م: ده‌بی هه‌م نه‌وه‌ی، که‌ ده‌گوتری: لابراره‌ و، هه‌م نه‌وه‌ی، که‌ ده‌گوتری: لابه‌ره‌، هه‌م مه‌نسوخ، هه‌م ناسیخ، هه‌ردووکیان به‌ ده‌ق چه‌سپان:

هه‌لبه‌ته‌ ئه‌و (عبدالله بن یوسف الجدیع) ده‌لی: به‌ده‌قی ئایه‌تیکی قورئان یاخود ده‌قی سوننه‌تی پیغه‌مبه‌ر (علیه‌ الصلاة والسلام)، به‌لام من ده‌لیم: له‌ راستیدا سوننه‌تی پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم)، قورئان نه‌سخ ناکاته‌وه‌و، وه‌ک شافیعی و ژماریه‌کی زۆر له‌ زانایان گوتووین: ته‌نیا قورئان قورئان نه‌سخ ده‌کاته‌وه‌و، موسته‌حیله‌ ده‌قیکی سوننه‌ت هه‌بی، ئایه‌تیکی قورئانی لابرده‌ی.

بۆیه‌ ئه‌و رایه‌ راسته‌و ئه‌و رایه‌ پیویسته‌ ته‌به‌ننی بکری، که‌ قورئان، ئه‌گه‌ر گریان نه‌سخیشی تیدا هه‌بی، ده‌بی هه‌ر به‌ قورئان نه‌سخ بیته‌وه‌، نه‌ک به‌ سوننه‌تی پیغه‌مبه‌ر (علیه‌ الصلاة والسلام).

که‌واته‌: مه‌رجی یه‌ که‌می نه‌سخ نه‌وه‌یه‌: که‌ هه‌م لابراره‌ که‌و، هه‌م لابه‌ره‌ که‌، هه‌ردووکیان ده‌بی ده‌ق بن، ئنجا ئه‌گه‌ر قورئانی، قورئان قورئان نه‌سخ بکاته‌وه‌و، ئه‌گه‌ر سوننه‌تیش بی، قورئان، یان سوننه‌ت، سوننه‌ت نه‌سخ بکاته‌وه‌و، بۆ سوننه‌تیش به‌لگه‌مان هه‌یه‌، که‌ نه‌سخی تیدا بووه‌.

مه‌رجی دووه‌م: ده‌بی لابه‌رو لابراره‌ (ناسخ و منسوخ) نه‌قلکرانیان بۆلای

ئیمه‌ چه‌سپاوی:

ئهم مه‌رجه‌ لی‌ره‌دا مه‌به‌ستی پی سوننه‌ته‌، ده‌بی سه‌نه‌ده‌که‌ی راستی، ئه‌گه‌رنا قورئان هه‌مووی به‌ ته‌واتور بۆ ئیمه‌ نه‌قل بووه‌و هه‌مووی چه‌سپاوه‌.

ئنجا ئایا به‌مه‌رج گیراره‌ که‌، ئه‌و ده‌قی سوننه‌ت (لابراو و لابه‌ر) به‌ ته‌واتور

که‌یشتی؟

له‌و باره‌وه زانایان راجیان، به‌لام رای راستتر ئه‌وه‌یه: مه‌رج نیه به ته‌واتور گه‌یشتی، منیش هه‌ر رام وایه: که فه‌رمووده‌ی ئاحاد، فه‌رمووده‌ی ئاحاد لاده‌با، به‌لام به ته‌ئکید هیج جو‌ریکی سوننه‌ت، هیج ئایه‌تیکی قورئان لانا‌بات.

مه‌رجی سییه‌م: ده‌بی دوو حوکمی شه‌رعیی بن، هه‌م لابراوه‌که‌و هه‌م لابه‌ره‌که‌ش:

واته: به به‌لگه‌ی عه‌قلی نه‌چه‌سپا‌بن و، به به‌لگه‌ی ئه‌زموونکرا و به پینج هه‌سته‌کان نه‌چه‌سپا‌بن، هه‌روه‌ها له‌و جو‌ره‌ نه‌بی که ته‌سل تیاندا ره‌وابوون (الإباحة) بی، به‌لکو حوکمی شه‌رعیی بن، ئه‌و شتانه‌ی که خوای په‌روه‌ردگار له قورئاندا دایه‌زاندوون.

مه‌رجی چواره‌م: ده‌بی لابراو و لابه‌ر (منسوخ و ناسخ) کرده‌وه‌یی بن:

نووسه‌ر وینه‌ی هیناوه‌ته‌وه به لابر‌دنی روو‌کردنه (بیت المقدس) له نو‌یژدا، به روو‌کردنه که‌عه، که بی‌گومان ئه‌وه به نه‌سخ له‌قه‌له‌م نادری بو قورئان، چونکه خوا به قورئان سوننه‌تی نه‌سخ کردو‌ته‌وه، پیغه‌مبه‌ری خوا رویده‌کرده (بیت المقدس)، به‌لام خوا فه‌رمووی: له‌مه‌ودوا رووبکه‌نه که‌عه:

﴿قَوْلٌ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ البقرة: ۱۴۵.

واته: له‌مه‌ودوا رووبکه لای مزگه‌وتی حه‌رام.

مه‌رجی پینجه‌م: ده‌بی ئه‌و دوو حوکمه جو‌زیی بن و، نابی بنه‌مای گشتیی بن و له ئامانجه شه‌رعیییه‌کانبن:

نابی لابه‌رو لابراو (ناسخ و منسوخ) له بنه‌ماو حوکمه گشتیییه‌کانبن، به‌لکو ده‌بی به‌شیی (جزئی) بن، بو وینه: داد‌گه‌ری

له ئایه‌ تیکدا فه‌رزی، ئایه‌ تیککی دیکه نه‌سخی بکاته‌وه‌، یان: زو‌لم
حه‌رامبئ و ئایه‌ تیککی دیکه نه‌سخی بکاته‌وه‌!! شتی وانیه‌.

مه‌رجی شه‌شه‌م: ده‌بئ لابراوو لابهر (منسوخ و ناسخ) ناکۆک و
تیکگیراوبن:

ئه‌م قسه‌یه‌ی (الطبري) زۆر جوان ئه‌و مه‌سه‌له‌یه‌ روون ده‌کاته‌وه‌،
ده‌لئ:

[وإنما يكون الناسخ ما لم يَجْزُ اجتماع حكمه و حكم المنسوخ في
حال واحدة... فأما ما كان أحدهما غير ناف حكم الآخر، فليس من
الناسخ والمنسوخ في شيء]^(١).

هه‌روه‌ها (الشافعي) يش هه‌مان قسه‌ی هه‌ناوه‌، له (إختلاف الحديث)
دا.^(٢)

واته‌: لابهر (ناسخ)، ئه‌وه‌یه‌: که نه‌گونجئ حوکمه‌ که‌ی له‌ گه‌ل
لابراودا له‌یه‌ ک حالدئا پیکه‌وه‌ کۆبنه‌وه‌... به‌لام ئه‌وه‌، که حوکمه‌ کانیا
تیک نه‌گیرئ، هه‌چ په‌یه‌ه‌ندیی به‌ (ناسیخ و مه‌نسوخ) هه‌یه‌.

بو‌ وینه‌: خوا ده‌فه‌رموئ: به‌سه‌رخۆشی نو‌یژئ مه‌که‌ن: ﴿لَا
تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى﴾ النساء: ٤٣، دوا‌یی له‌ سووره‌تی (المائدة)
دا ده‌فه‌رموئ: توخنی شه‌رآب مه‌که‌ون (فاجتنبه‌وه‌...) ئه‌مانه‌ تیک
ناگیرئ، چونکه‌ به‌سه‌رخۆشیی نو‌یژ هه‌ر دروست نیه‌.

که‌واته‌: ئایه‌ ته‌ که‌ی (المائدة)، ئایه‌ ته‌ که‌ی سووره‌تی (البقرة)ی
لانه‌ بردوه‌، چونکه‌ تیکگیرانیا له‌ نیواندا نیه‌.

مه‌رجی هه‌وته‌م و کو‌تایی: ده‌بئ ناسیخ له‌ رووی یاسادانانه‌وه‌ له‌

(١)- جامع البیان، ج ٣ ص ١٢٠.

(٢)- ص ٢١٤.

دوای مه‌نسوو خه‌وه بی، پیشی مه‌نسوو خه‌وه هاتبی، ئنجا ناسیخه‌که هاتبی:

نووسه‌ر ئەم وێنه‌یه‌ی بۆ ئەم مه‌رجه‌ هیناوه‌ته‌وه:

(عن براء بن عازب رضي الله عنه، أن أحدهم كان إذا نام قبل أن يتعشى، لم يحل له أن يأكل شيئاً ولا يشرب، ليلته ويومه من الغد حتى تغرب الشمس، حتى نزلت هذه الآية:

﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ﴾ البقرة: ١٧٧

قال: ونزلت في أبي قيس بن عمرو أتى أهله وهو صائم بعد المغرب، فقال هل من شيء؟ فقالت أمراته: ما عندنا شيء، لكن أخرج ألتمس لك عشاءً، فخرجت ووضعت رأسه فنام، فرجعت إليه، فوجدته نائماً وأيقظته فلم يطعم شيئاً، وبات واصلًا صائمًا حتى انتصف النهار فغشي عليه، وذلك قبل أن تنزل هذه الآية، فأنزل الله فيه^(١).

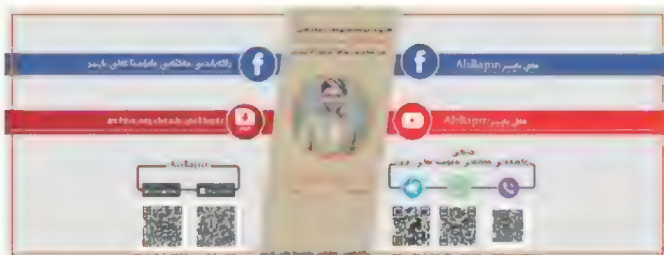
واته: به‌رائی کوری عازیب ده‌لی: (له‌ره‌مه‌زان دا) یه‌کیک له‌ هاوه‌لان نه‌گه‌ر خه‌وتبایه‌ به‌رله‌وه‌ی نانی ئیواره‌ بخوات، نه‌و کاته‌ حوکم وابوو، بۆی هه‌لآ نه‌بوو هیچ بخوات و ده‌بوایه‌ نه‌شه‌وه‌که‌ی بخوات، نه‌ پۆژه‌که‌شی هه‌تا سبه‌ینێ پۆژئاوا ده‌بوو، هه‌تا ئەم ئایه‌ته‌ دابه‌زی که‌ ده‌فه‌رموی:

﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا الصَّيَامَ إِلَى الْإِيلِ﴾ البقرة: ١٧٧

گوتوو یه‌تی: له‌باره‌ی نه‌بوکه‌یسی کوری عه‌مه‌ره‌وه‌ دابه‌زیوه‌، به‌پۆژوو بوو دوای نوێژی شیوان، چووه‌ لای هاوسه‌ری و گوتی: هیچمان هه‌یه‌ بخۆم؟ گوتی: هیچمان نیه‌، به‌لام ده‌چم شتیکت بۆ په‌یدا

(١)- أحمد: ١٨٦١١ - ١٨٦١٢، و البخاري: ١٨١٦، وأبو داود: ٢٣١٤، والترمذي: ٢٩٦٨، والنسائي: ٢١٦٨، والدارمي: ١٦٤٥.

ده كهه، وهك خواردنى ئىوارده، چووه دهري، تاكو هاتهوه، خهوتبوو (ماندوو بووه) كه بينى خهوتووه، هه ئىستانده، به لام (دهبى خهوالوو بووبى) هيچى نه خوارد، بو به يانييه كهشى بهر ژوو بوو، تاكو رۆژ نيوه بوو، بوورايهوه، ئيدى له بارهوه خوا ئهم ئايه تهى دابه زانده. منيش ده ئيم: ئيره دا هيچ شتيك ديار نيه كه خا نه سخى كرديتهوه، ئنجا يان ئه و كاته عاده تيان وابوووه و ايانزانيوه كه پتويسته دواى خهوتنى ئىوارده، هيچ نه خوڤن، يان پيغه مبهه (صلى الله عليه وسلم) واى بو بريارداون، كه ته گهر نويزى شيوان بوو، دهبى پيش ئه وهى بخهون، بهر بانگ بخوڤن، به لام ته گهر پيش بهر بانگ بخهون، تازده بو يان نه بى، بخوڤن، ئه مه له هيچ ئايه تيكدا نيه، تاكو بلتين، ئايه تيك ئه وهى نه سخ كردوده وه، به لكو ئه وه ههه له سونه تى پيغه مبهه ردايه سه لات و سه لامى خواى له سههه بى.

برگه‌ی چواره‌م: ئه‌وه‌ی نه‌سخی تیدا ده‌بی و، ئه‌وه‌ی نه‌سخی
پی ده‌کری:

پیشتر یاسمانکرد: که زۆربه‌ی زانایان گوتووینانه: ده‌گونجی قورئان
نه‌سخی تیدا بی، ئنجا ئه‌وه‌ی نه‌سخی تیدایه، به‌رای زانایان، یان
جوړه‌کانی نه‌سخ، چوارن:

یه‌ک: ئه‌وه که ئایه‌تیک قورئان، یان چهند ئایه‌تیک، ئایه‌تیک
یان زیاتر له ئایه‌تیک له قورئان، نه‌سخ بکه‌نه‌وه.

دوو: ئه‌وه که سوننه‌تی پیغمبر صلی الله علیه وسلم قورئان
نه‌سخ بکاته‌وه.

سی: ئه‌وه که قورئان سوننه‌ت نه‌سخ بکاته‌وه.

چوار: ئه‌وه که ده‌قیکی سوننه‌ت ده‌قیکی دیکه‌ی سوننه‌ت نه‌سخ بکاته‌وه.
ئنجا با ئیمه ته‌ماشا بکه‌ین:

یه‌که‌م: ئه‌وه که قورئان قورئان نه‌سخ بکاته‌وه:

ئیمه پیمان وایه که ئیستا ئه‌م موصحه‌فه‌ی له‌به‌رده‌ستماندایه، ئه‌م
قورئانه، هیچ ئایه‌تیک تیدا نه‌، خوی و حوکه‌ی نه‌سخ بووبیته‌وه،
حوکه‌که‌ی کاری پی نه‌کری، هه‌روه‌ها هیچ ئایه‌تیکیش نه‌، که خوی
نه‌سخ کرایته‌وه، به‌لام حوکه‌که‌ی مابی، چونکه ئه‌و دوو رایه هه‌ن.
هه‌ندی‌ک له زانایان ده‌لین: هه‌ندی‌ک ئایه‌ت هه‌ن، ده‌خویندرین،
به‌لام کاریان پی ناکری و حوکه‌که‌یان لابراره، هه‌ندی‌کی دیکه‌ش
گوتووینانه: هه‌ندی‌ک ئایه‌ت هه‌ن، حوکه‌که‌یان ماوه، به‌لام خویان
لابراون و ناخویندرین!

ئنجائیمه پیمان وایه: هیچ کام لهو دوو حالته نین، با سه‌رنج بدهین! ئەوانه‌ی پیمان وابوو که ئەم قورئانه‌ی له‌به‌رده‌ستماندا هه‌یه ده‌گونجی ئایه‌تی تیدا هه‌بن، ئایه‌تیک یان زیاتر له ئایه‌تیک نه‌سخ کردبیته‌وه، چه‌ند وینه‌یه‌ک دیننه‌وه.

یه‌کیک له وینه‌کان: ده‌لی: [مثل نسخ تخیر القادر علی الصوم بین أن یصوم، أو یفتدی بالصوم دون الفدیة].

واته: هه‌له‌شاندنه‌وه، لابرانی سه‌رپشک‌کردنی بابایه‌ک که بتوانی به‌پۆژووبی، له نیوان ئەوه‌دا که به‌پۆژوو بیت، یاخود قه‌ره‌بوو بدات، که هه‌ر ده‌بی به‌پۆژوو بیت و قه‌ره‌بوو (فدیة) ی لی وه‌رناگیری. ئەو دوو ئایه‌ته‌ش بۆ ئەوه‌ی گوتمان به‌ به‌لگه‌ دیننه‌وه:

١. ئایه‌تی ژماره (١٨٤) له سووره‌تی (البقرة) که ده‌فه‌رموی: ﴿وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ البقرة: ﴿١٨٤﴾.

ئەوان ئاویان لیکداوه‌ته‌وه: ئەوانه‌ی ده‌توان بیگرن، قه‌ره‌بوویه‌کیان - که بریتییه له خواردنی نه‌داریک - له‌سه‌ره، له‌به‌رامبه‌ر ئەوه‌دا که به‌پۆژوو نه‌بن، هه‌رکه‌سی‌کیش خۆ به‌خشانه زیاتر بیه‌خشی، ئەوه بۆ وی باشترو، ئە‌گه‌ر به‌ پۆژووش بن بۆ ئیوه‌ چاکتره.

گوتووینانه: ئەمه مه‌نسوخه به‌و ئایه‌ته‌ی دوایی، ئایه‌تی ژماره (١٨٥) که ده‌فه‌رموی:

﴿فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ﴾ البقرة: ﴿١٨٥﴾. واته: ئنجا هه‌رکامیک له ئیوه ناماده‌ی مانگی ره‌مه‌زان بو، با بیگری.

بۆ ئەوه‌ش ئەم ده‌قه به‌ به‌لگه‌ دیننه‌وه:

[عن سلمة بن الأكوع رضي الله عنه قال: لما نزلت هذه الآية (وعلى الذين يطيقونه طعام مسكين) كان من أراد منا أن يُفْطِر ويفتدي فعل، حتى نزل هذه الآية التي بعدها، فنسختها]^(١).

واته: سه‌له‌مه‌ی کوری ئە کوه‌ ده‌لی: کاتی‌ک ئەم ئایه‌ته‌ دابه‌زی، [وعلى الذين يطيقونه فدية طعام مسكين]، هه‌ر کامێ‌ک له‌ ئیمه‌ وێستبای به‌ پۆژو نه‌بی و قه‌ره‌بوو بدات، وایده‌ کرد، هه‌تا ئەو ئایه‌ته‌ی دوایی دابه‌زی، ئەوه‌ی پێشێ‌ی لا‌برد.

به‌لام وه‌ک دوایش باسی ده‌که‌ین، له‌ راستیدا ئە‌گه‌ر سه‌له‌مه‌ش وای لی‌ حالی‌ بووبی، (خوا لی‌ رازی‌ بی)، به‌لام نه‌پێ‌کاوه‌، یاخود مه‌به‌ستی له‌ نه‌سخ تابه‌ت‌کردن (تخصیص)ه‌، وشه‌ی (یطیقونه‌)ش مانای ئە‌وه‌ نه‌یه‌ که‌: له‌ توانایاندا هه‌بی، چونکه‌ خوا (سُبْحانه‌ وتعالی) چۆن ده‌فه‌رموی: [وعلى الذين يطيقونه فدية طعام مسكين]. ئە‌وانه‌ی که‌ له‌ توانایاندا هه‌یه‌، با قه‌ره‌بووی خواردنی نه‌دارێ‌ک بده‌ن؟! به‌لکو (یطیقونه‌) به‌ مانای ئە‌وه‌په‌ری وزه‌یان به‌ کاردێ‌ن، یانی: زۆر ماندوو نا‌ر‌ه‌ه‌ت ببن تا‌کو ده‌ی‌گرن، ئا ئە‌وانه‌ بۆیان هه‌یه‌، قه‌ره‌بوو بده‌ن، که‌ بریتییه‌ له‌ خواردنی نه‌دارێ‌ک.

که‌واته‌: ئە‌و نمونه‌یه‌ که‌ هێندراوه‌ته‌وه‌، به‌لگه‌ی سه‌لمینه‌ری هه‌بوونی نه‌سخ له‌ قورئان دا، نه‌ه‌و، دوایی ئیمه‌ چهند نمونه‌یه‌کی دیکه‌یش دیننه‌وه‌، به‌لام هه‌ی‌چیان به‌لگه‌ نین له‌ سه‌ر ئە‌وه‌ی ئە‌م مو‌صحفه‌ی ئیستا له‌ به‌ر ده‌ستی ئیمه‌دا هه‌یه‌، هه‌ی‌چ ئایه‌تیکی لی‌ نه‌سخ بووبیته‌وه‌: أ- چ خۆی نه‌خوێ‌ندری و حوکمه‌که‌ی مابی.

(١) - البخاري: ٤٢٣٧، ومسلم: ١١٤٥.

ب - چ به حوکم و خویندنه وه نه مایی.

ج - چ بخویندریته وه، بهس حوکمه که ی نه مایی. ئەم موصحه فه ی له بهرده ستاندا هه یه، هه چ به لگه یه ک له سه ر ئە وه نه یه، هه چ ئایه تیکی وای تیدا هه بی.

دووهم: لابرانی سوننه ت به سوننه ت:

دیاره که پیغه مبه ری خاته م (صلی الله علیه وسلم) جاری وابوو ه فه رمانیکی به ها وه لان کردوه و، دوا یی فه رمانیکی دیکه ی پی کردوون. له و باره وه ده کری زۆر به لگه بیننه وه، که سوننه ت سوننه ت لاده بات، به لام سی وینان دیننه وه:

وینه ی یه که م: حاله تی ده ستپیکه وه گرتن له نیو ئە ژنۆیه کاند ا که پیی ده گو ترئ: (تطبیق)، پیغه مبه ر (علیه الصلاة والسلام) ده بی له پیشدا وای پی فه رموو بن و، دوا یی فه رموو یه تی: ده ست له سه ر ئە ژنۆکان دابنن له رکو و عدا، له و باره وه ئەم ده قه هه یه:

أ. (عن علقمة بن قیس والأسود بن یزید أنّهما دخلا علی عبد الله وهو ابن مسعود فقال: أصلى من خلفكم؟ قال: نعم، فقام بينهما وجعل أحدهما عن يمينه والآخر عن شماله، ثم ركعنا فوضعنا أيدينا علی رُكْبنا، فضرب أيدينا ثم طَبَّق بين يديه، ثم جعلهما بين فخذيه، فلما صلى قال: هكذا فعل رسول الله (صلی الله علیه وسلم))^(١). هه ر کام له عه لقه مه ی کوری قه یس و ئە سه وه دی کوری یه زید ده گێر نه وه که چو نه لای عبد الله ی کوری مه سهعوود، ئە ویش گو تو ویه تی: ئایا ئە وانه ی دوا ی ئیوه نوێژیان کردوه؟ گو تیان: به لئ،

(که‌واته: ئەو سییه ماون) ئیدی له نیوانیاندا راوه‌ستاوه‌و، یه‌کیکی له لای راست داناوه‌و یه‌کیکی له لای چه‌پ، دوایی نوژیان کردوه، ده‌لین: که‌چوینه‌و رکوع، ده‌ستمان له‌سه‌ر ئەژنۆمان دانا (له‌ پشت ئەژنۆ) ئەویش ده‌ستی له‌ ده‌ستمانداو، دوو ده‌سته‌و کانی خۆی پیکه‌وه لکاندن و له‌ نیو ئەژنۆیانی هاویشن، کاتیکی نوژی کرد، گوتی: پیغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) ئاوی کردوه.

ئەمەش ده‌قیکی دیکه‌ سونه‌ت، که‌ گوتراوه‌ ئەم ده‌قه‌ی دوایی، ئەوه‌ی پیشی لابرده‌و:

ب. (عن مصعب بن سعد بن أبي وقاص قال: صَلَّيْتُ إِلَى جَنْبِ أَبِي، فَلَمَّا رَكَعَتْ شَبَّكَتْ بَيْنَ أَصَابِعِي وَجَعَلَتْهَا بَيْنَ رِكْبَتِي، فَضَرَبَ يَدِي، فَلَمَّا صَلَّى قَالَ: قَدْ كُنَّا نَفْعَلُ هَذَا، ثُمَّ أَمَرْنَا أَنْ نَرْفَعَ إِلَى الرُّكْبِ)^(۱).

واته: موسعه‌بی کوری سه‌عدی کوری ئەبی وه‌ققاس خوا له‌ خۆی و بابی رازی بی، ده‌لی: له‌ته‌نیشته‌و بامه‌وه‌ نوژمکرد، کاتیکی چوینه‌و رکوع، په‌نجه‌و کانی خسته‌و نیو یه‌ک و خسته‌و نیوان دوو ئەژنۆیه‌و کانی، به‌لام بام ده‌ستیکی له‌ ده‌ستم دا ئامازه‌ی بو کردوه که‌ ده‌ست له‌سه‌ر ئەژنۆی دانی] کاتیکی نوژی کرد، گوتی: ئیمه‌ پیشتر واما ده‌کرد، دوایی فه‌رمانمان پیکرا، که‌ ده‌سته‌و کانی له‌ پشتی ئەژنۆکانمان دابنن.

دیاره‌ پیغه‌مبه‌ر (عليه الصلاة والسلام) پیشی به‌ شیوه‌ی له‌ په‌ده‌ست پیکه‌وه‌ نووساندن (تطبیق) چۆته‌و رکوع، دوایی ده‌سته‌و کانی خسته‌و نه‌ پشت ئەژنۆیه‌و کانی.

وینە‌ی دووه‌م: هه‌روه‌ها پیغه‌مبه‌ری خاته‌م (صلی الله علیه وسلم)

پیشی نه‌هی لی کردوون که سهردانی گۆرستان بکه‌ن، دوا‌یی
فه‌رموویه‌تی بچن، وه‌ک له‌م ده‌قه‌وه دیاره:

(عن بريدة الأسلمي قال: قال رسول الله (صلى الله عليه وسلم):
كنت نهيتكم عن زيارة القبور، فزورها، ونهيتكم عن لحوم الأضاحي
فوق ثلاث، فأمسكوا ما بدا لكم، ونهيتكم عن النبيذ إلا في سقاء،
فاشربوا في الأسقية كلها، ولا تشربوا مُسكرًا^(١)).

پیغه‌مبه‌ر (عليه الصلاة والسلام) فه‌رموویه‌تی: من پیشتر لیم
قه‌ده‌غه‌ کردبوون سهردانی گۆران بکه‌ن، ئیستا سهردانیان بکه‌ن، هه‌روه‌ها
لیم قه‌ده‌غه‌ کردبوون گۆشتی قوربانیی له‌ سێ پۆژان زیاتر هه‌لبگرن،
ئیستا ئه‌وه‌نده‌ی ده‌تانه‌وێ هه‌لبگرن (له‌ سێ پۆژ زیاتریش) دیسان لیم
قه‌غه‌ کردبوون که خۆشاو له‌ جگه‌ له‌ مه‌شکه‌ بکه‌ن، ئیستا له‌ هه‌موو
جووره‌ ده‌فره‌کاندا خۆشاو بخۆنه‌وه، به‌لام سهرخۆشکه‌ر مه‌خۆنه‌وه.

وینه‌ی سییه‌م: وینه‌یه‌کی دیکه‌ له‌وباره‌وه:

(عن جابر بن عبد الله رضي الله عنهما قال: كان آخر الأمرين من
رسول الله ترك الوضوء ممّا مَسَّت النار)^(٢).

جابی‌ری کوری عبدالله خوا‌له‌ خۆی و بابی رازی بی‌ت ده‌لی: کۆتایی
دوو کاره‌کان له‌ پیغه‌مبه‌ره‌وه (عليه الصلاة والسلام) ئه‌وه‌بوو که ئه‌و
گۆشته‌ی به‌ئاگر کولیندرا‌بی، دوا‌ی ئه‌وه‌ی ده‌خوری، پیویست ناکات
ده‌ست‌نوێژی بۆ تازه‌ بکریته‌وه.

پیشتر فه‌رموویه‌تی: هه‌رکه‌سی‌ک گۆشت بخوات، با دوا‌ی خواردنه‌که
ده‌ست‌نوێژ بگریته‌وه، ئه‌گه‌ر ده‌ست‌نوێژی هه‌بی، به‌لام له‌ کۆتاییدا
فه‌رموویه‌تی: پیویست به‌ ده‌ست‌نوێژ ناکات.

(١) - أخرجه أحمد في المسند ج ٥ ص ٣٥٦ - ٣٥٩، ومسلم: ٩٧٧، والنسائي: ٢٠٣٢ - ٢٠٣٣ عن بريدة.

(٢) - البزار: ١٩٢، والنسائي: ١٨٥.

هه‌ندی‌ک له زانایانیش گوتوو یانه: مه‌به‌ستی له ده‌ستنویژ، هه‌ر ده‌ست
شۆردن بووه، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی خواردنی گوشت، ده‌ست و پهل و دهم و ددان
چه‌ور ده‌کات،

که‌واته: لابر دنی سوننه‌ت به سوننه‌ت، شتی‌که زۆره‌ باوه و ده‌گونجی
له‌و باره‌وه زۆر به‌لگه‌ به‌ی‌ندری‌نه‌وه.

سییه‌م: لابر دنی قورئان به سوننه‌ت:

تایا سوننه‌ت ده‌گونجی قورئان لابه‌ری؟!

له‌و باره‌وه دوو رای زانایان هه‌ن:

رای یه‌که‌م: هه‌رگیز قورئان به سوننه‌ت لاناچی:

که‌ ئه‌مه‌ رای سوفیانی سه‌وری و شافیعی و رای ئه‌حه‌دی
کوری هه‌نبه‌له، له‌یه‌کی‌ک له‌ دوو ڕیوایه‌ته‌کان داو، رای کۆمه‌لی له
هاوه‌لانی مالیکه.

له‌وباره‌وه‌ش ئه‌م ده‌قه‌ دینین:

(سُئِلَ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ: أَتَنْسَخُ السُّنَّةَ شَيْئاً مِنَ الْقُرْآنِ؟ قَالَ لَا يَنْسَخُ
الْقُرْآنَ إِلَّا الْقُرْآنُ)^(۱).

واته: پرسیار له‌ ئه‌حه‌دی کوری هه‌نبه‌ل کراوه: تایا سوننه‌ت
هیچ به‌شی‌ک له‌ قورئان لاده‌باو نه‌سخی ده‌کاته‌وه؟ گوتوو یه‌تی قورئان
ته‌نیا به‌ قورئان نه‌سخ ده‌بی‌ته‌وه.

هه‌روه‌ها هه‌مان شت له‌ شافیعی‌شه‌وه‌ هاته‌وه، وه‌ک له‌ (الرَّسَالَةُ)^(۲) داو،
له‌ (أَحْكَامُ الْقُرْآنِ)^(۳) دالی گێردراوه‌ته‌وه.

(۱)- ابن عبد البر في (جامع بيان العلم) ج ۲ ص ۱۱۹۴، و أبو داود في مسائله: ص ۱۷۶.

(۲)- ص ۱۰۶.

(۳)- ج ۱ ص ۳۳.

له‌راستیدا هه‌ر ئه‌م راپه‌شه‌ش راپه‌ست و به‌هه‌یزو به‌لگه‌ داره‌.
 راپی دووه‌م: ئه‌وه‌یه‌ که ده‌گونجی ئایه‌تیک به‌ ده‌قیکی سوننه‌ت
 لایجی.

ئه‌مه‌ش راپی هه‌نه‌فیه‌کان و کۆمه‌لێک له‌ مالیکیه‌ کانه‌و،
 هه‌ندیک له‌ زانایانی شافیه‌یی مه‌زه‌به‌یش هه‌لیانبراردوه‌، وه‌ک
 (الجويني إمام الحرمين) و (الغزالي) و ئه‌مه‌ راپویه‌تی دووه‌میشه‌
 له‌ ئه‌حمه‌دی کوری هه‌نبه‌له‌وه‌و (إبن حزم الظاهري) یش ئه‌مه‌ی
 هه‌لبژاردوه‌.

وینه‌یه‌کیان بۆ ئه‌وه‌ هه‌ناوه‌ته‌وه‌ که ده‌گونجی، ده‌قیکی سوننه‌ت
 ئایه‌تیک، یان حوکمی ئایه‌تیک لایه‌ری، ئایه‌تی ژماره‌ (١٨٠) له‌
 سووره‌تی (البقرة) یان، به‌ وینه‌ هه‌ناوه‌ته‌وه‌:

﴿ كُتِبَ عَلَيْكُم إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِن تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ
 بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴾ البقرة: ١٨٠

واته‌: له‌سه‌رتان پێویستکراوه‌ هه‌رکات یه‌ کێکتان مردنی گه‌یشه‌
 سه‌ر، ئه‌گه‌ر مالیکیی به‌جی ده‌هه‌شت، وه‌سییه‌ت کردنی بۆ بابی و
 دایکی و بۆ خزمان به‌شیوه‌یه‌کی په‌سه‌ند له‌سه‌ر نووسراوه‌، ئه‌مه‌
 مافیکه‌ له‌سه‌ر پارێزکاران.

ئنجاه‌ه‌ندیک له‌ زانایان گوتوویناوه‌: ئه‌م پێویست بوونی
 وه‌سییه‌تکردن بۆ باب و دایک و خزمان، به‌م فه‌رمایشته‌، نه‌سخ
 کراوه‌ته‌وه‌ که ده‌فه‌رموی:

[إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَعْطَى كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ، فَلَا وَصِيَّةَ لَوَارِثٍ] (١).

واته‌: خوا هه‌ر خاوه‌ن مافه‌، مافی خۆی پێداوه‌، بۆیه‌

(١) - أخرجه أحمد في المسند: ج ٥ ص ١٦٧، وأبو داود: ٢٨٧٠ - ٣٥٦٥، والترمذي: ٢١٢٠، وابن ماجه: ٢٧١٣، وقال الترمذي: حديث حسن. وقال عبدالله بن يوسف الجديع: إسناده جيد.

وه‌سییه‌تکردن بو میراتگر نیه.

به‌لام ئیمه‌ دوایی قسه‌ له‌باره‌ی ئه‌و ئایه‌ته‌وه‌ ده‌که‌ین و ئه‌گه‌ر
فه‌رمووده‌ که‌ له‌ رووی سه‌نه‌ده‌وه‌ چه‌سپاویش بی، هه‌رچه‌نده‌ مشت
و مریشی له‌باره‌وه‌ هه‌یه‌، به‌لام قورئانی‌ک که‌ به‌ ته‌واتور به‌ ئیمه‌
گه‌یشته‌وه‌، بیگومان به‌ ده‌قی‌ک که‌ سه‌نه‌ده‌ که‌ی ئاحاده‌، ناگونجی
نه‌سخ بکریته‌وه‌.

چواره‌م: لابردنی سوننه‌ت به‌ قورئان:

زۆربه‌ی هه‌ره‌ زۆری زانایان رایان وایه‌، که‌ قورئان نه‌سخی
سوننه‌ت ده‌کاته‌وه‌، به‌لام شافیه‌یی ره‌حه‌ته‌ی خوای لی بی، نکوولی
له‌وه‌ کردوه‌ و، له‌وه‌شدا گومانی تیدا نیه‌، که‌ نه‌پیکاوه‌، چونکه‌ ئیمه‌
به‌لگه‌مان هه‌یه‌ و، وینه‌یه‌ک بو ئه‌وه‌ که‌ ده‌قی‌کی سوننه‌ت، یاخود
ره‌فتاری‌کی پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) ئایه‌تی‌کی قورئان لای
ده‌باو حوکه‌ که‌ی ناهیلی، ئه‌وه‌یه‌ که‌ پیشتر پیغه‌مبه‌ر (صلی الله
علیه وسلم) و هاوه‌لانی بو نوێژ پروویان ده‌کرده‌ (بیت المقدس) له‌
سه‌ره‌تاوه‌، هه‌تا ئه‌م ئایه‌ته‌ موباره‌ که‌ دابه‌زی:

﴿وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ

...﴾ البقرة: ۱۴۴ .

که‌ ده‌فه‌رموی: ئه‌و پرووگه‌یه‌ی پیشتر له‌سه‌ری بووی، بۆمان
نه‌گیرابووی، مه‌گه‌ر بو ئه‌وه‌ی بزاین: کئ شوین پیغه‌مبه‌ر ده‌که‌وی
و کیش له‌سه‌ر پاژنه‌کانی هه‌لده‌گه‌ریته‌وه‌؟!

ئجانه‌وه‌ی ئه‌م ره‌فتاره‌ی پیغه‌مبه‌ری (صلی الله علیه وسلم)
که‌ پرووکردنه‌ (البیت المقدس)ه‌، لابردو حوکه‌ که‌ی هه‌لده‌شانه‌وه‌، ئه‌و

تایه‌ته موباره‌که‌ی (١٤٤)ی سووره‌تی - البقرة - بوو:
 ﴿قَدْ نَرَىٰ تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ﴾ البقرة: ١٤٤.

واته: ئیمه‌ پرووی تو ده‌بینین که هه‌لگیر و وه‌رگیر ده‌که‌ی پروو به
 ئاسمان (ده‌پارییه‌وه)، ئیمه‌ به‌دلنیا‌یه‌وه پرووت پی ده‌که‌ینه‌ پروو‌گه‌یه‌ک
 که دل په‌سه‌ندتی، له‌مه‌ودوا پروو بکه‌ لای مزگه‌وتی حه‌رام و، له‌ هه‌ر
 شوینی‌ک بوون، پروو بکه‌نه‌ لای مزگه‌وتی حه‌رام (له‌ نوێزه‌ کاتاندا).

له‌و باره‌وه‌ش ئه‌م ده‌قه‌ هه‌یه‌:

(عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: كان رسول الله (صلى الله عليه وسلم) يصلي وهو بمكة نحو بيت المقدس والكعبة بين يديه، وبعد ما هاجر الى المدينة ستة عشر شهراً، ثم صُرف إلى الكعبة)^(١).
 به‌هه‌مان شیوه‌ له‌ (البراء بن عازب) یشه‌وه‌ هاتوه‌:

(كان رسول الله (صلى الله عليه وسلم) صلى نحو بيت المقدس ستة عشر أو سبعة عشر شهراً، وكان رسول الله (صلى الله عليه وسلم) يحب أن يوجه نحو الكعبة، فأنزل الله (قد نرى تقلب وجهك في السماء) فتوجه نحو الكعبة)^(٢).

عبدالله‌ ی کوری عه‌بیاس ده‌ئی: پیغه‌مه‌ری خوا (عليه الصلاة والسلام) کاتی‌ک له‌ مه‌ککه‌ بوو، پرووی به‌ره‌و به‌یتوله‌قدیس ده‌کرد بو
 نوێژ و که‌عه‌ له‌ نیوانیاندا بوو، دوا‌ی ئه‌وه‌ی کوچی کرد بو مه‌دینه‌،
 شازده‌ مانگان هه‌ر به‌و شیوه‌یه‌ نوێژی کرد، دوا‌ی به‌ره‌و که‌عه‌ پرووی
 پی وه‌رچه‌رخێنرا.

(١) - أخرجه أحمد: ٢٩٩١، وابن سعد في الطبقات (٢٣٤/١)، والبخاري: ٤١٨، والطبراني في الكبير ١١٠٦٦، والبيهقي في الكبرى (٣/٢)، قلت: وإسناده صحيح (المقدمات الأساسية...) ص ٥٤.
 (٢) - البخاري: ٣٩٠، ومسلم: ٥٢٥.

به‌پرائی کورپی عازیبیش ده‌ئی: پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) شازده مانگ، یان چه‌قده مانگ، به‌ره‌و به‌یتوله‌قدیس نویژی کردو پیغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) چه‌زی ده‌کرد پرووی پی بسوورپندری به‌ره‌و که‌عبه، دوایی خوا ئه‌م ئایه‌ته‌ی دابه‌زاند: [قد نری قلب وجهک فی السماء] تا‌کو‌تایی ئایه‌تی ژماره (۱۴۴) و پرووی کرده که‌عبه.

که‌واته: دیاره که‌قورئان ره‌فتاریکی پیغه‌مبه‌ری (صلی الله علیه وسلم) که‌له‌ریبازه‌که‌ی دا‌هه‌بووه، لایبردوه.

ئه‌مه‌ئه‌وه‌یه که‌نه‌سخی تیدا ده‌بی، که‌زوریکی، یان به‌شیکی له‌زانایان گوتووایانه: هه‌ر چوار جور که‌یه‌تی، هه‌م قورئان قورئان نه‌سخ ده‌کا، هه‌م سوننه‌ت قورئان نه‌سخ ده‌کا، هه‌م سوننه‌ت سوننه‌ت نه‌سخ ده‌کا، هه‌م قورئانیش سوننه‌ت نه‌سخ ده‌کات.

که‌گومان له‌وه‌دا نیه‌ سوننه‌تی پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) ده‌گونجی ده‌قیکی دیکه‌ی سوننه‌ت نه‌سخ بکات و، به‌لگه‌شان له‌سه‌ر هینایه‌وه، هه‌روه‌ها قورئانیش ده‌گونجی شتیکی، که‌پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) کردوویه‌تی، نه‌سخی بکات و لایبه‌ری، ئه‌وه‌ش گومانی تیدا نیه، به‌لام ئه‌وه‌ی، که‌گومانی تیدا هه‌یه‌و، هیچ به‌لگه‌یه‌کی له‌سه‌ر نیه، ئه‌وه‌یه: که‌قورئان، ئه‌م قورئانه‌ی ئیستا له‌به‌ر ده‌ستانه، شتیکی تیدا هه‌بی: نه‌سخ کرایته‌وه.

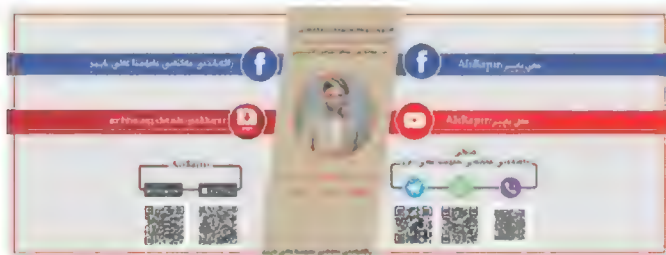
واته: ئایه‌ته‌که‌مابی و حوکه‌که‌ی لاچووبی، یاخود حوکه‌که‌مابی و، ئایه‌ته‌که‌نه‌خویندریته‌وه، یاخود خوا‌ی په‌روه‌رگار ئایه‌تیکی نه‌سخ کردیته‌وه‌و لایبردی، به‌لام له‌موصحه‌فی ئیستادا نه‌بی، له‌قورئاندا نه‌بی، ئه‌وه‌به‌هه‌رحال ده‌گونجی، ئه‌گه‌ر به‌به‌لگه‌ی

دُنیا کەر بچه‌سپێ، به‌لام ئه‌وه‌ی ئیمه‌ نکوویی لێ ده‌که‌ین، ئه‌وه‌یه‌: ئه‌م موصحه‌یه‌ی له‌به‌ر ده‌سته‌انه‌، ئایه‌تیکی تیدا هه‌بێ، که‌ بیژه‌ که‌ی نه‌سخ کرابیته‌وه‌و حوکمی مابی، یان حوکمه‌ که‌ی نه‌سخ کرابیته‌وه‌و بیژه‌ که‌ی مابی.

ئه‌وه‌ش که‌ سوننه‌ت قورئان نه‌سخ بکاته‌وه‌، ئه‌وه‌ی راسته‌ و ده‌ک زۆربه‌ی زانایان گوتووین، ئیمه‌ش هه‌ر رای ئه‌وانمان پێ راست و په‌سه‌نده‌، ئه‌وه‌یه‌ که‌ ده‌گونجی سوننه‌تی پیغه‌مه‌ر (صلی الله علیه وسلم) ئایه‌تیکی قورئان روون بکاته‌وه‌و، ده‌گونجی یاسایه‌کی گشتیی که‌ له‌ قورئاندا هاته‌وه‌، ده‌قیکی سوننه‌ت تایه‌تی بکات و، ده‌گونجی ده‌قیکی سوننه‌ت حوکمیکی ره‌ها که‌ له‌ قورئاندا هاته‌وه‌، به‌نداری بکات، که‌ ئه‌وه‌ هه‌مووی ده‌کاته‌ روونکردنه‌وه‌، ئه‌وه‌ی خوا فەرموویه‌تی:

﴿وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ﴾ النحل: ١٠٤.

به‌لام ئه‌وه‌ که‌ ده‌قیکی سوننه‌ت قورئان لابه‌ری و نه‌سخی بکاته‌وه‌، هه‌یج به‌لگه‌یه‌ که‌مان له‌و باره‌وه‌ نه‌و، ئه‌وه‌ش که‌ له‌و باره‌وه‌ زانایان باسیان کردوه‌، به‌لگه‌ نه‌و و به‌لگه‌ ناژمی‌دری.

برگه‌ی پینجه‌م: جوړه‌کانی نه‌سخ له قورئاندا:

ته‌وانه‌ی که پیا‌ن وابووه له قورئاندا نه‌سخ هه‌یه - که ئیمه ته‌و رایه‌مان پی بی‌هیزه، چونکه به‌دنیایی پشت ته‌ستوور نیه به هیچ به‌لگه‌یه کی ئیقناع‌کهر - وه‌ک دوا‌یی له برگه‌ی شه‌شم دا زیاتر له‌و باره‌وه ده‌دو‌یین.

به‌لئ ته‌وانه‌ی پیا‌ن وابووه: قورئان ده‌گونجئ نه‌سخی تیدا بو‌وئ، ئەم موص‌حه‌فه‌ی به‌رده‌ستمان، هه‌روه‌ها له غه‌یری موص‌حه‌فیشدا، گو‌تو‌ویانه: سئ جوړه نه‌سخ هه‌یه:

جوړی یه‌که‌م: لا‌بردنی حو‌کمه‌که له‌گه‌ل مانه‌وه‌ی خو‌یندنه‌وه‌ی (نسخ‌ الحکم مع بقاء التلاوة).

جوړی دو‌وه‌م: لا‌بردنی خو‌یندنه‌وه‌که له‌گه‌ل مانه‌وه‌ی حو‌کمه‌که (نسخ‌ التلاوة مع بقاء الحکم).

جوړی سی‌یه‌م: لا‌بردنی خو‌یندنه‌وه‌و حو‌کمه‌که‌ی (نسخ‌ التلاوة والحکم).

۱- جوړی یه‌که‌م: لا‌بردنی حو‌کمه‌که له‌گه‌ل مانه‌وه‌ی خو‌یندنه‌وه‌ی:

زۆریک له زانایان ئەم نمونەیان بو‌ هی‌ناوه‌ته‌وه، ئایه‌تی ژماره (۱۵) له سو‌وره‌تی (النساء) که ده‌فه‌رمو‌ئ:

﴿وَالَّتِي يَأْتِيَنَّ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِّنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّىٰ يَتَوَقَّهِنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا﴾ النساء: (۱۵).

واته: ئەو ئافره‌تانه‌ی که فاحیشه‌ ده‌که‌ن له ئافره‌تان‌تان، چوار که‌سیان (چوار پیا‌و) له خۆتان له‌سه‌ریان به‌شایه‌د بگرن، ئنجا ته‌گه‌ر شایه‌دی‌اندا، له‌ماله‌کاندا بیان‌هێلنه‌وه، (حه‌پسیان بکه‌ن) تا‌کو ده‌مرن،

یاخود خوا رییه کیان بو ده‌بینیته‌وه.

ده‌لین: ئەمه نه‌سخ بووه‌وه به‌ ئایه‌تی ژماره (٢) له سووره‌تی (النور):

﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةً جَلْدَةٍ﴾ (النور: ٤).

واته: ئافره‌تی زینا کارو پیاوی زیناکار، هه‌ر کامیکیان یه‌کی سه‌د

قه‌مچیان لێده‌ن.

ئنجایه‌وه‌وه‌ش به‌لگه‌ به‌وه‌ دینه‌وه‌ که (ابن عباس) خوا لێیان رازی بێ

وایگوتوه، وه‌ک له (سنن أبي داود) دا به‌ سه‌نه‌دیکی باش و به‌ ژماره (٤٤١٣)

هاتوه، هه‌روه‌ها ده‌قیکی دیکه‌ی سوننه‌ت له‌وباره‌وه‌ به‌ به‌لگه‌ دینه‌وه‌:

[خذوا عني خذوا عني قد جعل الله لهن سبيلاً، البكر بالبكر، جلد مئة ونفي

سنة، والثيب بالثيب، جلد مئة والرجم]^(١).

واته: لێم وه‌ر بگرن، لێم وه‌ر بگرن! خوا رپی بو‌ دۆزینه‌وه‌ [بو‌ئهو ئافره‌تانه‌ی

فاحیشه‌ ده‌که‌ن، چونکه‌ دوا‌ی ئیمه‌ پروونی ده‌که‌ینه‌وه‌ که‌ لێره‌دا مه‌به‌ست له‌

فاحیشه‌، زینا نیه‌] ئەوانه‌ی هاوسه‌ر گیرییان نه‌ کردبێ (پیاوو ئافره‌ت) یه‌کی

سه‌د قه‌مچی و سالیکیش دوور بخړینه‌وه‌، به‌لام ئەوه‌ی هاوسه‌رگیری کردبێ،

له‌ پیاوو ئافره‌ت، یه‌کی سه‌د قه‌مچی و به‌رد بارانیش بکړن.

که‌ ئەم ده‌قه‌ له‌ راستییدا نه‌ له‌ گه‌ل سوننه‌تی پیغه‌مبه‌ردا ده‌گونجی

(عليه الصلاة والسلام) نه‌ له‌ گه‌ل ئایه‌تی قورئاندا، به‌لێ، وه‌ک باسانکرد له‌

سه‌رچاوه‌کانی سوننه‌تدا هاتوه‌، به‌لام نه‌ له‌ گه‌ل رییازی پیغه‌مبه‌ردا ده‌گونجی،

چونکه‌ پیغه‌مبه‌ری خوا زیناکارانی ئاوا سزانه‌داون، نه‌ له‌ گه‌ل ده‌قی قورئانی‌شدا.

ئهمه‌ گوايه‌: وینه‌ی ئەوه‌یه‌ که‌ حوکمیکی قورئان نه‌سخ کراوه‌ته‌وه‌ و

ئایه‌ته‌که‌ش هه‌ر ده‌خوینردیته‌وه‌!

(١) -أُخرجَه أحمد في المسند: ج ٥، ٣١٣ و ٣١٧ و ٣١٨ و ٣٢٠، ومسلم: ١٦٩٠، وأبوداود: ٤٤١٥ و ٤٤١٦،
والترمذي: ١٤٣٤، والنسائي في الكبرى: ٧١٤٣ و ٧١٤٤، وابن ماجه: ٢٥٥٠، والدارمي: ٢٢٤١.

که ئیمه دوایی پروونی ده‌کهینه‌وه، وایه.

شایانی باسه: ئیمه له ته‌فسیری سووره‌تی (النساء) دا به‌دریژی له‌باره‌ی ئەم ئایه‌ته‌وه، ئایه‌ته‌که‌ی دواییه‌وه قسه‌مان کردوه، که ئەو ئایه‌ته (النساء - ۱۵ -) له‌باره‌ی ئافره‌تانی زیناکه‌ره‌وه نادووی و، ئایه‌تی دواییشی له‌باره‌ی ژن و پیاویکه‌وه که زینا ده‌که‌ن، نادووی، به‌لکو ئەم ئایه‌ته له‌باره‌ی ئافره‌تانیکه‌وه‌یه، که لیک‌خشی‌نەر (مساحقات) و، ئایه‌تی دواییشی [والذان یأتیانها منکم] (النساء - ۱۶ -) له‌باره‌ی دوو نیرینه‌وه‌یه که نیربازی پیکه‌وه ده‌که‌ن. دواییش زیاتر قسه‌ی لی ده‌که‌ین.

۲ - جووری دووه‌م: ئەوه‌یه که خویندنه‌وه‌که‌ی لایه‌بایی، به‌لام حوکمه‌که‌ی مابیی:

له‌وباره‌وه چهند ده‌قی‌ک هاتوون، که هیچیان پالنادرینه لای پیغه‌مبەر (صلی الله علیه وسلم) هه‌موویان قسه‌ی هاوه‌لانی، یه‌کی‌ک له‌وانه که ده‌قی‌کی زۆر ناوداره له‌کتیبه‌کاندا، ئەمه‌یه:

(عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه قال: إن الله بعث محمداً بالحق وأنزل الكتاب، فكان مما أنزل الله آية الرجم، فقرأناها وعقلناها ووعيناها).

وفي رواية: {وقد قرأتها: الشيخ والشيخة إذا زنيا فارجموهما البتة} رجم رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ورجمنا بعده.

وفي رواية: {ولولا يقولوا أثبت في كتاب الله ما ليس فيه، لأثبتوها كما أنزل، فأخشى إن طال بالناس زمان، أن يقول قائل والله ما نجد آية الرجم في كتاب الله، فيضلوا بترك فريضة أنزلها الله، والرجم في كتاب الله حق على من زنى إذا أحصن من الرجال والنساء، إذا

قامت البينة أو كان الجبل أو الاعتراف^(١).

گوايه عومەر خوا لئی رازی بی گوتویه تی: خوا موحه ممه‌دی به حه‌ق ناردوه‌و، کتییی دابه‌زاندوه‌ته‌سه‌ر و، له‌و کتیه‌دا که دایه‌زاندوه، ئایه‌تی ره‌جم هه‌بوو، ئیمه‌ خویندمانه‌وه‌و لئی تیگه‌یشته‌ین و لئی حالی بووین.

له‌ ریوايه‌تیکدا ده‌لی: ئایه‌ته‌که‌م خویندوته‌وه: [الشیخ والشیخة إذا زیا فارجموها البتة]. پیاوی به‌ته‌مه‌ن و ئافره‌تی به‌ته‌مه‌ن، هه‌ر کاتی که زینایان کرد به‌حه‌تمیی به‌ردبارانیان بکه‌ن، ئنجا پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) به‌ردبارانی کردو، ئیمه‌ش له‌ دواي ئه‌و به‌ردبارانمان کردوه. له‌ ریوايه‌تیکدا ده‌لی: ئه‌گه‌ر نه‌یانگوتبایه: عومەر ئایه‌تییی له‌ کتییی خوادا چه‌سپاندوه که له‌وی نیه، ده‌مچه‌سپاند وه‌ک دابه‌زیوه، ده‌ترسیم ئه‌گه‌ر خه‌لک رۆژگاریان به‌سه‌ردا تیپه‌ر بوو، بیژهریکیان بلّی: ئیمه‌ ئایه‌تی ره‌جم له‌ کتییی خوادا نابینین و، به‌هۆی ئه‌وه‌وه‌ فه‌رزی که خوا دایه‌زاندوه وازی لی بینن و گومرا بین، به‌لام به‌ردبارانکردن له‌ کتییی خوادا هاتوه‌و، پیویسته‌هه‌رکه‌سیک زینای کرد، ئه‌گه‌ر هاوسه‌رداری له‌ پیاوان و له‌ ژنان، مادام به‌لگه‌ی له‌سه‌ری، یان ئافره‌ته‌که‌ حه‌مل هه‌بی، یاخود دانپیدانان، که به‌ردباران بکری.

ئه‌مه‌ ده‌قیکه‌، به‌لام بیگومان له‌ جوړی ئاحاد (آحاد)ه‌و قورئانیش هه‌مووی موته‌واتیره، که‌واته: ناگونجی به‌ ده‌قیکی ئاحاد شتی که پالده‌ینه لای قورئان، که هه‌مووی به‌ته‌واتور به‌ ئیمه‌ گه‌یشته‌وه، ئنجا ئه‌گه‌ر بلّین: ئه‌م ئایه‌ته‌ هه‌بووه، حوکه‌که‌ی ماوه‌و ته‌نیا خویندنه‌وه‌که‌ی لا‌براه‌وه، ده‌لّین: ئایا خویندنه‌وه‌که‌ی بوچی لا‌براه‌وه، ئه‌گه‌ر حوکه‌که‌ی ماوه‌و؟! چه‌ند

(١)- البخاري: ٦٤٤١ و ٦٤٤٢ و ٦٨٩٢، ومسلم: ١٦٩١، وابن ماجه: ٢٥٥٣، وأحمد: ٣٥٢، والنسائي: ٧١٥١ و ٧١٥٤.

ده‌قیکی دیکه‌ش له‌وباره‌وه‌هاتوون، که‌هه‌ر به‌و شیوه‌یه‌ن و، هه‌موویان
قسه‌ی هاوه‌لانی خوا لییان رازی بی.

جو‌ری سییه‌م: ئه‌وه‌یه که‌هه‌م خویندنه‌وه‌که‌ی و، هه‌م حوکه‌که‌یشی
لا‌برابن:

نووسه‌ری کتییی (المقدمات الأساسية في علوم القرآن) ده‌لی:
ئه‌مه‌ش دوو جو‌ره:

أ- ئه‌وه‌یه که‌بیژه‌که‌ی یاخود باب‌ه‌ته‌که‌ی به‌ ئیمه‌ گه‌یشتی، به‌لام
دوایی خویندنه‌وه‌شی و حوکه‌که‌شی لا‌برابی، وه‌ک له‌ خاتو عایشه‌وه
(خوا لیی رازی بی) هاتوه:

[كان فيما أنزل من القرآن (عشر رضعات معلومات يُحَرِّمَن) ثم
نسخن بخمس معلومات]^(١).

گوایه: دایکه‌مان خاتو عایشه‌ گوتووێه‌تی له‌وه‌دا که‌ له‌ قورئان
داب‌ه‌زی‌نرا ئه‌وه‌بوو: (ده‌ جار شیر خواردن که‌ زاندرابن، ده‌بنه
قه‌ده‌غه‌که‌ری ئه‌و منداله‌ له‌و ئافره‌ته‌ که‌ شیر خواردوه، ئه‌گه‌ر
کوربی له‌ کچه‌کانی و، بو‌ ئه‌گه‌ر کچ بی له‌ کورپه‌کانی، (دوایی ئه‌م
ده‌یه‌ نه‌سخ کرانه‌وه‌ به‌ پینجی زاندرابو) که‌ پینج جارن شیر لی
بخوات.

ئه‌مه‌ش گوایه‌ قورئان بووه‌و نه‌سخ کراوه‌ته‌وه، هه‌م حوکه‌که‌ی و
هه‌م خویندنه‌وه‌که‌شی.

ب- ئه‌وه‌یه که‌ ئیمه‌ ته‌نیا هه‌والمان پی گه‌یشته‌وه، هیچی له‌باره‌وه‌ نازانین،
له‌و باره‌وه‌ش ئه‌م ده‌قه‌ هاتوه:

(عن زر بن حبیش قال: قال لي أبي بن كعب: كأين تقرأ سورة

(١) - مالك في الموطأ: ١٧٨٠، وإسحاق ابن راهويه: ١٠٠٧، ومسلم: ١٤٥٢، وأبو داود: ٢٠٦٢،
والترمذي: ١١٥٠، والنسائي: ٣٣٠٧، والدارمي: ٢١٧٠.

الأحزاب، أو كائِن تَعُدُّها؟ قال: قلت: له ثلاثاً وسبعين آية، فقال: قط؟ رأيتها وإنها لتعادل سورة البقرة^(١).

گوایه زیپری کوری حوبه‌یش، ئوبه‌ی کوری که‌عب پییگوتوه: تو سووره‌تی (الأحزاب) ت پی چهنده؟ یاخود پی‌ت وایه چهنده ئایه‌ته؟ ئه‌ویش گوتویه‌تی: پی‌مگوت: (٧٣) ئایه‌ته، گوتی: هه‌رگیز وایه، من بینومه سووره‌تی ئه‌حزاب به‌ئهنده‌ی به‌قه‌ره بووه.

ئهمه‌ش هه‌ر قسه‌یه که‌کراوه‌و پال‌دراوه‌ته لای ئه‌و هاوه‌لانه، یان ئه‌و هاوه‌لانه به‌بۆچوونی خۆیان شتیکیان گوتوه، به‌لام بی‌گومان ئهمه‌به‌به‌لگه‌ی ئه‌وه ناشی بلیین: سووره‌تی ئه‌لئه‌حزاب هینده بووه‌و دوایی نه‌سخ بووه‌ته‌وه! هه‌رچه‌نده‌ گریان ئه‌گه‌ر سووره‌تی ئه‌حزاب، یان هه‌ر سووره‌تیکی دیکه، چهنده ئایه‌تیکی لی نه‌سخ بووبنه‌وه، مادام ئیستا له‌قورئاندا نه‌بن، ئیمه‌گرفتیکمان نیه‌ بۆ ئه‌و موصحه‌فه‌ی له‌به‌ر ده‌ستاندا هه‌یه.

که‌واته: ئه‌وه‌سی جوړه‌کانی نه‌سخن به‌لای زانایانه‌وه، که‌ئیمه‌پیمان وایه، هیچ کام له‌و‌سی جوړه‌به‌لگه‌یه‌کیان له‌سه‌ر نیه، چه‌سپاوبن:

١ - نه‌ئوه‌ی خویندنه‌وه‌که‌ی مابیت و حوکمه‌که‌ی لاچووبی.

٢ - نه‌ئوه‌ی خویندنه‌وه‌که‌ی لاچووبی و حوکمه‌که‌ی مابی.

٣ - نه‌ئوه‌ی خویندنه‌وه‌و حوکمی هه‌ردووکیان نه‌مابن و لاچووبن.

له‌راستییدا ئه‌و نمونانه‌ی هیندراونه‌وه، هیچیان بایی ئه‌وه‌ناکه‌ن، ئیسپاتی ئه‌و ده‌عوایه‌یان پی‌بکری، که‌ئیمه‌سی جوړه‌ئایه‌تمان هه‌ن له‌قورئاندا، نه‌سخ کراونه‌وه: چ خویندنه‌وه‌و حوکمیان، چ ته‌نیا حوکمیان، چ خویندنه‌وه‌یان مابی و، حوکمه‌که‌یان لاچووبی.

(١) - الطیالسی فی مسنده: ٥٤٠ و عبدالرزاق فی مصنفه: ٥٩٩٠، والنسائی فی الکبری: ٧١٥٠، و عبدالله بن أحمد فی الزوائد المسنده: ج ٥ ص ١٣٢، وابن حبان: ٤٤٢٨، والحاکم: ٣٥٥٤ و ٨٠٦٨.

برگه‌ی شه‌شه‌م: پینج سهرنج له‌باره‌ی نه‌سخه‌وه:

له‌ کۆتایی باسی هه‌بوون و نه‌بوونی نه‌سخ له‌ قورئاندا، به‌باشی ده‌زانین، پینج سهرنجان له‌باره‌ی نه‌سخه‌وه له‌ قورئاندا بخه‌ینه‌ روو:

سهرنجی یه‌که‌م: به‌نامه‌کانی پیغه‌مبه‌رانی پیشوو به‌گشتیی بۆ ئیمه‌ش پابه‌ندکه‌ره:

به‌رای زۆربه‌ی زانایان که، له‌ نیویاندا: مالیک و زۆربه‌ی هاوه‌لانی هه‌ن و، هه‌ندیک له‌ حه‌نه‌فییه‌کان و، هه‌ندیک له‌ شافیعییه‌کان هه‌ن، هه‌روه‌ها ئه‌و رایه‌ راستره‌ له‌ ئه‌حه‌دی کۆری حه‌نه‌له‌وه، که ئه‌وه‌ی خوا - (سُبْحانه و تعالی) - له‌ به‌نامه‌کانی پیغه‌مبه‌رانی پیشوودا دایه‌زاندوه، ئیمه‌ پابه‌ندکراوین که په‌یره‌ویی لێ بکه‌ین و شوینی بکه‌وین، به‌ مه‌رجیک نه‌سخ نه‌کرایته‌وه.

کاتیکیش ده‌توانین بڵین: فلان شته‌ له‌ به‌نامه‌ی فلان پیغه‌مبه‌ره‌دا (عليه الصلاة والسلام) نه‌سخ کراوه‌ته‌وه، که به‌لگه‌یه‌ که‌مان به‌ده‌سته‌وه‌بی، ئه‌گه‌ر نا، هه‌رچی خوا بۆ پیغه‌مبه‌رانی دابه‌زاندوه (صه‌لات و سه‌لامی خویان له‌سه‌ر بێ)، بۆ ئیمه‌ش پابه‌ندکه‌ره‌و، زانایان ئه‌م زاراوه‌یان بۆ به‌کاره‌یناوه: (شَرَعَ مَنْ قَبْلَنَا شَرْعٌ لَنَا) به‌نامه‌ی ئه‌وانه‌ی پیش خۆمان، بۆ ئیمه‌ش به‌نامه‌یه.

له‌و باره‌وه ده‌گونجی زۆر به‌لگه‌ به‌یندرینه‌وه، به‌لام ئایه‌تی ژماره (۹۰) له‌ سووره‌تی (الأنعام) له‌وباره‌دا به‌سه، که دوا‌ی ئه‌وه‌ی خوا - (سُبْحانه و تعالی) - ناوی هه‌ژده‌ له‌ پیغه‌مبه‌ران دینی له‌ سیاقیکدا، ئه‌و هه‌ژده‌ پیغه‌مبه‌ره‌ش (صه‌لات و سه‌لامی خویان له‌سه‌ر بێ)، ئه‌مانه‌ن:

(إبراهيم و إسحاق و يعقوب و نوح و داود و سليمان و أيوب و يوسف و موسى و هارون و زكريا و يحيى و عيسى و إلياس و إسماعيل و اليسع و يونس و لوط) سه‌لات و سه‌لامی خوا له‌سه‌ر هه‌موویانی، ئەمه له‌ ئایه‌ته‌کانی: (۸۶ و ۸۷ و ۸۸) ی سووره‌تی (الأنعام) دا هاته‌وه‌، دوای ناوه‌ینانی ئەو هه‌ژده‌ پیغه‌مبه‌ره‌، خوا - (سُبْحانه‌ و تعالی‌) - به‌ پیغه‌مبه‌ری خاته‌م ده‌فه‌رموی:

﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ ءَاتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ۚ فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَٰؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ ۖ﴾ ﴿٨٨﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَىٰ اللَّهُ فِئْهُدَاهُمْ ۖ أَقْتَدِهِ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ۖ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ ﴿٨٩﴾ الأنعام.

واته‌: ئەوانه‌ (ئەو هه‌ژده‌ پیغه‌مبه‌ره‌ که ناویان هیندراوه‌) ئەوانه‌ن که کتیب و حکمه‌ت و پیغه‌مبه‌رایه‌ تییان پیداون، ئنجا ئە‌گه‌ر ئەوانه‌، (ئەو کافرا‌نه‌ی رۆژگاری تۆ) پێیان بپروا بن، ئەوه‌ که‌سانێ‌که‌مان پیراسپاردوون، که‌ پێیان بپروا نین (یاخود سه‌پله‌ نین) ئا ئەوانه‌ (ئەو هه‌ژده‌ پیغه‌مبه‌ره‌) که‌سانێ‌که‌ن خوا راسته‌پێی کردوون، ده‌ جا تۆش به‌ دوای راسته‌ رێکرانی ئەوان بکه‌وه‌و، بشلێ: هیچ کرێتان لێ داوا ناکه‌م (هیچ پاداشتی‌ک) ئەوه‌ ته‌نیا بیرخه‌ره‌وه‌یه‌ بۆ جیهانیان.

که‌واته‌: پیغه‌مبه‌ری خاته‌م - صلی الله علیه وآله وسلم - پابه‌ندکراوه‌ که‌ په‌په‌وه‌یی بکات له‌ پیغه‌مبه‌رانی پێش خۆی، چۆن په‌په‌وه‌ییان لێ بکات؟ ئەو به‌سه‌ره‌هاتانه‌ی وان که‌ خوا بۆی گیراوی‌نه‌وه‌و، ئەو شتانه‌ی خوا له‌ باره‌ی پیغه‌مبه‌رانه‌وه‌ باسی کردوون، ده‌بێ په‌په‌وه‌یی له‌وه‌ بکری. به‌لام بێگومان ئە‌گه‌ر به‌لگه‌یه‌ک هه‌بێ له‌سه‌ر ئەوه‌، که‌ شتی‌ک له‌وه‌ی که‌ له‌ کتیبی پیغه‌مبه‌رانی پیشوودا - سه‌لات و سه‌لامی خویان له‌سه‌ر بێ - نه‌سخ کراوه‌ته‌وه‌، ئەو کاته‌ بێگومان پابه‌ندکه‌ر نیه‌ بۆ ئێمه‌.

به‌لگه‌یه‌کی دیکه‌ش له‌و باره‌وه، ئەم ده‌قه‌ی سوننه‌ته:

(عن العوام بن حوشب قال: سألت مجاهدًا عن السجدة التي في (ص) فقال: نعم، سألت عنها ابن عباس، فقال: أتقرأ هذه الآية: (ومن ذريته داود وسليمان) وفي آخره (فبهذا هم آتته) قال: أُمِرَ نَبِيُّكُمْ أَنْ يَتَّقِيَ (بداود)^(۱).
عه‌وامی کوری هه‌وشه‌ب ده‌لی: له‌ مو‌جاهیدم پرسى له‌ باره‌ی ئەو سه‌جده‌یه‌ی که له‌ سووره‌تی (ص) دا هه‌یه (ئەو سه‌جده‌یه‌ به‌رم، ره‌وايه‌ یان سوننه‌ته، یان پێویسته؟) گوتی: به‌لی، من له‌ باره‌یه‌وه له‌ ئیبنو عه‌بباسم پرسیه‌وه، ئەویش پێیگوتم: ئایا ئەم ئایه‌ته ده‌خوێنیه‌وه [ومن ذریته داود وسليمان وأیوب ویوسف وموسی وهارون وكذلك نجزي المحسنين]، که له‌ کۆتایی ئایه‌ته‌کاندا ده‌فه‌رموی: [أولئك الذين هدی الله فبهذا هم آتته]، (واته: ئایا ناخوێنی؟! ئەویش گوتویه‌تی: با) ئەویش گوتویه‌تی: پێغه‌مبه‌ره‌که‌تان (سه‌لات و سه‌لامی خ‌وای له‌سه‌ر بێ) فه‌رمانی پێکراوه که داوود بکاته سه‌رمه‌شق.

که‌واته: ئە‌گه‌ر داوود سه‌جده‌ی بردوه سه‌جده‌ی شوکر، ئیوه‌ش ئەو سه‌جده‌یه‌ به‌ن.

به‌لی هه‌رچی له‌ به‌رنامه‌کانی پێغه‌مبه‌ره‌کانی پێشوودا هاتوه‌و له‌ به‌سه‌ره‌اته‌کانیادا، که‌ خوا له‌ قورئاندا بۆمان ده‌گێڕێته‌وه، بۆ ئێمه‌ش پابه‌ندکه‌ره، به‌لام بێگومان ئەوه‌ی ئیستا له‌ کتێبه‌کانیادایه، له‌ به‌ر ئەوه‌ی خوا هه‌والی پێداوین، ده‌ستکارییکراون و له‌بیریان چووه‌و گۆرانکارییان تیدا کراوه، مه‌گه‌ر به‌لگه‌یه‌که‌مان له‌ قورئان یاخود له‌ سوننه‌تی سه‌حیحی پێغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) له‌سه‌ری به‌ده‌سته‌وه‌بێ، ئە‌گه‌ر نا بۆ ئێمه‌ نابێته‌ پابه‌ندکه‌ر.

سه‌رنجی دووه‌م: زانینی لابه‌رو لابه‌راو (الناسخ والمنسوخ)، زۆر
پێویسته، به‌ تایبه‌تی بۆ که‌سیک فه‌توا بدات و، حوکمه‌ شه‌رعییه‌ کان
بۆ خه‌لک پروون بکاته‌وه‌:

شافیعی ره‌حه‌مه‌تی خوای لێ بێ له‌ کتێبه‌ که‌ی خۆی (الأم) دا
گوتوو یه‌تی:

(ولا ينبغي للمفتي أن يُفتي أحداً إلا متى يجمع أن يكون عالماً، علم
الكتاب، وعلم ناسخه ومنسوخه، وخاصه‌ وعامه‌، وأدبه‌، وعالماً بسنن
رسول الله (صلى الله عليه وسلم)، وأقاويل أهل العلم قديماً وحديثاً،
وعالماً بلسان العرب، عاقلاً يميّز بين المشتبه، ويعقل القياس، فإن عَدَمَ
واحدًا من هذه الخصال، لم يحلّ له أن يقول قياساً)^(١).

واته‌: ناگونجی موفتی فه‌توا بدات بۆ هیچ که‌س، مه‌ گه‌ر ئه‌م
زانبارییانه‌ کۆبکاته‌وه‌، شاره‌زایی به‌ زانیاریی کتێب (قورئان) و
زانباریی ناسیخه‌ که‌ی و مه‌نسوخه‌ که‌ی و، تایبه‌ته‌ که‌ی و گشتیه‌ که‌ی
و، ئه‌ده‌به‌ کانی و، شاره‌زایی به‌ سوننه‌ته‌ کانی پێغه‌مبه‌ری خوا (عليه
الصلاة والسلام) و به‌ قسه‌ کانی زانیان هی پیشی و هی دوايه‌، [کۆن و
تازه‌] و زانایی به‌ زمانی عه‌ره‌بان و، عاقل بێ و، ئه‌و شتانه‌ی که‌ وێک
ده‌چن، لێکیان جیا بکاته‌وه‌، شاره‌زای قیاس بێ، ئه‌ گه‌ر یه‌ کێک له‌و
زانبارییانه‌ی نه‌بوون، بۆی دروست نیه‌ به‌ قیاس حوکمێک هه‌لبه‌نجی.
بێگومان شاره‌زابوون له‌وه‌، که‌ چ حوکمێک لابه‌راوه‌، چ حوکمێک
ئه‌و حوکمه‌ی لابه‌ردوه‌، پێویسته‌، که‌ ئێمه‌ له‌ قورئاندا ئه‌وه‌مان نیه‌،
به‌لام بێگومان له‌ سوننه‌تی پێغه‌مبه‌ردا (صلى الله عليه وسلم) هه‌یه‌،
پیشتر چه‌ند نموونه‌یه‌ که‌مان هه‌ینانه‌وه‌، بۆ وێنه‌:

[کنت نهیتکم عن زیارة القبور، ألا فزوروها فإنها تذکرکم الآخرة]^(۱).

واته: پیشتەر سەردانی گۆرستانم لێ قەدەغە کردبوون، بەلام ئیستا سەردان بکەن، چونکە رۆژی دوایتان دەخاتەوێ یاد.

ئنجائە گەر بێت و مەرۆف ئاگاداری ناسیخە کە نەبێ و، هەر بە مەنسوووخە کەوێ پابە ندبێ، ناپێکی، ئیستا هیچکەس نابێ بەهۆی دەقە لابراوە کەوێ، خەڵک قەدەغە بکات بچن بۆ سەر گۆرستان، چونکە دەبێ ئاگای لەوێ بێ کە دوا یی پیغەمبەر - (صلی اللہ علیہ وسلم)-، رێگای پێداوێ، پیشی بۆیە فەرموویەتی سەردانی گۆرستان مەکەن و لێی قەدەغە کردوون، چونکە خەڵک لە خاوەن گۆرەکان پاراوەتەوێ مەزەندە ی ئەوێ کردوێ تووشی شیرک ببن، بەلام دوا ی ئەوێ ئیمان و خواناسیی و خواپەرستی، یەکتا پەرستی لە دلیاندا چەسپاوە، ئیمان دلیا بوو کە ئەخاوەن قەبرەکان ناپارێنەوێ، مەگەر بۆیان پارینەوێ، ئەو کاتە رۆی داو!

سەرنجی سییەم: پێویستە بزاندری کە تەنانەت بەرای ئەوانەش کە دەلێن: مەنسووخ هەیه لە قورئاندا، یە کجار کەم و سنوورداری:

هەرچەندە زۆر بە داخەوێ لەو یارەدا، هەندێک لە زانیان زیدەرۆیی زۆریان کردوێ.

بۆ وێنە: هەندێک لەو زانیانە ی رایان وایە قورئان ئایەتی تیدا هەن نەسخ کرابنەوێ، شتی وایان گوتوێ نەسخ بووێ تەوێ، کە هەرگیز نەسخی بەسەردا نایەت، بۆ نمونە: خوا لە سوورەتی (البقرة) - ۳ - دا دەفەرموێ:

(۱) - رواه مسلم: ۹۷۷، والنسائي: ۲۰۳۲.

﴿وَمِمَّا رَزَقْنَهُمْ يُنفِقُونَ﴾ البقرة: ۳۰ .

واته: له‌وه‌ی پیمانداون، ده‌به‌خشن.

یه‌کیک له‌ زانایان، یان هه‌ندیکیان گوتوو یانه: ئەم ئایه‌ ته‌ نه‌سخ
کراوه‌ ته‌وه‌ به‌ فهرزکرانی زه‌کات!

که‌ ئەمه‌ شتیکی زۆر بێ مه‌عنایه‌! خوا مه‌دحی که‌سانیک ده‌کات
به‌وه‌ که‌: له‌وه‌ی که‌ پیمان داون ده‌به‌خشن، ئنجا بگوتری: دوا‌ی ئەوه‌ی
زه‌کات فهرزکراوه‌، ئەوه‌ نه‌سخ کراوه‌ ته‌وه‌، یانی: ئیستا با نه‌به‌خشن!

هه‌روه‌ها هه‌ندیکی کتیب له‌وباره‌وه‌ هه‌ن، که‌ زۆر زیده‌ پڕۆییان
کردوه‌، یه‌کیک له‌وانه‌ کتییکی: (محمد بن حزم) به‌ناوی (الناسخ
والمنسوخ)، یه‌کی دیکه‌ له‌وانه‌: (هبة الله ابن سلامة) یه‌، یه‌کی دیکه‌،
(مرعي الکرمي) یه‌، که‌ هی وایان هه‌بووه‌ گوتوو یه‌تی: [آية السيف
نسخت خمسمائة آية]. واته: ئایه‌ تی شمشیر، پینجسه‌د ئایه‌ تی لابردوه‌و
نه‌سخکردۆ ته‌وه‌، ئنجا ئایا کامانه‌ن ئەو ئایه‌ تانه‌ی لابران؟ هه‌موو ئەو
ئایه‌ تانه‌ی باسی ئەوه‌ ده‌که‌ن: سه‌بربگره‌، چاوپۆشیی بکه‌، لی‌بوردن بکه‌،
پوو وه‌رگیره‌ له‌ نه‌فامان، گوتوو یانه‌: ئەوانه‌ هه‌موویان نه‌سخ بوونه‌وه‌،
به‌ چیی؟ به‌ ئایه‌ تی (سيف) له‌ حالیکدا وشه‌ی (سيف) له‌ قورئاندا
هه‌ر نیه‌، که‌ مه‌به‌ستیان پێی ئایه‌ تی ژماره‌ پینجه‌ له‌سوور په‌ تی (التوبة)
دا که‌ ده‌فه‌رموی:

﴿فَإِذَا أُنْسِلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَأَحْصُرُوهُمْ
وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوْا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ
إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ التوبة: ۵ .

هه‌روه‌ها هه‌ندیکی دیکه‌ گوتوو یانه‌: مه‌به‌ست ئایه‌ تی ژماره‌ (۲۹) یه‌:

﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ

اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا
الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَلَغُونَ ﴿٢٩﴾ التوبة: ٢٩ .

به‌لام له راستییدا نه‌ئیه‌تی ژماره (۵) ئه‌و واتیه ده‌گه‌یه‌نی، که
هه‌موو ئایه‌ته‌کانی که فه‌رمان ده‌که‌ن به‌ خو‌ش‌ره‌فتاریی له‌گه‌ل هاوبه‌ش
بو‌خوا دانه‌ران و بی‌پروایاندا، نه‌سخ کرابنه‌وه! نه‌ئیه‌تی ژماره (۲۹) ش
ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نی!

به‌لکو ئه‌وه زی‌ده‌رۆیی بو‌وه، له‌لایه‌ن ئه‌وانه‌وه، که پیا‌ن
وابو‌وه: قورئان زۆر ئایه‌تی تیدا‌ن نه‌سخ کرابنه‌وه، که له‌ راستییدا
هیچ ئایه‌تی‌ک له‌ قورئاندا نیه نه‌سخ کرابیته‌وه‌و، دوا‌ی ئه‌وه‌ی ئیمه
ستایش بو‌خوا، ته‌فسیری قورئانمان ته‌واو کردوه، له‌ هیچ شو‌ی‌یک
ناچار نه‌بووم ب‌لیم: ئه‌م ئایه‌ته نه‌سخ کراوته‌وه، واته: حوکمی نه‌ماوه،
یاخود حوکمه‌که‌ی ماوه، به‌لام خو‌یندنه‌وه‌که‌ی نه‌سخ کراوته‌وه!

سه‌رنجی چواره‌م: بی‌گومان ئۆمه‌تی پی‌غه‌مبه‌ر (صلی الله علیه
وسلم) پابه‌ند کراوه، به‌هه‌موو ده‌قه‌کانی قورئانه‌وه‌و به‌ پیا‌زی
پی‌غه‌مبه‌ره‌وه (علیه الصلاة والسلام) که چه‌سپاون، مه‌گه‌ر ئه‌وه‌ی بۆمان
ساغ بو‌ویته‌وه که له‌ ده‌قه‌کانی سوننه‌ت لابراره‌و، یاخود نه‌سخ
کراوته‌وه:

به‌لێ هیچ‌که‌س بۆی نیه له‌به‌رانبه‌ر هیچ ئایه‌تی‌کدا‌و، له‌به‌رانبه‌ر
هیچ ده‌قی‌کی سوننه‌تدا، بو‌ه‌ستی و ب‌لێ: با‌سا‌غی بکه‌مه‌وه: داخو نه‌سخ
کراوته‌وه، یان نه‌سخ نه‌کراوته‌وه؟ له‌بارهی قورئانه‌وه، قورئان هیچ
ئایه‌تی‌کی مه‌نسو‌و‌خی تیدا نیه، له‌بارهی سوننه‌تی پی‌غه‌مبه‌ریشه‌وه
(صلی الله علیه وسلم)، زانایان رو‌ونیا‌ن کردۆته‌وه‌و، پی‌غه‌مبه‌ر - علیه

الصلاة والسلام - جاری واهه‌بووه، هه‌ر بۆ خۆی پروونی کردوه‌ته‌وه بۆ وینه: [كنت نهيتكم عن زيارة القبور ألا فزورها، وكنت نهيتكم عن ادّخار لحوم الأضاحي من أجل الدافه^(١)، فكلوا وادخروا وأمسكوا]. هه‌ر له هه‌مان سیاقدا پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) پروونی کردۆته‌وه، که ئه‌وه‌ی پێشێ کاری پێ ناکرێ وکاتی خۆی حیکمه‌تیک بووه، که ئه‌و فه‌رمانه‌ی کردوه‌و دوا‌یی لایبردوه‌.

خوا - سبحانه وتعالى - فه‌رمانی به‌ ئیمه‌ کردوه‌ شوین ئه‌وه‌ بکه‌وین که دایه‌زاندوه‌: (إتبعوا ما أنزل اليكم من ربكم) الأعراف - ٣.

ئجائیه‌وه که خوا ده‌فه‌رموێ (شوین ئه‌وه‌ بکه‌ون که له‌ خوای په‌روه‌ردگارتانه‌وه‌ بۆتان دابه‌زێندراوه‌)، ئیمه‌ لێی دنیایین ئه‌وه‌ فه‌رمایشتی خوایه‌، ئجاده‌بێ هه‌مان دنیاییمان بۆ په‌یدابێ له‌باره‌ی نه‌سخ کرانه‌وه‌ی هه‌ر ئایه‌تیکه‌وه‌، ئجاده‌توانین کاری پێ نه‌که‌ین، که هه‌رگیزیش ئه‌و یه‌قینه‌ په‌یدا نابێت، چونکه‌ هه‌رچی گوتراوه‌ له‌و باره‌وه‌، هه‌مووی ده‌قی ئاحاده‌، به‌زۆریش له‌ هاوه‌لانه‌وه‌ن، خوا لێیان رازی بێ.

ئجائانایان ده‌لێن: هه‌رکه‌سێک کار بکات به‌ مه‌نسووخیش و واز له‌ ناسیخه‌ که‌ بێنێ، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی نازانێ، هیچ سه‌غله‌تی له‌سه‌ر نیه‌، چونکه‌ خوا ده‌فه‌رموێ:

﴿لَا يَكْلَفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ البقرة: ٢٨١.

به‌لام هه‌رکاتێک په‌ی به‌ لابه‌ر (ناسخ)ه‌ که‌ برد، ده‌بێ واز له‌ لابراوه‌ که‌ به‌ینێ.

(١) - واته‌: پێشتر لێم قه‌ده‌غه‌ کردبوون گوشتی قوربانیی پاشه‌ که‌وت بکه‌ن و هه‌لییگرن، له‌به‌ر خه‌لکی غه‌وا‌ده‌ی نه‌دار، که‌ئهو سه‌له‌ زۆر بوون، تا‌کو به‌شیان بده‌ن.

سەرئنجی پێنجەم: ھەوت نمونە لەو ئایەتانەی بە مەنسوخ دانراون و، وانین :

لە کۆتایی ئەم تەوھەرەدا، (ھەبوون و نەبوونی نەسخ لە قورئاندا)، دەپرسم: کوان ئەو ئایەتانەی مەنوسخن، چ ئایەتێک لە قورئاندا، زانیە ک دەتوانی بەدڵیایەو بەبێ: ئەم ئایەتە کاری پێ ناکرێ و مەنسوخە؟.

واتە: خۆیندنەوھە کە ی ماو، بەلام ھوكمە کە ی کاری پێ ناکرێ؟، چونکە ئەوھ ی کە خۆیندنەوھە ھوكمی نەسخ بووبیتەو، ئەوھ ئیمە نایزانی و لە قورئاندا نی، ئەوھ ش کە خۆیندنەوھ ی نەمايیت، بەلام ھوكمە کە ی مابێ، وە ک باسمانکرد، ئەوھ شتێکی ئەفسانە، ئیمە ناتوانین ھوكمی پالەدینە لای قورئان، کە قورئان ھەموو ی بە تەواتور بە ئیمە گەیشتو، چۆن دەتوانین ھوكمی پالەدینە لای قورئان، کە لە رپی ئاحادەو بە ئیمە دەگا؟.

دەمینیتەوھ ئەوھ کە شتێک لە قورئاندا، بیژە کە ی مابێ، بەلام ھوكمە کە ی لاچووبی، ئنجا با تەماشای بکەین: داخۆ شتی ئاوا لە قورئاندا ھەیە؟!

لە سوورەتی (البقرة) چوار نمونەیان ھیناونەوھ:

نمونە ی ە کەم: ئایەتی ژمارە (۱۸۰)، کە خوا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى)

دەفەر موی:

﴿ كُتِبَ عَلَيْكُمُ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِن تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴾ البقرة: ﴿۱۸۰﴾

واتە: لەسەرتان پێویست کراو، ھەركاتێک یە کێكتان مردنی لەلامادەبوو، (واتە: گەیشتە حالەتی سەرەمەرگ، یان زانی دەمری)

ئه‌گه‌ر سامان و مائی به‌جی ده‌هیشته‌، که وه‌سییه‌ت بکات بو‌ باب و دایکان و بو‌ خزمان، به‌شیویه‌کی په‌سه‌ند، ئه‌مه‌ش مافی‌که‌ له‌سه‌ر پارێزکاران.

پیشتریش له‌وباره‌وه‌ قسه‌مانکرد، گوايه‌ ئه‌و ده‌قه‌ی پیغه‌مبه‌ر (عليه الصلاة والسلام) که ده‌فه‌رموی:

(قد أعطى الله كلَّ ذي حقٍّ حقَّهٗ، فلا وصية لوارث)^(١).

گوايه‌ ئه‌م ده‌قه‌ی سوننه‌ت، حوکمی ئایه‌ته‌که‌ی لابرده‌وه‌، یاخود هه‌ندی‌ک گوتووایه‌: ئه‌و ئایه‌ته‌ی سووره‌تی (النساء) که ده‌فه‌رموی:

﴿يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَدِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حِظِّ الْأُنثِيَيْنِ﴾ النساء: ١١.

گوايه‌ ئه‌م ئایه‌ته‌، حوکمی ئه‌وه‌ی (البقرة) ی لابرده‌وه‌!

ده‌لێین: راسته‌ زانایان هه‌ندی‌کیان وایان گوتوه‌، به‌لام زانای دیکه‌ش هه‌ن گوتووایه‌: نه‌خێر وایه‌، بو‌ وینه‌: (عبدالرحمن بن ناصر السعدي) له‌وباره‌وه‌ ده‌لێ: [واعلم أن جمهور المفسرين يرون أن هذه الآية آية منسوخة بآية المواريث، وبعضهم يرى أنها في الوالدين والأقربين من غير الوارثين، مع أنه لم يدل على التخصيص بذلك دليل والأحسن من هذا أن يقال: إن هذه الوصية للوالدين والأقربين مجملة وردّها الله إلى العرف الجاري]^(٢).

ده‌لێ: زۆربه‌ی پوونکه‌ره‌وانی قورئان پێیان وایه‌، ئه‌م ئایه‌ته‌ نه‌سخ کراوه‌ته‌وه‌ به‌ ئایه‌تی میراته‌کان، هه‌ندی‌کیان گوتووایه‌: ئه‌م ئایه‌ته‌ له‌باره‌ی ئه‌و دایک و بابانه‌و ئه‌و خزمانه‌وه‌یه‌ که میرات وهرناگرن، به‌لام هه‌یج به‌لگه‌یه‌ک له‌سه‌ر ئه‌وه‌ نیه‌ که چه‌مکی ئه‌م ئایه‌ته‌ تاییه‌ت بکات به‌وه‌وه‌، باشت‌ر له‌وه‌ ئه‌وه‌یه‌ که بگوتری: ئه‌م وه‌سییه‌ت‌کردنه‌ بو‌

(١)- أخرجه أحمد (٢٦٧/٥) و أبوداود: ٢٨٧٠ و ٣٥٦٥. والترمذي: ٢١٢٠ وابن ماجه: ٢٧١٣.

(٢)- تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المثنان، ص ٨٥.

دایک و بابان و بۆ خزمان، به کورتیی هاتوه، خوا (سُبْحانه و تعالی) گێراویه تهوه بۆ ئهوه که به په‌سه‌ند ده‌زانری له باوی خه‌لک دا.

واته: خوا به کورتی فه‌رمویه‌تی: باب و دایک و خزمان وه‌سییه‌تیان بۆ بکه‌ن، به‌لام دوا‌یی ئه‌و باب و دایکانه‌ی که میرات ده‌گرن و میراتیان بۆ دیارییکراوه، هه‌لا‌وی‌ردراون، به‌لام باب و دایکانیک، که میرات ناگرن، ئه‌گه‌ر بی‌پروابن، یان به‌ هه‌ر هۆیه‌کی دیکه‌وه، هه‌روه‌ها خزمانیک که میرات ناگرن، وه‌سییه‌ته‌که‌ ده‌یانگری‌ته‌وه.

که‌واته: ئه‌م وه‌سییه‌ته‌ هه‌ر له‌جیی خۆیه‌تی، چ مه‌به‌ست ئه‌وه‌بی که‌لێرده‌ا به‌ کورتیی هاتوه: دوا‌یی له‌وی‌ پروون کراوه‌ته‌وه، چ مه‌به‌ست ئه‌وه‌بی ئه‌و باب و دایک و ئه‌و خزمانه‌ی که میرات ناگرن، وه‌سییه‌تیان بۆ بکری، چ ئه‌گه‌ر میراتیش بگرن، وه‌ک له‌ ته‌فسیری سووره‌تی (ئه‌لبه‌قه‌رده‌ا) با‌سم‌کردوه، ده‌گونجی میراتیش بگرن، به‌لام وه‌سییه‌تیشیان بۆ بکری، زیاد له‌ به‌شه‌که‌ی خۆیان، که وه‌ک میرات ده‌یگرن، بابای وه‌سییه‌تکه‌ر بۆی هه‌یه‌ له‌ سییه‌کی ماله‌که‌شی دا، وه‌سییه‌ت بکات، چ بۆ باب و دایکی، چ بۆ خزمانی که ده‌زانن نه‌دار و ئاتاجن.

ئه‌مه‌ نمونه‌ی یه‌که‌م، که به‌دنیایی هیچ به‌لگه‌یه‌ک نیه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه که مه‌نسوخه‌.

نمونه‌ی دووه‌م: ئایه‌تی ژماره (۱۸۴) له سووره‌تی (البقرة) که پیشتریش با‌سانکرد، خ‌وای موته‌عال ده‌فه‌رموی:

﴿وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ (البقرة: ۱۸۴).

ئه‌مه‌ هه‌ندی‌ک له‌ زانایان وایان لێ‌کداوه‌ته‌وه، که رۆژووی مانگی ر‌ه‌مه‌زان، ئه‌وانه‌ی ده‌توانن بی‌گرن، با فیدی‌ه‌ بده‌ن، گوایه: ئه‌مه‌ نه‌سخ

کراوه‌ته‌وه به ئایه‌تی دوا‌یی که ده‌فه‌رمو‌ی:

﴿فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ﴾ البقرة: ۱۸۵ .

له‌و باره‌وه‌ش هه‌ندی‌ک ریوا‌یه‌ت دینن.

به‌لام که ته‌ما‌شای ئایه‌ته‌که ده‌که‌ین، زۆر به‌پروونی دیاره‌که

مه‌به‌ست پێ‌ی ئه‌وه‌ نیه، چون‌که خوا ده‌فه‌رمو‌ی:

﴿وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ﴾ البقرة: ۱۸۵ .

واته: ئه‌وانه‌ی (یطیقونه)، قه‌ره‌بوویه‌ک خوار‌دنی نه‌دار‌ی‌کیان

له‌سه‌ره.

نه‌یفه‌رمو‌وه به‌ پۆژوو مه‌بن، (یطیقونه)ش زانا‌یان ئاوا‌یان

لێ‌کدا‌وه‌ته‌وه: به‌قورسی‌ی و زه‌حمه‌ت بۆ‌یان ده‌کری (عبدالرحمن بن ناصر

السعدي) ده‌لێ: (أي يتكلفونه ويشقُّ عليهم مشقَّةٌ غير محتملة كالشيخ

الكبير) دوا‌یی ده‌لێ: (وهذا هو الصحيح)^(۱).

واته: (یطیقونه) به‌ مانای ئه‌وه‌ نیه که توانا‌یان به‌سه‌ردا ده‌شکێ،

به‌ل‌کو‌یانی: زۆر به‌ زه‌حمه‌ت بۆ‌یان ده‌گیری، به‌ قورسییه‌ک که

ته‌حه‌ممول نا‌کری، بۆ‌یان ده‌گیری، وه‌ک پیا‌وی به‌ته‌مه‌ن، ئه‌وه‌ له‌

جیا‌تی هه‌ر پۆژێ‌ک، قه‌ره‌بوویه‌ک ده‌دا که بری‌تییه‌ له‌ خوار‌دنی

نه‌دار‌یک، ده‌لێ: ته‌نیا ئه‌م رایه‌ش راسته‌!

ئنجایه‌ته‌که ئه‌گه‌ر ته‌ما‌شای پو‌اله‌ته‌که‌ی بکه‌ین، نا‌گونجی

مه‌به‌ست پێ‌ی سه‌رپشک کردن بی، له‌ نی‌وان پۆژوو گرتن و

قه‌ره‌بوودان‌دا، چون‌که یه‌که‌سه‌ر ئایه‌ته‌که ده‌فه‌رمو‌ی: (وعلى الذين

يطيقونه فدية طعام مسكين)، نه‌یفه‌رمو‌وه: (عليهم الصوم أو فدية

طعام مسكين)، به‌ل‌کو‌ییه‌که‌سه‌ر ده‌فه‌رمو‌ی: ئه‌وانه‌ی ئیتا‌قه‌ی ده‌که‌ن،

(۱)- تيسيرالكریم الرحمن في تفسير كلام المنان. ص ۸۶.

واته: زۆر له‌سه‌ریان قورس و زه‌حمه‌ته‌و بۆیان ته‌حه‌مول ناکرێ، ئه‌وه با قه‌ره‌بوو بده‌ن، خواردنی نه‌دارێک، له‌جیاتنی هه‌ر پۆژێک.

﴿فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَّهُ﴾ البقرة: ۲۷۱.

هه‌رکه‌سیک زیاتریش له‌ خواردنی نه‌دارێک بدات، خۆ به‌خشانه، ئه‌وه بۆ ئه‌و باشتیه.

﴿وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ البقرة: ۱۸۳.

ئه‌وه‌نده‌ی بۆشتان بگونی، ئه‌گه‌ر به‌پۆژووبن بۆ ئیوه‌ باشتیه، ئه‌گه‌ر بزانه‌ن.

که‌واته: هه‌یج به‌لگه‌یه‌ک نیه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که‌ ئه‌م ئایه‌ته‌ی، پێشێ، مه‌نسوخ بێ و، ئایه‌تی دوایی نه‌سخی کردبێته‌وه‌.

نمونه‌ی سییه‌م: له‌ سووره‌تی (البقرة) دا هه‌ردووکی ئایه‌ته‌کانی (۲۳۴) و (۲۴۰) ن، که‌ خوا (سُبْحانه‌ و تعالی) باسی عیده‌ی ئافره‌ت ده‌کا که‌ مێرده‌که‌ی مردوه‌ (عَدَّة‌ المتوفی عنها زوجها)، که‌ ئایه‌تی پێشێ، ئایه‌تی (۲۳۴) به‌و شیوه‌یه‌ هاته‌وه‌:

﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾ البقرة: ۲۳۴.

واته: ئه‌و پیاوانه‌تان که‌ کۆچیان پێ ده‌کرێ (ده‌میرین) و ژنانێک به‌ جێده‌هێلن، ئه‌و ژنانه‌ چاوه‌ڕێی خۆیان ده‌که‌ن، چوارمانگ و ده‌شه‌و، هه‌رکاتێک گه‌یشتنه‌ کاتی خۆیان، گوناه‌تان ناگاتێ له‌وه‌دا که‌ له‌باره‌ی خۆیان وه‌ بیکه‌ن (خۆیان پرازی‌ننه‌وه‌و به‌ته‌مای شووکردنه‌وه‌بن) به‌شیوه‌یه‌کی په‌سه‌ند، خواش به‌وه‌ی ده‌یکه‌ن، شاره‌زایه‌.

هه‌ندیک له‌ زانایان گوتویه‌نه‌: ئه‌م ئایه‌ته‌ هه‌رچه‌نده‌ پێشێ هاته‌وه‌، به‌لام

ئایه‌تی ژماره (۲۴۰) ی نه‌سخ کردوه‌ته‌وه، که خوا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) ده‌فه‌رموی:
 ﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَّتَعًا إِلَى
 الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ
 مَّعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ البقرة: ۲۴۰.

واته: ئەوانه‌تان، که ده‌مرینین و ژنانیک به‌جیدیڵن، با وه‌سییه‌ت
 بو ژنه‌کانیان بکه‌ن، که ماوه‌ی سالییک به‌هره‌مه‌ند بکرین (له‌و مال و
 حاله‌ی ئەو می‌رده‌ی کوچی دوایی کردوه) و ده‌رنه‌کرین له‌و ماله، به‌لام
 کاتییک، که ده‌رچوون، ئیوه‌هیچ گوناختان له‌سه‌رنیه‌له‌وه‌دا، که له‌باره‌ی
 خۆیان‌ه‌وه‌ ده‌یکه‌ن، به‌شیویه‌یه‌کی په‌سه‌ندو، خواش زالی کارزانه.
 هه‌ندییک گوتووینانه: ئایه‌تی ژماره (۲۳۴) هه‌رچه‌نده‌ پیشی هاتوه،
 به‌لام ئەم ئایه‌تی ژماره (۲۴۰) ی که له‌ریزه‌ندیی ئایه‌ته‌کاندا له‌دوای
 ئەوه‌وه‌یه، نه‌سخ کردوه‌ته‌وه!

به‌لام ئە‌گەر ته‌ماشای ئایه‌ته‌کان بکه‌ین، زۆر به‌روونی دیاره، که
 ئایه‌تی ژماره (۲۳۴) ئیلزامییه، که ئافره‌ت می‌ردی مرد، ده‌بی (چوار
 مانگ و ده) شه‌و چاوه‌رپی بکات، به‌لام ئایه‌تی ژماره (۲۴۰) واته: زیاده‌
 له‌چوارمانگ و ده‌شه‌وه‌که، ئافره‌ته‌که‌ی پیوه‌مولزه‌م نه‌کراوه‌و، می‌رده‌که
 وه‌سییه‌ت ده‌کات، که ئەو ژنه‌له‌ماله‌که‌یدا بمینیته‌وه، تا‌کو ماوه‌ی
 سالییک.

واته: ئەمه‌شتیکی خو به‌خشانه‌یه، به‌وه‌سییه‌ت کردن له‌لایه‌ن
 می‌رده‌که‌وه، که خه‌ریکه‌کوچ ده‌کات و، له‌لایه‌ن خزمه‌کانیه‌وه، که ئەو
 ژنه‌له‌و ماله‌دا به‌یڵرته‌وه، تا‌کو سالییک، ئنجا دوای ساله‌که، بۆیان هه‌یه
 بۆین: ژنه‌که‌که‌یفی خۆیه‌تی ده‌چیته‌وه‌لای که‌س و کاری، یان شوو
 ده‌کاته‌وه.

(عبدالرحمن بن ناصر السعدي) ده‌لئ: زۆربه‌ی پروونكه‌ره‌وان گوتووiane: ئه‌م ئايه‌ته‌ی ژماره (۲۴۰) نه‌سخ كراوته‌وه، به‌ ئايه‌تی ژماره (۲۳۴)، كه چوار مانگ و ده شه‌وی داناوه، به‌لام دوايی ده‌لئ: [وقيل: لم تنسخها بل الآية الأولى دلّ على أربعة أشهر وعشر واجبة وما زاد على ذلك مستحبة ينبغي فعلها، تكميلاً لحق الزوج ومراعاتاً للزوجة، والدليل على أن ذلك مستحب، أنه هنا نفى الجناح على الأولياء إن خرجن، قبل تكميل الحول، فلو كان لزوم المسكن واجباً، لم يَنْفِي الْحَرَجَ عنها^(۱)].

واته: گوتراویشه: ئايه‌تی ژماره (۲۳۴) ئه‌م ئايه‌ته‌ی نه‌سخ نه‌كردۆته‌وه، به‌لكو ئايه‌تی يه‌كه‌م ئه‌وه ده‌گه‌يه‌نئ، كه چوار مانگ و ده شه‌و واجبه، له‌سه‌ر ئه‌و ئافره‌ته‌ چاوه‌رئ بكا، دواي ئه‌وه‌ی مي‌ردی كۆچی دوايی كرد.

به‌لام له‌ چوار مانگ و ده شه‌وه‌كه‌ زياد، بۆ ئافره‌ته‌كه‌ په‌سه‌نده‌و، واباشه‌ ساله‌كه‌ ته‌واو بكات، هه‌م وه‌ك ره‌چاوكردي مافي مي‌رده‌كه‌ی و هه‌م هي ژنه‌كه‌ش، به‌لگه‌ش له‌سه‌ر ئه‌وه‌كه‌ شتيكي په‌سه‌نده، ئه‌وه‌يه:كه‌ لي‌ره‌فه‌رموويه‌تی: (فلا جناح عليكم)، گوناختان ناگاتئ.

واته: ئه‌ی خزمانی مي‌رده‌مردووه‌كه‌، ئه‌گه‌ر ئه‌و ئافره‌ته‌ به‌ر له‌وه‌ی ساله‌كه‌ ته‌واوبئ، بچي‌ته‌ده‌ريش، ئي‌وه‌ گوناختان ناگاتئ، ئنجا ئه‌گه‌ر واجب بوايه، ئافره‌ته‌كه‌ ماوه‌ی ساليك بمينيته‌وه‌ له‌ مالى مي‌ريدا، ئه‌وه‌ بي‌گومان نه‌يده‌فه‌رموو: (فلا جناح عليكم). گوناختان ناگاتئ.

كه‌واته: ئه‌مه‌يان په‌سه‌ندو سوننه‌ته‌و، ئه‌وه‌ی ئايه‌تی ژماره (۲۳۴) يش واجبه‌و، هيچ تي‌كگيرائيك نيه‌.

پيش‌تريش گوتمان: يه‌كي‌ك له‌ مه‌رجه‌كاني نه‌سخ، ئه‌وه‌يه:كه‌

(۱)- تيسير الكريم المتان في تفسير كلام المتان. ص ۱۰۶.

ئایه‌ته‌کان (ناسخ و منسوخ) تیک‌گیرین، به‌لام لی‌ره‌دا هیچ جو‌ره تیک‌گیرانی‌ک نابینین.

نموونه‌ی چواره‌م: هه‌ر له سووره‌تی (البقرة) دا که پیش‌تریش

قسه‌مان لیک‌رد، ئایه‌تی ژماره (٢٨٤)ه، که خوا ده‌فه‌رموی:

﴿لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۚ وَاِنْ تُبْدُوْا مَا فِيْ اَنْفُسِكُمْ اَوْ تَخْفَوْهُ يَحٰسِبْكُمْ بِهٖ اللّٰهُ ۚ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ ۗ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ﴾ البقرة: ﴿٢٨٤﴾

گوايه ئەمه نه‌سخ کراوه‌ته‌وه به ئایه‌تی ژماره (٢٨٦) که ده‌فه‌رموی:

﴿لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا اِنْ نَسِيْنَا اَوْ اَخْطَاْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلٰى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحِطِلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهٖ﴾ البقرة: ﴿٢٨٦﴾

گوايه ئەم ئایه‌تی (٢٨٦) ئایه‌تی ژماره (٢٨٤) نه‌سخ کردوه‌ته‌وه

که پیش‌تریش قسه‌مان لیک‌رد، به‌لام به‌دنیایی لی‌ره‌شدا نه‌سخ له ئارادا

نیه، به‌لکو وه‌ک لی‌کو‌له‌ره‌وان له پروونکه‌ره‌وانی قورئان گوتوو‌یانه:

ئەمه پروونکردنه‌وه‌ی ناروون و کورته (تبیین المَجْمَل) ه.

(عبدالرحمن بن ناصر السعدي) جوان ده‌لی:

(لما نزل: وإن تبدوا ما في أنفسكم أو تخفوه يحاسبكم به الله)، شق

ذلك على المسلمين لما توهموا أن مايقع في القلب لازمة، والعارضة

المستقرة بها وغيرها مؤاخذون بها، فأخبرهم بهذه الآية: لا يكلف الله

نفسا إلا وسعها، أي تسعه طاقتها ولا يكلفها مايشق عليها^(١).

واته: کاتی‌ک ئایه‌تی پیشی دابه‌زی، هه‌ندی‌ک له هاوه‌لان

پییان وابوه، ئەوه‌ی ده‌که‌وی‌ته‌دل، له‌و شتانه‌ی له دل‌دا ده‌چه‌سپن،

یاخود خه‌یالی‌کی خراپه به‌دل‌دا دی، پییان وابوو له‌سه‌ر هه‌مووی

(١)- تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المنان ، ص ١٢٠ .

لێپرسنه‌وه‌یان له‌ گه‌ڵ دا ده‌ کرێ و سزا ده‌درێن، به‌لام خوا به‌م ئایه‌ ته‌
 بو‌ی روونکردنه‌وه‌و هه‌والی پێدان، که له‌سه‌ر هه‌یج که‌س پێویست
 ناکات، جگه‌ له‌وه‌ی که له‌ توانایدا هه‌یه‌، ئه‌وه‌ش له‌ توانای مرۆفدا
 نیه‌ که هه‌یج غایله‌و خه‌ته‌ره‌یه‌کی خراپی به‌دڵدا نه‌یه‌ت، که‌واته‌: ئه‌وه
 عه‌فووی به‌سه‌ردا دی، به‌لام له‌سه‌ر ئه‌وه‌ سزا ده‌درێ که له‌ دڵدا
 ده‌چه‌سپێ، ئه‌و نیه‌ت و عه‌زم جه‌زمکردنانه‌ که له‌ دڵدا ده‌چه‌سپن،
 مرۆف له‌سه‌ر ئه‌وه‌ سزا ده‌درێ.

نمونه‌ی پێنجهم: له‌ سووره‌تی (النساء) دا، که دوو ئایه‌ ته‌کانی
 ژماره‌ (١٥) و (١٦) ن، که خوا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) ده‌فه‌رمو‌ی:
 ﴿وَالَّتِي يَأْتِيَنَّ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَإِنْ
 شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا
 ١٥ وَالَّذَانِ يَأْتِيَنِهَا مِنْكُمْ فَأَذُوهُمَا فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا إِنَّ اللَّهَ
 كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا ١٦﴾ النساء.

پێم وایه‌ زۆر له‌ روونکه‌ره‌وانی قورئان، - وه‌ک من له‌ ته‌فسیری
 سووره‌تی (النساء) دا به‌ ته‌فسیل قسه‌م له‌و دوو ئایه‌ ته‌ کردوه‌، له‌
 لێکدانه‌وه‌ی ئه‌م دوو ئایه‌ ته‌دا به‌هه‌له‌دا چوون، که گوتوو یانه‌: ئایه‌تی
 ژمار (١٥) مه‌به‌ستی ئافره‌تانیکه‌ که زینا ده‌که‌ن، [واللّٰتی یأتین
 الفاحشة من نسائکم، فاستشهدوا علیهنّ اربعة منکم]، ئه‌و ئافره‌تانه‌ی
 فاحیشه‌ ده‌که‌ن له‌ ئافره‌ته‌ کانتان، چوار له‌ خۆتان یان به‌سه‌ره‌وه‌ به‌شایه‌ت
 بگرن، (فإن شهدوا)، ئنجا ئه‌گه‌ر شایه‌تی یاندا، [فأمسکوهن فی البیوت]،
 له‌ ماله‌ کانداه‌ پسیان بکه‌ن، [حتى يتوفاهن الموت أو يجعل الله لهنّ
 سبیلا]، هه‌تا مردن ده‌یانمرێن، یاخود خوا رێیه‌کیان بو‌ ده‌کاته‌وه‌.

به‌لام وه‌ک له‌ ته‌فسیری سووره‌تی (النساء) دا باسمان کردوه‌: (فاحشة)

لێرەدا مەبەستی پێ زینا نیە، چونکە خوا فەرموویەتی: [واللّٰتی یأتین الفاحشۃ من نسائکم فاستشهدوا]، ئەو ئافەرەتانەی فاحیشە دەکەن بەتەنیا، باسی بەرامبەرەکانیان نەکراوە، ئافەرەتانیکی کە بە تەنێ فاحیشە دەکەن، واتە: خۆ لێک خشاندن (سحاق) و (مساحقە) دەکەن کە ئەمەش جۆریکە لە لادانی جینسی، وەک چۆن لە نێوان پیاواندا نێر بازی هەیە، لەنێوان ئافەرەتانیشدا خۆ لێکخشاندن هەیە، لێرەدا باسی ئەوەیە، بۆیە خوا دەرئەوێ: ئەوانەی وا دەکەن، چوار پیاویان لەسەر بە شایەت بگرن، ئنجا ئەگەر شایەتیاندا، سزایەکیان ئەوەیە لە مائیدا بیانھێڵن وەو حەپسیان بکەن، هەتا دەمرن یاخود خوا پێیەکیان بۆ دەدۆزێتەوە، واتە: تاکو تەوبە دەکەن و، لێیان دڵیا دەبن کە جاریکی دیکە ئەوە دووبارە ناکەنەوە.

بەلێ بیگومان ئەمە هیچ پەیوەندی بە زیناوە نیە، چونکە ئەگەر ئافەرەتانیکی زینا دەکەن، ئەدی کوا سزای پیاوەکانی زینایان لەگەڵ کردوون، چونکە زینا بە تەنێ ناکرێ؟! بەلام موساحقە لە نێوان ئافەرەتاندا دەکرێ، [واللّٰتی یأتین الفاحشۃ من نسائکم]، ئەوانەی لە ئافەرەتانتان فاحیشە دەکەن، واتە: خۆیان لێک دەخشیین.

ئایەتی ژمارە (۱۶) ش: [واللذان یأتیانها منکم]، هەر وەها ئەو دوو پیاوەتان کە دەیکەن، واتە: ئەوانیش پێکەو فاحیشە دەکەن، کە بریتییه لە نێر بازی، [فأذوها]، ئازاریان بدەن، سزایان بدەن، [فإن تابا وأصلحا فأعرضوا عنها]، ئنجا ئەگەر گەرانهو و چاکسازیان کرد، خۆیان چاککرد، وازیان لێ بینن، [إن الله کان تواباً رحیماً]، بیگومان خوا زۆر تۆبە وەرگری میهرەبانە.

نموونه‌ی شه‌شه‌م: نموونه‌یه‌کی دیکه، هه‌ردوو‌ک ئایه‌تی ژماره (۶۵) و

(۶۶)ن، له سووپه‌تی (الأنفال)، که خوا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) ده‌فه‌رموئ:

﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عَشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ۝۱۵۰ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ عَنَّمَ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ۝۱۵۱﴾ (الأنفال).

پروونکه‌ره‌وانی قورئان گوتووایانه، ئایه‌تی ژماره (۶۶) ئایه‌تی ژماره (۶۵) ی نه‌سخ‌کردۆته‌وه! به‌لام بی‌گومان هیچ نه‌سخ له ئارادا نیه، خوا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) له ئایه‌تی ژماره (۶۵) دا ده‌فه‌رموئ: ئه‌ی پی‌غه‌مبه‌ر! پرواداران هان بده له‌سه‌ر جه‌نگ و فیدا‌کاری له‌ پیناوی خوا، ئه‌ گه‌ر ئیوه‌ بیست (جه‌نگاوه‌ر) ی خۆ‌را‌گرتان هه‌بن، به‌ سه‌ر دووسه‌ددا زāl ده‌بن له‌ بی‌پروایان و، ئه‌ گه‌ر سه‌دتان هه‌بی (هی خۆ‌را‌گر) به‌سه‌ر هه‌زاردا زāl ده‌بن، ئه‌ویش به‌ هۆی ئه‌وه‌وه که نافامن.

ئا ئه‌وه له‌ حالیکدا بووه، که پرواداران جو‌ری ئیپانه‌که‌یان جو‌ریکی مه‌حکه‌م بووه، وه‌ک پروونکه‌ره‌وانی قورئان ده‌لێن، دوا‌یی خوا ده‌فه‌رموئ: (الآن خفف الله عنكم)، ئیستا خوا له‌سه‌ری سوو‌ک‌کردن، [و‌علم أن فيكم ضعفاً]، زانی که بی هی‌زیبتان تیدا هه‌یه، ئنجا مادام له‌ جو‌ری ئیپانه‌که‌یان دابه‌زیوه، خوا حوکه‌مه‌که‌ی له‌سه‌ر سوو‌ک‌کردوون، که ده‌فه‌رموئ: [إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ]، ئنجا ئه‌ گه‌ر سه‌دی خۆ‌را‌گرتان هه‌بی، به‌سه‌ر دووسه‌ددا زāl ده‌بن، له‌ بی‌پروایان و ئه‌ گه‌ر هه‌زارتان هه‌بن، به‌سه‌ر دوو هه‌زاردا زāl ده‌بن، خواش له‌ گه‌ل خۆ‌را‌گران دایه.

ئیمه ده‌لین: ئایه‌تی دووهم، ئایه‌تی یه‌که‌می نه‌سخ نه‌کردۆته‌وه‌و، ئیستاش مسوڵمانان ته‌گه‌ر هی‌زو پی‌زیان هه‌بی، با‌یه‌ک به‌ده‌بن، ده‌(۱۰) مسوڵمان له‌به‌رانه‌ر سه‌د بی‌پروادا به‌ر هه‌لستی بکه‌ن و، سه‌د له‌به‌رانه‌ر هه‌زاردا، ئیدی له‌و نیوانه‌شدا، به‌لام ته‌گه‌ر کوالیتی و جووری ئیمانه‌که‌یان دابه‌زی، ئه‌و کاته‌خوا له‌سه‌ری سووک‌کردوون، که‌یه‌ک به‌دوو بی، یه‌ک به‌ده‌یه‌که‌ش هه‌ر هه‌یه، یه‌ک به‌دوو که‌ش هه‌ر هه‌یه، یه‌ک به‌ده‌یه‌که‌له‌حالی‌کدا که‌پرواداران ئیمانیکی باشیان هه‌بی و، به‌هی‌زن و به‌پی‌زن، با‌یه‌ک به‌ده‌به‌ر هه‌لستی بی‌پروایان بکه‌ن!!

به‌لام ته‌گه‌ر به‌و شی‌وه‌یه‌نه‌مان، ده‌بنه‌وه‌به‌یه‌ک به‌دوو، به‌لکو جاری واهه‌یه‌نه‌ک یه‌ک به‌دوو، بگه‌ر ده‌به‌یه‌کیش نابن، وه‌ک ئیستا مسوڵمانان له‌هه‌موو دنیا‌دا به‌ملیارو نیویک زیاتر مه‌زه‌نده‌ده‌کرین، به‌لام ناتوانن به‌ره‌هه‌لستی چه‌نگی‌ک له‌جووله‌که‌کانی زایۆنیست بکه‌ن، که‌دووهمین قیله‌و سییه‌مین چه‌ره‌میان لی‌زه‌وت و داگیرکردوون!!

نموونه‌ی چه‌وته‌م: نموونه‌یه‌کی دیکه‌دیینه‌وه‌له‌باره‌ی ئه‌و ئایه‌تانه‌وه‌که‌هه‌ندی‌ک له‌زانایان به‌لکو زۆریان، به‌نه‌سخه‌ره‌وه‌و لابه‌ریان داناو، بو‌ژماره‌یه‌ک له‌ئایه‌ته‌کان، به‌تایه‌ت به‌نیسه‌ت ئایه‌تی ژماره‌(۵) له‌سووره‌تی (البراء، التوبة).

ئه‌و ئایه‌ته‌موباره‌که‌که‌زۆری‌ک له‌زانایان ناویان ناوه‌: (آية السيف)، ئایه‌تی شمشیر، له‌حالی‌کدا که‌وشه‌ی شمشیر له‌قورئاندا هه‌ر نه‌هاتوه‌، به‌لکو وشه‌ی (أسلحة) هاتوه‌، که‌کۆی سیلاحه‌، واته‌: چه‌ک.

ئنجاشمشیری، تیروکه‌وانبی، پمبی، تفه‌نگبی، توپی، سارۆخی، هه‌رچی بی‌ده‌یگرته‌وه‌، (أسلحة) هاتوه‌.

که چى ئەم ئايەتە موبارەكەيان ناوناو: ئايەتى شمشیر، زۆر
بە داخەوہش کہ ملی ژمارەہ کی زۆر لہ ئايەتەکانی قورئانیان
پئی ھەلبریوہ، تەنانت یەکیک لہ زانیان بە ناوی (ھبۃ اللہ بن
سلامۃ) کتیبیکی ھییە لەبارەى (الناسخ والمنسوخ) ھوہ کہ پیشتریش
ئامازہیە کمان پیدا، ئەو زانیە دەلی: ئەم ئايەتى ژمارە (۵) لہ سوورەتى
(التوبۃ) دووسەدو ئەوئەندە ئايەتەى نەسخ کردوونەوہ! کہ ھەموو ئەو
ئايەتەى باسی چاوپۆشیی کردن و بە خۆشخولقیی ڕەفتارکردن لہ گەل
ببیروایاندو لیبوردن و سینە فراوانیی... ھتد دەکەن: ئەوانە ھەموویان و،
تەنانت ئەو ئايەتەى باسی بانگەوازکردن بۆ لای خوا بە ھیکمەت
و بە ئیزانی دەکەن، گوتوویەتى: ئەو ئايەتەى ھەموویان ھوکمە کەیان
لابراوہ، ئەم ئايەتى ژمارە (۵) ھوكمی ھەموویانی لابردوہ و نەسخ
کردۆتەوہ!

بۆيە بە باشمزانى تەماشاي ئەو ئايەتە بکەين، ئەويش دوای ئەوہی
تەماشاي ئەو سیاقە دەکەين، کە ئەو ئايەتە موبارەکەى تیدا هاتوہ،
چونکہ ھۆکاریکی سەرەکی بەھەلە داچوونی بەشیکی لە زانیان
لەبارەى تیگەیشتنى ھەندیک ئايەتەوہ، دەرھینانیانە لە رەوت (سیاق)
ەکانى خۆیان و دابریانیانە!!

هه‌لبه‌ته ئیمه قسه‌ی ڕوون و وردی خۆمان له‌باره‌ی ئهم ئایه‌ته‌و
 ئایه‌ته‌کانی دیکه‌ی سووره‌تی (التوبه) وه‌ کردوه، له‌ کاتی ته‌فسیرکردنی
 سووره‌تی ته‌وبه، (البراءة) دا له‌به‌رگی هه‌شتی ته‌فسیره‌که‌ماندا، به‌لام
 ئیستاش به‌ بۆنه‌ی دووباره‌ قسه‌کردنه‌وه‌مان له‌باره‌ی نه‌سخه‌وه، لی‌ره‌ دا
 به‌ باشی ده‌زانم، سه‌رنجی‌کی کۆی ئه‌و پینج ئایه‌ته‌ بده‌ین:

خوا‌ی په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رموی:

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم

﴿ بَرَاءَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُم مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ۝ فَيَسْخَرُونَ فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ مُحْزِي الْكَافِرِينَ ۝ وَأَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ فَإِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ۝ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُم مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ۝ فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَأَحْضُرُوهُمْ وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوْا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝﴾ التوبة.

ئه‌مه کوی ئه‌و پینج ئایه‌ته‌یه که ئایه‌تی پینجه‌میان وه‌ک
گوتمان ناو‌نراوه: (ئایه‌تی شمشیر) و، به‌ لابه‌رو به‌تال‌که‌ره‌وه‌ی حوکمی
ژماره‌یه کی زۆر له‌ ئایه‌ته‌کانی قورئانیان داناوه!

ئنجائیمه‌ سه‌ره‌تا راسته‌ مانای ئه‌م پینج ئایه‌ته‌ مو‌باره‌ که ده‌که‌ین،
خوا - (سُبْحانه‌ وتعالی) - ده‌فه‌رموی:

﴿ بَرَاءَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُم مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ۝ التوبة: ۝ .

واته: ئه‌مه‌ دوورییه‌ له‌ خواو له‌ پیغه‌مبه‌ره‌ که‌یه‌وه، بو‌ ئه‌وانه‌ی
په‌یمان‌تان له‌ گه‌ل دا به‌ستوون، له‌ هاوبه‌ش بو‌ خوا دانه‌ران.

﴿ فَيَسْخَرُونَ فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ ۝ التوبة: ۝

به‌ زه‌ویدا برۆن ماوه‌ی چوار مانگان (ئه‌ی هاوبه‌شدانه‌ره‌ هاوبه‌یما‌نه
په‌یمان‌شکینه‌ کان!.

﴿ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ ۝ التوبة: ۝

بشزانن، که ئیوه ده‌سته‌وسانکه‌ری خوا نین.

﴿وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ﴾ التوبة: ۴

به دنیایی خواش بی‌روایان زه‌بوون و سه‌ر شو‌ر ده‌کا.

﴿وَأَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ﴾ التوبة: ۳

ئه‌مه‌ش را‌گه‌یاندنیکه له خوا و له پیغه‌مبه‌ره‌که‌یه‌وه، بو‌خه‌لک له رو‌ژی‌حه‌جی‌گه‌وره‌دا (که رو‌ژی‌عه‌ره‌فه‌بوو له سالی ده‌یه‌می کو‌چییدا).

﴿أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ﴾ التوبة: ۳

که خوا و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی له هاو‌به‌ش بو‌خوا دانه‌ره‌کان دوورن.

﴿فَإِنْ نُبْتَمِّ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ﴾ التوبة: ۳

ئنجائ‌گه‌ر گه‌رانه‌وه‌ئه‌وه بو‌ئیوه‌باشتره.

﴿وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ عِزٌّ مُّعْجِزٌ لِلَّهِ﴾ التوبة: ۳

به‌لام‌ئه‌گه‌ر پشتتان کرده‌وه، بزنان که ئیوه ده‌سته‌وسانکه‌رنین بو‌خوا.

﴿وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ التوبة: ۳

مو‌ژده‌ش بده‌به‌وانه‌ی بی‌پروان به‌نازاریکی به‌ئیش.

﴿إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا﴾ التوبة: ۱۲

جگه‌له‌وانه‌ی که له هاو‌به‌ش بو‌خوا دانه‌ران، په‌بیانتان له‌گه‌لدا

به‌ستوون، دوا‌یی‌هیچ‌که‌م و کو‌رییه‌کتیان نه‌بووه، [هیچیان لی‌که‌م نه‌کردوونه‌وه له په‌بیانه‌که‌تان پابه‌ندبوون به‌به‌لین و په‌بیانه‌که‌یانه‌وه].

﴿وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا﴾ التوبة: ۱۱

[ناراسته‌وخ‌وش] پشتیوانی‌هیچ‌که‌سیکیان نه‌کردوه له‌د‌زی‌ئیوه.

﴿فَاتَّخَذُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ﴾ التوبة: ۱۱

ئه‌وانه تاكو كاتى خۆيان په‌یمانێ كه‌یان له‌ گه‌ڵ ته‌واو بكهن.

﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ﴾ التوبة: ١

به‌ دُنیاى خوا پارێزكارانى خۆش ده‌وێن.

﴿فَإِذَا أَسْلَخَ الْأَشْهُرَ الْحُرُمَ﴾ التوبة: ٥

ئنجاهه‌ركاتێك مانگه‌ قه‌ده‌غه‌ كراوه‌ كان ته‌واو بوون، (واته‌:

ئه‌و چوار مانگه‌ى كه‌ مۆله‌ت دراوه‌ به‌ هاوبه‌ش بۆخوا دانهره‌كان،

هه‌لوێستى خۆيان یه‌ كالاى بكه‌نه‌وه‌).

﴿فَأَقْضُوا الْفُسْرَيْنِ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُنَّ﴾ التوبة: ٥

ئێوه‌ هاوبه‌ش بۆ خوا دانهره‌كان (كه‌ په‌یمان شكێن و بێ به‌ ئێنن)

له‌ هه‌ر شوێنێك به‌رپه‌لتان كه‌وتن بیانكوژن.

﴿وَحُذُّوهُنَّ وَأَحْضَرُوهُنَّ﴾ التوبة: ٥

بیانگرن و ئابلوو قه‌یان بده‌ن.

﴿وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ﴾ التوبة: ٥

هه‌روه‌ها له‌ هه‌موو بۆسه‌یه‌ كدا بۆیان دا بنیشن.

﴿فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ﴾ التوبة: ٥

ئنجاهه‌ گه‌ر گه‌رانه‌وه‌و نوێژیان به‌رپا كردو زه‌كاتیان دا، رێیان

به‌رده‌ن.

﴿إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ التوبة: ٥

به‌ دُنیاى خوا لێبوردەى به‌ به‌زه‌یه‌یه‌.

به‌سه‌رنجدانى ئه‌م ئایه‌ته‌ موباره‌كانه‌ش، زۆر چاك ده‌رده‌كه‌وێ،

كه‌ لێره‌دا خوا (سُبْحانه‌ و ته‌عالى) دووری خۆى و پێغه‌مبه‌ره‌كه‌ى

(عليه الصلاة والسلام) راگه‌يانده‌وه‌ له‌و هاوبه‌ش بۆ خوا دانهرانه‌

كه‌ په‌یمانێان له‌ گه‌ڵ پێغه‌مبه‌رو موسوڵماناندا هه‌بووه‌، به‌لام پابه‌ند

نەبوون بە پەیمانە کانیانەو، ئەمە راگەیانندی دووریە لە لایەن خواو پیغەمبەرەو، بۆ ئەو هاوبەش بۆ خوا دانەرانی، کە هاوپەیمانبوون لە گەڵ ئەهلی ئیسلامدا، بەلام پابەند نەبوون، خوا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) چوار مانگ مۆلەتیان بۆ دادەنئ و، ئاگاداریشیان دەکاتەو، کە ئیوە دەستەوسانکەری خوا نین و، خواش بیپروایان زەبوون و سەرشۆڕ دەکات.

کەدەفەرموی: چوار مانگ بە زەویدا برۆن: ﴿فَيَسْخُوفُ فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ﴾ التوبة: ٥ واتە: چوار مانگ مۆلەتە بۆخۆتان بیر بکەنەو، یان:

۱. پابەند دەبن بە پەیمانە کانهو.

۲. یان مسوڵمان دەبن.

۳. یاخود ئامادە ی جەنگ دەبن، دوایی خوا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) دەفەرموی: ئەمەش راگەیانندە لە خواو لە پیغەمبەرە کە یەو بۆ خەڵک، بۆ مرقایەتی، لە پۆژی حەجی گەرەدا، واتە: لە عەرەفاتدا، کە خوا لە هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان دوورە، هەرەها پیغەمبەرە کەیشی (عليه الصلاة والسلام) لیان دوورە، دوایی دەفەرموی: (فَإِنْ تَبْتِم فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ)، ئنجائە گەر گەرانیو، واتە: لە پەیمان شکاندن گەرانیو، بۆ پابەندی بە پەیمانەو، ئەو بۆ ئیوە باشتەر، [وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ]، بەلام ئە گەر پشتتان هەڵکرد، هەر لەسەر پەیمان شکاندنی خۆتان بەردەوام بوون، [فَاعْلَمُوا] أَنْكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَبَشَرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابِ اللَّهِ، بزانن کە ئیوە دەستەوسانکەری خوا نینو، موژدەش بدە بە بیپروایان بە ئازاریکی بە ئیش.

بۆیەش دەلیین: ئەمە تایبەتە بە هاوبەش بۆ خوا دانەرانی کەو،

که په‌یمان‌یان هه‌بووه له‌گه‌ڵ مسوڵماناندا، به‌لام پابه‌ند نه‌بوون به‌ په‌یمانه‌کانیان‌ه‌وه، چونکه‌ دوا‌یی خوا هه‌ندیکیان لێ هه‌لداوێری و ده‌فه‌رموی: [إلا الذين عاهدتم من المشركين]، [ئه‌و دوو‌ریی کردنه‌ی خواو پی‌غه‌مبه‌ری خوا (عليه الصلاة والسلام) بو‌هاوبه‌ش بو‌خوا دانه‌ره‌ په‌یمان‌داره‌کانه‌]، جگه‌ له‌وانه‌ی په‌یمان‌تان له‌گه‌ڵدا به‌ستوون [ثم لم ينقصوكم شيئا]، دوا‌یی هه‌یچیان لێ که‌م نه‌کردوونه‌وه، واته‌: له‌ هه‌یچ که‌م وکو‌رییان نه‌بووه له‌ هاوپه‌یمانه‌تیه‌ که‌یاندا، راسته‌وخۆ، [ولم يظاهروا عليكم أحدا]، ناراسته‌وخۆش پشتیوانی هه‌یچ که‌سیان نه‌کردوه له‌ دژی ئێوه، ئانه‌وانه‌ [فأتّموا إليهم عهدهم إلى مدتهم]، ئه‌وانه‌ چوار مانگ مۆله‌تیان مه‌ده‌نی، به‌لکو‌ په‌یمانه‌ که‌یان له‌گه‌ڵدا ته‌واوبکه‌ن، تا‌کو کۆتایی په‌یمانه‌ که‌یان، ئنجا ئه‌گه‌ر سالی‌که‌، دوو‌یه‌، ده‌یه‌، هه‌رچه‌ندی هه‌یه‌، [إن الله يحب المتقين] به‌ دنیاییش خوا پارێزکارانی خۆش ده‌وین، ئه‌وانه‌ی خۆیان ده‌پاریزن له‌ په‌یمان شکاندن.

[فإذا انسلخ الأشهر الحرم]، ئه‌مه‌ لێره‌دا مه‌به‌ست پێی مانگه‌ حه‌رامه‌کان نیه‌، واته‌: (رجب به‌ ته‌نیاو (ذولقعدة و ذولحجة و محرم) به‌لکو‌ مه‌به‌ست ئه‌و چوار مانگ مۆله‌ته‌یه‌ که‌ هاوبه‌ش بو‌خوا دانه‌ره‌ هاوپه‌یمانه‌کان که‌ پابه‌ند نه‌بوون به‌ په‌یمانه‌کانیان‌ه‌وه، چوار مانگ مۆله‌تیان دراوه‌، به‌ زه‌ویدا برۆن و بیربکه‌نه‌وه‌ له‌ خۆیان، ئایا واز له‌ په‌یمان شکینی دین و پابه‌ند ده‌بن به‌ په‌یمانه‌وه‌ به‌ریک و راستیی، یاخود مسوڵمان ده‌بن، یاخود ئاماده‌ی جه‌نگ ده‌بن؟ بۆیه‌ ده‌فه‌رموی (فإذا انسلخ الأشهر الحرم)، ئنجا ئه‌گه‌ر چوار مانگه‌ جه‌نگ تیدا قه‌ده‌غه‌کراوه‌کان ته‌واو بوون، (فاقتلوا المشركين حيث وجدتموهم)، المشركين، ئه‌لیف و لام (أل‌ی سه‌ر (المشركين) بو‌ناساندنه‌، به‌لام بو‌عه‌ده‌.

واته: هاوبه‌ش بۆ خوا دانه‌ره په‌یمان شکینه‌کان، به به‌لگه‌ی ئایه‌ته‌کانی پیشه‌وه، چونکه خوا (سُبْحانه و تعالی) له ئایه‌تی ژماره چواردا، ئەوانه‌ی که یابه‌ندن به په‌یمان‌ه‌وه، لێی هه‌لاواردوون، (إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوا شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا، فَأَتُمُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مَدَتِهِمْ)، که‌واته: ئەمه مه‌به‌ست پێی ئەو هاوبه‌ش بۆ خوا دانه‌رانه‌یه که هاوپه‌یمان بوون، به‌لام په‌یمان شکین بوون، که‌واته: (فاقتلوا المشركين) یانی: ئەو هاوبه‌ش بۆ خوا دانه‌ره په‌یمان شکینانه بکوژن، (حيث وجدتموهم)، له هه‌رشوێنیک به‌ره‌په‌لتان که‌وتن، (وخذوهم واحصوهم)، بیانگرن و ئابلوو‌قه‌یان‌بده‌ن، (واقعدوا لهم كل مرصد)، له هه‌موو بۆسه‌یه‌ کدا بۆیان دابنیشن، ﴿فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوْا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ توبه، ئنجا ئە‌گه‌ر گه‌رانه‌وه‌و، نوێژیان به‌رپا‌کردو، زه‌کاتیاندا، رێیان به‌رده‌ن، بێ‌گومان خوا لێ‌ب‌ورده‌ی به‌به‌زه‌یه‌.

که‌واته: ئەم ئایه‌ته‌ موباره‌ که نا‌گونجی بڵیین: ئەو ئایه‌تانه‌ی نه‌سخ کردوونه‌وه، که باسی به‌چاکه‌ مامه‌له‌ کردن له‌ گه‌ل که‌سانێ‌کدا ده‌که‌ن، که بێ‌پروان یان هاوبه‌ش بۆ خوا دانه‌رن، به‌لام په‌یمان شکین نین، له‌ گه‌ل موسوڵماناندا، له‌ گه‌لیاندا ته‌باو ناشتی‌بخوازن.

به‌رێزان که‌واته: له‌ هیچ کام له‌و حه‌وت نمونه‌یه‌دا، نا‌گونجی بڵیین نه‌سخ له‌ ئارادا هه‌یه، هه‌روه‌ها هه‌موو ئەو ئایه‌تانه‌ی دیکه‌ که باسی ئە‌وه‌ کراوه‌ نه‌سخ کرابه‌وه، ئیمه‌ له‌ درێژه‌ی ته‌فسیری خو‌مان، [ته‌فسیری قورئانی به‌رزو به‌پێز]دا، هه‌موو ئەو ئایه‌تانه‌ هه‌لو‌سته‌مان له‌ به‌رده‌مدا کردوون و قسه‌مان لێ‌ کردوون و، هیچ دوو ئایه‌تی‌ک له‌ قورئاندا نین، بڵیین، ئەو دوو ئایه‌ته‌ تی‌ک ده‌گیرین و، ئەم ئایه‌ته‌ ئە‌وی دیکه‌ی نه‌سخ کردۆته‌وه‌و لا‌برده‌و.

له کۆتایی ئەم بابەتەدا دەلێم: بێگومان ئەسل له فەرمايشتی خوادا،
ئەوێه که خوا فەرمايشتی خۆی دابەزاندوه، تاكو په‌په‌وه‌یی لێ بکری و، لێی
تیبگه‌ین و کاری پێبکه‌ین.

ئەمه‌ ئەسله‌ که‌یه‌و، ئەمه‌ ئامانجی دابه‌زاندنی قورئانه، وه‌ک خوا
ده‌فه‌رموی:

﴿ كُنْ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبْرَكٌ لِّيَذَرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴾ ص: ٢٩

هه‌روه‌ها خوا ده‌فه‌رموی:

﴿ اتَّبِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴾
الأعراف: ٣

واته: شوین ئەوه بکه‌ون که له‌ خواوه‌ بۆتان دابه‌زێندراوه‌و، شوین
سه‌ره‌رشتیاران و دۆستانی دیکه‌ی جگه‌ له‌ خوا مه‌که‌ون، به‌ که‌می په‌ند
وه‌رده‌گرن.

به‌لێ ئەسل له‌ قورئاندا ئەوێه که‌ ئێمه‌ په‌په‌وه‌یی لێ بکه‌ین و شوینی بکه‌وین،
ئامانجی دابه‌زێندرانی قورئان ئەوێه، که‌واته: ئەوه که‌ فلان ئایه‌ته‌ حوکه‌ که‌ی
نه‌سخ کراوته‌وه، هه‌رچه‌ند ده‌شخویندریته‌وه!! له‌ پراستییدا ئەمه‌ شتیکی پێچه‌وانه‌ی
سروشتی قورئانه، خواش (سُبْحانه‌ وتعالی) هه‌والی پێداوین، ده‌فه‌رموی:

﴿ لَا يَأْتِيهِ الْبَطْلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ ﴾ فصلت: ٤٥

واته: (قورئان) پووچی و ناحه‌قی نه‌ له‌ پێش ده‌ستییه‌وه، نه‌ له‌ دوایه‌وه،
پووی تی ناکات، له‌ لایه‌ن خوای کارزانی ستایشکراوه‌وه دابه‌زێنراوه‌.

هه‌روه‌ها خوا (سُبْحانه‌ وتعالی) رایگه‌یانده‌وه، که‌ ئەم قورئانه هه‌مووی
موحه‌که‌مه‌و، هه‌مووی له‌ شوینی خۆیدایه:

﴿ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدَّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾

الأنعام: ١١٥

واتە: فەرمايشتى پەرورەردگارت لە پرووی راستیی و دادگەرییەوه، تەواوی کردووە، گۆران نیە بۆ فەرمايشتى خوا.

بۆیە دواى ئەم برە لیکۆلینەوهیە، پێم وایە هەرکەسیک کە بە قەناعەت هینانی پیش بیرکرنەوه، دەست و پێی خۆی نەبەستبن، دەگاتە دلاییی کە هەر ئەو رایە راستە، کە ئەم موصحفەى لەبەردەستى ئیمەدايە، ئەم قورئانە بەرزو مەزنە:

۱ - هیچ ئایەتیکی تیدا نیە، کە بگونجی بگوتری: دەخویندریتەوه، بەلام حوکمە کەى نەسخ کراوەتەوه و لا براوە!

۲ - یاخود حوکمە کەى ماوه، بەلام ئایەتە کە خۆی نەسخ کراوەتەوه!!

۳ - یاخود: ئەم قورئانە ئایەتانیکی تیدا هەبوون، کە حوکم و خویندەنەوه کەیان نەسخ کراوەتەوه.

هیچ بەلگەیه کى سەلمینەر لەسەر ئەوه نیە، هەرچەندە ئیمە زیاتر قسە لەسەر ئەوه دەکەین، کە ئەم قورئانەى ئیستا لەبەر دەستى ئیمەدايە، ئەم موصحفە، هیچ ئایەتیکی تیدا نیە کە مەنسوخ بێ و کارى پێ نەکری!

لە کۆتایی باسی هەبوون و نەبوونی نەسخ لە قورئان دا دەلیین:

زانایان لەسەر ئەوه ریککەوتوون کە دروست نیە هیچ ئایەتیکی قورئان، بەبێ بەلگەیه کى دلیناکەر لە پیغەمبەرى خواوه، بە مەنسوخ دابنری، بۆ وینە:

۱- الشافعي گوتویه تی: (ولا يستدل على النسخ والمنسوخ إلا بخبر عن رسول الله صلى الله عليه وسلم...) واتە: بە هەوالێک لە پیغەمبەرى خواوه نەبێ، بەلگە لەسەر نەسخ ناهینریتەوه.

۲- الغزالي گوتویه تی: (لا ينسخ حكم بقول الصحابي: نسخ حكم كذا،

ما لم یَقُلْ: سمعت رسول الله يقول: نسخت حكم كذا... فلعلَّه ظن ما ليس يُنسخُ نسخاً^۱.

واته: هیچ حوکمیک به قسه‌ی هاوَهَلْ: فلان حوکم نه‌سخ کراوه‌ته‌وه، نه‌سخ نا‌کری‌ته‌وه، مه‌گەر بَلْی: گویم له پیغه‌مبه‌ری خوا‌بوو ده‌یفه‌رموو: فلان حوکمه‌م نه‌سخ‌کردوه‌ته‌وه... چونکه ره‌نگه شتیک که نه‌سخ نه‌بوته‌وه وایزانیی نه‌سخ بوته‌وه.

۳- ابن تیمیة گوتوو‌یه‌تی: (النسخ لا یصار إليه إلا بیقین، وأما بالظن فلا یثبت النسخ)^۲.

واته: نه‌سخ به‌دنیایی نه‌بی په‌نای پی‌نابری، به‌لام به‌گومان نه‌سخ ناچه‌سپی. ۴- ابن حزم گوتوو‌یه‌تی: (لا یحل لمسلم أن یقول فی آیه ولا حدیث بالنسخ إلا عن نص...)^۳.

واته: هیچ موسولمانیک بو‌ی نیه‌باسی نه‌سخ بوونه‌وه‌ی ئایه‌تیک یان فه‌رمووده‌یه‌ک بکات، مه‌گەر به‌ده‌قیک...

۵- ابن رشد گوتوو‌یه‌تی: (لم یجز أن نترك شرعاً وجب العمل به، بظن لم نؤمر أن نوجب النسخ به...)^۴.

واته: شه‌رعیک که کارپی‌کردنی پی‌ویسته، دروست نیه‌بو گومانیک وازی لی‌به‌نین، که فه‌رمانمان پی‌نه‌کراوه، نه‌سخی پی‌پی‌ویست بکه‌ین.

۶- الشوکانی گوتوو‌یه‌تی: (النسخ لا یثبت بالإحتمال...)^(۵).

واته: نه‌سخ، به‌شیانه‌وه‌گەر ناچه‌سپی...
نجا‌شایانی‌باسه:

(۱)- المستصفی ج ۱ ص ۱۰۳.

(۲)- مجموع الفتاوی ج ۲۱ ص ۵۷۵.

(۳)- الإحكام في أصول الأحكام، ج ۷ ص ۳۸۰.

(۴)- بداية المجتهد ونهاية المقتصد، ج ۱ ص ۶۱۳.

(۵)- فتح القدير، ج ۱ ص ۳۰۵.

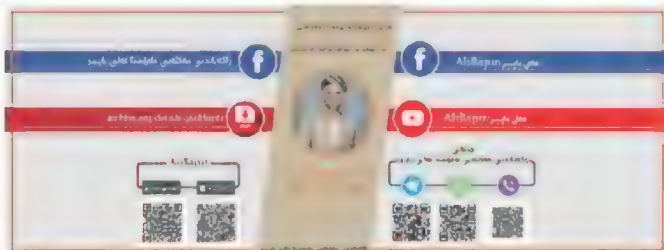
که وشه‌ی (نسخ) و ریشه‌ی (ن س خ) به هیچ سه‌نه‌دیکی راست، یان باش (صحيح أو حسن) له فهرمووده‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا‌دا (صلی الله علیه وسلم) نه‌هاتوده، له هیچ کام له‌و کتیب و سه‌رچاوانه‌ی سوننه‌ت دا، که هی ئهم فهرمووده‌ناسانه‌ن:

- ۱- البخاری. ۲- مسلم. ۳- الترمذی. ۴- النسائي. ۵- أبوداود. ۶- ابن ماجه. ۷- أحمد (في المسند). ۸- مالك (في الموطأ). ۹- الدارمي. ۱۰- الحاكم (في المستدرک). ۱۱- ابن حبان. ۱۲- ابن الجارود. ۱۳- ابن خزيمة. ۱۴- البيهقي. ۱۵- الدارقطني. ۱۶- الشافعي (في المسند).

که بی‌گومان نه‌وه‌ش به‌هیزترین به‌لگه‌یه له‌سه‌ر نه‌بوونی نه‌سخ له قورئاندا، چونکه خوای کار به‌جی و زانا، کتیبی کو‌تایی خو‌ی (قورئان) ی به‌وه‌ده‌سفکردوه، که سه‌رجه‌م ئایه‌ته‌کانی موحه‌کم و پته‌و و قایم و نه له‌خشانو:

(أَلَمْ يَكُنْ مِنْ آيَاتِهِ ثُمَّ فَضَّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ) هود - ۱ - .

ئنجأ مادام دُنْیایی (یقین) بیان هه‌یه له‌بارهی موحه‌کم بوونی تیکرای ئایه‌ته‌کانی قورئانه‌وه، هه‌تا دُنْیاییشان له‌بارهی مه‌نسوخ بوونی ئایه‌تیک، یان زیاتریه‌وه نه‌بی، دروست نیه هه‌ر له‌خۆمانه‌وه باسی مه‌نسوخ بوونی بکه‌ین. پینشتیش باسه‌ن کرد: زانایانیک که بریایان به‌هه‌بوونی نه‌سخ هه‌یه له‌قورئاندا، راجیایی زۆریان له‌بارهی ژمارهی ئایه‌ته مه‌نسوخه‌کانه‌وه هه‌یه‌و به‌لای که‌مه‌وه یازده (۱۱) ژماره‌یان باسکردوون، که زۆرتریان دوو سه‌ده‌و چل و نو (۲۴۹) که‌مترینیان شه‌ش (۶) ئایه‌ته!

مەلۇمات ئالماشتۇرۇش

بەرێزان!

خوا پشتیوان بێ له ههوت برگه دا، باسی تهفسیری قورئان ده کهین:

به م ناوونیشانانە ی خواری:

برگه ی یه کهم: مانای تهفسیر.

برگه ی دووهم: حوکمی تهفسیر.

برگه ی سییه م: مهرجه کانی پروونکره وه ی قورئان.

برگه ی چواره م: چۆنیه تی و شیوازی تهفسیرکردن.

برگه ی پینجه م: میژووی تهفسیری قورئان.

برگه ی شه شه م: دوو جوړه سه ره که ییه که ی تهفسیر.

برگه ی هه وته م: تهفسیره که ی به نده: تهفسیری قورئانی به رزو به پێز.

برگه ی یه کهم: مانای تهفسیر [معنی التفسیر]:

أ- له پرووی زمانه وانیه وه: وشه ی تهفسیر وشه یه کی عه ره بییه، که واته:

بازانین له پرووی زمانه وانیه وه چه مک و واتایه که ی چۆنه؟

[التفسير في اللغة: تفعيل من الفسر، ومعناه: الإبانة والكشف].

تهفسیر له زمانی عه ره بییدا له سه ر کیشی (تفعیل)ه و له (فسر)ه وه هاتوه،

مانایه که شی بریتییه له: پروونکره وه و ده رختن.

که واته: له ئه سلێ زماندا تهفسیر واته: پروونکردنه وه و ده رختن.

ب- له پرووی زاراوه بییه وه:

[واصطلاحاً: علم يفهم به القرآن بمعرفة معانيه واستخراج أحكامه وحكمه،

وعظاته وعبره].

له‌ پرووی زاراوه‌یییه‌وه: ته‌فسیر، زانیارییه‌که‌ قورئانی پێ فام ده‌کړی، به‌ زانیی و اتاکانی و، ده‌ره‌ینانی حوکمه‌کانی و حیکمه‌ته‌کانی و، ئاموژگاریی و په‌نده‌کانی.

که‌واته: وشه‌ی ته‌فسیر له‌ ئه‌سلی زماندا، به‌ مانای ده‌رخستن و ئاشکرا کردن و پروونکردنه‌وه‌ دی، به‌لام له‌ زاراوی زانایاندا: زانیارییه‌که‌ پێی له‌ قورئان تیده‌گه‌ین، هه‌م له‌ مه‌به‌سته‌کانی حالیی ده‌بین و حوکم و یاسایه‌کانی که‌ گرتوونیه‌ خۆی ده‌ریانددین، هه‌روه‌ها حیکمه‌ته‌کانی و په‌ندو ئاموژگارییه‌کانی. زانایانی پیشین به‌م زانیارییه‌یان گوته‌وه‌ (علم التأویل) زانیاریی ته‌ئویل، له‌وه‌ فرمایشته‌ی پیغه‌مبه‌ردا (صلی الله علیه وسلم) ئه‌وه‌ وشه‌یه‌ به‌ کار هاتوه‌، که‌ دوعا ده‌کا بو عبدالله ی کورپی عه‌بباس ئاموژای، خوا له‌ خۆی و بابی رازی بێ، که‌ فه‌رموویه‌تی: [اللهم فقهه في الدين وعلمه التأویل]^(١).

واته: ئه‌ی خوایه‌! له‌ ئاییندا شاره‌زای بکه‌وه‌، ته‌ئویلی فی‌ربکه‌، واته: پروونکردنه‌وه‌و تیگه‌یشتنی قورئانی فی‌ربکه‌.

ئه‌بو جه‌عفهری (طبري) که‌ به‌ پیشه‌وای پروونکه‌ره‌وانی قورئان (إمام المفسرين) ناسراوه‌، هه‌میشه‌ وشه‌ی ته‌ئویل به‌ کاردینێ له‌ جیاتیی ته‌فسیر، ته‌فسیره‌که‌ی خۆیشی ناو نه‌ناوه‌: (جامع البيان عن تأویل آی القرآن) واته: کو‌کردنه‌وه‌ی پروونکردنه‌وه‌، له‌باره‌ی لی‌کدانه‌وه‌ی ئایه‌ته‌کانی قورئانه‌وه‌.

که‌واته: لی‌ره‌دا ده‌بێ وریابین! وشه‌ی ته‌ئویل که‌ زانایانی پیشین به‌ کاریان هیناوه‌، له‌ جیاتیی ته‌فسیرو پروونکردنه‌وه‌ی قورئان، جیایه‌، له‌وه‌ وشه‌یه‌ی یاخود له‌وه‌ واتایه‌ی دوا‌یی زانایانی دواتر ئه‌وه‌ وشه‌یان پێ به‌ کاره‌یناوه‌، که‌ گوته‌ویانه‌: [التأویل هو صرف اللفظ عن المعنى الراجح إلى المعنى المرجوح لدلیل یقترن به‌]. واته: ته‌ئویل بریتیه‌ له‌ لادانی بی‌ژه‌یه‌ک له‌ مانا زاله‌که‌ی، بو‌ مانایه‌کی بێ

(١) - أخرجه أحمد: ٢٣٩٧ و ٢٨٧٩ و ٣٠٣٢ و ٣١٠٢، وابن سعد في الطبقات ج ٢ ص ٣٦٥، وابن حبان: ٧٠٥٥ والحاكم: ٦٢٨٠، وأصله في الصحيحين.

هیزی، له‌به‌ر به‌لگه‌یه‌ک که له‌گه‌لیدا جووته، له‌به‌ر نیشانه‌یه‌ک که ڕێبان لێ ده‌گری بلیین: ئه‌وه مه‌به‌سته.

بۆ وینه: ئیمه لێره دانیشتووین، ئه‌گه‌ر یه‌کیک بێ، بلی: شیره‌که‌هات، هه‌موومان ده‌زانین شیر به‌و قادرمانه‌دا سه‌رناکه‌وی و، شیر لێره نیه، به‌لکو مه‌به‌ست پێی پیاویکی نازایه، حاڵه‌ت و په‌وته که ڕێبان لێ ده‌گری که بزانی و پێمان وابی: مه‌به‌ست له‌ شیر ئه‌و درنده‌یه که ده‌زانین.

جووره‌کانی ته‌فسیر:

ده‌توانین بلیین: ته‌فسیر چوار جووره، وه‌ک له‌ هه‌ندی‌ک شوینه‌واران دا هاتوه، به‌لام له‌ رووی سه‌نه‌ده‌وه زۆر راست نین، بۆ نمونه: (ابن عباس) گوايه گوتویه‌تی:

[التفسير على أربعة أوجه، وجه تعرفه العرب من كلامها، وتفسير لا يُعذرُ أحدٌ بجهالة، وتفسير يعلمه العلماء، وتفسير لا يعلمه إلا الله]^(١).
گوتویه‌تی: ته‌فسیر چوار جووره، جوړیکیان عه‌ره‌ب له‌ قسه‌ی خۆیدا تییده‌گا (واته: هه‌رکه‌سی‌ک عه‌ره‌بیی بزانی ماناکه‌ی ده‌زانێ) و، جوړیکیان هه‌چکه‌س پۆزشی بۆ ناهێنرێته‌وه که نه‌یزانی (واته: ده‌بی هه‌ول‌دا بیزانی) و، جوړیکیان زانایان ده‌یزانن، جوړیکیشیان ته‌نیا خوا (سُبْحانه وتعالی) ده‌یزانی.

ئه‌م چوار جووره ته‌فسیره تۆزیک روونیان ده‌که‌ینه‌وه:

جوړی یه‌که‌م: عه‌ره‌ب له‌ زمانی خۆیدا ده‌یزانی:

واته: هه‌رکه‌سی عه‌ره‌بیی بزانی و، له‌ زمانی عه‌ره‌بیی شاره‌زایی،

(١) - (جامع البيان) ابن الجری الطبری: ج ١، ص ٣٤. به‌لام سه‌نه‌ده‌که‌ی براوه، له‌ رووی سه‌نه‌ده‌وه راست نیه، به‌س مانایه‌که‌ی راسته.

که‌م و زۆر له‌ قورئان تی ده‌گات، به‌لام بی‌گومان به‌ مه‌رجیک، له‌ جوغزی قسه‌ی زانایانی پیشین، له‌ هاوه‌لان و شوینکه‌وتوانیان و پیشه‌وایان، له‌ بازنه‌یه نه‌چیته‌ ده‌رو، به‌ پپی ریژمانی عه‌ره‌بییش بیت.

جو‌ری دووه‌م: ئه‌وه‌یه که‌ هیچ که‌س پۆزشی بۆ نا‌هینریته‌وه‌،

نه‌یزانی:

بریتییه له‌وه‌ی بۆخۆی روونه‌، بی ئه‌وه‌ی روون بکریته‌وه‌، که‌ قورئان به‌زۆری به‌و شیوه‌یه، چونکه‌ خوا (سُبْحانه‌ و تعالی) ناوی له‌ کتییبه‌ که‌ی خۆی ناوه‌: [کتاب مبین، قرآن مبین]، واته‌: روون، یاخود روونکه‌ره‌وه‌.

به‌لام بی‌گومان ده‌بی خه‌لک لپی وردبنه‌وه‌و تیوه‌ی رامینن، ئه‌وجار له‌ واتایه‌ که‌ی تیده‌گه‌ن:

أ - وه‌ک خوا له‌ سووپه‌تی (ص) دا ده‌فه‌رموی:

﴿ كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِّيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴾ ص: ١١

واته‌: ئه‌مه‌ کتییبه‌که‌ دامان به‌زاندوه‌ بۆلای تۆ به‌پیزه‌، تا‌کو له‌ ئایه‌ته‌کانیه‌وه‌ رامینن و، خاوه‌ن عه‌قلان په‌ندی لیوه‌ربگرن.

ب - هه‌روه‌ها له‌ سووپه‌تی (محمد) دا خوا ده‌فه‌رموی:

﴿ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْفُرْقَانِ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا ﴾ محمد: ١١

واته‌: ئایا له‌ قورئان رانامینن، یاخود دله‌ کان قوفلیان لییدراوه‌؟

ج - هه‌روه‌ها له‌ سووپه‌تی (القمر) دا، چوار جار ان ئه‌م پرسته‌یه،

دووباره‌ ده‌بیته‌وه‌:

﴿ وَلَقَدْ سَرَّنا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ ﴾ القمر: ١٧

واته‌: به‌ دلیلییه‌وه‌ قورئانمان بۆ لیتیگه‌یشتن ئاسانکردوه‌، ئایا

که‌س نیه‌ بی لپی تیگا؟!

که‌ ئه‌م جو‌ری دووه‌مه‌ی ته‌فسیر، هه‌رکه‌سیک نه‌یزانی، هیچ

بیانو و پاساوئیکی نیه، چونکه روونه، به‌لام دیاره ده‌بی خۆی له‌گه‌ڵ ماندووبکا و تێوه‌ی رامینێ و بیرێ لیبکاته‌وه.

جۆری سییه‌م: ئه‌وه‌یه که زانیان ده‌یزانی:

واته: که ساتیک که توانای ورد تیگه‌یشتن و هه‌له‌ینجان و قوڵداچوونیان هه‌یه، ئه‌وانه ده‌یزانن، که بیگومان ئه‌م جۆری سییه‌م و جۆری دووه‌م، نیزیکی و تیکه‌لیان هه‌یه.

جۆری چواره‌م: جۆرو پله‌ی چواره‌می ته‌فسیر، ئه‌وه‌یه که ته‌نیا خوا خۆی (سبحانه و تعالی) ده‌یزانی:

که مه‌به‌ست پێی ئه‌و ئایه‌تانه‌ن، پێیان ده‌گوترێ: (متشابه) و زیاتر له‌واتایه‌ک هه‌له‌گرن، یاخود واتا پاره‌تییه‌ که‌یان بۆ ئیمه‌ ئیستیعاب ناکرێ و، عه‌قڵی ئیمه‌ ناتوانێ وه‌خۆی بگرێ.

سێ به‌شی سه‌ره‌کی له‌ جۆری چواره‌م که به‌س خوا ده‌یزانی:

١ - هه‌والدان له‌باره‌ی خواوه (سبحانه و تعالی) و ناوه‌کانی خواو، سیفه‌ته‌کانی خواو، کاره‌کانی خوا، چۆنیه‌تییه‌ که‌یان بیگومان بۆ ئیمه‌ زانراو نیه‌.

وه‌ک خوا ده‌فه‌رموێ:

﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ﴾ طه: ٩٩

واته: زانیاری ئه‌وان ده‌وری خوا نادات.

هه‌روه‌ها خوا ده‌فه‌رموێ:

﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ الشوری: ١١

واته: هه‌یچ شتیک وه‌ک خوا نیه‌ و، ئه‌و بیسه‌ری بینه‌ره‌.

زانیان له‌باره‌وه‌ بنچینه‌یه‌کیان داناوه‌ ده‌لێن: [كل ما خطر ببالك،

فليس الله كذلك].

واتە: ھەرچی بە زەین و خەیاڵی تۆدا دی، خوا بۆ جوړە نیە، نە زاتی خوا، نە ناوہ کانی خوا، نە سیفہ تە کانی خوا.

٢ - بەشیکی دیکە: بریتییه لە زانین و دەرککردنی ژیاڵی بەرزەخ و، چییەتی ئاخیر زەمان و، قیامەت و سیراٹ و بەھەشت و دۆزەخ...ھتد. ئەمەش تەنیا خوا (سُبْحانہ و تعالی) وە ک پێویست چییە تە کە ی دەزانئ، تەنیا خوا دەزانئ ئاخیر زەمان چۆن دەقەومئ و، تەنیا خوا دەزانئ قیامەت چۆن دی و، سیراٹ و دۆزەخ و بەھەشت، حەقیقە تە کە یان تەنیا لە لای خوا ی مۆتەعالە، بەلئ خوا (سُبْحانہ و تعالی) بۆ ئیمە ی روون کردۆتەو، بایئ ئەوہ ندە کە عەقڵی ئیمە و توانای ئیمە وەخۆ ی بگری، بەلام حەقیقەت و چییە تە کە یان، تەنیا لە لای خوا ی پەروەردگارە.

٣ - بەشیکی دیکە ھەر لە جوړی چوارەم: پیتە پچر پچرە کان (الحروف المقطعة)ن.

کە زۆرێک لە زانایان ئەوانیشیان لە ئیو مۆتەشابێھا داناون، چونکە مانایە کی روشنیان نیە بۆ ئیمە، بەلئ مانایە کی گشتیان ھەیە، کە خوا (سُبْحانہ و تعالی) ئەم قورئانە ی ھەر بە و پیت و دەنگانە دا بە زاندو، کە ئیمە بە کاریان دینن، لە نووسین و لە خویندن و لە قسە کردنماندا، کەچی ئیمە دەستەوسانین، نە ک لە بەرامبەر کۆ ی قورئاندا، بە لکو دە (١٠) سوورەتی و، بگرە سوورەتیکی سئ ئایەتی ی وە ک (الکوثر و النصر و العصر) یشدا!!

تیشکیک بۆ سه‌ر موحه‌م و موته‌شابیهو، حیکمه‌تی هه‌بوونی
ئایه‌ته‌ موته‌شابییه‌کان:

خوا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) پیناسه‌ی کتییی خۆی به‌وه‌ ده‌کات که
زۆربه‌ی هه‌ره‌ زۆری ئایه‌ته‌کانی (محکمات)ن، موحه‌مات کۆی
(محکم)ه‌، یان (محکمة)یه‌و که‌میکیشیان (متشابهاً)ن، که‌ کۆی
(مُتَّشَابِهًا)ه‌.

وه‌ک له‌ سووره‌تی (آل عمران) دا ده‌فه‌رموئ:
﴿ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ
مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ
وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ ءَأَمْنًا بِهٖ كُلُّ مِّنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا
يَذْكُرُ إِلَّا أَهْلَ الْأَلْبَابِ ﴾ آل عمران: (٧).

واته‌: خوا ئه‌و زاته‌یه‌ که‌ کتییی دابه‌زاندوه‌ بۆ سه‌ر تو،
ئایه‌تانیکی تیدا هه‌ن، موحه‌م من (واتایه‌ که‌ یان رۆشنه‌) ئه‌وانه‌ ئه‌سلی
کتیب، ئه‌سلی قورئانن، هه‌ندی‌ک له‌ ئایه‌ته‌کانیشی موته‌شابییه‌ن
(مانای ویکچوویان هه‌ن، یاخود مانا‌کانیان روون نین بۆ ئیمه‌)
ئنجانه‌وانه‌یان، که‌ دلێان لادانی تیدا هه‌یه‌، به‌ دوا‌ی ئه‌و ئایه‌تانه‌
ده‌که‌ون، که‌ موته‌شابییه‌ن له‌و (قورئان) به‌ مه‌به‌ستی ئا‌وا‌ه‌ گێڕیی و
به‌ مه‌به‌ستی ماناکردنی، له‌ حالیکدا مانایه‌ که‌یشی ته‌نیا خوا ده‌یزانی،
به‌لام رۆچوان له‌ زانیاریدا، ده‌لین: ئیامان پێی هه‌یه‌، هه‌مووی له‌
په‌روه‌رگارمانه‌وه‌یه‌و، ته‌نیا خاوه‌ن عه‌قلانیش په‌ند وه‌رده‌گرن.

هه‌ر له‌و باره‌وه‌ ئه‌م فه‌رمووده‌یه‌ی پێغه‌مبه‌ریش (صلی الله علیه
وسلم) هاتوه‌:

(عن عائشة رضي الله عنها قالت تلا رسول الله (صلی الله علیه

وسلم): (هو الذي أنزل عليك الكتاب إلى آخر الآية)، فذكرت الآية إلى آخرها) قال: رسول الله - (صلى الله عليه وسلم) - إذا رأيتم الذين يتبعون ما تشابه منه، فأولئك الذين سَمَّى الله فاحذروهم^(١).

واته: دايكمان خاتو عايشه (خوا لئی رازی بی) ده‌لی: پیغه‌مبه‌ر (صلى الله عليه وسلم) ئەم ئایه‌ته‌ی خوینده‌وه: [هو الذي أنزل عليك الكتاب تا کۆتایی] دوا‌ی پیغه‌مبه‌ر (صلى الله عليه وسلم) فه‌رمو‌ی: هه‌رکات ئەوانه‌تان بینین، که به‌دوا‌ی ئەو ئاتانه‌ ده‌که‌وتن، که موته‌شاییهن له‌ قورئاندا، ئەوانه‌ن، که خوا‌نا‌وی هینان و، لیان وریابن!

هه‌لبه‌ته‌ به‌ سه‌رنجدانی ئایه‌ته‌که‌، که ده‌فه‌رمو‌ی: [منه‌ آیات محکات هن‌ أم‌ الكتاب، وأخر متشابهاً]، ده‌رده‌که‌و‌ی: که زۆربه‌ی هه‌ره‌ زۆری قورئان، ئایه‌ته‌کانی موحه‌که‌من و که‌میکیشیان موته‌شاییهن. ئنجا ئیره‌دا ئیشکالیک دروست ده‌بی، ئەویش ئەوه‌یه‌: حیکمه‌تی چیه‌ خوا (سبحانه‌ وتعالی) هه‌ندی‌ک ئایه‌تی دابه‌زاندوون موته‌شاییهن و پی‌یشی فه‌رمو‌وین، ده‌بی له‌ قورئانه‌وه‌ رامینین، (کتاب أنزلناه إلیک مبارک لیدبروا آیاته) ص - ٢٩ - هه‌روه‌ها (أفلا يتدبرون القرآن..) محمد - ٢٤ - له‌ حالیکدا هه‌ندی‌ک له‌ ئایه‌ته‌کان بو‌ ئیمه‌ زاندرانابن؟ وه‌لامه‌ که‌ی ئەوه‌یه‌: خوا که‌ فه‌رمان ده‌کات له‌ ئایه‌ته‌کانیه‌وه‌ رامینین، بی‌گومان ئەوه‌ بو‌ هه‌موو قورئانه‌، که هه‌موو قورئان ده‌بی ئیمه‌ دوو‌ئه‌رکی له‌به‌رامبه‌ردا جی به‌جی بکه‌ین:

یه‌ که‌م: بروامان پی‌ی بی.

دوو‌ه‌م: ئەوه‌ی، که په‌یوه‌ندی به‌ کارو چالاکییه‌کانمانه‌وه‌ هه‌یه‌، جی به‌جی که‌ین.

ئەو بەشەى قورئانىش، كە بۆ ئىمە مانايە كەى پروون نەبى،
گرنىگ ئەو ەىە پىوئىستە لەسەرمان برۆاى پى بىنىن، وە ك خوا لەبارەى
رۆچوان و قوولبوو ەوان بەزانبارىدا، فەرموو ەىە تى: [والراسخون في
العلم يقولون آمنا به كل من عند ربنا] آل عمران - ۷ .

كەواتە: ئەو ەىە كە پروونىش نەبى و چاك لى تى نە گەىن،
گرنىگ ئەو ەىە بۆ ئىمە، ەەر پىوئىستە برۆاى پى بىنىن.
ئىجا دەلىل: قورئان فەرمايشتى خوا ەو، فەرمايشتى خواش
لەقەدەر خوا ە، تەنبا خوا (سُبْحانہ وتعالى) دەزانى فەرمايشتە كەى
ەممو و واتاو ماناكانى چىين و چۆنن؟ چونكە خوا (سُبْحانہ
وتعالى) بى سنوورە لە سىفەتە كانىداو قورئانىشى بە زانىارىى
خۆى دابەزاندو ە: [أَنزَلَهُ بِعِلْمِهِ] النساء - ۱۶۶ ، [أَنزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ
السِّرَّ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ] الفرقان - ۶ .

كەواتە: دەبى بە ئەندازەى خوا زانىارىيمان ەبى، ئەو جار لە
ەممو زانىارىى قورئان تىدە گەىن!
ەەرگىز سنوردار بى سنوورى پى وە خو ناگىرى، موستەحىلە،
پەرداخىك ناتوانى ئاوى دەريايە كى تىبكەى، ەلەتە ئەمەش
تەنبا بۆ نىك خستەو ەىە لە ەقل، ئە گەرنا زانىارىى خوا كە
لە قورئاندا ە، فراوانترىشە لە ئاوى دەريا لە چاو پەرداخىك!
بەلام بىگومان زانايانىش زۆريان باسكردو ە كە: حىكمەتى
چىيە خوا ئايەتانى مۆتەشابهى ناردوون؟

۱. گەورەترىن حىكمەت برىتىيە لە تاقىكردنەو ەى مۆقەكان، خوا
فەرمايشتىكى فەرموو، لە ەممووى تى ناگەى، بەلام پرواشت
پى ەىە، مادام دلئاي كە پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) لە

خواوە هیناویەتی، بروای پێ دینی ئە گەر لە هەمووشی تێنە گەیی.
 ٢. هەندیکی لە ئایەتە مۆتەشابییه کانیشتی رێژەییین، ئایەتیک بو
 کەسیک بە مۆتەشابییه لە قەڵەم دەدری، بەلام بو کەسیکی
 دیکە کە توانای تێگەیشتن و زانیاری زیاترە، بە مۆحکەم
 دادەنری،

٣. ئەو ئایەتە مۆتەشابییه هۆکاری ئەوەبوون کە زانیان زۆر
 رۆبچن، زۆر قوولبێنەو و، وردبێنەو لەقورئان بە گشتیی و، لەو
 ئایەتە مۆتەشابییه بە تاییەتی بو لێ تێگەیشتیان.
 شایانی باسە: وشە مۆتەشابییه لە قورئاندا بە واتای دیکەش
 بە کارهاتو، کە بریتییه لە ویکچوونی ئایەتەکانی قورئان بە گشتیی،
 بۆیەش خوا هەموو ئایەتەکانی قورئانی بە مۆتەشابییه ناو بردوون، لە
 سوورەتی (الزومر) دا دەفەر موی:
 ﴿اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَابِهًا﴾ الزمر: ٢٣.

واتە: خوا باشترین فەرماشتی دابەزاندو ویکچووێ.
 واتە: هەندیکی بە هەندیکی دەچی و، هەندیکی هەندیکی بە
 راست دادەنێ، بێ ئەوەی دژایەتی و ناکوکی لە نێوان ئایەتەکاندا
 هەبێت، هەروەها واتایەکی دیکەش بو ئایەتە مۆتەشابییه کان،
 مەبەست پێیان ئەو ئایەتانەن کە بێژەکانیان پێک دەچن، لە شوێنە
 جیاوازهکانی قورئاندا، کە هەندیکی لە زانیان ئەو ئایەتانەیان هەموو
 جیاکردوونەو و کتیی تاییەتیان لەبارەو نووسیون، بو وێنە:
 ١. لە چوار شوێناندا خوا (سُبْحانە وتعالی) باسی چوار جۆرە خۆراکی
 حەرام دەکا، کە بریتین لە:
 أ- بۆ جگە لەخوا سەرپراو.

ب - مرداره وه بوو.

ت - گوشتی به راز.

ح - خوین.

تنجا ته نیا له سووره تی (البقرة) دا دهفه رموی:

﴿وَمَا أَهْلٌ بِهِ لغيرِ اللَّهِ﴾ البقرة: ١٧٣.

به لām له ئایه تی (١٤٥) له سووره تی (الأنعام) و، له (١١٥) ی

سووره تی (النحل)، ههروه ها له سووره تی (المائدة) ئایه تی (٣) دا، خوا

(سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) دهفه رموی:

﴿وَمَا أَهْلٌ لغيرِ اللَّهِ بِهِ﴾ المائدة: ٣.

٢ - ههروه ها خوا له سووره تی (الأنعام) (١٦٥) دا دهفه رموی:

﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ﴾ الأنعام: ١٦٥.

به لām له سووره تی (یونس) دا دهفه رموی:

﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ...﴾ یونس: ١٥.

ديسان له سووره تی (فاطر) یشدا دهفه رموی:

﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ﴾ فاطر: ٦٥.

٣ - ههروه ها له سووره تی (البقرة) دا دهفه رموی:

﴿فَأَنْفَجَرْتُمْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا﴾ البقرة: ٢٤.

به لām له سووره تی (الأعراف) دا دهفه رموی:

﴿فَأَنْبَجَسَتْ مِنْهُ﴾ الأعراف: ٥٥.

ههروه ها وینه ی ئه وانه زۆره، که ئه وانه ش هه‌ندیک له زانیان به

ئایه تی موته شابییه ناویان ده‌به‌ن، واته: ویک ده‌چن

واته: مسوڵمان ده‌بێ كه‌م و زۆر له‌ قورئان تێبگات، كه‌م و زۆر ده‌بێ
لێی حالیی بێ، خوا قورئانی دابه‌زاندوه‌ بۆ لێ تێگه‌یشتن و، تێوه‌ ڕامان
و لێ حالیی بوون و، په‌ند لێ وه‌رگرتن و كارپێكردن.

بەلام ئەگەر بگەرێنەوێه بۆ پێناسەی تەفسیر، کە گوتمان چوار جۆرە:

أ - جۆرێکیان ھەر زمانی عەرەبیی بزانی، لێی تێ دەگە.

ب - جۆرێکیان کە هیچ کەس پاساوی نیە لێی ھالی نەبێ.

ج - جۆرێکیان کە زانایان تێی دەگەن.

د - جۆرێکیش کە تەنیا خوا (سُبْحانہ وتعالی) بە تەواویی

واتایە کە ی دەزانێ.

ئەو کاتە چوار ھوکم بەسەر تەفسیردا دەچەسپن:

جۆری یە کە میان: فەرزی کیفایە لەسەر مسوڵمانان کە

کەسانێکیان تێدا ھەبن، ئەگەر عەرەب بن، یان غەیری عەرەب

بن، بایە ئەوەندە زمانی عەرەبیی بزائن، پێی لە قورئان تێگەن،

و ھە ک پلە ی یە کە می تێگە یشتن.

جۆری دووھم: پاشان لەسەر ئۆممەت و لەسەر یە ک یە کی

مسوڵمانان پێویستە بایە ئەوەندە لە قورئانەوێ رابمێنن و تێی

بفکرن کە لێی ھالی بن و، ھێچ کەسیک بیانوو و پاساوی نیە،

لە قوئان تێنە گات، و ھە ک پلە ی دووھمی تێگە یشتنی قورئان.

جۆری سێیھم: پلە ی سێیھمی کە بریتیە لەوێ زانایان و

پسپۆران لێی تێدە گەن، ئەویش لەسەر ئۆممەت پێویستە کە لە

نیویدا پسپۆران و زانایانیک ھەبن، لە ھەموو قورئان تێگەن و،

ھەموو قورئان بزائن و لێی شارەزاین، بە پێی توانای خوێان و، بۆ

خە کی بەیان بکەن و باسی بکەن.

جۆری چوارھم: پلە ی چوارھمیش ئەوێھ کە مۆتە شابیھە و

مانایە کە ی بۆ ئێمە روون نیە، یان زیاتر لە واتایە ک ھەلدە گری،

ئەوێ ییگومان مروؤف دەبێ بەو مەبەستە زیاتر لێی وردبیتەو،

هه چهنده گوتراوه: موته شابيهه، به لام نهودک له مو حکم بئ،
 ده بئ زياتر پاميني و وردبيتهوه، به لکو مانايه کي تيدا به دي بکا،
 نه گهر نا پيوسته نايه ته موته شابيهه کان، پروايان پئ بهي نري، بئ
 نهودي وه ک پيوست واتاو چه مک و مه بهسته کهيان له عه قلدا
 جيبيتهوه، مروڤ بتواني، وه خوئ بگري و ئيستيعابي بکا.

ته‌فسیری قورئان به‌راو‌بۆ‌چوون (تفسیر القرآن بالرأی):

لێ‌هه‌وه‌ ده‌په‌رینه‌وه‌ بۆ‌بابه‌تییکی دیکه‌، که‌ له‌ هه‌ندی‌ک ده‌قاندایه‌م‌کردنی هاته‌وه‌: لێ‌کدانه‌وه‌ی قورئان به‌راو‌بۆ‌چوون (التفسیر بالرأی). هه‌لبه‌ته‌ دوو ده‌ق له‌وباره‌وه‌ هاتوون، به‌لام‌ خاوه‌نی (المقدمات الأساسية في علوم القرآن) هه‌ردووکیانی به‌بێ‌هێز داناون و گوتویه‌تی: شایسته‌ی پشت پێ‌به‌ستن نین.

یه‌که‌میان: (عن عبدالله بن عباس عن النبي صلى الله عليه وسلم) قال: من قال في القرآن بغير علم، (وفي رواية: برأيه) فليتبوأ مقعده من النار^(١). واته‌: له‌ عبدالله ی کوری عه‌بباس له‌ پێ‌غه‌مبه‌ری گێ‌رپراوه‌ته‌وه‌ - علیه الصلاة والسلام - که‌ گوتویه‌تی: هه‌رکه‌ سی‌ک قسه‌ له‌باره‌ی قورئانه‌وه‌ بکا، به‌بێ‌ زانیاریی [له‌ ریوایه‌تێ‌کدا: به‌بۆ‌چوونی خۆی]، با شوینی خۆی له‌ ئاگردا هه‌لگرێ.

دووه‌میان: (عن جندب بن عبدالله قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم): من قال في القرآن برأيه فأصاب، فقد أخطأ^(٢).

واته‌: پێ‌غه‌مبه‌ری خوا (عليه الصلاة والسلام) فه‌رمویه‌تی: هه‌رکه‌ سی‌ک له‌باره‌ی قورئانه‌وه‌ به‌بۆ‌چوونی خۆی بیلێ‌ و، بپێ‌یکێ‌، ئه‌وه‌ به‌هه‌له‌دا چوه‌وه‌. ئه‌م دوو گێ‌رپراوه‌یه‌ له‌رووی سه‌نه‌ده‌وه‌ راست نین و، له‌رووی مه‌تن و نێ‌وه‌پۆ‌کیشه‌وه‌، هه‌ر راست نین، چونکه‌ هی‌یه‌که‌میان، به‌هه‌ر حال ئه‌گه‌ر ئینسان به‌بێ‌ زانیاریی له‌باره‌ی قورئانه‌وه‌، قسه‌ بکات دیاره‌ ئه‌وه‌ گوناچه‌وه‌

(١) - أحمد: ٣٠٢٤، والترمذي: ٢٩٥٠، والنسائي في فضائل القرآن: ١٠٩ - ١١٠، وأبويعلى: ٢٣٣٨، وابن جرير الطبري: ١٢٣٩٢.

(٢) - أبو داود: ٣٦٥٣، والترمذي: ٢٩٥٢، والنسائي فضائل القرآن: ١١١، وأبويعلى: ١٥٢٠، والطبراني: ١٦٧٢، وابن جرير ج ١ ص ٣٥.

هەلەیه، بەلام بە بۆچوونی خۆی (برایه) دەبێ پروون بکریتهوه، بۆچوونی خۆی یانی چی؟ چونکه تەفسیر بەراو بۆچوون دوو جۆره:

أ - کەسیک عەقڵی بە کاردی نی و شارەزای زمانی عەرەبییە و شارەزای ریباز (سنة) ی پیغەمبەرە (عليه الصلاة والسلام) و شارەزای زانستەکانی قورئانە و، لە ئایەتەکان ورد دەبیتهوه و تیپانە وەرپادەمی نی، بۆچوونیکی بۆ دروست دەبێ، لەبارە ی تیگەیشتن لە ئایەتیک، ئەمە شتیکی راست و پەروایە.

ب - کەسیک شارەزای زمانی عەرەبی نی، شارەزای زانستەکانی قورئان نی، شارەزای ریبازی پیغەمبەر (عليه الصلاة والسلام) نی و لە خۆوه بۆچوونیکی لەبارە ی ئایەتیکەوه دەلی، وای پی خۆشه، یاخود وە ک دەمارگیری بۆ مەزەبیکی دیاریکراو و بۆ رایەکی دیاریکراو، ئایەتیک مل پی دەسوورینی بەره و مەبەستیکی، یاخود وە ک لاسایکردنەوه ی کەسانیک لە پیش خۆیدا، ئایەتیک مل پی دەسوورینی بۆ مەبەستیکی، بیگومان ئەوه سەرزنشت کراوه، ئەگەرنا مروّف عەقڵی بە کاربینی بۆ لیتگەیشتنی قورئان و هۆکارەکانی ئەو لی تیگەیشتنەشی ئامادەکردبن، وە ک شارەزایی لە زمانی عەرەبی و شارەزایی لە قورئان، شارەزایی لە هۆیه کانی هاتنە خواری قورئان - ئەو ئایەتانە ی هۆی هاتنە خوارەویان هەیه - هەر وەها شارەزایی لە ریبازی پیغەمبەر - (صلى الله عليه وسلم) - و لە ئوسوولی فیه، ئەوه بیگومان بەبی عەقڵی خو بە کارهینان، ئینسان لە قورئان تیناگات.

خو اش دەفەرموی: ﴿كَتَبْنَا لَهُ الْكِتَابَ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ﴾ ص: ٥٣.

واتە: ئەم کتیبەمان بۆلات دابەزاندوه، بەپیژە تاكو لە ئایەتەکانیەوه رامینن و، بۆ ئەوه ی عاقلەندان پەندی لێوەرگرن.

هه‌روه‌ها خوای موته‌عال ده‌فه‌رموی: ﴿كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ ءَايَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ البقرة: ۲۴۲.

واته: ئاوا خوا ئایه‌ته‌کانیتان بۆ روون ده‌کاته‌وه به‌لکو تییگه‌ن!
به‌لام بیگوومان که‌سیک له‌ ئایه‌تیک تی نه‌گات و لئی شاره‌زا
نه‌بی، نابیی ته‌که‌لوف بکات و هه‌رچۆنیکیی بی شتییک بلئی، بۆ ته‌وه‌ی
بی ده‌نگ نه‌بی! با له‌و باره‌وه چه‌ند ده‌قییک بینین:

۱ - (عن عبدالله بن أبي مليكة قال: سألت رجل ابن عباس قال:

﴿فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ﴾ السجدة: ۵؟).

فقال ابن عباس: فما هو (يوم) كان مقداره خمسين ألف سنة) قال
الرجل: إنما سألتك لتحديثي، قال ابن عباس: هما يومان ذكرهما الله
في كتابه، أله أعلم بهما، فكره أن يقول في كتاب الله ما لا يعلمه^(۱).
واته: عبدالله ی کوری ئه‌بی موله‌یکه ده‌لئی: پیاویک له‌ (ابن
عباس) ی پرسى له‌باره‌ی: (في يوم كان مقداره ألف سنة مما تعدون)
پۆژیک که‌ ئه‌ندازه‌که‌ی هه‌زار سآله، له‌وه‌ی ده‌یژمیرن.
عبدالله ی کوری عه‌بباس گوتی: ئه‌دی پۆژیک ئه‌ندازه‌که‌ی
په‌نجا هه‌زار سآله چیه‌؟! پیاوه‌که‌ گوتی: بۆیه لیم پرسى، تاكو بۆم
باسبکه‌ی!

عبدالله ی کوری عه‌بباس گوتی: ئه‌وانه دوو پۆژن، خوا باسی کردوون،
(یه‌کیان هه‌زار سآل، یه‌کیان په‌نجا هه‌زار سآل) خوا پێیان زاناته‌ره، پێی
ناخۆش بوو له‌باره‌ی کتییی خواوه‌ شتییک بلئی، که‌ نایزانئ.

(۱) - أثر صحيح، أخرجه أبو عبيد في فضائل القرآن: ص ۳۷۶، وابن جرير في تفسيره ۲۹ ص ۷۲،
والحاكم: ۸۸۰۳، وهو آخر حديث في المستدرک، وإسناده صحيح، وقال الحاكم: حديث صحيح على شرط
البخاري.

که‌واته: به‌بی زانیاریی قسه‌کردن له‌باره‌ی قورئانه‌وه، بی‌گومان قه‌ده‌غه‌یه.

٢ - شوینه‌واریکی دیکه له‌وباره‌وه: (عن عبيدالله بن عمر رضي الله عنهما قال: لقد أدركت فقهاء المدينة، وانهم لَيُعَظِّمُونَ الْقَوْلَ فِي التَّفْسِيرِ، منهم سالم بن عبدالله، وقاسم بن محمد، وسعيد بن مسيب، ونافع)^(١).

واته: (عبيدالله) کوری عومهری کوری خه‌تاب خوا لیان رازی بی، ده‌لی: شه‌رعزانی مه‌دینه‌م بینین (یانی شاره‌زایان له‌دیندا) که قسه‌کردن له‌باره‌ی ته‌فسیره‌وه‌یان زۆر پی مه‌زن بوو! له‌وانه: (سالمی کوری عبدالله ی کوری عومهر، و قاسمی کوری موحه‌مه‌دی کوری ئه‌بویه کری صیددیق و سه‌عیدی کوری موسه‌یه‌ب و نافع)، که ئه‌مانه شاره‌زایانی مه‌دینه‌ بوون و، فه‌توا له‌ دوا‌ی هاوه‌لان له‌سه‌ر ئه‌مان بووه.

٣ - شوینه‌واریکی دیکه: (كان مسروق بن الأجدع يقول: اتقوا التفسير فإنما هو رواية عن الله عزوجل)^(٢).

واته: مه‌سپرووقی کوری ئه‌جده‌ع ده‌یگوت: خۆتان له‌ ته‌فسیر بپاریزن، چونکه لی‌کدانه‌وه‌ی قورئان و پوون‌کردنه‌وه‌ی قورئان، بریتییه له‌ گیرانه‌وه‌ له‌ خواوه، (ده‌لی: خوا وایفه‌رمووه).

٤ - شوینه‌واریکی دیکه: (قال عامر الشعبي: والله ما من آية إلا قد سألت عنها، لكنها الرواية عن الله)^(٣).

واته: عامیری شه‌عبی گوتوویه‌تی: به‌خوا هیچ نایه‌تیک

(١) - أثر صحيح الإسناد أخرجه ابن جرير في تفسيره ج ١ ص ٣٧.

(٢) - أثر صحيح الإسناد أخرجه أبو عبيد في الفضائل: ص ٣٧٧.

(٣) - أثر صحيح الإسناد أخرجه ابن جرير في تفسيره ج ١ ص ٣٨.

نیە، مە گەر لەبارەییەوه پرسییومە لەزانایان (ودەیزانم) بەلام ئەوه
گێڕانەوهیە لە خواوە (سُبْحانہ وتعالی).

کەواتە: مەرۆف دەبی لەبارەیی قسەکردن لەبارەیی قورئانەوهو
واتاکردنی قورئانەوه، وریابی.

هەلبەتە زانایان جیاوازییان خستۆتە نێوان رای پەسەند و بۆچوونی
پەسەند، لەبارەیی قورئانەوهو بۆچوونی ناپەسەند، بۆ وێنە:
(البیهقی) لە (شعب الإیمان) دا دەلی:

(الرأي الذي يغلب على القلب من غير دليل قام عليه، فمثل هذا
الرأي لا يجوز الحكم به في النوازل، فكذلك لا يجوز تفسير القرآن به،
أما الرأي الذي يسنده البرهان، فالحكم به في النوازل جائز، وكذلك
تفسير القرآن به جائز)^(١).

واتە: ئەو رایەیی کە دیتە سەر دڵ بەبی بەلگە (بەبیئەوهی
بەلگەییەکی لەسەر هەبی) وێنە ئەو رایە ناگونجی حوکمی پی بدری
لەسەر ئەو شتانەیی دەقەومن، حوکمیان چییە؟ هەر وەها ناگونجی
بۆ تەفسیری قورئانیش بە کاربەینری، بەلام ئەو رایەیی بەلگەییەکی
لەسەرە، هەم لە رووی فەتوادانەوه بۆ ئەو رووداوانەیی دینە پیشی و،
هەم بۆ لیکدانەوهی قورئانیش، دروستە.

(القرطبي) دەلی: ئەوه کە قەدەغە کراوه قورئان بەرای خو
لیکبدریتەوه، رووی لە دوو حالەتانه:

حاله تی یە کەم: کەسیک بۆچوونی لەبارەیی شتیکیەوه هەییە و،
ئارەزوومەندە بۆی و دلی لێیەتی، ئنجا بیئ قورئان بەپی ئارەزووی
خۆی و بۆچوونی خۆی تەفسیربکات و، بیکاتە بەلگە لەسەر ئەو

مه‌به‌سته‌ی که خۆی چه‌زی لێه‌تی، ئه‌مه‌ که بێگومان ئه‌وه‌ شتیکی خراپه‌، ئنجا ئه‌وه‌ جاری واهه‌یه‌ به‌ زانیارییه‌وه‌یه‌و، جاری وایه‌ به‌ نه‌زانییه‌وه‌یه‌و، جاری واهه‌یه‌ مه‌به‌ستیکی باشی هه‌یه‌و، جاری واش هه‌یه‌ مه‌به‌سته‌ که‌ی خراپه‌، به‌لام مادام بۆ هه‌واو ئاره‌زوویه‌ ک بێ، دروست نیه‌ به‌و شیوه‌یه‌ قورئان لیک‌درا‌یه‌وه‌.

حاله‌تی دووهم: ئه‌وه‌یه‌ که که‌سیک قورئان لیک‌داته‌وه‌، ته‌نیا به‌وه‌ که‌ شاره‌زای زمانی عه‌ره‌بییه‌، بێه‌وه‌ی ئاگاداری رای زانیان بێ و، ئاگاداری ئه‌و وشانه‌ بێ که‌ زانیان قسه‌یان لێ کردوون و، بێ ئه‌وه‌ی ئاگاداری په‌وانبێژی بێ و ئاگاداری ورده‌کارییه‌کانی زمانی عه‌ره‌بییه‌ بێ، که‌واته‌: ئه‌وه‌ پێگه‌ری کراره‌وه‌ی که‌ قورئان به‌ عه‌قل و رای خۆ ته‌فسیر بکری.

(القرطبي) ده‌لێ: مه‌به‌ست پێی ئه‌و دوو حاله‌ته‌یه‌، دوایی ده‌لێ: (ما عدا هذين الوجهين فلا يتطرق النهي إليه)، جگه‌ له‌و دوو حاله‌ته‌: یه‌ که‌م: که‌سیک ئاره‌زووی له‌ شتیکی بێ و به‌پێی ئاره‌زوو و هه‌وای خۆی ته‌فسیری بکات،

دووهم: ئه‌وه‌ که‌ ته‌نیا به‌ رواله‌تی زمانی عه‌ره‌بییه‌ ته‌فسیری بکا، بێ ئه‌وه‌ی شاره‌زای وشه‌کانی قورئانبێ و، به‌بێ ئه‌وه‌ی شاره‌زای هۆی هاتنه‌ خواره‌وه‌کان بێ و، شاره‌زای ورده‌کارییه‌کانی په‌وانبێژی بێ، که‌ له‌ زمانی عه‌ره‌بییدا هه‌ن و، ده‌بێ له‌ قورئاندا به‌ کاربه‌ی‌نێن، پێگه‌ریه‌ که‌ پرووی له‌و دوو حاله‌ته‌یه‌و غه‌یری ئه‌و دوو حاله‌ته‌، پێ لێ گیراو نیه‌^(١).

برگە ی سییەم: مەرجە کانی ڕوونکەرەوێ قورئان (شروط مفسر القرآن):

ئایا کەسیک بیهوێ قورئان ڕوون بکاتەوێ شی بکاتەوێ، لە خەڵکی بگەیهنێ، چی تیدا بە مەرج گیراوە؟!

کۆمەڵیک مەرج هەن، بەلام پێم وایە ئەم حەوتە زۆر گرنگن:

مەرجی یەكەم: بیرو ڕوایەکی راستی هەبێت و، میتۆد (منهج) و بەرنامە یەکی ساغیشی هەبێت بۆ تەفسیرکردنی قورئان.

ئەم مەرجەیان لە هەموویان گرنگترە، چونکە هەموو ئەوانە ی قورئانیان بە جۆریک ئیکداوەتەوێ بە جۆریک تەفسیر کردوێ، کە لە گەڵ مەبەستەکانی قورئاندا نایەتەوێ، بەو لاویاندا بردوێ، ئەوانە بوون، کە لە ڕووی عەقیدەوێ خەڵکیان هەبوو، یاخود لە ڕووی میتۆد و بەرنامە ی مامەڵە لە گەڵ قورئاندا، کەم و کوریان هەبوو.

بۆیە بێگومان ئەمە مەرجیکی بەجێیە، ئەو زانیانەش کە لەسەر ئەو ڕێیە راستە بوون، دیارە لە دوا ی پیغەمبەری خاتەم (صلی الله علیه وسلم) هاوێلانی بوون، خوا ئێیان ڕازی بێ، هاوێلان بە گشتیی و بە تایبەتی چوار خەلیفە ڕاشیدەکان و، ئەوانەیان، کە ناودار بوون بەوێ شارەزابوون لە قورئان، وەک: (عبدالله ی کوری عەبباس و، عبدالله ی کوری مەسعودو، موعاذی کوری جەبەل و، عبدالله ی کوری زوبەیرو، عبدالله ی کوری عومەر و، عبدالله ی کوری عەمری کوری عاص)، هەر وەها پێشەوایانی شوێنکەوتوان، (الأئمة التابعون) هەر وەها ئەوانە ی، کە لە دوا ی ئەوانەوێ ڕۆشتوون، وەک: ئەبو حەنیفە، مالیک، سوفیانی سەوری، عبدالله بنو لمبارەک، ئەلئەوزاعیی، (سوفیان بنو عویەینە، شافعی، ئەحمەد

بنولحه‌نبه‌ل، ئه‌لحومه‌یدی، ئه‌لبوخاریی، ئیبنو جه‌ریر ئه‌لتبه‌پیری) و، ئه‌وانی دیکه‌ش که له‌ سه‌ر هه‌مان رێباز پۆیشتوون.

مه‌رجی دووه‌م: ئه‌وه‌یه که بابای پروونکه‌ره‌وه‌ی قورئان، ئامانج و مه‌به‌ستیکی راست و ره‌وای هه‌بیّت:

واته‌: مه‌به‌ستیکی ئاماده‌کراوی نه‌بی له‌ عه‌قل و زه‌ینی خۆیدا، بیه‌وی ئایه‌ته‌کان و چه‌مک و واتای ئایه‌ته‌کان، له‌ گه‌ڵ ئه‌و مه‌به‌ست و ئاره‌زووه‌ی خۆیدا بگونجینی، به‌ لکو خۆی دابرنی له‌ هه‌رچی مه‌به‌ست و هه‌واو ئاره‌زوو هه‌یه‌و، رێک ته‌ماشای ئایه‌ته‌کان بکات، ئایه‌ته‌کان چی پێ ده‌ڵین، ئه‌وه‌ بلیت، نه‌ک خۆی ئه‌وه‌ به‌ ئایه‌ته‌کان بلی، که مه‌به‌ستییه‌تی! یانی: (لَا يَقُولُ كِتَابَ اللَّهِ مَا لَمْ يَقُلْ) ئه‌وه‌ به‌ زاری کتییی خواوه‌ نه‌لی که نه‌یفه‌رموه‌و.

ئنجا ئه‌وه‌ که ئینسان نیازو مه‌به‌ستی باشی بی و، ته‌نیا مه‌به‌ستی بی بزانی فه‌رمایشتی خوا مه‌به‌سته‌که‌ی چییه‌؟ نه‌ک خۆی مه‌به‌ست و هیواو ئاوات و یاخود ئامانجیکی له‌ دلدا هه‌بی، غه‌ره‌زیکی دیکه‌ی له‌ دل گرتبی، ئه‌مه‌ زۆر یارمه‌تییده‌ره‌ بۆ مرو‌ف، که باش له‌ قورئان تی‌بگات.

له‌و باره‌وه‌ ئه‌م ده‌قه‌ دینین، پیغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) فه‌رمویه‌تی:

(من یرد الله به‌ خیراً یَقْقَهْ فِي الدِّينِ)^(١).

پیغه‌مبه‌ر (علیه الصلاة والسلام) فه‌رمویه‌تی: هه‌رکه‌سیک خوا چاکه‌ی بۆی بوی، له‌ ئاییندا شاره‌زای ده‌کا.

(فیقه‌) بریتییه‌ له‌ ورد تی‌گه‌یشتن، یاخود بریتییه‌ له‌ تی‌گه‌یشتن له‌ مه‌رام و مه‌به‌ستی بی‌ژهر.

به‌لام به‌ پیچه‌وانه‌وه‌، ئه‌گه‌ر ئینسان نیازو مه‌به‌سته‌که‌ی ته‌واو نه‌بی،

(١) - البخاری: ٧١، ومسلم: ١٠٣٧، من حدیث معاویه بن أبی سفیان.

ئه‌وه ده‌بیته هۆی ئه‌وه که په‌رچ و کۆسپ له‌به‌رده‌می دا دروست بێ، بۆ لێتێگه‌یشتنی قورئان.

وه‌ک له‌م دوو فه‌رمایشته‌ی پێغه‌مبه‌ره‌وه دیا‌ره (صلی الله علیه وسلم):
یه‌که‌م: پێغه‌مبه‌ر ده‌فه‌رموی - علیه الصلاة والسلام - : (مَنْ تَعَلَّمَ الْعِلْمَ لِيُبَاهِيَ بِهِ الْعُلَمَاءَ، أَوْ لِيُتَارِيَ بِهِ السُّفَهَاءَ، أَوْ لِيَصْرِفَ بِهِ وَجْهَ النَّاسِ إِلَيْهِ، فَهُوَ فِي النَّارِ)^(١).

واته: هه‌رکه‌سی‌ک زانیاری فی‌ربێ، بۆ ئه‌وه‌ی خۆی پێ به‌سه‌ر زانیاندا هه‌لکێشی، یان بۆ ئه‌وه‌ی که شه‌ره‌ قسه‌و مشت و مری پێ له‌گه‌ل نه‌فاماندا بکات، یان بۆ ئه‌وه‌ی که ڕووی خه‌لکی به‌ره‌و لای خۆی پێ وه‌رچه‌رخێنی، ئه‌وه له‌ ئاگردایه.

دووهم: (عن أبي هريرة قال: قال رسول الله (صلی الله علیه وسلم) : من تعلم علماً مما يبتغى به وجهه الله، لا يتعلمه إلا ليصيب به عرضاً من الدنيا، لم يجد عرف الجنة يوم القيامة. يعني ربحها)^(٢).

پێغه‌مبه‌ر (عليه الصلاة والسلام) فه‌رموویه‌تی: هه‌رکه‌سی‌ک زانیاری فی‌ربێ له‌و زانیارییه‌ی ڕووی خوا‌ی پێ داوا ده‌کړی (په‌زامه‌ندیی خوا‌و دیداری خوا) ته‌نیا بۆ ئه‌وه‌ی فی‌ری بێ، که ئامانجێکی دونه‌یایی پێ وه‌ده‌ست به‌یڤی، ئه‌وه له‌ ڕۆژی قیامه‌تدا بۆنی به‌هه‌شت ناکات.

خواش (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) ڕیگری کردوه له‌ ئێمه که شوین ئاره‌زوو بکه‌وین به‌ گشتیی، وه‌ک ده‌فه‌رموی:

﴿فَأَحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ ص: ﴿٢١﴾.

(١)- الروياني في مسنده: ١٣٦٤، وبحشل في تاريخ واسط: ص ١٢٨، البزار: ١٧٨، كشف الأسرار، غيرهم من حديث قتادة عن أنس. قلت: وهذا حديث حسن بطرقه.

(٢) - حديث حسن أخرجه ابن أبي شيبة ج ٨ ص ٧٣١، وأحمد: ٨٤٥٧، وأبوداود: ٣٦٦٤، وابن ماجه: ٢٥٢، وأبو يعلى: ٦٣٧٣، وهو حديث حسن بطريقه.

واته: له نڻوان خه لکدا به حه‌ق دادوه‌ریی بکه‌و، شوښن ئاره‌زوو مه‌که‌وه،
ته‌گه‌ر نا له‌رڼی خوا لاتده‌دا.

هه‌روه‌ها له‌ سووره‌تی (القصص) دا فه‌رموویه‌تی:

﴿وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوَاهُ بِغَيْرِ هُدًى مِنَ اللَّهِ﴾ القصص: ٥٠.

واته: کڼی گومراتره‌ له‌ که‌سیک که‌ شوښن، ئاره‌زووی خو‌ی که‌وتوه
به‌بڼی رښماییه‌ک له‌ خواوه‌ (سُبْحانه‌ وتعالی).

(الزركشي) له‌ کتیبه‌ ناوداره‌ که‌ی خو‌ی (البرهان في علوم القرآن) دا
قسه‌یه‌ کی جوان ده‌کا له‌و باره‌وه، ده‌لڼی:

(واعلم أنه لا يحصل للناظر فهم معاني الوحي حقيقة، ولا يظهر له
أسرار العلم، من غيب المعرفة، وفي قلبه بدعة، أو إصرار على ذنب، أو في
قلبه كبر، أو هوى، أو حب الدنيا، أو يكون غير متحقق الإيمان، أو ضعيف
التحقيق، أو معتمد على قول مفسر ليس عنده إلا علم بظاهر، أو يكون
راجعاً إلى معقوله، وهذه كلها حجب وموانع وبعضها أكد من بعض)^(١).

به‌راستی قسه‌ که‌ی زو‌ر جوانه، ده‌لڼی:

بزانه! بۆ که‌سیک که‌ سه‌رنجی مانایه‌کانی وه‌حیی ده‌دا، راستیی
بۆ ده‌رناکه‌وئ و نه‌یښیه‌کانی له‌ په‌نهانی زانسته‌وه‌ بۆ ده‌رناکه‌ون، له‌
حالیکدا که‌ دل‌ی داهښان و بیدعه‌تی تیدا بڼی، یاخود به‌رده‌وامیی له‌سه‌ر
گوناحیک، یاخود له‌ دل‌یدا خو‌ به‌ زلگریی هه‌بڼی، یان هه‌واو ئاره‌زوو
هه‌بڼی، یان خو‌شویستنی دنیا هه‌بڼی، یاخود ئیمانیک‌ی ساغبووه‌هی
نه‌بڼی، یان ئیمانه‌ که‌ی بی‌هیزبڼی له‌ ساغکردنه‌وه‌دا، یان پشت به‌ قسه‌ی
پوونکه‌ره‌ویه‌ک ببه‌ستی که‌ ته‌نیا زانیارییه‌کی پووکه‌شی له‌ لایه، یاخود
ئه‌و پوونکه‌ره‌ویه‌ ته‌نیا بگه‌رښته‌وه‌ لای عه‌قلی خو‌ی، ئه‌مانه‌ هه‌موویان

په‌رده‌و ریگرن و هه‌ندیکیشان له هه‌ندیکیان کاریگه‌رتن، له‌وه‌دا که ریگرن، م‌رؤف وه‌ک پ‌تویست له فه‌رمایشتی خوا تی‌یگات.

مه‌رجی سی‌یه: بریتییه له ساغ‌کردنه‌وه‌و چه‌سپاندن له تی‌یگه‌یشتندا:

ئه‌ویش به‌وه که ناب‌ی که‌سیک که ته‌ماشای قورئان ده‌کات، هه‌رچی به‌ پ‌واله‌تی زمانی عه‌ره‌یی و پ‌یزمانی عه‌ره‌یی هاته‌ زه‌ینییه‌وه، ب‌ل‌ی ئه‌وه مانای ئایه‌ته‌که‌یه، به‌ل‌کو ده‌بی ل‌یی ورد‌ب‌یت‌ه‌وه‌و تی‌یه‌وه رام‌ین‌ی و قوول‌دا‌ب‌چی، هه‌ر ب‌ۆیه خوا (س‌بحانه‌و تعالی) له چه‌ند شو‌ین‌یکی قورئاندا، فه‌رمانی به‌ئ‌یمه‌ کرد‌وه، که له ئایه‌ته‌کانی ورد‌ب‌ینه‌وه، ب‌ۆن‌م‌و‌نه:

﴿كُتِبَ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ﴾ ص: ٢٩.

واته: ئه‌مه ک‌ت‌ب‌ی‌که ب‌ۆل‌ای ت‌ۆمان دابه‌زاند‌وه، به‌پ‌یزه تاک‌و له ئایه‌ته‌کانیه‌وه رام‌ین‌ن و، ب‌ۆ ئه‌وه‌ی خاوه‌ن عه‌قل‌ان په‌ند وه‌ریگرن.
٢- هه‌روه‌ها ده‌فه‌رم‌وی: ﴿أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا﴾ مح‌مد: ٣٥.

واته: ئایا له قورئان ورد‌نابنه‌وه، یان د‌له‌کان قوف‌لیان ل‌ی دراوه!
٣- هه‌روه‌ها ده‌فه‌رم‌وی: ﴿أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا﴾ النساء: ٨٢.

واته: ئایا له قورئان را نام‌ین‌ن! ئه‌گه‌ر له ل‌ای ج‌گه‌ له خواوه‌ ب‌وایه، نا‌ک‌ۆ‌کی‌ی و د‌ژیه‌کی‌ی ز‌ۆریان ت‌یدا ده‌بین‌ی.
که‌واته: ساغ‌کردنه‌وه‌و پ‌ۆ‌چ‌وون و قوول‌بو‌نه‌وه‌و رام‌ان و، په‌له‌ نه‌کردن له ده‌ره‌ینانی وات‌ای ئایه‌ته‌کان، ئه‌م‌یش مه‌رجی سی‌یه‌مه.

مه‌رجی چواره‌م: بریتیه له وردبوون له گواستنه‌وه‌داو پشت به‌ستن به قسه‌یه‌ک یان شوینه‌وه‌رایک، که چه‌سپاوه له پرووی سه‌نه‌ده‌وه:

ئنجاج له پرووی زمانه‌وانیه‌وه، له شیکردنه‌وه‌ی وشه‌یه‌کدا له پرووی زمانه‌وانیه‌وه ده‌بی وردبی، ئایا کام سه‌رچاوه‌ی زمان وایگوتوه، چ له پرووی ریاز (سنة) ی پیغه‌مبه‌ره‌وه (عليه الصلاة والسلام) ده‌قیکی سوننه‌ت که دینی، ده‌بی له پرووی (رواية) و (درایة) وه چه‌سپاوبی، به‌س له پرووی سه‌نه‌ده‌وه نا، به‌لکو ده‌بی له پرووی نیوه‌پۆکیشه‌وه سه‌رنجی بدات، ئایا له‌گه‌ل قورئاندا گونجاوه‌و له‌گه‌ل ریازی پیغه‌مبه‌ردا گونجاوه (عليه الصلاة والسلام) و له‌گه‌ل واقع و له‌گه‌ل زانست و عه‌قلدا تیکناگیرئ؟! چونکه پیغه‌مبه‌ری خوا - عليه الصلاة والسلام - شتیک نافه‌رموی، له‌گه‌ل عه‌قل و له‌گه‌ل زانستدا تیکبگیرئ.

جگه له‌وه‌ی که ده‌بی له پرووی ریوايه‌ت و سه‌نه‌دیشه‌وه لیی بکۆلێته‌وه، هه‌روه‌ها له پرووی هۆیه‌کانی هاتنه‌ خواره‌وه و، له‌پرووی ئه‌و شوینه‌وارانه‌وه که له‌هاوه‌لانه‌وه ده‌گیردرینه‌وه‌و، له‌شوینکه‌وتوانی هاوه‌لانه‌وه‌و ئه‌وانی دوا‌ی ئه‌وانه‌وه، هه‌روه‌ها هه‌ر قسه‌یه‌ک له‌هه‌ر زانایه‌که‌وه دینی، پێویسته به‌ئهمانه‌تی زانستییه‌وه بیهێنئ.

له‌ئیهام ئه‌حمه‌ده‌وه هاتوه که گوتویه‌تی: (ثلاثة كتب ليس لها أصول: المغازي، والملاحم، والتفسير)^(١).

ئیهام ئه‌حمه‌د گوتویه‌تی: سئ جۆره کتیب، بنچینه‌یان نیه: (مغازي) ئه‌وانه‌ی باسی جه‌نگ و پرووبه‌پرووبونه‌وه‌کان، ده‌که‌ن و (الملاحم) ئه‌ویش ئه‌و به‌سه‌ره‌هاتانه‌ی که له‌میژوودا باسکراون و، ته‌فسیر.

(١)- الخطيب في الجامع لأخلاق الراوي: ١٤٩٣.

هه‌لبه‌ته من قسه که‌ی ئی‌هام ئه‌حمه‌د پ‌یک وه‌رنا‌گرم و، پ‌یم وایه
زیده‌رۆیی کردوه، چونکه جه‌نگنامه‌کان ئه‌سلێکیان هه‌یه، جارێ ئه‌وه‌ی
که ده‌چیت‌ه‌وه سه‌ر ئایه‌ته‌کانی قورئان و فه‌رمایشته‌کانی پی‌غه‌مبه‌ر
(صلی الله علیه وسلم) یاخود رووداوه‌کانی می‌ژوو که چه‌سپاون، ئه‌وه
بناغه‌یه‌کی گ‌رنگ و پته‌وه، مه‌لاحیمیش ئه‌وه به‌سه‌رهات و گ‌ێردراوانه‌ی
سه‌نه‌دی‌کی راستیان هه‌بی، جیان له‌وانه‌ی بی‌ بناغه‌ن، مه‌به‌ستی له
ته‌فسیریش قسه‌ی ئه‌وه که‌سانه‌یه که له‌ خۆوه له‌باره‌ی قورئانه‌وه
قسه‌ ده‌که‌ن، به‌لام پ‌یم وایه هه‌ر چۆن بی‌ جو‌ری‌ک له‌ زیده‌رۆیی له
قسه‌ که‌یدا هه‌یه!

باشتر له‌وه قسه‌یه‌ی وی، قسه‌ی (الإمام عبدالرحمن بن مه‌دي) یه
که گوتوو‌یه‌تی: (لايجوز أن يكون الرجل إماماً، حتى يعلم ما یصحّ ممّا
لا یصح، وحتى لا یحتجّ بكل شی‌ء، وحتى یعلم مخارج العلم)^(١).
عه‌بدو‌رره‌حمان کوری مه‌هدیی ده‌لی: دروست نیه‌ پیاو‌یک
بی‌ته‌ پ‌یشه‌وا تا‌کو ئه‌وه نه‌زانێ که‌ راسته‌وه، جیا‌ی نه‌کاته‌وه له‌وه
که ناراسته‌وه، هه‌تا وای لی نه‌یه‌ت که به‌ هه‌موو شتی‌ک به‌ل‌گه
نه‌ه‌ینیت‌ه‌وه‌وه، هه‌تا نه‌زانێ شو‌ینی لی‌وه ده‌رچوونی زانیاری‌ی (ئه‌وه
قسه‌یه‌ی که ده‌یکات) به‌ل‌گه‌ که‌ی چی‌ه؟

(١) - أثر صحيح أخرجه أبو نعيم في الحلية: ١٢١٣٩، والبيهقي في المدخل: ١٨٨، وإسناده صحيح.

مەرجى پىنجەم: مەرجىكى دىكە كە زۆر زۆر پىويستە بۆ كە سىك
بىهوى قورئان تەفسىرىكات، برىتيە لە:

شارەزابوونى بە واقىعى كۆمەلگايە كەى خۆى، واقىعى كۆمەلگاي
سنووردارى خۆى كە تىيدا دەژى و واقىعى فراوانى كۆمەلگا، واقىعى
مروفايە تىي كە ئەو كاتە تىيدا دەژى:

لە راستىيدا ھەركەسىك شارەزاي واقىعى خۆى نەبى و، خىرو
شەرى كۆمەلگاي خۆى نەزانى، ناتوانى وەك پىويست قورئان
لىكباتەو، چ جاي بىشىچەسپىنى بەسەر ئەو واقىعەدا كە تىيدا
دەژى!

بۆيە ئەو ھەش مەرجىكى گرنگە، وەك ئىبنولقەيىم لە كىتە
ناودارە كەى خۆى (الطُّرُقُ الحُكْمِيَّةُ فِي السِّيَاسَةِ الشَّرْعِيَّةِ) دا، ھەروەھا
لە كىتەبى (إعلام الموقعين عن رب العالمين) دا دەلى: بۆ باباى فەتوادەر
(مفتي)، دوو زانىارىي پىويستن:

يە كەم: زانىارىيەك بەو ھى كە خوا فەرموويە تى.

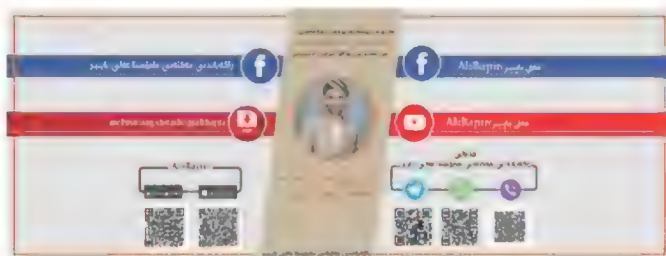
دوو: زانىارىيەك بەو واقىعەى كە دەيەوى، ئەو ھى خوا
فەرموويە تى بەسەرىدا بچەسپىنى!

بۆيە شارەزابوون لە واقىع، لە كۆمەلگاي خۆت و، لە تەوژمە
سىياسىيەكانى، لە تەوژمە فيكرىيەكانى و، لە پاشخانى جۆراوجۆرى
ئەو كۆمەلگايە، گرنگە بۆ كەسىك بىهوى قورئان تەفسىرىكات بۆ
خەلک، تاكو بە تەفسىرکردن و لىكدانەو ھى قورئان بەسەر واقىعەدا،
بىچەسپىنى بە شىو ھى كى رىك وراست و دروست.

مه رجى شه شه م: رزگار بوون له كوۆت و به ندى دۆگمايى (جمود) و لاساييكر دنه ودى كوړانه و خو به ستنه و ده گریدان به بيروړاو بوچوونى كات به سه ر چوو، يان گوړاو، بو واقيع و هه ل و مه رجيكى ديكه ي جياواز، يان گوړاو له ودى باباى ته فسيركه ر تييدا ده ژى، وه ك خواى كار به جى سه ر زه نشتى بيروړاى يانى كرده، له سه ر لاساييكر دنه ودى پيشينانى به هه له دا چوو و گومر ابو يان:

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا﴾ البقرة: (١٧٧)

مه رجى ده و ته م: وه ده سته ينانى هه رچى زياترى زانيارى و شاره زايى به رچاو روونى له هه موو روويكه وه، چونكه بيگومان هه تا زانيارترو هوشيارتر بى، قه درى فه رمايشتى خوا باشتى ده زانئ و چا كتر ده توانئ لئى تيى گات، پيشينان گوتو ويانه: (قه درى زير له لاي زيرنگه ره).

برگه‌ی چواره‌م: چۆنیه‌تی و شیوازی ته‌فسیرکردن:

پێویسته‌ بۆ ته‌فسیرکردنی قورئان به‌لای که‌مه‌وه، پێنج بنه‌ما ره‌چاو بکړین، که‌ ئه‌مانه‌ن:

بنه‌مای یه‌ که‌م: ئه‌وه‌یه‌ که‌ قورئان به‌ قورئان ته‌فسیر بکات:
زانایان له‌ می‌ژه‌ گوتوو یانه‌: (القرآن یفسر بعضه‌ بعضاً)، قورئان هه‌ندیکی هه‌ندیکی روون ده‌ کاته‌وه‌.

ئه‌مه‌ بنه‌مایه‌کی یه‌ کجار گرنگه‌، بۆ هه‌ر که‌سیک بیه‌وی قورئان ته‌فسیر بکاو، لیکداته‌وه‌و روونی بکاته‌وه‌، چونکه‌ خوا (سُبْحانه‌ وتعالی) له‌ شوینیکی ئایه‌ تیک دینی به‌ کورتیی، به‌لام ئه‌و مه‌به‌سته‌ی ئه‌و ئایه‌ ته‌ به‌ کورتیی له‌ باره‌یه‌وه‌ ده‌دوێ، له‌ شوینیکی دیکه‌ روونی ده‌ کاته‌وه‌، به‌لکو جاری وا هه‌یه‌ هه‌ر له‌یه‌ک سیاقدا خوا سُبْحانه‌ تعالی وشه‌یه‌ک باس ده‌کات، دوا یی به‌ ئایه‌ ته‌ کانی دیکه‌ ئه‌و وشه‌یه‌ روون ده‌ کاته‌وه‌، بۆ وینه‌:

١- خوا (سُبْحانه‌ وتعالی) ده‌فه‌رموێ:

﴿ الْقَارِعَةُ ١ مَا الْقَارِعَةُ ٢ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ ٣ ﴾ القارعة.

واته‌: داچله‌ کینه‌ر، داچله‌ کینه‌ر چییه‌؟ چی پێی زاناندووی داچله‌ کینه‌ر چیه‌؟

دوا یی روونی ده‌ کاته‌وه‌:

﴿ يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ۝ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعُفُوسِ ۝ ﴾ القارعة.

واته‌: رۆژیکه‌ خه‌لک وه‌ک په‌پووله‌ی پرژو بلاو ده‌بن. چیا یه‌ کانیش وه‌ک خوری شکراره‌ ده‌بن.

وه‌ک دياره‌ ئايه‌ ته‌ کانی دوايي ئه‌وه‌ی که له‌ ئايه‌ ته‌ کانی پيشيدا،
پرسیار له‌ باره‌يه‌وه‌ کراوه‌، پروونی ده‌ که نه‌وه‌.

٢- هه‌روه‌ها له‌ سووره‌تی (الفاتحة) دا ئيمه‌ ده‌خوينين:

﴿مَلِكٍ يَوْمَ الدِّينِ﴾ (٤) ﴿الفاتحة: ٤﴾.

خاوه‌نی پوژری سزاو پاداشت.

هه‌لبه‌ ته‌ به‌ (مَلِكٍ يَوْمَ الدِّينِ) یش خويندراوه‌ ته‌وه‌.

ئنجایا پوژری سزاو پاداشت، چ پوژریکه؟ ئه‌وه‌ له‌ سووره‌تی

(الانفطار) دا ئايه‌ ته‌ کانی (١٧ و ١٨ و ١٩) دا، پروونی ده‌ کاته‌وه‌:

﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ﴾ (١٧) ﴿ثُمَّ مَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ﴾ (١٨) ﴿يَوْمَ لَا تَمَلِكُ نَفْسٌ لِّنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ﴾ (١٩) ﴿الانفطار﴾.

واته‌: چی به‌ تۆی زاناندوه‌ پوژری سزاو پاداشت چیه‌؟ جاريکی

دیکه‌ش چی به‌ تۆی زاناندوه‌ پوژری سزاو پاداشت چیه‌؟ ئه‌و پوژره‌يه‌

که هه‌چکه‌س بۆ هه‌چکه‌س هه‌چی له‌ ده‌ست نايه‌ت و، کار هه‌مووی

به‌ ده‌ست خوايه‌.

هه‌لبه‌ ته‌ ئه‌وه‌ پروونکردنه‌وه‌ی گوشه‌يه‌ که له‌ گوشه‌ کانی پوژری دوايي.

٣- هه‌روه‌ها خوا (سُبْحانه‌ وتعالی) له‌ سووره‌تی (آل عمران) دا

ده‌فه‌رموی:

﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾ (٧) ﴿آل عمران: ٧﴾.

واته‌: بۆ خوا له‌ سه‌ر خه‌لکه‌ سه‌ردانی مال (ماله‌ که‌ی خوا، که‌عه‌)

بۆ هه‌رکه‌سیک که‌ ریی تیه‌ری (بتوانی بۆی بجی).

به‌لام ئایا ئيمه‌ چۆن هه‌ج ده‌ که‌ین؟ له‌ ئايه‌ ته‌ کانی سووره‌تی

(البقرة) (١٩٦ - ٢٠٣) هه‌روه‌ها له‌ ئايه‌ ته‌ کانی سووره‌تی (الحج) (٢٦) -

(٣٧) دا خوا (سُبْحانه‌ وتعالی) به‌ ته‌فسیل باسی چۆنيه‌ تیی ئه‌نجامدانی

خوا په‌رستییه‌کانی حه‌ج (مناسک الحج) ی کردوه.
پيغه‌مبه‌ری خاته‌میش (صلی الله علیه وسلم) ئەم شیوازه‌ی
به‌کاره‌یناوه، به‌قورئان قورئانی ته‌فسیر کردوه، وه‌ک لهم‌ فەرمووده‌یه‌وه
دیاره:

(عن عبدالله بن مسعود رضي الله عنه قال: لما نزلت:
﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ﴾ الأنعام: ٨٩.
شقّ ذلك على أصحاب رسول الله - (صلی الله علیه وسلم) -
وقالوا: أينّا لا يظلم نفسه؟ فقال رسول الله - (صلی الله علیه وسلم):
ليس هو كما تظنون، إنما هو كما قال لقمان لابنه:
﴿يَبْنَىٰ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ لقمان: ١١).

واته: عبدالله ی کوری مه‌سعوود ده‌لی: کاتی‌ک ئەم ئایه‌ته‌ دابه‌زی:
﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ﴾ الأنعام: ٨٩.
واته: ئەوانه‌ی بر‌وایان ه‌یناوه‌و، سته‌میان له‌ گه‌ل ئیانه‌ که‌یاندا
تی‌که‌ل نه‌ کردوه، ئەوانه‌ د‌نیا‌ییان بو‌ ه‌یه‌و، ئەوانه‌ پ‌یی راست‌گرتوون.
ئهمه‌ له‌سه‌ر د‌لی هاوه‌لان قورس بوو، هاوه‌لانی پيغه‌مبه‌ری خوا
(صلی الله علیه وسلم) گو‌تیان: ک‌ی له‌ ئیمه‌ سته‌می نه‌ کردوه؟! (ئهم
ئایه‌ته‌ ده‌فه‌رموی: ده‌بی ئیانت ه‌ینابی و سته‌میشت له‌ گه‌ل ئیانه‌ که‌تدا
تی‌که‌ل نه‌ کردبی، ئنجا د‌نیا ده‌بی له‌ سزای خوا؟) پيغه‌مبه‌ری خواش (علیه
الصلاة والسلام) ده‌فه‌رموی: وانیه‌ که‌ ئیوه‌ گو‌مان ده‌به‌ن، به‌ل‌کو ئەوه
وه‌ک قسه‌ی لوقمانه‌ بو‌ کوره‌که‌ی، که‌ پ‌ی‌گوت:
﴿وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَبْنَىٰ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾
لقمان: ١٢.

واته: یاد بکه‌وه کاتی‌ک لوقمان له کوره‌که‌ی خو‌ی گوت که
تاموژگاری‌ی ده‌کرد:

ئه‌ی رو‌له‌ گیان! هاوه‌ل و هاوبه‌ش بو‌ خوا دامه‌نی، بی‌گومان هاوبه‌ش
دانان سته‌میکی مه‌زنه.

که‌واته: سته‌م (ظلم) لی‌ره‌دا مه‌به‌ست پی‌ی هاوبه‌ش بو‌ خوا دانانه، یانی:
ئه‌وانه‌ی ئی‌هانیان هی‌ناوه‌و شیرکیان نه‌ کردوه.

بنه‌مای دووه‌م: ئه‌وه‌یه که له‌به‌ر رو‌شنایی سوننه‌تداو به‌ هو‌ی ری‌بازی
پی‌غه‌مبه‌ره‌وه (صلی الله علیه وسلم) ته‌ماشای ئایه‌ته‌کانی قورئان بکه‌ین:
هه‌لبه‌ته‌ ری‌بازی پی‌غه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) به‌ گشتیی و، هه‌ندی‌ک
له‌ ده‌قه‌کانی سوننه‌تیش له‌باره‌ی هه‌ندی‌ک ئایه‌تی تایه‌ته‌وه، به‌تایه‌ت،
چونکه‌ پی‌غه‌مبه‌ری خوا (عليه الصلاة والسلام) به‌چه‌ند جو‌ری‌ک قورئانی
روونکردۆته‌وه، هه‌لبه‌ته‌ قورئان بو‌ خو‌ی روونه، به‌لام ئه‌ گهر هه‌ندی‌ک شت
که له‌ هاوه‌لان ئیشکال بووبی، بو‌ی روونکردوونه‌وه، بو‌ وینه:

١. له‌ سووره‌تی (الشمس) دا خوا ده‌فه‌رموی:

﴿إِذْ أُنَبِّئُكَ أَشْقَىٰ﴾ الشمس: ١٢.

واته: کاتی‌ک خراپترینی گه‌لی سه‌موود ده‌رچوو (بو‌ په‌یکردن و پاشان
سه‌رپرینی حوشت‌ره‌که).

پی‌غه‌مبه‌ر (عليه الصلاة والسلام) روونی کردۆته‌وه: (فقال: إِنبِئْ لَهَا
رجل عزيز عارم منيع في رهطه، مثل أبي زمعة)^(١).

واته: پیاوی‌ک، به‌هیز، خراپه‌کار و له‌ نی‌و گه‌له‌ که‌یدا به‌رگری‌لی‌کراو،
بو‌ی ده‌رچوو، وه‌ک ئه‌بی زه‌مه‌ه وابوو.

ئه‌بو زه‌مه‌ه که له‌سه‌رده‌می نه‌فامییدا بووه، پیاوی‌کی به‌ده‌سته‌لات و

خراپه کار بووه و، پیغه مبه‌ر فه‌رموویه‌تی: سه‌ربری خوشتره‌که‌ی (صالح) وه‌ک وی بوو.

٢. هه‌روه‌ها پیغه مبه‌ر - (عليه الصلاة والسلام) (السبع المثاني) به فه‌رمایشتی خۆی پروون کردته‌وه، فه‌رموویه‌تی: (الحمد لله رب العالمين، هي السبع المثاني والقرآن العظيم الذي أوتيته)^(١).

پیغه مبه‌ری خوا (عليه الصلاة والسلام) ويستوویه‌تی ئە‌مه‌ی پێ ته‌فسیربکا: ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ﴾ الحجر: ٨٧.

ئنجا فه‌رموویه‌تی: الحمد لله رب العالمين (واته: سووره‌تی فاتیه‌ه) جه‌وت ئایه‌ته‌ دووباره‌ کراوه‌ که‌ن و، ئە‌و قورئانه‌ مه‌زنه‌ن که‌ پیم دراوه‌.

٣. جاری واش هه‌بووه به‌ هۆی رییازی پیغه مبه‌ره‌وه، شتیک که به‌ کورتیی هاتوه، ئە‌و به‌ درێژیی پروونی کردۆته‌وه، بۆ وینه: خوای په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رموی:

﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكَ الْمَيْتَةُ﴾ المائدة: ٣.

واته: مردارتان له‌سه‌ر قه‌ده‌غه‌ کراوه‌.

به‌لام پیغه مبه‌ر (صلى الله عليه وسلم) پروونی کردۆته‌وه که‌ مرداربووی نیو ده‌ریا په‌وايه، فه‌رموویه‌تی: (هو الطهور ماؤه، الحلّ مَيْتَتُهُ)، واته: ده‌ریا ئاوه‌ که‌شی پاکه‌و مرداره‌وه‌بووه‌ که‌شی جه‌لاّله‌^(٢).

واته: هه‌روه‌ها پیغه مبه‌ری خوا (عليه الصلاة والسلام) له‌بارهی ئە‌م ئایه‌ته‌ موباره‌ که‌وه، که‌ ده‌فه‌رموی: ﴿يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ﴾ إبراهيم: ٥٧.

٤. خوا به‌ قسه‌ی چه‌سپاو ئە‌وانه‌ی پروایان هیناوه، له‌ ژيانی دنیاو

(١)- البخاري: ٤٢٠٤، هه‌روه‌ها به‌ ژماره: ٤٤٢٧ هیناویه‌تی.

(٢) - المالك في الموطأ: ٤٥، وأحمد: ٧٢٣٣، وأبوداود: ٨٣، والترمذي: ٦٩، والنسائي: ٥٩، ١٧٦ - ٤٣٥٠، وابن ماجه: ٣٨٦، ٣١٤٦.

دوارۆژدا، ده‌یانچه‌سپینیی، ئەم ده‌قه‌ی له‌باره‌وه‌ هاتوه: (عن البراء بن عازب رضي الله عنه أن رسول الله (صلى الله عليه وسلم) قال: المسلم إذا سُئِلَ في القبر، يشهد أن لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله، فذلك قوله: (يُثْبِتُ الله الذين آمنوا بالقول الثابت في الحياة الدنيا وفي الآخرة)^(١).

واته: مسوڵمان کاتیکی له‌ گۆردا لێی ده‌پرسری، شایه‌دی ده‌دا که جگه‌ له‌خوا هیچ په‌رستراویک نیه‌و، موحه‌مه‌د ره‌وانه‌ کراوی خوایه، ئەوه‌ فه‌رمایشتی خوایه‌ که ده‌فه‌رموی: خوا ئەوانه‌ی پروایان هیناوه‌، به‌قه‌ی چه‌سپاو ده‌چه‌سپینیی، له‌ ژیا‌نی د‌نیاو له‌ مه‌نزگه‌ی کۆتاییشدا.

٥. جاری واش هه‌بووه‌ که له‌ ئایه‌تیکدا ئیشکالیک دروست بووه‌ بۆ هاوه‌لان، پێغه‌مبه‌ری خواش (عليه الصلاة والسلام) ئەو ئیشکاله‌ی ره‌واندۆته‌وه‌، وه‌ک له‌م هه‌دیه‌دا هاتوه: (عن عائشة رضي الله عنها قالت: قال رسول الله (صلى الله عليه وسلم) من حُوسِبَ عَذْبٌ، فقلت: أليس قد قال الله عزوجل: (فسوف يحاسب حساباً يسيراً) فقال: ليس ذاك الحساب، إنما ذاك العَرَضُ، من نوقش الحساب يوم القيامة عَذْبٌ)^(٢).

دایکمان خاتو عایشه‌ ده‌لی: پێغه‌مبه‌ری خوا (عليه الصلاة والسلام) فه‌رمووی: هه‌رکه‌سیک لێپرسینه‌وه‌ی له‌ گه‌لدا بکری، سزا ده‌دری، منیش گوتم: ئەدی خوا - عزوجل - نه‌یفه‌رمووه‌: (فسوف يحاسب حساباً يسيراً)، (لێپرسنه‌وه‌یه‌کی ئاسانی له‌ گه‌ل ده‌کری؟! (الإنشقاق) - ٨) فه‌رمووی: ئەوه‌ ئەو حیساب و لێپرسنه‌وه‌یه‌یه‌ که من مه‌به‌ستمه‌،

(١) - البخاري: ١٣٠٣ و ١٤٢٢ و مسلم: ٢٨٧١.

(٢) - البخاري: ١٠٣، و مسلم: ٢٨٧٦.

به‌لکو ئه‌وه هه‌ر رانواندنه، به‌لام هه‌ر که‌سیک لیپرسنه‌وه‌ی له‌گه‌لدا بکری له‌ پوژی دوايیدا، ئازارو سزا ده‌دری.

٦. جاری واش هه‌یه پیغه‌مبه‌ری خوا (عليه الصلاة والسلام) به‌ ده‌قیکی سوننه‌ت ئه‌وه‌ی که له‌ قورئاندا هاتوه، هه‌ولیداوه زیاتر روونی بکاته‌وه، بۆ وینه: (عن عبدالله بن الشخير قال: أتيت النبي (صلى الله عليه وسلم) وهو يقرأ: (ألهاكم التكاثر) قال: يقول ابن آدم: مالي مالي، قال: وهل لك يا ابن آدم من مالك إلا ما أكلت فأفנית، أو لبست، فأبليت أو تصدقت فأمضيت؟!)(١). واته: عبدالله ی کوری شیخیر ده‌لی: چوومه لای پیغه‌مبه‌ر (صلى الله عليه وسلم) له‌ کاتی‌کدا که (ألهاكم التكاثر) ده‌خویندو ده‌یفه‌رموو: پۆله‌ی ئاده‌م! ده‌لی: سامانه‌ که‌م، سامانه‌ که‌م، ئه‌ی پۆله‌ی ئاده‌م! ئایا تۆ له‌ سامان و ماله‌ که‌ت، ته‌نیا ئه‌وه‌نده‌ نیه، که‌ خواردووته و ته‌واوت کردوه، یاخود پۆشیوته و پزاندووته، یاخود کردووته به‌ خێرو چاکه‌و تیت په‌راندوه؟!

گومانی تیدا نیه: ئه‌و شوینانه‌ش، که پیغه‌مبه‌ری خوا (عليه الصلاة والسلام) به‌ هۆی ده‌قیکی سوننه‌تیه‌وه له‌ قورئانی مه‌زن، چ وشه‌یه‌کی قورئان، چ پرسته‌یه‌ک، روونی کردوونه‌وه، ئه‌وه‌ش دوا‌ی پشت به‌ستن به‌ قورئان، بۆ تیگه‌یشتنی قورئان، بنه‌مای گرنگی دووه‌مه‌.

بنه‌مای سییه‌م: ئه‌وه‌یه که ئیمه به‌ شوینه‌واره‌کانی هاوه‌لان، قسه‌کانیان و کرده‌وه‌کانیان و په‌فتاره‌کانیان، له‌ قورئان تیگه‌ین: هه‌لبه‌ته‌ زانیان له‌ باره‌وه‌ مشت و مریان زۆر بووه، که

ئایا قسەى ھاوہ لَان چۆنەو حوکمى چىيە؟ بە گشتىي تەفسىرکردنى ھاوہ لَانيان بۆ قورئان کردوہ بە چوار بەشەوہ:

بەشى يە کەم: گىپرانەوہى ئەوہ يە کە لە پۆژگارى پىغەمبەردا بووہ (صلى الله عليه وسلم) وە ک ھۆى ھاتنە خواری ئايەتیک يان سوورەتیک، يان ھەوالدان لەبارەى شتیکەوہ، کە لەوکاتەدا بووہ:

بۆ وینە: دایکمان خاتو عائیشە خوا لىي رازى بى، ئەم ئايەتە موبارە کەى خویندەوہ:

﴿إِذْ جَاءُوكُم مِّنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونًا﴾ الأحزاب: (١٠).

دایکمان خاتو عائیشە گوتى: [قالت: كان ذلك يوم الخندق] (١).

واتە: ئەوہ کە خوا باسى دەکات لە پۆژى خەندەقدە بووہ، (لە جەنگى ئەحزابدا).

ئەمە زانایان دەلین: حوکمە کەى حوکمى فەرموودەى مەرفوعە، واتە: بەرزکرايیتەوہ بۆ لای پىغەمبەر (عليه الصلاة والسلام) و بە بەلگە دادەندرى، چونکە خاتو عائیشە (خوا لىي رازى بى)، ئاگادارى جەنگە کە بووہ، ئاگادارى حالە کە بووہ، زانیویشیەتى ئەم پرستە قورئانییە، لە بارەى چ پۆژیک و چ بەسەرھاتیک و چ پرووداویکەوہ دەدوى؟

بەشى دووہم: ئەوہ يە کە شىوہى ئەوہ بە عەقل و را نەگوترى.

ئەمیش دیسان ھەر حوکمى فەرموودەى مەرفوعى ھەيە، کە بەرزکرايیتەوہ بۆلای پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) وە ک:

أ- ئەو دەقه‌ی که ئیبنو عەبباس دەیهێنێ له‌باره‌ی ئیسماعیل - علیه السلام - و بابی و دایکی و (ئیبیراهیم و هاجەر) - سه‌لات و سه‌لامی خویان له‌سه‌ربه‌ی و، بنیاتنانی که‌عه‌، که به‌سه‌ره‌هاتیکی دوورو درێژی باسکردوه، به‌لام له‌ویدا نه‌یگوتوه: (قال النبی (صلی الله علیه وسلم)) پیغه‌مبه‌ری خوا فه‌رمووی، که له‌ سه‌حیحی بوخارییدا هاتوه به‌ ژماره (٣٣٨٤) به‌لام ئەمه بیگومان حوکمی مه‌رفووعی هه‌یه، چونکه قسه‌ی وا به‌ را و عه‌قل و بۆچوون ناکرێ.

هه‌روه‌ها قسه‌یه‌کی دیکه‌ی ئیبنو عەبباس له‌و باره‌وه که گوتویه‌تی: [لیس فی الدنیا شیء مِّمَّا فی الجنة إلا الأسماء] واته: له‌وه‌ی که له‌ به‌هه‌شتدا هه‌یه، له‌ دنیا‌دا هه‌یچیان نین، جگه‌ له‌ ناوه‌کانیان (واته: ئەو نازو نیعمه‌تانه‌ی خوا باسیان ده‌کا له‌ به‌هه‌شتدا، به‌س ناوه‌کانیان له‌ دنیا‌دا هه‌ن)^(١).

ئهمه‌ بۆچی ده‌گوترێ: حوکمه‌که‌ی ئەوه‌یه که به‌رز کراوه‌ته‌وه‌ بۆلای پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) ؟ چونکه به‌ راو بۆچوون، خو شتی وا ناگوترێ.

ئنجا ئەوه که عبدالله ی کوری عەبباس ئەم قسه‌یه‌ی له‌ ئیسپرائیلیاته‌وه‌ هه‌ینابی، ئەگه‌ره‌که‌ی زۆر بێ هه‌یه، چونکه نه‌چه‌سپاوه عبدالله ی کوری عەبباس له‌ ئیسپرائیلیاته‌وه‌ شتی هه‌ینابی، ته‌نیا جار جار گوێی له‌ (کعب الأخبار) گرتوه، به‌لام ئەویش که‌مه‌و، جاری واشه‌ په‌خه‌ی لی گرتوه، به‌لام هه‌ندیک له‌ هاوه‌لان وه‌ک عبدالله ی کوری عه‌مری کوری عاص و، ئەبه‌وه‌ره‌په‌ره، که له‌ زانیانی خاوه‌ن کتیب، ئیسپرائیلیاته‌وه، شتیان گواسته‌وه‌ته‌وه، بیگومان ئەوه‌ی ده‌یڵین، یه‌کسه‌ر حوکمی فه‌رمووده‌ی به‌رز کراوه‌ی نیه بۆ لای پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم).

(١)- أخرجه وکیع بن جراح في نسخه‌ته عن الأعمش: ١، وهناد في الزهد: ٣ - ٨، وابن جریر في تفسیره: ج ١ ص ١٧٤، وابن حاتم في تفسیره: ٢٦٠. وأسنادہ صحیح.

أ- بۆ وینە: (قول أبي هريرة في تفسير قوله تعالى:

﴿وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا﴾ القصص: ٦٦).

قال نودي أن، يا أمة محمد! أعطيتكم قبل أن تسألوني، وأجبتكم قبل أن تدعوني^(١).

ئەبو ھورەیرە لە لێکدانەوی فەرموودەیی خوا: ﴿وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا﴾ القصص: ٦٦، دا گوتووویوتی: بانگکرا: ئەو ئۆممەتی موحمەد! بەر لەوەی داوام لێکەن پێمداون و، بەر لەوەی بانگم بکەن و لێم بپارینەو، وەلامم داوەنەو.

بەلام ناتوانین بڵین: ئەو ھۆکمی بەرزکراوە (مرفوع)ی ھەبە، چونکە دەگونجی ئەبوھورەیرە لە زانایانی جوولە کەووە وەری گرتی.

بەشی سییەم: لە جوژەکانی قسەیی ھاوہلان ئەوہیە کە وشەییەکیان پوون کردبێتەو، لەو پووەو کە عەرەب وایان بەکارھێناو:

کە مادام ئەو ھاوہلە (خوایی پازی بی)، شارەزابی، قسەکەیی بە بەلگە دادەنری لە گواستنەوہی زماندا، ئنجائەوہی کە ئینو عەبباس دەیلێ لەو پووەو، لەوہی (الخیل بن أحمد بن الفراهیدی، والفراء و أبو عبيدة) و ئەوانی دیکە دەیلین، بەھێزترە.

بەشی چوارەم: لە قسەیی ھاوہلان ئەوہیە کە ئەو ھاوہلە بە بۆچوونی خوئی قسەییەکی کردبێ:

کە ئەمە غەیری ئەو سیی بەشەبەو، ئەو بۆچوونی خوئیەتی و بە بەلگەییەکی پابەندکەر (المُلْزِم) داناندی و، ئەوہش زۆر زۆرە لە تەفسیری قورئاندا.

(١) - أثر صحيح أخرجه النسائي في التفسير: ٤٠٢، وابن أبي حاتم: ١٦٩٤٦، والحاكم: ٣٥٣٥، وإسناده صحيح.

بنه‌مای چواره‌م: بۆ ته‌فسیرکردنی قورئان، ئه‌وه‌یه که ئیمه
قورئان ته‌فسیر بکه‌ین و پروونی که‌ینه‌وه، به‌ قسه‌ی شوینکه‌وتوانی
هاولان و ئه‌وانی دوا‌ی وان:

که ئه‌مه‌ش زۆر زۆره‌و زانایانیک، که له‌دوا‌ی هاوه‌لانه‌وه‌ هاتوون
و له‌وانه‌وه‌ زانستیان وه‌رگرتوه، بێگومان قسه‌یان زۆر کردوه له‌باره‌ی
قورئانه‌وه‌و، بۆمان هه‌یه، که له‌وانیشه‌وه‌ به‌هره‌مه‌ندی، به‌لام
بێگومان جگه‌ له‌و قسانه‌ی هاوه‌لان، که پێمان وایه: به‌بۆچوونی
خۆیان نه‌یانگوتوه، به‌لکو له‌ پێغه‌مبه‌ریان بیستوه، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی
ئه‌و بابته‌ له‌و جووره‌یه، که مرۆف به‌عه‌قڵی خۆی بیلێ، جگه
له‌وه، ئه‌وی دیکه‌ هێچی پابه‌ندکه‌ر نیه‌ بۆ که‌س!

بنه‌مای پێنجه‌م: ئه‌وه‌یه که ته‌ماشای ده‌لاله‌تی زمانه‌وانیی بکری
و، ته‌ماشای قیاسکردنی هاو‌پنه‌کان بۆ سه‌ریه‌ کدی بکری:

ئه‌میش بێگومان بنه‌مایه‌کی گرنگه‌و، پێویسته‌ ته‌مasha بکری:
تایا ئه‌و وشه‌یه‌ له‌ ئه‌سلی زمانی عه‌ره‌بییدا، واتایه‌کی هه‌یه، دوو
واتای هه‌ن، زیاتری هه‌ن؟ چۆن به‌کار هێنراوه‌؟

هه‌روه‌ها ئه‌و شتانه‌ی، که وێک ده‌چن، قیاس ده‌کرینه‌ سه‌ر
یه‌ کدی، که ئه‌وه‌ش زانایان زۆر گرنگیان پێداوه، بۆ وێنه: عبدالله
ی کوری عه‌بیاس ده‌لێ: (كنت لا أدري ما فاطر السماوات والأرض؟
حتى أتاني أعرابيان يختصمان في بئر، فقال أحدهما: أنا فطرتهما،
يقول أنا ابتدأتها)^(١).

واته: عبدالله ی کوری عه‌بیاس ده‌لێ: نه‌مده‌زانی (فاطر
السماوات والأرض) یانی چی، تا‌کو دوو عه‌ره‌بیی خێله‌کی هاتنه‌

(١) - أبو عبيد في فضائل القرآن: ص ٣٤٥، هه‌روه‌ها ابن الأنباري في الوقت والإبتداء: ١٠٩، البيهقي في
الشعب: ١٦٨٢، بسند حسن.

لام، لەبارەدی بیریکەووە ناکۆکیی و مشتومریان بوو، یەکیکیان گوتی: (أنا فطرتها)، واتە: من یەكەم جار بیرەكەم لێداوە، (كەواتە: (فاطر) یانی پەیداكەر لەنوی، كەسیك، زاتیك كە ئەم گەردوونە پەیدا كردووە، كە پیشتر وێنە نەبووە).

هەرودەها ئەو زانستەنە وەك پیشەکیی وان بوو لێتیگەیشتنی قورئان، كە هەر پێوەندییان بە زمانی عەرەبیی و، بە (قیاس) و ئەوانەو هەیه، بوو وێنە: شارەزابی لە ئوسوولی فیه، هەرودەها شارەزابی لە ھۆیەکانی ھاتنە خوارو، لە خویندەووەکانی قورئان، ئەوانەش بێگومان ھاوکاری دەبن بۆ چاکتر لێ تیگەیشتنی قورئان.

برگه‌ی پینجه‌م: میژووی ته‌فسیری قورئان (تاریخ تفسیر القرآن):

خوا (سُبْحانه و تعالی) که فه‌رمایشتی کۆتایی خۆی بۆ پیغه‌مبه‌ری کۆتایی خۆی موحه‌مه‌د (صلی الله علیه وسلم) دابه‌زاندوه، ئەو فه‌رمایشته، خوا له‌ چه‌ندان ئایه‌تدا رایگه‌یاندوه که فه‌رمایشتیکه پروونه:

- ١- ﴿تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْآنٍ مُّبِينٍ ۝﴾ الحجر.
- ٢- ﴿تِلْكَ آيَاتُ الْقُرْآنِ وَكِتَابٍ مُّبِينٍ ۝﴾ النمل.
- ٣- ﴿يَكْتَبُ فَصَّلَاتُ ۝﴾ الأعراف.
- ٤- ﴿كِتَابٍ أَحْكَمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ۝﴾ هود.

له‌ چه‌ندان شویندا خوا (سُبْحانه و تعالی) باسی پروونی فه‌رمایشته‌که‌ی خۆی کردوه، بۆیه‌ پشت (جیل)ی یه‌ که‌می مسوڵمانان، که‌ هاوه‌لانن خوا لییان رازی بی، له‌ رۆژگاری پیغه‌مبه‌ری خاته‌مدا (صلی الله علیه وسلم) خۆیان که‌ عه‌ره‌بیی زمان بوون و قورئانیش به‌ عه‌ره‌بیی دابه‌زیندراوه، له‌ هه‌مووی تیگه‌یشتوون، مه‌گه‌ر له‌ وشه‌یه‌ک، یان رسته‌یه‌ک، له‌ ئایه‌تیک دا، یه‌ کیکیان گرفتیک ی بۆ دروست بووبی، ئەویش گه‌راوه‌ته‌وه‌ بۆ لای پیغه‌مبه‌ر (علیه‌ الصلاة والسلام) پیغه‌مبه‌ری خواش تیشکی بۆ خستۆته‌ سه‌ر، وه‌ک له‌و باره‌وه‌ قسه‌مان لیکرد.

میژووی ته‌فسیرکردنی قورئان به‌ چه‌ند قۆناغیکدا تیپه‌ریوه:

قۆناغی یه‌ که‌م: له‌ رۆژگاری هاوه‌لاندا.

قۆناغی دووه‌م: له‌ رۆژگاری شوینکه‌وتوانی هاوه‌لاندا (تابعی

الصحابۃ) و ، پوژگارەکانی دیکەش لە دواى جىلى تابيعين و جىلەکانى دى.

قوناغى سىيەم: دانانى تەفسىرەکان، کە هەتا ئەم پوژگارەى ئىستاي ئىمە بەردەوامە.

ئىمە سەرو تىشک دەخەینە سەر ئەو سى قوناغە:

قوناغى يە کەم: تەفسىرکردنى قورئان لە پوژگارى هاوەلاندا - خوا لىيان رازى بى - :

هاوەلان خوا لىيان رازى بى کاتىک وەحىى خواى پەرورەردگار دادەبەزى، لەبەر ئەوەى بەزمانى عەرەبىى بوو، بۆيان پروون بوو، مەگەر چۆن، وشەيە ک، رستەيە ک، ئايەتیک بۆ ئەوان جىى ئىشکال بووبى، ئەويش گەراونەووە بۆ لای پىغەمبەرى خاتەم (صلى الله عليه وسلم) ئەگەر نا هەمووى بۆ ئەوان پروون بوو، ئىمە ئەو بارەو، دوو وینان دىینەو:

وینەى يە کەم: کاتىک ئايەتى ژمارە (٨٢) لە سوورەتى (الأنعام) دادەبەزى:

﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ﴾ (الأنعام: ٨٢).
خوا دەفەر موى: ئەوانەى پروايان هیناوەو، ئىيانە کەشيان لە گەل سەمدا تىکەل نە کردو، ئائەوانە دلىايان بۆ هەيەو، ئەوانە رىى راستگرتوون.

کاتىک ئەم ئايەتە موبارە کە دادەبەزى، لەسەر هاوەلان قورس بوو، پىيان وابوو مەبەست لە (ظلم) گوناخە بە رەهاى، ئنجا گوتيان: کى لە ئىمە سەمى نە کردو؟ وە ک پىشترىش ئەو دەقەمان لەو بارەو هینا، ئەمەش ئەو دەقەيە کە هەركام لە بوخارىى بە ژمارە (٣٢) و موسلىم بە ژمارە (١٢٤) هیناويانە:

(لما نزلت:

﴿الَّذِينَ ءَامَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ﴾ الأنعام: ٨٩.

شقّ ذلك على أصحاب رسول الله (صلى الله عليه وسلم)، وقالوا: أينا لا يظلم نفسه؟ فقال رسول الله (صلى الله عليه وسلم):

ليس هو كما تظنون، إنما هو كما قال لقمان لابنه:

﴿وَإِذْ قَالَ لِقْمَنُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَبْنَىٰ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾

لقمان: (١٣).

كاتیک ئەم ئایەتە دابەزیوه، لەسەر هاوێلان قورس بووهو
هاوێلانی پیغه‌مبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) گوتیان: کێی له ئیمه
ستهم له خۆی ناکات؟ پیغه‌مبەری خواش (عليه الصلاة والسلام) بۆی
پوونکردنه‌وه و فەرمووی: وایه‌ وه‌ک ئێوه‌ گومان ده‌به‌ن، به‌لکوه‌ ئه‌وه‌
وه‌ک ئه‌وه‌ قسه‌یه‌ی لوقمان وایه‌ که‌ به‌ کوره‌ که‌ی گوت:

﴿يَبْنَىٰ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ لقمان: (١٣).

ئهی پۆله‌ گیان! هاوێل و، هاوبه‌ش بۆ خوا دامه‌نێ، چونکه‌
هاوبه‌ش بۆ خوادانان، سته‌مییکی مه‌زنه‌.

که‌واته‌: لێره‌دا که‌ ده‌فه‌رموی:

﴿الَّذِينَ ءَامَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ﴾ الأنعام: ٨٩.

یانی: ئەوانه‌ی ئیمانیان هێناوه‌و، ئیانه‌ که‌شیان له‌ گه‌ڵ شێرکدا
تێکه‌ڵ نه‌کردوه‌.

وینە‌ی دووه‌م:

(قال عدي: لما نزلت:

﴿حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ﴾ البقرة: ٢٥٠.

(عمدت إلى عقالٍ أسود وإلى عقالٍ أبيض، فجعلتهما تحت وسادتي،

فجعلت أنظر في الليل فلا يستبين لي، فغدوت على رسول الله (صلى الله عليه وسلم) فذكرت له ذلك، فقال: إنما ذلك سواد الليل وبياض النهار^(١).

واته: عه‌دی کوری حاته‌می تایی ده‌ئی: کاتی‌ک ئەم ئایه‌ته‌ موباره‌ که دابه‌زی :

﴿حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ﴾ البقرة: ﴿١٧٧﴾.

[که پرسته‌یه که له ئایه‌تی ژماره (١٨٧) ی سووره‌تی (البقرة) .]

من هه‌ل‌سام عیقالی‌کی (عیقال ئەوه بووه که له‌سه‌ریان ئالاندوه‌و له جیاتی می‌زه‌ری ئیستا بووه، یاخود هه‌ر گوریسی‌ک و په‌تیک بووه که خوشتریان پی به‌ستوه‌ته‌وه) ره‌ش و یه‌کی‌کی سپییم هینا، له ژیر سه‌هرینه‌که‌مم دانان و، به‌شه‌وی هه‌ر ته‌ماشام ده‌کردن، تا‌کو بۆم ده‌رکه‌وی: کامیان ره‌شه‌و کامیان سپییه؟ به‌لام بۆم ده‌رنه‌ده‌که‌وت، به‌یانیی زوو چووم بۆ خزمه‌ت پی‌غه‌مبه‌ری خوا - علیه‌الصلاة والسلام- ئەوه‌م بۆ باس‌کرد، ئەویش فه‌رمووی: مه‌به‌ست له (الخيط الأبيض و الخيط الأسود) تاریکایی شه‌و و پ‌وشنایی پ‌وژ‌گاره (نه‌ک گوریسی‌ک یان عیقالی‌کی ره‌ش و یه‌کی‌کی سپیی).

واته: تا‌کو سپی‌ده‌ی به‌ره‌به‌یان له ره‌شایی شه‌و، جیا ده‌بی‌ته‌وه.

له‌و باره‌وه‌ش نمونه‌ی دیکه‌ زۆرن، که هاوه‌لان خوا لی‌یان رازی بی، شتی‌ک که بۆیان ئیش‌کال بووبی، پی‌غه‌مبه‌ری خوا (عليه‌الصلاة والسلام) بۆی پروون کردوونه‌وه.

کاتی‌ک که پی‌غه‌مبه‌ری خاته‌م (صلى الله عليه وسلم) له ژياندا بوو، هاوه‌لان یه‌که‌سه‌ر ده‌چوونه‌ خزمه‌تی و شتی‌ک که بۆیان ناروون

(١) - البخاري: ١٨١٧ و ٤٢٣٩ و ٤٢٤٠، ومسلم: ١٠٩٠.

بووبی، داوایان لی‌کردودو بۆی روون کردوونه‌ود.

به‌لام دواى كۆچى دوايى پيغه‌مبه‌رى خاتمه‌م (عليه الصلاة والسلام) كه خه‌لك به‌ كۆمه‌ل هاتنه‌ نيو ئيسلام و فراوان بوونى پانتايى ده‌وله‌ تى ئيسلامى لى كه‌وته‌ود، كه‌ مولكى فارس و زۆربه‌ى مولكى رۆمى گرت‌ه‌ود، هه‌روه‌ها به‌ لای ميسرو كيشوده‌رى ئه‌فریقادا رۆيى، هه‌روه‌ها له‌ولاوه‌ به‌ره‌و ئاسيا رۆيشت و، خه‌لكىكى زۆر هاتنه‌ نيو ئيسلامه‌ود، كه‌ زمانيان زمانى عه‌ره‌بىي نه‌بوو، بۆيه ئه‌وانه‌ پيوستيان به‌وه‌ هه‌بوو، كه‌ قورئانيان بۆ روون بكریت‌ه‌ود.

ئنجا ئه‌وانه‌ى كه‌ له‌و رۆژگارهدا، خه‌لك روويان تیده‌کردن بۆ لیت‌گه‌يشتن له‌ قورئان و، بۆ تیگه‌يشتن له‌ ئيسلام به‌ گشتی، ئه‌مانه‌ بوون:

١- أبوبكر الصديق.

٢- عمر بن الخطاب.

٣- عثمان بن عفان.

٤- علي بن أبي طالب.

٥- عبدالله بن مسعود.

٦- عبدالله بن عباس.

٧- أبي بن كعب.

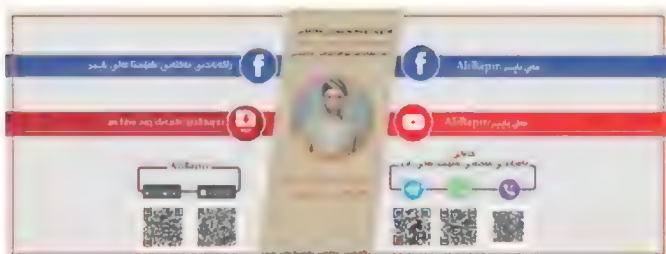
٨- زيد بن ثابت.

٩- عائشة.

١٠- أبو موسى الأشعري.

١١- معاذ بن جبل.

١٢- أبو الدرداء

١٣- عبدالله بن عمر.

١٤- أنس بن مالك.

١٥- أم سلمة.

١٦- عبدالله بن عمرو بن العاص و، ژماره‌یه کی دیکه‌ش له هاوه‌لان، خوا له هه‌موویان رازی بی.

ئه‌مانه ئه‌و که‌سانه بوون، که خه‌لک بو لایان ده‌گه‌رانه‌وه، بو لی تیگه‌یشتنی قورئان.

هه‌لبه‌ته له نیو ئه‌وانه‌شدا سییان دیارتربوون، یان پۆلی زیاتریان بینوه له پروونکردنه‌وه‌ی قورئاندا:

یه‌که‌م: (عبدالله بن عباس بن عبدالمطلب) خوا له خۆی و بابی رازی بی.

که ئه‌و ته‌فسیره‌ی له‌وه‌وه نه‌قل کراوه، له هه‌یج کام له هاوه‌لانی پیغه‌مبه‌ره‌وه (عليه الصلاة والسلام) هه‌نده نه‌قل نه‌کراوه و نه‌گه‌یراوه‌ته‌وه، ئه‌ویش پیغه‌مبه‌ری خوا (صلى الله عليه وسلم) به‌ تابه‌ت دو‌عای بو کردوه، که ئه‌مه ده‌قی دو‌عایه که‌یه‌تی، فه‌رموویه‌تی: (اللهم فقهه في الدين، وعلمه التأويل)^(١).

واته: ئه‌ی خواجه! له ئایندا شاره‌زای بکه‌و، لی‌کدانه‌وه‌ی ته‌فسیری قورئانی فی‌ربکه. ته‌ئویلیش ته‌فسیره‌ یانی: پروونکردنه‌وه‌ی قورئان.

عومه‌ری کوری خه‌تتاب (خوا لی‌ی رازی بی)، له پۆژگاری خۆیدا پاو‌ی‌تری به‌ عبدالله ی کوری عه‌بباس کردوه و له‌ ریزی هاوه‌لانی به‌دردا دایناوه، هه‌رچه‌نده ته‌مه‌نی که‌م بووه، به‌لام له‌به‌ر ئه‌وه‌ی له قورئاندا شاره‌زا بووه، ئنجا که له‌و باره‌شه‌وه گله‌یی لی‌کراوه، وه‌ک

(١) - أخرجه أحمد: ٢٣٩٧ - ٢٨٧٩ - ٣٠٣٢ - ٣١٠١ وابن سعد في الطبقات: ج ٢ ص ٣٦٥، وابن حبان: ٧٠٥٥، والحاكم: ٦٢٨٠، وأصله في الصحيحين.

له ته‌فسیری سووره‌تی (النصر) دا باس‌مان کردوه، عومه‌ر خوا‌لیی رازی بی، هاوه‌لانی تاکی‌کردونه‌وهو عبدالله ی کوری عه‌باسباشیان له نیودا بووه، عبدالله ی کوری عه‌بباس وه‌لامی پرسیاره‌که‌ی به‌راستی داوه‌ته‌وه.

هه‌روه‌ها له‌باره‌ی عبدالله ی کوری عه‌بباسه‌وه، عبدالله ی کوری مه‌سه‌وود که‌یه‌کی‌ک بووه له‌ زۆر شاره‌زایانی هاوه‌لان، هه‌م له‌ قورئانداو هه‌م له‌ دینداریدا، به‌ گشتیی، گوتویه‌تی: (نعم ترجمان القرآن ابن عباس)^(١).

عبدالله ی کوری مه‌سه‌وود گوتویه‌تی: باشترین وه‌رگێهری قورئان ئیبنو عه‌بباسه، ته‌رجومانیش که‌سی‌که‌ که‌ قورئان پروون ده‌کاته‌وه‌و مانای ده‌کات.

(مجاهد بن المکی) که‌ قوتابی عبدالله ی کوری عه‌بباس بووه گوتویه‌تی: [کان ابن عباس إذا فسر شيئاً رأيت عليه نوراً]^(٢).

موجاهید گوتویه‌تی: وه‌ختیک عبدالله ی کوری عه‌بباس شتیکی له‌ قورئان پروون ده‌کرده‌وه، پرووناکییت له‌سه‌ر ده‌بینی.

دووه‌م: له‌ هاوه‌لان که‌ ته‌فسیری قورئانی لی‌ گێڤدراوه‌ته‌وه، به‌لام به‌ نه‌ندازه‌یه‌کی که‌متر (أمیر المؤمنین علي بن أبي طالب رضي الله عنه).

که‌ هه‌ندی‌ک له‌ زانایان پێش عبدالله ی کوری عه‌باسباشیان خسته‌وه‌و گوتویه‌نه‌ عبدالله ی کوری عه‌بباس زانیارییه‌که‌ی له‌ عه‌لی کوری ئه‌بی تالیبه‌وه‌ وه‌رگرتوه.

(١) - أثر صحيح أخرجه ابن سعد: ج ٢ ص ٣٦٦، وابن أبي شيبة: ج ١٢ ص ١١١، وأحمد في الفضائل:

١٥٦٦ - ١٨٦٣، وابن جرير في تفسيره: ج ١ ص ٤٠. وغيرهم بإسناد صحيح.

(٢) - أخرجه عبدالله بن أحمد في زوائد الفضائل: ١١٣٥، بإسناد صحيح.

ئنجاه‌لی خوا لئی رازی بی، لئی گپ‌دراوته‌وه که گوتوویه‌تی:
[سلوني عن كتاب الله، فإنه ليس من آية إلا وقد عرفت بلیل نزلت
أم بالنهار، في سهل أم في جبل؟]^(١).

عه‌لی کوری ئه‌بی تالیب خوا لئی رازی بیت گوتوویه‌تی: له‌باره‌ی
کتیبی خواوه‌ لیم پیرسن، چونکه‌ هیچ ئایه‌تیک‌ی نه‌، مه‌ گهر ده‌زانم
به‌شه‌وی دابه‌زیوه‌ یان به‌رۆژی و، له‌ ده‌شت دابه‌زیوه‌ یان له‌ چیا؟
سییه‌م: له‌ هاوه‌لان که‌ ته‌فسیری قورئانی زۆر لئ‌ گپ‌دراوته‌وه‌،
به‌لام به‌ نه‌ندازه‌یه‌ کی که‌متر له‌ عبدالله ی کوری عه‌بیاس، بریتییه‌ له‌
عبدالله ی کوری مه‌سعوود.

که‌ لئی‌گپ‌دراوته‌وه‌ گوتوویه‌تی: [والله الذي لا إله إلا هو ما أنزل
سورة من كتاب الله إلا أنا أعلم أين أنزلت، ولا أنزل آية من كتاب
الله إلا أنا أعلم فيها أنزلت، ولو أعلم أحداً أعلم مني بكتاب الله
تبلغه الإبل، لركبت إليه]^(٢).

عبدالله ی کوری مه‌سعوود (خوا لئی رازی بی) گوتوویه‌تی:
به‌و خوایه‌ی جگه‌ له‌و په‌رستراویکی دیکه‌ نه‌، هیچ سووره‌تیک‌ له‌
کتیبی خوا دانه‌به‌زیندراوه‌، مه‌ گهر من ده‌زانم له‌ کوی دابه‌زیوه‌و، هیچ
ئایه‌تیک‌ له‌ کتیبی خوا دانه‌به‌زیندراوه‌، مه‌ گهر ده‌زانم له‌باره‌ی چیه‌وه‌
دابه‌زیوه‌، ئه‌ گهر زانییام که‌س هه‌یه‌ له‌ من شاره‌زاتر به‌ کتیبی خوا
و، حوشر ده‌مگه‌یه‌نی، سواری حوشران ده‌بووم و ده‌چووم بۆلای (بۆ
ئه‌وه‌ی له‌باره‌ی قورئانه‌وه‌ لئی به‌هره‌مندیم).

ئه‌مه‌ قوناغی یه‌ که‌می ته‌فسیری قورئان، له‌ رۆژگاری هاوه‌لاندا
خوا لیان رازی بی.

(١) - أثر صحيح أخرجه بن سعد: ج ٢ ص ٣٣٨، وإسناده صحيح.

(٢) - البخاري: ٤٧١٦ ومسلم: ٢٤٦٣.

قۆناغی دووه‌م: ته‌فسیرو لیكدانه‌وه‌ی قورئان له‌ رۆژگاری شوینكه‌ وتواندا (في عهد التابعين):

له‌ رۆژگاری جیلی دوای هاوه‌لاند، واته‌: جیلی شوینكه‌ وتواندا، هه‌ندیك له‌ زانایان په‌یدا بوون له‌ زانایانی شوینكه‌ وتوان كه‌ به‌ زۆری له‌ عبدالله ی كۆری عه‌بباسه‌وه‌، خوا له‌ خۆی و بابی رازی بۆ به‌ هه‌ره‌مه‌ند بووبون، له‌وانه‌:

یه‌ك: مجاهد بن جبر المكي.

دوو: سعید بن جبیر الكوفي.

سێ: عكرمة مولى بن عباس المدني.

چوار: طاوس بن كيسان اليماني.

پینج: عطاء بن رباح المكي.

ئه‌م پینجه له‌ هه‌موو زانایانی رۆژگاری خۆیان زیاتر له‌ باره‌ی ته‌فسیری قورئانه‌وه‌، قسه‌یان كردوه‌.

وه‌ك شوینه‌ كانیشیان:

١- له‌ مه‌دینه‌دا، ئه‌م زانیانه‌ زیاتر قورئانیان ته‌فسیر ده‌ كرد و لیکیان ده‌دايه‌وه‌:

أ- سعید بن المسيّب.

ب- زید بن أسلم.

ج- أبو العالية الرياحي.

د- محمد بن كعب القرظي.

ئه‌م چواره له‌ ناوداره‌ كانی زانایان بوون له‌ (مه‌دینه‌) بۆ ته‌فسیرکردنی قورئان.

٢- له‌ مه‌كه‌ش ئه‌مانه‌ بوون:

أ- علقمة بن قيس النخعي.

ب- مسروق بن الأجدع.

ج - الأسود بن یزید.

د - مرة الهمداني.

هـ - عامر الشعبي.

و - إسماعيل بن عبدالرحمن السدي.

ز - إبراهيم النخعي.

ئەم حەوتە لەوزانیانە بوون کە لە کووفە زۆرتەین قورئانیان تەفسیر کردووە،
خەڵک بە زۆری بۆلای ئەوان دەگەڕایەو.

٣- لە بەسەرەش، ئەم چوارە هەبوون:

أ - الحسن البصري.

ب - محمد بن سيرين.

ج - قتادة بن دعامة السدوسي.

د - ربيع بن أنس.

ئەمانەش لە بەسرا ناودار بوون بە تەفسیرکردنی قورئان.

هەرۆهە ئێوانە ی بەوانەو پەيوەست دەکرین، کە ئێوانیش
قورئانیان زۆر لێ گێڕدراوەتەو، کە تەفسیریان کردووە:

أ - الضحاك بن مزاحم الهلالي.

ب - أبوصالح باذان مولی أم هانیء.

ئەم دوو هەش هەر لە ریزی ئەوانەدا بوون کە باسەیانکردن.

هەلبەتە ئەوانە ی کە لە عبدالله ی کوری عەبباسەو نزیك بوون، لە
شاگردەکانی و قوتابییه‌کانی، ئەوانە ی کە لەو هە زیاتر بەهەرەمەند بووبوون،
لە نیو هەموویاندا عیكریمه (عكرمة) لە هەموویان ناودارتر بوو.

وه‌ک له‌م ده‌قه‌دا ده‌رده‌که‌وی:

(سئل أبو حاتم الرازي عن عكرمة وسعيد بن جبیر أیها أعلم بالتفسیر؟! قال أصحاب ابن عباس، عیال علی عكرمة)^(١).
واته: پرسیار له‌ئه‌بو حاتیمی رازی کراوه، له‌باره‌ی عیکریمه‌و سه‌عیدی کوری جوبه‌یه‌وه، کامه‌یان شاره‌زاترن له‌روونکردنه‌وه‌ی قورئان دا؟ گوتوویه‌تی هاوه‌لانی عبدالله‌ی کوری عه‌بیاس هه‌موویان ئاتاج بوون بۆ عیکریمه‌، یانی: هه‌موویان له‌وه‌وه‌ زیاتر به‌هره‌مه‌ند بوون.

هه‌ر له‌و باره‌وه‌ ئه‌م شوینه‌واره‌ش هه‌یه:

(قال حبيب بن أبي ثابت: اجتمع عندي خمسة لايجتمع عندي مثلهم أبداً: عطاء، وطاوس، ومجاهد، وسعيد بن جبیر، وعكرمة، فأقبل مجاهد وسعيد بن جبیر یلقیان علی عكرمة التفسیر، فلم یسألاه عن آية، إلا فسرها لهما، فلما نفذ ما عندهما، جعل يقول: أنزلت آية كذا في كذا، وأنزلت كذا في كذا)^(٢).

واته: هه‌بیبی کوری ئه‌بی سابیت ده‌لی: پۆژیک پینج که‌س له‌ لای من کۆبوونه‌وه، که‌هه‌رگیز پینج که‌سی وا له‌لای من کۆنانه‌وه: عطاء، وطاوس، ومجاهد، وسعيد بن جبیر، وعكرمة.

ئنجا موجه‌یدو سه‌عیدی کوری جوبه‌یر پرسیاریان له‌ عیکریمه‌ ده‌کرد له‌باره‌ی ئیکدانه‌وه‌ی قورئانه‌وه، هه‌ر ئه‌وان پرسیاریان لی ده‌کردو ئه‌ویش بۆ روون ده‌کردنه‌وه، کاتی‌ک پرسیاره‌کانیان ته‌واو بوون، ئنجا خۆی ده‌ستی پیکرد گوتی: فلان ئایه‌ته‌ له‌باره‌ی فلان شته‌وه‌ دابه‌زیوه‌، فلان ئایه‌ته‌ له‌باره‌ی فلان شت و فلان شته‌وه‌ دابه‌زیوه‌!

(١) - الجرح والتعديل لابن أبي حاتم: ج ٧ ص ٩.

(٢) - أخرجه أبو نعيم في الحلية: ٤٣١٩، بإسناد حسن.

كەواتە: لە قۇناغى دوۋەمدە، قۇناغى شوڭىن كەتۋانى ھاۋەلان
خوالياڭ پازى بى، ئەوانەى باسەنكردن زۆرتىن پۇلىان بىنيو، لە
نىو ھەموياندا قوتابىيە كانى عبداللەى كورى عەبباس.

ئىجا جگە لە عىكرىمە، موچاھىدىش زۆر ناۋدار بوۋە لە تەفسىردا،
لە موچاھىدەۋە گىڭدراۋەتەۋە كە گوتۇۋىيەتى:

(عَرَضْتُ الْقُرْآنَ عَلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، ثَلَاثَ عَرَضَاتٍ، أَقْفَ عِنْدَ كُلِّ آيَةٍ،
أَسْأَلُهُ: فِيمَ أُنْزِلَتْ؟ وَفِيمَ كَانَتْ؟)^(۱).

واتە: موچاھىد گوتۇۋىيەتى سى جارەن ھەموو قورئانم لە گەل
عبداللەى كورى عەبباسدا دەۋر كىرگۈزگەۋە، لە ھەر ئايەتتەك لىم
دەپرسى: لەبارەى چىيەۋە دابەزىۋە، لەبارەى چىيەۋە بوۋە؟

ھەروەھا لە سوفىيانى سەۋرىيەۋە گىڭدراۋەتەۋە، گوتۇۋىيەتى:

(إِذَا جَاءَكَ التَّفْسِيرُ عَنْ مُجَاهِدٍ فَحَسْبُكَ بِهِ)^(۲).

واتە: ھەركاتتەك تەفسىر لە موچاھىدەۋە بە تۆگەشت، ئەۋەت بەسە.

ھەروەھا لە سوفىيانى سەۋرىيەۋە ھاتۇە كە گوتۇۋىيەتى:

(خَذُوا التَّفْسِيرَ مِنْ أَرْبَعَةٍ: سَعِيدِ بْنِ جَبْرِ، وَمُجَاهِدٍ، وَعُكْرَمَةَ،

وَالضَّحَّاكَ بْنِ مَزَاحِمٍ)

روى بإسناد لا بأس به)^(۳).

واتە: تەفسىر لە چۈر كەسان ۋەربىگرن: سەئىدى كورى جوبەير،

موچاھىد، عىكرىمە، ضەحاكى كورى موزاھىم.

(۱) - أخرجه الدارمي: ۱۱۰۸.

(۲) - أخرجه بن جرير: ج ۱ ص ۴۰، بإسناد صحيح.

(۳) - أخرجه ابن عدي في الكامل: ج ۵ ص ۱۵۰.

قوناغی سییه‌م: ته‌فسیر له‌ قوناغی دوا‌ی شوینکه‌وتوانی
هاوه‌لانه‌وه‌دا:

له‌و قوناغه‌دا ورده‌ ورده‌ ده‌ستکراوه‌ به‌ نووسینه‌وه‌ی ته‌فسیرو
تۆمارکردنی. هه‌لبه‌ته‌ هه‌ندی‌ک شت پال ده‌دریته‌ لای عبدالله‌ی کوری
عه‌بباس، بۆ وینه‌: (المقباس تفسیر ابن عباس)، به‌لام لی‌کۆله‌ره‌وانی
ریوایه‌تان ده‌لێن: ئه‌وه‌ی که‌ پال ده‌دریته‌ لای عبدالله‌ی کوری عه‌بباس
یان لای موجه‌یدو جگه‌ له‌وانیش، گوایه‌ ته‌فسیریان نووسیوه‌، راست نیه‌،
چونکه‌ ئه‌وان هه‌ر به‌ زاره‌کیی ته‌فسیریان گوتوو‌ه‌ته‌وه‌.

ئج‌ا له‌ نیۆ شوینکه‌وتوانی شوینکه‌وتواندا (أتباع التابعین)، ئه‌وانه‌ی
ده‌ستیان کردوو‌ه‌ به‌ نووسینی ته‌فسیر، ئه‌مانه‌یان زۆر ناودار بوون:

١- (عبدالرحمن بن زید بن الأسلم).

٢- (سعید بن أبی عروبة).

٣- (عبدالملك بن عبدالعزيز بن جریج).

٤- (سفیان الثوري).

٥- (سفیان بن عیینة).

ئه‌مانه‌ هه‌ندی‌کیان ته‌فسیره‌که‌یان چاپیش کراون و، هه‌ندی‌کیان
ته‌فسیره‌که‌یان بلاون و له‌و ته‌فسیرانه‌دان که‌ له‌ دوا‌ی ئه‌وانه‌وه‌
نووسراون و، ئه‌و زانایانه‌ له‌ ته‌فسیره‌کانیان وه‌ریان‌گرتوه‌و، مه‌رج نیه‌
ته‌فسیره‌که‌یان به‌ ئیمه‌ گه‌یبن.

له‌ دوا‌ی ئه‌وانیش هه‌ندی‌کی دی‌که‌ دی‌سان ته‌فسیریان نووسیوه‌، وه‌ک:

١- (روح بن عبادة) که‌ له‌ سالی (٢٠٥)ی کۆچی دا، کۆچی دوا‌یی کردوه‌.

٢- (عبدالرزاق الصنعاني) که‌ له‌ سالی (٢١١)ی کۆچیدا، کۆچی دوا‌یی کردوه‌.

٣- (سنید بن داود) له‌ سالی (٢٢٦)ی کۆچیدا کۆچی کردوه‌.

- ٤- (سعید بن منصور) له سالی (٢٢٧) ی کۆچیدا کۆچی دواپی کردوه.
- ٥- (أبو بكر عبدالله بن محمد بن أبي شيبة) له سالی (٢٣٥) ی کۆچییدا، کۆچی دواپی کردوه.
- ٦- (عبد بن حميد) له سالی ٢٤٩ ی کۆچییدا، کۆچی دواپی کردوه.
- واته: هه‌موو ئه‌وانه له نیوه‌ی یه‌که‌می سه‌ده‌ی سییه‌می کۆچییدا ته‌فسیریان نووسیه‌و، کۆچی دواپیان کردوه.
- هه‌ندیکی دیکه‌ش له زانایان که له پرووی زمانی عه‌ره‌بییه‌وه، زۆر شاره‌زابوون و، له‌و باره‌وه خزمه‌تیکی باشی قورئانیان کردوه، ئه‌مانه‌ن:
- ١- (أبو زكريا يحيى بن زياد الفراء) که زۆر ناوداره‌و له سالی (٢٢٧) ی کۆچییدا، کۆچی دواپی کردوه.
- ٢- (أبو عبيدة معمر بن مثنى) که له سالی (٢٠٩) ی کۆچییدا، کۆچی دواپی کردوه.
- ٣- (الأخفش أبو الحسن سعيد بن مسعدة البصري) له سالی (٢١٠) ی کۆچییدا، کۆچی دواپی کردوه.
- ٤- (محمد بن عبدالله المسلم بن قتيبة الدينوري) له سالی (٢٧٦) ی کۆچییدا، کۆچی دواپی کردوه.
- ئج‌ا دواپی له‌ کۆتایی سه‌ده‌ی سییه‌می کۆچییدا، هه‌ندیکی ته‌فسیری کۆکه‌ره‌وه ده‌رکه‌وتن، که له هه‌موویان ناودارتر ته‌فسیره‌که‌ی:
- ١- (أبو محمد ابن جرير الطبري) یه، که له سالی (٣١٠) ی کۆچییدا، کۆچی دواپی کردوه.
- ٢- له‌ دوا‌ی وی ته‌فسیره‌که‌ی (أبو بكر محمد بن إبراهيم بن منذر النيسابوري) یه، که له سالی (٣١٨) ی کۆچییدا، کۆچی دواپی کردوه.
- ٣- دوا‌ی وی ته‌فسیره‌که‌ی (أبو محمد بن عبدالرحمن بن محمد أبي

حاتم الرازي)یه که له سالی (٣٢٧)ی کۆچییدا، کۆچی دواپی کردوه.
واته: ئەمانه له کۆتایی سەده‌ی سییه‌مداو، له سەرەتای سەده‌ی
چوارەمدا ژیاون.

دواپی له سەده‌ی چوارەمی کۆچی دا، زیاتر زانستی ته‌فسیر بلاو
بووه‌وهو، جگه‌ له‌و زانایانه‌ی که به‌ زانایانی زۆرمتمانە پیکراو له‌ نیو
ئۆممە‌تدا داده‌نری‌ن، هه‌ندی‌ک له‌ زانایانی دیکه‌ش، وه‌ک هه‌ندی‌ک له‌
موعه‌زیله‌و له‌ شیعه‌، هه‌ندی‌ک ته‌فسیریان نووسین.

هه‌روه‌ها هه‌ندی‌ک له‌ زانایانی‌ش به‌تایه‌ت له‌بارە‌ی حوکمه‌
شه‌رعییه‌کانی قورئانه‌وه‌، کتییان نووسی، که له‌ هه‌موویان ناودارتر
له‌ پێشووه‌کان، ئەمانه‌ بوون:

١- (القاضي إسماعيل بن إسحاق المالكي) که له‌ سالی (٢٨٢)ی
کۆچییدا، کۆچی دواپی کردوه.

٢- (أبو جعفر أحمد بن محمد بن سلامة الطحاوي) که له‌ سالی (٣٢١)
ی کۆچییدا کۆچی دواپی کردوه.

٣- (أبو بكر أحمد بن علي الرازي الجصاص) که له‌ سالی (٣٧٠)ی
کۆچییدا، کۆچی دواپی کردوه.

٤- دواتر له‌ سەده‌ی شه‌شه‌مدا: (إبن العربي المالكي) که له‌ سالی
(٥٤٣)ی کۆچی دا، کۆچی دواپی کردوه، ئەوانه‌ هه‌موویان کتییان هه‌یه‌
به‌ناوی (أحكام القرآن).

٥- هه‌روه‌ها دواتر له‌ سەده‌ی حه‌وته‌می کۆچییدا: (القرطبي)
ته‌فسیری‌کی ناوداری نووسی، که زۆر له‌ حوکمه‌ شه‌رعییه‌کان، که له‌
ئایه‌ته‌کان وه‌رده‌گیرین، گرتوویه‌ خۆی، به‌ناوی: (الجامع لأحكام القرآن).

برگەى شەشەم: دوو جۆرە سەرە کەيە کەى تەفسیر:

شایانی باسە کە تەفسیرە کان بە گشتی دوو پیرەویان گرتوونە بەر:

پیرەوی یە کەم: تەفسیری بە شوینەوار (التفسیر بالمأثور):

ئەو تەفسیرانەى کە ئیعتیادیان لەسەر خودی قورئان و لەسەر سوننەت و، لەسەر ئەو شوینەوارانەى کە لە هاوێلان و لە شوین کەوتوانەو، گێردراونەو، بوو کە لە هەموویان ناودارتر ئەم حەوت تەفسیرەن لەو بارەو، مەرجیش نیە تەنیا بە (مأثور) تەفسیریان کردبێ، بەلکەو تەفسیری (بالرأي) و بە بۆچوونی خۆشیانی تیدا هەیه:

تەفسیری یە کەم: (جامع البیان عن تأویل آی القرآن) کە هێ (أبو جعفر الطبري) یە، کە لەسالی (٣١٠) ی کۆچییدا، کۆچی دوایی کردووە لە هەموو تەفسیرە کان ناودارترەو، لەپاستییدا (ئەبو جەعفەر) بە پیشەوای پوونکەرەوانی قورئان دادەنری و، زۆریش لەو فراوانترە کە تەنیا تەفسیری (بالمأثور) بێ!

تەفسیری دووهم: (تفسیر القرآن العظیم مسنداً عن رسول الله والصحابه والتابعين) کە هێ (الإمام عبدالرحمن بن أبي حاتم الرازي) یە، کە لەسالی (٣٢٧) ی کۆچییدا، کۆچی دوایی کردووە. تەفسیری سییەم: تەفسیری (معالم التنزيل) هێ (الإمام محيي السنة أبي محمد الحسين بن مسعود البغوي) یە، کە لە سالی (٥١٦) ی کۆچییدا، کۆچی دوایی کردووە.

تەفسیری چوارەم: (زاد المسیر فی علم التفسیر) ه، که هی
 (الإمام أبي الفرج عبدالرحمن بن علي بن الجوزي)یه، که له سالی
 (٥٩٧)ی کۆچییدا، کۆچی دواپی کردوه.

تەفسیری پێنجەم: (تفسیر القرآن العظيم)، که هی (أبي الفداء
 إسماعيل بن كثير الدمشقي)یه، که له سالی (٧٧٤)ی کۆچییدا، کۆچی
 دواپی کردوه و ئەم تەفسیره، کورتکراوهی زۆر له تەفسیره کانی
 پێشووی گرتۆته خۆی.

تەفسیری شەشەم: (الدر المنثور في التفسیر بالمأثور)، تألیف
 الحافظ جلال الدين عبدالرحمن بن أبي بكر السيوطي، که له
 سالی (٩١١)ی کۆچییدا کۆچی دواپی کردوه، که ئەمە به زۆری
 تەنیا ریوایه تە کانی تێدان.

تەفسیری حەوتەم: کۆتا تەفسیری لهو جۆره: (فتح القدير
 الجامع بين فني الرواية والدراية في علم التفسیر)ه، که هی
 (العلامة محمد بن علي الشوكاني اليمني)یه که له سالی (١٢٥٠)
 ی کۆچییدا، کۆچی دواپی کردوه و، له راستییدا تەفسیره که ی
 شهوکانیی، ئەوه نیه که تەنیا به (مأثور)بی، به لکو بۆچوون و
 عه قلی خۆشی باش تێدا به کار هیناوه، ههروه ها ئەوانی دیکه ش
 هه موویان کهم و زۆر عه قل و راو بۆچوونی خۆیانان به کارهیناوه.
 ئەو رهخانه ی لهو جۆره تەفسیرانه ده گیرین، به گشتی دوو
 ره خنه:

ره خنه ی یه کهم: زۆر به یان هیندی ک فەرمووده یان هیناون، که له
 پرووی سه نه ده وه بیهیزن، به لکو جاری وا هه یه نه ک هه ر بیهیزن،
 هه لیه ستر او یشبن.

ره‌خه‌ی دووه‌م: به‌سه‌ره‌هاتی جووله‌که‌و نه‌صرانیی و خاوه‌ن کتیبانیان زۆر هی‌ناون، که به (الإسرائيليات) ناودارن. که دیاره‌پشتیان به‌وه به‌ستوه که پی‌غه‌مبه‌ری خوا - علیه الصلاة والسلام - فه‌رموویه‌تی: (بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً، وَحَدَّثُوا عَنِ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا حَرَجَ، وَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا، فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ)^(١). واته: له‌ منه‌وه ئایه‌تیکیش بی‌ بی‌گه‌یه‌نن و، له‌باره‌ی به‌نو و ئیسرائیلیشه‌وه بدوین و، هی‌چ سه‌غه‌تیتان له‌سه‌ر نیه، به‌لام هه‌رکه‌سیک درۆ به‌ناوی منه‌وه بکات، باشوینی خو‌ی له‌ئاگرده هه‌لبگری.

کاتی خو‌یشی عبدالله ی کوری عه‌بیاس خوا له‌ خو‌ی و بابی رازی بی‌ هۆشداریی داوه، به‌خه‌لکی رۆژگاری خو‌ی، که زۆر له‌ خاوه‌ن کتیبانه‌وه شت نه‌گوازنه‌وه، ئه‌م قسه‌یه‌ی گێردراوه‌ته‌وه، که گوتووویه‌تی:

(يا معشر المسلمين! كيف تسألون أهل الكتاب عن شيء، وكتابكم الذي أنزل الله على نبيكم أحدث الأخبار بالله، مَحْضًا لَمْ يُشَبَّ، وقد حدثكم الله أن أهل الكتاب بدلوا من كتب الله وغيروا، فكتبوا بأيديهم، قالوا: هو من عند الله، ليشتروا بذلك ثمنًا قليلًا، أولا ينهاكم ما جاءكم من العلم وعن مسألتهم؟ فلا والله ما رأينا رجلاً منهم يسألكم عن الذي أنزل إليكم)^(٢).

عبدالله ی کوری عه‌بیاس گوتووویه‌تی: ئه‌ی کۆمه‌لی مسوولمانان! چۆن له‌ خاوه‌ن کتیبان له‌باره‌ی شتی‌که‌وه ده‌پرسن، کتیبه‌که‌شتان که خوا

(١) - أحمد: ٦٤٨٦ و ٦٨٨٨، البخاري: ٣٢٧٤، والدارمي: ٥٤٨، والترمذي: ٢٦٦٩.

(٢) - أثر صحيح أخرجه الشافعي في الأم: ج ١٢ ص ٥٣٨، والبخاري: ٢٥٣٩ - ٦٩٢٩ - ٧٠٨٥، والبيهقي في الكبرى: ١٠ ص ١٦٢ - ١٦٣.

دایه‌ زاندوو ته‌ سه‌ر پیغمبه‌ ره‌ که‌ تان (صلی الله علیه وسلم) نویت‌رین هه‌ وائه‌ له‌ لایه‌ن خواوه‌و، ساغه‌و هیچ شتیکی تیکه‌ل نه‌ بووه‌ (خلت‌ه‌ی تیکه‌ل نه‌ بووه‌) له‌ حالیکدا که‌ خواش هه‌ وائی پیداون و بو‌ی باسکردوون، که‌ خاوه‌ن کتیبه‌ کان له‌ کتیبه‌ کانی خویان گۆریوه‌و تیکیان داوون، به‌ ده‌ستی خۆیان شتیان نووسیوه‌و گوتوو یانه‌: له‌ لایه‌ن خواوه‌یه‌، تا کو به‌ وه‌ نرخیکی که‌م بکرن، ئایا ئه‌و زانیارییه‌ی که‌ بو‌تان هاتوه‌، ریتان لئ ناگری که‌ داوا له‌ وان بکه‌ن، له‌ وان پرسن؟ به‌ خوا هیچ پیاویکمان له‌ وان نه‌ بینیه‌ له‌ باره‌ی ئه‌وه‌وه‌ که‌ بو‌ ئیوه‌ دابه‌ زیوه‌، پرسیار له‌ ئیوه‌ بکات!

به‌ لام هه‌ندیک له‌ روونکه‌ ره‌وانی قورئان، خوا لیان خوشبی، زیده‌ پۆییان کردوه‌ له‌ گیرانه‌ وه‌ی ئه‌و شتانه‌ دا که‌ له‌ خاوه‌ن کتیبانه‌ وه‌ ده‌ گیردرینه‌ وه‌، له‌ حالیکدا که‌ کتیبه‌ کانیشیان تیکدراون، به‌ داخه‌ وه‌ش زۆریک له‌و گیراوانه‌ وه‌ی له‌ خاوه‌ن کتیبانه‌ وه‌ هاتوون، سیمای جوانی قورئان و ته‌فسیری قورئانیان تیکداوه‌، وه‌ک له‌ ته‌فسیره‌ که‌ی خۆمدا زۆرجار هه‌لوه‌سته‌ مکردوه‌، له‌و باره‌وه‌.

ئه‌وه‌ش که‌ له‌ خاوه‌ن کتیبانه‌ وه‌ هاتوه‌، کورته‌ که‌ی ئه‌وه‌یه‌ که‌ سی به‌ شه‌:

یه‌ که‌م: ئه‌وه‌ی له‌ گه‌ل قورئان و له‌ گه‌ل رییازی پیغه‌مبه‌ردا (علیه‌ الصلاة والسلام) گونجاوه‌و، ئه‌وه‌ حه‌قه‌.

دووهم: ئه‌وه‌ی که‌ له‌ گه‌ل قورئان و له‌ گه‌ل سوننه‌ دا ناگونجی و، ئه‌وان به‌ درۆی داده‌نن، ئه‌وه‌ پووجه‌و به‌ تاله‌.

سییه‌م: ئه‌وه‌ی هیچ شتیکی له‌ قورئاندا و له‌ سوننه‌ تی پیغه‌مبه‌ریشدا (علیه‌ الصلاة والسلام) نیه‌، به‌ راستی دابنئ، یان به‌ درۆی دابنئ، پیویسته‌ نه‌ به‌ حه‌ق، نه‌ ناحه‌ق باس نه‌ کری، هه‌ر بۆیه‌ش له‌ فه‌رمایشتیکی پیغه‌مبه‌ردا

- عليه الصلاة والسلام - هاتوه: (لا تُصَدِّقُوا أَهْلَ الْكِتَابِ وَلَا تَكْدُبُوهُمْ)^(١)،
واته: خاوهن کتیبه کان به راست دامه نین و به درویشیان دامه نین.
که مه به ست پی پی ئهم جوړه ی سییه می ئه و شتانه یه که لیان
ده گیر دینه وه، ئه گهرنا له شتی کدا بزانی درویشان کردوه، ده ئیی: دروستان
کردو به هه له داچوون، وه ک عبدالله ی کوری عه بیاس وای گوتوه به
هه ندیک له خاوهن کتیبان، هه روه ها له شتانی کدا پیکابیان، ده ئیی:
پیکاتانه وه له گه ل قورئان و سوننه تدا ده گونجی، به لام ئه وه ی که دیار
نه بی، داخو له گه ل قورئان و سوننه تدا گونجاوه، یان خود نه گونجاوه،
ده بی ئیی بیده نگین، نه وه ک راستی و، به هوی به درو داناییه وه،
گوناهارین، یاخود هه له بی و به هوی به راست زانییه وه گوناهارین.

(١) - رواه البخاري: ٤٢١٥ و ٦٩٢٨ و ٧١٠٣، وابن جرير في تفسيره (٣/٢١) والبيهقي في (الكبرى) (١٦٣/١٠) و (الشعب): ٥٢٠٧.

پیره‌وی دووه‌می ته‌فسیران: ته‌فسیر به‌عقل و بۆچوون (التفسیر بالرأی):

سه‌ره‌تا پێویسته‌ بزانی که ته‌فسیرکردنی قورئان به‌عقل و بۆچوونی خو، مانای وانیه‌ پشت‌نابه‌ستی به‌وه‌ی که له‌ پێغه‌مبه‌ره‌وه (عليه الصلاة والسلام) هاتوه‌، له‌ هاوه‌لانه‌وه‌ هاتوه‌، له‌ تابیعینه‌وه‌ هاتوه‌! به‌لام زیاتر عه‌قلی خو به‌کار ده‌هێنری، بۆ لیتێگه‌یشتنی ئایه‌ته‌کان و، ئه‌وه‌ش هه‌ر فه‌رمانی خوایه‌:

﴿ كَتَبَ أَنْزَلَهُ إِلَيْكَ مُبْرَكٌ لِيَذَّبُوا عَنْ آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرُوا أُولَ الْأَلْبَابِ ﴾ ص: ٥١.

واته‌: ئه‌مه‌ کتیبکی به‌ پێزه‌ دامانه‌زاندوه‌، تاکو له‌ ئایه‌ته‌کانیه‌وه‌ رامین و، بۆ ئه‌وه‌ی خاوه‌ن عه‌قلان په‌ندی لی وه‌رگرن و لی تیگه‌ن. ئنجا بێگومان هاوه‌لان خوا لیان رازی بی و، شوینکه‌وتوانی هاوه‌لانیشت و ئه‌وانی دیکه‌ش، هه‌موویان که‌م و زۆر گرنگیان داوه‌ به‌ کارهێنانی عه‌قلی خویان، بۆ لیتێگه‌یشتنی قورئان، هه‌ر بۆیه‌ش په‌خنه‌م هه‌یه‌ له‌ و قسه‌یه‌ که‌ ده‌لی: ته‌فسیر دوو جوهره‌: (بالمأثور) و (بالرأی) له‌ راستیدا ئیمه‌ هیچ ته‌فسیری‌که‌مان نیه‌، بگوتری هه‌مووی (بالمأثور)، هه‌موویان عه‌قلی خویان تیدا به‌کارهێناوه‌، له‌ تیگه‌یشتنی وشه‌کانی قورئان، له‌ گه‌رانه‌وه‌ بۆ زمانی عه‌ره‌یی، له‌ گه‌رانه‌وه‌ بۆ میژوو، له‌ گه‌رانه‌وه‌ بۆ راستیه‌کانی که‌ عه‌قل و زگه‌اک ده‌ریان ده‌که‌ن، هه‌روه‌ها ئه‌وه‌ی که‌ (التفسیر بالرأی) شی پی ده‌گوتری:، نووسه‌ره‌کانی که‌م و زۆر، پشتیان به‌ستوه‌ به‌ شوینه‌واره‌کان که‌ نه‌قل کران، چ له‌ پێغه‌مبه‌ره‌وه (عليه الصلاة والسلام) چ له‌ هاوه‌لان و شوینکه‌وتوانه‌وه‌.

هه‌ندی‌ک له‌و ته‌فسیرانه‌ی که له‌و بواره‌دا ته‌فسیری ناودارن، ده‌توانین بلیین ئەمانه‌ن:

١- ته‌فسیری یه‌که‌م: [المحرر الوجيز في تفسير الكتاب العزيز] هی (الإمام أبي محمد عبدالحق ابن غالب ابن عطية الغرناطي) که له سالی (٥٤١) دا، کۆچی دوا‌یی کردوه.

٢- ته‌فسیری دووه‌م: (الكشاف عن حقائق التنزيل وعلوم الأقاويل في وجوه التنزيل) هی: (أبي القاسم جارالله محمود بن عمر الزمخشري) که له سالی (٥٣٨) ی کۆچی دا، کۆچی دوا‌یی کردوه.

٣- ته‌فسیری سییه‌م: (مفاتيح الغيب أو التفسير الكبير) هی (العلامة النظار فخرالدين محمد بن عمر بن الحسين الرازي) که له سالی (٦٠٦) ی کۆچی دا، کۆچی دوا‌یی کردوه.

٤- ته‌فسیری چواره‌م: له‌و باره‌وه [أنوار التنزيل وأسرار التأويل] هی (القاضي الامام ناصر الدين عبدالرحمن بن عمر بن محمد البيضاوي الشافعي) یه، که له سالی (٦٨٥) ی کۆچییدا، کۆچی دوا‌یی کردوه.

٥- ته‌فسیری پینجه‌م: [البحر المحيط] هی: (الإمام أبي حيان محمد بن يوسف بن علي الغرناطي الأندلسي) که له سالی (٧٤٥) ی کۆچییدا، کۆچی دوا‌یی کردوه.

٦- ته‌فسیری شه‌شه‌م: [نظم الدرر في تناسب الآيات والسور] هی: (الإمام برهان الدين حسن بن ابراهيم بن عمر بن حسن البقاعي الشافعي) که له سالی (٨٨٥) دا، کۆچی دوا‌یی کردوه.

ئەمانەش بە گشتیی دوو رەخنەیان لێگیراون:

یه‌که‌م: که‌متر گه‌راونه‌وه بۆ قسه‌ی زانایانی پیشین، له‌ هاوه‌لان و شوینکه‌وتوانی هاوه‌لان و دوا‌ی وانیش.

دووهم: له ته‌فسیرکردنی ئایه‌ته‌کانی که باسی سیفه‌ته‌کانی خوا ده‌که‌ن، زیاتر لای ته‌ئویلیان گرتوه، هه‌ڵبه‌ته‌ ته‌ئویل به‌ گشتیی قه‌ده‌غه‌ نیه، به‌لام هه‌ندیک جار زیده‌ پۆییان تیدا کردوه. هه‌ندیک له‌ زانایانی‌ش له‌ پرووی زمانه‌وانیی‌ه‌وه، زیاتر گرنگییان به‌ ته‌فسیری قوڤئان داوه، وه‌ک:

- ١- (إعراب القرآن) هی: (إمام النحو أبي جعفر أحمد بن محمد بن إسماعيل النحاس) که له‌ سالی (٣٣٨) دا، کۆچی دوا‌یی کردوه.
- ٢- کتیییکی دیکه‌ له‌و باره‌وه: (مشکل إعراب القرآن) هی (الإمام أبي محمد مكي أبي طالب القيسي القرطبي) یه، که له‌ سالی (٤٣٧) دا کۆچی دوا‌یی کردوه.
- ٣- یه‌کی دیکه‌ له‌و جو‌ره‌ ته‌فسیرانه: (إملاء ما منَّ به الرحمن من وجوه الإعراب والقراءات في جميع القرآن) هی (الإمام بقاع عبدالله بن حسين العکبري الحنبلي) یه، که له‌ سالی (٦١٦) دا کۆچی دوا‌یی کردوه.

ته‌فسیره هاوچه‌رخه‌کان:

ته‌فسیره هاوچه‌رخه‌کان، ئەو ته‌فسیرانه‌ی له‌ پڕۆژگاری ئیمه‌دا نووسراون، له‌ پێش هه‌موویانه‌وه:

١- (تفسیر المنار) هی (محمد رشید رضا القلمونی البغدادی الأصل) که له‌ سالی (١٣٥٤) ی کۆچییدا، کۆچی دوا‌یی کردوه.

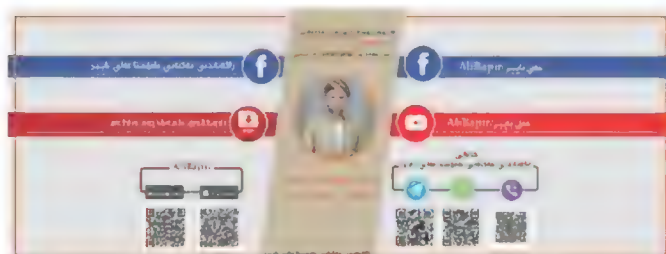
٢- دووهم له‌و ته‌فسیرانه‌ی هاوچه‌رخ: ته‌فسیره‌که‌ی سه‌ید قوتبه (فی ظلال القرآن) که له‌ سالی (١٣٨٧) ی کۆچی و له‌ سالی (١٩٦٦) ی زاینی دا، کۆچی دوا‌یی کردوه، ئەویش ته‌فسیری‌که‌ زیاتر ئەوه‌ی که‌ قورئان ده‌یگه‌یه‌نی، له‌ تیگه‌یشتی‌کی هاوچه‌رخانه، به‌تایبه‌ت له‌ پرووی حوکم و سیاسه‌ت و به‌رپۆه‌بردنی کۆمه‌لگاوه، باسی‌کردوه.

٣- یه‌کی دیکه‌ له‌و ته‌فسیرانه‌: (التحریر والتنوير) هی (العلامة الشيخ محمد الطاهر بن عاشور المالکی شیخ جامع الزيتونة، بتونس) له‌ (١٣٠٣) ی کۆچییدا، کۆچی دوا‌یی کردوه، ئەمیش به‌پراستی ته‌فسیری‌کی نایاب و ناوداره، به‌لام بیگومان ته‌نیا قورئان و فه‌رمایشتی خوا، له‌ هه‌له‌و که‌م و کوری خالییه.

٤- یه‌کی دیکه‌ له‌و ته‌فسیرانه‌: (أضواء البيان في إيضاح القرآن بالقرآن) هی: (الشيخ محمد بن مختار الجكني الشنقيطي) یه‌ که له‌ سالی (١٣٩٣) دا، کۆچی دوا‌یی کردوه.

هه‌لبه‌ته‌ ژماره‌یه‌کی دیکه‌ش ته‌فسیر هه‌ن وه‌ک: (روح: المعاني) و (روح البيان) و (التفسير المنير) و (تفسير النابلسي) و (تفسير الجواهر)... شایانی باسیشه‌: هه‌ندی‌ک نووسه‌ر به‌شی‌ک له‌و ته‌فسیرانه‌ به‌ خراپ داده‌نن به‌تایبه‌ت: ته‌فسیره‌که‌ی (إمام فخرالدين الرازي)، (التفسير الكبير)،

هه‌روه‌ها ته‌فسیره‌که‌ی (الزمخشري) ته‌فسیره‌ی (الکشاف) له‌به‌ر ئه‌وه‌ی له‌سه‌ر بیروپای موعته‌زیه‌ بووه‌، له‌ هه‌ندیک له‌ ته‌فسیره‌که‌یدا ئه‌وه‌ی پێوه‌ دیاره‌، ئه‌وه‌ی ئێ به‌ ره‌خنه‌ی ده‌گیرێ، به‌لام من پێم وایه‌ که‌ ره‌خنه‌ گرته‌ که‌، له‌ جێی خۆیدا نیه‌، به‌ئێ (زمخشري) موعته‌زیه‌ بووه‌، به‌لام موعته‌زیه‌ کۆمه‌ڵیک بوون له‌ مسوڵمانان کاتی خوێ، به‌ئێ هه‌له‌و که‌م و کورپیان هه‌بووه‌و، عه‌قڵیان گه‌وره‌ کردوه‌ له‌سه‌ر حیسابی نه‌قل، به‌لام بێگومان ته‌فسیره‌که‌ی (الکشاف) زۆر له‌ پروونه‌که‌ره‌وانی قورئان پشتیان پێ به‌ستوه‌، له‌ رووی ره‌وانبێژییه‌وه‌، هه‌روه‌ها ته‌فسیره‌که‌ی (إمام فخرالدین الرازي) یش به‌ئێ زنده‌ رووی کردوه‌، له‌ هه‌ندیک باسی فه‌لسه‌فه‌و عیلمی که‌لام و مشه‌ی نه‌یارانی، ئه‌وانه‌ی که‌ به‌ نه‌یاری زۆرینه‌ی مسوڵمانان داندراون، به‌لام ته‌فسیره‌که‌ی خاڵی زۆر وردو گرنگی‌شی تیدا هه‌ن، که‌ زۆر له‌ توێژه‌ره‌وان لێی به‌هرمه‌ند بوون.

برگه‌ی حه‌وتهم: ته‌فسیره‌که‌ی به‌نده: ته‌فسیری قورئانی
به‌رزو به‌پیز:

ئه‌و ته‌فسیره‌ له‌ نووسینیدا، له‌ زیاتر له‌ سی (٣٠) ته‌فسیر
به‌هرهم وه‌رگرتوه‌.

ئه‌و ته‌فسیره‌ش، من به‌ حه‌وت قوتاغ هی‌ناومه‌:

له‌ ده‌ستی‌یک و سه‌ره‌تادا ئه‌و سووره‌ته‌ی ده‌مه‌وی ته‌فسیری
بکه‌م، ده‌یه‌ینم، پیناسه‌ی ئه‌و سووره‌ته‌ ده‌که‌م، ناوی ئه‌و سووره‌ته‌و،
شوینی دابه‌زینی و، نیوه‌پۆکه‌که‌ی و، تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی ده‌خه‌مه‌
روو، دوا‌یی ئه‌و سووره‌ته‌ دابه‌ش ده‌که‌م بۆ چه‌ند ده‌رسی‌یک، هه‌ر
کۆمه‌له‌ ئایه‌تی‌یک که‌ پیکه‌وه‌ په‌یوه‌ستن، جاری وا‌هه‌یه‌ پینجن،
جاری وا‌هه‌یه‌ سین، جاری وا‌هه‌یه‌ بیستن، جاری وا‌هه‌یه‌ سین،
ئه‌و ئایه‌تانه‌ به‌یه‌که‌وه‌ دینم و ده‌یانکه‌م به‌ ده‌رسی‌یک و ته‌فسیریان
ده‌که‌م، ئه‌ویش به‌ حه‌وت قوتاغ:

قوناغی یه‌که‌م: سه‌ره‌تا پیناسه‌ی ئه‌و کۆمه‌له‌ ئایه‌ته‌ ده‌که‌م.

قوناغی دووهم: ئایه‌ته‌کان دینم، به‌ نووسین و به‌ خویندنه‌وه‌
ده‌یانخوینم.

قوناغی سییه‌م: مانای ده‌قاو ده‌قی ئایه‌ته‌کان دینم، مانای وشه‌
به‌ وشه‌یان.

قوناغی چواره‌م: شیکردنه‌وه‌ی وشه‌کان دینم، ئه‌و وشانه‌ی که‌
به‌ پێویستی ده‌زانم شیانبکه‌مه‌وه‌، ده‌یانیه‌ینم، شییانده‌که‌مه‌وه‌ له‌
رووی فه‌ره‌نگه‌کانی زمانه‌وه‌، به‌تاییه‌ت کتیبه‌ ناوداره‌که‌ی (مفردات
ألفاظ القرآن)ی راغبی ته‌صفه‌انی، به‌لام جاری واش هه‌یه‌ ده‌چم بۆ

فه‌ره‌ه‌نگه‌ کانی دیکه‌ی زمان، وه‌ک (لسان العرب، القاموس المحيط، المعجم الوسيط، مختار الصحاح) و جگه‌ له‌وانیش.

قۆناغی پێنجهم: هۆی هاتنه‌ خوار، ئه‌گه‌ر هه‌یانبێ ده‌یخه‌مه‌

روو.

قۆناغی شه‌شه‌م: مانای گشتی، مانای گشتی له‌ راستیدا ته‌فسیریکی کورته‌، ته‌فسیریکی خۆلاسه‌و پوخته‌.

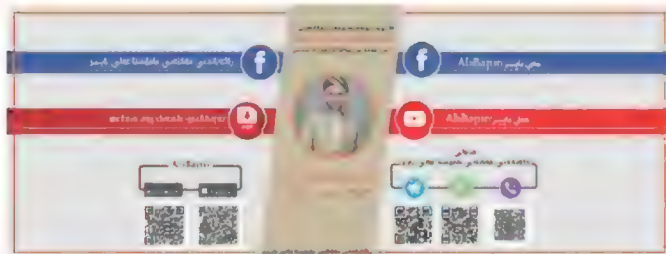
قۆناغی چه‌وته‌م: قۆناغ و هه‌نگاوی چه‌وته‌م بۆ ته‌فسیره‌که‌م، له‌ ژێر ناوونیشانی: (مه‌سه‌له‌ گرنگه‌کان)دا، ئه‌و ئایه‌تانه‌ دێنم ب‌رگه‌ ب‌رگه‌ شییان ده‌که‌مه‌وه‌.

به‌و چه‌وت قۆناغه‌، یان به‌و چه‌وت هه‌نگاوه‌، ئایه‌ته‌کان ته‌فسیر ده‌که‌م و، خۆشم نه‌به‌ستۆته‌وه‌ به‌ رای هیچکام له‌ روونکه‌ره‌وانی قورئانه‌وه‌، به‌لام هه‌ولمداوه‌ له‌ هه‌موویان به‌هره‌مه‌ندبم و عه‌قڵی خۆشم به‌ کارهێناوه‌، بۆ ته‌ته‌له‌کردن و له‌بێژینگیدانی بیروپرای روونکه‌ره‌وانی قورئان، کامیان رایه‌که‌ی زیاتر له‌ راستیه‌وه‌ نزیکه‌، کامیان پێکاویه‌تی، کامیان نه‌پێکاوه‌، هیچیانم به‌وه‌ دانه‌ناون، که‌ له‌ هه‌موو شتێکدا ته‌سلیمی بیروپرایه‌که‌ی بم، هیچیشیانم به‌وه‌ دانه‌ناوه‌ هیچ شتێکی لێ به‌هره‌مه‌ند نه‌بم.

هه‌موو ته‌فسیره‌کانم ته‌ماشام کردوون و به‌هره‌م لێ وه‌رگرتوون، هیواداریشم ئه‌و ته‌فسیره‌ی من نووسیومه‌، که‌ له‌رووی قه‌باره‌وه‌ ده‌گاته‌ سی (٣٠) به‌رگی گه‌وره‌ (ته‌فسیری قورئانی به‌رزو به‌پێز)، که‌لێنێکی باش ب‌گرێ.

هه‌ندی‌ک شت، که‌ ره‌نگه‌ له‌ ته‌فسیره‌ کانی دیکه‌دا به‌و شیوه‌یه‌ نه‌بێت، هه‌یناومه‌، هه‌لبه‌ته‌ جگه‌ له‌ ته‌فسیری ئایه‌ته‌کان، جار جار چه‌ند

کورتە باسیگیش دینم بە بۆنەى زیاتر تیشک خستە سەر ئیوەرۆکی
 ئایەتە کائەود، ئەو کورتە باسانەش شتیکی تایبەتن لە تەفسیرە کەى
 مندا هاتوون، کورتە باسە کانیش جوړاو جوړن، جاری وا هەیه لە
 رووی فیهییه وەن، جاری وا هەیه لە رووی رەوانیژییه وەن، جاری وا
 هەیه لە رووی میژووییه وەن، جاری وا هەیه لە رووی زانستییه وەن، لە
 رووێ جوړاو جوړە کائەود، کورتە باسە کان دینم، بۆ ئەوێ تیشکی
 زیاتر بخەنە سەر چەمک و واتای ئایەتە کان.

تەوھرى ھەقدەيەم
چاك خويندەنەوھى قورپان
(تجوید تلاوة القرآن)

به‌ریزان!

له پینج برگه‌دا، ئەم تەوهره به کورتیی و پوختیی ده‌خه‌ینه روو:

برگه‌ی یه که‌م: پیناسه:

ئایا مه‌به‌ستمان له چاک خویندنه‌وه‌ی قورئان (تجوید تلاوة القرآن) چیه؟
(إبن الجزري) له کتێبه ناوداره‌که‌ی خو‌ی (النشر في قراءات
العشر) دا^(١) ده‌لێ: [التجوید مصدر من جوّد تجويداً، والإسم منه
الجودة، ضد الرداءة، يقال: جوّد فلانٌ في كذا، إذا فعل ذلك جيّداً، فهو
عندهم عبارة عن الإتيان بالقراءة مجوّد الألفاظ، بريئة من الرداءة في
النطق، ومعناه: انتهاء الغاية في التصحيح، وبلوغ النهاية في التحسين].
دوایی له لاپه‌ره (٢١٢) دا وه‌ک تەواوکردنی ئەو قسە‌یه‌ی خو‌ی
ده‌لێ: [وهو حلیة التلاوة وزينة القراءة، وهو إعطاء الحروف حقوقها
وترتيبها مراتبها، ورد الحرف إلى مخرجه وأصله، وإلحاقه بنظيره،
وتصحيح لفظه وتلطيف النطق به على حال صيغته وكمال هيئته، من
غير إسراف ولا تعسف، ولا إفراط ولا تكلف].

واته: وشه‌ی ته‌جوید (التجوید) چاوگه‌ له (جوّد تجويداً) هه‌هاته‌وه،
ناوه‌که‌ش بریتیه‌ له (الجودة) (واته: باشیی) (جودة) پیچه‌وانه‌و دژی
(الرداءة) یه‌ واته: خراپیی، ده‌گوتری: (جوّد فلانٌ في كذا) ئە‌گه‌ر کاره‌که‌ی
باشکرد، ئنجا ته‌جوید (له‌لای پسپۆرانی ئە‌و بواره) بریتیه‌ له‌وه‌ که‌
خویندنه‌وه‌ که‌ بیژه‌کانی رێکبن و، دووربن له‌ خراپیی گۆکردن، مانای
ته‌جوید ئە‌وه‌یه، که‌ بگاته‌ ئە‌و په‌ری له‌ راستییدا و ئە‌و په‌ری له‌ چاکیدا...

چاک خویندنه‌وه‌ی قورئان، بریتییه له رازاوه‌یی خویندنه‌وه‌و جوانیی خویندنه‌وه، ئه‌ویش ئه‌وه‌یه: هه‌رکام له پیته‌کان مافی خۆی پێ بدری و هه‌رکامیان له پێزه‌ندیی خۆیدا دابندرئ و، پیته‌که‌ بگێردریته‌وه‌ بۆ شوینی ده‌رچوونی خۆی و بنه‌چه‌که‌ی خۆی و، بلکیندری به‌ هاوینه‌ی خۆیه‌وه‌و، به‌شیویه‌کی راست بپیژری و، به‌پێژگه‌که‌ی خۆی و حاله‌ ته‌واوه‌که‌ی خۆی، گۆبکری، به‌ بێ زیده‌پۆیی و تیپه‌راندن، هه‌روه‌ها به‌بێ لێ تیپه‌راندن و ئه‌رک دانه‌به‌رخۆو خۆ ئه‌زیه‌ت دان.

له‌راستیدا ته‌جويد بریتییه له‌وه‌ که‌ قورئان بخویندریته‌وه‌ به‌ ئیعرابه‌وه‌، چونکه‌ (إعراب) واته‌: پوونکرنه‌وه‌و ده‌رخستن، ئه‌ویش (ئیعراب) کاتیکی راست ده‌رده‌چێ، که‌ له‌ هه‌له‌ی پیته‌کان پارێزراوبین، هه‌روه‌ها له‌ هه‌له‌ی وشه‌کان پارێزراوبین، دیسان له‌ هه‌له‌ی قسه‌ش پارێزراوبین.

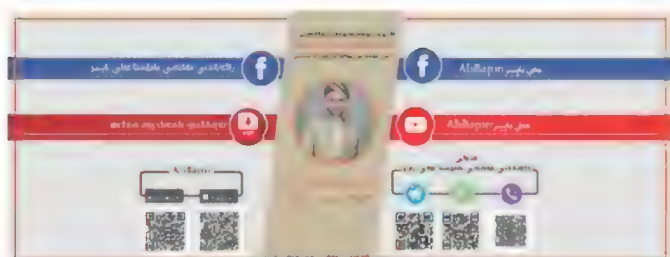
ئنجا بۆ ئه‌وه‌ی مڕۆف تووشی هه‌له‌ی پیته‌کان نه‌بێ، زانیاری ته‌جويدیان داناوه‌و، بۆ ئه‌وه‌ی توشی هه‌له‌ی وشه‌کان نه‌بێ، زانیان دوو زانیاریان داناو:

یه‌که‌م: زانیاری گۆرین (علم الصَّرف) بۆ ئه‌وه‌ی بزانی: وشه‌ چۆن داده‌تاشری، چۆن هاتوه‌ و له‌ کۆیه‌ هاتوه‌و له‌ کۆی داده‌نری؟!

دووه‌م: زانیاری رێزمان (علم النحو) بۆ ئه‌وه‌ی بزانی: پێگه‌و شوینی ئه‌و وشه‌یه‌ ده‌بێ چۆن بێ؟

هه‌روه‌ها بۆ ئه‌وه‌ی قسه‌که‌ هه‌مووی، گوته‌که‌و خویندنه‌که‌، هه‌مووی ریکبێ، زانیارییه‌کیان داناوه‌ بۆ قورئان، که‌ پێی ده‌گوتری: (علم الوقف والابتداء) زانیاری وه‌ستان و ده‌ستپیکردن، له‌ کۆی ده‌ستپیکه‌ی و له‌ کۆی ده‌وه‌ستی؟

جاری واهیه له شوینیک بودستی، مانای ئایه‌ته که تیک ده‌چی و،
 حه‌رامه له‌وی بودستی، هه‌روه‌ها له هه‌ندیک شوین پیویسته بودستی
 و، ئه‌گه‌ر بیت و ئه‌و وشه‌یه‌ی پیشی به‌هی دوا‌ی خۆیه‌وه‌ بگه‌یه‌نی،
 مانایه‌که‌ی هه‌له‌ ده‌رده‌چی، ئه‌وه‌ش زانیارییه‌کی گرنگی قورئانه، که
 دیاره‌هه‌مووشیان هه‌رده‌چنه‌وه‌ نیو زانیاریی (چاک قورئان خویندن) ده‌وه‌

برگه‌ی دووه‌م: حوکمی زانستی ته‌جوید، (چاک قورئان خویندن):

خوا - (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) - فه‌رمانی پی کرووین که باش قورئان بخوینین، وه‌ک ده‌فه‌رموی:

﴿وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً﴾ المزل: ﴿٤﴾

واته: قورئان بخوینه به‌رێک و پیکی و به‌چاکی.

هه‌روه‌ها خوی په‌روه‌ردگار هه‌والی پیداوین، که ئەم قورئانه به‌زمانیکی عه‌ره‌بیی پۆشنه:

﴿وَأَنَّهُ لَنَزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ ﴿١٩٤﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ ﴿١٩٥﴾ الشعراء.

واته: ئەمه دابه‌زیندرای په‌روه‌ردگاری جیهانیانه، پرووحی ئەمین دایه‌زاندووه‌ته‌سه‌ر دلی تو، تا‌کو له‌ ترسینه‌ران و وریاکه‌ره‌وان بی، به‌زمانیکی عه‌ره‌بیی پۆشن.

زمانی عه‌ره‌بیی خوی یانی: زمانیکی پۆشن، گه‌لی عه‌ره‌ب ناویان له‌ زمانی خویان ناوه: (اللسان العربي، اللغة العربية) بۆچی؟! چونکه‌ زمانه‌که‌ی خویان پی پۆشن بووه، به‌لام ناویان له‌ زمانه‌کانی جگه‌ له‌ عه‌ره‌بیی ناوه: (عجمي) له‌به‌ر ئەوه‌ی پێیان نا پۆشن بووه، هه‌لبه‌ته‌هه‌موو که‌سیش زمانی خوی پی پۆشنه‌و، زمانی دایکی خوی، به‌لام زمانه‌کانی دیکه‌ی پی نا‌پۆشنه، به‌لام ناوی زمانی عه‌ره‌بیی واته‌وه.

له‌ باره‌ی حوکمی زانیاری ته‌جویده‌وه، قسه‌ی دوان له‌ زانیان بینین:

یه کهم: (الإمام أبو محمد البغوي) گوتوویه تی: (إن الناس كما أنهم مُتَعَبِّدُونَ بِاتِّبَاعِ أَحْكَامِ الْقُرْآنِ وَحِفْظِ حَدُودِهِ، فَهُمْ مُتَعَبِّدُونَ بِتِلَاوَتِهِ وَحِفْظِ حُرُوفِهِ، عَلَى سَنَنِ خَطِّ الْمَصْحَفِ الْإِمَامِ الَّذِي اتَّفَقَتْ عَلَيْهِ الصَّحَابَةُ، وَالْأَجَاوِزُ فِيهَا يُوَافِقُ الْخَطَّ، عَمَّا قَرَأَ بِهِ الْقُرَّاءُ الْمَعْرُوفُونَ الَّذِينَ خَلَفُوا الصَّحَابَةَ وَالتَّابِعِينَ، وَاتَّفَقَتْ الْأُمَّةُ عَلَى اخْتِيَارِهِمْ)^(١).

واته: خه لک ههروه ک چۆن داوایان لیکراوه، به‌ندایه تی بی بو خوا بکه‌ن به شوینکه‌وتنی حوکه‌مانی قورئان و پاراستنی سنوره‌مانی، به‌همان شیوه داواشیان لیکراوه به‌ندایه تی بی بو خوا بکه‌ن، به خویندنی قورئان و پاراستنی پیته‌مانی، له‌سه‌ر ریازی ته‌و ریئوسه‌ی موصحه‌فی نیام، که هاوه‌لان له‌سه‌ری یه کده‌نگ بوون، ده‌بی تینه‌په‌رین له‌وه‌دا که موافیقی ته‌و ریئوسه‌یه که قورئان خوینه‌ناسراوه‌کان پیمان خویندوه، که له‌دوای هاوه‌لان و شوینکه‌وتوانه‌وه‌هاتوون و، ئۆمه‌تی ئیسلام له‌سه‌ر هه‌ل‌ب‌ژاردنیان یه کده‌نگ بووه.

دووه‌م: یه کی دیکه له‌زانیان که له‌باره‌ی حوکه‌مانی زانیاری ته‌جوید (باش قورئان خویندن) هوه، قسه‌ی کردوه: (أبو جعفر النحاس) ه، ده‌لی: [والقراءة بالترتیل والمکث واجبة بنص القرآن، والترتیل: التبیین، فمن التبیین تفصیل الحروف، والوقف علی ما تم معناه منها]^(٢).

ئه‌له‌ه‌حاس ده‌لی: خویندنه‌وه‌ی قورئان به‌ته‌رتیل و به‌وه‌ستان و به‌کاوه‌خو، به‌ده‌قی قورئان پیویسته‌و، وشه‌ی ته‌رتیل واته: پروونکردنه‌وه‌و، ئنجا له‌پروونکردنه‌وه‌ی قورئانه، که پیته‌کان لیک بیچ‌پ‌دیرین و، له‌و شوینه که مانایه‌که‌ی ته‌واو بووه، بوه‌ستی.

که ده‌لی: پیویسته‌و قورئان به‌ته‌رتیل و به‌کاوه‌خو بخوینری، ئاماژه

(١) - البغوي: معالم التنزيل: ج ١ ص ٣٧.

(٢) - القطع والإستئناف للنحاس: ص ٧٣-٧٤.

ده‌کا به‌و ئایه‌ته‌ موباره‌ که‌ی سووره‌تی (الإسراء):

﴿وَقَرَأْنَا لَهُ فَرْقَنَهُ لِنَقْرَاهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مَكِّ وَنَزَّلْنَاهُ تَنزِيلًا﴾ (الإسراء: ١٦)

واته: ئە مه‌ قورئانی که‌ پچراندوو مانه (به‌ش به‌شمان کردوه) تا کو به‌سه‌ر خه‌ لکیدا وه‌ خوینی و به‌ کاوه‌ خو و به‌ شینه‌یی و، پله‌ پله‌ دامان به‌ زاندوه. پیغه‌مبه‌ری خاته‌میش (صلی الله علیه وسلم) زۆر هانی مسوڵمانانی داوه‌، که‌ قورئان به‌و شیوه‌یه‌ خوا دایه‌ زاندوه، ئاوا بخویندریته‌وه‌، وه‌ که‌ له‌م فه‌رمووده‌یه‌ وه‌ دیاره‌، پیغه‌مبه‌ر (عليه الصلاة والسلام) فه‌رموویه‌ تی: (عن عبدالله بن مسعود رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم) سمعه يقرأ، فقال: مَنْ أَحَبَّ أَنْ يقرأ القرآن غَضًّا كَمَا أُنْزِلَ، فليقرأ على قراءة ابن أم عبد^(١).

واته: جاریکیان پیغه‌مبه‌ر (عليه الصلاة والسلام) گوئی له‌ عبدالله ی کوری مه‌سعوود بوو قورئانی ده‌ خویند، فه‌رمووی: هه‌ر که‌ سی‌ک هه‌زده‌ کا قورئان بخوینی به‌ ته‌ری، وه‌ که‌ تازه‌ دابه‌زیی، با به‌ شیوه‌ی ئیبنی ئوممی عه‌بد (ئه‌مه‌ نازناوی عبدالله ی کوری مه‌سعوود بووه‌) بیخوینی، وه‌ که‌ خویندنه‌ وه‌ که‌ی ئەو بیخوینی.

عبدالله ی کوری مه‌سعوودیش له‌و باره‌وه‌ گوتوویه‌ تی: [أعربوا القرآن فإنه عربي]^(٢).

واته: قورئان پروون بکه‌نه‌وه‌، چونکه‌ قورئان پروونه‌. دیاره‌ کاتی که‌ قورئان پروون ده‌ کریته‌وه‌، که‌ هه‌ر کام له‌ پیته‌ کان مافی خو ی پی‌ بدری و، به‌ شیوه‌ی خو ی شوینی ده‌رچوون و بیژرانه‌ که‌ی چۆنه‌، ئاوا گو بکری و بیژری، هه‌روه‌ها هه‌ر کام له‌ وشه‌کانی، له‌ شوینی خۆیاندا دابدرین.

(١)- أحمد: ٣٥ و ٤٢٥٥ و ٤٣٤٠ و ٤٣٤١، و ابن ماجه: ١٣٨، قلت: وإسناده جيد.

(٢)- أثر حسن أخرجه ابن أبي شيبة: ٢٩١٠٨، وأبو عبيد في فضائل القرآن: ٣٤٨، قلت: وهذا إسناده صالح.

که‌واته: باش قورئان خویندن، حوکه‌که‌ی ئه‌وه‌یه که پێویست (واجب)ه، چونکه خوا (سُبْحانه و تعالی) به پێغه‌مبه‌ری خاته‌م (صلی الله علیه و سلم) ده‌فه‌رموی:

﴿وَرَزَّلَ الْقُرْآنَ تَرْتِیْلًا﴾ المزل: ١.

واته: قورئان به‌ریک و پێکیی بخوینه.

هم‌روه‌ها پێی ده‌فه‌رموی: ﴿وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْرٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا﴾ الإسراء: ١٠٦.

واته: ئه‌مه قورئانی‌که به‌ش به‌شمان کردوه، تا‌کو به‌شینه‌یی به‌سه‌رخه‌لک دا بخویندریته‌وه‌وه، پله‌ پله‌ش دامانبه‌زاندوه.

ئه‌مه‌ش یانی: ئیمه چۆنمان دابه‌زاندوه، تۆش به‌و شیوه‌یه بیه‌خوینه.

برگه‌ی سییه‌م: چۆن باش قورئان خویندن (تجوید) زه‌بت
بکری و، چاک بخویندری؟

بیگومان قورئان به‌و شیوه‌یه باش ده‌خویندری، که ئەو بنه‌ماو
بنچینه‌یه پیشه‌وایانی قورئانخوین دایانناون، که له کتیه‌کانیادا
هاتوون، ره‌چاو بکری و، به‌و شیوه‌یه قورئان بخویندری، که شاره‌زایان
و پسپورانی ئەو بواره دایانناوه.

هه‌لبه‌ته زۆریک له زانایان گوتووینه: مهرجی (باش قورئان
خویندن) ئەوه‌یه که مروّف له زاری قورئان خوینیکی وه‌ری بگری،
(ابن کثیر) له (فضائل القرآن)^(١) دا گوتوویه‌تی: [أما تلقين القرآن
فمن فم الملقن أحسن، لأن الكتابة لاتدلّ على الأداء، كما أن المشاهد
من كثير ممن يحفظ من الكتابة فقط، يكثر تصحيفه وغلطه، وإذا
أدّى الحال إلى هذا منع منه، إذا وجد شيخاً يوقفه على ألفاظ القرآن،
فأما عند العجز عما يلقن، فلا يكلف الله نفساً إلاّ وسعها، فيجوز عند
الضرورة ما لايجوز عند الرفاهية، فإذا قرأ في المصحف والحالة هذه،
فلا حرج عليه، ولو فرض أن قد يحرف بعض الكلمات عن لفظها، على
لغته ولفظه].

واته: وه‌رگرتنی قورئان له زاری بابای فی‌رکه‌ره‌وه باشته‌ره، چونکه
جاری وایه نووسین شیوه‌ی گوکردنی ئەو وشه‌یه ناگه‌یه‌نی، هه‌روه‌ها
ئه‌وه‌ش بیندراوه له زۆریک له‌وانه‌ی که ته‌نیا به‌ هۆی نووسینه‌وه
قورئان له‌به‌ر ده‌که‌ن، دوا‌یی هه‌له‌وه په‌له‌یان ده‌بی، ئنجا ته‌گه‌ر حاله‌که
به‌و شیوه‌یه‌بی، ده‌بی ری‌ی لی‌ی بگیری، ته‌گه‌ر مامۆستایه‌ک بینیی که

بیژە کانی قورئانی فیڕبکا، بە لام لە کاتی کدا دەستی ناگاتە مامۆستایەکی شارەزا، کە بەو شیوەیە قورئانی فیڕبکات، ئەو کاتە خوا لە هیچ کەس داوا ناکات، کە جگە لەوەی لە توانیدا هەیە و لەبەر ناچارایی دروستە، چونکە ئەوەی لە ناچاریدا دروست دەبێ، لە کاتی دا کە ناچار نی، دروست نیە، بۆیە ئەگەر کەسیک بیهوی لە موصحفەدا قورئان بخوینێ، هیچ سەغڵەتیی لەسەر نیە، ئەگەر گریان هەندیک لە وشەکانیش لە بیژە خۆیان لابداو، بەپێی زمانی خۆی و بیژە خۆی بیانلێ یانی: لەبەر ئەوەی لەزاری کەسیکەووە وەری نەگرتووە، ئەو چاوپۆشیی تیدا دەکری.

هەلبەتە ئەوەی (ابن کثیر) گوتویەتی، هەلۆستییکی میانجییە و لە گەڵ ئەو فەرمايشتهی پیغەمبەرشدا (صلی اللہ علیہ وسلم) ڕیکدیتهو، کە دەفەرموی:

[الماهر بالقرآن مع السفرة الكرام البررة، والذي يقرأ القرآن ويتتعتع فيه وهو عليه شاق، له أجران]^(١).

واتە: بابای شارەزا لە قورئان، لە گەڵ نوینەرە بەرپزە چاکە کارەکانە (ئەو فریشتانەی خوا قورئانی پێدا ناردوون) ئەوێش کە قورئان دەخوینێ و هەڵە تیدا دەکات و دەگەرێتەووە بۆی و بیژە کە ی چاک بۆ نایەت و، لەسەری قورسە، دوو پاداشتی هەن.

یانی: داشتی خویندە کە ی و پاداشتی زەحمەتە کە ی.

[التعنتة: عُسْرٌ فِي النُّطْقِ، وَمَشَقَّةٌ].

تەعتەعە: بریتییه لەوەی کەسیک بە زەحمەت شتیکی بۆ بیژری و بە قورسیی بۆی بگوتری.

له‌وباره‌وه که ته‌گەر که‌سیک زۆریش شاره‌زا نه‌بێ له‌ قورئان،
 هه‌ر ده‌بێ بیهوینێ و خۆی له‌ گه‌ڵ ماندوو بکات و، پاداشتی هه‌ر هه‌یه،
 هه‌روه‌ها ته‌گەر که‌سیک، شاره‌زایه‌کی قورئان فێرکه‌ریشی ده‌ست
 نه‌که‌وێ، له‌سه‌ری پێویسته‌ هه‌ر قورئان به‌خوینێ، ته‌م ده‌قه‌ش دینێ:
[عن جابر بن عبد الله رضي الله عنهما قال: خرج علينا رسول الله
(صلى الله عليه وسلم) ونحن نقرأ القرآن، وفينا الأعرابي والأعجمي،
فقال أقرأوا فكلّ حسن، وسيسجيء أقوام يقيمونه كما يقام القدح
يتعجلونه ولا يتأجلونه]^(١).

واته: جابیری کوری عبدالله خوا له‌ خۆی و بابی رازی بێ
 ده‌لێ: پێغه‌مبه‌ری خوا (عليه الصلاة والسلام) جارێک هاته‌ لامان که
 ئێمه‌ قورئانمان ده‌خویند، ته‌عرا بییمان تێدا بوو، (عه‌ره‌بیی خێله‌ کی) و
 ته‌عه‌جه‌میی (بابای غه‌یره‌ عه‌ره‌ب) فه‌رمووی: به‌خوینن هه‌مووی هه‌ر
 باشه، له‌مه‌ودوا کۆمه‌لانیکی دین، قورئان ده‌خوینن وه‌ک چۆن قیدح
 {(قدح) ته‌و داره‌یه‌ که‌ ده‌کرێ به‌ تیر، پێش ته‌وه‌ی نووکه‌ که‌ی
 تێبخری، که‌ رێک و راسته‌} ئاوا راستی ده‌که‌ن، (چاکی ده‌خوینن)
 به‌لام په‌له‌ی تێدا ده‌که‌ن چاوه‌رپێی پاداشته‌ که‌ی ناکه‌ن.

واته: هه‌ول ده‌ده‌ن ئیستا لێی به‌هره‌مه‌ندبن له‌ژیانی دنیادا، به‌لام
 چاوه‌رپێی پاداشته‌ که‌ی رۆژی دوا یی ناکه‌ن، به‌روا له‌ت چاکی ده‌خوینن،
 به‌لام باش لێی به‌هره‌مه‌ندن و، باش کاری پێی ناکه‌ن و پێیه‌وه‌ پابه‌ند
 نین!

(١) - أخرجه سعيد بن منصور في (فضائل القرآن): ٣١، وأحمد: ١٥٢٧٣، وأبو داود: ٨٣٠ والبيهقي في (الشعب): ٢٦٤٢، قلت: وإسناده صحيح.

برگه‌ی چواره‌م: پله‌کانی قورئان خویندن:

زانایان گوتووایانه: قورئان خویندن چوار پله‌یه:

جوړی یه که‌م: (التحقیق):

(إبن الجزري) له کتیبی (النشر) دا^(١) ده‌لی:

[وهو عبارة عن إعطاء كل حرف حقه، من إشباع المد وتحقیق الهمزة، وإتمام الحركات واعتماد الإظهار والتشديدات، وتوفیه الغنات وتفکیك الحروف، وبيانها وإخراج بعضها من بعض، بالسكت والترسل واليسر والتؤدة، وملاحظة الجائز من الوقوف].

واته: ته‌حقیق بریتییه له‌وه که هه‌ر پیته‌ مافی خو‌ی پی‌بدری، له‌وه که در‌یژ‌کردنه‌وه که‌ی به‌ته‌واوی بی و، هه‌مه‌زه‌ که‌ی چاک دیار‌بکری و، حه‌ره‌ که‌کان (واته: سه‌رو بو‌رو ژیر) چاک ته‌واو بکری و، شو‌ینی ده‌رخستن باش ده‌ربخری، شو‌ینی گیره‌ باش بگیری و، مینگه‌کان باش مافی خو‌یان پی بدری و، پیته‌کان لیک بی‌چریندرین و، هه‌ر پیته‌ به‌ شی‌وه‌ی خو‌ی و له‌ شو‌ینی خو‌یه‌وه‌ ده‌ربچی، له‌ شو‌ینیک که‌ پی‌ویسته‌ بو‌هستی، بو‌هستی، له‌ شو‌ینیک پی‌ویست بی له‌سه‌ر خو‌بی، له‌سه‌ر خو‌بی و، له‌ شو‌ینیک پی‌ویست بی به‌ ئاسانی بی، به‌ ئاسانی بی و، ره‌چاوی وه‌ستانه‌ دروست (جائزه‌) کان بکری.

جوړی دووه‌م: (الحذر):

هه‌ر (إبن الجزري) له‌ کتیبه‌ که‌یدا^(٢) ده‌لی: [الحذر عبارة عن إدراج القراءة وسرعتها وتخفيفها، بالقصر والتسكين والإختلاس والبدل،

(١) - ص ٢٠٥.

(٢) - ص ٢٠٧.

والإدغام الكبير وتخفيف الهمز، ونحو ذلك مما صحت به الرواية، ووردت به القراءة، مع إشار الوصل بإقامة الإعراب ومراعاة تقويم اللفظ وتمكّن الحروف].

واته: حه‌در بریتییه له به‌په‌له خویندنی قورئان، به‌خیرایی، به‌سووک‌کردنییه به‌هۆی (قصر و تسکین و إختلاس و بدل و الإدغام الكبير وتخفيف الهمز)هه، [ئه‌وانه هه‌موویان زاراوه‌ی ته‌جويدیین به‌کورتیی مانا‌کانیان ئاوان: (قصر) کورت‌کردنه‌وه، (تسکین) وه‌ستاندن و ئارام‌کردنه‌وه، (إختلاس) لیدزینی پیتی‌ک یان وشه‌یه‌ک و باش‌گۆ نه‌کردنی، (بدل) گۆرین، (الإدغام الكبير) تیکدا‌جۆشدانی گه‌وره، ئه‌وه که دوو پیت تیکدا ده‌مج بکری‌ن، (تخفيف الهمز) هه‌مه‌که به‌سووکیی بگوتری].

هه‌روه‌ها وینه‌ی ئه‌وانه که به‌ریوایه‌تی راست هاتوه، به‌وشیویه خویندراوه‌و، قورئان‌خوینه‌کان ئاویان خویندوه، به‌لام پیویسته ئه‌وه هه‌لبێژ‌ردی که هه‌مووی پیکه‌وه بلکیندری و، ریک ئاشکرا بکری و، بیژه‌کان جوان بگوترین و، پیته‌کانیش لای که‌می مافی خو‌یانیان پی بدری و بچه‌سپین‌رین.

جۆری سییه‌م: (التدوير):

که ئه‌ویش پله‌یه که له‌نیوان ته‌حقیق و حه‌درداو (إبن الجزري) گوتویه‌تی: [وهو المختار عند أكثر أهل الأداء]^(١).

واته: ئه‌وه بژارده‌ی زۆربه‌ی ئه‌وانه‌یه که قورئان خوین بوون.

جۆری چواره‌م: الترتیل:

ئه‌میش ئاوا پیناسه‌کراوه: (وهو القراءة المبنية المفسرة المستوعبة

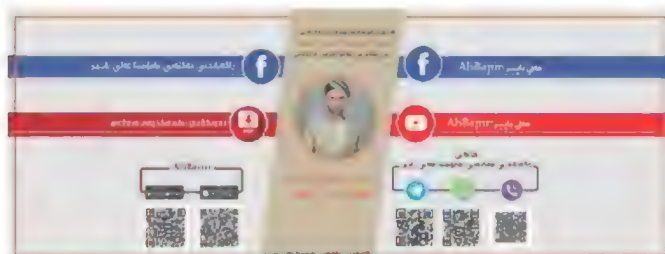
لأحكام التلاوة، وهو قراءة التدبر التي نزل القرآن بالأمر بها، كما قال تعالى:

﴿وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً﴾ (المزمل: ٤).

واته: ته‌رتیل بریتییه له خویندنی پروونی پروونگراوه، که هه‌موو حوکمه‌کانی قورئان خویندن بگریته‌خۆی و، قورئان خویندنی به‌تیوهرامانه‌ودیه، که قورئان به‌و شی‌ودیه دابه‌زیووه، وەک خوا فهرموویه‌تی:

﴿وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً﴾ (المزمل: ٤).

بی‌گومان هه‌ر کام له (ته‌حقیق و ته‌دویر) یش هه‌رده‌چنه‌وه‌نیو ته‌رتیله‌وه، (ته‌رتیل) یش واته: به‌ریک و پیکی و به‌کاوه‌خۆ بخویندری و، مافی‌خۆ بدری به‌پته‌کان و به‌وشه‌کان، که‌واته: ئه‌ودی ده‌بی مەرۆف‌لی و ریابی، ئه‌ودیه که خویندنی به‌خیرایی (حدر) هینده‌خیرا نه‌بی، فریای ماف‌پیدان پیدانی پته‌کان و وشه‌کان نه‌که‌وی.

برگه‌ی پینجه‌م و کو‌تایی: له‌باره‌ی قورئان خویندنه‌وه:

ئایا خویندنی پیغه‌مبه‌ری خاته‌م (صلی الله علیه وسلم) بو قورئان
چۆن بووه؟!

ئیمه له‌و باره‌وه ئه‌م سێ ده‌قه دینین:

یه‌که‌م: (عن أم المؤمنين حفصة رضي الله عنها قالت: مارأيت رسول الله (صلى الله عليه وسلم) صَلَّى في سبحة قاعداً حتى قبل وفاته بعام، فكان يُصَلِّي في سبحة قاعداً، وكان يقرأ بالسورة فَيَرْتُلُّها حتى تكون أطول من أطول منها)^(١).

دایکی برواداران خاتو‌هه‌فصه‌ کچی عومه‌ری کوری خه‌تتاب خوا‌له‌ خو‌ی و بابی رازی بئ ده‌لی: پیغه‌مبه‌ری خوام نه‌بینوه (صلی الله علیه وسلم) نو‌یژی سوننه‌تی به‌ دانیشه‌وه‌ه کردبئ، تا‌کو سالی‌ک پیش کۆچی دوا‌یی، ئه‌و کاته‌ نو‌یژی سوننه‌تی به‌ دانیشه‌وه‌ه ده‌کردو، سو‌وره‌تی‌ک له‌ قورئانی ده‌خویند، به‌ری‌ک و پیکی‌ی ده‌یخویند، هه‌تا در‌یژتر ده‌بوو له‌ سو‌وره‌تی‌کی له‌ خو‌ی در‌یژتر (ئه‌گه‌ر ئه‌و خویندبا‌ی). دووهم: (عن أم المؤمنين أم سلمة رضي الله عنها كانت تصف قراءة النبي (صلى الله عليه وسلم) بأنها كانت قراءة مفسرة حرفاً حرفاً. وأنس بن مالك يذكر أن النبي (صلى الله عليه وسلم) كان يمدّ بها صوته مداً.

ويفسر أنس ذلك في رواية فيقول: كان مداً، ثم قرأ بسم الله

(١) - حديث صحيح أخرجه مالك: ٣٦٣، وأحمد: ج ٦ ص ٣٨٥، ومسلم: ٧٣٣، والترمذي: ٣٧٣، والنسائي: ١٦٥٨، قال الترمذي: حديث حسن صحيح. والسبحة صلاة النافلة.

الرحمن الرحيم، یمد بسم الله، ویمد بالرحمن، ویمد بالرحيم)^(١).
دایکی برواداران ئوممو سه‌له‌مه (خوا لئی رازی بی)، قورئان
خویندنی پیغه‌مبه‌ری (صلی الله علیه وسلم) وه‌سف کردوه که:
خویندنه‌وه‌یه کی پروون بووه، پیت پیت.

ئه‌نه‌سی کوری مالیک گوتویه‌تی: پیغه‌مبه‌ر (علیه الصلاة
والسلام) ده‌نگی خوئی به قورئان خویندنه‌که‌ی دریژ ده‌کرده‌وه.
ئنجائنه‌س پروونی کردۆته‌وه له‌ ریوايه‌تیکداو گوتویه‌تی:
قورئان خویندنی پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) دریژ بوو، دوا‌یی
(بسم الله الرحمن الرحيم) ی خوینده‌وه، (بسم الله) ی دریژ کردۆته‌وه و،
(الرحمن) ی دریژ کردۆته‌وه و، (الرحيم) ی دریژ کردۆته‌وه^(٢).

سییه‌م: هه‌روه‌ها ئه‌م ده‌قه‌ش هاتوه: (سمع عبدالله بن مَعْقِل
النبي يقرأ قراءة لينة يرجع فيها يقول: (آآ)).
وفي رواية: رأيت النبي (صلی الله علیه وسلم) يقرأ وهو
على ناقته وجمله، وهي تسير به وهو يقرأ بسورة الفتح، قراءة
لينة يقرأ وهو يرجع)^(٣).

واته: عبدالله ی کوری موغه‌فهل ده‌لئی: گویم له‌ پیغه‌مبه‌ری
خوابوو خویندنیکی نه‌رمی ده‌خویند، ده‌نگی پی ده‌لارانه‌وه،
ده‌یفه‌رموو: ئااا.

گی‌پراوه‌که‌ی دیکه: پیغه‌مبه‌ری خوام بینی که به‌ سواری
حوشتره‌مییه‌ که‌ی یان نیره‌که‌ی، سووره‌تی (الفتح) ی ده‌خویند،

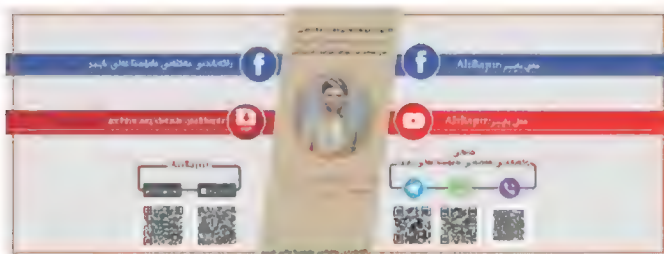
(١) - أحمد في المسند: ج ٦، ٢٩٤ و ٣٠٠، والبخاري في (خلق أفعال العباد): ١٧١، وأبوداود: ١٤٦٦،
والترمذي: ٢٩٢٣، والنسائي: ١٠٢٢ - ١٦٢٩، وابن خزيمة: ١١٥٨، والحاكم: ١١٦٥، والبيهقي: في
(السنن) ج ٣ ص ١٣.

(٢) - البخاري: ٤٧٥٩.

(٣) - البخاري: ٤٠٣١ و ٤٥٥٥ و ٤٧٤٧ و ٤٧٦٠، ومسلم: ٧٩٤.

خویندنیکی نەرم دەنگی دەلاراندەو.

کەواتە: خویندەوێ پێغەمبەری خاتەمیش - (صلی اللہ علیہ وسلم) - بۆ قورئان بەشیوەیەکی ئەرپەری رێک و پێک بوو، بەو شیوەیە بوو کە خوا فەرمانی پێکردو، دەنگی خۆی پێ لاراندۆتەو.

تەوھرى ھەژدەيەم ئەدەبەكانى خويىندى قورئان

به‌ریزان!

ئه‌ده‌به‌کانی قورئان‌خویندن زۆرن، به‌لام تێمه‌ گولێژیریکمان کردوون و، ئه‌وانه‌ی هیناومانن، سه‌رجه‌م سی‌زده (١٣) ئه‌ده‌بن و، له‌ سی‌زده خاڵ دا ده‌یان‌خه‌ینه‌ روو:

ئه‌ده‌بی یه‌که‌م: که‌ ده‌بی مرۆف ره‌چاوی بکات بۆ قورئان خویندن، بریتیه‌ له‌: نه‌ت و دلی خو‌ ساغ‌کردنه‌وه‌، که‌ ئه‌و قورئانه‌ بۆ به‌مه‌به‌ستی به‌ده‌ست هینانی ره‌زامه‌ندیی خواو پاداشتی خوا، بخوینێ:

پێشتر ئه‌م ده‌قه‌مان هینا و دووباره‌ ده‌یه‌یننه‌وه‌:

(عن جابر بن عبد الله رضي الله عنهما قال: دخل رسول الله (صلى الله عليه وسلم) المسجد، فإذا فيه قوم يقرأون القرآن قال: إقرأوا القرآن وابتغوا به الله عز وجل، من قبل أن يأتي قوم يقيمونه إقامة القدر يتعجلونه ولا يتأجلونه).

واته‌: جابیری کوری عبدالله خوا له‌ خو‌ی و بابی رازی بی ده‌لی: پێغه‌مبه‌ر (صلى الله عليه وسلم) هاته‌ مزگه‌وت، کۆمه‌لێک قورئانیان ده‌خویند، فه‌رمووی: قورئان بخوینن و خوا‌ی زāl و شکۆداری پی‌ بخوازن [خوا (سُبْحانه و تعالی) به‌ قورئان خویندنه‌ که‌ تان بخوازن، واته‌: پاداشتی خوا] به‌رله‌وه‌ی کۆمه‌لێک بی‌ن ریکی بکه‌ن وه‌ک چۆن تیر ریک بکری، به‌لام (یتعجلونه ولا يتأجلونه) مه‌به‌ستیان به‌هره‌ی دونیا‌یه‌ نه‌ک پاداشتی که‌ خوا له‌ دوا‌رۆژدا ده‌یدا.

ئه‌ده‌بی دووهم: بریتیه‌ له‌وه‌ی قورئانه‌ که‌ی به‌ کاوه‌ خو‌، به‌شینه‌یی، به‌ تێوه‌رامانه‌وه‌ بخوینێ، تا‌کو هه‌م له‌ رووی لیتێگه‌یشتنه‌وه‌ لێی به‌هره‌مه‌ندبی، هه‌م له‌ رووی پاداشتی‌شه‌وه‌ لێی به‌هره‌مه‌ندبی:

له‌و باره‌وه با چه‌ند ده‌قی‌ک بی‌نین:

١. (جاء رجل إلى عبد الله بن مسعود رضي الله عنه فقال: (أني لأقرأ المفصل في ركعة، فقال عبد الله: هَذَا كَهَذَا الشَّعْر، إن أقواماً يقرأون القرآن لا يجاوز تراقيهم، ولكن إذا وقع في القلب فرسخ فيه، نفع)^(١).
واته: پیاوی‌ک هاته لای عبدالله ی کوری مه‌سعود (خوا لای پازی بی)، گوتی: من هه‌موو موفه‌سه‌ل [واته: له سووره‌تی قافه‌وه (ق) تا‌کو سووره‌تی ئە‌لناس (الناس)، سووره‌ته کورته‌کان] له یه‌ک پکاتدا ده‌خوینم، عبدالله گوتی: خویندنه وه‌ک خویندنی شیعر، کۆمه‌لانی‌ک قورئان ده‌خوین له‌ گه‌روویان ئە‌و دیو نابی، به‌لام قورئان ئە‌ه‌ر که‌وته نیو دڵ و تییدا چه‌سپا ئنجا سوود ده‌گه‌یه‌نی.

هه‌ر له‌و باره‌وه ئە‌م ده‌قه‌ش هاته‌وه:

٢. (قال أبو حمزة: قلت لابن عباس: إني رجل سريع القراءة، فرما قرأت القرآن في ليلة مرة أو مرتين، فقال ابن عباس: لأن أقرأ بسورة واحدة أعجب إليّ من أفعل مثل الذي تفعل، فإن كنت فاعلاً بعد، فاقراءه قراءة تُسمعُ أذنيكَ ويعيه قلبُك)^(٢).

ئە‌بو جه‌مه‌ر که‌ یه‌ کی‌ک بووه له‌زانا یانی تابیعین، ده‌لی به‌ عبدالله ی کوری عه‌باسم گوت: من پیاوی‌کم زۆر به‌خیرایی قورئان ده‌خوینم، جاری واهه‌یه قورئان هه‌مووی له‌ شه‌وی‌کدا ده‌خوینم، جاری‌ک یان دوو جار، عبدالله کوری عه‌باس پی‌ی گوت: ئە‌ه‌ر سووره‌تی‌ک بخوینم پی‌م باشتره له‌وه‌ی وه‌ک تۆ بکه‌م (ئه‌وه‌ی تۆ ده‌یکه‌ی منیش وابکه‌م) ئە‌ه‌ر هه‌ر به‌خیراییش ده‌یخوینی، وای بخوینه که‌به هه‌ردوو گو‌یه‌کانتی بیستی‌نی و دل‌یشت لی‌ی تی‌یگات.

(١)- أخرجه البخاري: ٤٧١٠، وموسلم: ٨٢٢، والترمذي: ٦٠٢، والنسائي: ١٠٠٤.

(٢)- أثر صحيح أخرجه البيهقي في الشعب: ٢١٥٩، وإسناد صحيح.

٣. له‌وباره‌وه ئه‌م ده‌قه‌ش دێنین:

(عن عبدالله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما أنه كان يختم في كل ليلة، فقال له النبي (صلى الله عليه وسلم): اقرأ القرآن في كل شهر، قال: قلت: يا نبي الله! إنني أطيق أفضل من ذلك، قال: فاقراه في كل عشرين، قال: قلت يا نبي الله! إنني أطيق أفضل من ذلك، قال: فاقراه في كل عشر، قال: قلت يا نبي الله! إنني أطيق أفضل من ذلك، قال: فاقراه في كل سبع ولا تزِدْ على ذلك)^(١).

عبدالله ی کوری عه‌مری کوری عاص خوا له‌ خو‌ی و بابی رازی بی، باسیکردوه که هه‌موو شه‌ویک قورئانی یه‌ کجار خو‌یندوه، ئه‌وه‌نده‌ی قورئانه‌ی ئه‌و کاته‌ دابه‌زیوه، پیغه‌مبه‌ر (عليه الصلاة والسلام) پێی فهرموو: قورئان هه‌مووی له‌ ماوه‌ی مانگێکدا ته‌واوبکه‌، بیه‌خوینه‌، ده‌لێ: گوتم: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا! له‌وه‌ باشترم له‌ توانادا هه‌یه‌، فهرمووی: به‌ هه‌ر بیست پوژێ جاریک قورئان بیه‌خوینه‌، ده‌لێ: گوتم: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا! له‌وه‌ باشترم له‌ توانادا هه‌یه‌، فهرمووی: له‌ هه‌ر ده‌ پوژاندا جاریک هه‌موو قورئان ته‌واوبکه‌، گوتم: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا! له‌وه‌ باشترم له‌ توانادا هه‌یه‌، فهرمووی: به‌ هه‌وت پوژان هه‌موو قورئان ته‌واوبکه‌و، له‌وه‌ زیاتر مه‌که‌، (له‌وه‌ زیاتر مه‌خوینه‌).

واته‌: له‌ هه‌فته‌یه‌ کدا، که هه‌ر پوژه‌ی چوارو جوزئو شتیکی به‌رده‌که‌وێ، له‌وه‌ زیاتر په‌له‌ مه‌که‌ له‌ خو‌یندنی قورئاندا.

٤- له‌ فهرمووده‌یه‌کی دیکه‌دا هاته‌وه‌ که پیغه‌مبه‌ری خوا (عليه الصلاة والسلام) به‌ عبدالله ی کوری عه‌مری کوری عاصی فهرمووه‌:

(١) - البخاري: ٤٧٦٦ و ٤٧٦٧ و مسلم: ١١٥٩.

هه‌ر له‌و به‌سه‌ر هاته‌دا که رابرد:

(لم يفقه من قرأ القرآن في أقل من ثلاث)^(١).

واته: هه‌ر که سێک به‌سێ شه‌وو رۆژان که‌متر هه‌موو قورئان بخوێنی، لێی تی ناگا.

ئه‌ده‌بی سێهه‌م: ئه‌ده‌بی سێهه‌می قورئان خوێندن، ئه‌وه‌یه‌ که بابای قورئان خوین، هه‌ولبدات له‌ شوێنێکی هێمن و ئارام قورئانه‌ که‌ی بخوێنی، نه‌ک له‌ نێو که‌له‌بالی و، شوێنێک که‌ ده‌نگه‌ ده‌نگ و هه‌رای لێ بێ، که‌ نه‌ بۆخۆی بزانی چی خوێندوه‌، نه‌ که‌سانێکیش که‌ گوێیستی ده‌بن، هه‌یچی لێ حالیی بن:

بێگومان ئه‌وه‌ ئه‌ده‌بی خوێندنی فه‌رمایشتی خوایه‌، که‌ ده‌بی له‌ شوێنێکی هێمن و ئارام و بێ ده‌نگ و، به‌رێزو حورمه‌ته‌وه‌، فه‌رمایشتی به‌رزو بێ وێه‌ی خوا بخوێنی.

خوا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) ده‌فه‌رموی:

﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ الأعراف: ﴿٢٤﴾.

واته: هه‌ر کات قورئان خوێندرا، گوێی بۆ هه‌لخه‌ن و بێده‌نگبن، به‌لکو به‌زه‌بیتان له‌ گه‌ڵ بنوێندری.

که‌واته: له‌ کاتی‌دا که‌ قورئان ده‌خوێندری، پێویسته‌ گوێی بۆ هه‌لبخه‌ی و، پێویسته‌ بێده‌نگی بکری، ئه‌وه‌ ده‌بێته‌ مایه‌ی به‌زه‌یی خوا بۆ سه‌ر که‌سێک که‌ به‌و شیوه‌ قورئان ده‌خوێنی، یان گوێ له‌ قورئان خوێندنی که‌سێکی دیکه‌ ده‌گری.

له‌و باره‌وه‌ ده‌گونجی ئه‌م ده‌قه‌ش به‌به‌لگه‌ بێنینه‌وه‌:

(١) - أخرجه ابن أبي شيبة: ٨٥٧٣، وأحمد: ٦٥٣٥، وأبو داود: ١٣٩٠ و ١٣٩٤، والترمذي: ٢٩٤٩، والنسائي في فضائل القرآن: ٩٢ وابن ماجه: ١٣٤٧، والدارمي: ١٤٦٤، وابن حبان: ٧٥٨، والبيهقي في الشعب: ٢١٦٨. قلت: وإسناده صحيح، وقال الترمذي: حديث حسن صحيح.

(عن عبدالله بن عمر رضي الله عنهما أن النبي (صلى الله عليه وسلم) اعتكف وخطب الناس، فقال: أما إذا أحدكم قام في الصلاة، فإنه يناجي ربه، فليعلم أحدكم ما يناجي ربه، ولا يجهر بعضكم على بعض بالقراءة في الصلاة^(١)).

عبدالله ی کوری عومەر ده گێڕتیه‌وه ده‌لی: پێغه‌مبەر ((صلى الله عليه وسلم)) چوو ئیعتیکافه‌وه، دواى وتارى بۆ خه‌لك دا، فهرمووی: یه‌کیکتان که بۆ نوێژى هه‌لده‌ستى، له‌گه‌ڵ په‌روه‌ردگاریدا رازو نیازو وتووێژ ده‌کات، با بزانی چى له‌ خزمه‌ت په‌روه‌ردگاریدا ده‌لی! هه‌روه‌ها با هه‌ندیکتان له‌ قورئانی خوێندنی نوێژیدا، به‌سه‌ر هه‌ندیکتاندا ده‌نگ هه‌لنه‌هێنن.

واته: به‌ هێمى و ئارامى له‌ نوێژدا قورئان بخوین، تاكو ئه‌وانه‌ی دیکه که گویان ئیه‌و له‌ ته‌نێشتن، لێیان تیک نه‌چى و، هێچ که‌س نابى مافی هێچ که‌س بخوات.

ئه‌ده‌بى چواره‌م: بۆ قورئان خوێندن، ئه‌وه‌یه‌ ده‌بى که‌سیک که قورئان ده‌خوینى، دڵ و مێشکى خۆى سافیکاته‌وه:

واته: خۆى بۆ ئاماده‌ بکات له‌ رووی فیکریه‌وه، مێشک و عه‌قلى له‌ولاو له‌به‌ی و، له‌ رووی ده‌روونیه‌وه، هێچ شتیکى سه‌غله‌تکه‌رى نه‌بى، که‌ بى ئاگای بکات له‌ قورئان خوێندنه‌که، ئنجا چ له‌ نوێژدا بیخوینى، چ له‌ ده‌ره‌وه‌ی نوێژدا بیخوینى.

له‌و باره‌وه‌ش که ئه‌وه‌ شتیکى ئاشکرایه‌و پێوستى به‌ به‌لگه‌ی نه‌قلی ناکا، به‌لام ده‌گونجى ئه‌م فهرمووده‌یه‌ی پێغه‌مبەر (صلى الله عليه وسلم) له‌و باره‌وه‌ بکه‌ینه به‌لگه‌ که ده‌فه‌رموی:

(١) - أحمد: ٤٩٢٨، ومن طريقه الطبراني في الكبير: ١٣٥٧٢، قلت: وهذا إسناد صحيح.

(لا صلاة بحضرة الطعام ولا وهو يدافعه الأخبثان)^(١).

پێغه‌مبه‌ر (عليه الصلاة والسلام) فه‌رموویه‌تی: نوێژ نا‌کری له کاتی‌کدا خواردن ئاماده‌ کراره‌و دانراوه، هه‌روه‌ها نابێ نوێژ ب‌کری له کاتی‌کدا دوو شته‌ پیه‌سه‌ کان (میزو پیسایي) مرۆف سه‌غله‌ت ده‌که‌ن. ئنجا به‌ قیاس له‌سه‌ر ئه‌و دوو حاڵه‌ته‌، هه‌رشته‌یه‌کی دیکه‌ که‌ عه‌قل و دلی مرۆف دا‌گیرکات، ده‌بێ مرۆف خۆی له‌وانه‌ ده‌ربازب‌کاوه‌، به‌ دلیکی ساف و به‌ می‌شکیکی خالی له‌ مه‌شغه‌له‌ت و سه‌رقالیی، قورئان بخوێنی.

ئه‌ده‌بی پێنجه‌م: ده‌بێ قورئان خوێندنه‌ که‌ی ده‌ست پێب‌کات به‌ په‌نا به‌خوا گرتن له‌ شه‌یتان:

وه‌ک خوا - (سُبْحانه‌ وتعالی) - فه‌رمانی پێ‌ک‌رده‌وه‌:

﴿ فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ٩٨ ﴾ إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ٩٩ ﴿ إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ ١٠٠ ﴾ النحل.

خوا (سُبْحانه‌ وتعالی) فه‌رمان به‌ پێغه‌مبه‌ری خاته‌م ده‌کات - (صلی الله علیه وسلم) - ده‌کات له‌ پشت ئه‌ویشه‌وه‌ به‌ هه‌رکه‌سیک که‌ په‌یره‌ویی له‌و ده‌کاوه‌ پ‌ری ئه‌ودا ده‌روا، ده‌فه‌رموی: هه‌رکاتی‌ک قورئانت خوێند، په‌نا به‌خوا ب‌گره‌ له‌ شه‌یتانی دوور خراوه‌، به‌ دلناییه‌وه‌ ئه‌و ده‌سته‌لاتی به‌سه‌ر ئه‌وانه‌دا نیه‌ که‌ پ‌روایان هێناوه‌و، پشتیان به‌ په‌روه‌ر دگاریان ده‌به‌ستن، به‌ ل‌کو ته‌نیا ده‌سته‌لاتی به‌سه‌ر ئه‌وانه‌دا هه‌یه‌ که‌ شوینی ده‌که‌ون و، ده‌یکه‌ن به‌ هاوبه‌ش (ی خوا له‌ په‌رستندا).

(١) - أحمد: ج ٦، ٣٢ و ٥٤ و ٧٣، ومسلم: ٥٦٠، وأبو داود: ٨٩، عن عائشة رضي الله عنها.

ته‌عبیری په‌نا به‌خوا گرتن:

ئایا، په‌نا به‌خوا بردن له‌ کاتی قورئان خویندندا، شیوازو ریژگه‌ که‌ی چۆنه‌؟ هه‌لبه‌ته‌ دواتریش ئیمه‌ له‌ ته‌وه‌ری نۆزده‌یه‌م و کۆتاییدا له‌وباره‌وه‌ قسه‌یه‌ کی‌ لی‌ ده‌ که‌ین، بۆیه‌ لی‌ره‌ش هه‌ر به‌ کورتیی ده‌لیین: په‌نا به‌ خوا گرتن به‌ هه‌ر ته‌عبیری‌ک، فه‌رمانه‌ که‌ی پی‌ جی‌ به‌ جی‌ بی‌، ده‌گونجی‌، به‌لام زۆربه‌ی هه‌ره‌ زۆری به‌لکو‌ تی‌کرای قورئان خوینان، ئەم ته‌عبیره‌یان به‌ کار هی‌ناوه‌: [أعوذ بالله من الشيطان الرجيم]، په‌نا به‌خوا ده‌گرم، له‌ شه‌یتانی دوورخراوه‌ (له‌ به‌زه‌یی خوا).

ئنجاکه‌ تی‌کرای قورئان خوینان و شه‌رعزانان ئەم ته‌عبیره‌یان هه‌لبێژاردوه‌، ری‌ک له‌ ئایه‌ته‌ موباره‌ که‌ش وه‌ریانگرتوه‌، که‌پیشتر هی‌نامان، ئایه‌تی (٩٨) له‌ (النمل)، ئەوه‌ کورته‌یه‌ک بوو ده‌رباره‌ی په‌نا به‌خوا گرتن له‌ کاتی قورئان خویندندا، دواتریش له‌ته‌وه‌ری نۆزده‌دا زیاتری لی‌ ده‌دوین.

حوکمی په‌نا به‌خوا گرتن چیه‌؟!

زانایان له‌وباره‌وه‌ راجیاییان هه‌یه‌، به‌لام رای‌ به‌هێزتر ئەوه‌یه‌ که‌ شتی‌کی‌ په‌سه‌نده‌ له‌ کاتی قورئان خویندن له‌ نی‌و نوێژدا، یاخود له‌ ده‌ره‌وه‌ی نوێژ، په‌نا به‌خوا بگیری‌ و ئیستیعازه‌ (الإستعاذه) بکری‌. هه‌لبه‌ته‌ هه‌ندی‌ له‌ زانایان رایان وایه‌ که‌: [أعوذ بالله من الشيطان الرجيم] گوتن فه‌رزه‌، به‌لام به‌ سه‌رنجدانی تی‌کرای ئەو شوینه‌وارانه‌ی له‌وباره‌وه‌ هاتوون، بۆمان ده‌رده‌که‌وی‌ که‌ شتی‌کی‌ په‌سه‌ندو چاکه‌. یه‌کی‌ک له‌ به‌لگه‌کان له‌وباره‌وه‌ ئەم ده‌قه‌یه‌:

(عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: كان رسول الله (صلى الله عليه وسلم) إذا كبر في الصلاة سكت هُنيئَةً قبل أن يقرأ، فقلت يا رسول الله:

بأبي أنت وأمي أرأيت سكوتك بين التكبير والقراءة ما تقول؟ قال أقول: اللَّهُمَّ باعد بيني وبين خطاياي كما باعدت بين المشرق والمغرب، اللَّهُمَّ نَقِّنِي من خطاياي كما يُنَقَّى الثَّوبُ الأبيض من الدَّنَس، اللَّهُمَّ اغسلني من خطاياي بالثلج والماء والبرد^(١).

ئه‌بوهوره‌یره‌ خوا لئی رازی بئی، ده‌لئی پیغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) دواى ئه‌وه‌ی (الله أكبر) ی ده‌کرد (ه‌ی نو‌یژ دابه‌ستن) ماوه‌یه‌ کی که‌م بی‌ده‌نگ ده‌بوو، به‌رله‌وه‌ی ده‌ست بکات به‌ خو‌یندنی قورئان (سووره‌تی فاتحه‌و سووره‌تی دواى سووره‌تی فاتحه‌) منیش پی‌مگوت: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا! باب و دایکم فیداتبن، ئه‌و وه‌ستانه‌ت له‌ نیوان (الله أكبر) کردنی نو‌یژ دابه‌ستن و قورئان خو‌یندندا، چی‌ تیدا ده‌لئی؟ فه‌رمووی: تیدا ده‌لیم: ئه‌ی خوایه‌! دووری بخه‌ نیوان من و گوناچه‌ کانم، وه‌ک چۆن دوورییت خستۆته‌ نیوان رۆژه‌لات و رۆژ ئاواوه‌، ئه‌ی خوایه‌! له‌ هه‌له‌ کانم پاکم بکه‌وه‌، وه‌ک چۆن پۆشاکى سپی له‌ چلک پاک ده‌بیته‌وه‌، ئه‌ی خوایه‌! له‌ گوناچه‌ کانم بمشۆ به‌ به‌فرو به‌ ئاوو به‌ ته‌رزه‌.

لیره‌دا پیغه‌مبه‌ری خاته‌م (صلی الله علیه وسلم) باسی ئیستعیازه‌ گوتنی نه‌ کردوه‌، هه‌لبه‌ته‌ ئه‌مه‌ وه‌ک ئیبنولجه‌زه‌ریی له‌ کتیبه‌ ناوداره‌ که‌ی خوی (النشر في قراءات العشر) دا ده‌لئی: ئه‌مه‌ رای زۆربه‌ی زانایانه‌. ئنجا گوتنی: (أعوذ بالله من الشيطان الرجيم)، یاخود په‌نا به‌ خوا گرتن، به‌رله‌ ده‌ستپیکردن، شتیکی په‌سه‌نده‌ بۆ هه‌موو قورئان خو‌ینیک، چ به‌ته‌نئى بخو‌ینئى، چ له‌ گه‌ل کۆمه‌لێکدا بخو‌ینئى، چ له‌ نیو نو‌یژدا چ له‌ ده‌ره‌وه‌ی نو‌یژ، به‌لام گوتنی (أعوذ بالله من الشيطان

الرجیم) له کاتیکیدا که وتار ده‌دری، یان ئامۆژگاریی ده‌کری، یان فه‌توا ده‌دری، سوننه‌ت نیه، وه‌ک زۆر له ئامۆژگارییکارو وتارییژه‌کان ئه‌وه‌یان کردوه به عاده‌ت.

ئه‌ده‌بی شه‌شه‌م: ئه‌وه‌یه که ده‌نگی خو‌ی به قورئان خو‌یندنه‌که‌ی خو‌ش بکا، ئه‌وه‌نده‌ی ده‌توانی، به‌لام به‌بی زۆر له‌خۆکردن (تکلف):

له‌و باره‌وه‌ش ده‌ق زۆرن و ئیمه سی دانه‌یان به‌نموونه لی دیننه‌وه:

۱- (عن البراء بن العازب رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم): زَيَّنُوا الْقُرْآنَ بِأَصْوَاتِكُمْ^(۱).

واته: پیغه‌مبه‌ر (عليه الصلاة والسلام) فه‌رموویه‌تی: قورئان به ده‌نگه‌کانتان جوان بکه‌ن.

واته: کاتیکی قورئان ده‌خوینن، ده‌نگی خۆتان خو‌ش و چاک بکه‌ن و ده‌نگتان بلاریننه‌وه.

له‌ بیژه‌یه‌کی دیکه‌دا هاتوه: (حَسَّنُوا الْقُرْآنَ بِأَصْوَاتِكُمْ، فَإِنَّ الصَّوْتِ الْحَسَنَ يَزِيدُ الْقُرْآنَ حُسْنًا)^(۲).

واته: قورئان به‌ده‌نگه‌کانتان جوان بکه‌ن، چونکه ده‌نگی خو‌ش، چاکیی و جوانیی قورئان زیاد ده‌کا.

۲- هه‌ر له‌وباره‌وه ئه‌م ئه‌م ده‌قه‌ش هاتوه:

(لَمْ يَأْذَنْ لِلَّهِ لَشَيْءٍ، مَا أَذِنَ لِلنَّبِيِّ أَنْ يَتَغَنَّى بِالْقُرْآنِ)^(۳).

واته: خوا (سُبْحانه و تعالی) بۆ هیچ شتیکی گویی نه‌گرتوه، به‌ئنده‌زه‌ی گوییستبوونی بۆ پیغه‌مبه‌ریک که قورئان به‌ده‌نگ لاراندنه‌وه‌وه ده‌خوینی.

(۱) - أحمد في المسند: ج ۴: ۲۸۳ و ۲۸۵ و ۲۹ و ۳۰۴، والبخاري في خلق أفعال العباد: ۲۵۰ و ۲۵۴ و ۲۵۶، وأبو داود: ۱۴۶۸، والنسائي ۱۰۱۵ و ۱۰۱۶، وفي فضائل القرآن: ۷۵، وابن ماجه: ۱۳۴۲، والدارمي ۳۳۷۲، وإسناده صحيح.

(۲) - أخرجه الدارمي: ۳۳۷۳، والحاكم: ۲۱۲۵، والبيهقي في الشعب: ۲۱۴۱، وإسناده حسن.

(۳) - البخاري: ۴۷۳۵ و ۴۷۳۶ و ۷۰۱۵، ومسلم: ۷۹۲.

مه‌به‌ست له (یتغنی بالقرآن) ده‌نگ خۆشکردن و لاراندنه‌وه‌یه،
هه‌لبه‌ته له سنووری خۆیدا.

٣- ده‌قیکی دیکه له‌وباره‌وه:

(عن أبي موسى الأشعري رضي الله عنه قال: قال رسول الله
(صلى الله عليه وسلم) لأبي موسى: لو رأيتني استمع لقراءتك
البارحة، لقد أوتيت زمماراً من مزامير آل داود)^(١).

ئه‌بوموسای ئه‌شعهریی (خوا لیلی رازی بی) ده‌گیرته‌وه، ده‌لی:
پیغه‌مبه‌ری خوا علیه الصلاة والسلام پیی گوتم: ئه‌گه‌ر ده‌تبینم دوینی
شه‌وی گویم بۆ قورئان خویندنه‌که‌ت گرت، به‌دنیایی تۆ ئاوازی‌ک له
ئاوازه‌ خۆشه‌کانی داوود و بنه‌ماله‌که‌یتت پیدراوه.

(مزامیر)، کۆی (زممار) ه‌و می‌زماریش به‌و ئامیره‌ ده‌لین که ده‌نگی
خۆشی لیدی، ئنجا شمشال، عووده، ته‌پله، ده‌فه، هه‌رچی هه‌یه.

پیغه‌مبه‌ری خاته‌م (صلى الله عليه وسلم) ده‌نگی خۆشی
ئه‌بوموسای ئه‌شعهریی به‌ ئاوازی‌ک له ئاوازه‌کانی داوود داناوه،
داودیش ده‌نگی یه‌کجار خۆش و دلبزۆین بووه.

(الشافعي) په‌حمه‌تی خوای لی بی، له‌و باره‌وه گوتویه‌تی:
(لابأس بالقرآءة بالألحان وتحسين الصوت بأي وجه ما كان، وأحب ما
يقرأ إليّ حذراً وتحزيناً)^(٢).

واته: قه‌یدی ناکات قورئان به‌ ئاوازان بخویندری و به‌ ده‌نگی
خۆش، به‌ هه‌رشویه‌ک بی، به‌لام خۆشه‌ویستترین جووری قورئان
خویندن له‌لای من، ئه‌وه‌یه که به‌ خیرایی بی، به‌لام به‌ ده‌نگ
لاراندنه‌وه‌و، ده‌نگ په‌ژاره‌دارکردن و خه‌مبارکردنه‌وه‌ بی.

(١)- البخاري: ٤٧٦١، ومسلم: ٥٤٦.

(٢)- مختصر المزني: ص ٣١١، الأم: ج ٦، ١١٠، ومناقب الشافعي للبيهقي: ج ١، ص ٢٨٠.

ئه‌ده‌بی چه‌وته‌م: له‌ ئه‌ده‌به‌ کانی قورئان خویندن ئه‌وه‌یه‌ که‌ بابای قورئان خوین، هه‌ولب‌دات زۆر به‌ کپ‌ووزانه‌وه‌و لالانه‌وه‌و به‌ ملکه‌چی بو‌ خواوه‌، قورئانه‌ که‌ بخوینتی.

ئنجائ‌ه‌ گه‌ر به‌بی زۆر له‌ خۆ‌کردن (تکلف) گریانیشی بی، ئه‌ویش شتیکی په‌سه‌نده‌، چونکه‌ خوا (سبحانه‌ و‌تعالی) به‌نده‌ چاکه‌ کانی خوی و‌ا پیناسه‌ کردوه‌ که‌ به‌ قورئان کارتیکراو ده‌بن و‌ گریانیشان دی.

بو‌ نمونه‌:

۱- له‌ سووره‌تی (الزمر) دا خوا ده‌فه‌رموی:

﴿اللَّهُ نَزَلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَبِهًا مَّثَانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ﴾ الزمر: ۲۹.

واته‌: خوا باشترین فه‌رمایشتی دابه‌زاندوه‌، کتیبیکه‌ ویکچوویه‌، دووباره‌ کراوه‌یه‌، ئه‌وانه‌ی سام و‌ هه‌یه‌تیان به‌رامبه‌ر په‌روه‌ردگاریان هه‌یه‌، پیستیان ریکدی، (مچورکه‌یان پیدای دی) دوا‌ی پیستیان و‌ دل‌یان نه‌رم ده‌بی به‌ره‌و‌یادی خوا، ئه‌وه‌ش ئه‌و رینماییه‌ی خوایه‌ که‌ هه‌رکه‌سیکی بیه‌وی پی‌ی راسته‌ ری ده‌کاو، هه‌رکه‌سیک خوا گومراییکات، هیچ رینماییکاریکی نیه‌.

بیگومان خواش (سبحانه‌ و‌تعالی) له‌ گۆتره‌ نه‌ که‌س گومرا ده‌کات و‌، نه‌ که‌س‌یش راسته‌ ری ده‌کات.

۲- هه‌روه‌ها خوا (سبحانه‌ و‌تعالی) له‌ سووره‌تی (الحدید) دا

ده‌فه‌رموی:

﴿أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَبِيرٌ مِنْهُمْ فَاسْفُوفٌ﴾ الحدید: ۱۷.

واته: ئایا کات نه‌هاتوه بو ئه‌وانه‌ی بروایان هیناوه که دلیان بو یادی خواو، بو ئه‌و حه‌قه‌ی که داییه‌زاندوه، ملکه‌چیی، وه‌ک ئه‌وانه‌ی پیشتر کتیبیان پیدرابوو، نه‌بن، که ماوه‌یان به‌سه‌ردا تیپه‌ری (ماوه‌یه‌کی درێژ) دلیان ره‌ق بوو و، زو‌ریشیان لاده‌ربوون؟

٣- هه‌روه‌ها خوا (سُبْحانه و تعالی) له سووره‌تی (الإسراء) دا بۆمان

باسی کۆمه‌لیک ده‌کاوه‌رموی:

﴿وَقَرَأْنَا فَرَقَهُ لِتَفْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكِّيٍّ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا ﴿١٦﴾ قُلْ ءَامِنُوا بِهِ ؕ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا ﴿١٧﴾ وَيَقُولُونَ سُبْحَنَ رَبِّنَا إِن كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ﴿١٨﴾ وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا ﴿١٩﴾﴾ (الإسراء).

واته: ئه‌مه‌ قورئانیکه جیا جیامان کردوه، بو ئه‌وه‌ی به‌سه‌ر خه‌لکیدا بیخوینی، به‌کاوه‌ خو‌و به‌شینه‌یی و، به‌ش به‌ش دامانه‌زاندوه، بلی: بروای پئی بینن یان بروای پئی نه‌هینن، ئه‌وانه‌ی پیشتر زانیاریان پیدراوه، هه‌رکاتی که به‌سه‌ریاندا بخوینیته‌وه، به‌سه‌ر چه‌ناگه‌کانیاندا ده‌که‌ون به‌کرنووشبردوویی (واته: کرنووش ده‌به‌ن) ده‌شلین: پاکیی بو په‌روه‌ر دگاران، به‌دنیایی به‌لینی په‌روه‌ر دگاران هاته‌دی و، به‌سه‌ر چه‌ناگه‌کانیاندا ده‌که‌ون، ده‌گرین و ئه‌وه‌ش ملکه‌چییان تیدا زیاد ده‌کا.

٤- هه‌روه‌ها له سووره‌تی (مریم) دا له‌و باره‌وه‌خوا ده‌فه‌رموی:

﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِن ذُرِّيَّةِ ءَادَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِن ذُرِّيَّةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَءِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَاتُ الرَّحْمَنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا ﴿١٩﴾﴾ (مریم: ١٩).

دوای ئه‌وه‌ی خوا (سُبْحانه و تعالی) باسی ژماره‌یه‌ک له پیغه‌مبه‌ران ده‌کات - سه‌لات و سه‌لامی خویان له‌سه‌ربی - ده‌فه‌رموی: ئه‌وانه‌ ئه‌و که‌سانه‌ن خوا چاکه‌ی له‌گه‌لدا کردوون له پیغه‌مبه‌ران له وه‌چه‌ی ئاده‌م و، له‌وانه‌ی له‌گه‌ل نووحدا هه‌لانه‌گرتن و، له‌وه‌چه‌ی ئیبراهیم و

ئیسراییل (یعقوب) و له‌وانه‌ی راسته‌پێمانکردن و هه‌له‌مانبژاردن، کاتیکی تابه‌ته‌کانی خوای به‌به‌زه‌ییان به‌سه‌ردا ده‌خویندرانه‌وه، به‌کرنووشدا ده‌که‌وتن به‌گریانه‌وه.

چه‌ند ده‌قیکی سوننه‌تیش له‌و باره‌وه دینینه‌وه:

یه‌که‌م: (عن عبدالله بن مسعود رضي الله عنه قال: قال لي النبي (صلى الله عليه وسلم): إقرأ عليّ، قلت: أقرأ عليك و عليك أنزل؟ قال فإني أحبُّ أن أسمع من غيري، فقرأتُ عليه سورة النساء حتى بلغت:

﴿فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا﴾ النساء: ٥١.
قال: أمْسِك، فإذا عيناها تذرفان، وفي لفظ: فرفعت رأسي فإذا دموعه تسيل^(١).

عبدالله ی کوری مه‌سه‌وود (خوا لێی رازی بێ) ده‌لی: پێغه‌مبه‌ر (صلى الله عليه وسلم) پێی فه‌رمووم: قورئانم به‌سه‌ردا بخوینه، گۆتم: چۆن قورئانت به‌سه‌ردا بخوینم که‌ بۆسه‌رتۆ دابه‌زیوه؟ فه‌رمووی: هه‌زده‌که‌م له‌ غه‌یری خۆمه‌وه بپیسستم، منیش سووره‌تی (النساء)م به‌سه‌ردا خویند، تا کو گه‌یشتمه‌ ئه‌و شوینه‌ی که‌ ده‌فه‌رموی:

﴿فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا﴾ النساء: ٥١.
واته‌: حال چۆن ده‌بێ ئه‌ گه‌ر له‌هه‌ر کۆمه‌لگایه‌ک شایه‌تیکمان هه‌یناو، تۆشان به‌شایه‌ت هه‌ینا به‌سه‌ر ئه‌مانه‌وه! ئنجا فه‌رمووی: به‌سه‌، یه‌که‌سه‌ر ته‌ماشام کرد چاوه‌کانی فرمیسکیان پێدا ده‌هات له‌، بێژه‌یه‌ کدا ده‌لی: سه‌رم به‌رز کرده‌وه ته‌ماشامکرد، فرمیسکه‌کانی له‌ چاوی ده‌پژان.

(١)- البخاري: ٤٣٠٦ و ٤٧٦٢ و ٤٧٦٣ و ٤٧٦٨ و ٤٧٦٩، ومسلم: ٨٠٠.

دووهم: هه‌روه‌ها له‌و باره‌وه ئهم ده‌قه‌ش دینین:

(عن عائشة رضي الله عنها قال: إن ابا بكر رجل رقيق، إذا قرأ غلبه البكاء)^(١).

واته: دایکمان خاتو عایشه خوا لێی رازی بێ گوتوویه‌تی: ئه‌بویه کر پیاویکی زۆر دڵ نه‌رمه‌، زۆر خاوه‌ن سوژه‌، کاتیکی قورئان بخوینێ، گریان به‌سه‌ریدا زāl ده‌بێ. ئه‌مه له‌باره‌ی ئه‌بویه کره‌وه.

سێیه‌م: له‌باره‌ی عومه‌ره‌وه (خوا لێی رازی بێ):

(عن عبدالله بن شداد بن الهادي قال سمعت نشيج عمر بن الخطاب وأنا في آخر الصفوف في صلاة الصبح، يقرأ من سورة يوسف، يقول (إنما أشكو بثي وحزني إلى الله)^(٢).

عبدالله ی کوری شه‌ددادی کوری هادی ده‌لێ: گویم له‌ پرمه‌ی گریانێ عومه‌ری کوری خه‌تتاب بوو له‌حالیکدا من له‌ کۆتایی ریزه‌کاندا بووم له‌ نوێژی به‌یانیدا، له‌ سووره‌تی یوسفی ده‌خویند له‌ کاتی خویندنی ئهم پرسته‌یه‌دا گریانێ هات: (إنما أشكو بثي وحزني إلى الله)، واته: من خه‌م و خه‌فه‌ت و دڵ ته‌نگی خۆم، ته‌نیا بو‌لای خوا سکاڵا ده‌که‌م.

چواره‌م: له‌و باره‌وه ئهم شوینه‌واره‌ش دینین:

(عن عبدالله بن عروة بن الزبير قال: قلت لجدتي أسماء: كيف كان يصنع أصحاب رسول الله (صلى الله عليه وسلم) إذا قرأوا القرآن

(١) - البخاري: ٦٥٠، وهو في الصحيحين بمعناه من حديث عائشة نفسها.

(٢) - أخرجه بن أبي شيبة: ٣٥٦٥، ويحيى بن معين في تأريخه: ٢٢١٣، والبيهقي في الشعب: ٢٠٥٧، وعلقه البخاري في صحيحه: ج ١، ص ٢٥٢، بصيغة الجزم وإسناده صحيح، وصحح إسناده الحافظ ابن حجر في تغليق التعليق: ج ٢ ص ٣٣٠.

قالت: كانوا كما نعتهم الله عزوجل: تَدَمَّعُ أَعْيُنُهُمْ، وَتَقَشَّعُ جُلُودُهُمْ، قلت: فَإِنَّ نَاسًا هَاهُنَا إِذَا سَمِعُوا ذَلِكَ، تَأْخُذُهُمْ عَلَيْهِ غَشِيَةٌ فَقَالَ: أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ^(١).

عبدالله ی کوری عوروهی کوری زوبه‌یر ده‌لی: به نه‌نکی خو‌م (ئه‌سماء)م گوت: هاوه‌لانی پیغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) کاتی‌ک قورئانیان ده‌خویند، چیان ده‌کرد؟ ئه‌ویش گوتی: وه‌ک خوا عزوجل باسی کردوون، وه‌سفی کردوون، ئاوابوون، چاویان فرمی‌سکی پیدا ده‌هات و پیستیان موچورکه‌ی پیدا ده‌هات، منیش گوتم: خه‌لکانی‌ک هه‌ن له‌م رۆژ‌گاره‌دا، کاتی‌ک که گوئیان له‌ قورئان ده‌بی، له‌هۆش خو‌یان ده‌چن! ئه‌سمائیش گوتی: [أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ]، په‌نا به‌خوا ده‌گرم له‌ شه‌یتان، واته: په‌نا به‌خوا ده‌گرم له‌وه که ئه‌وانه دیاره‌ تیده‌په‌رینن، یاخود جو‌ری‌ک له‌ زۆر له‌ خو‌کردن (تکلف) ده‌که‌ن که کاری‌گه‌ریی شه‌یتان له‌سه‌ریان هه‌یه.

ئه‌ده‌بی هه‌شته‌م: ئه‌وه‌یه که له‌ کاتی قورئان خویندندا، بابای قورئان خوین بزانی: به‌وه‌ی ده‌یخوینی، دویندراوه:

قورئان خوین ده‌بی باش باش تیوه‌را‌بمی‌نی، له‌مانای ئه‌وه‌ی ده‌یخوینی، له‌باسی ئیمان و، باسی هه‌لāl و هه‌پام و، باسی به‌لینی خواو، باسی هه‌په‌شه‌ی خواو، باسی به‌سه‌ره‌ات و په‌نده‌کان و، به‌و شیوه‌یه له‌گه‌ل قورئان خویندنه‌که‌دا مامه‌له‌ بکات، که له‌گه‌لیدا گونجاوه.

با له‌و باره‌وه ئه‌م ده‌قه بی‌نین:

(عن الحذيفة بن اليمان رضي الله عنه قال: صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ

(١)- أثر صحيح أخرجه سعيد بن منصور في فضائل القرآن في سننه رقم: ٩٥، قلت: إسناده صحيح.

(صلی الله علیه وسلم) ذات لیلة، قال: فافتتح البقرة، فقرأ حتى بلغ رأس المائة، فقلت يركع، فمضى حتى بلغ المائتين، فقلت يركع، ثم مضى حتى ختمها، قال: فقلت يركع: قال: ثم افتتح سورة آل عمران، حتى ختمها، قال: فقلت يركع: قال ثم افتتح سورة النساء فقرأها، قال: ثم ركع، قال: فقال في ركوعه سبحان ربي العظيم، قال وكان ركوعه بمنزلة قيامه، ثم سجد، فكان سجوده مثل ركوعه، فقال في سجوده سبحان ربي الأعلى، قال: وكان إذا مر بآية رحمة سأل، وإذا مر بآية فيها العذاب، تعوَّذ، وفي لفظٍ استجار، وإذا مر بآية فيها تنزيه لله عزوجل، سَبَّح^(١).

واته: حوذه یفه‌ی کوری یه‌مان ده‌لی: شه‌ویک له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ری خوا‌دا (صلی الله علیه وسلم) نو‌یژم‌کرد، سو‌وره‌تی (البقرة) ی ده‌ست پی‌کرد، خو‌یندی هه‌تا گه‌یشته سه‌ری سه‌د ئایه‌ت، گوتم: ره‌نگه‌ بجیته‌ رکووع، دوا‌یی رو‌یشت، تا گه‌یشته دو‌سه‌د ئایه‌ت، گوتم: ره‌نگه‌ له‌ دو‌سه‌د ئایه‌ت رکووع به‌ری، دوا‌یی رو‌یشت، هه‌تا ته‌واو‌یکرد، گوتم: ره‌نگه‌ بجیته‌ رکووع و، سو‌وره‌تی (آل عمران) ی ده‌ست پی‌کرد، هه‌تا ته‌واو‌ی کرد، گوتم: بجیته‌ رکووع، دوا‌یی سو‌وره‌تی (النساء) ی ده‌ست پی‌کردو ئه‌و‌یشی خو‌یند، دوا‌یی چو‌وه‌ رکووع، له‌ رکووعه‌ که‌یدا فه‌رمو‌وی: (سبحان ربي العظيم)، رکووعه‌ که‌یشی به‌ ئه‌ندازه‌ی وه‌ستانه‌ که‌ی بو‌و. دوا‌یی چو‌وه‌ کپ‌نو‌وش، کپ‌نو‌وشه‌ که‌یشی به‌ ئه‌ندازه‌ی رکووعه‌ که‌ی بو‌و، له‌ کپ‌نو‌وش‌بردندا ده‌یفه‌رمو‌و: (سبحان ربي الأعلى)، کاتی‌ک به‌لای ئایه‌تی‌کدا تی‌په‌ر‌پایه‌، با‌سی ره‌حمه‌ت و به‌زه‌یی خوا‌بو‌ایه‌، دا‌وای به‌زه‌یی خوا‌ی ده‌کرد و، به‌لای ئایه‌تی سزا‌و ئازاردا تی‌په‌ر‌پایه‌ په‌نای به‌خوا

(١)- أحمد في مسنده: ٣٨٢ و ٣٨٤ و ٣٨٩ و ٣٩٤ و ٣٩٧، ومسلم ٧٧٢، وأبو داود: ٨٧١، والترمذي: ٢٦١، والنسائي: ١٠٠٠٨ و ١٠٠٠٩ و ١١٣٣ و ١٦٦٤، وابن ماجه: ١٣٥١، والدارمي: ١٢٨١.

ده‌گرت (یاخود ده‌چووه په‌نای خواوه) کاتی‌ک به‌لای ئایه‌تیکدا تیپه‌ربایه، به‌پاک راگرتنی خوای تیدا‌بوایه، خوای به‌پاک ده‌گرت. له‌وباره‌وه هه‌م فه‌رمووده، هه‌م شوینه‌واری دیکه‌ش هه‌ن، که واباشه مرو‌ف به‌پی‌ی گونجان له‌گه‌ل نیور‌وکی ئایه‌ته‌کاندا، کارلی‌ک بکات و له‌گه‌لیاندا هاوده‌مبی.

چهند ده‌قی‌ک له‌و باره‌وه:

١. (عن ابن عباس رضي الله عنهما أن النبي (صلى الله عليه وسلم) كان إذا قرأ (سَبَّح اسم ربك الأعلى) قال: سبحان ربي الأعلى^(١)). واته: عبدالله ی کوری عه‌بباس ده‌لی پیغه‌مبه‌ر (صلى الله عليه وسلم) کاتی‌ک سووره‌تی (سبح اسم ربك الأعلى) ی خویند‌بایه ده‌یفه‌رموو: (سبحان ربي الأعلى) (فه‌رمانه‌که‌ی خوای جی به‌جی ده‌کرد) پاکیی بۆ په‌روه‌رگاری هه‌ره‌به‌رزم.

٢. هه‌روه‌ها له‌و باره‌وه: ئەم ده‌قه‌ش هه‌یه:

(عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: إذا قرأ أحدكم (سَبَّح اسم ربك الأعلى) فليقل: سبحان ربي الأعلى، وإذا قرأ (أليس ذلك بقادر على أن يحيي الموتى) فليقل: ألهم بلى، أو ألهم سبحان ربي بلا^(٢)).

عبدالله ی کوری عه‌بباس گوتوو‌یه‌تی: ئە‌گه‌ر یه‌کی‌کتان سووره‌تی (سبح اسم ربك الأعلى) ی خویند‌با بلی: (سبحان ربي الأعلى) (فه‌رمانه‌که‌ی خوا جی به‌جی بکات) و، هه‌رکاتی‌ک ئە‌و ئایه‌ته‌ی خویند: (أليس ذلك بقادر على أن يحيي الموتى) (ئایا خوا‌یه‌کی ئاوا توانادار نیه‌ که‌ مردوان زیندوو بکاته‌وه؟! بابلێ: ئە‌ی خوا‌یه! با، یاخود ئە‌ی خوا‌یه! پاکیی بۆ په‌روه‌ر‌دگارم، با.

(١) - أخرجه أحمد: ٢٠٦٦، وأبو داود: ٨٨٨٣، والطبراني في الكبير: ١٢٣٣٥، وإسناده صحيح.

(٢) - أثر صحيح أخرجه ابن الضريس في فضائل القرآن: ص ١٣، والبيهقي في الشعب: ٢٠١٠٠، وإسناده صحيح.

٣. هه‌روه‌ها له‌و باره‌وه شوینه‌واری دیکه‌یش زۆرن، بۆ وینه: له‌ کاتی‌کدا مرۆف سووره‌تی (التین) ده‌خوینی و ده‌گاته ئایه‌تی: (أليس الله بأحكم الحاكمين) بلی: (بلى وأنا على ذلك من الشاهدين). خوا ده‌فه‌رموی: ئایا خوا کاربه‌جیترینی هوکمرانان نیه؟ ئه‌ویش بلی: با منیش له‌سه‌ر ئه‌وه له‌ شایه‌دانم.^(١)

٤. هه‌روه‌ها ئه‌گه‌ر کو‌تایی سووره‌تی (المسلات) ی خویند: ﴿فَيَأْتِي حَدِيثٌ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ﴾ المسلات: ٥٠. که بلی: (آمنت بالله وكتابه)^(٢). پروام به‌خواو کتیه‌که‌ی هینا.

هه‌لبه‌ته ئه‌مانه ئه‌گه‌ر له‌ پرووی سه‌نه‌دیشه‌وه بیهیزبن، به‌لام به‌قیاس بۆ سه‌ر شوینه‌کانی دیکه‌ی قورئان، شتیکی گونجاون. ٥. هه‌روه‌ها له‌ دایکه‌مان خاتو عایشه‌وه گیردراوه‌ته‌وه: (عن عائشة رضي الله عنها أنها كانت إذا قرأت : ﴿فَمَنْ أَلَّهِ عَلَيْنَا وَوَقَّنَا عَذَابَ السَّمُومِ﴾ الطور: ٥٧).

قالت: أَللهم من عليّ وقني عذاب السّموم)^(٣). کاتی‌ک دایکه‌مان خاتو عایشه سووره‌تی (الطور) ی ده‌خویندو ده‌گه‌یشه ئه‌وه ده‌فه‌رموی:

﴿فَمَنْ أَلَّهِ عَلَيْنَا وَوَقَّنَا عَذَابَ السَّمُومِ﴾ الطور: ٥٧. ئه‌ویش ده‌یگوت: ئه‌ی خوایه! چاکه‌م له‌گه‌لدا بکه‌و، له‌ سزای بای به‌گر بمپاریزه.

(١)- روي بسند لم يثبت (المقدمات الأساسية في علوم القرآن) : ص ٥٠٩.

(٢)- روي بسند لم يثبت، هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پيشوو.

(٣)- أثر صحيح أخرجه البيهقي في الشعب: ٢٠٩٢، وابن أبي شيبة: ٦٠٣٥، وابن أبي حاتم في تفسيره، كما في تفسير ابن كثير: ج ٦ ص ٤٣٥، وإسناده صحيح.

٦. هه‌روه‌ها له‌ کاتی خویندنی: (فَبَآئِيَ الْآءِ رَبُّكُمَا تُكَذِّبَانِ) الرحمن - ١٣- دا، بَلَى: (ولا بشيئ من نعمه ربنا نكذب)^(١)، واته: به‌هیچ کام له‌ چاکه‌ کانی په‌روه‌ردگارمان بی‌پروانین.

هه‌لبه‌ته‌ زانیان باسی ئه‌وه‌شیان کردوه‌، که مه‌رج نیه‌ له‌و باره‌وه‌ ریژگه‌یه‌ک هه‌بی، دیارییکراووه‌ نه‌قلکراو له‌ پیغه‌مبه‌ره‌وه‌ صلی الله علیه وسلم، به‌لکو گرنه‌گ ئه‌وه‌یه‌، که ئه‌وه‌ شیوه‌ وه‌لام دانه‌وه‌یه‌ له‌ گه‌ل نیوه‌پوکی ئایه‌ته‌ کاندایه‌ بگونی، وه‌ک خاوه‌نی (المقدمات الأساسية ..) هیناویه‌تی.^(٢)

ئه‌ده‌بی ئۆیه‌م: ئه‌وه‌یه‌ که مروف له‌ کاتییدا قورئان ده‌خوینی خوی له‌ هه‌موو ئه‌وه‌ شتانه‌ بپاریزی که له‌ گه‌ل قورئان خویندندا ناگونیجین، وه‌ک له‌ گه‌ل خه‌لکدا قسه‌کردن، یان وه‌لام دانه‌وه‌ی سه‌لام، یان که‌سیک که ده‌پژمی، بَلَى: (الحمد لله) ئه‌ویش پیی بَلَى: (یرحمک الله) وینه‌ی ئه‌وانه‌.

به‌لام هه‌ندیک له‌ زانیان ئه‌وه‌ حاله‌تانه‌یان هه‌لاواردوون، هه‌ندیکیش گوتوو یانه‌: نابی له‌وه‌ حاله‌تانه‌شدا وه‌لام بداته‌وه‌. ئه‌وانی دیکه‌ش گوتوو یانه‌: ده‌گونیجی مادام سه‌لامه‌ که به‌تایبه‌ت له‌و کرابی، یاخود پرسیاریکی لی بکری، یاخود بانگ بکری، له‌و کاته‌دا ده‌گونیجی وه‌لام بداته‌وه‌وه‌، وه‌لامی سه‌لام بداته‌وه‌وه‌. ١- له‌و باره‌وه‌ ئه‌وه‌ شوینه‌واره‌ هه‌یه‌:

(عن عبدالله بن عون قال: کان بن سیرین یکره أن یقرأ الرجل القرآن إلا كما أنزل، یقرأ ثم یتکلم، ثم یقرأ)^(٣).

(١) - أخرجه ابن أبي الدنيا في (كتاب الشکر لله عزوجل): ٦٧، والخطیب البغدادي في تأریخه (٣٠١١٤). وابن جریر في التفسیر (١٢٣١٢٧)، والبزازی في الكشف الأستار: ٢٢٦٩، وإسناده حسن.
(٢) - ص ٥١٠.

(٣) - أثر صحيح أخرجه أبو عبيد في الفضائل: ص ١٩٠، بإسناد صحيح.

عبدالله ی کوری عه‌ون ده‌لی ئیبنو سیرین پیی ناخۆش بووه که
پیاو قورئان بخوینئ، مه‌گه‌ر به‌و شیوه‌یه‌ی که دابه‌زیوه، پیی ناخۆش
بوو که بخوینئ، دوایی قسه‌بکات و، دوایی بخوینئ (واته: ده‌بی
قسه‌ی ئاسایی تیکه‌ل به‌ قورئان خویندنه که نه‌کات).

۲- هه‌رله‌وباره‌وه ئه‌م شوینه‌واره‌ش هاته‌وه:

(عن نافع مولى عبد الله بن عمر قال: كان ابن عمر رضي الله
عنهما إذا قرأ القرآن لم يتكلم حتى يفرغ منه، فأخذت عليه يوماً، فقرأ
في سورة البقرة حتى إذا انتهى إلى مكان، قال: تدري فيم أنزلت؟ قلت:
لا، قال: أنزل في كذا وكذا ثم مضى)^(۱).

واته: نافع خزمه‌تکاری عبدالله ی کوری عومه‌ر (یان: کۆیله‌ی
ئازادکراوی) ده‌لی: عبدالله ی کوری عومه‌ر که قورئانی ده‌خویند،
قسه‌ی نه‌ده‌کرد تا کولئ ده‌بووه‌وه، پۆژیک له‌لای بووم سووره‌تی
(البقرة) ی خویند، تا گه‌شته‌ شوینیک، دوایی خۆی ئاوری لی دامه‌وه‌وه
گوتی: ده‌زانئ له‌باره‌ی چیه‌وه دابه‌زیوه؟ گوتم: نا، گوتی: له‌باره‌ی
فلان شت و فلان شته‌وه دابه‌زیوه، دوایی به‌رده‌وام بوو له‌سه‌ر قورئان
خویندنه که‌ی.

ئه‌ده‌بی ده‌یه‌م: له‌کاتی قورئان خویندندا، ئه‌وه‌یه که کاتیک
باویشکی هاتی، باویشکه‌ی بگێرته‌وه:

چونکه‌ پێغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) فه‌رمویه‌تی: (إن
الله يُحِبُّ الْعُطَّاسَ وَيَكْرَهُ التَّشَاؤِبَ، فإذا عطس أحدكم وحمد الله، كان
حقاً على كل مسلم سَمَعَهُ أَنْ يَقُولَ: يرحمك الله، وأما التَّشَاؤِبُ فَإِنَّمَا
هُوَ مِنَ الشَّيْطَانِ، فإذا تَشَاءَبَ أحدكم فَلْيُرَدِّهِ مَا اسْتَطَاع، فَإِنَّ أحدكم إذا

(۱) - حدیث صحیح أخرجه أبو عبيد: ص ۱۹۰- ۱۹۱، والبخاري: ۴۰۵۳ والبيهقي في الشعب: ۲۱۳۳.

تشاءب، ضحك منه الشيطان^(۱).

واته: ئەبو هورەیره (خوا لێی رازی بێ) دەلێ: پیغه مبه‌ری خاتهم (صلی الله علیه وسلم) فه‌رموو یه‌تی: به‌دلنیا یی خوا پڙمینی خوش ده‌وی و، رقی له‌ باویشکه‌، ئنجا ئە گه‌ریه‌ کیکتان پڙمی و ستایشی خوا ی کرد، هه‌ر مسوڵمانێک که‌ گوییستی ده‌بی، له‌سه‌ری پڤویسته‌ بلێ: (یرحمک الله) (خوا به‌زه‌یی پیتدا بێ) به‌لام باویشک له‌ شه‌یتانه‌وه‌یه‌، ئە گه‌ریه‌ کیکتان باویشکی هاتی، با به‌ گویره‌ی توانای بیگپرته‌وه‌، چونکه‌ که‌یه‌ کیکتان باویشکی دیتی، شه‌یتان پڤی پڤده‌ که‌نێ.

له‌و باره‌وه‌ ئەم شوینه‌واره‌ هاتوه‌:

(عن مجاهد المكي قال: إذا تشاءبت وأنت تقرأ القرآن، فأمسك القراءة حتى يذهب ثأؤبك)^(۲).

واته: موجهیدی مه‌ که‌هی، [که‌ قوتابی عبدالله ی کوری عه‌بباسه‌] گوتوو یه‌تی: ئە گه‌ر له‌ کاتی قورئان خویندندا باویشکت هاتی، قورئان خویندنه‌ که‌ راگه‌ر، تا کو باویشکه‌ که‌ت ده‌روات.

ئە ده‌بی یازده‌یه‌م: ئەوه‌یه‌ که‌ له‌ کاتی قورئان خویندندا له‌ کوێ ده‌ست پڤ ده‌کرێ و له‌ کوێ ده‌وه‌ستی؟ ئەوانه‌ پڤویسته‌ ره‌چاو بکات: چونکه‌ بیگومان ئەو شوینانه‌ی که‌ داندراون ئە گه‌ر نه‌وه‌ستی، مانای تابه‌ته‌ که‌، هه‌له‌ ده‌رده‌چێ، واته‌: وه‌ک ئەوه‌ ده‌رناچێ که‌ خوا ویستوو یه‌تی (سُبْحانه‌ وتعالی) هه‌روه‌ها ده‌بی شوینی ده‌ستپیکردن دیار بێ و، شوینی وه‌ستان دیار بێ، هه‌روه‌ها پڤویسته‌ ئەوه‌ش بزاین که‌ زانایان قورئانیان دابه‌شکردوه‌ بۆ سیی به‌ش (ثلاثین جزء) و هه‌ر به‌شیکیان کردوۆته‌ دوو

(۱) - البخاري: ۳۱۱۵ و- ۵۸۶۹ و ۵۸۷۲، ومسلم: ۲۱۹۴، واللفظ للبخاري.

(۲) - أخرجه أبو عبيد في فضائل القرآن: ص ۱۱۸، وسعيد بن منصور: ۹۸، والأجري في أخلاق حملة القرآن: ص ۲۰۳، والبيهقي في الشعب: ۲۱۲۵، بإسناد صحيح.

حیزب، ئنجا مرؤف له کاتی قورئان خویندندا، پابه‌ند نیه به‌وه که له کۆتایی جوژه‌دا، یان له کۆتایی حیزبدا، یان له کۆتایی نیوه حیزبدا بوه‌ستی، چونکه ئه‌وه دابه‌شکردنی زانایانه، بۆ ئه‌وه که چۆن قورئان بخویندری، له رووی قه‌باره‌وه له‌رووی کاته‌وه، به‌لام هیچ زانیه‌ک نه‌یگوتوه، پێویسته له‌سه‌ری جوژه‌که به‌وه‌ستی، چونکه له‌و حاله‌ته‌دا بابه‌تیک دوولت ده‌بی، له‌کاتی‌که‌دا دابه‌ش ده‌بی بۆ جوژئی پیشی و جوژئی دوايه، یان بۆ حیزبی پیشی و حیزبی دوايه.

بۆیه پێویسته له‌ کاتی قورئان خویندندا، مرؤف زۆر ره‌چاوی ئه‌وه بکات پابه‌ندبی به‌واتاوه‌وه، هه‌ر کاتی‌ک به‌سه‌ره‌تاییکی پێغه‌مبه‌ران (عليه الصلاة والسلام) یاخود شتیک که خوا ده‌یفه‌رموی (سُبْحانه وتعالی) ده‌بی ته‌ماشای نیوه‌پرۆک و واتایه‌که‌ی بکات و به‌پیشی نیوه‌پرۆک و واتایه‌که‌ی بێخوینێ و، نابێ بیچپچری و داگیرێ.

ئه‌ده‌بی دوازه‌یه‌م: ئه‌وه‌یه که ده‌بی بابای قورئان خوین، رازاوه بی به‌ ره‌وشت و ئه‌ده‌به‌کانی که قورئان فه‌رمانیان پێ ده‌کا: که بێگومان قورئان فه‌رمانی کردوه به‌ هه‌موو ئه‌ده‌به‌یکی به‌رزو جوان، هه‌روه‌ک له‌م ده‌قه‌وه دیاره:

(عن سعد بن هشام أنه سأل عائشة رضي الله عنها فقال: أنبئني عن خلق رسول الله (صلى الله عليه وسلم)، قالت: أَلَسْتُ تَقْرَأُ الْقُرْآنَ؟ قُلْتُ بَلَى، قالت: فَإِنَّ خُلُقَ نَبِيِّ اللَّهِ كَانَ الْقُرْآنَ)^(١).

واته: سه‌عدی کوری هیشام پرسیاری له‌ خاتو عائشه‌ کرد (خوا لێی رازی بی) (دایکی برواداران) پێیگوت: هه‌واڵم پێده‌ له‌باره‌ی ره‌وشت و ئاکاری پێغه‌مبه‌ری خواوه - عليه الصلاة والسلام - ئه‌ویش

(١)- أحمد في المسند: ج ٦، ٥٣ و ٥٤ و ٩٤ و ٩٥ و ١٦٣، ومسلم: ١٤٦، وأبوداود: ١٣٤٢، والنسائي: ١٦٠١، والدارمي: ١٤٤٧.

گوتی: ئایا قورئان ناخوینی؟ گوتم: با، ئه‌ویش گوتی: ره‌وشتی پیغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) قورئان بوو.

واته: قورئان چۆن ده‌فه‌رموی، پیغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) به‌و شیویه‌یه‌ ره‌فتاری ده‌کرد.

هه‌لبه‌ته‌ ئه‌ه‌لی قورئان ده‌بی له‌نیو خه‌لكدا، ناسراوو دیارب‌ن به‌ ره‌وشته‌ به‌رزو جوان و په‌سه‌نده‌کانیان.

ئه‌ده‌بی سێزده‌یه‌م: پێوستیی پاکیه‌ بۆ قورئان خویندن، پاکیش دوو جووره: پاکیی گچ‌که‌ واته: ده‌ستنوێژ هه‌بوون و، پاکیی گه‌وره، واته: له‌ش پیسی له‌سه‌ر نه‌بوون.

زۆربه‌ی زانایان ده‌لێن: ده‌ستنوێژ هه‌بوون بۆ خویندن قورئان، شتیکی په‌سه‌ندو چاکه‌ و مرو‌ف له‌سه‌ری تووشی پاداشت ده‌بی، به‌لام واجب نه‌ه‌و، به‌بی ده‌ستنوێژ دروسته‌ قورئان بخویندری.

له‌و باره‌وه‌ش ده‌گونجی ئاماژه‌ به‌م ده‌قه‌ بکری: (عن مهاجر بن قنفذ رضي الله عنه أنه سأل على رسول الله وهو يتوضأ، فلم يردّ عليه حتى توضأ، فردّ عليه، وقال: إنه لم يمنعني أن أردّ عليك، إلا أنّي كرهت أن أذكر الله إلا عن طهارة، وفي لفظ وضوء^(١)).

ئه‌و هاوه‌له‌ خوا لێی رازبی (مهاجر) ی کوری (قنفذ) ده‌لێ: سه‌لامم له‌ پیغه‌مبه‌ری خوا کرد (عليه الصلاة والسلام) له‌ حالیکدا ده‌ستنوێژی ده‌گرت، ئه‌ویش وه‌لامی نه‌دامه‌وه، تاكو ده‌ستنوێژه‌ که‌ی ته‌واو‌کرد، دوا‌یی وه‌لامی دایه‌وه‌ و فه‌رمو‌ی: هیچ شتیکی ریی لی نه‌گرتم وه‌لامت بده‌مه‌وه، ئه‌وه‌ نه‌بی، که‌ پیم ناخۆش بوو به‌ پاکیی نه‌بی، [له‌ بیژه‌یه‌ کدا: به‌ده‌ستنوێژه‌وه‌ نه‌بی] ناوی خوا بێنم.

(١) - أحمد في المسند: ج٤: ٣٤٥، ج٥: ٨٠، وأبو داود: ١٧، وابن ماجه: ٣٥٠، وإسناده صحيح.

که‌واته: ناوی خوا هی‌نان به ده‌ستنۆژوه په‌سه‌نده‌و، به‌بی ده‌ستنۆژی به‌تایه‌تی قورئان خویندن ناپه‌سه‌نده.
به‌لگه‌ش له‌سه‌ر ئه‌وه که به‌مه‌رج نه‌گیراوه مرۆف ده‌ست نوێژی هه‌بی، بۆ قورئان خویندن، ئه‌و فەرمووده‌یه، که خاتو عایشه هی‌ناویه‌تی:

قالت: (كان رسول الله (صلى الله عليه وسلم) يذكر الله على كل أحيانه)^(١).

واته: پێغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) له‌هه‌موو حاله‌کاندا یادی خوای ده‌کرد، (واته: ده‌ست نوێژی بووبی، یان نه‌یووبی).
ده‌باره‌ی له‌شپیسێ گه‌وره له‌سه‌ر نه‌بوون، وه‌ک: (له‌ش پیسی، حه‌یز، زه‌یسانی)، زۆربه‌ی زانایان رایان وایه‌ هه‌رپامه، بۆ که‌سیک له‌شپیسێ گه‌وره‌ی له‌سه‌ر بی، یاخود ئافره‌تیک که له‌هه‌یزدابی، قورئان بخوینێ.

به‌لام هه‌ندیک له‌زانایان گوتوویه‌نه: ناپه‌سه‌نده مرۆف کاتیک له‌شی پیس بی، قورئان بخوینێ، به‌لام هه‌رپام نیه، له‌و باره‌وه ئه‌وانیش چه‌ند شتیک به‌به‌لگه‌ دیننه‌وه، به‌لام ئه‌وانه، که گوتوویه‌نه: نابێ به‌له‌ش پیسی قورئان بخویندری، ئه‌مه له‌عومه‌ری کوری خه‌تابه‌وه ده‌گیرنه‌وه: (لا یقرأ الجنب القرآن)^(٢).

هه‌روه‌ها ئه‌م ده‌قه‌ش هه‌یه:

(وعن علي بن أبي طالب رضي الله عنه، سئل عن الجنب: أقرأ القرآن؟ قال: لا ولا حرفاً)^(٣).

(١) - أحمد ومسلم: ٣٧٣، وأبو داود: ١٨، والترمذي: ٣٣٨٤، وابن ماجه: ٣٠٣.

(٢) - رواه ابن أبي شيبة: ١٠٨٠ بإسناد صحيح.

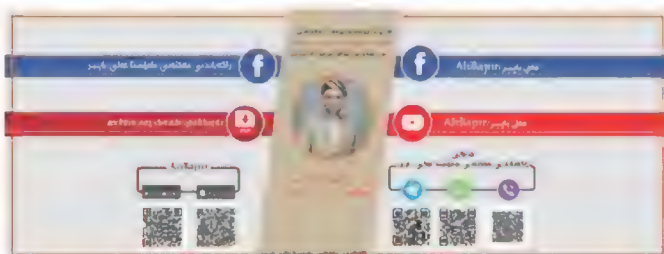
(٣) - رواه ابن أبي شيبة: ١٠٨٠ بإسناد صحيح.

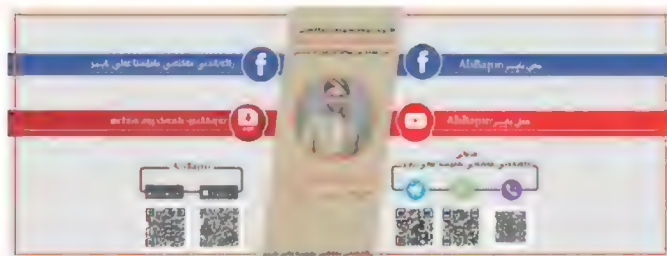
واته: عومهری کوری خه‌تتاب (خوالییی رازی بی)، گوتوویه‌تی:
بابای له‌شپیس، نابیی قورئان بخوئیی.

هه‌روه‌ها عه‌لی (خوالییی رازی بی)، پرسیری لی‌کراوه‌ له‌ باره‌ی له‌ش
پیسسه‌وه، ئایا قورئان ده‌خوئیی؟ گوتوویه‌تی: نه‌خیر ته‌نانه‌ت پیتی‌کیش نابیی
بخوئیی.

به‌لام وا پیده‌چی ئه‌و زانایانه‌ی ده‌لین: پاکیی له‌ له‌شپیسیی به‌س
په‌سه‌نده‌و فهرز نیه، لای ئاسانکاری و مؤله‌تیان گرتوه.

به‌هه‌ر حال ئه‌وه‌نده‌ی بگونجیی، ده‌بی مروّف به‌ له‌شپیسیی و به
بی ده‌ستنوژی قورئان نه‌خوئیی، به‌لام ئه‌گه‌ر ناچار بوو، به‌تایه‌ت بو
که‌سیک که‌درس ده‌خوئیی، یان حاله‌که‌ی وابوو په‌کی له‌سه‌ر ئه‌وه
که‌وتبوو، ئه‌و کاته‌ ده‌توانی به‌پیی رای ئه‌و زانایانه‌ی که‌ به‌ مؤله‌تیان
دناوه، یاخود گوتووایه‌: هه‌بوونی له‌شپاکیی گه‌وره‌ و گچ‌که‌ ته‌نیا
په‌سه‌نده‌و فهرز نیه، ده‌توانی به‌پیی رای ئه‌و زانایانه‌ مامه‌له‌ بکات.
لێ‌ره‌ش دا کو‌تایی به‌ ته‌وه‌ری هه‌ژده‌یه‌م دینین.

تهوهری نۆزدهیهه
چۆن مامهله لهگهڵ کتیبی بهرپۆری
خوای بهرزو مهزندا بکهین؟^(۱)

(۱) - ئیمه نهم یاسه راسته وخۆله: [موسوعة: الإسلام كما يتجلى في كتاب الله] [الكتاب الخامس
الآیمان بکتاب الله (سبحانه وتعالى)] ط ۲۰۱۷/۲م، الفضل الخامس (کیف تتعامل مع کتاب الله
الکریم؟) ده گوازیتهوه، به پوختکردنهوهوه.

به‌ریزان!

ئه‌م ته‌وه‌ره له‌ جه‌وت به‌رگه‌دا ده‌خه‌ینه‌ روو:
به‌رگه‌ی یه‌که‌م: به‌ئه‌ده‌ب بوون و به‌ مه‌زن گرتن له‌ خزمه‌ت
کتیبه‌ی خوادا.

به‌رگه‌ی دووهم: خویندنه‌وه‌و گوێگرتن، یان گوێ هه‌ل‌خستن.
به‌رگه‌ی سێهه‌م: به‌ری‌کردنه‌وه‌و تیوه‌رامان.
به‌رگه‌ی چواره‌م: کارتی‌کران و په‌ند وه‌رگرتن.
به‌رگه‌ی پێنجه‌م: شوێنکه‌وتن و مل بو‌ که‌چکردن.
به‌رگه‌ی شه‌شه‌م: پاک و چاککردن و فی‌رکردن.
به‌رگه‌ی هه‌هه‌م: چاکسازی و هوکمرانکردن.

شایانی باسه‌: ئیمه‌ کاتی خو‌ی ئه‌م باسه‌مان له‌ کتیبه‌ی (چو‌ن
باشتر له‌ قورئان به‌هره‌مه‌ند ده‌بین؟) دا، که‌ دواتر له‌ گه‌ل کتیبه‌ی
(ئه‌رکی سه‌رشانمان به‌رانبه‌ر به‌ قورئان) دا به‌ هه‌ردووکیان کتیبه‌ی:
(با له‌ خزمه‌ت قورئاندا بین) یان لی‌ پیک هات، له‌ ویش هیناومانه‌.
ئیمه‌ ئه‌م جه‌وت به‌رگه‌یه‌: (التأدب والتعظیم، التلاوة والإستماع، التفكير
والتدبر، التأثر والتذكر، الإلتباع والتسليم، التزكية والتعليم، الإصلاح
والتحکيم) به‌ریزه‌ندییه‌کی پله‌ پله‌یی ریزمانکردوون.

چونکه‌ هه‌نگاوی یه‌که‌م، بو‌هه‌لس و که‌وتی‌کی راست و دروست
له‌ گه‌ل کتیبه‌ی به‌ری‌زو به‌پیزی خوای به‌رزی مه‌زندا، ئه‌وه‌یه‌، که‌
له‌ گه‌لیدا به‌ئه‌ده‌ب بین و زو‌ر ری‌زی بگرین و به‌ مه‌زنی بگرین، وه‌ک
بو‌فه‌رمایشتی خوا شایسته‌یه‌.

هه‌نگاوی دووه‌م: که به‌دواندا دی، بریتییه له خویندنه‌وه‌ی کتییی خوا به‌شیوه‌یه‌کی ریک و پیک، یاخود گوی بۆ هه‌لخستنی به‌سه‌رنجدان و به‌تیوه‌رامان و بیدنه‌نگ‌یه‌وه.

هه‌نگاوی سێیه‌م: بریتییه له تیوه‌رامان و بیرلێکردنه‌وه، چونکه له‌پراستییدا خویندنه‌وه‌ی کتییی خوا، ئامانج لێی لیتێگه‌یشتن و په‌ند لێ وه‌رگرته‌یه‌تی، ئه‌ویش له‌ئه‌نجامی ئه‌وه‌دا که به‌عه‌قل و هه‌شه‌وه‌ بخویندری، یاخود گوی بۆ بگیری، دێته‌دی.

ئنجاهه‌نگاوی چواره‌م: که به‌دوای بیرلێکردنه‌وه‌و تیوه‌راماندا دی، بریتییه له‌کارتیكران و په‌ندوه‌رگرتن.

ئنجاهه‌نگاوی پێنجه‌م: شوینکه‌وتن و ملکه‌چکردن، بێگومان هه‌رکه‌سێک به‌قورئان کارتیكراوی و په‌ندی لێ وه‌رگیری، شوینکه‌وتن و ملکه‌چکردن (الإتباع والتسلیم) ی تیدا دێته‌دی.

ئنجاهه‌نگاوی شه‌شه‌م: پاک و چاککردن و فێرکردن، چونکه هه‌رکه‌سێک ملکه‌چیی بۆ کتییی خواو به‌حه‌ق شوینی بکه‌وی، ئه‌وه‌ش هه‌مان کاره‌که‌ پێغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) پێی هه‌لساوه: پاک و چاککردنی خه‌لک و فێرکردن (التزکیة والتعلیم) یان، ئه‌ویش به‌و پرۆسه‌یه‌ هه‌لده‌ستی.

له‌کۆتاییشدا هه‌نگاوی هه‌وته‌م: که بریتییه له‌چاکسازی پێ کردن و هوکمرانکردن، یانی چاکسازی کردن به‌قورئان و قورئان هوکمرانکردن به‌سه‌ر کۆمه‌لگادا، له‌هه‌موو بواری پهره‌هه‌نده‌کانی ژیان و، گوزه‌رانیاندا، چ وه‌ک تیروانینه‌کان، چ وه‌ک به‌هایه‌کان، چ وه‌ک پێوه‌ره‌کان، چ وه‌ک دروشمه‌کان، چ وه‌ک ئه‌ده‌به‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان، چ وه‌ک به‌رنامه‌کانی ژیان، له‌پرووه‌کانی ئابووری و سیاسیی و کۆمه‌لایه‌تی و جه‌نگ و ئاشتی و په‌یوه‌ندییه‌کانه‌وه.

ئێستاش بایه‌ک به‌یه‌ک به‌هوت پرگه‌یه‌دا بچینه‌خوار:

برگه‌ی یه که‌م: به‌ئده‌ب بوون و به مه‌زنگرتن (التأدب و التعظیم)

بناغه‌ی هه‌لس و که‌وتی راست له‌گه‌ل کتییی به‌ریزو به‌پیزی خوای به‌رزو مه‌زندا، ئه‌وه‌یه که له‌گه‌لیا به‌ئده‌ب بین و به‌مه‌زنی بگرین و پیزی بگرین و حورمه‌تی بزاین، ریزلیگرتن و ئه‌ده‌ب و حورمه‌تیک که شایسته‌ی پیگه‌ی به‌رزو بی وینه‌ی فه‌رمایشتی خواجه. پیویسته ئه‌وه‌ش بزاین که ئه‌ده‌بی ئینسان له‌گه‌ل خواداو، به مه‌زن گرتنی بۆ کتییی خواو، به‌رزگرتنی بۆ کتییی خواو، حورمه‌ت دانانی بۆ کتییی خواو، قه‌در زانینی بۆ فه‌رمایشتی خوا، به‌ئنده‌زی ناسینه‌تی بۆ خواو، ئیمانه‌تی پیی و به‌ندایه‌تییه‌تی بۆی.

بیگومان به‌ئنده‌زی ئه‌وه که مرو‌ف به‌خوای په‌روه‌ردگار ئاشنا ده‌بی و، ئیی نزیک ده‌بی وه‌ک پروا پیوون و به‌ندایه‌تی و پارزلیکردنی، به‌ئنده‌زی ئه‌وه‌ش له‌فه‌رمایشته‌که‌ی تیده‌گا.

مرو‌ف ئه‌گه‌ر به‌راستی و به‌جیدی بیربکاته‌وه له‌باره‌ی قورئانی مه‌زنه‌وه، که چۆن خوا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) کۆتا فه‌رمایشتی خۆی له‌ری باشترین و به‌رزترین فریشته‌ی خۆیه‌وه، جیبریل علیه الصلاة والسلام دابه‌زاندوه بۆ سه‌ر دلی کۆتایی پیغه‌مه‌رانی و، نزیکترینی دۆسته‌کانی و باشترینی به‌نده‌کانی موحه‌مه‌دی کوری عبدالله ی کوری عه‌بدولموطه‌لیب - سه‌لات و سه‌لام و به‌ره‌کاتی خوای له‌سه‌ره‌بی - کاتیک مرو‌ف بیر له‌وه ده‌کاته‌وه که خوا فه‌رموویه‌تی:

﴿وَإِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ ﴿١٩٤﴾ بِلسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ ﴿١٩٥﴾﴾ الشعراء.

واته: به دنیایی ئەم قورئانه دابه‌زیندراوی په‌روه‌ردگار و خواهنی جیهانیانه، پرووحی ئەمیندار دایه‌زاندوه بۆ سه‌ر دلی تو، تا کو تو له‌ ترسینه‌ران و هۆشیار که‌ره‌وان بی، به‌زمانیکی عه‌ره‌یی پۆشن. کاتی که‌ مرۆف بیر له‌وه‌ ده‌کاته‌وه، خه‌ریکه‌ ئەو پراستییه‌ مه‌زنه‌ی قورئان، به‌زه‌حمه‌ت له‌ عه‌قل و دل و خه‌یاڵ و ئەندیشه‌ی مرۆفدا جیگه‌ی ده‌بیته‌وه!

خوا (سُبْحانه و تعالی) که‌ سنووریک نیه‌ بۆ سیفه‌ته‌کانی، خوا خواهنی بوونی په‌ها و بی سنووره، خواهنی هه‌موو سیفه‌تیکه‌ به‌رزو په‌سه‌ندو بی وینه‌یه، زانیاری خوا، به‌زه‌یی خوا، حیکمه‌تی خوا، ده‌سه‌لاتی خوا، ویستی خوا، به‌خششی خوا، لیبوردنی خوا، هه‌موو سیفه‌ته‌کانی خوا، بیگومان ئەو په‌ریان نیه‌ و بیسنوورو په‌هان. کاتی که‌ مرۆف بیر له‌وه‌ ده‌کاته‌وه: ئەو خوا مه‌زنه، ئەو خوا به‌رزه، ئەو خوا بی وینه‌یه، ئەو کۆتا فه‌رمایشته‌ی خۆی دابه‌زاندوه به‌ باشترین فربشته‌یدا، بۆ سه‌ر دلی باشترین و چاکترین به‌نده‌کانی، سه‌روه‌ری پیغه‌مبه‌ران موحه‌مه‌د (عليه الصلاة والسلام) به‌پراستی به‌پراستی ئەوه‌ شتیکی یه‌ کجار گه‌وره‌و مه‌زنه!

هه‌روه‌ک خوا (سُبْحانه و تعالی) له‌ سووره‌تی (الحشر) ئایه‌تی ژماره‌ (٢١) دا ده‌فه‌رموی:

﴿لَوْ أَنزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَّرَأَيْنَاهُ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَتِلْكَ الْأَمْثَلُ نُضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ الحشر: (١١).

واته: ئەگه‌ر ئەم قورئانه‌مان دابه‌زاندبایه‌ سه‌ر کیویک، سه‌ر چیایه‌ک، ده‌تییی ترس و له‌رزو سام دایده‌گرت و، پارچه‌ پارچه‌ ده‌بوو له‌ سام و هه‌یه‌تی خوا، ئەو وینانه‌ش بۆ خه‌لکی دینینه‌وه، به‌لکو بیرکه‌نه‌وه‌و رامین.

هه‌روه‌ها خوا (سُبْحانه و تعالی) فی‌رکردنی قورئانی کردوه به سه‌ر
رشته‌ی چاکه و نیعمه‌ته‌کانی، له سووره‌تی (الرحمن) دا که سی و
یه‌ک (۳۱) جار و ده‌کاته مروّف و جند و پیا‌ن ده‌فه‌رموی: به کام
له چاکه‌کانی په‌روه‌رگارتان بی‌پروان، کام له چاکه‌کانی په‌روه‌رگارتان
به‌دروّ داده‌نین:

﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ الرحمن: ۱۳.

خوا له سووره‌تی - الرحمن - دا ده‌فه‌رموی:

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿الرَّحْمَنُ ۝ عَلَّمَ الْقُرْآنَ ۝ خَلَقَ الْإِنْسَانَ ۝ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ۝﴾ الرحمن.

به‌ناوی خوی به‌به‌زه‌یی به‌خشنده

(خوی) به به‌زه‌یی، قورئانی فی‌رکردوه، (قورئانی فی‌ری مروّف و
جند کردوه) مروّقی هیناوه‌ته‌دی، روونکردنه‌وه و ده‌رپینی فی‌رکردوه.
وه‌ک ده‌بینین خوا (سُبْحانه و تعالی) فی‌رکردنی قورئانی خسته‌ته
پیش دروستکردنی ئینسانه‌وه، چونکه له راستیی دا ئینسان به‌بی
هیدایه‌تی خوا، که بۆ مروّقایه‌تی له دوا‌ی هاتنی پی‌غه‌مبه‌ری کو‌تایی،
له قورئاندا به‌رجه‌سته‌یه و له ری‌یازی پی‌غه‌مبه‌ردا - علیه الصلاة
والسلام - که ری‌یازی پی‌غه‌مبه‌ریش هه‌ر بریتییه له به‌رجه‌سته‌کردنی
قورئان له‌سه‌ر ئه‌رزى واقع.

مروّف به‌بی هیدایه‌تی خوا، له‌سه‌ر بوونه‌که‌ی قه‌رزدار ده‌بیته‌وه، بۆیه
خوا (سُبْحانه و تعالی) له سووره‌تی (الرحمن) دا، که چاکه و نیعمه‌ته‌کانی
خوی تیدا به‌یان ده‌کا، چ له دنیا، چ له دوا‌ پوژدا، فی‌رکردنی قورئانی کردوه
به‌یه‌که‌مین چاکه و نیعمه‌تی خوی: ﴿الرَّحْمَنُ ۝ عَلَّمَ الْقُرْآنَ ۝﴾ الرحمن.

ئىنجا دوايى ده‌فه‌رموي:

﴿ خَلَقَ الْإِنْسَانَ ۝ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ۝ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ يَحْسَبَانِ ۝ ﴾ الرحمن.

تاكو كۆتايى.

كه‌واته: - به‌ريزان! - هه‌نگاوى يه‌كه‌م له‌ بواري مامه‌له‌ له‌ گه‌ل
كتيبي به‌ريزو به‌پي‌زي خواي په‌روه‌ردگاردا، ئه‌وه‌يه‌ كه‌ ئه‌وپه‌ري ئه‌ده‌ب
و ري‌زو حورمه‌ت و به‌ مه‌زن گرتن و به‌ به‌رزگرتنان بو‌ي هه‌بى.
بي‌گومان كتيبي خواش شايسته‌ي ئه‌وه‌يه‌، چونكه‌ هيچ شتيك
له‌ فه‌رمايشتى خوا و له‌ ئايه‌ته‌كاني كتيبي خوا، گه‌وره‌تر نيه‌، خوا
(سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) دوا كتيبي خو‌ي، دوا فه‌رمايشتى خو‌ي به‌ كۆمه‌ليك
سيفه‌تى به‌رزو مه‌زن پي‌ناسه‌ كردوه‌، وه‌ك له‌ ته‌وه‌رى يه‌كه‌مى ئه‌م
بابه‌ته‌دا، له‌ پي‌ناسه‌ي قورئاندا، گوتمان، كه‌ خوا كتيبي خو‌ي به‌
به‌ريزي، به‌ مه‌زني، به‌ حيكمه‌ت، به‌ عيززه‌ت، به‌ كه‌ره‌م، پي‌ناسه‌
كردوه‌.

كه‌واته: ئيمه‌ش به‌ ئه‌ندازه‌ي ئه‌وه‌، كه‌ له‌ قورئان نزىك ده‌بين
ئه‌و سيفه‌ته‌ به‌رزانه‌ له‌ قورئانه‌وه‌ في‌ر ده‌بين و، له‌ قه‌ده‌ر خو‌مان له‌
خۆمانياندا به‌رجه‌سته‌ ده‌كه‌ين، بي‌گومان به‌ ئه‌ندازه‌ي ئه‌وه‌ كه‌ ناسينان
به‌ راست بو‌ خوا ده‌بى و، ئيمانمان به‌ خوا ده‌بى و، به‌ندايه‌تييمان بو‌
خوا ده‌بى و، ته‌قوامان له‌ به‌رامبه‌ر خوادا ده‌بى، به‌ ئه‌ندازه‌ي ئه‌وه‌ش
ئه‌ده‌ب و ري‌زو حورمه‌تمان له‌ به‌رامبه‌ر فه‌رمايشته‌ كه‌يدا ده‌بى.

برگه‌ی دووهم : چاک خویندنه‌وه‌ی قورئان و باش گوئی بۆ گرتنی:

دوای ئەوه‌ی مرووف ئەدهب و ریزو حورمه‌تی شایسته، بۆ کتییی خوا له خۆیدا به‌رجه‌سته ده‌کا، ئنجا هه‌ول ده‌دا ئەو فه‌رمایشته‌ی خوا بخوینئ و، ئە‌گەر نه‌توانئ بخوینئ، گوئی لئ بگری. باسه‌رنجی چەند ئایه‌تیک بده‌ین:

۱. خوا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) له سووره‌تی (الكهف) دا ده‌فه‌رموئ: ﴿وَأَنذِرْ مَا أَوْحَىٰ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا﴾ الكهف: ۳۷.

واته: ئەوه‌ی كه له کتییی په‌روه‌ردگارت بۆت سروشکراوه، بیه‌خوینه‌وه، گۆران نیه بۆ وشه‌کانی خوا، له جیاتیی خواو جگه له خوا، هیچ په‌ناگه‌یه‌کت چنگ ناکه‌وئ.

۲. هه‌روه‌ها له سووره‌تی (العنکبوت) دا ده‌فه‌رموئ: ﴿أَتْلُ مَا أُوْحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ﴾ العنکبوت: ۳۵.

واته: ئەوه‌ی له کتیب بۆت سروشکراوه، بیه‌خوینه‌وه.

۳. هه‌روه‌ها له سووره‌تی (المزمل) دا فه‌رموویه‌تی: ﴿وَرَقِلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً﴾ المزمل: ۴.

واته: قورئان بیه‌خوینه‌وه به‌رێک و پێکی.

ده‌گوترئ: (ثغر مرتل)، واته: زاریک که ددانه‌کانی رێک و پێک بن، نه‌ک شاش و باش، که‌واته: ته‌رتیل واته: رێک و پێک خویندنه‌وه، مافی خو‌دان به‌هه‌رکام له‌پیت و وشه‌کانی.

۴. له سووره‌تی (النحل) يشدا ده‌فه‌رموئ:

﴿فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾ النحل: (٦٨).

واته: هه‌رکات قورئانت خویند، په‌نا به‌خوا بگره له شه‌یتانی دوور خراوه له به‌زه‌یی خوا.

٥. هه‌روه‌ها له سووره‌تی (الأعراف) یشدا خوا ده‌فه‌رموئ:

﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ الأعراف: (٥٤).

واته: هه‌رکات‌یک قورئان خویندرايه‌وه، گوئی بو هه‌لبخه‌ن و بیده‌نگبن، به‌لکو به‌زه‌یتان له‌گه‌ل بنویندرئ.

که‌واته: ئەم هه‌نگاوی دووه‌مه له‌چوار ئه‌رکاندا به‌رجه‌سته ده‌بئ:

ئهرکی یه‌که‌م: خویندنه‌وه‌ی کتیبی خوا له‌سه‌ر موسولمانان هه‌موویان پێویسته، بێگومان تاک تاک له‌سه‌ر هه‌رکام‌یکیان پێویسته‌و، به‌کۆش له‌سه‌ر هه‌موویان پێویسته.

ئنجانه‌وه‌ی که له‌سه‌ر تاک تاک موسولمانان پێویسته، لای که‌مه‌که‌ی به‌وه‌ دێته‌دی که له‌ نوێژدا ده‌بخوینن، چونکه‌ فه‌رزه به‌شیک له‌ قورئان له‌ نوێژه فه‌رزه‌کاندا بخویندرئ، و پیرای ئه‌وه، له‌سه‌ر کۆی موسولمانانیش فه‌رزه، هه‌موو قورئان بخوینن و له‌به‌ری بکه‌ن و لێی شاره‌زاین، به‌لام له‌سه‌ر تاک تاکیان فه‌رزه، که به‌ ئەندازه‌ی توانایان لێی بخوینن، وه‌ک خوا ده‌فه‌رموئ:

﴿فَقْرَأُوا مَا تَسْرَرْنَ الْقُرْآنَ﴾ المزمل: (٤٠).

واته: ئەوه‌نده‌ی بۆتان سینا ده‌بئ، له‌قورئان بخوینن.

ئهمه ئهرکی یه‌که‌م.

ئهرکی دووه‌م: ئەوه‌یه که قورئان به‌رێک و پێکیی بخویندرئ، که بریتیه له‌ تاکه شیوازی شایسته به‌ خویندنه‌وه‌ی کتیبی خوا، وه‌ک خوا ده‌فه‌رموئ:

﴿وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً﴾ المزل: ١٠٤.

واته: قورئان به‌ریک و پیکی بخوینه.

(أم سلمة) دایکی برواداران، (خوا لئی رازی بی)، خوینده‌وهی پیغه‌مبه‌ری (عليه الصلاة والسلام) بۆ قورئان بۆ وه‌سف کردووین و رایگه‌یاندوه، که قورئان خوینده‌که‌ی پروون و به‌شینه‌یی بووه، وه‌که له‌م ده‌قه‌وه‌ دیاره:

(ثبت عن أم سلمة أنها نعتت قراءة رسول الله (صلى الله عليه وسلم): مفسرة حرفاً حرفاً)^(١).

له ئوممو سه‌له‌مه‌وه چه‌سپاوه که خوینده‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ری -عليه الصلاة والسلام- وه‌سف کردوه، گوتوویه‌تی: خوینده‌وه‌یه‌کی پروون بوو، پیت پیت.

پیشتریش گوتمان: که وینه‌ی هیناوه‌ته‌وه بۆ خوینده‌وه‌ی (بسم الله الرحمن الرحيم)، (بسم الله)ی خوینده‌وه، (الرحمن)ی خوینده‌وه، (الرحيم)ی خوینده‌وه و درێژی کردوونه‌وه.

وشه‌ی (الترتيل)یش وه‌که (راغب الأصفهاني) له (مفردات ألفاظ القرآن)^(٢) له بیژه‌ی (رتل) دا ده‌لی: (هو الوضوح، والترتيد و تحسين القراءة).

واته: (ترتيل) بریتیه له پروونی و له سه‌ره‌خویی و چاک خویندن. له چ پروویه‌که‌وه؟ له‌و پرووه‌وه که پیته‌کان له شوینی خۆیانه‌وه ده‌رچن و، هه‌ر پیته‌ مافی خۆی پیدری و، هه‌ر وشه‌یه‌ مافی خۆی پیدری، له کاتی بیژران و گۆکراندا.

(١)- أخرجه أحمد: (٢٩٤/٦ و ٣٠٠) والبخاري في (خلق أفعال العباد): ١٧١ وأبو داود ١٤٦٦ والنسائي:

١٠٢٢، والترمذي: ٢٩٢٣ وحسنه، وابن خزيمة: ١١٥٨، والحاكم: ١١٦٥.

(٢)- ص ٣٤١.

ئنجائەو بنچینه‌و بنه‌ره‌تانه‌ی که پ‌سپۆرانی بواری قورئان
خویندن دایانناون، ره‌چاو بکرین، پیشتریش له‌ته‌وه‌ری هه‌قده‌ دا
به‌دریژی قسه‌مان له‌و باره‌وه‌ کرد.

ئه‌رکی سییه‌م: هه‌ر له‌ هه‌نگاوی دووه‌مدا، ئه‌وه‌یه‌ که به‌ر له‌
قورئان خویندن، په‌نا به‌خوا بگیری.

وه‌ک ئایه‌ته‌که‌ی سووره‌تی (النحل) ده‌فه‌رموی:

﴿إِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾ النحل: (۸۸).

واته‌: هه‌رکات قورئانت خویند، په‌نا به‌خوا بگره‌ له‌ شه‌یتانی
دوور خراوه‌ (له‌ به‌زه‌یی خوا).

ئه‌و سیغه‌یه‌ش که زۆر ناو داره‌، له‌باره‌ی ئیستیعاژه‌وه‌، ئه‌وه‌یه‌
که‌ بگوتری: (أعوذ بالله من الشيطان الرجيم)^(۱).

واته‌: په‌نا به‌خوا ده‌گرم له‌ شه‌یتانی دوور خراوه‌.

هه‌ندی‌کیشیان گوتوویانه‌: واباشتره‌ ئه‌مه‌ بگوتری: (أعوذ بالله
السميع العليم من الشيطان الرجيم).

هه‌ندی‌کیش گوتوویانه‌: ئه‌م رێژگه‌یه‌ باشتره‌: (أعوذ بالله السميع
العليم من الشيطان الرجيم، من همزه ونفخه ونفثه)^(۲).

سوننه‌ته‌ ئه‌مه‌ بگوتری: په‌نا به‌ خواي بیسه‌ری زانا ده‌گرم له‌
شه‌یتانی دوور خراوه‌ له‌ به‌زه‌یی خوا، له‌ هه‌مزی و نه‌فخی و نه‌فشی.

(همز): بریتییه‌ له‌ تانه‌دان و خوتخوته‌ کرنی شه‌یتان.

(نفخ): بریتییه‌ له‌ فوو‌پیدا‌کردنی.

(۱) - البخاري: ۵۷۶، ومسلم: ۶۸۱۲، عن سليمان، بمناسبة تلاحي رجلين، هه‌روه‌ها برواته‌: النثر في
القراءات العشر، لابن الجزري ج ۱، ص ۲۴۳.

(۲) - رواه أهل السنن الأربعة وهذا لفظ الترمذي: ۲۴۲.
قال الترمذي: وهو أشهر شيء في هذا الباب.

(نفث): بریتییه له قسه‌ی خراب فی‌کردنی.

ئه‌رکی چواره‌م: ئه‌وه‌یه که پێویسته گوی بگیری و، گوی هه‌لبخری له کاتی قورئان خویندندا.

وه‌ک ئایه‌تی ژماره (۲۰۴) له سووره‌تی (الأعراف) ده‌یهێنی:

﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ (الأعراف: ۲۰۴).

واته: هه‌رکاتێک قورئان خویندرایه‌وه، گوی بو هه‌لخه‌ن و گوی بگرن، به‌لکو به‌زه‌یتان له‌گه‌ل بنویندری.

(المعجم الوسيط) ده‌ئی: (الإنصات: هو سكوت مع الإستماع)^(۱).

که ده‌فه‌رموی: (فاستمعوا له وأنصتوا) (إنصات) بریتییه له بێده‌نگی له‌گه‌ل گویگرتن دا.

(والإستماع: سماع مع متابعة وتدبر)^(۲).

واته: (إستماع) یش بریتییه له گویگرتن له‌گه‌ل شوینکه‌وتن و تیوه‌رامان دا.

ئجا دوا‌یی ده‌فه‌رموی: (لعلکم ترحمون).

دوا‌ی ئه‌وه‌ی فه‌رمان ده‌کا به گویگرتن و گویه‌ه‌لخستن و بێ ده‌نگبون، مانای ئه‌وه‌یه له ئه‌نجامی گویگرتن و گوی هه‌لخستن و بێ ده‌نگ بووندا بو خویندرانی قورئان، به‌زه‌یی خوای په‌روه‌ردگار له‌لایه‌ن مرۆقه‌وه ده‌سته‌به‌ر ده‌کری.

کۆتایی ئه‌م هه‌نگاوی دووه‌مه‌ش، به‌م دوو فه‌رمایشته دینین:

فه‌رمووده‌ی یه‌که‌م: (من قرأ حرفاً من كتاب الله، فله به حسنة، والحسنة بعشر أمثاله، لا أقول (ألم) حرف، ولكن ألف حرف، ولام حرف،

(۱)- ص ۹۲۵.

(۲)- ص ۴۴۹.

ومیم حرف) (۱).

پینگه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) فەر موو یه‌تی: هەر که‌سیک پیتیک له‌کتیبی خوا بخوینئ، چاکه‌یه‌کی بو دهنووسری و، چاکه‌ش یه‌ک به‌دهیه، ناشایم (الم) هه‌مووی پیتیکه، به‌لکو ئه‌لیف پیتیکه، لام پیتیکه، میم پیتیکه.

که‌واته: (الم) ده‌کا سی پیت و، هەر پیتیک به‌چاکه‌یه‌ک دهنووسری و، هەر چاکه‌یه‌کش یه‌ک به‌دهیه، مانای وایه (الم) سی (۳۰) پاداشیی چاکه‌ی له‌سه‌ره.

فەر مووده‌ی دووهم: (الماهر بالقرآن مع سفرة الکرام البررة، والذي یقرأ القرآن ویستمتع فیه وهو علیه شاق، له‌أجران) (۲).

پینگه‌مبه‌ر (علیه الصلاة والسلام) ده‌فهرموئ: شارده‌زا له‌قورئان له‌گه‌ل نوینه‌ره به‌ریزه‌چاکه‌کاره‌کاندایه، (واته: فریشته‌کان) ئەو که‌سه‌ش که‌قورئان ده‌خوینئ و تیبیدا هه‌ل‌ده‌نگوئ، تیبیدا ده‌گیری (۳).

له‌سه‌ری قورسه، ئەوه‌دوو پاداشتی هه‌ن (هه‌م پاداشتی خویندنه‌که‌ی و، هه‌م پاداشتی ماندوو بوون و زه‌حمه‌ته‌که‌ی).

(۱) - الترمذي: ۲۹۱۰، عن عبد الله ابن مسعود، وحسنه الألباني في السلسلة الصحيحة: ۳۳۲۷.

(۲) - مسلم: ۱۸۹۸ عن عائشة.

(۳) - تتع فلان في كلامه، تردد فيه، وتتع الشيء أقلقه وحرّكه بعنف، المعجم الوسيط، ص ۸۵.

برگه‌ی سییه‌م: بیرکردنه‌وه و تیوه‌رامان (التفکر والتدبر):

بیگومان خویندنه‌وه‌ی قورئان، هه‌رچه‌نده هه‌موو بنچینه‌کانی باش
خویندنی قورئان، واته: ته‌جویدی قورئانی تیدا ره‌چاو بکری، ئه‌گه‌ر
بیرکردنه‌وه و تیوه‌رامانی له‌گه‌لدا نه‌بی و قوول بوونه‌وه له‌واتای
وشه‌کانی له‌گه‌لدا نه‌بی، هه‌روه‌ها هی رسته‌کان و ئایه‌ته‌کان و، ئه‌و
ره‌وتانه‌ی ئایه‌ته‌کانیان تیدا هاتوون و چۆنیه‌تی پیکه‌وه گونجانی
ئایه‌ته‌کان، ئه‌وه بیگومان نامانجی خۆی وه‌ک پیوست ناپیک!

هه‌ربۆیه‌خوا (سبحانه و تعالی) له‌زۆر شوینی قورئاندا فه‌رمانی
پیکردووی: بیر له‌فه‌رمایشته‌که‌ی بکه‌ینه‌وه و تییه‌وه رامین و ئیی
وردبینه‌وه.

بۆ وینه:

۱- ﴿وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ النحل: ۱۱۱.

واته: ئیمه‌ذیکرمان بۆ لای تو دابه‌زاندوه، تا‌کو ئه‌وه‌ی بۆلای
خه‌لک دابه‌زیندراوه، بۆیان روونکه‌یه‌وه‌و، به‌لکو خۆشیان بیرکه‌نه‌وه.

۲- هه‌روه‌ها له‌سووره‌تی (ص) دا خوا ده‌فه‌رموی:

﴿كَتَبَ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِّيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ﴾ ص: ۱۱۱.

واته: ئه‌مه‌کتییکه‌بۆ لای تۆمان دابه‌زاندوه، پر پیت و پیژه،
تا‌کو له‌ئایه‌ته‌کانیه‌وه رامین و، تا‌کو ئه‌وانه‌ی خاوه‌ن عه‌قلن، په‌ندی
لی وه‌ربگرن.

۳- هه‌روه‌ها له‌سووره‌تی (الأنعام) دا خوا ده‌فه‌رموی:

﴿قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ﴾ الأنعام: ۱۱۸.

واته: ئایه‌ته‌کان خۆمان روونکردوونه‌وه، بۆ کۆمه‌لیک که ورد تیبه‌گه‌ن.

٤- هه‌روه‌ها له سووره‌تی (العنکبوت) دا ده‌فه‌رموی:

﴿وَتِلْكَ الْأَمْثَلُ نُضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لِمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ﴾ العنکبوت: ٤٣.
واته: ئه‌و وێنانه‌ بۆ خه‌لکی دینینه‌وه، به‌لام ته‌نها زانیان لێیان
تیده‌گه‌ن.

٥- هه‌روه‌ها له سووره‌تی (سبأ) دا خوا ده‌فه‌رموی:

﴿وَبَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقُّ وَيَهْدِي إِلَى صِرَاطِ
الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ﴾ سبأ: ٦.

واته: ئه‌وانه‌ی زانیاریان پێدراوه، ده‌زانن که ئه‌وه‌ی له
په‌روه‌رگارته‌وه بۆ لای تۆ دابه‌زێندراوه، هه‌ر ئه‌وه‌ حه‌قه‌ و، به‌ره‌و
پێبازی زالی ستایشکراو، پێنهایی، راسته‌ ڕی ده‌کا.
ئنجایه‌گومان مەرۆف به‌ ئه‌ندازه‌ی ئه‌وه‌ که پاشخانێکی فیکری
باشی ده‌بی و زانیاریی باشی ده‌بی، له‌باره‌ی دین و ژینه‌وه، به‌ تایه‌ت
چه‌ کدار ده‌بی به‌ زانسته‌کانی پۆژگاری خۆی، بیه‌گومان باشتر له
چه‌مک و واتای ئایه‌ته‌کان حالیی ده‌بی، به‌لام وێرای ئه‌وه، پێویسته
دوو مه‌رجی دیکه‌ش هه‌بن:

مه‌رجی یه‌که‌م: ئیه‌مانیکی مه‌حه‌کم به‌ خوا (سُبْحانه‌ و تعالی) و
په‌یوه‌ندییه‌کی باش له‌خزمه‌ت خوادا، وه‌ک به‌ندایه‌تی و فه‌رمانبه‌ری
و، پارێزکاریی، چونکه‌ مەرۆف ته‌نانه‌ت بۆ قسه‌ی غه‌یری خوای
په‌وره‌رگاریش بۆ قسه‌ی خه‌لکیش، هه‌تا به‌و که‌سه‌ی قسه‌ ده‌کا، پێی
ناشناترێ، باشتر له‌ قسه‌کانی تیده‌گا.

هه‌ر بۆیه‌ش خوا (سُبْحانه‌ و تعالی) به‌هه‌رمه‌ندبوون له‌ کتییی خۆی،
تایه‌تکه‌رده‌ به‌ پارێزکارانه‌وه، وه‌ک ده‌فه‌رموی:

١- ﴿ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ﴾ البقرة: ٢.

واته: ئەو کتێبه هه‌یج دوو دڵی تێدا نیه، پێناییه بۆ پارێزکاران.

۲- هه‌روه‌ها له سووره‌تی (یونس) دا ده‌فه‌رموی:

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ﴾ (یونس: ۵۷).

واته: ئەه‌ی خه‌ڵکینه! به‌دڵنیایی له‌ په‌روه‌ردگار تانه‌وه‌ ئامۆزگاریتان بۆ هاته‌وه‌، چاره‌سه‌ر بۆ ئەوه‌ی له‌ سینه‌کاندا هه‌یه‌وه‌، پێناییه‌ و به‌زه‌یه‌ بۆ به‌رواداران.

۳- هه‌روه‌ها له سووره‌تی (فصلت) دا خوا ده‌فه‌رموی:

﴿قُلْ هُوَ الَّذِيْنَ ءَامَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ﴾ (فصلت: ۴۱).

واته: بۆی: ئەم قورئانه‌ بۆ ئەوانه‌ی به‌روایان هه‌یناوه‌، پێناییه‌وه‌ چاره‌سه‌ره‌.

ئهمه‌ مه‌رجی یه‌که‌م بۆ ئەوه‌ی مەرۆف باش له‌ قورئان به‌هه‌مه‌ندبێ، له‌ ئه‌نجامی به‌یڕلێ کردنه‌وه‌ و تێوه‌پامانی ئایه‌ته‌کانی دا، که‌ ده‌بێ په‌یه‌وه‌ندییه‌کی باشی له‌ خزمه‌تی خوادا هه‌بێ، وه‌ک ئیمان و به‌ندایه‌تی و پارێزکردن، به‌ ئه‌ندازه‌ی نزیکیه‌ی له‌ خوا، له‌ فه‌رمایشتی خوا تێده‌گه‌ی!

مه‌رجی دووه‌م: ئەوه‌یه‌ که‌ مەرۆف عه‌قل و سۆزی خۆی پزگاربکات له‌ هه‌رچی به‌یرو راو بۆچوون و، نه‌ریت و شتی به‌میرات گه‌راوی پێشینه‌ و باب و باپیران و کۆمه‌لگا هه‌یه‌، چونکه‌ ئه‌گه‌ر مەرۆف عه‌قله‌ که‌ی ئازاد نه‌بێ و، دڵه‌ که‌ی ساغ نه‌بێ له‌و شتانه‌، بێگومان ئەو شتانه‌ بۆی ده‌بن به‌ په‌رده‌و نیوان، بۆی ده‌بن به‌ ته‌م و مژو پێی لێ ده‌گرن، وه‌ک پێویست له‌ فه‌رمایشتی خوا تێبگا.

وه‌ک خوا (سُبْحانه‌ و تعالی) له‌ سووره‌تی (الإسراء) دا ئەو راستیه‌مان

بۆ پروون ده کاته‌وه‌و ده‌فه‌رموی:

﴿وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَّسْتُورًا ﴿١٥﴾ وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِذَا ذُكِرْتُ بِكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ، وَلَوْ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ فَهَمًّا تُفَكِّرًا ﴿١٦﴾﴾ (الإسراء).

واته: کاتی‌ک قورئانت خویند، له نیوان تۆ‌داو ئە‌وانه‌ی بی‌پروان به مه‌نز‌ل‌گه‌ی کۆ‌تایی، په‌رده‌یه‌کی داپۆ‌شراو داده‌نیین و، کیه‌کان ده‌خه‌ینه سه‌ر د‌لیان، که‌ لێ‌ی تی‌ب‌گه‌ن و، له‌ گۆ‌یه‌کانیاندا قورسای‌ی داده‌نیین و کاتی‌ک تۆ‌ له‌ قورئاندا به‌ ته‌نیا باسی په‌وره‌رد‌گارت ب‌که‌ی، ئە‌وانه‌ پاشه‌و پاش ده‌سه‌له‌مه‌وه‌و به‌سه‌له‌می‌نه‌وه‌و ده‌وور ده‌که‌ونه‌وه‌.

که‌واته: نه‌ریت و خو و بی‌رو بۆ‌چوونی هه‌له‌و لاسای‌ی کردنه‌وه‌ی کۆ‌یرانه‌ی پیش‌ینان، ئە‌وانه‌ هه‌موویان ده‌بن به‌ په‌رده‌ له‌ نیوان مرۆ‌ف و تی‌گه‌یشتنی له‌ فه‌رمایشتی خوای په‌روه‌رد‌گادا!

بۆ‌یه: مه‌رجی دوو‌ده‌می به‌هه‌رده‌مه‌ند بوون له‌ قورئان، له‌ ئە‌نجامی تی‌وه‌رامان و تی‌ف‌ک‌ری‌نی ئایه‌ته‌کانیدا، ئە‌وه‌یه‌ که‌ مرۆ‌ف عه‌قل و د‌لی خۆ‌ی ئازاد ب‌کات، له‌ هه‌موو ئە‌و شتانه‌ که‌ پی‌چه‌وانه‌ی قورئانن، له‌ هه‌موو ئە‌و شتانه‌ که‌ ه‌ی سه‌رده‌می نه‌فامییین، له‌ هه‌موو ئە‌و خ‌ش‌پ و خ‌ال و لێ‌ته‌و ل‌ان‌ه‌ی، که‌ له‌ عه‌قل و د‌لی خه‌ل‌ک ده‌ت‌ال‌ین و، بۆ‌یان ده‌بن به‌ کیه‌ف و تووره‌که‌و، بۆ‌یان ده‌بن به‌ قورسای‌ی و گۆ‌ی و چاو و عه‌قل و د‌لیان، له‌ راستییه‌کانی قورئان به‌هه‌رده‌مه‌ند نابن.

برگه‌ی چواره‌م: کارتیکران و په‌ند وه‌رگرتن (التأثر والتذكر):

بێگومان ئە گەر مەرۆف ئەو سی هه‌نگاوه‌ی پێشه‌وه‌ی نان: سه‌ره‌تا رېزو ئەده‌بی پێویست له‌ گه‌ڵ خوا‌دا، له‌خویدا به‌رجه‌سته بکات، پاشان کتییی خوا به‌رپیک و پیکیی بخوینیته‌وه‌و، باش گوێی بۆ هه‌لبخات و گوێی بۆ بگری، دوايش بیرى لى بکاته‌وه‌ و له‌ ئایه‌ته‌کانیه‌وه‌ رابمێنێ، به‌و مه‌رجانه‌ی که‌ باسه‌انکردن، هه‌تا ئەوه‌ زیاتربێ، ئەم هه‌نگاوی چواره‌مه‌، باشتەر و راستەر ده‌نرێ، که‌ مەرۆف کارتیکراو بێ به‌فه‌رمایشتی خواو په‌ند وه‌رگری و لێی به‌هه‌رمه‌ندبێ.

مه‌به‌ستمان له‌ کارتیکراو بوون (تأثر) و کارتیکراویی، ئەوه‌یه‌ که‌ مەرۆف کارلیک بکات له‌ گه‌ڵ ئەو راستییانه‌دا که‌ کتییی خوا باسیان ده‌کا: له‌ ناوه‌ به‌رزو په‌سنده‌کانی خوا، له‌ سیفه‌ته‌ بالایه‌کانی، له‌ کارو باره‌ بێ وینه‌کانی، له‌ به‌ده‌یه‌ینه‌رایه‌تیی و خاوه‌نداریتیی و په‌روه‌ردگاریتیی ته‌نیا په‌رستراویتیی خواو، سه‌ره‌پرشتیی خواو حوکمرانیتیی خوا، هه‌روه‌ها به‌هه‌شت و دۆزه‌خ و هه‌موو ئەو شتانه‌ی که‌ له‌ قورئاندا باسکراون، مەرۆف کارتیکراو بێ به‌ قورئان، واته‌: ئەو راستییانه‌ زیاتر له‌ عه‌قل و دلیدا بچه‌سپن.

هه‌روه‌ها مه‌به‌ستمان له‌ په‌ند وه‌رگرتن (تذكر) ئەوه‌یه‌ که‌ له‌ نه‌جامی کارلیککردن له‌ گه‌ڵ ئەو راستییانه‌ی قورئاندا، مەرۆف هه‌رچی زیاتر به‌هه‌رو په‌ند وه‌رگری، له‌و راستییانه‌، دواى ئەوه‌ی له‌ عه‌قل و دلیدا ده‌چه‌سپن، ئنجا پراکتیزه‌یان بکا له‌ ژيانى خویدا و به‌رجه‌سته‌یان بکات، له‌ خویدا، ئنجا ئایا ته‌وانیش له‌ چیدا به‌رجه‌سته ده‌بن؟ له‌ بپروا هینان به‌خواو، به‌یه‌ کگرتنی خواو، ته‌نیا په‌رستنی خواو، بپروا به‌ پوژی

دوایی و، به فریشته‌کانی خواو، به کتیبه‌کانی خواو، به پیغه‌مبه‌رانی خوا، هه‌روه‌ها برپا بوون به فرمانه‌کانی خواو به‌قه‌ده‌غه‌کانی خوا، به‌ه‌ل‌له‌کانی خواو هه‌رامه‌کانی خوا، هه‌روه‌ها برپا بوون به سیفه‌ته به‌رز و په‌سه‌نده‌کان، که خۆییان پی برازیته‌وه‌و، سیفه‌ته نزم و په‌سته‌کان که خۆییان لی دووربگری و، دلی خو چه‌سپاندن له‌سه‌ر جی به‌جی کردنی فه‌رمانی خواو، خو دوورگرتن له‌قه‌ده‌غه‌کان و ئیکتیفا کردن به‌که‌میکی هه‌ل‌ل و، چاو نه‌برینه‌هه‌رامی زۆرو بۆر. خوا (سبحانه و تعالی) له‌چهند شوئیکی کتیبی خۆیدا، بۆمان باسی ئه‌و حاله‌تی کارتی‌کراو بوون و په‌ندوه‌رگتن (تأثر و تذکر) ده‌کا، بۆ نمونه:

۱- ﴿اللَّهُ نَزَلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِي تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَن يَشَاءُ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِن هَادٍ ﴿١٣﴾﴾ الزمر.

پیشتریش ئه‌م ئایه‌ته‌مان چهند جاریک هیناوه، واته: خوا باشترین فه‌رمایشتی دابه‌زاندوه، ئایه‌ته‌کانی پیک ده‌چن، راستیه‌کانی پیک ده‌چن، (مثانی)، دووباره‌ده‌بنه‌وه، یاخود ستایشی خویان پی ده‌کری، (تقشعر منه جلود الذين يخشون ربهم)، ئه‌وانه‌ی سام و هه‌یه‌تیان به‌رامبه‌ر په‌روه‌ر دگاریان هه‌یه، پیستیان ریکدی، موچورکه‌ی پیدا دی، ته‌زووی پیدا دی، (ثم تلین جلودهم وقلوبهم الی ذکرالله)، دوایی پیستیان و دلیان به‌ره‌و یادی خوا نه‌رم ده‌بی، ئه‌وه‌ش رینمایی خوایه، هه‌رکه‌سیکی بوی راسته‌رپی ده‌کاو، هه‌رکه‌سیکیش خوا گومرای بکا، هه‌چ رینمایی‌کاریکی نیه.

۲- هه‌روه‌ها له سووره‌تی (الفرقان) دا خوا ده‌فه‌رموی:

﴿وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا﴾ (الفرقان: ۷۲).

واته: به‌نده‌کانی (خوای) به به‌زه‌یی ئه‌وانه‌ن کاتی‌ک ئایه‌ته‌کانی په‌روه‌د‌گاریان بیر ده‌خرینه‌وه، له‌به‌رامبه‌ریاندا که‌رو کو‌یر نابن. له‌به‌رامبه‌ر ئایه‌ته‌ بیستراوه‌کاندا که‌ر نابن و، له‌به‌رامبه‌ر ئایه‌ته‌ بینراوه‌کان و دیارده‌و دیمه‌نه‌کانی بوونه‌وه‌رو ده‌ورو به‌ریاندا، کو‌یرانه‌ مامه‌له‌ ناکه‌ن.

۳- هه‌روه‌ها له سووره‌تی (السجدة) دا خوا ده‌فه‌رموی:

﴿إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿١٥﴾ تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿١٦﴾﴾ (السجدة).

واته: ته‌نیا ئه‌وانه‌ بر‌وایان به ئایه‌ته‌کانی ئیمه‌ هه‌یه، که کاتی‌ک بیریان ده‌خرینه‌وه، به ک‌رن‌ووشدا ده‌که‌ون و، به ستایش‌کردنه‌وه په‌روه‌د‌گاریان به پاک ده‌گ‌رن و خۆشیان به زل ناگ‌رن. ئه‌وانه‌ی که ته‌نیشه‌ کانیا‌ن له‌سه‌ر جییه‌ کانیا‌ن به‌رز ده‌بنه‌وه (بۆ شه‌و نو‌یژه‌ده‌ستن) له‌په‌روه‌د‌گاریان ده‌پارینه‌وه به ترس و ئومیده‌وه و، له‌وه‌ش که پێمان دا‌ون ده‌به‌خشن.

ئهم دوو ئایه‌ته‌ی سووره‌تی (السجدة)، جه‌وت سیفه‌ت له‌ ئه‌و که‌سانه‌دا که ته‌ه‌لی قورئان و چۆنیه‌تی کارتی‌ک‌راو بوونیا‌ن به قورئان و، په‌ند وه‌رگرتیا‌ن له قورئان، بۆمان ده‌خه‌نه‌ روو:

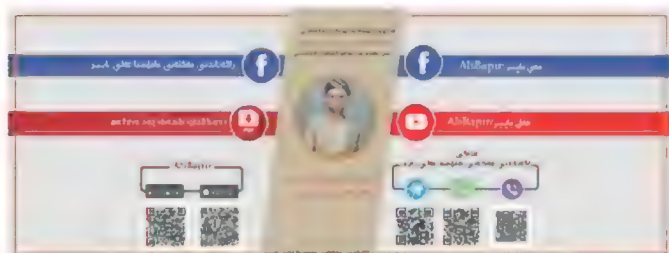
یه‌ک: خیرایی کردن له ک‌رن‌ووش‌بردندا، له کاتی خۆینده‌وه‌ی ئایه‌ته‌کانی خوا، یاخود گو‌ی بیست بوونیا‌ندا (إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا). دوو: به‌پاک‌گرتنی خوا‌ی به‌رزو ستایش‌کردنی (وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ)، به‌ستایش‌کردنه‌وه په‌روه‌د‌گاریان به پاک‌ده‌گ‌رن.

سێ: خۆ به‌زنه‌گرتن، چ له‌به‌رامبه‌ر ئایه‌ته‌کانی خوا و یاسا‌کانی خوادا،
چ له‌به‌رامبه‌ر دروست‌کراوه‌کانی خوا و به‌نده‌کانی خوادا (وهم لایست‌کبرون).
چوار: خۆ پا به‌ند‌کردن‌یان به‌ شه‌و نوێ‌ده‌وه‌ هه‌ڵسان‌یان له‌سه‌ر جێگه‌کان‌یان
و ته‌نیش‌ت به‌رز‌کرد‌نه‌وه‌یان (تتجافی جنوبهم عن المضاجع).
پنج: پارانه‌وه‌ له‌ په‌روه‌رد‌گاریان و رازو نیاز له‌گه‌ڵدا کردنی (یدعون
ربه‌م).

شه‌ش: مانه‌وه‌ له‌نیوان ترس و ئومید‌دا، ترس له‌ داد‌گه‌ریی خوا و، سزای
خوا، به‌هۆی تاوان و خه‌راپه‌کان‌یان‌ه‌وه‌، ئومید به‌ به‌زده‌یی خوا و به‌خششی خوا
(خوفاً و طمعاً).

هه‌وت: به‌خشین له‌وه‌ی خوا پێیدا‌ون: (ومما رزقناهم ینفقون)، ئنجا
(له‌وه‌ی پێمان دا‌ون ده‌به‌خشن) به‌س مال و سامان نا‌گرێته‌وه‌، به‌ئ‌کو زانست
ده‌گرێته‌وه‌، عه‌قل ده‌گرێته‌وه‌، قسه‌ رو‌یشتنی ئیو کۆمه‌ل‌گا ده‌گرێته‌وه‌ و جگه
له‌وانه‌ش ده‌گرێته‌وه‌.

که‌واته‌: ئه‌ه‌لی قورئان به‌و جو‌ره‌ که‌ خوا بو‌مان وێنا ده‌کا، کار‌تێ‌ک‌را و ده‌بن
به‌ قورئان و به‌هره‌مه‌ند ده‌بن و، کار‌لێ‌ک ده‌که‌ن له‌گه‌ڵ قورئاندا.

برگەى پىنجەم: شوينكەوتن و مل بۆ كەچكردن (الاتباع والتسليم):

يىگومان مل كەچكردنى موسولمان، ھەرۈھە كۆمەلگەي موسولمان بۆ كىيى خوا، شوينكەوتنى مەۋقى موسولمان و كۆمەلگەي موسولمان بۆ كىيى خوا، ملكەچكردنى بۆ كىيى خوا، كە برىتيە لەۋەى پابەندى بە ھەرچى لە كىيى خوادا ھەيە، بەيى توانا، لە راستىيە كان و حوكمە كان و حىكمەتە كان و فەركردنە كان، (حقائق وأحكام وحكم وتعليقات)، ئائەمە بەرھەمى ھەنگاۋە كانى پىشەيە.

ھەر كەسى چوار ھەنگاۋە كەي پىشى بىنى و بە چوار قۇناغ، مامەلەيە كى راست و دروست لە گەل كىيى خوادا بكات، ئەو چوار ھەنگاۋەي پىشى و، ئەو چوار قۇناغەي پىشى، ئەم ھەنگاۋ و قۇناغەي پىنجەمە بەرھەم دىنن. ئەگەر مەۋف بەراستىيە:

يەك: ئەدەبى ھەبى لە خزمەت فەرمايشتى خوادا، بەمەزنى بگرى و بەبەرزى بگرى.

دوو: رىك و پىك بىخوينى و، چاك گويى بۆ ھەلبخاۋ گويى بۆ بگرى. سى: باش بىرى لى بكاتەۋەو تىۋەي رابمىنى.

چوار: باش پىي كارتىكراۋىي و پەندى لى ۋەربگرى، ئەۋە ئەم ھەنگاۋى پىنجەمەۋ ئەم قۇناغى پىنجەمە، دەبىتە بەرھەمى چوار قۇناغ و ھەنگاۋى رابردوو.

بۆيە خوا -(سبحانه وتعالى)- لە چەند ئايەتلىك لە قورئان دا، بۆمان باسى ئەم شوينكەوتن و ملكەچكردنە بۆ كىيى خوا دەكات، بۆ وینە:

١- له سه‌ره‌تای (الأعراف) ده‌فه‌رموی:

﴿الْمَصِّ ١﴾ كِتَابٌ أَنْزَلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِّنْهُ لِتُنذِرَ بِهِ وَذِكْرًا لِلْمُؤْمِنِينَ ٢﴾ أَتَّبِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ٣﴾ الأعراف.

واته: ئەلیف لام میم صاد، ئەمه کتیییکه بۆلای تو دابه‌زینراوه، با له‌سینه‌دا سه‌غله‌تی نه‌بی له‌باره‌یه‌وه (بۆیه بۆت دابه‌زینراوه) پیی بترسینی، (مرؤ‌قایه‌تی پئی بترسینی پیی هوشاربه‌که‌یه‌وه) و په‌ندو بیرخه‌ره‌وه و نامۆژگاریشه‌ بۆ پرواداران، شوین ئەوه بکه‌ون که له‌په‌روه‌ردگارتانه‌وه بۆتان دابه‌زینراوه، له‌جیاتى وی، دواى سه‌ره‌په‌رشتیاری دیکه مه‌که‌ون، به‌که‌میی بیر ده‌که‌نه‌وه.

٢- هه‌روه‌ها له‌ سووره‌تى (الأنعام) دا، خوا به‌ پیغه‌مبه‌رى خاتهم (صلی الله علیه وسلم) ده‌فه‌رموی:

﴿أَتَّبِعْ مَا أَوْحَىٰ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ١٦٠﴾ الأنعام: ١٦٠. واته: شوین ئەوه بکه‌وه له‌لایه‌ن په‌روه‌ردگارته‌وه بۆلات سروش کراوه، جگه‌ له‌و هیچ په‌رستراویک نه‌و، پشت له‌ هاوبه‌ش بۆ خوا دانه‌ران بکه‌. (پروویان لی وه‌رگی‌په‌).

٣- هه‌روه‌ها له‌ سووره‌تى (الأنعام) دا خوا ده‌فه‌رموی:

﴿وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ١٥٥﴾ الأنعام. واته: ئەمه‌ش کتیییکه دامانبه‌زاندوه، پرپیت و پی‌زو به‌ره‌م داره، ده‌ جا شوینی بکه‌ون و پاریز بکه‌ن، به‌لکو به‌زه‌بیتان له‌گه‌ل بنویندری.

٤- هه‌روه‌ها له‌ سووره‌تى (یونس) دا، خوا ده‌فه‌رموی:

﴿وَأَتَّبِعْ مَا يُوْحَىٰ إِلَيْكَ وَأَصْبِرْ حَتَّىٰ يَخُصِمَ اللَّهُ ١٢٩﴾ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ١٣٠﴾ یونس: ١٢٩. واته: [ئهی موحه‌مه‌دا! هه‌روه‌ها هه‌رکه‌سیک که ریى موحه‌مه‌ده‌وه

ده‌روا [شوین ئەوه بکه‌وه که بۆلات سروشکراوه و خۆشت رابگره، تاکو خوا بریار ده‌دات و، دادوه‌ریی ده‌کات و، ئەو باشت‌ترینی حوکمران و دادوه‌رانه.

٥- له‌ ئایه‌تی (٦٥) ی سووره‌تی (النساء) یشدا، خوا ده‌فه‌رموی:

﴿ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُخَرِّجُوا فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثَمًّا لَا يَجِدُوا فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيْمًا ۝٦٥ ﴾ النساء.

واته: نه‌خیر، سویند به‌ په‌روه‌ردگارت، بروا ناھینن تاکو تۆ نه‌که‌نه‌ دادوه‌ر له‌وه‌دا که‌ تییدا که‌وتوونه‌ را جیایی و کی‌شه‌وه، له‌ نیوان خۆیاندا، دوا‌یی هیچ سه‌غله‌تی له‌ دڵ و ده‌روونیاندا هه‌ست پی نه‌که‌ن، سه‌باره‌ت به‌وه‌ی بریار ت داوه‌و، به‌ ته‌واوی ملکه‌چبن.

که‌واته: مسوڵمانی شوینکه‌وتوو بۆ قورئان و، ملکه‌چکردوو بۆ قورئان، ئەو که‌سه‌یه‌ ئەم چوار سیفه‌ته‌ی تییدا بینه‌دی:

یه‌ک: له‌ رووی عه‌قڵیه‌وه، قه‌ناعه‌تی سه‌داسه‌دو تیرو ته‌واویی بی به‌راستی تیرو ته‌واویی فه‌رمایشتی خوا، وه‌ک خوا فه‌رموویه‌تی:

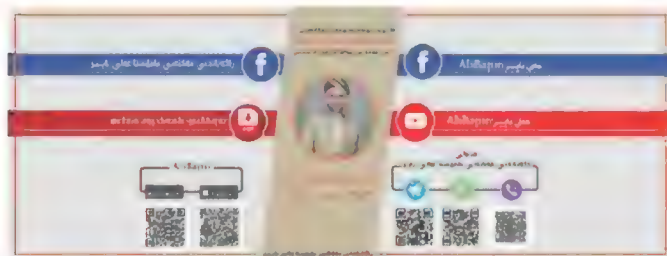
﴿ وَتَمَّتْ کَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا ۝١١٥ ﴾ الأنعام. فه‌رمایشتی په‌روه‌ردگارت له‌ راستیی و دادگه‌رییدا، ته‌واوی کردوه. چونکه‌ فه‌رمایشتی خوا، دوو به‌شه: یان حوکمه، یان هه‌واڵه، هه‌واڵه‌کانی له‌ سه‌دا سه‌د راستن و، حوکمه‌کانیشی له‌ سه‌دا سه‌د دادگه‌رانه‌ن.

دوو: رازی بوون و په‌سه‌ندکردنی ده‌روونی پره‌ها، مرۆقی مسوڵمان و کۆمه‌لگای مسوڵمان ده‌بی هه‌رچی له‌ فه‌رمایشتی خوادا هاته‌وه، هه‌رچی خوا له‌ فه‌رمایشته‌که‌یدا روونی کردوه‌ته‌وه، له‌ دڵ و ده‌روونه‌وه په‌سه‌ندی بکات به‌ تیرو ته‌واویی.

سێ: دانپیداھینانی به‌زمان به‌راستی، فه‌رمایشتی خوا، پێویسته

مرۆڧى مسوڧان و كۆمهڧگاي مسوڧان ھەرچى خوا فەرموويەتى لە فەرمايشتى خۆيدا، بەزمان دانى پيدا بىنى و بىسەلنى.

چوار: پابەندىي تىرو تەواو بە پىي توانا، بە جەستەو بە ئەندامەكان بە تاك و بە كۆمەڧگاود، بەدودە كە خوا فەرموويەتى. ھەركات ئەم چوارە، واتە: قەناعەت ھىناني عەقلىي، رازىي بوونى دەروونىي، دانپيدا ھىناني بە زمان، ئەنجاندىي بە ئەندامەكان، ھەرچواريان ھەبوون، ئنجا ماناي وايە ئەو كەسە شوين كتيبي خوا كەوتەو، بۆ كتيبي خوا مل كەچ بوو.

برگه‌ی شه‌شه‌م: پئی ته‌زکیه‌ه کردن و فی‌رکردن:

خوا (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) له چوار شوین له کتیبه‌ه که‌ی خویدا، چوار ئه‌رکی
بۆ پیغه‌مبه‌ر (علیه‌ الصلاة والسلام) خستوونه‌ه روو، که بریتین له:
۱- خویندنه‌وه‌ی ئایه‌ته‌ه کانی خوا.

۲- ته‌زکیه‌ه کردنی پیغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) بۆ ئۆمه‌ه ته‌ه که‌ی.
۳- فی‌رکردنی کتیب بۆیان.

۴- فی‌رکردنی حیکمه‌ت پێیان.

بۆ وینه‌ه له ئایه‌ته‌ی (۱۶۴) له سووره‌تی (آل عمران) دا خوا ده‌فه‌رموی:
﴿لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ
وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾ ﴿۱۶۴﴾ آل عمران.
واته‌ه: به‌راستی خوا چاکه‌ی له‌گه‌ل برواداران دا کرد، له خویان
پیغه‌مبه‌ریکی له نیوداره‌وان کردن، ئایه‌ته‌ه کانی خوایان به‌سه‌ردا ده‌خوینیتته‌وه‌و،
ته‌زکیه‌ه‌یان ده‌کاو، کتیبیان فی‌ر ده‌کات و حیکمه‌ت‌یان فی‌ر ده‌کا، به‌راستیش
پیشتر له گوم‌راییه‌کی ئاشکرا دا بوون.

هه‌له‌به‌ته‌ه هه‌مان ئه‌م چوار ئه‌رکه‌ه، له سووره‌تی (البقرة) شدا له دوو ئایه‌ت
داو، له سووره‌تی (الجمعة) شدا، له ئایه‌ته‌ی ژماره‌ (۲) دا هاتوون.

ئنجای بی‌گومان ئه‌رکی هه‌لگری قورئانیش و ئه‌رکی شوینکه‌ه و تووی
قورئانیش، هه‌ر هه‌مان ئه‌رکی پیغه‌مبه‌ری خاته‌مه‌ه (صلی الله علیه
وسلم) چونکه‌ه هه‌رکه‌ه‌سیک به‌راستی شوینکه‌ه و تووی پیغه‌مبه‌ری
خاته‌م بی، دیاره‌ه میراتگریه‌تی، پیغه‌مبه‌ریش (صلی الله علیه وسلم)
قورئانی بۆ ئیمه‌ه به‌ میرات به‌ جیه‌یشوه‌ه، له‌گه‌ل ریبازه‌ه که‌ی خو‌ی دا،
که ئه‌ویش هه‌ر بریتییه‌ه له به‌رجه‌سته‌ه کردنی قورئان له سه‌ر ئه‌رزی

واقیع، له ژيانی تاکی و خیزانی و کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیدا.
که‌واته: وه‌ک چۆن ئه‌رکی پێغه‌مبه‌ری خاته‌م (عليه الصلاة والسلام) بووه
ئایه‌ته‌کانی خوا به‌سه‌ر خه‌ڵکدا بخوێنێته‌وه، هه‌روه‌ها ئه‌رکی بووه‌ که به‌ هۆی
قورئانه‌وه، پاک و چاکیان^(١) بکات.

تنجا وه‌ک چۆن ئه‌رکی پێغه‌مبه‌ری خاته‌م (عليه الصلاة والسلام) بووه،
خه‌ڵک و کۆمه‌لگا پاک و چاک بکات و گه‌شه‌یان پێ بدات، پاکیان بکات
له‌سێغه‌ته‌ خراپه‌کان و، بیانرازییته‌وه به‌ سێغه‌ته‌ باشه‌کان، به‌ هه‌مان شێوه، ئه‌وه
ئه‌رکی شوێنکه‌وتوانی پێغه‌مبه‌ریشه‌ - سه‌لات و سه‌لامی خۆی له‌سه‌ر بێ -.
ئه‌مه‌چه‌مک و واتای پاک و چاککردن (تزکیه) ئیجاباییه‌ سه‌ر و نوێکردنه‌وی
واتای فێرکردن (تعلیم) ی پێغه‌مبه‌ری خوا بو‌ کتیب و حیکمه‌ت، به‌خه‌ڵک:
(يَعْلَمُهُم الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ) وه‌ک زۆر جار ان‌گوتوو‌مانه، (کتاب) مه‌به‌ست پێی
شه‌ریعه‌تی خۆی په‌روه‌ردگاره، واته: لایه‌نه‌ یاساییه‌که‌ی قورئان و، (حکمه)
یش لایه‌نه‌ ئا‌کارییه‌که‌ی قورئانه‌و له‌ شوێنی خۆ دانانی یاسایه‌کانه، وه‌ک چۆن
ئه‌رکی پێغه‌مبه‌ر -عليه الصلاة والسلام- بووه‌ که دوا‌ی ئه‌وه‌ی ئایه‌ته‌کانی خۆیان
به‌سه‌ردا ده‌خوێنێته‌وه، وه‌ک تاک تاک پاک و چاکیان ده‌کا، وه‌ک کۆمه‌لێش
هه‌م شه‌ریعه‌تی خۆیان فێربکات، هه‌م حیکمه‌ت و لێزانی و کارامه‌ییان فێربکات
له‌ جێبه‌جێکردنی شه‌ریعه‌تدا، هه‌مان ئه‌رک، ئه‌رکی هه‌رکه‌سیکی دیکه‌یه‌ که
به‌دوا‌ی پێغه‌مبه‌ری خاته‌مدا (عليه الصلاة والسلام) ده‌چێ، پێغه‌مبه‌ری خواش
فه‌رموویه‌تی: (خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ)^(٢). واته: باشت‌رینان ئه‌و که‌سه‌یه‌،
قورئان فێربێ و فێری خه‌ڵکی بکا.

(١) - (تزکیه) واته: پاک و چاککردن، وشه‌ی (زکی یزکو زکاة) به‌ سێ واتایان هاتوه، (طهر)، (نما)،

(صلح)، واته: پاک بوو، گه‌شه‌ی کرد، چاک بوو. به‌روانه: المعجم الوسيط. زکی.

(٢) - رواه البخاري: ٤٧٣٩.

برگه‌ی حه‌وته‌م و کو‌تایی: بریتیه له چاکسازی پیکردن و
حوکمران کردنی قورئان له کو‌مه‌لگادا.

بو مامه‌له‌ی راست و دروست له‌گه‌ل کتییی خوادا، ئه‌گهر ئه‌و شه‌ش
هه‌نگاوو قوناغه‌ی رابردوو، چاک ره‌چاو بکری‌ن، قوناغی حه‌وته‌م ده‌بیته
به‌ره‌م و میوه‌ی ئه‌و شه‌ش قوناغه‌ی رابردوو.

چونکه کتییی خوا، وه‌ک چۆن هاتوه تاکه‌کان پاک و چاک بکات، به‌لام
به‌هه‌مان شیوه هاتووشه کو‌مه‌لگا پاک و چاک بکا، پاکسازی و چاکسازی
تیدا بکا.

وشه‌ی (إصلاح) له‌سه‌ر کیشی (إفعال)، یانی: چاککردن، (الإصلاح: جعل
الشخص صالحاً)، که‌واته: ئیصلا‌حی کو‌مه‌لگا واته: چاککردنی کو‌مه‌لگا،
ئه‌وه چه‌مکه‌که‌ی دیارو ئاشکرایه.

دوا‌یش ئه‌گهر ته‌ماشای پیغه‌مبه‌ران بکه‌ین - سه‌لات و سه‌لامی خویان
له‌سه‌ر بی - خوی به‌رز و مه‌زن پیغه‌مبه‌رانی به (صالح) ناو هیناون، بو‌وینه
له‌باره‌ی لوطه‌وه ده‌فه‌رموی:

﴿وَأَدْخَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ﴾ ﴿٧٥﴾ الأنبياء.

هه‌روه‌ها له‌باره‌ی (ئیساعیل و ئیدریس و ذه‌لکیفل) هوه ده‌فه‌رموی:

﴿وَأَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ﴾ ﴿٨٦﴾ الأنبياء.

هه‌روه‌ها سوله‌یانیش سه‌لات و سه‌لامی خوی له‌سه‌ر بی،
ده‌پاریته‌وه ده‌لی:

﴿وَأَدْخَلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ﴾ ﴿٩١﴾ النمل.

که‌واته: ئیصلا‌ح واته: صالح‌کردن و چاککردن.

ئنجانه‌گهر ته‌ماشای قسه‌ی شوعه‌یب سه‌لات و سه‌لامی خوی له‌سه‌ر بی،

بکه‌ین، که له ئایه‌تی ژماره (٨٤) تا کو ژماره (٨٨) ی (هود) دا شوعه‌یب و تووێژ ده‌کات له‌گه‌ڵ خه‌ڵکه‌ی خویداو، سه‌ره‌تا بانگیان ده‌کا بۆ به‌ندایه‌تی کردن بۆ خوا و، هاوبه‌ش بۆ خوا دانه‌نان، دوا‌یی لیان قه‌ده‌غه ده‌کات له‌ کێشان و پێوانه‌دا که‌م و کو‌ریان هه‌بێ، هه‌روه‌ها نيعمه‌ت و چاکه‌کانی خویان بیر ده‌خاته‌وه‌و ده‌یانترسینی له‌ سزاو تۆله‌ی خوا، دوا‌یی جارێکی دیکه‌ فه‌رمانیان پێ ده‌کا، که‌ کێشان و پێوان به‌ ته‌واوی و به‌ دادگه‌رانه‌ بکه‌ن، دوا‌یی لیان قه‌ده‌غه ده‌کات، شتی خه‌ڵک به‌ که‌م بگرن، شتی مادیی یان مه‌عنه‌ویی، دوا‌یی رێگریان لێ ده‌کات که‌ تیکدان و خراپه‌کاریی له‌ زه‌ویدا بکه‌ن، دوا‌یی رێنماییان ده‌کات بژو‌ی هه‌ڵاڵ له‌ خوا داوا بکه‌ن، دوا‌ی هه‌موو ئه‌وانه‌ پێیان ده‌لی:

﴿إِنْ أَرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ﴾ هود: ٨٨.

واته: من ته‌نیا چاکسازیم ده‌وی، هه‌تا بتوانم.

که‌واته: هه‌موو ئه‌وانه‌ی شوعه‌یب باسی کردوون، ده‌چنه‌ نیو چوارچێوه‌ی

چاکسازییه‌وه‌.

ده‌رباره‌ی هوکمرانکردنی کتییی خوا (تحکیم کتاب الله)، دیاره‌ خوا کتییی خو‌ی بۆیه‌ ناردوه‌ تا‌کو هوکمران و، فه‌رمانه‌وابی و، کاری پێ بکری له‌ نیو کۆمه‌لگادا، وه‌ک ده‌فه‌رموی:

﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيِّمًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمَنْهَاجًا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَٰكِنْ لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ﴾ المائدة: ٤٨.

واته: کتیییشان به‌ حه‌ق بۆلای تو دابه‌زاندوه‌، هه‌موو کتییه‌کانی پیش

خۆی به‌پراست داده‌نی و، به‌سه‌ریشیان‌ه‌وه‌ چاودێره، ده‌جا تو له‌ نێوانیاندا به‌ به‌وه‌ی خوا داییه‌زاندوه‌ دادوه‌ریی بکه‌و شوین ئاره‌زووه‌کانیان مه‌که‌وه، واز له‌و حه‌قه‌ بێنی که‌ بۆت هاتوه، بۆ هه‌ر کامی‌کتان به‌رنامه‌و میتۆدو پرێبازی‌کمان داناوه، (واته: له‌ ورده‌ کارییه‌ کاند...)...

٢- هه‌روه‌ها هه‌ر له‌ سووره‌تی (المائدة) دا ده‌فه‌رموی:

﴿وَأَنِ احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ﴾ المائدة: (١١).

واته: هه‌روه‌ها حوکم بکه‌ له‌ نێوانیاندا به‌وه‌ی خوا داییه‌زاندوه‌و، شوین ئاره‌زووه‌کانیان مه‌که‌وه.

٣- هه‌روه‌ها هه‌ر له‌ سووره‌تی (المائدة) دا فه‌رموویه‌تی:

﴿الْفُكْمَ الْجَهْلِيَّةَ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾ المائدة.

ئایا حوکمی نه‌فامیی ده‌خوازن، ئایا حوکمی کێ له‌ هی خوا چاکتره‌ بۆ کۆمه‌لێک که‌ بروایه‌کی پته‌ویان هه‌بی؟!.

٤- هه‌روه‌ها له‌ سووره‌تی (النساء) دا فه‌رموویه‌تی:

﴿إِنَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَدَ اللَّهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِبِينَ خَصِيمًا﴾ النساء.

ئێمه‌ کتێبان به‌ حه‌ق بۆ سه‌ر تو دابه‌زاندوه، تاکو دادوه‌ریی بکه‌ی له‌ نێوان خه‌ڵکدا، به‌وه‌ی خوا پێشانت ده‌داو مشت و مپیش له‌سه‌ر خیانه‌تکاران مه‌که‌.

که‌واته: هه‌نگاوی هه‌وته‌م و کۆتایی: مامه‌له‌ی پراست و دروست له‌ گه‌ڵ کتێبی خوادا، ئه‌وه‌یه‌ که‌ هه‌ول‌بده‌ین چاکسازی کۆمه‌لگای پێبکه‌ین، له‌ هه‌موو بوارو په‌هه‌نده‌کانی ژيانیدا، له‌ رووی سیاسیی، له‌ رووی ئابووری، له‌ رووی کۆمه‌لایه‌تی، پێش ته‌وانه‌ له‌ رووی بووناسیی و فیکری و ئیمانی و ئاکاری و په‌ه‌شتیه‌وه، هه‌روه‌ها هه‌ول‌بده‌ین ته‌و کتێبه‌ی خوا

حوکمران بکه‌ین، به‌سه‌ر کۆمه‌لگادا به‌و شیوه‌یه‌ی خوا (سُبْحانه و تعالی) دایناوه، کۆمه‌لگا ژبانه‌که‌ی به‌رپۆه‌ بجۆ و، به‌و شیوه‌یه‌ که‌ خوا فه‌رموویه‌تی له‌ دوا فه‌رمایشتی خۆیدا، خه‌لک پابه‌ندبۆ به‌حه‌لل و چه‌رام و، به‌ فه‌رمان و رێگرییه‌کانی خوای به‌رزو مه‌زنه‌وه‌.

ئه‌مه‌ ئه‌و چه‌وت هه‌نگاوه‌ بوون، ئه‌و چه‌وت قۆناغه‌ که‌ پێویسته‌ ره‌چاو بکریڻ، بۆ مامه‌له‌یه‌کی راست و دروست له‌ گه‌ل کتیبی خوای به‌رزو مه‌زندا. خوا به‌لوتف و که‌ره‌می خۆی، ئیمه‌ له‌و که‌سانه‌ بگێرێ که‌ ته‌وفیقیان ده‌داو کارناسانیان بۆ ده‌کات، به‌و شیوه‌یه‌، که‌ بۆ کتیبی خوا شایسته‌یه‌و، شایسته‌ی پایه‌ی به‌رز و بۆ وینه‌ی خواجه‌، مامه‌له‌ له‌ گه‌ل کۆتا فه‌رمایشتی خوادا بکه‌ن، تاکو هه‌م له‌ دنیادا له‌ سایه‌ی مامه‌له‌ی راست و دروست له‌ گه‌ل کتیبی خوادا، سه‌ربه‌رزو به‌خته‌وه‌ر بین و، هه‌م له‌ پۆژی دوايشدا روو سوورو شادمان بین.

لێره‌شدا کۆتایی به‌ کۆی ئه‌م بابه‌ته‌ دینین:

(قورئانی مه‌زن له‌ نۆزده‌ ته‌وه‌ردا)

وصلی الله وسلم علی محمد وعلی آله وصحبه أجمعین
والحمد لله رب العالمین.

پیداچوونه‌وه‌ی یه‌ که‌م:

٢٠٢١/٣/٢٥ ز

١٢/شه‌عبانی/١٤٤٢ ک

پیداچوونه‌وه‌ی دووهم:

٢٠٢١/٧/١٤ ز

٤\ذی الحجة\١٤٤٢ ک

کتیبه‌کان			
بروارو چاپ			
کتیبه‌کان			
أ / کتیبه کوردیه‌کان			
قورئان و سوننه‌ت			
پوخته‌یه‌ك ده‌بارەى ئىسلام لەبەر پۆشنایى سوره‌تى فاتحه‌دا	چاپى يەك/ ١٩٨٤ چاپى دوو/ ٢٠٠٦		١
با له خزمەت قورئاندا بين، {كۆى هەردوو ك كتيبي: (چۆن باشتەر له قورئان بەهرەمەند دەبين؟) و (ئەركى سەرشانمان بەرانبەر بە قورئان) ه}	چاپى يەك/ ٢٠٠٨ چاپى دوو/ ٢٠١٥		٢
تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێژ، بەرگی یەكەم: سووپرەتەکانی: (الفاتحة) و (البقرة)	چاپى يەك/ ٢٠١٢		٣
تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێژ، بەرگی دووهم: سووپرەتی: (آل عمران)	چاپى يەك/ ٢٠١٢		٤
تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێژ، بەرگی سێیەم: سووپرەتی: (النساء)	چاپى يەك/ ٢٠١٣		٥
تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێژ، بەرگی چوارەم: سووپرەتی: (المائدة)	چاپى يەك/ ٢٠١٤		٦
تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێژ، بەرگی پێنجەم: سووپرەتی: (الأنعام)	چاپى يەك/ ٢٠١٥		٧
تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێژ، بەرگی شەشەم: سووپرەتی: (الأعراف)	چاپى يەك/ ٢٠١٦		٨
تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێژ، بەرگی حەوتەم: سووپرەتی: (الأنفال)	چاپى يەك/ ٢٠١٦		٩
تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێژ، بەرگی هەشتەم: سووپرەتی: (التوبة)	چاپى يەك/ ٢٠١٧		١٠
تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێژ، بەرگی نۆیەم: سووپرەتی: (يونس)	چاپى يەك/ ٢٠١٨		١١
تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێژ، بەرگی دەیەم: سووپرەتی: (هود)	چاپى يەك/ ٢٠١٨		١٢

کتابخان	بەرر و چاپ	تێبینی
۱۳	تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز، بەرگی یازدە یەم: سووپەتی: (یوسف)	چاپی یەك/ ۲۰۱۹
۱۴	تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز، بەرگی دوازدە یەم: سووپەتەکانی: (الرعد، إبراهيم، الحجر)	چاپی یەك/ ۲۰۲۰
۱۵	تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز، بەرگی: (۱۳) سووپەتی: (النحل)	چاپی یەك/ ۲۰۲۰
۱۶	تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز، بەرگی: (۱۴) سووپەتی: (الإسراء)	چاپی یەك/ ۲۰۲۰
۱۷	تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز، بەرگی: (۱۵) سووپەتەکانی: (الكهف) و (مریم)	چاپی یەك/ ۲۰۲۰
۱۸	تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز، بەرگی: (۱۶) سووپەتەکانی: (طه) و (الأنبیاء)	چاپی یەك/ ۲۰۲۱
۱۹	تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز، بەرگی: (۱۷) سووپەتەکانی: (الحج) و (المؤمنون)	چاپی یەك/ ۲۰۲۱
۲۰	تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز، بەرگی: (۱۸) سووپەتەکانی: (النور) و (الفرقان)	چاپی یەك/ ۲۰۲۱
۲۱	تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز، بەرگی: (۱۹) سووپەتەکانی: (الشعراء) و (النمل)	چاپی یەك/ ۲۰۲۱
۲۲	تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز، بەرگی: (۲۰) سووپەتەکانی: القصص) و (العنكبوت)	چاپی یەك/ ۲۰۲۱
۲۳	پێبازی پێغەمبەری خوا: پێناسە و گرنگی و پێویستی	چاپی یەك/ ۲۰۱۶ چاپی دوو/ ۲۰۱۸
۲۴	قورئانی مەزن لە نۆزدە تەوەرەدا	چاپی یەك/ ۲۰۲۱
بیر و پروا و فیکری ئیسلامی		
۲۵	دەبەرێک راجوونی ئیسلام و پێچکان	چاپی یەك/ ۱۹۸۵ چاپی سێ/ ۲۰۰۶

کتابخان	بەرھەمەکان	تەبیینی
۲۶	پێیازی پێغەمبەر صلی اللہ علیہ وسلم کامە یە ؟!	چاپی یە ک/ ۱۹۸۹
		دواتر خرایە نێو کتیی (مسوڵمانی کام: بەشی یە کە م: بیروباوەڕی مسوڵمان)
۲۷	پڕۆژەی بەرنامەی پەرۆدە و فێرکردنی ئیسلامیانە	چاپی یە ک/ ۱۹۹۵
		دواتر خرایە نێو کتیی: (پڕۆژەی بەرنامەی فیکری کاری ئیسلامی)
۲۸	پڕۆژەی بەرنامەی فیکری کاری ئیسلامی	چاپی یە ک/ ۱۹۹۶
۲۹	بنەما شەریعیەکان و هێڵە گشتییەکانی کۆمەڵی ئیسلامی	چاپی یە ک/ ۲۰۰۱ چاپی چوار/ ۲۰۱۴
		وەرگیراوەتە سەر زمانی عەرەبییش
۳۰	چەند مەسەلەیەکی باوی سەردەم، سەرنجێکی واقعیانە و هەڵسەنگاندنێکی شەریعیانە	چاپی یە ک/ ۲۰۰۲ چاپی شەش/ ۲۰۱۶
		وەرگیراوەتە سەر زمانی عەرەبی و تورکی و فارسییش
۳۱	خواناسی، ئایین، ئیمان (درەوشاوی ئیسلام و پووچەڵی ئیحاد)	چاپی یە ک/ ۲۰۰۲ چاپی س/ ۲۰۲۰
۳۲	ناوە هەرە جوانەکانی خوا «سبحانە وتعالی»	چاپی یە ک/ ۲۰۱۳
	مەوسووعە: ئیمان و عەقیدە ئیسلامی لەبەر رۆشنایی قورئان و سونەتدا، (۶ بەرگ)	چاپی یە ک/ ۲۰۰۶- چاپی ۲۰۰۸ دوو/ ۲۰۱۶
۳۳	بەرگی یە کە م: ئیمان، عەقیدە، ئیسلامی، حەدا	
۳۴	بەرگی دوو: خوا، ئیمان، کەرتن، لەبەر پێشەڕایی، پەرۆدە، ئیحاد	
۳۵	بەرگی سێ: یە م: خوا، بەیە کەرتن، لە ناو و سیفەت و	
۳۶	بەرگی: چوارەم: ئیمان، بە: فریشتەکانی خوا، کتییەکانی خۆڵە پێشەڕایی خوا	
۳۷	بەرگی: پێنجەم: زمان، پەرۆدە، ئیحاد، پەرۆدە	

ژ	کتابخانه	بروړو چاپ	لیږلنی
۳۸	په دې کتابتون کې لاس ته راغلي دي چې په دې کتابتون کې راوستي شوي دي.		
۳۹	مسولماني کامل : به شي په که م : بيروباوه پري مسولمان	چاپی يه ک / ۱۹۹۷	دوا تر خرايه نيو کتبي (ثيمان و عقيده ی ئيسلامي) له بهر پښتاي قورنان و سوننه تد ا)
۴۰	ته ورژمي ئيسلامی و علمانی و خاله هاوبه شو جياوازه کانين	چاپی يه ک / ۲۰۰۸ چاپی سئ / ۲۰۱۵	زؤربه ي به (۲۴) ناآقه له هفته نامه ی (هاوولاتي) و، نوه ی دیکه ش به (۹) ناآقه له هفته نامه ی (ناوتنه) دا بلاوکراوه تته وه
۴۱	پرونکر دنه وه ی بنهما شه رعييه کان و هیله گشتیه کانی کو مه لی ئيسلامي	چاپی يه ک / ۲۰۱۲ چاپی سئ / ۲۰۱۴	
۴۲	ته رجهمه ی کوردپی عه قیده ی طه حاوی	چاپی دوو / ۲۰۱۷	
۴۳	پرونکر دنه وه ی عه قیده ی طه حاوی	چاپی يه ک / ۲۰۱۵	
۴۴	سیکو لاریزم و دیموکراسی له نه زمونی کوردستاندا (دیبه تی سال)	چاپی يه ک / ۲۰۱۶	وه رگیتر دراوه بؤ زمانی عه ربی و، شیوه زاری گرمانجی
۴۵	دره وشاوه یی ثیمان و پووچه لپی ئیلحاد، له بهر پښتای زگماک و عه قل و زانست و وه حیددا	چاپی يه ک / ۲۰۱۹ چاپی دوو / ۲۰۲۰	
	په دې کتابتون کې لاس ته راغلي دي چې په دې کتابتون کې راوستي شوي دي.		
۴۶	کتبی يه که م: پیناسه و چیه دت و سر کوزشته و له بهر پښتاي گراندي بیرون کر دنه یی ئيسلامي	چاپی يه ک / ۲۰۱۸	
۴۷	کس دوم خطه کتبی کانی پیناز جفاور سرمدی	چاپی يه ک / ۲۰۱۸	
۴۸	کتبی سغه م: ته و ژمه سا ره کیسه کانی بیرون کر دنه یی مسولمانان	چاپی يه ک / ۲۰۱۸	
۴۹	کتبی چواره م: پایه کانی بیرکر دنه وه ی ئيسلامي	چاپی يه ک / ۲۰۱۹	

ژ	کتابخانه	بروړو چاپ	نېټه
۵۰	کتیبه، پتشم، چاڼک پوسکي، د اړيکې په نښه کې چاپ او د پلور	چاپي يه ک/۲۰۱۹	
	د حضرتي حاجاګر شېخه پلور	نهم سې ټالقه يه: دوايي خړانه ټيو مه وسووعه ي: (ټيمان و عه قيده ي ټيسلامي) يه وه	
۵۱	د الله ي پوهنې: سعادتي دوايي	چاپي يه ک/۱۹۸۸	
۵۲	د الله ي دوايي: د پلور دوايي - د پلور دوايي	چاپي يه ک/۱۹۸۹ چاپي دوو/۱۹۹۰	
۵۳	د الله ي سې پلور: دوايي	چاپي يه ک/۱۹۹۰	
۵۴	د الله ي پلور: دوايي	دوايي خړايه ټيو کتيبي: (خواناسي، ټايين، ټيمان)	
۵۵	بيرو باوه پ	چاپي يه ک/۱۹۹۰	
	د الله ي پلور: دوايي پلور دوايي پلور دوايي، دوايي دوايي (۱۹۹۰) کتيبي پلور		
۵۶	دوايي پلور: دوايي دوايي دوايي دوايي چاپ او د پلور	چاپي يه ک/۲۰۲۰ چاپي دوو/۲۰۲۱	
۵۷	دوايي پلور: دوايي دوايي دوايي دوايي	چاپي يه ک/۲۰۱۹ چاپي دوو/۲۰۲۱	
۵۸	دوايي پلور: دوايي دوايي دوايي دوايي	چاپي يه ک/۲۰۲۱	
۵۹	دوايي پلور: دوايي دوايي دوايي دوايي	چاپي يه ک/۲۰۱۹ چاپي دوو/۲۰۲۱	
۶۰	دوايي پلور: دوايي دوايي دوايي دوايي	چاپي يه ک/۲۰۲۱	
۶۱	دوايي پلور: دوايي دوايي دوايي دوايي	چاپي يه ک/۲۰۲۱	
۶۲	دوايي پلور: دوايي دوايي دوايي دوايي	چاپي يه ک/۲۰۲۱	
۶۳	دوايي پلور: دوايي دوايي دوايي دوايي	چاپي يه ک/۲۰۲۱	

کتابخان	بەرۆار و چاپ	ئایینی
۶۴	بەرگی ۱۲۰ یەم، پوشتە زۆری (روشنی ئەزەزکەر) خاسەتەتە جەمەتەکان	چاپی یەك/۲۰۲۱
۶۵	بەرگی ۱۲۰ یەم، پوشتە زۆری (روشنی ئەزەزکەر) خاسەتەتە جەمەتەکان	چاپی یەك/۲۰۲۱
۶۶	بەرگی ۱۲۰ یەم، پوشتە زۆری (روشنی ئەزەزکەر) خاسەتەتە جەمەتەکان	چاپی یەك/۲۰۲۱
۶۷	بەرگی ۱۲۰ یەم، پوشتە زۆری (روشنی ئەزەزکەر) خاسەتەتە جەمەتەکان	چاپی یەك/۲۰۲۱
فیقهی ئیسلامی		
	بەرگی ۱۲۰ یەم، پوشتە زۆری (روشنی ئەزەزکەر) خاسەتەتە جەمەتەکان	چاپی یەك/۲۰۰۰ چاپی دوو/۲۰۰۹
۶۸	بەرگی ۱۲۰ یەم، پوشتە زۆری (روشنی ئەزەزکەر) خاسەتەتە جەمەتەکان	
۶۹	بەرگی ۱۲۰ یەم، پوشتە زۆری (روشنی ئەزەزکەر) خاسەتەتە جەمەتەکان	
۷۰	بەرگی ۱۲۰ یەم، پوشتە زۆری (روشنی ئەزەزکەر) خاسەتەتە جەمەتەکان	
۷۱	بەرگی ۱۲۰ یەم، پوشتە زۆری (روشنی ئەزەزکەر) خاسەتەتە جەمەتەکان	
۷۲	بەرگی ۱۲۰ یەم، پوشتە زۆری (روشنی ئەزەزکەر) خاسەتەتە جەمەتەکان	بۆ زمانی عەرەبیش وەرگیراوه
۷۳	بەرگی ۱۲۰ یەم، پوشتە زۆری (روشنی ئەزەزکەر) خاسەتەتە جەمەتەکان	
۷۴	بەرگی ۱۲۰ یەم، پوشتە زۆری (روشنی ئەزەزکەر) خاسەتەتە جەمەتەکان	بۆ زمانی فارسییش تەرجەمە گراوه
۷۵	بەرگی ۱۲۰ یەم، پوشتە زۆری (روشنی ئەزەزکەر) خاسەتەتە جەمەتەکان	
تەزکیە ی نەفس و پەشت و ئاكار		
۷۶	بەرگی ۱۲۰ یەم، پوشتە زۆری (روشنی ئەزەزکەر) خاسەتەتە جەمەتەکان	چاپی یەك/۱۹۸۷

کتابخان	بەررار چاپ	تایبى
۷۷	پښتو ژبې ۱۹۹۰/ک چاپي شه/ش ۲۰۲۱	وه رگيردراوه بۇ زماڼى عه رېبى و فارسيش
۷۸	پښتو ژبې ۱۹۹۸/ک	
۷۹	پښتو ژبې ۱۹۹۹/ک	
۸۰	پښتو ژبې ۲۰۰۱/ک چاپي شه/ش ۲۰۲۱	گه پانه وه بۇ لای خوا (سبحانه و تعالی)، به رهو خوا وه چرخان و، وازه پنهان له گونا و سهر پېچې و، گوړانکاری پرېشه یی به سهر خوځا هپنهان
۸۱	پښتو ژبې ۲۰۰۲/ک	شه هید کښه و چ پله و پایه کی هه یه ؟!
۸۲	پښتو ژبې ۲۰۱۵/ک	باسیک له باره یی بینینی خوی به رزو مه زنه وه، له دنیا و دواړوژدا
۸۳	پښتو ژبې ۲۰۱۵/ک	گیانی ژبان: باش خوا په رستن و خو پاک و چاک کردن
۸۴	پښتو ژبې ۲۰۱۶/ک	مه و سوو و عه ی: په وشت و ئاکاری ئیسلامی له بهر پوښنای قورئان و سونه تدا
۸۵	پښتو ژبې ۲۰۲۰/ک	نه ده ب و په وشته کومه لایه تیه کان له بهر پوښنای وه حی و عه قلدا
بانگه وازو کاری ئیسلامی		
۸۶	پښتو ژبې ۱۹۸۸/ک	کومه لی خوا
۸۷	پښتو ژبې ۱۹۸۸/ک چاپي چوار/ ۲۰۲۰	پېشمه رگه ی ئیسلام، یان مسولمانی موجهید کښه و چونه؟
۸۸	پښتو ژبې ۱۹۹۰/ک	ده ردو دهرمانی بز و و تنه وه ی ئیسلامی
۸۹	پښتو ژبې ۱۹۹۴/ک	بز و و تنه وه ی ئیسلامی و قوناغی نوئی
۹۰	پښتو ژبې ۱۹۹۵/ک	بز و و تنه وه ی ئیسلامی له دوو پریانی مان و نه ماندا
۹۱	پښتو ژبې ۱۹۹۵/ک	هه لسه نگاندن و هه لوېستان له قوناغه دا

ر	کتێبهکان	بەرۆار و چاپ	ئێبێنی
۹۲	تێگەشتی	چاپی یەك / ۱۹۹۶	
۹۳	چەند پرۆوونییەك بۆ ئیسلامییەكانی كوردستان	چاپی یەك / ۱۹۹۷	
۹۴	بزووتنەوێ ئیسلامیی و ئاسۆیەکی گەش و پوون، بنەما شەریعیەكان و بنچینە ئەخلاقییەكان	چاپی یەك / ۱۹۹۷	
۹۵	ئىسلام و كێشە هەنووكەیی یەكان	چاپی یەك / ۱۹۹۸	
۹۶	زانایانی ئىسلام كین و چۆن ؟!	چاپی یەك / ۲۰۰۲ چاپی سن / ۲۰۱۱	وەرگێڕاوەتە سەر زمانی عەرەبی
۹۷	كۆمەڵی ئیسلامیی: ئامانج و هەلۆستەكانی	چاپی یەك / ۲۰۰۲	
۹۸	هەلسوگەوت لەگەڵ خەڵکی دا و، چەند ئامۆزگارییەك بۆ ئەندام و موحاهیدانی كۆمەڵی ئىسلامیی	چاپی یەك / ۲۰۰۱	وەرگێڕاوەتە سەر زمانی عەرەبی
۹۹	چۆن لە جیهاد تێگەین؟	چاپی یەك / ۱۹۹۸	
۱۰۰	جیهاد لە پێی خواداو چەند سەرنج و ئاگادارییەك	چاپی یەك / ۲۰۰۲	
۱۰۱	جیهاد لە پێی خوادا/ بۆ ئەوێ بەهەڵە لە جیهاد تێنەگەین و لەسەر جەنگ کردمان قەرزدار نەبینەو	چاپی یەك / ۲۰۰۱	
۱۰۲	جیهاد لە پێی خوادا چی یە و بۆچی دەکرێ و چۆن دەکرێ ؟	چاپی یەك / ۲۰۰۲	
۱۰۳	چەند پرۆوونییەك بۆ خوشك و برایانمان لە هەندەران	چاپی یەك / ۲۰۰۲	
۱۰۴	ئىسلام و مسوڵمانەتی و کاری ئىسلامیی، لەبەر پۆشنایی قورئان و سوننەتدا	چاپی یەك / ۲۰۰۶	
۱۰۵	هاوپیەماتیتی لەبەر پۆشنایی قورئان و سوننەتدا	چاپی یەك / ۲۰۰۹	

کتابخانه	بروژر چاپ	تایبیتی
۱۰۶	به‌شدارییکردن له هه‌لبژاردن و په‌رله‌ماندا، هه‌لسه‌نگاندتیکی شه‌رعییانه و ژیرانه	چاپی یه‌ك / ۲۰۰۹ چاپی دوو / ۲۰۱۳ چاپی یه‌كهم به دوو ئالقهی جیاواز به دوو ناوونیشانی جیاواز گراوه، به‌م شتیه‌یه: ئالقهی یه‌كهم: به‌لگه‌کانی ئه‌وانه‌ی به‌شدارییکردن له هه‌لبژاردن و په‌رله‌ماندا به‌شه‌رعیی نازانن و هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌یان. ئالقهی دووهم: به‌لگه‌کانی په‌وایی به‌شدارییکردن له هه‌لبژاردن و په‌رله‌ماندا
۱۰۷	هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌ی بیروپراو په‌فتاره‌ی په‌رگیرانه‌کانی پێکخراوی (داعش)	چاپی یه‌ك / ۲۰۱۵ چاپی دوو / ۲۰۱۷ وه‌رگیراوه‌ته‌ سه‌ر زمانی فارسیی
۱۰۸	با لادان و تاوانی په‌رگیران، به‌رانبه‌ر به‌ ئیسلام نه‌مانخاته دوو‌دلی و گومان	چاپی یه‌ك / ۲۰۱۵ وه‌رگیراوه‌ته‌ سه‌ر زمانی فارسیی
۱۰۹	په‌رگیری: پێناسه‌ی، نیشانه‌کانی په‌رگیران، هۆکاره‌کانی په‌رگیری، شوینه‌وارو ده‌رهاویشه‌کانی، چاره‌سه‌ری	چاپی یه‌ك / ۲۰۱۵
۱۱۰	هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌ی په‌رگیری	چاپی دوو / ۲۰۱۸ گۆی سێ نامیلکه‌ی پیتشووه‌
۱۱۱	به‌ره‌و بانگه‌وازیکی راست و په‌سه‌ن	چاپی یه‌ك / ۲۰۱۹ چاپی دوو / ۲۰۲۱ دواتر خرایه‌ نیو زنجیره‌ی: به‌ره‌و باشت تینگه‌یشتن و پینگه‌یشتن
۱۱۲	هه‌لسه‌نگاندتیکی کاری ئیسلامی	چاپی یه‌ك / ۲۰۱۹ چاپی دوو / ۲۰۲۱ دواتر خرایه‌ نیو زنجیره‌ی: به‌ره‌و باشت تینگه‌یشتن و پینگه‌یشتن
۱۱۳	کێ شایسته‌ی مینه‌به‌رو میحرا به‌؟	چاپی یه‌ك / ۲۰۲۰
زنجیره‌ی بنه‌ما شه‌رعیه‌کانی کۆمه‌لی ئیسلامی		
۱۱۴	ئالقهی یه‌كهم: به‌لگه‌ شه‌رعیه‌کانی بنیاتنانی کۆمه‌لی ئیسلامی	چاپی یه‌ك / ۲۰۰۱

کتابخان	بەرزار چاپ	تێبینی
۱۱۵	چاپی یەك / ۲۰۰۱	ئالْقَه‌ی دووهم و سێهەم: حوکمی لادانی خەلیفە و کاربەدەستانی مسوڵمان لە کاتی لاری و سەمکارییدا
۱۱۶	چاپی یەك / ۲۰۰۱	ئالْقَه‌ی چوارەم: شێخ ئەبو بەصیرو هەلسەنگەندتیکێ شەرعیانە و ژیرانە و فەتوانامە کە
۱۱۷	چاپی یەك / ۲۰۲۰	چۆن گەشە بە کۆمەڵی ئیسلامی بەدەین؟
وتاری کۆنگرەکانی کۆمەڵی دادگەری کوردستان		
۱۱۸	چاپی یەك / ۲۰۰۵ چاپی دوو / ۲۰۰۶	کارو پرۆژەی ئیسلامییمان (وتاری کۆنگرە یە کەمی کۆمەڵی ئیسلامی)
۱۱۹	چاپی یەك / ۲۰۱۰	راپۆرتی: ئێمانی، فیکری، سیاسی کۆمەڵی ئیسلامی کوردستان (وتاری کۆنگرە دووهمی کۆمەڵی ئیسلامی)
۱۲۰	چاپی یەك / ۲۰۱۶	چاوپێداگێڕانە وە یەکی بارودۆخی تێخۆمان و واقعی دەرهکییمان (وتاری کۆنگرە سێهەمی کۆمەڵی ئیسلامی)، ۲۰/۵/۲۰۱۵
۱۲۱	چاپی یەك / ۲۰۲۱	وتاری فیکری و سیاسی کۆمەڵی دادگەری کوردستان / ۲/۲/۲۰۲۱
نەتەوا یە تێ و مەسەلە ی کورد		
۱۲۲	چاپی یەك / ۱۹۸۹	کوردستان بۆ وێران بوو و چۆن ئاوەدان دەبێتەوه؟! چاپی یەك / ۱۹۸۹
۱۲۳	چاپی یەك / ۱۹۸۹	مەسەلە ی کورد چیە و چۆن و بەچی چارەسەر دەکرێ؟ چاپی یەك / ۱۹۸۹
۱۲۴	چاپی یەك / ۱۹۹۰ چاپی دوو / ۲۰۰۵	حوکمی گەڕانەوه ژێر نیری طاغوت لە پوانگە ی ئیسلامەوه چاپی یەك / ۱۹۹۰ چاپی دوو / ۲۰۰۵
۱۲۵	چاپی یەك / ۱۹۹۰ چاپی چوار / ۲۰۱۸	سۆزی نەتەوا یە تێ و بیر ناسیۆنالیزم لە تەرازووی ئیسلامدا وەرگیردرانە تە سەر زمانی فارسی چاپی چوار / ۲۰۱۸

ر	كتیبهكان	بەروارو چاپ	تاییلی
۱۲۶	چارەسەری كیشەى كورد لە ئیوان ئیمان و پەرلەماندا	چاپی یەك/ ۱۹۹۲	
۱۲۷	چەند پۆنموویەك بۆ حالەتی ئیسلامی لە كوردستاندا	چاپی یەك/ ۱۹۹۶	
۱۲۸	جەژنی قوربان و جەنگی قەلاتووكان	چاپی یەك/ ۲۰۲۰	
سیاسەت و حوكمرانی			
۱۲۹	چەند بابەتێكى سیاسى هاوچەرخی لەبەر روژنایی عەقلاو وەحییەدا	چاپی یەك / ۲۰۱۰	
	بەرگی: ئێسكۆ و دەولەتەكان (بەرگی)	چاپی یەك / ۲۰۱۴	
۱۳۰	بەرگی: دەكۆم، قەدراخ، مەسەن لە ئێسكۆ بە لێكەتێكى پێشرووت، چۆنێتى پێشرووت، سروشت و بناغەى فێكری، پێناسەى چەند وشە و ئێزێزەدا		
۱۳۱	بەرگی دووهم: بنەمایەكانى سیستمى حوكمرانی		
۱۳۲	بەرگی: سەلامەت (بەرگی: سەلامەتەكان) یاسادانان سەلامەتەكان سەلامەتەكان		
۱۳۳	بەرگی چوارەم: نا مسوڵمانان لە كۆمەڵگا و دەولەتى		
۱۳۴	پروانینیكى ئیسلامیانه بۆ واقعیى ئیستامان	چاپی یەك/ ۲۰۰۹ چاپی دوو/ ۲۰۱۷	
۱۳۵	قورئان و پاكسازى و چاكسازى لە هەریمى كوردستاندا	چاپی یەك/ ۲۰۱۸	

کتابخان	بەرراری چاپ	تایبیلی
۱۳۶	گرنگی ره‌وشت له‌سیاسه‌تدا	چاپی یه‌ك / ۲۰۱۹ چاپی سێ / ۲۰۲۱
۱۳۷	واقیعی دژواری ئۆممەت: هوکارو چاره‌سەر	چاپی یه‌ك / ۲۰۲۰ چاپی دوو / ۲۰۲۱
۱۳۸	سەرکردایه‌تی کردن له‌ئێسلامدا چیه‌و چۆنه‌؟!	چاپی یه‌ك / ۲۰۲۱
ئافره‌ت و خیزان		
۱۳۹	ئافره‌تی مسوولمانی کورد، مافه شه‌رعیه‌کانی و ئه‌ركه گرنگه‌کانی	چاپی یه‌ك / ۲۰۰۳ چاپی دوو / ۲۰۰۳
۱۴۰	مه‌وسووعه‌ی : ئافره‌ت و خیزان له سایه‌ی شه‌ریعه‌تدا	به‌رگی یه‌كه‌م چاپی یه‌ك / ۲۰۰۲ به‌رگی یه‌كه‌و دوو چاپی سێ / ۲۰۱۳
میژوو		
۱۴۱	پوخته‌ی ژياننامه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا صلی الله علیه وسلم، ده‌رس و په‌نده‌کانی	چاپی یه‌ك / ۲۰۰۹ چاپی سێ / ۲۰۱۳
۱۴۲	چه‌ند مه‌ئۆیه‌ك له خه‌رمانی ته‌مه‌نم (بیره‌وه‌رییه‌کانم)، به‌شی یه‌كه‌م (۱۹۶۱-۱۹۹۱)	چاپی یه‌ك / ۲۰۱۵
۱۴۳	به‌ركوڵێکی کارو‌چالاکیی و پووداوه‌کانی ژيانم (۱۹۶۱-۲۰۱۷)	چاپی یه‌ك / ۲۰۱۸
دیدار و گفتوگو		
۱۴۴	سنووره قه‌ده‌غه‌کان مه‌شکێنن! (چاوپێکه‌وتنی دکتۆر حسیین محمد عزیز)	چاپی یه‌ك / ۲۰۰۱ چاپی دوو / ۲۰۰۴
۱۴۵	ئه‌شکه‌نجه‌و زیندان، پێشمه‌رگه‌یه‌ك بیست و دوو مانگ له زیندانی داگیرکه‌ردا	چاپی یه‌ك / ۲۰۰۵ چاپی سێ / ۲۰۰۹

كتیپهكان	بەررور چاپ	تاییلی
۱۴۶	گەنج لە چه مەكه هەنووكە يیه كاندا	چاپی یەك / ۲۰۱۰
۱۴۷	گفتوگۆیهك له گەڵ باهدا	چاپی یەك / ۲۰۲۱
زنجیره یی بابه ته هەنووكە يیه كان		
۱۴۸	گەنجەكانمان لە ئێوان پەسەنایەتی و لاسایی کردنه وەدا (۱)	چاپی یەك / ۲۰۰۶ بۆ زمانی فارسیییش وه رگپراره
۱۴۹	با وریا بین! داروووخانی پەوشت كۆمه لگا مەمان بەرەو هەڵدێر دەبات (۲)	چاپی یەك / ۲۰۰۲ چاپی دوو / ۲۰۰۶
۱۵۰	بەدووورخستنه وه ی ئافرهت له ئیسلام چ زیاتیک ده کهین؟! (۳)	چاپی یەك / ۲۰۰۷
۱۵۱	چۆنیەتی بوونه پێشەنگ و بنیاتانی بنکه ی جەماوەری (۴)	چاپی یەك / ۲۰۰۷
۱۵۲	سیاسەتی ئیسلامی و چەند پروونکردنه وه یهك (۵)	چاپی یەك / ۲۰۰۷
۱۵۳	چەند بنەمایەکی گرنگی وتاریژی (۶)	چاپی یەك / ۲۰۰۶ بۆ زمانی فارسیییش وه رگپراره
۱۵۴	قوتاییانی زانیاری شەری و چەند سەرنج و پێنمایی یهك (۷)	چاپی یەك / ۲۰۰۷
۱۵۵	خوو پەوشتی بەرزو پەسند سەنگی مەحەکی مسولمانەتییه (۸)	چاپی یەك / ۲۰۰۷
۱۵۶	بانگەواز بۆ لای خودا چی یەو چۆنەو بە کێ دەکرێ؟ (۹)	چاپی یەك / ۲۰۰۷ بۆ زمانی فارسیییش وه رگپراره
۱۵۷	قوتاییان لەم هەل و مەرجه دا، پێویستە چۆن بن و چی بکەن؟! (۱۰)	چاپی یەك / ۲۰۰۸
۱۵۸	واقیعی هەریمی کوردستان، دیدیکی ئیسلامیانه (۱۱)	چاپی یەك / ۲۰۰۸
۱۵۹	سروش و پایەکانی خێزان و مەسەلە ی چەند ژنی لە تەرازووی شەرع و عەقڵ دا (۱۲)	چاپی یەك / ۲۰۰۹ ئەم نامیکە یه به (۱۴) ئالقه له رۆژنامه ی (رۆژنامه) دا بلاو کراوه ته وه

کتابخان	بەرھەم	ئىبنى
۱۶۰	کاری ئىسلامی و پەواندەوہی چەند تەمومژیک (۱۳)	چاپی یەك / ۲۰۱۱
۱۶۱	حوکمی لە ئىسلام ھەلگەرانەوہو ھەلئسەنگاندتیک (۱۴)	چاپی یەك / ۲۰۱۱
۱۶۲	مەلای گەورە کۆیەو تەفسیرەکەى و چەند سەرنجیک (۱۵)	چاپی یەك / ۲۰۱۱
۱۶۳	لیکۆلینەوہیک لەبارەى : ھەبوون و نەبوونی نەسخ لە قورئاندا (۱۶)	چاپی یەك / ۲۰۱۲
۱۶۴	تاقیکردنەوہى خوا بۆ بەندەکانى چى یەو چۆنە؟ (۱۷)	چاپی یەك / ۲۰۰۳ چاپی دوو / ۲۰۱۲
۱۶۵	پەوہندى کورد لە ھەندەران و ئەرکی سەرشانى (۱۸)	چاپی یەك / ۲۰۱۲
۱۶۶	خاتوون مەلاژن : ئافرەتیکى ھەلکەوتوو و ھاوسەرئیکى ناوازه (۱۹)	چاپی یەك / ۲۰۱۲
۱۶۷	گەنج و قەیرانى پووحيى: ھۆکار، شوئەوار، چارەسەر (۲۰)	چاپی یەك / ۲۰۱۷
۱۶۸	ژيان لەسایەى ئيمانداو پەواندەوہى گومانەکان (۲۱)	چاپی یەك / ۲۰۱۷

ب/کتابخانه عەرەبىيەکان

سەرچەم بەرگەکان کارکردن تێیدا بەردەوامە بۆ تەرجەمەکردنى بۆ سەر ھەردوو زمانى تورکىي و فارسىي	ط الاولی / ۲۰۱۵	دوسەمەد، الاسلام کما تھلک فی کتاب اللہ
		کە لە جانی بەتەمدا (۸) بەرگەکانى چاپى بووہى لە (۱۲) کتیبە دەستى دەم شۆدە
بۆ ھەردوو زمانى تورکىي و فارسىي ھەرگێردراوہ	ط الثانية / ۲۰۱۶	لکتاب / ۸ / القرآن، معرفة سجدات القرآن، و جل والخلق

کتابخانه	موضوع	زبان	ردیف
کتابخانه کتابخانه	ط الثانية/ ٢٠١٧	فارسی و هندی و ترکی و	١٦٨
کتابخانه کتابخانه	ط الثانية/ ٢٠١٧	فارسی و هندی و ترکی و	١٦٩
کتابخانه کتابخانه	ط الثانية/ ٢٠١٧	فارسی و هندی و ترکی و	١٧٠
کتابخانه کتابخانه	ط الثانية/ ٢٠١٧	فارسی و هندی و ترکی و	١٧١
کتابخانه کتابخانه	ط الثانية/ ٢٠١٧	فارسی و هندی و ترکی و	١٧٢
کتابخانه کتابخانه	ط الثانية/ ٢٠١٨	فارسی و هندی و ترکی و	١٧٣
کتابخانه کتابخانه	ط الثانية/ ٢٠١٨	فارسی و هندی و ترکی و	١٧٤
کتابخانه کتابخانه	ط الثانية/ ٢٠١٨	فارسی و هندی و ترکی و	١٧٥
کتابخانه کتابخانه	ط الثانية/ ٢٠١٩	فارسی و هندی و ترکی و	١٧٦
کتابخانه کتابخانه	ط الثانية/ ٢٠٢٠	فارسی و هندی و ترکی و	١٧٧
کتابخانه کتابخانه	ط الثانية/ ٢٠٢٠	فارسی و هندی و ترکی و	١٧٨
کتابخانه کتابخانه	ط الاولى/ ٢٠١٦- لندن، ط الثانية/ ٢٠١٧، القاهرة (نقض التطرف ودحض أفكار المتطرفين)	ترجم إلى اللغات: الفارسية والإنجليزية والتركية	١٧٩
کتابخانه کتابخانه	ط الاولى/ ٢٠٠٦	فارسی و هندی و ترکی و	١٨٠
کتابخانه کتابخانه	ط الاولى/ ٢٠٠٦	فارسی و هندی و ترکی و	١٨١
کتابخانه کتابخانه	ط الاولى/ ٢٠١٦	فارسی و هندی و ترکی و	١٨٢

کتابخانه	بروژر چاپ	لیبلی
١٨٣	طریق الصلاح والسير الى الله / تزکیة النفس فی ضوء القرآن والسنة	ط الاولی/ ٢٠١٢
١٨٤	أمیر وراء القضبان	ط الاولی/ ٢٠٠٩ ط الثاني/ ٢٠١٣
١٨٥	مسائل عصریة رائجة	ط الثانية/ ٢٠١٤
١٨٦	قواعد مهمة فی التعامل الشرعی الحکیم مع المسائل الفرعیة الخلفیة	ط الاولی/ ٢٠١١
١٨٧	علماء الإسلام: أوصافهم النبيلة، وظائفهم الثقيلة، مواقفهم الجليلة	ط الاولی/ ٢٠٠٥ ط الثالثة/ ٢٠٢٠
١٨٨	الأصول الشرعیة والخطوط العامة للجماعة الإسلامیة	ط الأولی/ ٢٠٠١ ط الثالثة/ ٢٠١٢
١٨٩	كيف نتعامل مع الناس؟	ط الأولی/ ٢٠٠٢
١٩٠	حوارات ساخنة حول قضايا راهنة، فی میادین الفكر والفقه والدعوة والسیاسة	ط الاولی والثانية/ ٢٠١٨
١٩١	الديموقراطية والعلمانية فی تجربة كوردستان	ط الأولی/ ٢٠١٧
١٩٢	خلاصة أحداث حیاتی ونشاطاتی الفكریة والسیاسیة (٢٠١٧-١٩٦١)	ط الأولی/ ٢٠١٨
١٩٣	نظرات فاحصة فی قضايا شاحصة: الإسلام والأمة، القضية الكوردیة، الوضع العراقی	ط الأولی/ ٢٠١٨
	ئهو کتیبانه ی له ژیر چاپن	
١٩٤	ته فسیری قورئانی بهرزو به پیژ: تاكو سووړه تی: (الناس) خوا پشٹیوان بی کارکردن تیتیدا بهردهوام ده بی تاكو هه مووی چاپ ده كړی	
١٩٥	قورئان و سوننه ت وهك پرووچو جهسته تیکهه لکیشن	

کورتەیهک لە میژووی ژیاى

مامۆستا عەلى باپىر

• ناو: عەلى باپىر
وہتمان.

• لەداىکبووی: ساڵى (١٩٦١ز)
دا لەقەزای پشەدەر سەر
بە پارێزگای سلێمانى.

• زانستە ئىسلامیەکانى لە
پەیمانگای ئىسلامىی لە
(پرانى و سلێمانى) و لە لای
زانایانى کوردستانى عێراق و

«دواتریش کوردستانى ئێران» بە دەستەپێناون، ھەروەھا لە ساڵى
(١٩٨٠ز) دا قورئانى بەرزو بە پێزى لە بەر کردووە.

• لە ساڵى (١٩٨١ز) دا لە لایەن پزىمى بە عسەوہ بریارى
دەستگیرکردنى دراوہ، ھەربۆیە ئەوکات عێراقى جیھێشتوہ و
ئاواری ئێران بوو، کە ئەوکاتە لە قوناعى دووہمى زانکۆ
بوو، لە کۆلیجى شەریعەت.

• لە ساڵى (١٩٨٣ز) دا گەراوہ تەوہ کوردستانى عێراق و لە
بەرپۆلە بەرایەتى ئەوقافى ھەولێر تاقیکردنەوہى ئیمامەتى

داوهو، له مزگهوتی (نۆرسیی) له شاری رانیه دامهزراوهو، بهردهوام بووه لهسهر دهرس گوتهوهو بانگهوازی ئیسلامیی و... هتد.

• یه کهمین بهرهمی لهسالی: (١٩٨٣) زدا نووسیوه بهناوی: (پوختهیهك دهربارهی ئیسلام) پاشان کتیبو بهرهمهکانی بهردهوام بوون که ئیستا ژمارهیان لهسهده (١٠٠) تیپهپیوه، له مهوسووعه و کتیبو نامیلکهو، بهزمانی کوردیی و عهپهیی و، ههنديك له کتیهکانیشی که بهزمانی کوردیی نووسیونی، بو زمانهکانی: عهپهیی و، فارسیی و، تورکیی و، ئینگلیزییش وهگرپراون.

• لهسالی (١٩٨٧ ز) دا پاش سالانتيك له خهباتی ئاشکراو نهینیی پهپوهست له گهل بزوتنهوهی پهپوهندیی ئیسلامییدا، که له کوئاییی ههفتایهکانی سهدهی پیشوودا ریکخستنه نهینیهکانی دامهزران، چۆته چیاو دهستی بهخهباتی چهکداریی کردوه له چوارچێوهی بزوتنهوهی ئیسلامییدا، که لهچهند ناوچهیهکی کوردستاندا بنکهو بارهگای سهربازی ههبوو دژی پرژیمی بهعسو، هیزی هه مزهی له بناری چیاي قهندیل دامهزرانده.

• له سالی (١٩٨٨ ز) دا بووه به ئهندامی مهکتهبی سیاسیی بزوتنهوهی ئیسلامیی.

• لهسالی (١٩٩١ ز) دا پۆلی ههبووه لهپاڤهپینی ئازاری هه مان سالداو وریاکردنهوهی خهلکی کوردستان، له مهبهست و ئامانجهکانی پاڤهپینی جهماوهریی و ناساندنی بزوتنهوهی ئیسلامییدا.

- تاكو سالى (۲۰۰۱ز) له نيو بزووتنه وه دا دريژهي به خه باتي خوۍ داوه، له هه مان سالد له گه ل ژوربه‌ي هه ره ژوري هيژو مه لبه‌نده كاني بزووتنه وه‌ي ئيسلامي له بهر چهنده هوكاريكي مهنه جي (كومه‌لي ئيسلامي كوردستان) راگه يانراو به كوي دهنگي ئەنداماني سه‌ركردايه‌تي به ئەميري كومه‌لي ئيسلامي هه لېژدرا.
- له (۲۰۰۳/۷/۱۰ز) له سنووري سليماني له لايه‌ن هيژه كاني ئەمه‌ريكاوه به تۆمه‌تي نارها ده‌ستگيركراو، بۆ ماوه‌ي (۲۲) مانگ له زينداندا مايه‌وه، هه‌ر له زينداندا مه‌وسووعه‌ي: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) له دوازه كتيبو زياتر له چوار هه‌زار (۴۰۰۰) لاپه‌رده نووسي، له (۲۰۰۵/۴/۲۸ز) دا له زيندان پرگاري بوو.
- تا ئيستا زياتر له (۱۰۰) به‌ره‌مه‌ي هه‌يه له: مه‌وسووعه‌و كتيبو ناميلكه، له‌بواره كاني: (فيكري ئيسلامي و عقيده‌و فيقه‌و حوكم و سياسته‌و ته‌زيكه‌ي نه‌فس و ته‌خلاق و، به‌ره‌رچدانه وه‌ي بيرو ريچكه نامويه كان و... هتدا.
- له هه‌لېژارده كاني سالي (۲۰۱۰-۲۰۱۴ز) دا، بۆ ئەنجوومه‌ني نوينه‌راني عيلاق له‌سه‌ر بازنه‌ي پاريزگاي هه‌وليير كانديد بووه، دهنگي يه كه‌مي هيناوه، زياتر له (۶۰،۰۰۰) ده‌نگ.
- كومه‌لي دادگه‌ريي تايستا چوار كۆنگره‌ي به‌ستوون، له‌سالاني: (۲۰۰۵ و ۲۰۱۰ و ۲۰۱۵ز) (۲۰۲۱ز) داو، له‌هه‌مووياندا، به‌ئه‌مير و سه‌روك هه‌لېژدراوه‌ته‌وه.

- له (۲۰۰۷/۹/۱۳) پروژې ته تفسیرکړدنی قورئانی بهرزو به پیژنی ددستپیکردو، له (۲۰۲۰/۸/۲۹) کوتایې پښتو ئیستاش ژورنې چاپو بلاو کراودتوده و ئهوی دیکهشی له ژیر چاپه.

بو زانیاری زیاتر له سر ژیانې دانەر، سهردانی لینکی خواره ده بگهن:

www.alibapir.com

/ alibapir

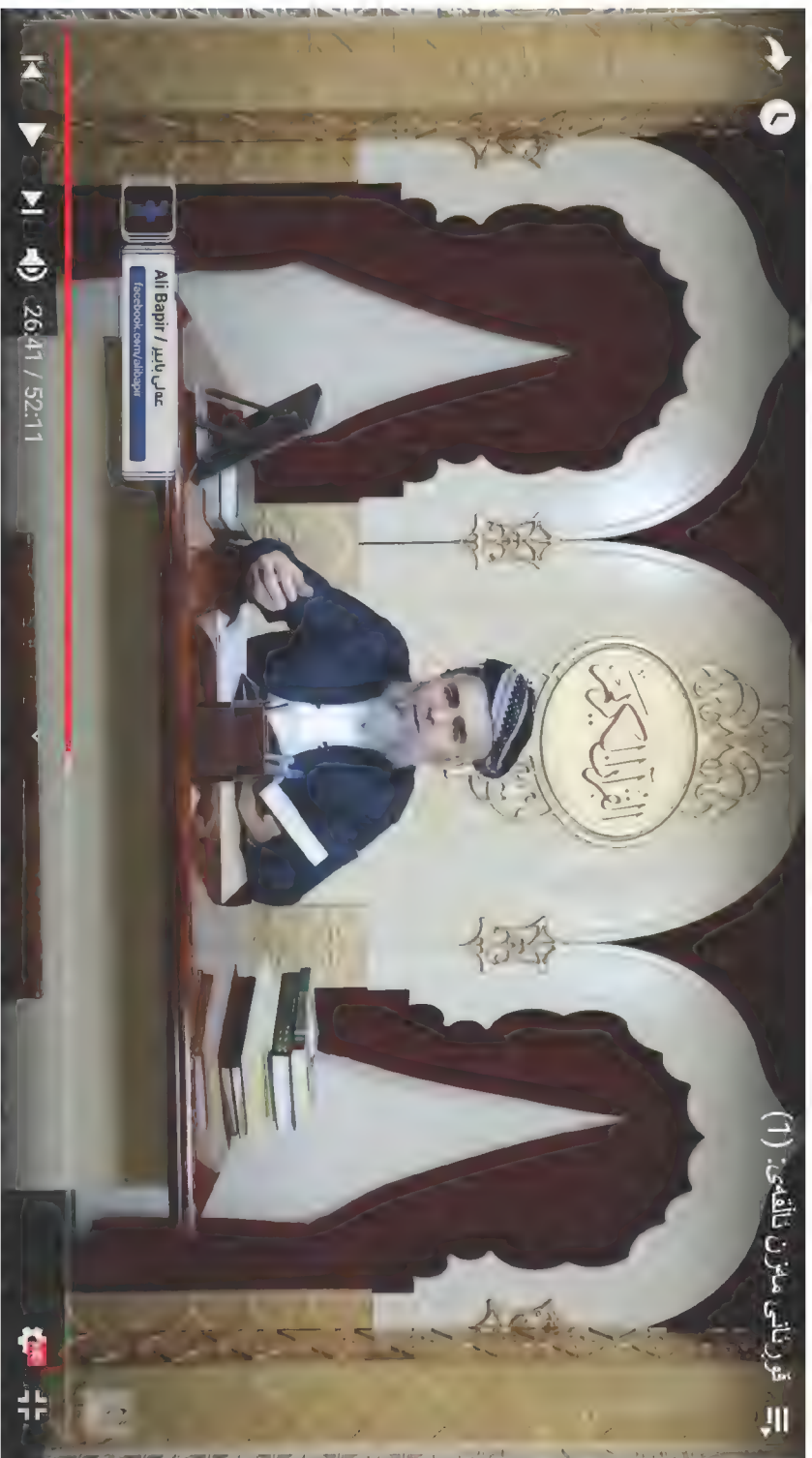

/ alibapir1

/ Ail Bapir's Media Office

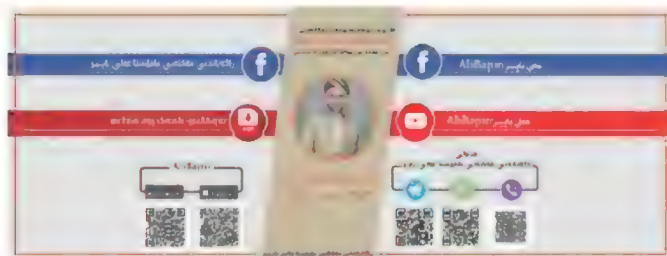

پیشکشکردنی زنجیره دەرسی: (قورئانی مەزەن) لەلایەن مامۆستا عەلی باپیروو، کە پێکھاتووە لە: (20) دەرس
لە یوتیو: (۶۸-۸-۲۰۲۰) تاکو: (۱۸-۹-۲۰۲۰).

<https://www.youtube.com/playlist?list=PL6HuvNeXIFwuVOtq1vnINWp2eZvwO90pe>

فیدویز

ئىۋەپۇك

- ۷.....پېشكەش بى.....
- ۹.....پېشەكىي.....
- ۱۳.....رېخۇشكردن.....
- ۱۹.....تەۋەرى يەكەم: ناساندنى قورئان، پېناسەي قورئان.....
- ۲۱.....برگەي يەكەم: پېناسەي قورئان.....
- ۲۴.....برگەي دوۋەم: تېكرای سوۋرەت و ئايەت و وشەكانى قورئان، ھەموويان فەرمايشتى خوان...۲۴
- ۲۶.....برگەي سېيەم: نەمانى قورئان.....
- ۲۹.....برگەي چوارەم: بېگومان قورئان سېفەتى خوايەو فەرمايشتى خوايە (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى)...
- ۳۰.....برگەي پېنجەم: بە تېكرای قورئان دەگوترى: قورئان، بە سوۋرەت تېكىشى ھەر دەگوترى: قورئان....
- ۳۱.....برگەي شەشەم: ژمارەي سوۋرەت و ئايەت و پېتەكانى قورئان.....
- ۳۳.....برگەي ھەۋتەم: ناۋەكانى قورئان.....
- ۳۴.....برگەي ھەشتەم: سېفەتەكانى قورئان (أوصاف القرآن).....
- ۵۲.....برگەي نۆيەم: پېناسەي سوۋرەت و ئايەت.....
- ۵۴.....برگەي دەيەم: قورئان موعجىزەي پېغەمبەرى خوايەو، ۋە ئىعجازى قورئان بى سنوۋرە.....
- ۶۰.....برگەي يازدەيەم: تايەتەندىيەكانى قورئان.....
- ۶۷.....تەۋەرى دوۋەم: چۆنىەتتى دابەزىنى قورئان و ھىكمەتەكەي.....
- ۶۹.....برگەي يەكەم: پروونكردەۋەي چۆنىەتتى دابەزىنى قورئان.....
- ۷۵.....برگەي دوۋەم: ھىكمەتى دابەزىنى قورئان بە جيا جيا، چىيە؟.....
- ۸۲.....برگەي سېيەم: كى قورئانى بۇ موخەممەد (صلى الله عليه وسلم) ھىناۋە؟!.....
- ۸۷.....تەۋەرى سېيەم: ھۆكارەكانى دابەزىنى ھەندىك لە ئايەتەكانى قورئان.....
- ۸۹.....برگەي يەكەم: جۆرەكانى قورئان لە پروۋى ھۆي دابەزىنەۋە.....
- ۹۰.....برگەي دوۋەم: لە چ رېيەكەۋە دەتوانىن ھۆي ھاتنە خوارى ئايەتەكان بزانىن؟.....

- ۹۶ بىرگە سىيەم: سوۋدەكانى زانىنى ھۆكارى دابەزىن.....
- ۹۸ بىرگە چۈرەم: پىۋىستە لە ھۆى ھاتنە خوار باش بىكۆلىنەۋە و تەۋاۋ تىيدا بىگەينە قەناعەت.....
- ۹۹ تەۋەرى چۈرەم: زانىنى مەككەيى و مەدىنەيى، لە قورئان دا.....
- ۱۰۱ بىرگە يەكەم: پىناسەي قورئانى مەككەيى و مەدىنەيى.....
- ۱۰۲ بىرگە دوۋەم: چۆنىەتتى زانىنى سوۋرەتە قورئانى پىرۆز مەدىنەيىن يان مەككەيىن.....
- ۱۰۳ بىرگە سىيەم: تايىبە مەندىيەكانى قورئانى مەككەيى و مەدىنەيى.....
- ۱۰۶ بىرگە چۈرەم: نىشانە جىياكەرەۋەكانى مەككەيى و مەدىنەيى لە قورئاندا.....
- ۱۱۰ بىرگە پىنچەم: ئايا زانىنى مەككەيى بوون و مەدىنەيى بوونى قورئان، سوۋدى چىيە؟.....
- ۱۱۲ بىرگە شەشەم: سەر ژمىركردنى سوۋرەتە مەككەيەكان و سوۋرەتە مەدىنەيەكان.....
- ۱۱۴ بىرگە ھەۋتەم: ئايەتلىكى مەدىنەيى لە سوۋرەتلىكى مەككەيىدا.....
- ۱۱۹ تەۋەرى پىنچەم: يەكەمىن و دۋايەمىن قورئانى دابەزىتراۋ.....
- ۱۲۱ ۱. سەرەتاي دابەزىنى قورئان:.....
- ۱۲۷ تەۋەرى شەشەم: دابەزىنى قورئان لەسەر ھەۋت پىتان.....
- ۱۳۹ تەۋەرى ھەۋتەم: پارىزرائى قورئان.....
- ۱۴۷ تەۋەرى ھەشتەم: كۆكردنەۋەي قورئان.....
- ۱۵۱ قۇناغى يەكەم: دىكۆمىنتىكردن و نووسران و تۆماركرانى قورئان لە پۇژگارى پىغەمبەردا.....
- ۱۶۱ قۇناغى دوۋەم: كۆكردنەۋەي قورئان لە پۇژگارى ئەبۇبەكردا - (خو لىي پازى بى).....
- ۱۶۶ قۇناغى سىيەم: دىكۆمىنتىكردن و تۆماركرانى قورئان و كۆكرانەۋەي لە پۇژگارى عوئماندا.....
- ۱۷۱ تەۋەرى نۆيەم: ھەلۆيىستى ھاۋەلان لە كۆكردنەۋەي قورئان، لەلايەن عوئمانەۋە.....
- ۱۹۷ تەۋەرى دەيەم: رىكخستى قورئان.....
- ۱۹۹ بىرگە يەكەم: رىزبەندىي ئايەتەكان.....
- ۲۰۴ بىرگە دوۋەم: رىزبەندىي سوۋرەتەكان.....
- ۲۰۹ بىرگە سىيەم: ناۋى سوۋرەتەكان.....

- ۲۱۱ بېرگەي چوارەم: كۆتايى ئايەتەكان (فواصل الآيات)
- ۲۱۵ بېرگەي پىنجەم : لەبارەي (بسم الله الرحمن الرحيم) ھو ۵
- ۲۱۷ بېرگەي شەشەم: ئايا سوورەتى (الأنفال) و (التوبة) دوو سوورەتن، ياخود يەك سوورەتن؟....
- ۲۱۸ بېرگەي ھەوتەم: جۆرەكانى سوورەتەكان لە پرووى درىژىيەھ ۵
- ۲۲۰ بېرگەي ھەشتەم: دابەشكردنى قورئان بۆسى (۳۰) بەش (جزء) ۵ ھەربەشكەش بۆدوۋ ھىزب.....
- ۲۲۱ تەۋەرى يازدەيەم: پىنئوسى عوئمانىي
- ۲۲۳ بېرگەي يەكەم : پىناسەي پىنئوسى عوئمانىي (الرسم العثماني)
- ۲۲۵ بېرگەي دوۋەم: مەبەست لە خالەكان و وىنەي وشەكان چىيە؟!.....
- ۲۲۷ بېرگەي سىيەم: نىشانەكانى ۋەستان و، ئەۋەي كە پىيانەۋە پەيۋەستە لە ھوكمەكانى قورئانخويندن...
- ۲۲۸ بېرگەي چوارەم: ھوكمى پارىزگار يىكردن لە پىنئوسى عوئمان
- ۲۳۵ تەۋەرى دوازدەيەم: گواستەۋەي قورئان.....
- ۲۳۷ بېرگەي يەكەم: پىناسەي تەۋاتور.....
- ۲۴۱ بېرگەي دوۋەم: پىناسەي گواستەۋەي قورئان (نقل القرآن).....
- ۲۴۲ بېرگەي سىيەم: ئەو شوبھانەي ھەن لە بارەي گواستەۋەي قورئانەۋە.....
- ۲۴۹ تەۋەرى سىزدەيەم: خويندەۋەكانى قورئان.....
- ۲۵۱ بېرگەي يەكەم : پىناسەي خويندەۋەكانى قورئان:.....
- ۲۵۲ بېرگەي دوۋەم: جۆرەكانى خويندەۋەكانى قورئان:.....
- ۲۵۶ بېرگەي سىيەم: مەرجهكانى راستىي خويندەۋەكانى قورئان.....
- ۲۵۹ بېرگەي چوارەم: سوودەكانى جىاۋازىي قورئان خويندەكان.....
- ۲۶۳ تەۋەرى چواردەيەم: پىشەۋايانى قورئان خويندن.....
- ۲۶۵ بېرگەي يەكەم: پىناسەي قورئانخويندن.....
- ۲۶۸ بېرگەي دوۋەم: ھەوت قورئان خوينەكان (القراء السبعة).....
- ۲۷۹ بېرگەي سىيەم: سى قورئان خوينەكان تەۋاكەرى دەيەكان.....

- ۲۸۴ بېرگەي چوارەم: چوار قورئانخويئەكانى لە دەيان زىاد
- ۳۰۱ تەوھرى پازدەيەم: ھەبوون و نەبوونى نەسخ
- ۳۰۴ بېرگەي يەكەم: چەمك و ماناي نەسخ، لە زمان و، قورئان و، زاراوى زانايان و، زانايانى پيشين دا.....
- ۳۱۹ بېرگەي دووھم: چەسپان و نەچەسپانى نەسخ لە قورئان و لە سوننەتدا.....
- ۳۴۳ بېرگەي سىيەم: مەرجهكانى چەسپانى نەسخ.....
- ۳۵۱ بېرگەي چوارەم: ئەوھى نەسخى تيدا دەبى و، ئەوھى نەسخى پى دەكرى.....
- ۳۶۳ بېرگەي پىنجەم: جوړەكانى نەسخ لە قورئاندا.....
- ۳۶۹ بېرگەي شەشەم: پىنج سەرنج لەبارەي نەسخەوھ.....
- ۴۰۱ تەوھرى شازدەيەم: تەفسىرى قورئان.....
- ۴۰۳ بېرگەي يەكەم: ماناي تەفسىر [معنى التفسير].....
- ۴۱۴ بېرگەي دووھم: حوكمى تەفسىر.....
- ۴۲۳ بېرگەي سىيەم: مەرجهكانى پروونكەرەوھى قورئان (شروط مفسر القرآن).....
- ۴۳۲ بېرگەي چوارەم: چۆنيەتتى و شىوازي تەفسىركردن.....
- ۴۴۴ بېرگەي پىنجەم: مېژووئى تەفسىرى قورئان (تأريخ تفسير القرآن).....
- ۴۵۹ بېرگەي شەشەم: دوو جوړە سەرەكەيەكەي تەفسىر.....
- ۴۶۹ بېرگەي حەوتەم: تەفسىرەكەي بەندە: تەفسىرى قورئانى بەرزو بەپىز.....
- ۴۷۳ تەوھرى حەفدەيەم: چاك خوئىندەوھى قورئان.....
- ۴۷۵ بېرگەي يەكەم: پىناسە.....
- ۴۷۸ بېرگەي دووھم: حوكمى زانستى تەجويد، (چاك قورئان خوئىندن).....
- ۴۸۲ بېرگەي سىيەم: چۆن باش قورئان خوئىندن (تجويد) زەبت بكرى و، چاك بخوئىندرى؟.....
- ۴۸۵ بېرگەي چوارەم: پلەكانى قورئان خوئىندن.....
- ۴۸۸ بېرگەي پىنجەم و كووتايى: لەبارەي قورئان خوئىندەوھ.....
- ۴۹۱ تەوھرى ھەژدەيەم: ئەدەبەكانى خوئىندى قورئان.....

تەۋەرى نۆزدە يەم: چۆن مامەلە لەگەل كىتېى بەرېزى خۋاى بەرزو مەزندا بگەين؟ ... ۵۱۹

بەرگەى يەكەم: بەئەدەب بوون و بە مەزنگرتن (التأدب و التعظيم) ۵۲۳

بەرگەى دووهم: چاك خویندەنەۋەى قورئان و باش گوئى بۆ گرتنى ۵۲۷

بەرگەى سېيەم: بېرگەنەۋەو تېۋەپامان (التشگر والتدبر) ۵۳۳

بەرگەى چۈرەم: كارتېكران و پەند ۋەرگرتن (التأثر والتذکر) ۵۳۷

بەرگەى پېنچەم: شوئىنكەۋتن و مل بۆكە چكردن (الإتباع والتسليم) ۵۴۱

بەرگەى شەشەم: پى تەزكېيە كىردن و فېركىردن ۵۴۵

بەرگەى حەۋتەم: برېتېيە لە چاكسازى پېكردن و حوكمپان كىردنى قورئان لە كۆمەلگادا... ۵۴۷

قورئانی سەزەن

تویژینەمۆیەکیە لەبارە بەرزی بەیژی خوا (قورئان)مۆ، لەژێر نۆزە (19) ناو و نیشانی جیاجیادا، دەتوانم بۆی: سەرچەم ئۆ باوەتانی زانستەکانی قورئان (علوم القرآن)یان لێ پێک دێن، گرتوونێ خۆی. هیوادارم مایە بەرچا و روونییەکی تەواوی، بۆ هەرکەسێک بێمۆ بەقورئان ئاشنا بێ و بزانی:

- 1- قورئان یانی چی و، چیمۆ چۆنۆ، حیکمەتی دابەزێنانی چیمۆ؟
 - 2- قورئان چۆن دابەزێنراوە کۆراوە تەمۆ، لەدوو توپی موصحفدا بەرچەستەبوو؟
 - 3- قورئان خۆیندەکان (القراءات) چەندن و چۆن و، حیکمەتی جیاوازیان چیمۆ؟
 - 4- پێویستە چۆن قورئان بخوین و، هەرچی قوولتر و راستتر لێ تیبگهین؟
 - 5- ئەدەب و ئاکارەکانی مامەڵە شایستە لە خزمەت قورئان چی و چیمۆ؟
- هەرۆهە لەم کتیبەدا بەدرێژی لێ کۆلینەمۆ لەبارە چۆنەتی تەفسیرکردنی قورئان و تەفسیرە باوەکانەمۆ کراوە، بابەتی هەبوون و نەبوونی (نسخ)یش لەقورئاندا لێکۆلینەمۆیەکی تێرو تەسەلی لەبارەمۆ کراوە.

www.alibapir.net

/alibapir1

/alibapir

نوسینگە تەفسیر

بۆ بڵاوکردنە

هەولێر - شەقامی ٣٠ مەرتی تەنیش مەری چۆلی

+964 750 818 08 66

www.al-tafseer.com

tafseeroffice@yahoo.com

TafseerOffice

نرخى 12.000 دینار

9 789922 654188